

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

KÖBLÖS ADÉL

A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS

TÉMAVEZETŐ: DR. SZABÓ IMRE PH.D.
TANSZÉKVEZETŐ EGYETEMI DOCENS

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

SZEGED

2008

„ ... notre époque est celle des prorogations de for... ”

(Panchaud)¹

¹ Kaufmann-Kohler 1980-ban kiadott művében idézi Panchaud-t, akinek egy 1968-as tanulmányában (*Le conflit des fors en dip et l'art. 59 de la Constitution fédérale*, Mélenages Marcel Bridel, Lausanne, 1968, 374. oldal) tűnt fel ez a kijelentés. Úgy vélem, ez még a XXI. század elején is időszerű.

TARTALOMJEGYZÉK

Gyakrabban hivatkozott művek jegyzéke	5
Jogsabályok rövidítése	8
BEVEZETÉS	9
I. FEJEZET A JOGHATÓSÁGRÓL	12
I. 1. A JOGHATÓSÁG FOGALMA A MAGYAR JOGBAN	12
I. 2. A JOGHATÓSÁG KÜLFÖLDI JOGOKBAN HASZNÁLT MEGFELELŐI	18
I. 3. A JOGHATÓSÁGI SZABÁLYOK FORRÁSAI ÉS JELLEMZŐI RÖVIDEN	22
I. 4. A JOGHATÓSÁG FAJTÁIRÓL FŐBB VONALAKBAN	25
II. FEJEZET A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOKRÓL ÁLTALÁBAN	28
II. 1. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MINT A JOGHATÓSÁG ÖNÁLLÓ FAJTÁJA	28
II. 2. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS FOGALMA	29
II. 3. A KIFEJEZETT JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK TÍPUSAI	30
II. 4. A KIFEJEZETT JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉSEK JOGI TERMÉSZETE	31
II. 5. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK ALKALMAZÁSÁNAK TERÜLETEI	31
II. 6. A FELEK FÓRUMVÁLASZTÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK	32
II. 7. ÁLLAMI BÍRÓSÁGOK JOGHATÓSÁGÁNAK KIKÖTÉSE VERSUS VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK	34
III. FEJEZET JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS A BRÜSSZEL I. RENDELETBEN	37
III. 1. ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS	37
III. 1. 1. A BRÜSSZEL I. RENDELET MEGALKOTÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI: A BRÜSSZELI EGYEZMÉNY	37
III. 1. 2. A BRÜSSZEL I. RENDELET HATÁLYA	39
III. 1. 2. 1. <i>Tárgyi hatály</i>	39
III. 1. 2. 2. <i>Személyi hatály</i>	41
III. 1. 2. 3. <i>Területi hatály</i>	42
III. 1. 2. 4. <i>Időbeli hatály</i>	43
III. 1. 3. A RENDELET VISZONYA MÁS JOGFORRÁSOKHOZ	44
III. 1. 4. A JOGHATÓSÁGI SZABÁLYOK RENDSZERE	45
III. 2. JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉS A BRÜSSZEL I. RENDELETBEN	47
III. 2. 1. A JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉS HELYE A BRÜSSZEL I. RENDELET JOGHATÓSÁGI SZABÁLYAINAK RENDSZERÉBEN	47
III. 2. 2. A JOGHATÓSÁG KIKÖTÉSÉRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK VÁLTOZÁSA A BRÜSSZELI EGYEZMÉNY EREDETI SZÖVEGÉTŐL A BRÜSSZEL I. RENDELETIG	48
III. 2. 3. A BRÜSSZEL I. RENDELET 23. CIKKÉNEK ALKALMAZÁSI KÖRE	51
III. 2. 3. 1. <i>A nemzetközi elem</i>	51
III. 2. 3. 2. <i>A felek lakóhelye</i>	58
III. 2. 3. 3. <i>Valamelyik tagállam bíróságának vagy bíróságainak kikötése</i>	65
III. 2. 4. MEGÁLLAPODÁS A JOGHATÓSÁGRÓL	72
III. 2. 5. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MEGENGEDHETŐSÉGE	81
III. 2. 5. 1. <i>Kizárólagos joghatóság és joghatósági megállapodás</i>	82
III. 2. 5. 2. <i>Joghatósági megállapodás biztosítási ügyekben</i>	87
III. 2. 5. 3. <i>Joghatósági megállapodás fogyasztói ügyekben</i>	92
III. 2. 5. 4. <i>Joghatósági megállapodás egyedi munkaszerződésből eredő ügyekben</i>	96
III. 2. 6. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS FORMÁJA	98
III. 2. 6. 1. <i>Az írásbeli forma</i>	99
III. 2. 6. 2. <i>Szóbeli megállapodás írásbeli megerősítéssel</i>	103
III. 2. 6. 3. <i>A felek között korábban kialakított gyakorlatnak megfelelő forma</i>	106
III. 2. 6. 4. <i>Nemzetközi kereskedelemben annak a szokásos gyakorlatnak megfelelő formában, amelyet a feleknek ismerniük kell, vagy ismerniük kellett volna, és amelyet az ilyen kereskedelem az érintett ügylet szerződésével azonos típusú szerződések szerződő felei széles körben ismernek, és rendszeresen betartanak</i>	108

III. 2. 7. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS TARTALMÁVAL SZEMBEN TÁMASZTOTT EGYÉB KÖVETELMÉNY - MEGHATÁROZOTT JOGVISZONYBÓL SZÁRMAZÓ JOGVITÁK	112
III. 2. 8. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS TÁRGYI HATÁLYA	114
III. 2. 9. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS SZEMÉLYI HATÁLYA	118
III. 2. 9. 1. <i>Jogutódlás</i>	118
III. 2. 9. 2. <i>A kikötés hatása egyéb harmadik személyekre</i>	119
III. 2. 10. A KIKÖTÉS JOGHATÁSA	121
III. 2. 11. JOGHATÓSÁG KIKÖTÉSE CÉLVAGYON (TRUST) LÉTESÍTŐ OKIRATÁBAN	124
III. 3. HALLGATÓLAGOS ALÁVETÉS	125
III. 4. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA, PERFÜGGŐSÉG ÉS ÖSSZEFÜGGŐ ELJÁRÁSOK	132
III. 4. 1. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA	132
III. 4. 2. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS ÉS PERFÜGGŐSÉG	134
III. 4. 3. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS ÉS ÖSSZEFÜGGŐ ELJÁRÁSOK	136
III. 5. A HATÁROZATOK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA	137
IV. FEJEZET JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS A LUGANÓI EGYEZMÉNYBEN	138
IV. 1. A LUGANÓI EGYEZMÉNYRŐL ÁLTALÁBAN	138
IV. 2. A LUGANÓI EGYEZMÉNY RENDSZERE ÉS VISZONYA A BRÜSSZEL I. RENDELETHEZ	139
IV. 3. JOGHATÓSÁG KIKÖTÉSE A LUGANÓI EGYEZMÉNYBEN	141
IV. 4. PÁR SZÓ A LUGANÓI EGYEZMÉNY HELYÉBE LÉPŐ ÚJ EGYEZMÉNY TERVEZETÉRŐL	142
V. FEJEZET A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS SZABÁLYOZÁSA A MAGYARORSZÁG ÁLTAL KÖTÖTT KÉT- ÉS TÖBBOLDALÚ EGYEZMÉNYEKBEN	145
VI. FEJEZET A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN	150
VI. 1. A JOGHATÓSÁGI SZABÁLYOK RENDSZERE A MAGYAR JOGBAN	150
VI. 2. A JOGHATÓSÁG KIKÖTÉSÉVEL KAPCSOLATOS SZABÁLYOK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE	151
VI. 3. A FELEK ÁLTAL KIKÖTÖTT JOGHATÓSÁG A 2000. ÉVI CX. TÖRVÉNY UTÁN	156
VI. 3. 1. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MINT SZERZŐDÉS	157
VI. 3. 2. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MEGENGEDHETŐSÉGE	158
VI. 3. 2. 1. <i>Külföldi elem</i>	158
VI. 3. 2. 2. <i>Vagyoni jogi ügyek</i>	161
VI. 3. 2. 3. <i>A kikötés egyéb érvényességi kellékei</i>	162
VI. 3. 3. A KIKÖTÉS TARTALMA	165
VI. 3. 3. 1. <i>Felmerült jogvitára vagy meghatározott jogviszonyból eredő jövőbeli jogvitára vonatkozó kikötés</i>	165
VI. 3. 3. 2. <i>Valamely állam bíróságainak vagy egy meghatározott bíróságának kikötése</i>	166
VI. 3. 3. 3. <i>Választott bíróság joghatóságának kikötése?</i>	169
VI. 3. 4. A KIKÖTÉS ALAKISÁGA	174
VI. 3. 5. A KIKÖTÉS TÁRGYI HATÁLYA	176
VI. 3. 6. A KIKÖTÉS SZEMÉLYI HATÁLYA	178
VI. 3. 7. A KIKÖTÉS JOGHATÁSA	178
VI. 4. HALLGATÓLAGOS ALÁVETÉS	179
VI. 5. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA, PERFÜGGŐSÉG ÉS PEREK EGYESÍTÉSE	181
VI. 5. 1. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA	181
VI. 5. 2. PERFÜGGŐSÉG ÉS JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK	182
VI. 5. 3. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS ÉS A PEREK EGYESÍTÉSE	183
VI. 6. A HATÁROZATOK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA	183
VII. FEJEZET JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS AZ EGYES JOGRENDSZEREKBEN	185
VII. 1. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS AZ ANGOLSZÁSZ JOGRENDSZEREKBEN	185
VII. 2. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS A KONTINENTÁLIS JOGRENDSZEREKBEN	199

VIII. FEJEZET KÍSÉRLETEK VILÁGMÉRETŰ NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK ELFOGADÁSÁRA A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRÓL: A HÁGAI EGYEZMÉNYEK	214
VIII. 1. A HÁGAI NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI KONFERENCIA ÉS AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG KAPCSOLATA	214
VIII. 2. A HÁGAI NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI KONFERENCIA ÁLTAL KIDOLGOZTT EGYEZMÉNYEK A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRÓL	215
VIII. 3. AZ 1958-AS TESTI INGÓ DOLGOK NEMZETKÖZI ADÁSVÉTELÉNél KIKÖTÖTT SZERZŐDÉSI FÓRUMRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY	215
VIII. 4. AZ 1965-ÖS EGYEZMÉNY A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRÓL	216
VIII. 5. AZ 1971-ES ELISMERÉSI ÉS VÉGREHÁJTÁSI EGYEZMÉNY	222
VIII. 6. A 2005-ÖS EGYEZMÉNY A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRÓL	225
VIII. 6. 1. AZ EGYEZMÉNY MEGSZÜLETÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI	225
VIII. 6. 2. AZ EGYEZMÉNY SZERKEZETE ÉS ALAPPILLÉREI	227
VIII. 6. 3. AZ EGYEZMÉNY HATÁLYA	228
VIII. 6. 3. 1. Az egyezmény területi hatálya	228
VIII. 6. 3. 2. Az egyezmény időbeli hatálya	229
VIII. 6. 3. 3. Az egyezmény tárgyi hatálya	230
VIII. 6. 3. 3. 1. Polgári és kereskedelmi ügyek	230
VIII. 6. 3. 3. 2. Nemzetközi ügyek	233
VIII. 6. 3. 3. 3. A kizárólagos joghatósági megállapodás	234
VIII. 6. 3. 3. 4. Valamely szerződő állam bíróságainak, illetve egy vagy több meghatározott bíróságának kikötése	234
VIII. 6. 4. AZ EGYEZMÉNY ÁLTAL SZABÁLYOZOTT JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS	237
VIII. 6. 4. 1. A joghatósági kikötés mint megállapodás	237
VIII. 6. 4. 2. Az egyezmény által előírt tartalmi követelmények	239
VIII. 6. 4. 3. A formai követelmények	239
VIII. 6. 4. 4. A kikötés tárgyi és személyi hatálya	240
VIII. 6. 4. 5. A kikötés joghatása	241
VIII. 6. 5. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA, AZ ELJÁRÓ BÍRÓSÁGOK KÖTELESSÉGE	242
VIII. 6. 6. HATÁROZATOK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHÁJTÁSA	244
VIII. 6. 7. A HÁGAI EGYEZMÉNY ÉS A BRÜSSZEL I. RENDELET KAPCSOLATA	244
VIII. 6. 8. AZ EGYEZMÉNY MÉRLEGE	246
IX. FEJEZET A JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉS MINT ELJÁRÁSJOGI HATÁSÚ MEGÁLLAPODÁS – KÖVETKEZTETÉSEK	248
BEFEJEZÉS	262
Forrásjegyzék	263
Summary	272

Gyakrabban hivatkozott művek jegyzéke

Audit	Bernard Audit: Droit international privé. Economica, Paris, 2007
Bell	Andrew S. Bell: Forum Shopping and Venue in Transnational Litigation. Oxford University Press, Oxford, 2003
Born	Gary B. Born: International Arbitration and Forum Selection Agreements: Drafting and Enforcing. Kluwer Law International, 2006
Born – Westin	Gary B. Born – David Westin: International Civil Litigation in United States Courts. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, Boston, 1990
Brávác Ottóné – Szőcs	Brávác Ottóné – Szőcs Tibor: Jogviták határok nélkül. HVG ORAC, Budapest, 2003
Briggs – Rees	Adrian Briggs – Peter Rees: Civil Jurisdiction and Judgments. LLP, London, 2005
Burián – Kecskés – Vörös	Burián László – Kecskés László – Vörös Imre: Magyar nemzetközi kollíziós magánjog: európai jogi kitekintéssel. KRIM Bt., Budapest, 2006,
Collins	Lawrence Collins: The Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982. Butterworths, London, 1983
Dashwood – Hacon – White	Alan Dashwood – Richard Hacon – Robin White: A Guide to the Civil Jurisdiction and Judgments Convention. Kluwer Law International, Deventer, 1987
Diamond	A. L. Diamond: Jurisdiction Clauses. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 141-150. oldal
Dicey & Morris	Dicey and Morris on the Conflict of Laws (gen. ed.: Lawrence Collins), Sweet&Maxwell, London, 2000
Droz	Georges A. L. Droz: Compétence judiciaire et effets des jugements dans le

	Marché Commun. Dalloz, Paris, 1972
Geimer – Schütze	Reinhold Geimer - Rolf. A. Schütze: Europäisches Zivilverfahrensrecht. 2. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2004
Gaudemet-Tallon	Hélène Gaudemet-Tallon: Compétence et exécution des jugements en Europe. L.G.D.J, Paris, 2002
Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses	Hélène Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses. Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 129-140. oldal
Gothot – Holleaux	Pierre Gothot – Dominique Holleaux: La Convention de Buxelles de 27 Septembre 1968. Jupiter Exporter, Paris, 1985
Hartley	Trevor C. Hartley: The Hague Choice-of- Court Convention. European Law Review 2006/3., 414-424. oldal
Hartley – Dogauchi jelentés	Explanatory Report on the 2005 Choice of Court Convention by Trevor Hartley & Masato Dogauchi edited by the Permanent Bureau of the Conference (www.hcch.net 2007. december 30.)
Hill	Jonathan Hill: International Commercial Disputes in English Courts. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2005
Jenard jelentés	Report on the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters (Signed at Brussels, 27 September 1968) by Mr. P. Jenar (HL C 59., 1979.3.5. 1.o.)
Joseph	David Joseph: Jurisdiction and Arbitration Agreements and their Enforcement. Sweet&Maxwell, London 2005
Kaye	Peter Kaye (szerk.): European Case Law On the Judgments Convention. John Wiley & Sons, Chichester, 1998
Kaufmann-Kohler	Gabrielle Kaufmann-Kohler: La clause d'élection de for dans les contrats internationaux. Helbing&Lichtenhahn, Basel – Frankfurt am Main, 1980

Kengyel – Harsági	Kengyel Miklós – Harsági Viktória: Európai polgári eljárásjog. Osiris, Budapest, 2006
Kropholler	Jan Kropholler: Europäisches Zivilprozeßrecht. 8. völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage 2005, Verlag Recht und Wirtschaft GmbH Frankfurt am Main
Layton – Mercer – O'Malley	Alexander Layton – Hugh Mercer – Stephen O'Malley: European Civil Practice. Sweet&Maxwell, London, 2004
Lasok – Stone	D. Lasok – P. A. Stone: Conflict of Laws In the European Community. Professional Books Limited, Abingdon, Oxon, 1987
Mádl – Vékás	Mádl Ferenc – Vékás Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004
Mayer – Heuzé	Pierre Mayer – Vincent Heuzé: Droit international privé. Montchrestien, Paris, 2007
Mayss – Reed	Abla Mayss – Alan Reed: European Business Litigation. Ashgate, Dartmouth, 1998
Mourre	Alexis Mourre: Droit judiciaire privé européen des affaires. Bruylant, Bruxelles, 2003
Nagy	Nagy Csongor István: Az Európai Unió nemzetközi magánjoga. Határokon átnyúló polgári jogviták az EU-ban. HVG ORAC, Budapest, 2006
Nygh – Pocar jelentés	Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters adopted by the Special Commission and Report by Peter Nygh and Fausto Pocar. Preliminary Document No 11 of August 2000 (www.hcch.net , 2007. december 30.)
Schlosser jelentés	Report on the Convention on the Association of the Kingdom of Denmark, Ireland and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention on jurisdiction and the enforcement of

judgments in civil and commercial matters and to the Protocol on its interpretation by the Court of Justice (Signed at Luxembourg, 9 October 1978) by Professor Dr. Peter Schlosser (HL C 59 1979.03.05. 71.o.)

Szászy

Szászy István: Nemzetközi polgári eljárásjog. KJK, Budapest, 1963

Jogszabályok rövidítése

Nmtvr.	1979. évi 13. törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról
Pp.	1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról
Ptk.	1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről
Vbt.	1994. évi LXXI. törvény a választottbíráskodásról
Brüsszel I. rendelet	A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (HL L 12., 2001.1.16.) (Magyar nyelvű különkiadás 19. fejezet, 04. kötet, 42-64. o.)
Brüsszeli Egyezmény	1968. szeptember 27-én Brüsszelben aláírt egyezmény a joghatóságról és a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról polgári és kereskedelmi ügyekben (és annak módosításai)

BEVEZETÉS

A jelen értekezés célja a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatos jogi kérdések körbejárása, a lehetséges megoldások felvázolása, a joghatósági kikötések működésének bemutatása. Ami a téma kiválasztására késztetett, az elsősorban nem a jogi szabályozás hiánya, idejét múltága, alkalmatlansága vagy épp különösen aktuális volta volt, mint inkább az a homály, melyben a joghatósági megállapodásokkal összefüggésben tapogatóztam. Érdeklődésemet a kíváncsiság és az elszórtan elolvasott egy-két szakirodalmi műben felvetett problémák generálták. Különösképpen hiányosnak találtam a kérdések megválaszolásában a magyar nyelvű jogirodalmat, és a hazai bírói gyakorlatban is csupán néhány vonatkozó döntést leltem fel. A problémák lehetséges megoldása érdekében ezért elsődlegesen a külföldi szerzők műveit tanulmányoztam, ahol a joghatósági megállapodások sokkal több figyelmet kaptak és kapnak, mint Magyarországon. Pedig azálal, hogy hazánk egyre erőteljesebben beintegrálódik az európai és a világ gazdaságba, s a magyar cégek egyre intenzívebben vesznek részt nemzetközi gazdasági kapcsolatokban, a joghatósági klauzulák a jelentősége nő.

A kapcsolódó anyagok felkutatása során arra a következtetésre jutottam, a téma aktuálisabb, mint első ránézésre tűnt, hisz épp egy világméretűre tervezett hágai egyezmény elfogadása után, de ratifikációja előtt állnak az államok. Pozitív megítélés esetén a joghatósági kikötésről alkotott elképzelések jelentősen megváltozhatnak.

A dolgozat középpontjában – gyakorlati jelentőségükre és a jogszabályi rendelkezésekre tekintettel – a prorogációs megállapodásokkal kapcsolatos témakörök állnak. A prorogációs megállapodásokon belül is elsődlegesen a *kifejezett kétoldalú* kikötéseket veszem górcső alá. A hallgatólagos alávetés módját, formáját, idejét, stb... teljesen a *lex fori*, a nemzeti eljárásjogok uralják, melynek részletes ismertetésébe – a magyar szabályok kivételével – nem kívánok belebocsátkozni. Figyelmem inkább a *hallgatólagos alávetés* lehetőségére, s a kifejezett megállapodáshoz való viszonyára irányul.

Nem foglalkozom az állami immunitás kérdéseivel sem, s egyáltalán azzal, vajon az állam köthet-e joghatósági megállapodást, s ha igen, milyen feltétellel. Szemem előtt elsődlegesen a nemzetközi gazdasági élet szereplői által kötött megállapodások állnak, beleértve a nem kereskedők által kötött ügyleteket is. Figyelmem ezen belül is magára a joghatósági megállapodásra koncentrálódik, mellyel összefüggésben ugyanakkor – vázlatosabban – megpróbálok áttekinteni néhány kapcsolódó kérdéskört is, mint a joghatóság vizsgálatát, a perfüggőséget, az összefüggő eljárásokat, vagy az elismerési és végrehajtási szabályokat.

A konkrét szabályok elemzését megelőzően, kiindulópontként röviden kitérek a joghatóság fogalmára, fajtáira, a joghatóságot rendező normák jellemzőire. Majd felvázolom a joghatósági megállapodás fogalmát, a kikötések típusait, jogi természetét, illetve külön figyelmet szentelek a jelentőségüknek, a joghatósági szabályok rendszerében elfoglalt helyüknek, s a nemzetközi gazdasági életben betöltött szerepüknek. Utalok arra, hogy bár a joghatósági

kikötések a nemzetközi kereskedelmi életben bírnak kiemelt jelentőséggel, alkalmazásuk nem szűkül kizárólag erre a területre. A jelen dolgozat ezen tényleges, illetve elvi lehetőségek megemlítésén túl azonbanban a nemzetközi gazdasági életben alkalmazott joghatósági kikötésekre koncentrál. Ennek kapcsán elkülönítem az állami bíróságoknak, illetve a választottbírósági eljárásnak nemzetközi ügyekben történő kikötését. A rövid összehasonlításon és elhatároláson, valamint egyes párhuzamos jelenségek felvetésén kívül azonban a választottbírósági megállapodások teljesen a jelen értekezés tárgykörén kívül maradnak.

Az értekezés következő fejezetei a joghatósági megállapodásra vonatkozó konkrét rendelkezések bemutatásával és elemzésével foglalkoznak. Kiindulópontom az volt, hogy hazai szemszögből mutassam be az egymásra épülő, alkalmazásukban egymást követő, esetleg kiegészítő szabályozási rendszereket: ez határozta meg az egyes fejezetek sorrendjét. Az elemzés során nem törekedtem kifejezetten arra, hogy összevessem az egyes modelleket. Céлом sokkal inkább az volt, hogy mindegyik szabályozási koncepciót, annak működését a maga egészében mutassam be, beleértve a jelenleg (esetleg jövőben) hatályos szabályozást megelőző történeti fejlődés felvázolását is. Az egyes különálló, önmagukban lezárt részeket azáltal kívántam összekötni, és így összevethetővé tenni, hogy azonos vagy majdnem azonos rendszert követve elemeztem végig az egyes konkrét rendelkezéseket.

Miután 2004. május 1-jén a Brüsszel I. rendelet hazánkban is hatályba lépett, s ez igen nagy területen átvette a hazai jog alkalmazásának helyét, dolgozatom törzsét, s egyben legterjedelmesebb részét is a közösségi szabályok elemzése teszi ki. A téma feldolgozása során a Brüsszeli Egyezmény, illetve a Brüsszel I. rendelet előkészítő dokumentumaira, az Európai Közösség Bíróságának gazdag esetjogára, a kapcsolódó tagállami joggyakorlatra és a jogirodalmi forrásokra támaszkodtam. Röviden kitérek a Luganói Egyezmény kapcsolódó rendelkezéseire is. Ennek során elsődlegesen a Brüsszel I. rendelethöz való eltérésekre helyezem a hangsúlyt, melyek valószínűleg rövidesen meg is fognak szűnni az új Luganói Egyezmény aláírásával.

Ezt követően röviden utalok azokra a két- és többoldali egyezményekre, melyeket Magyarország más államokkal kötött, s melyek ilyen vagy olyan módon rendelkezéseket tartalmaznak a joghatósági megállapodásokra vonatkozóan. Az értekezésnek ez a fejezete inkább leíró, bemutató jellegű, tekintettel arra, hogy maguk az egyezmények is szűkszavúan szólnak a joghatósági megállapodásokról. Ezen egyezmények megemlítése azonban nélkülözhetetlen abból a szempontból, hogy a joghatósági kikötésekre vonatkozó szabály-rendszereket teljes körűen fel lehessen vázolni.

Ezt követi a magyar jog ismertetése, melynek alkalmazása csak abban a körben merülhet fel, amelyre a közösségi rendeletek, illetve a nemzetközi egyezmények nem vonatkoznak. A közösségi szabályok megelőző elemzése, s az annak során tett megállapítások különösen nagy segítséget nyújtanak a hazai rendelkezések értelmezése során, hisz jogalkotónk az európai (brüsszeli, luganói) modellt követve igyekezett újraszabályozni a joghatósági megállapodásokat.

Az ezt megelőző történeti fejlődés, a korábban kialakult felfogások azonban hatással vannak a hatályos szabályok alkalmazására is. Ennek következtében előfordul, hogy a majdnem azonos szabályok mégis más értelmet nyernek a közösségi, illetve a magyar jogban.

A fent említett forrásokban található rendelkezések elemzése révén a joghatósági megállapodásokról kialakult képet más államok nemzeti szabályainak bemutatásával kívántam teljesebbé tenni. Ennek során törekedtem rámutatni arra, hogy milyen eltérő, sokszínű megközelítése létezik a joghatósági kikötéseknek. Az értekezés ezért a következő fejezetben a nyelvi és a fizikai hozzáférhetőség határain belül veszi számba az egyes jogrendszerek nemzeti szabályait, s emeli ki a jellegzetességeket, egyéni megoldásokat.

Ennek folytatásaként, az utolsó nagy fejezet a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia által a joghatósági megállapodásokra vonatkozóan kidolgozott egyezményekről, ezek közül is részletesebben a legfrissebb, 2005. évben elfogadott egyezményről szól. Legutoljára ugyanis ezzel az egyezménnyel tett kísérletet a Konferencia egy olyan többoldalú egyezmény kidolgozására, mely kiküszöbölné a nemzeti jogokból fakadó különbségeket, s ezzel megkönnyítené a nemzetközi gazdasági élet szereplőinek helyzetét. Az egyezmény különös integrációja, 'közös nevezője' a világ különböző államai által követett megoldásoknak. A kidolgozása során felmerült problémák és megoldási javaslatok jelzik, hogy sok még a tisztázatlan kérdés a joghatósági megállapodások körül, az egyes államok érdekei pedig eltérő válaszokat diktálnak.

Végigtekintve az egyoldalú nemzeti, illetve a többoldalú, egyezmények, illetve közösségi rendeletek útján történő szabályozást, a dolgozat végén igyekszem összefoglalni a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatos legfőbb kérdéseket, s az azokra adható válaszokat. Ennek középpontjában a joghatósági kikötés kettős, szerződési és eljárásjogi természete áll.*

*Kézirat lezárva: 2007. december 30.

I. FEJEZET

A JOGHATÓSÁGRÓL

I.1. A JOGHATÓSÁG FOGALMA A MAGYAR JOGBAN

„A joghatóság problémái a gyakorlatban és a jogtudományban szerteágazók és sokfélék. Ezek egyike a joghatóság fogalma.” – fogalmazott Mádl Ferenc.² A következőkben ezt a kérdést járom körbe a magyar szerzők fogalom-meghatározásai alapján.

Joghatóságról többféle értelemben is lehet beszélni. A Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon szerint a joghatóság „az állam szuverenitásából folyó képessége, hogy bizonyos jogviszonyok tekintetében a felekre kiterjedő érvénnyel határozzon. A joghatóság tehát magát a szuverén államot jelenti. Nemzetközi viszonylatban a joghatóság kérdése azt jelenti, hogy olyan viszonyok tekintetében, amelyek tényállásának elemei több államhoz kapcsolódnak, valamely állam bírósága (hatósága) hozhat-e határozatot vagy sem.”³

A Jogi lexikon szerint a joghatóság „[f]őleg a nemzetközi jogban és a nemzetközi magánjogban használatos fogalom, az állam vagy nemzetközi bíróság, illetve nemzetközi szervezet nemzetközi jogon alapuló vagy általa elismert hatáskörének (jogkörének) megjelölésére. Ebben az értelemben jelentheti az állam törvényhozási (jogalkotás) vagy bírósági (igazságszolgáltatás) joghatóságát, egyes államokkal vagy vitékkel kapcsolatban. A belső bíróságok vonatkozásában peres ügyek elosztásának szabályozási rendje az egyes államok között. Ezt a rendet általában nemzetközi szerződések, kiegészítőleg viszonyosság és az adott állam nemzetközi magánjoga rendezi.”⁴

A fenti fogalom-meghatározásokból kitűnik, hogy a joghatóságnak van egy alkotmányjogi⁵ és egy nemzetközi jogi vetülete. Ez utóbbi vonatkozásban is a joghatóság egyrészt államokhoz, másrészt nemzetközi szervezetekhez és bíróságokhoz köthető. Ennek az értekezésnek a tárgyát azonban kizárólag az államokhoz kapcsolható joghatóság-fogalom képezi, nem terjed ki a nemzetközi szervezetek és nemzetközi közjogi bíróságok hatáskörére. Az állami joghatóság is további elemekre bontható: egyrészt a törvényhozási joghatóságra és a jogalkalmazási joghatóságra. A jogalkalmazási joghatóságon belül helyezhető el a bírói joghatóság, vagy másként a juriszdikció⁶, legyen szó akár peres vagy nem peres ügyekben való

² Mádl – Vékás 439. oldal

³ Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon (szerk: Hajdu Gyula), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 389. oldal

⁴ Jogi lexikon (főszerk.: Lamm Vanda – Peschka Vilmos), KJK, Budapest, 1999, 301. oldal. A fenti fogalom-meghatározásnál én valamivel bővebb kategóriának tekintem a joghatóságot (lásd lejjebb).

⁵ Burián – Kecskés– Vörös 100. és 269. oldal

⁶ Vági József például a juriszdikció szót az állam bírói hatalmaként, a bírói tisztaként, bírósághozként definiálja, melyet a magyar jogi műnyelv joghatóság vagy hatóság szóval fordít. (Vági József: Perjogunk juriszdikcionális szabályai. Jogtudományi Közlöny 1922/16., 126. oldal)

eljárási és döntési jogosultságról. A dolgozat a jogalkalmazási joghatóságon belül csak a bírósági joghatóságot érinti, azon belül is a tágabb értelemben vett polgári (és kereskedelmi) ügyekre vonatkozó kompetenciát. Ezért alapvetően csupán ebben a körben született definíciókat gyűjtöm csokorba.

A bírói joghatóság a hatáskörtől és az illetékességtől független fogalommal csak a XIX. század második felében nötte ki magát előbb a francia, az olasz és az angol perjogtudományban. Ekkor vált szembevetővé a bírói hatáskörtől és illetékességtől való különbsége.⁷

Hazánkban először Vági József és Balla Ignác emelte ki a joghatóságnak ezt az önállóságát, azonban őket megelőzően már Magyary is foglalkozott a témával. Ő azonban még nem a joghatóság kifejezéssel dolgozott, hanem bírói illetékességről beszélt a külfölddel szemben. Figyelme egyrészt arra irányult, hogy „mennyiben állapítja meg az állam valamely ügyben a bíróságainak illetékességét, midőn ugyanabban az ügyben egy másik állam bíróságai is illetékesek, vagyis mennyiben állapít meg versenyző illetékességi okokat”, másrészt, hogy „mennyiben utasítja el az állam az ügyet bíróságainak illetékességi köréből, tekintettel arra, hogy ugyanabban az ügyben valamely más államnak a bírósága is illetékes”^{8,9}

Vági József Perjogunk juriszdkcionális szabályai címmel 1922-ben írt tanulmányában már megemlíttette a joghatóság kifejezést, de főleg a juriszdkció fogalmat használta. A joghatóságot közelebb állónak tekintette az illetékességhez, mint a hatáskörhöz: „Az egyes államok közti megosztása az ügyeknek – ez voltakép a juriszdkció – aszerint történik, melyik állam területéhez fűzi valamely tény az ügyet; valamelyik fél lakhelyének, az ügylet teljesítése helyének, a kár elkövetésének, a szerződés tárgya hollétének, valamely fél állampolgárságának ténye. A juriszdkció jóval közelebb is áll az illetékességhez, mint a hatáskörhöz. A juriszdkció tényleg valami felsőbbfokú illetékesség, amelynek egysége nem egy bíróságnak, hanem egy egész államnak a területe.”¹⁰

A budapesti tábla egyik 1926-ban kelt határozatában szintén felbukkan a joghatóság kifejezés, amely aztán Balla Ignác művének közvetítésével meg is gyökeresedett a jogirodalomban és a joggyakorlatban. A tábla állásfoglalása szerint a[z] „illetékességi szabályok alkalmazhatóságának előfeltétele nemcsak az, hogy az ügy polgári perútra és az illetékes bíróság hatáskörébe tartozik, hanem – mindezt megelőzően – az is, hogy az ügy személyi és tárgyi

⁷ Szász 317. oldal

⁸ Magyary Géza: A magyar polgári perjog nemzetközi vonatkozásai. (Jogi értekezések - 5. füzet), Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1902, 39. oldal. Ahogy Balla Ignác 1931-ben megjegyzi, Magyary helyesen ismerte fel a joghatóságnak a hatáskörtől és illetékességtől eltérő jellegét, „mindazonáltal következményeiben nincs kiépítve”. A házassági perek kapcsán pedig „személyi hatáskörrel beszél, elejtve a joghatóság fogalmát, amelyet egyébként helyesen felismert és amely személyi hatáskör nyilván a joghatóság fogalmát kívánja pótolni.” (Balla Ignác: Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május, 316-317. oldal)

⁹ Ferenczy Árpád is foglalkozott 'A nemzetközi magánjog kézikönyve' c. művében (Budapest, 1911, 425-444. oldal) ezzel a kérdéssel, de Magyaryhoz hasonlóan még a bírói illetékesség kifejezést használta, s a magyar bíróságoknak az idegenek feletti illetékességét elemezte.

¹⁰ Vági József: Perjogunk juriszdkcionális szabályai. Jogtudományi Közlöny 1922/16., 126. oldal

vonatkozásánál fogva a magyar állam joghatóságának legyen alárendelve.”¹¹ Ugyanebben az évben a Kúria is elhatárolta egy döntésében a magyar bíróságok joghatóságát a hatáskörtől és az illetékességtől.¹²

Kovács Marcel A polgári perrendtartás magyarázatában a bírói hatáskör című fejezet első témájaként – visszautalva Vági idézett cikkére - következőképpen fogalmaz: „A bírói hatáskört és a bírói illetékességet megelőzi az állami jurisdikció, az állam bírói joghatósága mint perelőfeltétel. Ez az előfeltétel annyit jelent, hogy a magyar állam jogszabály alakjában kijelenti azt, miszerint bizonyos fajta tények bizonyos ügyeket az ő területéhez fűznek és ennek következtében az ő hatóságai elintézése alá utalnak.”¹³

Balla Ignác a magánjogi joghatóság fogalmának megalkotása céljából a hatósági intézkedésekből, ezen belül is a magánjogi hatósági intézkedésekből mint magánjogi tényekből indult ki. Álláspontja szerint egy intézkedés megtétele szempontjából az első kérdés, hogy mely állam hatóságai tehetik meg az adott intézkedést, s csak ezután merülhet fel a hatáskör és az illetékesség vizsgálatának szükségessége és lehetősége.¹⁴ Joghatóságnak az államhatalom egyes hatóságokat megillető részét tekinti, decentralizált államhatalomnak, melyen belül különbséget tesz a közigazgatási és bírósági joghatóság között.

Arató István szerint „[a] joghatóság az államnak az a joga, hogy más állammal szemben joghatályosan eljárjon. A joghatóság az állam joga és kötelessége adott ügyben a hatósági jogkör gyakorlására.”¹⁵ Ő is a joghatóságnak a hatáskörtől és az illetékességtől való elhatárolását emelte ki és követte nyomon egyes törvényi rendelkezésekben, mivel a jogalkotó által való szisztematikus és következetes különbségtétel még 1942-ben, a joghatóságról írt művének megalkotásakor sem történt meg.¹⁶ Arató megkülönböztetett tágabb és szűkebb értelemben vett joghatóságot: az előbbit a közigazgatási és a bírói hatóságokra egyaránt vonatkoztatta, az utóbbit csak a bíróságokra.

Beck Salamon a joghatóságot az ügyeknek az államok közötti megoszlásaként definiálta. Kiemelte, hogy ennek szükségessége nem mindig merül fel, az ügyek nagy hányada ugyanis mindenféle nemzetközi vonatkozás híján van. A nemzetközi elem eredhet személyi (pl. külföldi

¹¹ 5081/1926. döntése, idézi: Balla Ignác: Magánjog joghatósági szabályaink rendszere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május, 323. oldal

¹² 5062/1923. sz. döntés, idézi: Balla Ignác: Magánjog joghatósági szabályaink rendszere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május, 324. oldal

¹³ Kovács Marcel: A polgári perrendtartás magyarázata. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1927, 42. oldal

¹⁴ Balla Ignác: Magánjog joghatósági szabályaink rendszere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május, 315. oldal

¹⁵ Arató István: Joghatóság a külföldi állam magánjogi ügyletei felett. (Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Intézetének kiadványai) Pécs, 1942, 30. oldal

¹⁶ Arató István: Joghatóság a külföldi állam magánjogi ügyletei felett. (Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Intézetének kiadványai) Pécs, 1942, 30. oldal

állampolgárok szereplése az eljárásban) vagy tárgyi körülményekből (pl. a per tárgya fekvési helye).¹⁷ Vele lényegében azonosan definiálta a joghatóságot Szilberek Jenő is.¹⁸

Réczei László az állami szuverenitásból, a hatalomból és nem a jogból indult ki, a joghatóságot a szuverenitás egyik tartalmi elemeként fogta fel. Ez az ő megközelítésében azt jelentette, hogy „az állam ténylegesen abban a helyzetben van, hogy bizonyos jogviszonyok tekintetében a felekre kiterjedő érvénnyel határozzon.”¹⁹ Kritizálta Balla joghatóság fogalmát, mert szerinte a joghatóság az államot magát illeti meg és nem az eljáró bíróságot. Réczeihez hasonlóan formálta meg a joghatóság fogalmát Tallós József és Király István, akik lényegében a Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon fogalom-meghatározását vették át. Eszerint a joghatóság az államnak szuverenitásából folyó az a képessége, hogy bizonyos jogviszonyok tekintetében a felekre kiterjedő érvénnyel határozzon.²⁰

Szászy a perelőfeltételek oldaláról közelítette meg a joghatóság jelenségét. A legtágabb értelemben vett hatáskörből kiindulva, az állam nemzetközi jogszabály-alkalmazási, bíraskodási képességét követően tartotta vizsgálandónak azt, hogy a nemzetközi jog és a belső állami jog értelmében a belföldi bíróságoknak a külföldi bíróságokkal szemben a konkrét ügyben általában van-e hatáskörük a jogvita eldöntésére, illetve hogy eljárásuk a nemzetközi jog és a belső állami jog értelmében nincs-e kizárva.²¹ Ezután vizsgálandó szerinte az, hogy az ügy polgári perútra tartozik-e, hogy a különböző szervezetű bíróságok közül az ügy természete vagy a perérték alapján milyen bíróság jogosult eljárni, valamint hogy funkcionális, személyi, végül pedig területi hatásköre van-e a bíróságnak.

Bajory Pál megfogalmazásában a joghatóság nemzetközi vonatkozásban érvényesülő hatáskör, azt fejezi ki, hogy valamely ügyben melyik állam hatósága vagy bírósága jogosult, illetve köteles eljárni. Ez a kérdés megelőzi a tágabb és szűkebb értelemben vett hatáskör és az illetékesség kérdését.²²

Mádl Ferenc – a kortárs jogirodalomban leginkább elterjedt és széles körben elfogadott – megfogalmazása szerint – a joghatóság esetében arról van szó, hogy az állam más államokhoz való viszonyában hogyan ítéli meg fórumainak kompetenciáját, ha több állam jogrendszerét érintő jogvitáról van szó. Az államok az ügyeket nemcsak saját szerveik között osztják meg, de nemzetközileg is. „Az ügyeknek ezt a belső jogi vagy nemzetközi jogforráson alapuló – nemzetközi megoszlását, az egyik vagy másik állam fórumának döntési hatalma alá rendelését

¹⁷ Bacsó Ferenc – Beck Salamon – Móra Mihály – Névai László: Magyar polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1959, 105-106. oldal

¹⁸ Szilberek Jenő (szerk.): Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989, 86-87. oldal

¹⁹ Réczei László: Nemzetközi magánjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961, 100. oldal

²⁰ Tallós József – Király István: Nemzetközi vonatkozású kérdések az igazságügyi szervek gyakorlatában. KJK, Budapest, 1961, 9. oldal

²¹ Szászy 315. oldal

²² Bajory Pál: A bírósági hatáskör kézikönyve. KJK, Budapest, 1992, 48. oldal

nevezzük nemzetközi joghatóságnak. Ez a nemzetközi joghatóság az állam szuverenitásából táplálkozik. Ui. az államnak a szuverenitásából folyó azt a jogát jelenti (ezt fejezi ki belső normában vagy általa is osztott nemzetközi eredetű normában), hogy külföldi elemet is tartalmazó jogvitában állami eszközök igénybevételével – tehát államigazgatási vagy bírósági úton – eljárjon.”²³ Ezt a felfogást osztják mások is, így például Horváth Éva és Kálmán György²⁴, Kengyel Miklós²⁵, Wopera Zsuzsa,²⁶ illetve Brávác Ottóné és Szőcs Tibor²⁷.

Burián László ezzel szemben inkább az Arató István és Bajory Pál által vallott fogalom-meghatározáshoz hasonló definíciót adott: „A joghatóság az állam szerveinek (bíróságainak és más hatóságainak) azt az eljárási kötelezettséget jelenti, hogy lényeges nemzetközi elemmel bíró ügyekben: nemzetközi kollíziós magánjogi jogviták eldöntésében, vagy jogi eljárások lefolytatásában eljárjanak.”²⁸

Amint látható, a joghatóság fogalmának több aspektusa van, melyek közül az egyes szerzők nem mindig ugyanazt tartották fontosnak, kiemelendőnek.

A magam részéről a bírói joghatóságot egyrészt olyan perelőfeltételnek tekintem, amely megelőzi a hatáskör és az illetékesség kérdését. Sajátossága – melyre tekintettel elkülönül a hatáskörtől és az illetékességtől – a nemzetközi viszonylatokban való meghatározottság: az ügyek megosztása nem egy államon belül, hanem más államokhoz (szuverénekhez) képest történik meg. A joghatóság forrása az állami szuverenitás. Ezért a bírói joghatóság másik oldalról az állam joga és (legalábbis a magyar rendszerben) kötelezettsége arra, hogy a jogvitákat kötelező erővel eldöntse, az igazságszolgáltatás körébe eső jogi eljárásokat lefolytassa.

A fenti megállapítások kapcsán azonban ki kell emelni az alábbiakat:

A) – a joghatóság mint az **állami szuverenitáshoz** kapcsolódó fogalom (egész pontosan annak egyik tartalmi eleme) az államot illeti meg, annak valamennyi bíróságát. Látni fogjuk azonban, hogy ez az elem jelentős mértékben relativizálódik, illetve módosul. Relatívvá válik, mert sokan (maga Mádl Ferenc is) a választottbíróságok joghatóságáról is beszélnek, miközben a választottbíróságok – bár *res judicata* joghatással bíró és végrehajtható határozataikkal különleges jogvita-megoldó funkciót töltenek be – nem tekinthetők az állami szuverenitás hordozóinak.²⁹ És módosul, mert például a közösségi jogforrásokban található joghatósági szabályok nem minden esetben egy államot, hanem annak csak meghatározott bíróságát

²³ Mádl – Vékás 439. oldal

²⁴ Horváth Éva – Kálmán György: Nemzetközi eljárások joga – A kereskedelmi választottbíráskodás. Budapest, Osiris, 2003, 16-17. oldal

²⁵ Kengyel – Harsági 185. oldal

²⁶ Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári perjog – Általános Rész KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, 88. oldal

²⁷ Brávác Ottóné – Szőcs 45. oldal

²⁸ Lásd: Burián – Kecskés– Vörös 270. oldal

²⁹ Ők maguk határozataik érvényesítésére, kikényszerítésére nem jogosultak, ítéleteiket nem a Magyar Köztársaság nevében hozzák, döntéseiket az állam külön rendelkezéssel ismeri el, a végrehajtásukat pedig bizonyos esetekben az állam megtagadja, stb... Lásd ezzel kapcsolatban: Köblös Adél: A kereskedelmi választottbíráskodás alkotmányos háttere. (in: Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században – Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére. (szerk.: Harsági Viktória és Wopera Zsuzsa), HVG ORAC, Budapest, 2007, 199-210. oldal

ruházzák fel joghatósággal.³⁰ Az, hogy a joghatóság nem feltétlenül az egész államot, hanem csak egy konkrét bíróságát illeti meg szintén igaz a joghatósági megállapodások tekintetében, hisz a felek a legtöbb jog szerint jogosultak arra, hogy egy államon belül egy meghatározott bíróságot ruházzanak fel joghatósággal. Így ugyanazon államon belül a többi fórumnak nemcsak illetékessége, de joghatósága sem lesz a kikötés következtében.

B) – a joghatóság fogalmában immanensen benne foglaltatik a **nemzetközi viszonylatban való meghatározottság**: ahogy Kengyel Miklós fogalmaz: „[a]mikor egy állam kijelöli saját bíróságainak joghatóságát, akkor egyben el is határolja azt a többi államétől.”³¹

Kérdés persze, melyek azok a „külföldi” elemek, amelyek felvetik a joghatóság vizsgálatának szükségességét. Ha például magyarországi lakóhellyel rendelkező magyar állampolgárként, egy magyarországi lakóhelyű, magyar állampolgár tagokból álló, magyarországi székhelyű cégtől, Magyarországon kötött szerződés alapján megveszek egy thaiföldi gyártású levehető ajtós turmixgépet, melyet nekem az eladó belföldön ad át, és én az ellenértéket belföldön forintban fizetem ki, és a turmixgép a rendeltetésszerű használat ellenére elromlik, minekutána én jótállási jogommal élve az eladó céghez fordulok, akkor vajon releváns lesz-e a turmixgép thaiföldi származása – mint nemzetközi elem – a joghatóság meghatározása szempontjából? A kérdés megválaszolása céljából visszautalok Burián László fogalom-meghatározására, mivel helyesnek tartom a nemzetközi elem lényegességének kiemelését. De mitől is lesz releváns egy nemzetközi elem? Bár a jogalkotó a joghatósági szabályok megalkotása során e tekintetben adhat bizonyos iránymutatást, ez – tekintettel a szabályozás absztrakt jellegére – nem lehet kimerítő. Ezen túl a jogirodalom – néhány tipikus példa felvetésén túl – a válaszadást rendszerint a bírói gyakorlatra hagyja, hát így teszek én is: sokkal többet nem mondhatunk, minthogy ez mindig az adott ügy összes körülményeinek figyelembevételével dönthető el. Különösen ez a helyzet, ha belegondolunk, ugyanaz a tény (például az állampolgárság) egyes jogviszonyokban releváns (például személyállapoti ügyekben), máskor pedig teljesen irreleváns lehet (például kereskedelmi ügyekben). Fel kell hívni a figyelmet továbbá arra, hogy a jogfejlődés dimenziójában is változik annak a megítélése, hogy a jogviszony mely elemének külföldi jellege bír relevanciával (pl. az állampolgárság). A joghatósági kikötések kapcsán a nemzetközi elemről még részletesebben szó lesz.

C) – ha egy állam a joghatóságát kiterjesztette az ügyek meghatározott csoportjára, akkor nemcsak **jogosult, de köteles** is eljárni. Legalábbis ez a felfogás érvényesül a magyar jogban. Egyes államok (különösen az angolszász jogok) azonban a bírónak diszkrecionális jogot adnak arra, hogy eldöntse, bizonyos többé-kevésbé behatárolható körülményekre tekintettel ténylegesen lefolytatja-e az eljárást vagy sem. Ez a diszkrecionális jog a felek akarata felett is érvényesülhet.

D) – a **hatáskör és az illetékesség** csak a joghatóság meghatározását követő kérdések. Joghatósági megállapodásnál azonban a joghatóság és az illetékesség elválaszthatatlanul

³⁰ Lásd például a Brüsszel I. rendelet 5. cikkében foglalt különös joghatósági szabályokat.

³¹ Kengyel – Harsányi 185. oldal

összekapcsolódhat, míg a hatásköri szabályok megsértése a joghatósági kikötés alkalmazhatatlanságához vezethet.

E) – a **jogvita** mint olyan nem tekinthető meghatározó jelentőségűnek a joghatóság vonatkozásában: az államok eljárási jogukat (kötelezettségüket) nem csupán a jogviták eldöntése, s ebből következően tipikusan a peres eljárások tekintetében határozzák meg, hanem a nemperes eljárások (esetleg közigazgatási eljárások) tekintetében is. Megállapítható azonban, hogy a joghatósági megállapodások szerepéhez csak ott jutnak, ahol ellenérdekű felek között jogvita keletkezett.

I. 2. A JOGHATÓSÁG KÜLFÖLDI JOGOKBAN HASZNÁLT MEGFELELŐI

Balla Ignác már rámutatott arra, hogy a magyar „joghatóság” kifejezés a maga nemében különleges: a „joghatóság» a külföldiekhez viszonyítva az elképzelhető legpregnánsabban jelzi azt, amit vele megjelölni akarunk. Ugyanis a latin műszó: juriszdikció, amellyel t. i. ugyanezt a fogalmat kívánják kifejezésre hozni, és a belőle képzett műszavak, nemkülönb a német Gerichtsbarkeit, a joghatóságnak csak egyik ágazatát hozzák kifejezésre: a bírói joghatóságot. Juriszdikció alatt bíraskodást, igazságszolgáltatást, törvénykezést, szóval a kontradiktórius, peres eljárást értjük, Gerichtsbarkeit alatt ugyancsak bírói joghatóságot, amelyekkel szemben a mi műszavunk: joghatóság, teljes általánosságban hozza kifejezésre a fogalmat, mert a magánjogi érdekű hatósági intézkedést teljesen, vagyis a peres és nem peres eljárásban hozottakat egyaránt átfogja. Rendelkezésünkre állván a joghatóság gyűjtő megjelölése, mi ezenfelül különbséget tehetünk bírói és közigazgatási joghatóság között, amelyek közül csakis az előbbinek felel meg az általánosan használt juriszdikció kifejezés.”³²

Hasonló problémákat a külföldi jogokban használt kifejezésekkel összefüggésben Kengyel is felvetett: a német jogban a *Zuständigkeit* fogalom – különböző jelzőkkel ellátva – egyaránt kifejezi a joghatóságot, a hatáskört és az illetékességet is. Az angol jogban a *jurisdiction* egyaránt használatos a joghatóság és a hatáskör megjelölésére, míg a francia jogban a *compétence* jelent joghatóságot és hatáskört, a *compétence territoriale* pedig illetékességet.³³

A terminológiai problémák után lássuk, hogyan definiálják egyes külföldi szerzők az általuk használt fogalmakat.

Az **angol** jogban használt *jurisdiction* kifejezés Collier szerint – kollíziós jogi összefüggésben (is) – nem más, mint a bíróságok kompetenciája arra, hogy egy ügyet tárgyaljanak és eldöntsenek.³⁴ Dicey & Morris a kollíziós jog (*conflict of laws*) két alapkérdésének meghatározása kapcsán foglalkozik a joghatósággal: vajon van-e az angol

³² Balla Ignác: Magánjog joghatósági szabályaink rendszere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május, 325. oldal. Balla a joghatóság latin műszavaként a *competentia* kifejezést tartotta megfelelőnek. A kompetenciának három „alakulatát” különböztette meg: a *competentia suverenitatis*, azaz a joghatóságot, a *competentia materiae*, azaz a hatáskört és a *competentia loci*, azaz az illetékességet. (325-326. oldal)

³³ Kengyel – Harsági 189. oldal

³⁴ J. G. Collier: *Conflict of Laws*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001, 71. oldal

bíróságoknak joghatósága az ügy elbírálására, s ha igen, akkor melyik jogot kell alkalmazniuk. A kollíziós jog meghatározása kapcsán emelik ki a szerzők, hogy ezek a kérdések olyan ügyekkel kapcsolatban merülnek fel, amelyekben valamilyen külföldi elem van. Külföldi elem alatt értve az ügynek egy másik állam jogával való kapcsolatát. Kiemelendő, hogy – a common law szerinti szabályok értelmében – Angliához és Waleshez képest az Egyesült Királyság többi területe (Észak-Írország, illetve Skócia) is legtöbb esetben külföldnek számít, ugyan úgy, mint Németország vagy Franciaország. A nemzetközi elem azonban igen változatos formában felbukkanhat: lehet külföldön a szerződés megkötésének vagy teljesítésének a helye, a károkozás helye, az ingatlan fekvésének helye, vagy a felek lakóhelye/tartózkodási helye, stb.³⁵

Layton – Mercer – O'Malley valamivel bővebben foglalkozik a *jurisdiction* kifejezés jelentésével, s utal arra, hogy az angol jogban ez a szó számos értelemben felbukkan (pl. *jurisdiction in the geographical sense, adjudicatory jurisdiction/competence, international jurisdiction*). Az *adjudicatory jurisdiction* vagy *competence* fordulatokra adott definíciójuk megegyezik azzal, mint amit Collier is kifejtett, azaz e fogalom a bíróságok azon hatalmát vagy képességét jelenti, hogy meghatározott ügyeket elbíráljanak. A szerzők szerint ebben az értelemben a *jurisdiction* azonos a francia *compétence*, az olasz *competenza* és a német *Zuständigkeit* kifejezésekkel. Az '*international jurisdiction*' kifejezést Layton – Mercer – O'Malley külön kiemeli, ám azt külön nem definiálja: csupán a külföldi határozatok elismerése és végrehajtása szempontjából hangsúlyozza a jelentőségét.³⁶

Born – Westin az **észak-amerikai** (USA) szabályok bemutatása kapcsán foglalkozik a *jurisdiction*, egész pontosan a *judicial jurisdiction* fogalmával, megkülönböztetve azt a törvényhozói vagy a végrehajtói *jurisdiction*-tól. A bírói joghatóság (hatáskör) lényege az állam hatalma arra, hogy meghatározott személyeket vagy dolgokat a bírósági előtt folyó eljárásnak alávetse. Az angol szerzők megközelítéséhez hasonlóan, az államterületen kívül tartózkodó alperesekkel szemben fennálló *jurisdiction* kapcsán domborodik ki a fogalom nemzetközi vetülete.³⁷

A **francia** irodalomban Mayer – Heuzé a *jurisdikciók és a hatóságok közötti kollízió* (*Conflits de juridiction et d'autorités*) fejezetén belül tárgyalja a bírói és a közigazgatási joghatóság problémakörét. A téma nem szűkül tehát a bíróságok kompetenciájára, hanem kiterjed a nem bírói szervekre is.

A bíróságok vonatkozásában a szerzők kiemelik, hogy a *compétence internationale* szorosan az állami szuverenitáshoz kapcsolódó fogalom, melyet meg kell különböztetni a hatáskörtől (különböző típusú bíróságok közötti ügymegosztás) és az illetékességtől (területi ügymegosztás). Ez utóbbi két kategória vizsgálatát megelőzően merül fel az a kérdés, hogy általánosságban, a maguk összességében a francia bíróságok, azaz a francia igazságszolgáltatás kompetens-e. Ezt Mayer – Heuzé általános kompetenciának, a belső kompetenciát pedig különös

³⁵ Dicey & Morris 3-4. oldal

³⁶ Layton – Mercer – O'Malley 6-9. oldal

³⁷ Born – Westin 19-20. oldal

kompetenciának is nevezi. Érveik középpontjában a joghatóságnak a hatáskörtől és az illetékességtől való elhatárolása, a közöttük fennálló különbségek hangsúlyozása áll. A nemzetközi kompetencia épp abban sajátos és különbözik az illetékességtől, hogy a szuverenitásból fakad, azaz ebben az értelemben nem csupán egy területi (úm. állam-területi) ügymegosztás történik. A hatáskörtől pedig abban tér el, hogy a hatáskör alapján a kompetencia több bíróság között oszlik meg, míg a joghatóság esetében a kompetencia egységes, más államok nemzetközi joghatóságát Franciaország nem határozhatja meg. Emellett a hatáskörtől abban is különbözik a joghatóság, hogy ez utóbbi területhez és személyekhez kötődik, s nem az ügy tárgyához.

A szerzők kiemelik a bíróságok nemzetközi kompetenciájának és a jogalkotási kompetenciának az egymástól való elhatárolását is.³⁸

A hatóságok és egyéb – akár bírói – szervek adminisztratív, közigazgatási eljárásai tekintetében, melyek ugyanakkor még a nemzetközi magánjog területére esnek, Mayer – Heuzé kiemeli, hogy kevésbé alkotható egységes rendszer, mint a bíróságok joghatósága esetén. Ennek oka az, hogy a bírói joghatóság esetén a bírói feladat egységes: eldönteni a jogvitát (azaz ez csak a peres eljárásokat öleli fel); a nem bírói szervek által végzett feladatok, illetve a bíróságok által végzett, de nem ítélezési feladatok azonban igen sokfélék.³⁹

Audit a *Conflits de juridictions* című fejezetben foglalkozik a joghatósággal. Ez a kifejezés – az általa adott meghatározás szerint – azokat a kérdéseket foglalja össze, amelyeket az állami bíróságok előtti nemzetközi magánjogi jogviták vetnek fel. Lényege, hogy versenyhelyzet alakul ki a különböző nemzeti juriszdikciók között a nemzetközi peres ügyek elbírálása tekintetében. Hangsúlyozza, hogy nincs egy egységes ügymegosztás az államok bíróságai között, csupán minden állam meghatározza, vajon a bíróságai rendelkeznek-e kompetenciával egy adott ügýtípusra. A probléma középpontjában egy olyan ügy áll, amely egyszerre több államhoz vagy több állam jogrendszeréhez kötődik. A felperes oldaláról a kérdés úgy vetődik fel: melyik állam bíróságai előtt indítsam meg a keresetet? A választási lehetősége ugyanakkor csak azokra az államokra korlátozódik, amelyek joga lehetővé teszi a bíróságaik előtti perindítást. Audit szintén kiemeli a *compétence internationale*-nak a *compétence territoriale*-tól (illetékesség) való elhatárolását: ennek azért van a francia jogban kiemelt jelentősége, mert a francia bíróságok joghatósága részben az illetékességi szabályokon nyugszik (ezt illetik „*la transposition des règles de compétence territoriale interne à la compétence internationale des tribunaux*” kifejezéssel).⁴⁰

Loussouarn és Bourel szintén a *Conflits de juridictions* cím alatt foglalkozik a bíróságok joghatóságával. Meglátásuk szerint minden esetben felmerül a juriszdikciók kollíziója, ha a per valamilyen külföldi elemmel bír, s ezért meg kell állapítani, hogy a francia bíróságok rendelkeznek-e kompetenciával vagy sem. Ez a kérdés megelőzi az alkalmazandó jog kérdését: a

³⁸ Mayer – Heuzé 199-201. oldal

³⁹ Mayer – Heuzé 343-345. oldal

⁴⁰ Audit 273-280. oldal

bíróságnak előbb minden esetben arról kell döntenie, van-e joghatósága az ügyre. A *conflits de juridictions* – hasonlóan egyébként a másik két szerzőhöz – egyrészt a joghatóságot, másrészt az ítéletek nemzetközi joghatásait fedi le. A *compétence internationale* alapján döntheti el a francia bíróság, eljárhat-e az ügyben. Míg a másik kérdéskör a külföldi határozatok Franciaországban történő elismerésével kapcsolatos, s közvetetten – az elismerés részeként – visszakanyarodik a joghatóság problematikájához. Loussouarn és Bourel szintén kiemelik a joghatóságnak a hatáskörtől és az illetékességtől megkülönböztető jegyeit, és idézik Mayert, aki szerint – mint arról már szó esett – a joghatóság a szuverenitásból fakad, s nem önmagában egy földrajzi ügymegosztást takar.⁴¹

A német jogirodalomban vagy a nemzetközi magánjogról szóló könyvekben, de azon belül is a nemzetközi polgári eljárásjog keretében vagy önállóan, a nemzetközi (és európai) polgári eljárásjogi témakörökről szóló könyvekben foglalkoznak a joghatósággal.

A német bíróságok joghatósága az illetékességi szabályokon alapul, ezért ez a körülmény a kérdés megközelítését – ugyanúgy, mint a francia jogban is – jelentősen befolyásolja. Ettől függetlenül azonban a joghatóság a német jogirodalomban is egyértelműen elkülönül az illetékességtől. Kegel kiemeli, hogy az illetékességhez hasonlóan egyfajta területi ügymegosztásra kerül sor, ám joghatóság esetén ez nem államon belül, hanem államok között történik meg. A joghatóság hiányának azonban súlyosabb következményei vannak, mint mikor a bíróság illetékessége hiányzik.⁴² Annak ellenére, hogy a joghatóságnak és az illetékességnek szoros kapcsolódási pontjai vannak, két különböző kategóriáról van szó. A joghatóság önállóságát juttatja kifejezésre a joghatóság és az illetékesség önálló vizsgálatát; az előbbi megelőzi az utóbbit.⁴³

Thomas – Putzo szerint az *internationale Zuständigkeit* arra utal, hogy egy állam bíróságai mikor járhatnak el, és hogy ebben az összefüggésben hogyan határolják be, korlátozzák más állam bíróságainak joghatóságát.⁴⁴ Schütze megközelítése szerint a joghatóság az államok közötti jogalkalmazási feladatok felosztása; azt határozza meg, hogy mely állam(ok) bíróságai jogosultak eldönteni egy jogvitát. A joghatósági szabályok címzettje az állam, ezért „nemzetközi illetékesség” (*internationale Zuständigkeit*) helyett meglátása szerint helyesebb lenne állami illetékesség elnevezéssel (*staatliche Zuständigkeit*) illetni ezt az intézményt.⁴⁵ Nagel – Gottwald az igazságszolgáltatás és a joghatóság közötti különbség felmutatásán keresztül közelíti meg a joghatóság fogalmát. Igazságszolgáltatás alatt érti azt, ha egy állam más államokkal szemben területi és személyi fennhatóságát, szuverenitását gyakorolhatja. A joghatóság által pedig az

⁴¹ Yvon Loussouarn – Pierre Bourel: *Droit international privé*. Dalloz, Paris, 1996. 491-500. oldal

⁴² Gerhard Kegel – Klaus Schurig: *Internationales Privatrecht*. 9. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2004, 1049. oldal

⁴³ Heinrich Nagel – Peter Gottwald: *Internationales Zivilprozessrecht*. 5. neubearbeitete Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2002, 163. oldal; Reinhold Geimer: *Internationales Zivilprozeßrecht*. 5. Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2005, 295. oldal

⁴⁴ Heinz Thomas – Hans Putzo: *Zivilprozeßordnung*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1985, 20. oldal

⁴⁵ Rolf. A. Schütze: *Deutsches Internationales Zivilprozessrecht unter Einschluss des Europäischen Zivilprozessrechts*. 2., völlig neu bearbeitete Auflage, Verlag Gruyter Recht, Berlin, 2005, 57. oldal

állam szabadon dönti el, hogy akarja-e igazságszolgáltatási szuverenitását a határokon átnyúló, nemzetközi ügyekben gyakorolni.⁴⁶ Geimer is foglalkozik e két kategória kapcsolatával, s lényegében hasonló eredményre jut: a joghatóság feltételezi az igazságszolgáltatást, egymáshoz való viszonyukban ezért az igazságszolgáltatásnak van prioritása. A joghatóság ennek tükrében annak a körnek a meghatározását jelenti, amelyen belül egy állam az igazságszolgáltatást gyakorolni akarja. Más összefüggésben Geimer joghatóság alatt a jogalkalmazási feladatok egy államhoz történő utalását érti. Schützehez hasonlóan hangsúlyozza, hogy a joghatósági szabályok címzettjei az államok, ezért állami ról is lehetne beszélni. Geimer kiemeli, hogy a joghatóság oldaláról nem bír jelentőséggel, hogy az állam mely szervei gyakorolják a jogalkalmazási feladatokat.⁴⁷

A szerzők utalnak arra, hogy az államok szabadon alakíthatják ki joghatósági szabályaikat: nemzetközi megállapodások hiányában maguk döntenek el, hogy adott jogvitákat magukhoz vonnak-e vagy sem. Bár ez a szabadság nem korlátlan. Ilyen korlátként merül fel az, ha az ügynek semmilyen belföldi vonatkozása nincs.⁴⁸

Összegzőképpen megállapítható, hogy a külföldi szerzők is más-más oldalról közelítik meg a joghatóság fogalmát, ugyanakkor bizonyos közös álláspontok is kirajzolódnak. Ilyennek tekinthető a német és a francia jogban a joghatóságnak az illetékességtől és a hatáskörtől való elhatárolása. A joghatóság a hatáskörhöz és az illetékességhez annyiban hasonlít, hogy ügyek megosztásáról van szó, de nem államon belül, hanem államok között, melynek ugyanakkor nincs olyan harmonikus rendje, mint a hatáskörnek és az illetékességnek. Megállapítható az is, hogy több szerző az államhoz, illetve az állami szuverenitáshoz kapcsolódó fogalomként határozza meg a joghatóságot. Az államon belül is rendszerint a bíróságokhoz (jogvitamegoldó szervekhez) kötik a joghatóságot, míg némi bizonytalanság figyelhető meg az egyéb jogalkalmazó szervek tekintetében.

I. 3. A JOGHATÓSÁGI SZABÁLYOK FORRÁSAI ÉS JELLEMZŐI RÖVIDEN

„A nemzetközi polgári eljárásjognak [...] Janus-arca van; egyik arcával – forrásai alapján – a belföld felé, a másikkal – feladata szempontjából – a nemzetközi élet felé tekint.”⁴⁹ Szászynak ez a megállapítása értelemszerűen igaz a joghatósági szabályokra.

A joghatóság mint a hatáskörtől és az illetékességtől önálló kategória felismerése nem hozta magával azonnal az önálló szabályozást. Hosszú ideig a joghatóság nagyrészt az

⁴⁶ Heinrich Nagel – Peter Gottwald: Internationales Zivilprozessrecht. 5. neubearbeitete Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2002, 162. oldal

⁴⁷ Reinhold Geimer: Internationales Zivilprozeßrecht. 5. Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2005, 294-295. oldal

⁴⁸ Haimo Schack: Internationales Zivilverfahrensrecht: ein Studienbuch. 4., neu bearbeitete Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2006, 71-72. oldal; Heinrich Nagel – Peter Gottwald: Internationales Zivilprozessrecht. 5. neubearbeitete Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2002, 164-165. oldal

⁴⁹ Szászzy 31. oldal

illetékességi szabályokon alapult, sőt, egyes államokban (mint például Franciaországban és Németországban) a mai napig is azon alapul.

Az illetékesség, majd az illetékességtől független joghatóság meghatározása elsődlegesen egyoldalúan, azaz egyetlen állam által történik meg, melynek következtében átfedések, ritkábban hézagok alakulnak ki az államok által bíróságaik elé vont ügyek tekintetében, teret engedve ezzel pozitív, illetve negatív joghatósági összeütközések kialakulásának. A gazdasági forgalom élénkítése, és szereplőinek nagyobb jogvédelme ezért többoldalú, nemzetközi egyezményekkel történő szabályozást igényel. Miután még most is illuzórikus egy olyan világméretű rendszer létrejövetele, ahol az államok perjogai „egyenlők”, s ahol az államok nem teszik függővé a jogvédelmet a viszonyosságtól, ma is helytálló Magyar megközelítése, mely szerint „... ma nem ok nélkül az a felfogás az uralkodó, hogy a jogvédelmet a különböző államok közt csak nemzetközi szerződések biztosítják teljesen.”⁵⁰ Ez egyrészt kétoldalú, főleg jogsegélyegyezmények, másrészt multilaterális egyezmények segítségével történhet meg.

A többoldalú egyezményekhez hasonló, mégis azokat felülmúló, nagyobb jogvédelmet biztosít az Európai Közösségen belüli jogegységesítés, mely a joghatóság területén már régi időkre nyúlik vissza.

A joghatósági szabályok hazánkban is az említett három forrásból táplálkoznak: két⁵¹- vagy többoldalú nemzetközi egyezményekből⁵², a közösségi rendeletekből, és ezek hiányában a belső jogszabályokból.⁵³

A joghatóságot rendező normák úgynevezett kollíziós normák, bár nem olyan értelemben, mint az alkalmazandó anyagi vagy eljárási jog vonatkozásában felmerült

⁵⁰ Magyar Gézai: A magyar polgári per jog nemzetközi vonatkozásai. (Jogi értekezések - 5. füzet), Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1902, 16. oldal

⁵¹ Lásd ezzel kapcsolatban a 8001/2001. (IV. 4.) IM tájékoztatót.

⁵² Ilyen például a nemzetközi vasúti fuvarozási egyezmény (COTIF) [lásd az 1986. évi 2. törvényerejű rendelettel kihirdetett, 1980. május 9. napján Bernben kelt Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (COTIF) A) függelékét képező „A nemzetközi vasúti személy- és poggyászfuvározási egyezményre vonatkozó egységes szabályok (CIV)” 57. és 63. cikkeit, a B) függelékét képező „A nemzetközi vasúti áru fuvarozási egyezményre vonatkozó egységes szabályok (CIM)” 46. és 51. cikkeit, a D) függelékét képező „Egységes Szabályok a nemzetközi vasúti forgalomban engedélyezett járművekre vonatkozó szerződésekre (CUV)” 11. cikkét, illetve az E) függelékét képező „Egységes Szabályok a nemzetközi vasúti forgalomban használt infrastruktúrára vonatkozó szerződésekre (CUI) 24. cikkét], vagy légi fuvarozási egyezmények [lásd: az 1936. évi XXVIII. törvénnyel becikkelyezett, a nemzetközi légi fuvarozásra vonatkozó 1929. évi varsói nemzetközi egyezmény 28. cikkét, a 2005. évi XXXV. törvénnyel kihirdetett, a szerződő fuvarozón kívüli személy által végzett nemzetközi légi fuvarozásra vonatkozó bizonyos szabályok egységesítéséről szóló, 1961. szeptember 18-án, Guadalajarában aláírt, a Varsói Egyezményhez kapcsolódó Kiegészítő Egyezmény VIII. cikkét, a 2005. évi VII. törvénnyel kihirdetett, Montrealban 1999. május 28-án kelt, a nemzetközi légi fuvarozásra egyes jogszabályok egyesítéséről szóló Egyezmény 33. és 46. cikkét,], a nemzetközi közúti áru fuvarozásra vonatkozó egyezmény (CMR) [lásd az 1971. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett a „Nemzetközi Közúti Áru fuvarozási Szerződésről” szóló, Genfben az 1956. évi május hó 19. napján kelt Egyezmény 31. cikkét], az Európai Szabadalmi Egyezmény [lásd a 2002. évi L. törvénnyel kihirdetett, az európai szabadalmak megadásáról szóló 1973. október 5-i Müncheni Egyezményhez (Európai Szabadalmi Egyezmény) fűzött Jegyzőkönyvet a joghatóságról és az európai szabadalommal kapcsolatos határozatok elismeréséről (1973. október 5.)], vagy az atomkárért való felelősségről szóló egyezmény [lásd a 24/1990. (II. 7.) MT rendelettel kihirdetett az atomkárokért való polgári jogi felelősségről Bécsben 1963. május 21-én kelt nemzetközi egyezmény XI. cikkét]. Szintén részesei vagyunk oly egyezménynek, mely elsődlegesen a külföldi határozatok elismerését és végrehajtását szabályozza, de ezen keresztül – a végrehajtás feltételeként – tartalmaz joghatósági szabályokat is [lásd az 1965. évi 7. törvényerejű rendelettel kihirdetett a gyermektartási kötelezettség hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, Hágában, 1958. április 15-én aláírt egyezmény 3. cikkét].

⁵³ Mádl – Vékás 440-441. oldal

összeütközést rendező normák. A joghatósági szabályok a hatalmasságok között felmerült kollíziót rendezik, azaz ezek közül a hatalmasságok közül kell választani.⁵⁴ A joghatósági normák nagy része egyoldalú, vagyis azt határozzák meg, hogy a belföld milyen ügyekben járhat el. A belső jogforrásokban megjelenő normák ilyen egyoldalú normák, mivel „egymás mellé rendelt jogrendszerek, pl. két szuverén állam egymás közti viszonyában nem lehet szó arról, hogy az egyik jogrendszer a másik, melléje rendelt jogrendszer [...] bírósági joghatóságát közvetlenül meghatározza, mert ezzel megsértené a melléje rendelt jogrendszer szuverenitását, autonómiáját és alávetné azt a maga uralmának.”⁵⁵ Közvetetten azonban meghatározhatja egyik állam egy másik állam bíróságainak joghatóságát. Ilyen fordul elő akkor, amikor egy adott állam bírósága előtti eljárás joghatásainak (perfüggőség, *res judicata*, határozat) elismerését egy másik állam, ahol az elismerést kéri, ahhoz a feltételhez köti, hogy az eljáró bíróság az utóbbi állam joga szerint az ügy elbírálására joghatósággal rendelkezzen.⁵⁶

A joghatóság nemzetközi egyezményrel történő szabályozása két- vagy többoldalú kollíziós normákkal történik, hisz az egyezmény több állam bíróságaira nézve állít fel kötelező joghatósági előírást.⁵⁷ A nemzetközi aktus vagy direkt normával maga jelöli ki, hogy a részes államok közül melyik jogosult egy konkrét ügyben eljárni (*double convention*), vagy a külföldi határozat elismeréséhez, illetve végrehajtásához írja elő feltételként, indirekt normával, hogy a származási ország bírósága rendelkezzen az egyezményben meghatározott okok valamelyike alapján joghatósággal (*single convention*).⁵⁸

A direkt és az indirekt joghatóság közötti különbségtétel a francia és a német irodalomban is ismert: *compétence directe* és *compétence indirecte*, illetve *Entscheidungszuständigkeit* és *Anerkennungszuständigkeit* kifejezésekkel illetik. A direkt joghatóság akkor irányadó, amikor az eljáró bíróságnak kell arról döntenie, hogy az ügy elbírálására van-e jogosultsága, míg az indirekt joghatóság a külföldi határozat elismerésének és végrehajtásának feltételei között jelenik meg, de szintén az ügyet elbíráló bíróság joghatóságára vonatkozik.⁵⁹

⁵⁴ Szászy 106-107. oldal. Szászy itt utal arra, hogy egyes jogokban (francia, német, svájci, olasz) a joghatósági szabályokat nem tekintik kollíziós normáknak, mivel a joghatóságról mindig a *lex fori* alapján kell döntenie. Szászy szerint mindig kollíziós normáról beszélünk, amikor egy norma nem az eljárásban szereplő személyek jogait és kötelezettségeit határozza meg, hanem megold egy összeütközést.

⁵⁵ Szászy 105. oldal

⁵⁶ Szászy ezeket kétoldalú kollíziós normáknak nevezi. (Szászy 321. oldal)

⁵⁷ Szászy 321. oldal, Brávác Ottóné – Szöcs 47. oldal

⁵⁸ Ralf Michaels említést tesz az ún. vegyes egyezményekről is, melyre a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia által kidolgozott egyezmény tervezete hozható fel példaként. Lásd részletesebben: Ralf Michaels: Some Fundamental Jurisdictional Conceptions as Applied in Judgements Conventions. Duke Law School Working Paper Series 2006/53., 1-33. oldal (<http://lsr.nellco.org/duke/fs/papers/53>, 2007. december 30.)

⁵⁹ Ralf Michaels szerint a francia elnevezés jobban kifejezi azt, amiről igazából szó van. Mindig az ügyet elbíráló bíróság joghatóságát kell ugyanis megítélni, de más-más fórumnak más-más időpontban. [Ralf Michaels: Some Fundamental Jurisdictional Conceptions as Applied in Judgements Conventions. Duke Law School Working Paper Series 2006/53., 8. oldal (<http://lsr.nellco.org/duke/fs/papers/53>, 2007. december 30.)]

I. 4. A JOGHATÓSÁG FAJTÁIRÓL FŐBB VONALAKBAN

A joghatósági okok csoportosítása, osztályozása igen sokszínű. Változik jogrendszerről jogrendszerre⁶⁰, egyik nemzetközi egyezményről a másikra⁶¹, különböző szempontok szerint és

⁶⁰ Nem minden jogban térnek ki külön a joghatósági szabályok osztályozására, tipizálására. Az alábbiakban ezért az egyes szerzők által a joghatósági szabályok bemutatására kialakított rendszert ismertetem.

Például az angol jogban (a common law alapján) általában az *in personam* és az *in rem* joghatóság között tesznek különbséget: a megkülönböztetés az eljárások osztályozásán alapul. Az előbbi azt jelenti, hogy a bíróság joghatóságot gyakorol egy személy fölött, s az ítélet a felek egymás közötti jogairól és kötelezettségeiről rendelkezik, míg *in rem* joghatóság esetén a bíróság egy személy vagy egy dolog státusát határozza meg, az ítélet az elbírált ügy döntő bizonyítéka mindenkivel (az egész világgal) szemben. (Lásd: Layton – Mercer – O'Malley 9. oldal) Collier ugyanakkor megkülönbözteti még a *quasi in rem* ügyeket, ahova szerinte olyan perek tartoznak, mint a házasság felbontása vagy érvénytelenítése: ezek a perek ugyanis kizárólag személyek státusára vonatkoznak. Az *in rem* keresetek közé pedig csak a hajók, repülők ellen indított pereket sorolja, amikor a joghatóságot a hajó vagy a repülő angliai jelenléte (tartózkodása) alapozza meg. (J. G. Collier: *Conflict of Laws*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001, 71. oldal) Megemlítenéd még, hogy egyes szerzők a tengerészeti ügyeket külön kiemelik, és önállóan tárgyalják. (Briggs – Rees 583-599. oldal) Ugyanakkor Anglia és Wales – Skócia – Észak-Írország vonatkozásában átvették a Brüsszeli Egyezmény által kialakított rendszert, így az ott megjelenő joghatósági fajtákat. (Lásd: *Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982*).

Az észak-amerikai (USA) jogban egyrészt tovább vitték az angol gyökereket: Born és Westin például különbséget tesz „*personal jurisdiction/in personam*”, illetve „*in rem*” és „*quasi in rem*” joghatóság között. Az előbbi az alperes, az utóbbi kettő pedig az alperes vagyonának jelenlétén alapul. Az *in rem* joghatóság köré tartoznak a tulajdonjoggal kapcsolatos keresetek, és egyéb, meghatározott vagyontárgyakon fennálló jogokkal kapcsolatos keresetek. A *quasi in rem* joghatóság szintén egy meghatározott vagyontárgyra vonatkozó érdekekkel kapcsolatos, de rendszerint egy olyan követelés biztosításával függ össze, amellyel a lefoglalt vagyontárgynak semmilyen kapcsolata nincs. (Born – Westin 69-104. oldal) Ugyanakkor különbséget tesznek általános és különös joghatóság között is: az előbbi alapján az alperessel szemben bármilyen per megindítható, az utóbbi alapján csak olyan tárgyban, amely az alperesnek az eljáró fórum államához fűződő kapcsolatából ered. (Born – Westin 25. oldal)

A francia jogban megfigyelhető a joghatóság bizonyos azonos szempontok szerinti csoportosítása, az egyes szerzők között azonban vannak kisebb-nagyobb eltérések. Audit például különbséget tesz a rendes szabályok (ezen belül az illetékességi szabályokon alapuló, és a tisztán nemzetközi ügyekben érvényesülő joghatóság) és az állampolgárságon alapuló joghatóság (ezen belül a keresetek, illetve a személyek tekintetében érvényesülő joghatóság), valamint a származtatott joghatóság között (ez utóbbiban szerepel az alperesi pertársaság, az összefüggő keresetek, az incidentális kereset, illetve a viszontkereset, illetve a védekezési eszközök). (Audit 286-314. oldal) Mayer – Heuzé ugyanakkor két alapkategória között tesz különbséget: az állampolgárságtól független rendes szabályok, illetve az állampolgárságon alapuló joghatóság közt. (Mayer – Heuzé 204-217. oldal) Loussouarn és Bourel alapvetően a rendes és az exorbitáns (állampolgárságon alapuló) joghatóságra bontotta a joghatósági szabályokat. (Yvon Loussouarn – Pierre Bourel: *Droit international privé*. Dalloz, Paris, 1996, 518-525. oldal) Az angol és francia szerzők külön, de összefoglalóan szólnak az immunitás kérdéséről, mely szintén érinti a joghatóságot.

A német irodalomban Geimer egyrészt a kapcsolódó szerzők alakította ki a joghatóság fajtáit, másrészt kizárólagos és konkuráló joghatóság között tett különbséget. Linke általános – különös – kizárólagos – szerződéses joghatóságról ír az illetékességi okok csoportosításához hasonlóan. Shack pedig egyfelől az általános, a különös és az exorbitáns, másfelől a fakultatív és a kizárólagos joghatóságot állította szembe egymással. (A német szerzőkre hivatkozik Kengyel, in: Kengyel – Harsági 187-188. és 284. oldal.)

⁶¹ Itt kiemelt jelentőséggel a Brüsszeli Egyezménnyel kialakított joghatósági fajták bírnak, melyről később kicsit bővebben lesz szó. Érdemes azonban megemlíteni, hogy azon egyezmény tervezete, amelyet a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia kezdett el kidolgozni a joghatóságról és a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról polgári és kereskedelmi ügyekben, a joghatóságnak alapvetően három csoportját ismerte. Fehér, szürke és fekete listás joghatóság között tettek különbséget attól függően, hogy az adott ok mennyire volt a joghatóság elfogadott alapja, s ezáltal egy másik részes állam, ahol a határozat végrehajtását kérték, mennyiben tagadhatta volna meg, illetve mennyiben lett volna köteles megtagadni az elismerést, végrehajtást. (Lásd: Nygh – Pocar jelentés 28. oldal) Ralf Michaels a projekt bukását követően egy tanulmányban foglalta össze a nemzetközi egyezményekben található joghatósági szabályok tipológiáját. A magatartások három kategóriájához – kötelező, megengedett és tiltott – hasonlóan a joghatósági szabályok három típusát különböztette meg: elfogadott (*required*) – megengedett (*permitted*) – kizárt (*excluded*). A direkt és az indirekt joghatóság fent említett három típusának egymáshoz rendelése alapján készítette el azt a táblázatot, mely segítséget jelenthet a szimpla (*single*), a dupla (*double*), illetve a vegyes (*mixed*) egyezmények rendszerének megértéséhez. (Ralf Michaels: *Some Fundamental Jurisdictional Conceptions as Applied in Judgments Conventions*. Duke Law School Working Paper Series 2006/53., 1-33. oldal (<http://lsr.nellco.org/duke/fs/papers/53>, 2007. december 30.))

időben is⁶². A jogirodalom egyes szerzői is eltérő csoportosítást tesznek magukévá.⁶³ Mivel elsődleges célom a joghatósági megállapodások bemutatása, a különböző felfogások kimerítő ismertetése és kommentálása helyett jelen értekezésben a téma szempontjából az alábbiakat tartom kiemelendőnek. Talán kissé leegyszerűsítően – de a feldolgozott tárgykör szempontjából fokozott jelentőséggel – a hozzájuk fűzött joghatások szempontjából az alábbi három kategóriába lehet összesűríteni a joghatósági szabályokat: a kizárólagos, a kizárt és a párhuzamos joghatóságba. Kizárólagos joghatóság alá azok az ügyek tartoznak, melyekben az eljárást az adott állam kizárólag magának tartja fenn, illetve melyeket több állam az általuk kötött egyezményben (illetve a közösségi rendelet) egyetlen állam bíróságai elé utal. A kizárt joghatóság ennek az inverze, azaz amikor egy állam bizonyos ügyeket magától elhárít, illetve a nemzetközi egyezményrel az államok – alapvetően kizárólagos joghatóság megjelölésével – egyes államokat az eljárási lehetőségtől elzárnak. Ami nem tartozik sem az egyik, sem a másik kategória alá, az párhuzamos joghatóságnak minősül. Be kell vallani ugyanakkor, hogy a fenti három kategória erősen relativizálódhat. Például nemzetközi egyezményekben vagy közösségi rendeletekben 'párhuzamos-kizárólagos' joghatóság teremtésével, azaz amikor a felperest a több bíróság közüli választás lehetősége csupán a kizárólagos joghatóságon belül illeti meg.⁶⁴ A kizárólagos joghatóság egyoldalú normával történő szabályozása – a helyzethez viszonyított tökéletlen volta folytán – is csak az elismerési és végrehajtási szakban képes igazán hatását kifejteni, hisz a többi állam ennek ellenére magához vonhatja a kérdéses ügyeket, azaz ténylegesen párhuzamos joghatóságot teremthetnek.⁶⁵

A joghatósági megállapodások maguk is átszelik a fenti tiszta kategóriák határait. Emellett megvan az a minden egyéb fajtától megkülönböztető sajátosságuk, hogy – bár állami

⁶² Az, hogy az illetékség és a joghatóság közötti viszony a joghatóság önállóvá válásának kezdetén mennyire szoros volt, kifejezésre jutott a joghatóság fajtáinak kialakítása során is. Eszerint a magyar jogban egyrészt megkülönböztettek illetékségi okra tekintet nélküli, fenntartott vagy (pozitív) kizárólagos joghatóságot, mely vagy kizárólagos illetékség formájában került a jogalkotó által megfogalmazásra, vagy oly formában, hogy az adott ügyre kizárólag belföldi bíróságnak volt illetéksége. Ez utóbbiak már 'tisztá juriszdkcionális szabályok' voltak, a jogalkotónak külön illetékes bíróságot is rendelkezésre kellett bocsátania: melyet egyéb illetékségi ok hiányában kijelöléssel lehetett pótolni. Másrészt – a kizárólagos joghatóság ellentétéként – beszéltek kizárt, elhárított vagy negatív kizárólagos joghatóságról. Ide tartoztak azok az ügyek, amelyeket bár valamelyik illetékségi ok magyar bírósághoz vonna, de azokat az állam magától mégis elhárít. Végül pedig voltak azok az ügyek, melyeket szintén illetékségi szabályok vontak a magyar bíróságokhoz, amikor is a juriszdkció csak következménye volt az illetékségnek. Ezt illetékségi okhoz kötött, esetleges vagy akcidentális joghatóságnak nevezték. (Vági József: Perjogunk juriszdkcionális szabályai. Jogtudományi Közöny 1922/14., 107-109. oldal, 15. sz. 118-119. oldal; Balla Ignác: Magánjog joghatósági szabályaink rendszere. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május, 327-350. oldal; Szász István: Nemzetközi magánjog. Sylvester Irod. és Ny. Int., Budapest, 1938, 175-189. oldal)

⁶³ Ami a mai magyar jogirodalmat illeti, – a 2000. évi módosítást követően – nem egységes a joghatóság fajtáinak meghatározása tekintetében. Burián László különbséget tesz általános, kizárt, kizárólagos, párhuzamos, speciális, kikötött, perbebocsátkozáson alapuló joghatóság között; jogforrástanilag pedig belső jogszabályon, európai közösségi rendelkezésen vagy nemzetközi egyezményen alapuló joghatóság között. (Burián – Kecskés – Vörös 270-271. oldal) Mádl Ferenc általános, kizárt, kizárólagos, párhuzamos (különös), kikötött (választott) és fogyasztói, illetve munkaszerződésekre meghatározott joghatóság, valamint a nemzetközi szerződésen alapuló joghatóságról beszél. (Mádl – Vékás 440. oldal)

⁶⁴ Lásd például a Brüsszel I. rendelet 22. cikkének 1. pontját, mely szerint olyan eljárásra, amelynek tárgya ingatlanok legfeljebb hat egymást követő hónapra ideiglenes magánhasználatra kötött bérlete vagy haszonbérlete, – az ingatlan fekvési helyén kívül – annak a tagállamnak a bírósága is rendelkezik joghatósággal, ahol az alperes lakóhelye található.

⁶⁵ Mádl – Vékás 446. oldal

elismerés mellett – de a felek nyilatkozatain, konszenzusán alapulnak. Erre tekintettel – nem érintve a joghatóság egyéb lehetséges fajtáit – a *kikötésre mint a bírói joghatóság egyik önálló fajtájára tekintek.*

II. FEJEZET

A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOKRÓL ÁLTALÁBAN

Az államok többsége sokáig nem ismerte el a joghatóságnak a felek megállapodásával történő megalapozását, illetve kizárását. Egyes angolszász államokban például a megfelelő fórum (*forum conveniens*) meghatározása szempontjából jöhetett csak figyelembe a kikötés: egy faktor volt a sok egyéb mellett. Más államokban pedig legfeljebb az illetékesség kikötésén keresztül lehetett a belföldi bíróságok eljárási jogosultságát megalapozni, az egyébként fennálló kompetenciájuktól – egy külföldi fórum kikötésével – azonban nem lehetett megfosztani őket. Még ma is eltérő, milyen feltételekkel engedik meg az államok saját bíróságaik joghatóságának kikötését, illetve kizárását, mégis, a megállapodás általánosan elismert alapja a joghatóságnak.

A joghatósági megállapodás annak az ősi időkből származó igénynek a megtestesítője, hogy a felek az általuk választott bíróság elé vihessék a jogvitájukat. A felek egybecsengő akaratával kiválasztott bíróságba (állam bíróságaiba) vetett kölcsönös bizalom egyben a bíróság által hozott határozat végrehajtásának záloga is. Ebben az összefüggésben mindenképpen utalni kell arra, hogy a joghatósági megállapodás a feleknek a közöttük felmerülő jogviták megoldására vonatkozó konszenzusai körébe illeszkedik. Ide tartoznak az alternatív vitamegoldási módokra (mint például a közvetítésre vagy a választottbíráskodásra) vonatkozó megállapodások is. Ezek esetenként egymással össze is kapcsolódhatnak. Így például lehetőség van perindítás előtti közvetítői eljárás kikötésére, sikertelen mediáció esetére pedig a felek megállapodhatnak valamely állam bíróságának (bíróságainak) joghatóságában vagy választottbírói eljárásban. Ebben a dimenzióban az állami bíróságokra vonatkozó joghatósági megállapodás a jogvitarendezés legformalizáltabb módjának választását jelenti. Egyúttal a megállapodás köre szűk: alapvetően az államnak, illetve annak konkrét bíróságának választására korlátozódik, és alig érinthet eljárási kérdéseket.

II. 1. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MINT A JOGHATÓSÁG ÖNÁLLÓ FAJTÁJA

A joghatósági megállapodást a joghatóság egyik önálló fajtájaként jelöltem meg az előző fejezetben. Ennek egyrészt az az oka, hogy – bár törvényi korlátok között, és sokszor kifejezett törvény rendelkezés alapján, de közvetlenül – a felek egy vagy többoldalú nyilatkozatából, cselekményéből fakad. Másrészt, különböző megjelenési formáira figyelemmel akár a párhuzamos, akár a kizárólagos, akár a kizárt joghatóságba be lehetne illeszteni. A kizárólagos kikötés a kizárólagos joghatósággal mutat hasonlóságot, de a törvényen és a megállapodáson alapuló kizárólagosság között lényeges különbségek vannak. Az egyik legfontosabb, hogy az előbbi minden körülmények között megelőzi az utóbbit. Az izolált derogációs megállapodás,

illetve a kikötöttön kívüli bíróság oldaláról a kizárólagos joghatósági kikötés a kizárt joghatósághoz hasonlít, mégsem azonos vele, mivel ugyanúgy nem elhanyagolható, törvényen avagy konszenzuson alapul-e a kizárás. A nem kizárólagos kikötés a párhuzamos joghatóság körébe sorolható szinte minden probléma nélkül. Gondok csak akkor merülnek fel, ha a kikötés aszimmetrikus, azaz az egyik fél oldaláról kizárólagos, a másik fél oldaláról nem kizárólagos joghatóságot hoz létre.

II. 2. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS FOGALMA

Joghatósági megállapodás alatt alapvetően a feleknek azt a kifejezett vagy hallgatólagos megállapodását értem, amellyel egy már felmerült vagy valamely meghatározott jogviszonyból jövőben esetlegesen felmerülő, valamilyen nemzetközi elemmel bíró jogvitájuk elbírálására meghatározzák, hogy mely állam(ok) bíróságai vagy mely konkrét bíróság(ok) járhatnak el (prorogáció) és/ vagy nem járhatnak el (derogáció).

Tipikusan a felek kölcsönösen egybehangzó akarat-nyilatkozatukkal kötik ki valamelyik (egy vagy több) állam bíróságainak vagy meghatározott bíróságának joghatóságát. A megállapodás itt a magánjogi értelemben felfogott szerződést takarja, mely rendszerint egy másik szerződés (főszerződés) részét képezi (klauzula). Ennél azonban a joghatósági megállapodás bővebb kategória, mert bizonyos hallgatólagos konszenzusokat is magában foglal. Az egyik az alperes egyoldalú kifejezett alávető nyilatkozatán (vállalja, hogy az egyébként felette joghatósággal rendelkező állam bíróságain kívül máshol is perelhető) és a felperes keresetindításán (a felperes a maga hozzájárulását azáltal adja meg, hogy az alávetés szerinti bíróság előtt indít keresetet) nyugszik. A hallgatólagos megállapodás azonban lehet kétoldalúan is hallgatólagos: amikor a felperes olyan bíróság előtt indít keresetet, amely egyébként nem rendelkezik joghatósággal, ám az alperes a joghatóság hiányát nem kifogásolja, hanem perbebocsátkozik. Ezekben az esetekben részben vagy egészben a felek eljárási cselekményei immanens hatásaként jön létre a konszenzus. A joghatósági megállapodások körébe tartozik még az izolált derogációs megállapodás is, amikor nem történik alávetés, mert a felek csupán az egyébként joghatósággal rendelkező állam bíróságait fosztják meg a joghatóságuktól.

Ugyanakkor a feleknek a bíróságok joghatóságát befolyásoló (joghatósággal felruházó vagy attól megfosztó) valamennyi lehetséges jognyilatkozata nem sorolható be a joghatósági megállapodás fogalma alá, s ennyiben a joghatósági *megállapodás* nem tekinthető pontos kifejezésnek. Ilyen például az angolszász államok jogában ismert *trust* (célvagyon) alapító okiratába foglalt egyoldalú kikötés.

Használatos még a joghatósági alávetés (prorogáció) kifejezés, mely lefedi ugyan mind az egyoldalú, mind a két- vagy többoldalú nyilatkozatokat, de nem foglalja magában a tiszta derogációs megállapodásokat.

Az említett nehézségek ellenére a 'joghatósági megállapodásokat' tekintem alapkategóriának, amely különböző formákban jelenhet meg. A joghatósági megállapodásokra rendszerint többféle elnevezést használtak: joghatósági kikötés, alávetéses joghatóság, prorogációs megállapodás, fórumválasztás, stb.⁶⁶ Mindegyik a nemzetközi viszonylatokban történő fórumválasztásra, ezen belül is kizárólag az állami bíróságok választására utal.

II. 3. A KIFEJEZETT JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK TÍPUSAI

A felek kifejezett konszenzusán (szerződésén) alapuló joghatósági megállapodásoknak – épp a szerződési szabadságból, a magánautonómiából fakadóan – a gyakorlatban igen változatos típusai alakultak ki.

Az egyik alaptípus a *tiszta kizárólagos joghatósági megállapodás*, mikor is egyetlen bíróságot vagy egyetlen állam bíróságainak kizárólagos joghatóságát kötik ki a felek, s ezzel minden más bíróság (állam bíróságainak) joghatóságát kizárják. A másik alaptípus a kizárólagos és a párhuzamos joghatóság keverékeként létrejövő *többszörös kizárólagos kikötés*, amikor két vagy több bíróságot vagy két vagy több állam bíróságait kötik ki a felek úgy, hogy egyben kizárják a többi fórum eljárási jogosultságát. Több állam bíróságainak vagy több bíróság kikötése elképzelhető úgy is, hogy a felek a megjelölt jogviszonyból esetlegesen felmerülő különböző jogviták elbírálására különböző fórumokat jelölnek ki. Továbbá ismert az a szimmetrikus joghatósági megállapodás is, amely szerint mindegyik fél a másikat *csak annak lakóhelye (székhelye) szerinti* állam bírósága(i) előtt perelheti. A törvények által adott választási lehetőségek mellett biztosít további párhuzamos joghatóságot a joghatósági megállapodások harmadik alaptípusa, a *nem kizárólagos joghatósági kikötés*. A tiszta vagy többszörös kizárólagos, illetve a nem kizárólagos kikötésnek különböző *ötvözetei* fordulhatnak még elő a gyakorlatban. Ilyen például az *aszimmetrikus kikötés*, amikor a választott fórum az egyik fél számára kizárólagos joghatósággal bír, míg a másik választhat a kikötött fórum és a többi, jogszabály alapján joghatósággal rendelkező bíróság közül, esetleg a szerződés által megjelölt több bíróság közül.⁶⁷ Esetenként az állami bíróságok kikötését választottbírósági megállapodással kombinálják. Végül meg kell említeni a *tiszta derogációs megállapodásokat* is, melyek a gyakorlatban nemigen bírnak jelentőséggel.

Különbséget lehet tenni a kifejezett kikötések között aszerint is, hogy a megállapodás egy vagy több állam bíróságaira általában vonatkozik, vagy az(ok)on belül a felek a meghatározzák

⁶⁶ Más nyelvekben sem teljesen egységes az elnevezés: a francia nyelvben '*prorogation de for*', '*accord élection de for*', '*prorogation volontaire de juridiction*', avagy '*clause attributive de juridiction*' kifejezések is használatosak. Az angol nyelvben is igen változatos kifejezésekkel találkozhatunk: '*forum selection clauses*', '*choice of court clauses*', '*selected forum agreement*', '*prorogation of jurisdiction*', '*jurisdiction agreement*', stb. A német nyelvben '*Gerichtsstands-oder Zuständigkeitsvereinbarung*' használatos

⁶⁷ Lásd erről a 2005. június 30-án a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia által a joghatósági megállapodásokról elfogadott egyezmény előkészítő dokumentumát: Report on the Second Meeting of the Informal Working Group on the Judgments Project – January 6-9, 2003. Preliminary Document No 21 of January 2003 (www.hcch.net, 2007. december 30.) [a továbbiakban: Prel. Doc. No 21]

az(oka)t a konkrét bíróságo(ka)t is, melyek eljárni jogosultak. Az első esetben *tiszta joghatósági megállapodással* állunk szemben, a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságot az adott állam nemzeti eljárási szabályai szerint kell meghatározni. Az utóbbi esetben a joghatósági megállapodást *illetékességi kikötéssel kombinálják*, így rendszerint nem lehet teljesen eltekinteni az illetékességi megállapodásra vonatkozó előírásoktól, és élesen merül fel a hatásköri szabályok vizsgálata.

II. 4. A KIFEJEZETT JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉSEK JOGI TERMÉSZETE

A joghatósági megállapodások jogi természetével összefüggésben dogmatikai szempontból két jellemzőt kell különösen kiemelni. Az egyik a joghatósági megállapodás *kettős természete*: egyszerre egy klasszikus *magánjogi* szerződés és egy *eljárásjogi* intézmény. Eredete, forrása – tipikusan törvényi felhatalmazás alapján – a felek kölcsönösen egybehangzó akaratnyilatkozatában lelhető fel, míg célzott joghatásait az eljárásjog területén fejti ki. Felfogható egy olyan sajátos szerződésnek, mely egy felfüggesztő feltételhez, a per megindításához kötött. A magánjogi szemlélet a felek szerződési szabadságának, a fél-autonómiának a hangsúlyozását jelenti. Az eljárásjogi megközelítés igazságszolgáltatási, perökonómiai és egyéb állami érdekeket tart szem előtt. Mindaz, ami megkülönbözteti és elhatárolja a magánjogot (polgári jogot) a közjog területére eső eljárásjogtól a joghatósági megállapodások kapcsán meglehetősen nagyszámú konfliktust generál.

A joghatósági megállapodások másik meghatározó ismérve – mely a joghatósági megállapodást megkülönbözteti az illetékesség kikötésétől, hisz az előbbi megállapítások az utóbbira is igazak – az, hogy a joghatósági megállapodások nemzetközi közegben fejtik ki hatásukat. Azok a kérdések, melyek nemzeti viszonylatban egyszerűen és gyorsan megoldásra találnak, nemzetközi szintén hasonlóan hatékony rendezésre nem tarthatnak számot. Az egy államon belüli fórumválasztás nem jár olyan meghatározó jogkövetkezményekkel, mint amikor a felek nemzetközi szinten keresik a megfelelő bíróságot. Ez utóbbi esetben különös súlyt kap a joghatóságnak az állami szuverenitáshoz fűződő elválaszthatatlan kapcsolata.

II. 5. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK ALKALMAZÁSÁNAK TERÜLETEI

Joghatósági kikötéssel rendszerint a nemzetközi gazdasági élet szereplői élnek, a megállapodások a nemzetközi kereskedelem területén bírnak kiemelt jelentőséggel. A legtöbb jog azonban nem korlátozza erre a körre az alkalmazhatóságukat: tipikusan megengedettek olyan jogviták esetében is, amelyben magánszemélyek állnak egymással szemben.

A joghatóságról való megállapodás lehetőségével egyre több területen számolnak. Így például tartási ügyekben. Erre lehetőséget ad hatályos belső jogunk is, illetve a Brüsszel I.

rendelet. A tartással kapcsolatos ügyekben irányadó joghatóságról előkészületben lévő közösségi rendelet-tervezet is elismeri a felek jogát a joghatóságról való megállapodásra.⁶⁸ A 4. cikk szerint – a tizennyolcadik életévét be nem töltött gyermekkel szembeni tartási kötelezettséggel kapcsolatos jogvitákat leszámítva – a felek a tartási kötelezettséggel kapcsolatos jogviták elbírálására megállapodhatnak a joghatóságban. A kivétellel védik a gyengébb felet, a gyermeket. A Brüsszel I. rendelethez képest ugyanakkor a formai előírások szigorúbbak lesznek, mert csak írásban lehet kikötni a joghatóságot.

A házassági vagyoni jogi ügyekben irányadó joghatóságról készített zöld könyv szintén számba veszi a fórumválasztás lehetőségét.⁶⁹ A joghatósági kikötés lehetősége lassan a személyállapotú ügyekre is áttérjed. A Brüsszel II. rendelet⁷⁰ a szülői felelősséggel kapcsolatos ügyek kapcsán például – bár szűk körben – már most is lehetővé teszi a joghatóságban való megállapodást. A házassági bontóperről készített zöld könyv a válások esetére veti fel a joghatóság-választás lehetőségét, bár korlátok felállítása mellett: a kikötött fórum és a felek között ugyanis megkövetelhető lenne valamilyen reális kapcsolat fennállása akár a lakóhely, akár az utolsó közös szokásos tartózkodási hely, akár az állampolgárság révén.⁷¹

II. 6. A FELEK FÓRUMVÁLASZTÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A különböző államok bíróságai közüli választást számos körülmény befolyásolja. Az első épp az, hogy legalább két félnek kell megtalálnia a mindkettejük számára elfogadható fórumot. Mindenkinek előnyös ugyanis, ha saját államában, általa ismert jogi környezetben és eljárás szerint, általa beszélt nyelven dönt a bíróság a jogvitáról. Mivel az üzletpartnerek igen nagy hányadban különböző államokban rendelkeznek lakóhellyel, székhellyel, egyetlen ilyen bíróság választása nehezen kivitelezhető. Erre jelenthet gyógyírt egy olyan kikötés, mely szerint mindegyik fél csak a saját államában perelhető a másik által. A perindító azonban ilyenkor bizonyosan 'hátrányosabb' helyzetbe kerül a másik féllel szemben. Ennek elkerülésére a felek egy kölcsönösen előnyös/hátrányos fórumban is megállapodhatnak: kiköthetik egy semleges állam bíróságainak joghatóságát. Hogy végül melyik megoldást választják, és konkrétan melyik bíróság joghatóságában állapodnak meg, az további tényezőtől függ.

⁶⁸ COM (2005) 649 végleges, COM (2006) 206 végleges. Igazából a Brüsszel I. rendelet hatálya alatt is lehetőség van tartási ügyekben a joghatóság kikötésére, miután a tartási ügyek a rendelet hatálya alá tartoznak, és semmi nem korlátozza az ilyen ügyekben történő joghatósági megállapodást.

⁶⁹ COM (2006) 400 végleges

⁷⁰ Tanács 2201/2003/EK (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (HL L 338., 2003.12.23., 1–29. o.; Magyar nyelvű kiadás 19. fejezet, 06. kötet, 243–271. o.)

⁷¹ COM (2005) 82 végleges, lásd ehhez kapcsolódóan a 2201/2003/EK tanácsi rendelet módosításával kapcsolatban született rendelet-javaslatot [COM (2002) 399 végleges], mely szintén nagyobb teret adna a felek autonómiájának a házassági bontóperek és a külválással kapcsolatos perek területén, ha a házastársakat szoros kötelék fűzi a kikötött államhoz. A tervezet szerint csak írásban állapodhatnak meg a felek, amit legkésőbb a bíróság megkeresésének időpontjában mindkét félnek alá kell írnia.

Szem előtt kell tartaniuk például, hogy a fórumválasztással jogot is 'választanak'. Eljárási jogot bizonyosan.⁷² Itt különösen arra kell figyelemmel lenniük, milyenek a bizonyítási eljárás szabályai, van-e *discovery*, s az milyen terjedelemben megengedett, vajon esküdtszék jár-e el, milyen költségeket von maga után az eljárás, a pervesztes fél viseli-e a pernyertes költségeit, milyen költségkedvezmények vehetők igénybe, stb... Az eljárásjog mellett egy bíróság joghatóságának kikötése a fórum nemzetközi magánjogi szabályainak választását is jelenti. Ez magában foglalja a fórum jogának közrendi jellegű előírásai körébe tartozó kötelező szabályok elkerülhetetlen alkalmazását is.⁷³ A legtöbb esetben a felek ugyan jogot is választhatnak, sőt, a jog- és fórumválasztást célszerű összekötni: a bírák – teljesen érthető módon – nagyobb rutinnal képesek alkalmazni saját jogukat, s megvan bennük a „hazafelé törekvés” rejtett vágya. A fórumválasztás és a jogválasztás egymásra kölcsönösen kiható tényezők, bár automatikusan nem következik egyik a másikból. A jogválasztásnak a joghatósági kikötésre gyakorolt hatásáról a kikötésre alkalmazandó jog körében lesz szó. Részletesebben ugyanakkor nem foglalkozom a fórumválasztásnak a jogválasztásra gyakorolt hatásaival.⁷⁴

Az alkalmazandó jogon kívül a feleknek figyelniük kell arra is, hol tudják majd végrehajtani a határozatot. Legyen bármennyire is előnyös egy ítélet, ha annak a jogosult – önkéntes kötelezetti teljesítés hiányában – nem tud érvényt szerezni, nem sokat ér. Egyes regionális térségekben a külföldi határozatok elismerését nemzetközi egyezmények vagy más jogforrások segítik. Európában főleg a Brüsszel I. rendelet és a Luganói Egyezmény, a volt szovjet tagállamok (Független Államok Közössége) többsége vonatkozásában az 1993-ban Minszkben aláírt nemzetközi egyezmény⁷⁵, a latin-amerikai államok tekintetében pedig több, a XX. század első felére visszanyúló egyezmény is.⁷⁶

A fentiek fényében – egyedi tranzakcióknál – a kikötés külön tárgyalási pont lehet, mely szervesen illeszkedik az egész szerződés működésébe.⁷⁷ Az egyik felet kedvezőbb helyzetbe hozó kikötés ellentételezéseként a másik felet akár valamilyen egyéb megfelelő előnyben részesíthetik. A tömeges és gyorsan lebonyolított ügyletek esetén azonban rendszeres az általános szerződési feltételek (ÁSZF) alkalmazása, s ezek legtöbbször – hol eldugva, apró betűkkel, hol tisztességesen olvashatóan – tartalmaznak joghatósági klauzulát. Ilyen esetekben különösen élesen merül fel a kérdés, vajon létrejött-e a felek között a megállapodás, a kikötés részévé vált-e a felek szerződésének.

⁷² Jelenleg ugyanis általánosan elfogadott elv, hogy az eljárásra – bizonyos ritka kivételektől eltekintve – a *lex fori* kell alkalmazni. Lásd például az Nmtvr. 63. §-át.

⁷³ Bell 278. oldal

⁷⁴ Erről lásd például: Palásti Gábor: A joghatóság kikötésének és a jogválasztásnak a kapcsolata. Cég és Jog 2003/11. szám, 33-38. oldal, illetve a Róma I. rendelet-tervezet [COM (2005) 650 végleges] vonatkozó rendelkezéseit (3. cikk)

⁷⁵ A minszki egyezményt a következő államok írták alá: Örményország, Beloruszia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Tadzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán, és Ukrajna.

⁷⁶ Ezek közül különösen kiemelkedik az 1928-ból származó Bustamante Kódex, melyet 20 állam írt alá. Lásd erről részletesen a 2005-ös hágai egyezmény előkészítő dokumentumai között The American Instruments on Private International Law – a Paper on Their Relation to a Future Hague Convention on Exclusive Choice of Court Agreements. Preliminary Document No 31 of June 2005 (www.hcch.net, 2007. december 30.)

⁷⁷ Bell 278. oldal

II. 7. ÁLLAMI BÍRÓSÁGOK JOGHATÓSÁGÁNAK KIKÖTÉSE VERSUS VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK

A nemzetközi gazdasági élet szereplői egy olyan jogi héttérben dolgoznak, mely nem kiszámítható minden elemében. Áttekintése jóval nagyobb időt és energiát igényel, mintha egyetlen államon belül működnének. Ezeknek a bizonytalansági tényezőknek a kiküszöbölése, de legalábbis csökkentése alapvető érdeke az érintett személyeknek. Erre kétféle eszköz áll rendelkezésükre a törvény-adta keretek között: meghatározni a jogügyletükre alkalmazandó *jogot* és kijelölni azt a *fórumot*, mely vita esetén döntéshozásra jogosult. Jelenleg ez utóbbi tekintetében két fő intézmény közül választhatnak: vagy választottbíróság, vagy meghatározott állam bírósága vagy bíróságai elé utalhatják ügyüket.

A kétféle út közötti választást számos körülmény befolyásolja. Itt elég csak visszautalnunk a választottbíróági útnak az állami bíróságok előtti eljárással szemben fennálló, rendszeresen hangoztatott előnyeire: a gyorsaságra, az olcsóságra, a nyilvánosság kizárására, a szakértelemre.⁷⁸ Be kell vallani ugyanakkor, hogy számos esetben ezek az általános jellemzők közel sem mutatják ezt az idilli képet: az eljárási szabályok rögzítetlensége, flexibilitása néha épp hosszabb eljárást eredményez, mint egy bíróság előtti per; a választottbírói eljárás díja nemritkán olyan magas, hogy a kisebb vállalkozások számára elérhetetlen vitamegoldási módozatot jelent. A választottbíróság felállítása kapcsán felmerülő idő- és költségvonzatok elkerülése különösen akkor állhat a jogosult érdekében, ha az állami bíróság előtt egy egyszerűsített, sommás eljárás keretében (pl. fizetési meghagyás útján) gyorsabban és olcsóbban juthat végrehajtható határozathoz.⁷⁹ Több olyan aspektusa is lehet ezen kívül – a nemzetközi jogvitákban egyébként kedveltebb, az állami bíróságokkal szemben előnyben részesített – választottbíráskodásnak⁸⁰, ami miatt a feleknek az állami bírói út mégis szimpatikusabb. Előfordulhat például, hogy a felek nem kívánnak lemondani jogorvoslati jogukról, mely a választottbíróági kikötésekben rendszerint benne foglaltatik. Előnyösebbnek találhatják az állami bíróság előtti eljárásra vonatkozó szigorúbb és kiszámíthatóbb bizonyítási szabályokat, különösen pedig a bizonyítékokhoz való szélesebb körű hozzáférés lehetőségét (pl. az angolszász jogokban a *discovery*). Érdekes módon, a bírók döntését sokszor kiszámíthatóbbnak ítélik meg, mint az arbitrátorokét, melynek oka valószínűleg az, hogy ez utóbbiak többször kénytelenek olyan jogot alkalmazni, melyet egyáltalán nem ismernek. A biztosítási, illetve ideiglenes intézkedések elérhetősége kevésbé kiszámítható a választottbíróági eljárásban, és az is gyöngíti a privát bírákhoz fordulás kedvét, hogy azok nemritkán salamoni döntéssel oldják meg a

⁷⁸ Horváth Éva: A (nemzetközi) kereskedelmi választottbíráskodásról. Jogtudományi Közlöny 1992/7., 315-316. oldal

⁷⁹ Ezt a problémát Legfelsőbb Bíróságunk egyszerűen megoldotta: a választottbíróági eljárás csak meghatározott peres eljárások helyettesítője lehet, nem képezi akadályát a fizetési meghagyásos eljárásnak. BH 2003/506. számon közzétett döntés.

⁸⁰ Egy 2003-as felmérés szerint a megkérdezett vállalkozások 60%-a preferálta a választottbíráskodást, 15%-a az állami bíróságokat, és 25%-nak nem volt preferenciája. (<http://www.iccwbo.org/law/jurisdiction>, 2007. november 30.). Lásd még: Mádl – Vékás 111. oldal

jogvitát.⁸¹ Az állami fórum előtti perlés jelent akkor is megoldást, ha több fél érintett a jogvitában, s ezek közül nem mindegyik részese a választottbírói megállapodásnak. Az összefüggő eljárások egy eljárásban történő kezelésére ugyanis nagyobb esély van az állami bíróságok előtt, mint egy választottbírói eljárásban.⁸²

A fenti megállapítások mellett is a szakértelem igénye rendszerint választottbírói kikötésére készteti a feleket, különösen olyan országokban, ahol a bírói karnak a nemzetközi ügyekben való jártassága csekélyebb. Vannak azonban olyan államok, melyek bíróságai elismerten szakértelemmel rendelkeznek, s kedvelt célpontjai a joghatósági kikötéseknek (például London, New York, Svájc bíróságai). A nyilvánosság kizárása az ügy jellegétől függően lehet érdeke a feleknek. Ahogy Born írja, sok nemzetközi kereskedelmi jogvitában irreleváns az eljárás zártága, sőt, rendszeresen közzé is tesznek választottbírói ítéleteket. Más esetekben meg kifejezetten érdekük lehet a feleknek, hogy a nyilvánosságot biztosító állami fórum előtt folyjon a per.⁸³

A helyzet jelenlegi állása mellett – az egyéb előnyök és hátrányok mellett is – egy különös körülmény miatt a gazdasági élet szereplői a választottbírói eljárást preferálják az állami bíróságokkal szemben. Ez az ok pedig az 1958-as New York-i egyezményben lelhető fel, melynek ma már több, mint 130 állam a részese, s így túlzások nélkül állíthatjuk, a választottbírói ítéleteit majdnem az egész világon egyszerűen és gyorsan el lehet ismertetni és végre lehet hajtani. Ugyanez a bizalom az államok bíróságainak határozatai tekintetében nem áll fenn. Bármennyire is előnyösebbnek tűnhet egy állami bírósági eljárás a felek számára, számolniuk kell az elismerés és a végrehajtás körüli bonyodalmakkal. De nemcsak ezen a területen van szoros korreláció a választottbírói és a rendes bíróságok kikötése között, hanem máshol is: a jogalkotónak az állami bíróságok kikötésének szabályozása során szeme előtt kell tartania, hogy egy-egy feltétel előírása a feleket a választottbírói eljárás előnyben részesítésére készítheti.⁸⁴

A fent kifejtett előnyök és hátrányok mellett dogmatikai oldalról látnunk kell, alapvető különbségek vannak az állami bíróságok és a választottbírói között. Az állami bíróságok az állam mint szuverén hatalmát testesítik meg. A jogvitarendezés „normális” módja a törvény által felállított bíróságok előtti peres eljárás, a bírói út a jogérvényesítés elsődleges eszköze. Alkotmányos és nemzetközi egyezményekben foglalt előírások szerint kell az államnak biztosítania a bírósághoz fordulás jogát, ennek megsértése akár súlyos szankciókat is maga után vonhat. Az állami bíróságok előre meghatározott eljárási rend szerint járnak el, ahol pontosan rögzítettek a felek és a bíróság jogai és kötelezettségei. Legfontosabb azonban, hogy ítéleteik – saját államon belül – külön elismerésre nem szorulnak, érvényesítésükre automatikusan

⁸¹ Choice of Court Agreements in International Litigation: Their Use and Legal Problems to Which They Give Rise in the Context of the Interim Text. Preliminary Document No 18 of February 2002 (www.hcch.net, 2007. december 30.) [a továbbiakban: Prel. Doc. No 18]

⁸² Lásd ezzel kapcsolatban a BH 2003/126. számon közzétett jogesetet.

⁸³ Born 11-12. oldal

⁸⁴ Lásd részletesen az előnyökről és hátrányokról: Born 2-13. oldal

rendelkezésre állnak az állami kényszereszközök. A választottbíróságok inkább tekinthetők magánjogi bíróságoknak, melyeknek az állam – az általa meghatározott körben – átengedi a jogviták eldöntésének jogát. A választottbírák azonban megbízatásukat nem az államtól nyerik, hanem a felektől. Az eljárás menete a felektől, illetve az ő rendelkezésük hiányában a választottbíráktól függ: a törvény által lefektetett alapkövetelmények, elvek keretein belül azt szabadon alakíthatják. Saját határozatiknak azonban közvetlenül nem szerezhetnek érvényt, kényszerítőeszközöket közvetlenül nem alkalmazhatnak. Döntésüket azonban az államok elismerik és végrehajtásukhoz biztosítják saját végrehajtói szervezeteiket. Emellett a választottbíróági ítéletek – bár szűk körben – bírósági kontroll alatt állnak.⁸⁵

A fentiek fényében határozottan elkülönítem az állami bíróságok és a választottbíróságok kikötését. A joghatóság korábban elemzett fogalmára tekintettel nem használom a 'joghatósági kikötés' kifejezést a választottbíróági eljárásban való megállapodásra. Teszem ezt annál inkább, mert a jogalkotónak egészen más szempontokat kell szeme előtt tartania akkor, amikor saját bíróságainak a kiköthetőségéről dönt, s elhatárolja saját bíróságainak eljárási jogosultságát a külföldi államokétól, mint amikor alternatív vitamegoldásként a választottbíróságoknak engedi át a döntési jogot. Ez – meglátásom szerint – független attól, hogy nemzeti vagy nemzetközi, belföldi vagy külföldi választottbíráskodásról van-e szó.

⁸⁵ A választottbíráskodás, illetve a választottbíróági megállapodás jogi természetére vonatkozóan eltérő nézetek alakultak ki. Vannak, akik a választottbíráskodás magánjogi, mások eljárásjogi jellegét domborítják ki. Megint mások pedig vegyes vagy hibrid jellegűnek tekintik a választottbíráskodást. Ez utóbbi irányzaton belül alakult ki az a felfogás, mely szerint a választottbíróági megállapodás a kizárólagos joghatósági megállapodáshoz hasonló. Ez a megközelítés azonban komoly kritikát kapott, mivel elfedi a kétféle kikötés közötti lényeges különbséget: azt, hogy a választottbíróági klauzula az egyik fajta bírói tevékenységet egy másikkal helyettesít. (Adam Samuel: *Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration: A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss, U.S. and West German Law*. Schulthess Polygraphischer Verlag Zürich, 1989, 60-63. oldal)

III. FEJEZET

JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS A BRÜSSZEL I. RENDELETBEN

III. 1. ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS

III. 1. 1. A BRÜSSZEL I. RENDELET MEGALKOTÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI: A BRÜSSZELI EGYEZMÉNY

Az 1968. szeptember 27-én aláírt Brüsszeli Egyezményvel került sor első ízben a joghatóságnak, és a külföldi határozatok elismerésének és végrehajtásának átfogó szabályozására polgári ügyekben az Európai Gazdasági Közösség tagállamai között. Az Egyezmény elfogadása a Római Szerződés 220. cikkén (később, az Amszterdami Szerződéssel történt módosítást követően 293. cikkén) alapult, mely szerint a tagállamok tárgyalásokat folytatnak egymással annak érdekében, hogy biztosítsák a bírósági határozatok és a választottbírósági határozatok kölcsönös elismerésére és végrehajtására vonatkozó alakiságok egyszerűsítését.

Ez az Egyezmény – haladó szellemben, szakítva az akkor hagyományosnak tekintett és elterjedtebb szimpla egyezményekkel (*single convention*) - ún. dupla egyezmény (*double convention*) volt. A joghatósági szabályok nemcsak az elismerés és a végrehajtás, de a jogvitában eljáró bíróság joghatóságának megállapítása során is jelentőséggel bírtak. Sőt, a joghatóságnak a tagállami bíróság által történő vizsgálatára is tartalmazott rendelkezéseket. Azzal is komoly előrelépést tett, hogy rendezni igyekezett a párhuzamos eljárásokból, valamint az összeegyeztethetetlen, ellentmondásos határozatok születéséből eredő problémákat. Az egyik tagállamban hozott határozat más tagállamokban való elismerésénél (végrehajtásánál) a származási állam bíróságának a joghatóságáról való döntése felülvizsgálatát korlátok közé szorította, azt csak a legkivételesebb körben, így a kizárólagos, illetve a biztosítási és a fogyasztói szerződésekből eredő jogvitákra meghatározott joghatóság esetén engedte meg. Az Egyezmény tiltotta, hogy a tagállamokban lakó személyekkel szemben exorbitáns joghatóságot alkalmazzanak, de ugyanezt nem zárta ki az azon kívül lakók vonatkozásában.

Külön kiemelendő még, hogy az Egyezményt a tagállami bíróságok hivatalból voltak kötelesek alkalmazni, erre a feleknek nem kellett külön hivatkozniuk. A hatálya alá tartozó ügyekben az Egyezmény háttérbe szorította a nemzeti jogokat. Közvetlenül, minden további belső rendelkezés nélkül érvényesültek a rendelkezései.

Az egységes alkalmazást az 1971. június 3-án aláírt jegyzőkönyv biztosította, mely lehetővé tette, hogy a Bíróság előzetes döntéshozatal keretében értelmezze a Brüsszeli Egyezmény és a Jegyzőkönyv rendelkezéseit.

Az Egyezményhez minden, a Közösség tagjává váló államnak is csatlakoznia kellett.⁸⁶ Ennek során részben technikai jellegű módosításokra, részben érdemi változtatásokra került sor. A legutolsó csatlakozás (1996) alkalmával erősen felmerült az igény az Egyezmény továbbfejlesztésére, ám a módosítások terjedelme és kidolgozásának időigényessége miatt erre ekkor nem került sor.

Ehelyett a második évezred legvégén tárgyalások kezdődtek a Brüsszeli Egyezmény, valamint a Brüsszeli Egyezmény mintájára megalkotott és az EFTA tagállamok által 1988-ban aláírt Luganói Egyezmény⁸⁷ felülvizsgálatára. A Svájc, Norvégia és Izlanddal kibővített *ad hoc* munkacsoport által elért eredmény első ízben a Bizottságnak a Tanácshoz és az Európai Parlamenthez intézett közleményében öltött testet⁸⁸, majd a Bizottság javaslatot terjesztett elő a Brüsszeli Egyezmény helyébe lépő új egyezmény aláírásáról.⁸⁹ Az egyezmény-tervezet szövegét az 1999. május 27-i és 28-i Tanács megerősítette.⁹⁰ Az 1999. május 1-jén hatályba lépett Amszterdami Szerződés azonban jelentősen megváltoztatta a körülményeket⁹¹: az Európai Közösségről szóló Szerződés 61. cikk c) pontja értelmében a szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség fokozatos létrehozása céljából a Tanács intézkedéseket fogad el a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés terén a 65. cikkben előírtak szerint. A 65. cikk szerint a több államra kiterjedő vonatkozású polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén a Szerződés 67. cikkének megfelelően és a belső piac megfelelő működéséhez szükséges mértékben elfogadásra kerülő intézkedések magukban foglalják a tagállamokban alkalmazandó, joghatóságra vonatkozó szabályok összeegyeztethetőségének előmozdítását, illetve fejlesztést a polgári és kereskedelmi ügyekben hozott határozatok elismerése és végrehajtása területén [a) és b) pont]. Ennek alapján megnyílt a lehetőség arra, hogy a Közösség másodlagos jog keretében szabályozza a joghatóságot, illetve a határozatok elismerését és végrehajtását polgári és kereskedelmi ügyekben.

Ezért a továbbiakban már nem az egyezmények felülvizsgálata volt napirenden, hanem egy rendelet kidolgozása. Ennek során a korábbi eredményeket is felhasználták, ám azoktól több ponton eltértek. A Bizottság 1999 szeptemberében már egy magyarázó memorandummal kísért

⁸⁶ 1978. október 9-én, Luxembourgban aláírt csatlakozási megállapodás: Dán Királyság, Írország, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság (HL L 304., 1978.10.30., 1-102. o.); 1982. október 25-én Luxembourgban aláírt csatlakozási megállapodás: Görög Köztársaság (HL L 388., 1982.12.31., 1-36. o.), 1989. május 26-án San Sebastiánban aláírt csatlakozási megállapodás: Spanyol Királyság, Portugál Köztársaság (HL L 285., 1989.10.3., 1-98. o.), 1996. november 11-én aláírt csatlakozási megállapodás: Osztrák Köztársaság, Finn Köztársaság, Svéd Királyság (HL C 15., 1997.1.15., 1-9. o.)

⁸⁷ A Luganói Egyezménnyel részletesebben a IV. fejezetben lesz szó.

⁸⁸ Commission communication to the Council and the European Parliament „Towards greater efficiency in obtaining and enforcing judgments in the European Union”, Official Journal C 033, 31.01.1998, p. 3-17.

⁸⁹ Proposal for a Council act establishing the Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters in the Member States of the European Union. Official Journal C 33, 31.1.1998, p. 20-36.

⁹⁰ 1999. április 30-i JUSTCIV 60

⁹¹ A folyamatról lásd részletesebben: Wopera Zsuzsa: Európai polgári eljárásjog – álom vagy valóság? in: Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában. Compex, Budapest, 2006, 23-41. oldal

rendelet-tervezetet terjesztett elő.⁹² Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleményét, illetve a Parlament módosító javaslatait követően, és a tagállamok képviselői közötti tárgyalások eredményeként 2000. december 22-én megszületett a 44/2001/EK tanácsi rendelet.⁹³

A Brüsszeli Egyezmény kapcsán említett jellemzőket a Brüsszel I. rendelet is továbbvitte, azaz: direkt joghatósági normákat tartalmaz; a tagállamokban lakókkal szemben tiltja az exorbitáns joghatóság alkalmazását; szabályozza a perfüggőséget és az összefüggő eljárásokat, valamint a joghatóság vizsgálatát; korlátozza a joghatóság felülvizsgálhatóságát a külföldi (másik tagállamból származó) határozatok elismerése és végrehajtása során, szabályai közvetlenül, a bíróságok által hivatalból alkalmazandóak.⁹⁴

A Rendelet Preambulumának 19. pontja értelmében biztosítani kell a Brüsszeli Egyezmény és a Rendelet közötti folytonosságot, ennek érdekében átmeneti rendelkezéseket kell megállapítani. Ugyanez a folytonossági követelmény vonatkozik a Brüsszeli Egyezménynek az Európai Közösségek Bírósága általi értelmezésére is, mely azt jelenti, hogy a Bíróságnak a Brüsszeli Egyezményhez fűzött értelmezései továbbélnék, a Rendelet vonatkozásában is irányadók, kivéve, ha a Rendelet szabályai eltérnek az Egyezményétől.⁹⁵

III. 1. 2. A BRÜSSZEL I. RENDELET HATÁLYA

III. 1. 2. 1. *Tárgyi hatály*

1. cikke (1) bekezdésének megfogalmazása szerint a Rendeletet polgári és kereskedelmi ügyekben kell alkalmazni a bíróság jellegére tekintet nélkül, a Rendelet különösen nem terjed ki az adó-, vám- vagy közigazgatási ügyekre.

Nemzetközi elem. A fent idézett szöveg nem foglalkozik a "nemzetköziség" fogalmával, illetve követelményével. A Jenard⁹⁶ és a Schlosser jelentés⁹⁷ azonban hangsúlyozta, hogy csak azokat az eljárásokat érinti az Egyezmény, ahol valamilyen nemzetközi, külföldi elem felbukkan.

A Bíróság az Owusu ügyben⁹⁸ megerősítette a két jelentésben kifejtett felfogás helyességét, azaz az Egyezmény (Rendelet) alkalmazásához nemzetközi elemre szükség van.

⁹² Proposal for a Council Regulation (EC) on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [COM (99) 348 final]

⁹³ Lásd erről részletesebben: Layton – Mercer – O'Malley 280-282. oldal

⁹⁴ A Brüsszeli Egyezmény és a Brüsszel I. rendelet közötti különbségekről lásd: Junker, Abbo: A Brüsszeli Egyezménytől a Brüsszeli Rendeletig – a nemzetközi polgári eljárásjog változása. Magyar Jog 2003/6., 366-372. oldal; Paul R. Beaumont: The Brussels Convention Becomes a Regulation: Implications for Legal Basis, External Competence, and Contract Jurisdiction. In: Reform and Development of Private International Law. Essays in Honour of Sir Peter North. Oxford University Press, 2002, 9-30. oldal; Georges A. L. Droz – Hélène Gaudemet-Tallon: La transformation de la Convention de Bruxelles de 27 septembre 1968 en Règlement de Conseil concernant la compétence judiciaire, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale. Revue critique de droit international privé 2001/4., 601-652. oldal

⁹⁵ A továbbiakban ezért amikor a Bíróságnak az Egyezményhez fűzött értelmezését idézem, zárójelben jelzem a Rendelet megfelelő cikkeinek számát.

⁹⁶ Jenard jelentés 8. oldal

⁹⁷ Schlosser jelentés 20. pont

Ugyanakkor kifejtette, hogy az Egyezmény (Rendelet) akkor is alkalmazandó, ha a jogvita nemzetközi jellege nem több tagállam érintettségéből, hanem egy tagállam és egy Közösségen kívüli állam érintettségéből ered. Magából az Egyezményből (Rendeletből) következik, hogy igaz ez a kizárólagos és a kikötött joghatósági szabályokra is. Viszont kiemelte a Bíróság, hogy a perfüggőségre és az összefüggő eljárásokra, illetve a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályok csak a tagállamok egymás közötti viszonylatában alkalmazhatók.

A Rendelet kapcsán külön ki kell emelni, hogy az Európai Közösségről szóló Szerződés 65. cikke szerint a Közösség csak a több államra kiterjedő vonatkozású polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés keretében és a belső piac megfelelő működéséhez szükséges mértékben fogadhat el intézkedéseket, s ez irányadó a joghatóságra vonatkozó szabályok összeegyeztethetőségének előmozdítása területén is. Azaz magából az EK-Szerződésből következik a külföldi elem fennállásának a szükségessége.

Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy van, aki ezzel ellentétes felfogást képvisel: ilyen a német jogirodalomban Geimer, aki szerint a Rendelet a tisztán nemzeti ügyekben is alkalmazható.⁹⁹ Ezzel az álláspontjával azonban kisebbségben maradt.

A joghatósági megállapodásokkal kapcsolatban a nemzetközi elem mibenlétéről a későbbiekben lesz részletesebben szó.

Polgári és kereskedelmi ügy. A Rendelet tárgyi hatályára vonatkozóan egyrészt pozitív módon kimondja, hogy polgári és kereskedelmi ügyekben kell alkalmazni a bíróság jellegére való tekintet nélkül. Majd negatív oldalról nevesíti azokat a jogterületeket, melyek nem esnek a polgári és kereskedelmi ügyek körébe, ilyenek különösen az adó-, vám- vagy közigazgatási ügyek [1. cikk (1) bekezdés]. A Bíróság először az *LTU kontra Eurocontrol* ügyben¹⁰⁰ fejtette ki, majd később több ítéletében is megerősítette¹⁰¹ azon álláspontját, hogy a kérdéses fogalom értelmezésénél egyik érintett állam joga sem alkalmazható. A polgári és kereskedelmi ügy fogalmának önálló közösségi jelentést kell tulajdonítani, melynek során elsődlegesen az Egyezmény (Rendelet) céljaira és rendszerére, másrészt a nemzeti jogrendszerekből eredő általános elvekre kell tekintettel lenni. A Bíróság szerint a felek közti jogviszony, illetve a kereset tárgya dönti el az ügy jellegét: ha a közhatalmi szervek közhatalmukat gyakorolva kerülnek jogviszonyba magánszemélyekkel, akkor az Egyezmény (Rendelet) nem alkalmazható; ha viszont a közhatalmi szerv és a magánszemély jogviszonyára magánjogi szabályokat kell alkalmazni (vagyis a felek egyenrangúak, mellérendeltek), akkor az Egyezmény (Rendelet) irányadó. A Bíróság lényegében a kontinentális államokban ismert és alkalmazott hagyományos

98 Andrew Owusu kontra N. B. Jackson mint 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' és pertársai C-281/02. sz. ügyben 2005. március 1-jén hozott ítélet (EBHT 2005., I-1383. o.)

99 Kengyel idézi Geimert. in: Kengyel – Harsági 203-204. oldal

100 Az LTU Lufttransportunternehmen GmbH & Co. KG kontra Eurocontrol 29/76. sz. ügyben 1976. október 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1541. o.)

101 Henri Gourdain kontra Franz Nadler 133/78. sz. ügyben 1979. február 22-én hozott ítélet (EBHT 1979., 733. o.), Hollandia kontra Reinhold Rüffer 814/79. sz. ügyben 1980. december 16-án hozott ítélet (EBHT 1980., 3807. o.), Volker Sonntag kontra Hans Waidmann, Elisabeth Waidmann és Stefan Waidmann C-172/91. sz. ügyben 1993. április 21-én hozott ítélet (EBHT 1993., I-1963. o.)

közjog-magánjog elhatárolást vette alapul, amikor kialakította a "polgári és kereskedelmi ügyek" közösségi fogalmát. Hasonló magyarázatot ad a *Schlosser jelentés*¹⁰² is.¹⁰³

A kereskedelmi ügyek csoportja nem minősül külön, a magánjogon túli kategóriának, csupán ez utóbbi részeként kezelhető. Azért került bele mégis a szövegbe külön, mert tekintettel voltak egyes tagállamokra, mint például Franciaországra, ahol a kereskedelmi jog önállóságát hangsúlyozzák.¹⁰⁴

A bíróság jellege. Polgárinak, illetve kereskedelminek minősül az ügy függetlenül attól, hogy melyik bíróság jár el az adott tagállam szabályai szerint: polgári, kereskedelmi, büntető, közigazgatási, munkaügyi vagy egyéb más bíróság előtt folyik-e az eljárás. Ebből viszont az is következik, hogy önmagában amiatt, hogy polgári bíróság folytatja le az adott eljárást, még nem lesz a jogvita polgári, illetve kereskedelmi ügy.

A Rendelet hatálya alól kivont ügyek. Az 1. cikk (2) bekezdése kimerítően sorolja fel azokat az ügyeket, amelyek egyébként nagyrészt polgári vagy kereskedelmi ügynek minősülnek, de amelyekre valamely oknál fogva mégsem terjed ki a Rendelet hatálya.

A Rendelet nem alkalmazható a természetes személyek személyi állapotára, jog- és cselekvőképességére, a házassági vagyoni jog területére és az öröklési jogra, beleértve a végrendeletet is¹⁰⁵, a csődeljárásra, a kényszeregyezésre és más hasonló eljárásokra (pl. a felszámolási eljárás)¹⁰⁶, a szociális biztonságra, illetve a választottbíráskodással kapcsolatos bírósági eljárásokra¹⁰⁷.

III. 1. 2. 2. Személyi hatály

A Rendelet kifejezett rendelkezést a személyi hatályára vonatkozóan nem tartalmaz, az alanyok körét a részletszabályokból lehet levezetni. Általánosan kimondható azonban, hogy az állampolgárság a személyi hatály tekintetében nem bír jelentőséggel. A joghatóságnál ugyanis a

¹⁰² Schlosser jelentés 23. pont

¹⁰³ A már felhívott eseteken kívül a Bíróság több ítéletében foglalkozott az Egyezmény (Rendelet) tárgyi hatályának körülhatárolásával: Gemeente Steenberg kontra Luc Baten C-271/00. sz. ügyben 2002. november 14-én hozott ítélet (EBHT 2002., I-10489. o.), Freistaat Bayern kontra Jan Blijdenstein C-433/01. sz. ügyben 2004. január 15-én hozott ítélet (EBHT 2004., I-981. o.), Préservatrice foncière TIARD SA kontra Hollandia C-266/01. sz. ügyben 2003. május 15-én hozott ítélet (EBHT 2003., I-4867. o.), Frahuil SA kontra Assitalia SpA C-265/02. sz. ügyben 2004. február 5-én hozott ítélet (EBHT 2004., I-1543. o.)

¹⁰⁴ Kengyel Miklós: A „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalma az európai polgári eljárásjogban. Magyar Jog 2005/8., 487. oldal

¹⁰⁵ A legképlékenyebb határu területnek a házassági vagyoni jog bizonyult, amellyel összefüggésben több fontosabb bírósági döntés is született: Jacques de Cavel kontra Luise de Cavel 143/78. sz. ügyben 1979. március 27-én hozott ítélet (EBHT 1979., 1055. o.), Luise de Cavel kontra Jacques de Cavel 120/79. sz. ügyben 1980. március 6-án hozott ítélet (EBHT 1980., 731. o.), Antonius Boogaard kontra Paula Laumen C-220/95. sz. ügyben 1997. február 27-én hozott ítélet (EBHT 1997., I-1147. o.).

¹⁰⁶ Ezekre az eljárásokra a Tanácsnak a fizetésképtelenségi eljárásról szóló 1346/2000/EK rendelete alkalmazandó, melynek melléklete sorolja fel, hogy az egyes államokban mely eljárások esnek a rendelet hatálya alá. Ez alapján – néhány kivétellel – azt mondhatjuk, hogy a Rendelet hatálya alól az 1. cikk (2) bekezdésének b) pontja alapján azok az eljárások vannak kizárva, amelyek a fizetésképtelenségi eljárásról szóló rendelet hatálya alá tartoznak. (HL L 160., 2000.6.30., 1. o.; Magyar nyelvű kiadás 19. fejezet, 01. kötet, 191-208. o.)

¹⁰⁷ Lásd ezzel kapcsolatban: Marc Rich and Co. AG kontra Società Italiana Impianti PA C-190/89. sz. ügyben 1991. július 25-én hozott ítélet (EBHT 1991., I-3855. o.)

fő kapcsolóelv a lakóhely, illetve a székhely: az általános joghatóság az alperes lakóhelyéhez, illetve székhelyéhez igazodik. Míg az a tény, hogy az alperes lakóhelye valamelyik tagállamban van, a legtöbb joghatósági szabály alkalmazásánál elengedhetetlen feltétel¹⁰⁸, addig - ahogy azt a Bíróság a *Group Josi*¹⁰⁹ ügyben kifejtette - a felperes lakóhelye, illetve székhelye, hacsak az Egyezmény (Rendelet) szövegéből más nem következik¹¹⁰, irreleváns, akár a Közösség területén kívül is lehet.

A joghatósági megállapodásokkal összefüggésben a felek lakóhelyének különösen kiemelt szerepe van, melyről később lesz szó részletesebben.

III. 1. 2. 3. Területi hatály

A Rendelet területi hatályának meghatározása szempontjából elsődlegesen az EK-Szerződés 299. cikke irányadó. A Brüsszeli Egyezmény hatálya azon területek tekintetében fennmarad, amelyekre a Rendelet területi hatálya nem terjed ki, de az Egyezményé igen.¹¹¹

A Rendelet 1. cikkének (3) bekezdése eredetileg kivonta területi hatálya alól Dániát, a 68. cikk értelmében e tagállam vonatkozásában továbbra is a Brüsszeli Egyezményt kellett alkalmazniuk az abban részes tagállamoknak. Mivel a helyzet ezáltal igen bonyolulttá vált¹¹², a Közösség tárgyalásokat kezdett Dániával a Rendelet hatályának kiterjesztéséről. Ennek eredményeképpen született meg az a nemzetközi megállapodás, amely – bizonyos kisebb módosításokkal – a Brüsszel I. rendelet hatálya alá vonja a Dán Királyságot is.¹¹³ A Rendelet jövőbeni módosításainak elfogadásában Dánia a megállapodás hatályba lépését követően sem vesz részt, a módosítások rá nem kötelezőek, és nem alkalmazhatók. Azonban Dánia értesítheti a Bizottságot arról, hogy a módosítások tartalmát végrehajtja. Ebben az esetben a végrehajtáshoz szükséges belső jogszabályok elfogadásáról szóló dán értesítés a nemzetközi jog szerint

¹⁰⁸ Kivétel például a kizárólagos, illetve kikötött joghatóság.

¹⁰⁹ Group Josi Reinsurance Company SA kontra Universal General Insurance Company C-412/98. sz. ügyben 2000. július 13-án hozott ítélet (EBHT 2000., I-5925. o.)

¹¹⁰ Ilyen például a Rendelet 5. cikk 2. pontja, 9. cikk (1) bekezdésének 2. pontja, 16. cikk (1) bekezdése, 23. cikk szerinti joghatósági kikötés esetén, ha az alperes lakóhelye a Közösségen kívül található.

¹¹¹ Az Egyezmény kiterjed a Francia Köztársaság esetében a tengeren túli területekre és Mayotte-ra, Hollandia esetében pedig Arubára.

¹¹² A nehézségeket tovább mélyítette a tíz új tagállam csatlakozása, hisz ezek nem lettek részesei a Brüsszeli Egyezmények. Ennek következtében a 24 tagállam egymás közötti vonatkozásában a Rendeletet kell alkalmazni, az utolsó csatlakozást megelőző 14 tagállam és Dánia vonatkozásában a Brüsszeli Egyezményt, a tíz új tagállam és Dánia vonatkozásában pedig a nemzeti szabályokat, illetve ha vannak, a két- vagy többoldalú nemzetközi egyezményeket. Ilyen például a Luganói Egyezmény, melynek mind a Dán Királyság, mind Lengyelország részese.

¹¹³ A 2005. november 16-i Hivatalos Lapban jelent meg a Tanács 2005. szeptember 20-án kelt határozata az Európai Közösség és a Dán Királyság közötti, a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló megállapodásnak a Közösség részéről történő aláírásáról (2005/790/EK határozat) A Dániával kötött - 13 cikket tartalmazó - megállapodás a határozat mellékletét képezi. A megállapodás azon napot követő hatodik hónap első napján lép hatályba, amely napon a Szerződő Felek értesítik egymást, hogy a hatálybalépéshez szükséges eljárásokat lefolytatták. [HL L 299/61 (2005. 11.16.)]. A 2007. április 4-én megjelen Tájékoztató szerint a megállapodás 2007. július 1-jén lépett hatályba. (Tájékoztató az Európai Közösség és a Dán Királyság közötti, a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló megállapodás hatálybalépésének időpontjáról, HL L 94., 2007.4.4., 70. o.)

kölcsönös kötelezettséget hoz létre a Dán Királyság és a Közösség között, a Brüsszel I. rendelet módosításai így az eredeti megállapodás módosításait is jelentik.

III. 1. 2. 4. Időbeli hatály

A Rendelet joghatósági szabályai kizárólag a hatályba lépését követően indított eljárásokra alkalmazandók. Ez a korábbi tizennégy tagállam vonatkozásában 2002. március 1-jén következett be, Magyarországon és a többi kilenc új tagállamban 2004. május 1-jén, míg Románia és Bulgária tekintetében 2007. január 1-jén.

A joghatósági szabályok időbeli alkalmazhatósága rendszerint nem vet fel különösebb problémát. A joghatósági megállapodások kapcsán azonban felmerül egy vitás eset. Ez abból ered, hogy a joghatóság kikötése és a perindítás között tipikusan hosszabb-rövidebb idő telik el, s ha közben jogszabályváltozás következik be (úm. hatályba lép a Rendelet, s kizorítja a nemzeti szabályozást) el kell dönteni, vajon a megállapodás megkötése, avagy a keresetindítás időpontja irányadó az alkalmazandó jogszabály tekintetében. Erre vonatkozóan a Rendelet külön előírást nem tartalmaz, mint ahogy a Brüsszeli Egyezményből is hiányoztak az ilyen jellegű rendelkezések. A Bíróságnak a Sanicentral kontra Collin¹¹⁴ ügyben kellett választ adnia a felvetésre, s az utóbbi mellett tette le szavazatát. Kiindulási pontja szerint a kikötés mindaddig nem bír joghatással, míg bírósági eljárás nem indul, így csak akkor állnak be a hozzá fűződő jogkövetkezmények, ha keresetindításra sor kerül. Ezért ez a releváns időpont, s azok szerint a szabályok szerint kell megítélni a kikötést, melyek a keresetindítás időpontjában vannak hatályban. Ezzel a Bíróság lényegében a kikötés eljárásjogi jellegét hangsúlyozta.

Ami hazánkat illeti, az Nmtvr. 2000. évi módosítása előtti előírásokhoz képest a Rendelet igen liberális, így ha esetleg a megállapodás még azok szerint a szabályok szerint érvénytelen lenne is (mert a megállapodás megkötésekor még ezek voltak hatályban), könnyen megeshet, hogy már nem azok. A 2000. évi módosítást követően megkötött joghatósági megállapodások tekintetében a Rendelet igazából nagy meglepetéseket nem okozhat, hisz a kikötésre vonatkozó új magyar szabályok híven követik az európai modellt.¹¹⁵

¹¹⁴ Sanicentral GmbH kontra René Collin 25/79. számú ügyben 1979. november 13-án hozott ítélet (EBHT 1979., 3423)

¹¹⁵ A Györi Ítéltábla a Gf. II. 20007/2006/2. számú döntésében (Bírósági Döntések Tára 2007/2., 33. számú jogeset) a magyar szabályokat (Nmtvr.) alkalmazta és elemezte. Ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy a joghatósági megállapodást nem a magyar nemzeti szabályok, hanem a Rendelet előírásai szerint kellett volna elbírálni, miután annak feltételei – többek között az, hogy Magyarországon is hatályba lépett a Rendeletet – együttesen fennálltak: adásvétellel vegyes vállalkozási szerződésből eredő jogviták elbírálására kötötték ki a magyarországi székhelyű felek a holland asseni kerületi törvényszék és a Tatai Városi, illetve a Komárom-Esztergom Megyei Bíróság joghatóságát. A Rendelettel azonban az ítéltábla egyáltalán nem foglalkozott.

III. 1. 3. A RENDELET VISZONYA MÁS JOGFORRÁSOKHOZ

A Brüsszel I. rendelet hatálya alá nem tartozó ügyek tekintetében – hacsak más közösségi jogforrás ezt nem rendezi - továbbra is a nemzeti joghatósági szabályok alkalmazandók, beleértve a tagállamok által kötött nemzetközi egyezményeket. Ha az ügy a rendelet tárgyi hatálya alá tartozna is, de az alperes nem rendelkezik lakóhellyel valamely tagállamban, akkor a joghatóságot a nemzeti jog szerint kell meghatározni, kivéve a kizárólagos joghatóságot és a joghatósági kikötést (4. cikk).

A Rendelet a Brüsszeli Egyezményen kívül felváltotta a tagállamok által kötött és a 69. cikkben részletesen felsorolt egyezményeket is, kivéve azokat az eljárásokat, amelyekre a Rendelet hatálya nem terjed ki.

A Rendelet nem sérti a közösségi jogi aktusokban¹¹⁶, illetve az ilyen jogi aktusokkal összehangolt nemzeti jogrendszerekben, a joghatóságra, illetve a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó egyes különös jogterületet szabályozó rendelkezések alkalmazását (67. cikk). A Rendelet nem érinti azokat az egyezményeket sem, amelyeknek a tagállamok a részesei és amelyek egyes különös jogterületeken a joghatóságot, valamint a határozatok elismerését és végrehajtását szabályozzák (71. cikk). Ezeknek a részterületeknek az inkorporálása ugyanis túlzottan bonyolulttá, áttekinthetetlenné tette volna a Rendeletet. Az egységes értelmezés céljából a 71. cikk azt is rögzíti, hogy *a Rendelet nem akadályozza annak a tagállamnak a bíróságát, amely egyes különös jogterületekről szóló egyezményben részes, hogy az említett egyezménynek megfelelően még akkor is megállapítsa joghatóságát, ha az alperes olyan más tagállamban rendelkezik lakóhellyel, amely az említett egyezménynek nem részese.* Az eljáró bíróság minden esetben a Rendelet 26. cikkét alkalmazza [(2) bek. a) pont]. Hasonló rendelkezést tartalmazott a Brüsszeli Egyezmény, de némileg eltérő tartalommal (57. cikk). Az Egyezmény ugyanis nemcsak azoknak a nemzetközi szerződéseknek adott elsőbbséget, amelyeknek a részes államok már részesei voltak, hanem azoknak is, melyekhez a Brüsszeli Egyezmény hatálybalépését követően csatlakoztak. A Rendelet a jövőbeli nemzetközi szerződésekről hallgat, melynek oka a Bizottság Memoranduma szerint abban lelhető fel, hogy a Rendelet hatálybalépését követően a tagállamok sem már létező, sem olyan új egyezményhez nem csatlakozhatnak, mely a Rendelet által szabályozott területen, de speciális ügyekre vonatkozóan szabályozza a joghatóságot.¹¹⁷

Sem az Egyezmény, sem a Rendelet nem sorolja fel, melyek azok a nemzetközi egyezmények, melyek elsőbbséget élveznek, de a Jenard jelentés néhány fontosabbat kiemel közülük: az 1929-es Varsói Egyezményt a nemzetközi légi szállításról¹¹⁸, a tengerjáró hajók lefoglalásának egyes szabályairól szóló 1952-es Brüsszeli Egyezményt, CIM és CIV

¹¹⁶ Lásd például a közösségi védjegyről szóló 1993. december 20-i 40/94/EK tanácsi rendeletet. (HL L 11., 1994.1.14., 1–36. o.)

¹¹⁷ COM/99/0348 végleges –a 62-63. cikkekhez fűzött magyarázat. Lásd ezzel kapcsolatban: Joseph 213. oldal

¹¹⁸ Ennek az egyezmények Magyarország is részese. Joghatósági szabályai párhuzamos joghatóságot hoznak létre, kikötésről azonban az egyezmény nem tesz említést.

egyezményeket, melyeket azóta a COTIF egyezmény váltott fel¹¹⁹, illetve a CMR egyezményt¹²⁰, az 1954-ben aláírt hágai polgári eljárásjogi egyezmény, stb... A jelentés magyarázata értelmében ha ezek az egyezmények direkt vagy kizárólagos joghatóságot szabályoznak, akkor a bíróságnak ezeket kell alkalmaznia.¹²¹

Ebből pedig az is következik, hogy a Rendelet 23. cikkét is háttérbe szoríthatják a speciális egyezményekbe foglalt külön rendelkezések. Erre a következtetésre jutottak például az angol bíróságok a 'The Bergen' ügyben, ahol a felek között a közösségi jognak megfelelő kikötés jött létre a német bíróságok javára. Mivel azonban a felek közötti jogviszonyra az 1925-es brüsszeli egyezményt kellett alkalmazni a tengerjáró hajók lefoglalásáról, mely joghatósággal ruházta fel az angol bíróságokat, a tengerjogi (*admiralty*) eljárás lefolytatásának ez utóbbiak részéről nem volt akadálya.¹²²

A 71. cikk által hivatkozott egyezményekben foglalt joghatósági szabályok mintegy részét is képezik a Rendelet egész joghatósági és végrehajtási rezsimjének. Ahogy azt a Bíróság a Tatry ügyben¹²³ kifejtette, ha egy részes állam (tagállam) szintén részese egy másik egyezménynek, mely egy különös területen szabályozza a joghatóságot, akkor ez az egyezmény csak azon kérdések tekintetében zárja ki a Brüsszeli Egyezmény (Brüsszel I. rendelet) alkalmazását, amelyeket a speciális egyezmény szabályoz, de azokban nem, amelyre nem vonatkozik. Így amennyiben egy ilyen egyezmény tartalmaz joghatósági szabályokat ugyan, de nem rendezi a perfüggőséget vagy az összefüggő eljárásokat, akkor ebben a kérdésben az Egyezmény (Rendelet) alkalmazandó.

A különös egyezményekbe foglalt joghatósági szabályok érvényesülését azáltal is biztosítja a Rendelet, hogy a valamely tagállamban az egyes különös jogterületről szóló egyezmény alapján joghatósággal rendelkező bíróság által hozott határozatot más tagállamban e rendelettel összhangban kell elismerni és végrehajtani [71. cikk (2) bek. b) pont].

III. 1. 4. A JOGHATÓSÁGI SZABÁLYOK RENDSZERE

A joghatósági szabályok vonatkozásban a Rendelet által felállított rendszer nagyrészt követi elődjének, a Brüsszeli Egyezménynek a logikáját. Ennek megfelelően, először azt kell megvizsgálni, nem áll-e fenn kizárólagos joghatóság (22. cikk) az adott ügyben, ez ugyanis minden más joghatósági szabályt háttérbe szorít. A kizárólagos joghatósági szabályok a felek lakóhelyétől függetlenül érvényesülnek, így akkor is alkalmazni kell őket, ha egyik félnek sincs a

¹¹⁹ Ennek az egyezménynek hazánk szintén részese. Nagyrészt kizárólagos joghatóságot szabályoz, de találhatunk előírásokat a joghatósági megálapodásra is.

¹²⁰ Ez az egyezmény, melynek szintén részesei vagyunk, párhuzamos joghatóságot szabályoz.

¹²¹ Jenard jelentés 59-61. oldal

¹²² Joseph 211. oldal

¹²³ „Tatry” nevű hajón szállított rakomány tulajdonosai kontra a „Maciej Rataj” nevű hajó tulajdonosai C-406/92. sz. ügyben 1994. december 6-án hozott ítélet (EBHT 1994., I-5439. o.)

Közösség területén lakóhelye. A kizárólagos joghatóság megsértésével hozott határozat elismerését másik tagállamban meg kell tagadni (35. cikk).

Ha a Rendelet nem állít fel kizárólagos joghatósági szabályt, akkor az általános joghatóság szerint (2. cikk) *az alperes – állampolgárságra, honosságra tekintet nélkül – bármilyen, a Rendelet hatálya alá tartozó ügyben abban a tagállamban perelhető, ahol a lakóhelye, illetve székhelye van.*

A valamely tagállamban lakóhellyel, illetve székhellyel rendelkező alperes meghatározott ügyekben a különös joghatósági szabályok alapján másik tagállamban is perelhető (5-6. cikk). A különös joghatósági szabályoknak az a sajátossága, hogy nemcsak a joghatósággal rendelkező tagállamot, de azon belül az illetékes bíróságot is kijelölik, függetlenül attól, hogy az adott tagállam belső joga ismeri-e az adott illetékességi szabályt vagy sem. A felperes joga annak eldöntése, hogy az eljárást az általános, vagy valamelyik különös joghatósággal rendelkező bíróság előtt indítja-e meg.

A biztosítási, a fogyasztói és az egyedi munkaszerződésekből eredő jogvitákban az egyébként irányadó joghatósági szabályok nem alkalmazhatók, ezekben az ügyekben a Rendelet külön fejezeteiben található joghatósági szabályok irányadók. Ezeknek a speciális joghatósági szabályoknak a háttérében a gyengébb fél, azaz a biztosítóval szerződő fél, a biztosított, a kedvezményezett, a fogyasztó és a munkavállaló fokozottabb védelme áll. Ennek megfelelően a lakóhely szerinti tagállam bíróságai előtti perlés mellett rendszerint csak a védelemre szoruló gyengébb félnek biztosítanak különös, választható joghatóságot a másik féllel szemben. Ha az említett jogviszonyokból felmerült jogvitában a joghatósági szabályok megsértésével hoznak határozatot egy tagállamban, akkor egy másik tagállamban ez a határozat – a munkaszerződésekből eredő ügyek kivételével – nem ismerhető el.

A Rendelet teret ad annak is, hogy a felek kifejezett módon avagy hallgatólagosan alávéssék magukat valamely tagállam bírósága, illetve bíróságai joghatóságának – mely e dolgozat fő témáját képezi.

A Rendelet kizárt joghatóságot nem szabályoz. Ez némi fogyatéknak tűnik, ha azt nézzük, hogy nem tartja tiszteletben harmadik, azaz a közösségen kívüli államok érdekeit. Legalább azoknak az ügyeknek az inverz megfelelőiben, ahol a kizárólagos joghatóságot lakóhelyre tekintet nélkül fenntartja a tagállamok bíróságainak, ki kellene zárnia a tagállami bíróságok eljárásának lehetőségét is. Kifejezett rendelkezés hiányában is azonban Kropholler és Kengyel azon az állásponton vannak, hogy ha az alperes lakóhelye valamelyik tagállamban van, de az eljárás tárgya olyan kizárólagos joghatóság körében felsorolt ügy, mely egy harmadik államhoz kapcsolódik (pl. az ingatlan, amelyre vonatkozóan dologi jogi pert indítottak, nem valamelyik tagállamban, hanem harmadik államban fekszik), tagállami bíróság nem járhat el.¹²⁴ A francia jogirodalomban ez a kizárólagos joghatóság „reflex-hatásaként” bukkan fel. Először Droz-nál jelent meg ez a kifejezés, majd Gothot és Holleaux, valamint Gaudemet-Tallon is

átvették. Ez utóbbi szerző szerint az igazságon esnék csorba (*'dén de justice'*), ha a harmadik állam érdekeit figyelmen kívül hagyva az ilyen ügyekben is eljárhatnának a tagállami bíróságok.¹²⁵

III. 2. JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉS A BRÜSSZEL I. RENDELETBEN

III. 2. 1. A JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉS HELYE A BRÜSSZEL I. RENDELET JOGHATÓSÁGI SZABÁLYAINAK RENDSZERÉBEN

Már a Brüsszeli Egyezmény megalkotásánál sem merült fel kétely vagy vita a tekintetben, hogy a felek megállapodása nélkülözhetetlen alapja a joghatóságnak. A kikötések megengedhetőségének köre, formája, joghatásai tekintetében azonban a nemzeti jogok eltérőek voltak, ezért az egységes szabályozás önmagában jelentőséggel bírt.¹²⁶ A prorogációs szerződések kiemelt szerepe tükröződött abban, hogy külön szakaszba foglalták a rá vonatkozó szabályokat. Ez a felfogás a Rendeletben sem változott (7. szakasz).

Mint ahogy általában felmerül a kikötések kapcsán egyfelől a felek akarati autonómiájának tiszteletben tartása, másfelől pedig a jogbiztonság iránti igény, a Brüsszeli Egyezmény, illetve a Rendelet joghatósági kikötésre vonatkozó szabályainak kialakítása során is ezek a szempontok kerültek előtérbe. Az Egyezmény megalkotóinak célja az volt, hogy a két követelmény között megtalálják a kényes egyensúlyt,¹²⁷ azaz a felek rendelkezési jogát minél szélesebbre terjesszék ki, de egyúttal egy olyan autonóm rendszert is felépítsenek, mely nem függ a nemzeti jogoktól, s lehetőleg a kikötés minden oldalát (így különösen a kikötés feltételeit, érvényességét, joghatását) egységesen, közösségi szinten szabályozzák. Ahogy Kohler megjegyzi, akkor, amikor az államok a feleknek a jogszabályok által felállított joghatósági (illetékességi) rendszertől való eltérési jogát igyekeztek visszaszorítani, a Brüsszeli Egyezmény egy igazán liberális fórum-választási lehetőséggel állt elő.¹²⁸

Igaz, a megfelelő szabályok megtalálása nem is ment olyan könnyen. Ez kitűnik abból, hogy az Egyezmény vonatkozó rendelkezésének (17. cikk) megszövegezésére a szakértői bizottság különösen sok időt fordított¹²⁹, de az még a gondos előkészítés ellenére sem kerülhette el a többszörös módosítást. S akkor még nem beszéltünk a tekintélyes számú ítéletről, amelyben a Bíróság értelmezte a 17. cikket. Végül a Rendelet (23. cikk) is több ponton eltért az Egyezmény végső szövegétől.

¹²⁵ Gaudemet-Tallon 72-73. oldal

¹²⁶ Brávác Ottóné – Szöcs Tibor: A polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló Luganoi Egyezmény alkalmazásának egyes kérdései, különös tekintettel a magyar jog vonatkozó rendelkezéseire. Európai Tükör 1999. Műhelytanulmányok (50) 21. oldal

¹²⁷ Mayss – Reed 185. oldal

¹²⁸ Christian Kohler: Rigueur et souplesse en droit international privé: les formes prescrites pour une convention attributive de juridiction 'dans le commerce international' par l'article 17 de la Convention Bruxelles dans sa nouvelle rédaction. In: Diritto del Commercio Internazionale, Giuffrè Editore, 1990, 614. oldal

¹²⁹ Jenard jelentés 37. oldal

A joghatóság kikötésének természetesen elsősorban a nemzetközi kereskedelem területén van kiemelt jelentősége, de a jogalkotók ezen kívül is számoltak a fórumválasztás lehetőségével. A már említett különös jogviszonyokban azonban a gyengébb fél védelmét mind az Egyezmény, mind a Rendelet megvalósítja a kikötés területén is.

III. 2. 2. A JOGHATÓSÁG KIKÖTÉSÉRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK VÁLTOZÁSA A BRÜSSZELI EGYEZMÉNY EREDETI SZÖVEGÉTŐL A BRÜSSZEL I. RENDELETIG

Ahogy arról az előző cím alatt már szó esett, a joghatóság kikötésére vonatkozó rendelkezés konkrét megszövegezését komoly előmunkálatok előzték meg, de ennek ellenére a szabályt több alkalommal is módosították.

A Brüsszeli Egyezmény eredeti konkrét szövegének kidolgozása előtt a szakértői bizottság alaposan sorra vette azokat az egyezményeket, melyek a tagállamok között a joghatóságot (akár direkt, akár indirekt normákkal) szabályozták, illetve figyelemmel voltak két hágai egyezményre: egyrészt a testi ingó dolgok nemzetközi adásvételénél kikötött szerződési fórumról szóló 1958-as egyezményre, másrészt a joghatósági kikötésről szóló 1965-ös egyezményre. Végül az 1958-as hágai egyezmény alapján megalkotott német – belga szerződésben foglalt joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályhoz hasonló rendelkezést fogalmaztak meg a Brüsszeli Egyezményben. A 17. cikk eredeti szövege szerint, ha a felek, melyek közül legalább egynek a lakóhelye valamelyik szerződő állam területén volt, írásban vagy szóban írásbeli megerősítéssel kikötötték, hogy valamelyik szerződő állam bíróságai vagy egy meghatározott bírósága rendelkezzen joghatósággal egy meghatározott jogviszonyból felmerült vagy esetleg a jövőben felmerülő bármilyen jogvitájuk elbírálására, akkor ezek a bíróságok, illetve ez a bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezett. A kikötés nem lehetett ellentétes a biztosítási és a fogyasztói szerződésekből eredő jogvitákban alkalmazandó joghatósági szabályokkal és nem zárhatta ki a kizárólagos joghatósággal rendelkező állam bíróságait. Ha a kikötésben csak az egyik fél javára állapodtak meg, akkor ez a fél választása szerint jogosult volt a kikötött bíróság mellett az Egyezmény egyéb rendelkezései alapján joghatósággal rendelkező bírósághoz is fordulni.

A szigorúnak tűnő formalizmuson a Bíróság gyakorlata ejtett először rést a Segoura¹³⁰ esetben. A peres felek között folyamatos kereskedelmi kapcsolat állt fenn, ennek keretében szóban kötötték meg a per tárgyát képező megállapodást. Az eladó – az adásvételi szerződés alapján – a dolog átadása alkalmával egy 'rendelés megerősítése és számla' elnevezésű dokumentumot adott át a vevőnek, melynek értelmében a megállapodásra a hátoldalon található feltételeket kellett alkalmazni. Ezek pedig, többek között, a hamburgi bíróságok kizárólagos joghatóságának kikötését is tartalmazták. A szóban kötött és írásban megerősített joghatósági megállapodás kapcsán a Bíróság kifejtette, hogy ha a felek között folyamatos kereskedelmi

¹³⁰ Galeris Segoura SPRL kontra Rahim Bonakdarian 25/76. sz. ügyben 1976. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1851. o.).Lásd az indokolás 11.pontját.

kapcsolat áll fenn, és az ügyleteket az írásbeli megerősítést adó fél által alkalmazott általános szerződési feltételek szerint bonyolítják le, melyek maguk tartalmazzák a kikötést, akkor nincs jelentősége annak, hogy a konkrét ügyletnél a felek külön nem tárgyaltak a kikötésről és az általános szerződési feltételekbe foglalt klauzulát külön írásban nem erősítették meg. Ilyen szituációban ugyanis a jóhiszeműséggel lenne ellentétes, ha a megerősítést kapó fél tagadhatná a joghatósági kikötés létezését. Hasonló érvelés jelent meg a Tilly Russ ügyben hozott ítéletben is.¹³¹

A 17. cikk az első módosítást az első bővülés alkalmával szenvedte el, melynek háttérében az Egyesült Királyság csatlakozása állt. Egyrészt elkerülhetetlenné vált a formai előírásokon való lazítás, mivel a nemzetközi kereskedelem szokásaihoz és követelményeihez nem illeszkedtek az eredeti alakísági szabályok, különösen az általános szerződési feltételekbe foglalt kikötések tekintetében kialakított bírósági ítélkezés fényében. Ezért a kört bővítették, s lehetővé tették, hogy a nemzetközi kereskedelemben annak a szokásos gyakorlatnak megfelelő formában is kiköthessék a felek a joghatóságot, amelyet ismertek, vagy ismerniük kellett volna. A Schlosser jelentés nyíltan kimondta: az Egyezmény eredeti szövege, ahogy azt a Bíróság értelmezi, s melyet a nemzeti bíróságok előszeretettel követnek, nem adekvát a nemzetközi kereskedelem szokásaival és követelményeivel. Különösen a Bíróságnak az ÁSZF-fel kapcsolatos gyakorlata tarthatatlan a nemzetközi kereskedelemben azáltal, hogy megköveteli az ÁSZF-et alkalmazó féllel szerződő félnek az általános szerződési feltételek írásban történő elfogadását. A nemzetközi kereskedelem nagymértékben ÁSZF-függő, miközben nem tűri ezeket a formális kötöttségeket. Arra tekintettel is más megközelítést igényel ez a terület, hogy az ÁSZF-et nem feltétlenül egyik vagy másik érdekcsoport diktálja egyoldalúan, hanem a különböző érdekek képviselői tárgyalásának eredményeképpen születik meg. A lazítás azonban csak a formára vonatkozik, és fennmarad az igény annak bizonyítására, hogy az általános szerződési feltételeknek a szerződésbe való inkorporálása tekintetében a konszenzus létrejött.¹³²

Másrészt, tekintettel voltak egy speciálisan angolszász jogintézményre, a célvagyonra ('*trust*'). Mivel *trust*-ot egyoldalúan is létre lehet hozni, biztosították, hogy létesítő okiratában joghatósági kikötéssel éljenek. Végül, beiktattak egy új rendelkezést arra az esetre, ha a felek, melyek egyike sem rendelkezik lakóhellyel egyik szerződő államban sem, de valamelyik szerződő állam bíróságainak vagy bíróságának joghatóságát kötik ki. Elismerve és tiszteletben tartva az ilyen megállapodást az Egyezmény kimondta, hogy más szerződő állam bíróságai ilyenkor nem rendelkeznek joghatósággal, kivéve, ha a kikötött bíróság vagy bíróságok joghatóságuk hiányát állapították meg.

A spanyol és portugál csatlakozás alkalmával újabb módosításokra került sor. Ezúttal – többek között a Bíróság jogfejlesztő tevékenységének eredményeként – külön szabályokat vezettek be a munkavállalók védelmében. Eszerint az egyedi munkaszerződésekből eredő

¹³¹ Partenreederei ms. Tilly Russ és Ernest Russ kontra NV Haven- & Vervoerbedrijf Nova és NV Goeminne Hout 71/83. sz. ügyben 1984. június 19-én hozott ítélet (EBHT 1984., 2417. o.) 18-19. pont

¹³² Schlosser jelentés 179. pont

jogvitákban a joghatósági kikötés csak akkor bírt joghatással, ha a jogvita felmerülését követően állapodtak meg benne a felek, vagy ha a munkavállaló a munkáltató lakóhelye (székhelye – 2. cikk, általános joghatóság) vagy a vitatott kötelezettség teljesítésének helye (5. cikk (1) bekezdés, különös joghatóság¹³³) szerinti bíróságtól különböző bíróság előtt perelhette a munkáltatót. Ekkor került az Egyezménybe a már említett bírói joggyakorlat hatására¹³⁴ az a rendelkezés is, mely szerint a felek megtehetik a kikötést a közöttük korábban kialakult üzleti gyakorlatnak megfelelő formában. Emellett módosították a nemzetközi kereskedelembe elfogadott formára vonatkozó előírást. Megkövetelték ugyanis, hogy ezt a formát az érintett ügylet szerződésével azonos típusú szerződések szerződő felei széles körben ismerjék, és rendszeresen figyelembe vegyék.

A Brüsszeli Egyezmény 17. cikkét többször már nem módosították, de a Brüsszel I. rendelet több ponton is eltért elődjétől. Egyrészt kifejezett módon megengedte nem kizárólagos joghatóság kikötését is, másrészt az elektronikus kereskedelemre tekintettel írásba foglaltak minősítette a megállapodást, ha az azt létrehozó nyilatkozatok közlése tartós rögzítést biztosító, elektronikus módon történt meg. Mivel az egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekben alkalmazandó joghatóságot a biztosítási és a fogyasztói szerződésekből eredő jogvitákban irányadó joghatóság mintájára, külön szakaszban, speciális jelleggel szabályozta a Rendelet, az ezzel kapcsolatos rendelkezések kikerültek a joghatósági megállapodás általános szabályai közül.

Az ismertetett fejlődés eredményeként a joghatósági megállapodásra vonatkozó szabály jelenleg a következőképpen szól (23. cikk):

„(1) Ha a felek, akik közül egy vagy több valamely tagállamban lakóhellyel rendelkezik, egy bizonyos jogviszonnyal kapcsolatban felmerült vagy a jövőben felmerülő jogviták eldöntésére valamely tagállam bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát kötik ki, a megállapodás szerinti bíróság vagy bíróságok rendelkeznek joghatósággal. Az ilyen joghatóság a felek eltérő megállapodásának hiányában kizárólagos. Az ilyen joghatóságot kikötő megállapodást meg lehet kötni

- a) írásban vagy szóban, amelyet írásban megerősítettek; vagy*
- b) a felek között korábban kialakított gyakorlatnak megfelelő formában; vagy*
- c) nemzetközi kereskedelembe annak a szokásos gyakorlatnak megfelelő formában, amelyet a feleknek ismerniük kell, vagy ismerniük kellett volna, és amelyet az ilyen kereskedelembe az érintett ügylet szerződésével azonos típusú szerződések szerződő felei széles körben ismernek, és rendszeresen betartanak.*

¹³³ A spanyol és portugál csatlakozás alkalmával San Sebastiánban aláírt egyezmény az 5. cikk (1) bekezdését is módosította, és értelmezte mit kell a vitatott kötelezettség teljesítési helye alatt érteni egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekben: ez az a hely, ahol a munkavállaló rendszerint a munkát végzi. Ha viszont a munkavállaló rendszerint nem egy államban végez munkát, akkor a munkáltató az előtt a bíróság előtt is perelhető, ahol a munkavállalót foglalkoztató telephely volt vagy van.

¹³⁴ Lásd korábban a Segoura és a Tilley Russ eseteket.

- (2) *A megállapodás tartós rögzítését biztosító, elektronikus módon történő bármely közlés az „írásos” formával egyenértékű.*
- (3) *Amennyiben ilyen megállapodást olyan felek kötöttek, amelyek egyike sem rendelkezik valamely tagállamban lakóhellyel, jogvitáikra más tagállamok bíróságai nem rendelkeznek joghatósággal, kivéve, ha a kikötött bíróság vagy bíróságok joghatóságuk hiányát állapították meg.*
- (4) *Annak a tagállamnak a bírósága vagy bíróságai, amelynek joghatóságát a célvagyon („trust”) létesítő okirata kötötte ki, kizárólagos joghatósággal rendelkeznek annak alapítója („settlor”), kezelője („tustee”), vagy kedvezményezettje („beneficiary”) elleni peres eljárásra, amennyiben az ügy az e személyek között fennálló kapcsolatokat, illetve a gondnoki vagyongazdálkodás alapján fennálló jogait vagy kötelezettségeit érinti.*
- (5) *A joghatóságot kikötő megállapodás vagy a célvagyon („trust”) létesítő okiratának rendelkezései érvénytelenek, amennyiben ellentétesek a 13., 17. vagy 21. cikkel, illetve amennyiben azok a bíróságok, amelyeknek a joghatóságát ki kívánták zárni, a 22. cikk alapján kizárólagos joghatósággal rendelkeznek.”*

III. 2. 3. A BRÜSSZEL I. RENDELET 23. CIKKÉNEK ALKALMAZÁSI KÖRE

A 23. cikk is csak abban a körben alkalmazandó, melyre a Rendelet hatálya általában kiterjed. Tehát csak azokban a polgári és kereskedelmi ügyekben, melyek az 1. cikk alá esnek, és külföldi elemmel bírnak. A 23. cikk rendelkezéséből következik, hogy legalább egy fél lakóhelyének valamelyik tagállamban kell lennie, és a kikötésnek valamelyik tagállam bíróságaira vagy meghatározott bíróságára kell vonatkoznia. Ha ezek a feltételek nem teljesülnek, a nemzeti szabályok irányadók.¹³⁵

Miután a polgári és kereskedelmi ügyek fogalmáról már korábban volt szó, itt csak azokra a feltételekre térek ki, melyek a joghatósági kikötések szempontjából különös megvilágítást igényelnek.

III. 2. 3. 1. A nemzetközi elem

A 23. cikk értelmezése nem mentes a nemzetközi elem szükségessége körüli vitáktól. Ez alapvetően abból fakad, hogy maga a Rendelet sem általánosságban, sem a kikötés kapcsán semmilyen iránymutatást nem ad.

Az egyik irodalmi álláspont szerint általában a Rendelet alkalmazhatóságához nincs szükség nemzetközi elemre, azaz tisztán belföldi ügyekben is alkalmazandó.¹³⁶ Ennek a

¹³⁵ Ahogy Geimer megjegyzi, még mindig nem határozható meg pontosan, hol húzódnak az egységes közösségi jog és a nemzeti jog alkalmazhatóságának határai, azaz mikor lehet visszanyúlni a tagállamok szabályaihoz. (Geimer – Schütze 371. oldal)

¹³⁶ Kengyel Miklós idézi Geimert. in: Kengyel – Harsági 204. oldal, illetve 272. oldal

felfogásnak a képviselője, Geimer szerint – a Bíróságnak a Group Josi ügyben kifejtett álláspontjából következően – „a joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályok alkalmazásához elegendő az, hogy az egyik fél lakóhelye valamelyik tagállamban legyen”¹³⁷. Megengedhető ezért a joghatósági megállapodás akkor is, ha belföldi ügyről van szó, igaz, a belföldi bíróság kikötésére szerinte már a nemzeti jog vonatkozik.¹³⁸ Az angol¹³⁹ és a francia jogirodalomban is találkozhatunk olyan felfogással, amely nem követeli meg az ügy külföldi jellegét. Mourre például azzal érvel, hogy a 17. cikkben (23. cikkben) semmilyen utalás nincs a nemzetközi jelleg szükségességére, csupán az kell, hogy az egyik fél valamelyik tagállamban lakjon és a kikötés tagállami bíróságra vonatkozzon. Ha nemzetközi elemet kívánunk meg, akkor rögtön olyan problémák merülnek fel, mint a nemzetközi jelleg mibenléte avagy a releváns időpont meghatározása.¹⁴⁰

Azok, akik ezzel a felfogással szemben helyezkednek el, csak akkor látják alkalmazhatónak a 23. cikket, amennyiben az ügynek van nemzetközi vonatkozása. Ennek hiányában az ügy tisztán belföldi jellegű, melyre a nemzeti szabályokat kell alkalmazni, a kikötés tisztán illetékességi kikötésnek minősül. Ez utóbbi állásponton van a legtöbb francia¹⁴¹ és angol¹⁴², illetve egyes német¹⁴³ szerző is.¹⁴⁴ Álláspontom szerint is ez a helyes felfogás.

Milyen érvek hozhatók fel a nemzetközi jelleg szükségessége mellett? Először is, a Preambulumból az állapítható meg, hogy a Rendelet célja a belső piac megfelelő működésének biztosítása, melynek akadályát képezik a joghatóságra és a határozatok elismerésére vonatkozó nemzeti jogszabályok között fennálló különbségek [(2) pont]. Ez összhangban van az Európai Közösségről szóló Szerződés 65. cikkével, mely szerint a Közösség a több államra kiterjedő vonatkozású polgári ügyekben és a belső piac megfelelő működéséhez szükséges mértékben szabályozhatja a joghatóságot. Mint ahogy arról már szó volt, az Egyezményhez kapcsolódóan a Jenard és a Schlosser jelentés¹⁴⁵ megerősítette a nemzetközi jelleg szükségességét. Jenard magyarázata szerint a nemzetközi elemet azért nem definiálta az Egyezmény (Rendelet), mert az nagymértékben függ az egyes ügyek tényállásától. A Schlosser jelentés pedig a kikötés tekintetében külön kiemelte, hogy a 17. (Rendelet 23. cikk) csak akkor alkalmazható, ha a kérdéses *ügyletnek (transaction)* nemzetközi jellege van.^{146, 147}

¹³⁷ Kengyel - Harsági 272. oldal

¹³⁸ Geimer – Schütze 375. oldal.

¹³⁹ Joseph 66. oldal, Dicey & Morris: Conflict of Laws – Cumulative Supplement to the Thirteens Edition. (gen. ed.: Lawrence Collins), Sweet&Maxwell, London, 2004, 157. oldal

¹⁴⁰ Mourre 217. oldal

¹⁴¹ Gaudemet-Tallon 96-99. oldal, Gothot – Holleaux 98-100. oldal, Audit 449. oldal

¹⁴² Collins 84-86. oldal, Mayss – Reed 191-192. oldal, Diamond 144-146. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 673. oldal

¹⁴³ Kropholler 281. oldal

¹⁴⁴ A magyar irodalomból Nagy említhető. Nagy 140. oldal.

¹⁴⁵ Jenard jelentés 8. oldal, Schlosser jelentés 21. pont

¹⁴⁶ 174. pont

¹⁴⁷ Meg kell jegyezni, hogy egyes, a polgári igazságügyi együttműködés keretében elfogadott közösségi rendeletek definiálják az ügy nemzetközi, határon átnyúló jellegét. Ilyen például az Európai Parlament és a Tanács 1896/2006/EK rendelete (2006. december 12.) az európai fizetési meghagysákos eljárás létrehozásáról (HL L 399., 2006.12.30., 1-32. o.). Ennek 3. cikk (1) bekezdése értelmében „határokon átnyúló ügynek minősül az, amelyben

A Bíróság a Group Josi¹⁴⁸, majd az Owusu¹⁴⁹ ügyben foglalt állást az Egyezmény (Rendelet) alkalmazhatóságáról. Az előbbi ügyben hozott ítéletében – az általános joghatóság kapcsán – kimondta, az Egyezmény (Rendelet) II. címének (a Rendelet II. fejezetének) alkalmazásához nincs szükség arra, hogy az ügynek Közösségen belüli (*intra-Community*) érintettsége legyen, főszabály szerint elegendő az is, ha az alperesnek valamelyik szerződő állam területén van a lakóhelye, még akkor is, ha a felperes nem szerződő államban rendelkezik lakóhellyel. Az utóbbi ügyben pedig megerősítette a két jelentésben foglaltakat, vagyis hogy az Egyezmény (Rendelet) alkalmazhatóságához nemzetközi elem kell¹⁵⁰, ugyanakkor a Group Josi esethez hasonlóan kiemelte, hogy ez nem szükségképpen igényli több szerződő állam érintettségét.¹⁵¹ Ezt külön ki is hangsúlyozta a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) kapcsán, azaz ez a cikk akkor is alkalmazandó, ha csak egy szerződő és egy vagy több nem szerződő államot érint a jogviszony: így akkor, amikor a megállapodás, mely legalább egy nem szerződő államban lakó személyt köt, egy szerződő állam bíróságát jelöli ki mint joghatósággal rendelkező fórumot.¹⁵²

Miből származhat ez a nemzetközi elem? Annyi bizonyos, hogy az ügynek legalább két országhoz kell valamilyen formában kapcsolódnia, és a bírósági jogesetből az is kiderül, hogy ezek közül nem kell feltétlenül mindkét államnak tagállamnak lennie, elég, ha az egyik az. A 23. cikk fényében egy tagállam érintettsége mindenképpen adott, hisz az egyik félnek a Közösség valamelyik tagállamának területén kell lakóhellyel rendelkeznie és valamelyik tagállam bíróságainak joghatóságát kell kikötni. A Rendelet logikájából és a bírói esetjogból az is levezethető, hogy az állampolgárságnak nem lehet hatása erre a feltételre, azaz a felek különböző állampolgársága önmagában nem eredményezi a 23. cikk alkalmazhatóságát.¹⁵⁴ Ezen kívül azonban nagyon sok olyan tény merülhet fel egy ügyben (pl. a felek lakóhelye, a szerződéses kötelezettség teljesítésének helye, a károkozás helye, a per tárgyának fekvési helye, stb...), melyek azt különböző államokhoz kötik.

legalább az egyik fél az eljáró bíróság székhelye szerinti tagállamtól eltérő tagállamban rendelkezik állandó lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel.” Ugyanezt a definíciót találjuk az Európai Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendeletében (2007. július 11.) a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről. (HL L 199., 2007.7.31., 1-22. o.) Ezek a fogalom-meghatározások ugyanakkor csak az érintett rendeletek vonatkozásában irányadók, a joghatóság tekintetében nem meghatározók.

¹⁴⁸ Group Josi Reinsurance Company SA kontra Universal General Insurance Company C-412/98. sz. ügyben 2000. július 13-án hozott ítélet (EBHT 2000., I-5925. o.)

¹⁴⁹ Andrew Owusu kontra N. B. Jackson mint 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' és pertársai C-281/02. sz. ügyben 2005. március 1-jén hozott ítélet (EBHT 2005., I-1383. o.)

¹⁵⁰ 25. pont

¹⁵¹ 26. pont (Megjegyzendő például, hogy a német és az osztrák joggyakorlat hajlott arra, hogy csak akkor alkalmazza a Brüsszeli Egyezmény 17. cikkét, ha a jogvitának legalább két szerződő állammal volt kapcsolata. Lásd: Harry Duintjer Tebbens: Judicial Interpretation of the 1988 Lugano Convention on Jurisdiction and Judgments in the Light of its Brussels Matrix: The Convergence Confirmed. Yearbook of Private International Law 2000/3., 16-17. oldal)

¹⁵² 28. pont

¹⁵³ Lásd például Geimer – Schütze 374. oldal. Itt a szerzők utalnak arra is, hogy egyes vélemények szerint csak a két- vagy több tagállamot érintő ügyekben alkalmazható a 23. cikk, egyébként a nemzeti jog irányadó.

¹⁵⁴ Droz 119-120. oldal, Gaudemet-Tallon 98. oldal

Igazából a lakóhellyel kapcsolatos a legtöbb kérdés, ami az ügy nemzetközi jellegével összefüggésben felmerül. Ahogy a Jenard jelentés írja¹⁵⁵, az Egyezmény nem alkalmazható, ha mindkét fél ugyanabban az országban lakik és ezen állam bíróságát kötik ki, mivel az Egyezmény csak a bíróságok joghatóságát szabályozza. Ennélfogva a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) alkalmazandó, ha az egyik fél az egyik, a másik fél egy másik szerződő államban lakik, illetve ha az egyik fél egy szerződő államban, a másik fél pedig egy harmadik államban lakik és valamelyik részes állam bíróságát kötik ki, továbbá ha az ugyanabban a szerződő államban lakó felek egy másik szerződő állam bíróságának joghatóságát kötik ki. Ami a felsorolt esetek közül problémát vet fel, az az azonos tagállamban lakó személyek közötti joghatósági megállapodások megítélése.

Alkalmazható-e a 23. cikk, ha ugyanabban a tagállamban lakó személyek ugyanennek a tagállamnak a joghatóságát kötik ki. A Jenard jelentés szerint nem, de – és álláspontommal nem vagyok egyedül – ez nem felel meg már magának a jelentés által adott magyarázatnak sem. Annyit leszögezhetünk, hogy ha egy ügy minden tényeleme egyetlen államhoz kötődik és a felek ennek az államnak a bíróságait kötötték ki, akkor a joghatóság kérdése nem merül fel, s a bíróság kikötése csupán illetékességi (esetleg hatásköri) kérdés, melyre a belső jog alkalmazandó. Ezzel szemben lehetnek olyan ügyek, ahol az azonos tagállamban lakó felek ugyanezen állam joghatóságát kötik ki, de a jogviszonynak olyan elemei is vannak, melyek azt más államhoz is kötik. Például az azonos tagállamban lakó felek kikötik ugyanezen tagállam bíróságainak joghatóságát egy olyan szerződésből eredő esetleges jogvita elbírálására, melyből eredő kötelezettséget egy másik tagállamban kell teljesíteni. Ha ilyen esetben a felek megállapodását csak illetékességi kikötésként értékelnénk, melyre a nemzeti szabályok irányadók, akkor nehéz helyzetbe kerül a teljesítés helye szerinti bíróság, ha a kikötés ellenére valamelyik fél itt indít eljárást: saját eljárási jogosultságát joghatósággként, a kikötést a másik állam belső joga szerint tisztán illetékességi kikötésként kellene értékelnie? De nehéz helyzetbe kerülhetne a kikötéshez ragaszkodó fél is, ha a Rendeletnek nem felelne meg a megállapodás, s ezért a teljesítés helye szerinti bíróság köteles lenne annak érvénytelensége miatt maga eljárni az ügyben. Miután egy ilyen megállapodás megfosztaná a Rendelet szerint egyébként joghatósággal rendelkező bíróságot az eljárási jogától, illetve a felek is elesnének a teljesítés helye szerinti tagállami bíróság előtti perlés lehetőségétől, nehezen tekinthető ez csak a nemzeti jog alá eső kikötésnek. Ilyen esetben tehát szerintem, és más szerzők szerint is¹⁵⁶, a kikötésre a 23. cikket alkalmazni kell, s a felek megállapodása joghatósági kikötésnek minősül.

Persze kérdés, hogy mennyiben lehet számításba venni a két belföldi által kötött megállapodás, illetve a közöttük fennálló jogviszony külföldi elemeit ahhoz, hogy a kikötés a 23. cikk hatálya alá essék. Droz erre vonatkozóan azzal a javaslattal él, hogy ha a kikötés egy másik tagállam Rendelet szerinti joghatóságát megvonja (derogáció), akkor ez a feltétel fennáll.

¹⁵⁵ Jenard jelentés 37-38. oldal

¹⁵⁶ Lásd pl.: Hill 105. oldal, Diamond 144-146. oldal, Droz 120-121. oldal, Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses 131-132. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 673. oldal

Ennélfogva, ha például az azonos tagállamban lakó felek ugyanezen állam joghatóságát kötik ki olyan szerződésükből eredő jogvitájukra, melyet egy másik tagállamban kell teljesíteni, akkor a kikötés a 23. cikk hatálya alá esik.¹⁵⁷ Ugyanez a helyzet, ha a károkozó és a károsult lakóhelye ugyanabban a tagállamban van, de a károkozás vagy a kár bekövetkezése egy másik tagállamban történt. Ha ilyen esetben a felek kikötik a lakóhelyük szerinti tagállam bíróságainak vagy meghatározott bíróságának joghatóságát, akkor ezt a kikötést a Rendelet szerint kell megítélni.¹⁵⁸ Layton – Mercer – O'Malley továbbfejlesztette Droz álláspontját. Eszerint, ha a joghatósági megállapodás olyan bíróság(ka)t jelöl ki, amely(ek) amúgy nem rendelkezik(-nek) a Rendelet értelmében joghatósággal, illetve a kikötés kifejezetten vagy hallgatólagosan megfosztja az(oka)t a bíróság(ka)t a joghatóság(uk)tól, mellyel egyébként a Rendelet értelmében rendelkezne(-nének), a nemzetközi elem fennáll.¹⁵⁹

Védhető a fent kifejtett álláspont az alábbi megjegyzéssel. Harmadik államokkal szemben automatikusan a fenti mérce nem vehető figyelembe, miután rájuk a Rendelet nem vonatkozik. Ugyanakkor a Bíróság esetjogából tudjuk, hogy a nemzetközi elem létrejöhet egy tagállam és egy harmadik állam érintettségéből is. Gondot jelent azonban annak meghatározása, miben is áll ez az érintettség, hisz példaként a Bíróság csak azokat a megállapodásokat említette, amelyek egy tagállamban lakó fél, illetve egy harmadik államban lakó személy között jöttek létre. Vajon figyelembe vehetők-e más, harmadik államokhoz kötődő külföldi elemek is a lakóhelyen kívül? Vagy ilyen esetekben már a nemzeti jog alkalmazandó? A magam részéről az előbbi mellett foglalnék állást. Kérdés maradna viszont, hogy melyek lennének azok az elemek, melyek külföldi jellege „nemzetközivé” tenné az azonos tagállamban lakóknak ugyanezen állam joghatóságára vonatkozó kikötését. A koherencia megteremtése érdekében a Rendelet hipotetikus alkalmazását tartanám helyénvalónak, úm. ha harmadik államban van a teljesítés helye, akkor is a 23. cikk szerint kellene megítélni a kikötést. A választ leginkább azonban a Bíróság maga jogosult megadni.¹⁶⁰

A fenti fejtegetések lényegében a joghatósági kikötésnek az illetékességi kikötéstől való elhatárolása szempontjából lényegesek, hisz az előbbire a Rendelet, az utóbbira a belső eljárásjogi szabályok vonatkoznak. Így akadályozható meg az, hogy a közösségi jog a nemzeti jogok által szabályozott és a felek autonómiáját rendszerint korlátozó belső szférába lépjen,

¹⁵⁷ Droz 121. oldal. Lásd még Gothot – Holleaux 99-100. oldal

¹⁵⁸ Kropholler 281. oldal

¹⁵⁹ Layton – Mercer – O'Malley 673-674. oldal. A szerzők az úgy nemzetközi jellegének megítélésénél ezt a definíciót tekintik döntőnek. Ebből következően olyan kérdéseket is megvizsgálunk, mint amikor a felek olyan tagállam joghatóságát kötik ki, amely a Rendelet szerint az egyetlen joghatósággal rendelkező állam, illetve amikor a Rendelet szerint nincs joghatósággal rendelkező tagállam. Lásd 674-677. oldal. Tekintettel arra, hogy álláspontom szerint a nemzetközi elem forrása sokféle lehet – mint ahogy arra az idézett jelentések utalnak is -, a fenti tesztet csupán egy olyan indikátornak tekintem, amikor fennáll a nemzetközi elem, de ezen túl annak más forrása is lehet.

¹⁶⁰ Hadd álljon azért itt, hogy Fernand Schockweiler, a Bíróság egykori bírójának megjegyzése szerint egyes szerzők, illetve egy szerződő állam legfelsőbb bírósága szerint, ha az azonos tagállamban lakó felek ugyanezen állam joghatóságát kötik ki, a megállapodás kívül esik a Rendelet hatályán még akkor is, ha egyébként nemzetközi elemmel bíró jogviszonyból ered a jogvita. In: Fernand Schockweiler: Jurisdiction Clauses. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 120. oldal

ugyanakkor a Rendelet által nemzetközinek tekintett tényállásokban biztosítható legyen a szabad fórumválasztás lehetősége.

A másik problematikus eset, hogy kiköthetik-e az azonos tagállamban lakó felek egy másik tagállam joghatóságát, és ha igen, milyen feltétellel. Ha a Jenard jelentést vesszük – szó szerint – alapul, akkor igen, azaz olybá tűnhet, hogy a tisztán nemzeti jogviszonyt a kikötés avanszálhatja nemzetközivé, s ezért eshet a kikötés a 23. cikk hatálya alá. Lehetséges-e ez? Droz álláspontja szerint igen. Ő ugyanis a nemzetközi elem megvalósulását látja abban is, ha az egyébként tisztán belföldi ügyben a felek egy másik tagállam joghatóságát kötik ki. A Jenard jelentés mellett felhossa a praktikusságot is, hisz a bírónak a kikötés elbírálása során nem kell egy további, az Egyezmény szövegében kifejezetten nem szereplő elemet vizsgálnia. Sőt, a gyakorlatban ritkán fordulnak elő olyan esetek, amikor a felek tisztán nemzeti ügyükben egy másik állam bíróságait kötnék ki.¹⁶¹

Álláspontom szerint helyesebb azonban az az értelmezés, mely szerint a 23. cikk hatálya alá csak azok az esetek tartoznak, amikor a nemzetközi elem magából az ügy tényeiből, és nem a kikötésből magából ered. Ezt fogadja el a Schlosser jelentés, és sok más szerző is.¹⁶² Erre az álláspontra jutott az osztrák legfelsőbb bíróság (OGH) is, mely szerint a 23. cikk túlságosan tág szövegének megszorító értelmet kell tulajdonítani, azaz nem lehet túlmenni a jogalkotó szándékán.¹⁶³ Ellenkező esetben ugyanis kijátszhatók lennének a belső jogalkotó által felállított, a felek „szerződési autonómiáját” korlátozó akadályok.¹⁶⁴

Kérdés persze, hogy a felek lakóhelyén és a Rendelet által elismert joghatósági okokon kívül mi mindenben valósulhat még meg a külföldi elem. Az állampolgárságot leszámítva ugyanis lehetnek még olyan tényezők, melyek nemzetköziesíthetnek egy jogvitát. Ilyen például, ha a per tárgya nem a felek közös lakóhelye szerinti, hanem egy másik tagállamban található. Ez ugyanis nem hoz létre a Rendelet hatálya alatt különös joghatóságot, de a jogvita szempontjából mégis meghatározó lehet. Sőt, vajon a külföldi lefoglalható vagyon, mely maga exorbitáns joghatóságnak számít, figyelembe jöhet-e, azaz két, azonos tagállamban lakó kikötheti-e annak a tagállamnak a joghatóságát, ahol a kötelezettnek végrehajtás alá vonható vagyona van? A szerzők egyike sem mert ilyen kérdésekbe belebocsátkozni, mintha a Rendelet által elfogadott joghatósági okok rendszerén belül kellene a releváns külföldi elem forrását keresnünk. Nézetem

¹⁶¹ Droz 129-130. oldal. Lásd még in: Hill 105. oldal; illetve Gothot – Holleaux 99. oldal, Gaudemet-Tallon 97. oldal. Ez utóbbi francia szerzők arra is utalnak ugyanakkor, hogy Droz maga is óvatosságra int a tekintetben, hogy a felek a tisztán belföldi ügyekben a 17. cikk szerint állapodjanak meg a joghatóságról. Droz álláspontjának megfelelő felfogást képvisel még mások is: pl. Gerald Moloney: Choice of Jurisdiction Clauses. in: The Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Foreign Judgments. (szerk.: Gerald Moloney – Nicholas K. Robinson), Irish Centre for European Law, Dublin, 1989, 50. oldal, vagy mint ahogy korábban említettem: Mourre 217. oldal, illetve Layton – Mercer – O'Malley 673. oldal

¹⁶² Schlosser jelentés 174. pont, lásd még Gaudemet-Tallon 96-98. oldal, Gothot – Holleaux, Kengyel – Harsági 272. oldal

¹⁶³ OGH (a) 1 August 2003 – 1 Ob 240/02d (Sibylle Scholz) 2004 IPR Verlag: www.european-legal-forum.com (2006. október 31.) A jogeset szerint a Németországban lakó felek a linzi bíróság joghatóságát kötötték ki. Az osztrák bíróság szerint – az EK Bíróság Owusu ügyben kifejtett álláspontjával ellentétben – a 23. cikket csak akkor lehetett volna alkalmazni, ha Németországon kívül más tagállamhoz is fűzi kapcsolat az ügyet.

¹⁶⁴ Gothot – Holleaux 99. oldal

szerint a nemzetközi jelleg liberális, tág értelmezése indokolt, még ha nem is megyünk addig, hogy a felek egy tisztán belföldi ügyben kiköthetnék egy másik tagállam joghatóságát.

Ebben a részben a Rendelet 23. cikkének alkalmazhatósági köréről van szó, azaz annak elhatárolása történik meg, mikor alkalmazandó a közösségi jog és mikor a nemzeti szabály. A fentiek fényében, ha az azonos tagállamban lakó felek a tisztán belföldi ügyükben egy másik tagállam joghatóságát kötik ki, akkor arra a Rendelet nem alkalmazható. Úgy vélem, itt többről van szó, mint pusztán alkalmazhatóságról. Elvileg ugyanis a nemzeti jog ilyen esetben is megengedheti egy külföldi bíróság kikötését.¹⁶⁵ Álláspontom szerint a Rendelet alkotói ebben a körben (ti. tisztán nemzeti ügyben egy másik tagállam bíróságainak vagy konkrét bíróságának kikötése körében) nem akarták fenntartani a belső jogok érvényesülését. Az egyéb alkalmazhatósági feltételek fennállása (úm. tagállami lakóhely és tagállami bíróság(ok) kikötése) esetén a nemzeti jog nem adhat alapot arra, hogy a joghatósági megállapodásra vonatkozó nemzeti szabályok szerint a felek nemzetközi elem hiányában egy másik tagállam bíróságainak joghatóságában állapodjanak meg. A Közösségen belüli egységesség álláspontom szerint ezt követeli meg. Ebből a szempontból nézve a nemzetközi elem igazából nem is az alkalmazhatóság feltétele, hanem a megállapodás megengedhetőségéé.

Mindezek után lássuk, melyik az az időpont, amikor a nemzetközi elemnek fenn kell állnia ahhoz, hogy a 23. cikk alkalmazható legyen. Ritkán ugyan, de előfordulhat, hogy a kikötésről való megállapodást követően a tisztán nemzeti ügynek nemzetközi vonatkozásai merülnek fel, vagy épp fordítva, a megállapodáskor fennálló nemzetközi jelleg utóbb, az eljárás megindulásáig megszűnik.¹⁶⁶ Különösen akkor fordulhat ez elő, ha a felek lakóhelye a megállapodást követően megváltozik, s ezzel a nemzetközi jelleg létrejön, vagy épp megszűnik. Esetleg a felek a kikötést követően megváltoztatják a szerződés teljesítésének helyét, mely hasonló eredményre vezethet. Hasonló problémával állunk szemben egy másik feltétel, a felek lakóhelyének vizsgálata során, mellyel összefüggésben szintén nincs egységes nézet.

Az egyik álláspont szerint a megállapodás megkötésének időpontját kell alapul venni a nemzetközi elem fennállásának vizsgálata során. Ez felel meg ugyanis a jogbiztonság elvének, hisz a felek a szerződés-kötéskori állapot szerint tudják megítélni a kikötés feltételeit és hatályát. A körülmények utóbbi változása erre hatással már nem lehet, kivéve, ha a felek a tisztán nemzeti ügyükben már előre számolnak az esetleges 'nemzetköziesedés' lehetőségével, és erre az esetre kötik ki valamely tagállami bíróság joghatóságát a 23. cikk szerint.¹⁶⁷ Így a felek, számításba vehetik, hogy amikor a jogviszonyukból jogvita merül fel, a Rendelet értelmében már több tagállam bíróságai is eljárhatnak, s erre az esetre a 23. cikknek megfelelő kikötéssel élhetnek.¹⁶⁸

A másik álláspont szerint a keresetindítás időpontja irányadó, hisz mindaddig a kikötés csak egy lehetőség a kikötött bíróság előtti perlésre, mely a hatását csak akkor fejt ki, ha

¹⁶⁵ Lásd például a német jogot, melyről később még részletesebben lesz szó.

¹⁶⁶ Lásd ezzel kapcsolatba: Geimer – Schütze 375. oldal.

¹⁶⁷ Gaudemet-Tallon 98-99. oldal

¹⁶⁸ Gothot – Holleaux 100. oldal

ténylegesen perre kerül sor.¹⁶⁹ Végül kialakítható egy közvetítő irányzat, mely szerint a 23. cikk alkalmazható akkor is, ha a szerződés megkötésekor, és akkor is, ha az eljárás megindításakor áll fenn a nemzetközi elem.

A kérdés nem egyszerű, s a Közösség Bíróságától eddig állásfoglalás nem született. A gyakorlatban valószínűleg ritkán előforduló ilyen változás elméleti megítélésének tisztázása azonban nem nélkülözhető. Természetesen a felek az utólagos változásra maguk is reagálhatnak, azaz a nemzetközi elem létrejöttével vagy megszűnésével az alkalmazandó joghoz igazíthatják megállapodásukat. Ha azonban már jogvitára kerül sor, és a felek egyikének érdekében áll, míg a másiknak nem a kikötött fórum előtti perlés, a válaszadás nem kerülhető meg. Mindaddig, míg a Bíróság ebben a kérdésben nem dönt, a lakóhellyel kapcsolatban kifejtett indokokkal összhangban úgy vélem, *a szerződéskötés időpontját* helyes figyelembe venni.

III. 2. 3. 2. A felek lakóhelye

A 23. cikk csak akkor alkalmazható, ha legalább a felek egyike valamelyik tagállamban rendelkezik lakóhellyel. Egyéb esetben - tekintettel a 23. cikk (3) bekezdésére - a nemzeti jogot kell alkalmazni. Elegendő azonban, ha csak az egyik fél lakóhelye van valamelyik tagállam területén, a másik fél harmadik államban is lehet – akkor is, ha más közösségi kapcsolata az ügynek nincs.¹⁷⁰

Ezzel kapcsolatban több kérdés is felmerül: mit kell a felek lakóhelye alatt érteni, melyik időpont szerint kell figyelembe venni a felek lakóhelyét, és melyik fél lakóhelyének kell valamelyik tagállamban lennie.

Az első kérdésre a választ a Rendelet maga adja meg. Az 59. cikk szerint *annak megállapítása során, hogy a fél rendelkezik-e lakóhellyel abban a tagállamban, amelynek bíróságához fordultak, a bíróság saját belső jogát alkalmazza. Amennyiben a fél nem rendelkezik lakóhellyel abban a tagállamban, amelynek bíróságához fordultak, annak megállapítása során, hogy a fél más tagállamban rendelkezik-e lakóhellyel, a bíróság az említett másik tagállam jogát alkalmazza.* Ez utóbbi szabálynak annak eldöntésénél van jelentősége, vajon egy másik tagállamban van-e a fél lakóhelye vagy a Közösségen kívül.

A jogi személyek és jogi személynek nem minősülő egyéb jogalanyok vonatkozásában a 60. cikk maga határozza meg, mit kell székhely alatt érteni. Eszerint a Rendelet alkalmazásában *a társaság vagy más jogi személy, illetve természetes vagy jogi személyek társulása azon a helyen rendelkezik székhellyel, ahol (a) a létesítő okirat szerinti székhelye, vagy (b) a központi ügyvezetése, vagy (c) az üzleti tevékenységének fő helye található. Az Egyesült Királyság és Írország esetén a „létesítő okirat szerinti székhely” a bejegyzett székhely, ennek hiányában a cégbejegyzés helye, ennek hiányában az a hely, amelynek joga alapján az alapítás történt.* Az (a) - (c) pontok vagylagos viszonyban állnak egymással, így amennyiben a fenti helyek különböző

¹⁶⁹ Kengyel – Harsági 273. oldal

¹⁷⁰ Kropholler 282. oldal

államok területén vannak, akkor a 23. cikk alkalmazhatóságához elég, ha az egyik hely valamelyik tagállam területén található.

Nehezebb arra a kérdésre a válasz, hogy melyik időpontot kell figyelembe venni a lakóhely megállapítása során. Kifejezett rendelkezés és bírósági döntés hiányában három fő álláspont alakult ki az irodalomban. Az egyik szerint a perindítás¹⁷¹, a másik szerint a joghatósági megállapodás megkötésének időpontja¹⁷² a meghatározó. A harmadik, közvetítő irányzat szerint¹⁷³ mind az egyik, mind a másik időpont irányadó lehet, azaz a 23. cikk alkalmazandó, ha akár a szerződéskötéskor, akár az eljárás megindításakor valamelyik fél lakóhelye az egyik tagállamban (volt) található. A probléma eredete a joghatósági kikötés jogi természetében keresendő: akik az eljárás megindításának időpontját veszik alapul, a kikötés eljárásjogi természetét fogadják el, míg akik a megállapodás időpontját javasolják, a kikötés anyagi jogi oldalát tekintik meghatározónak.

A perindítás időpontja melletti érvek számosak. Először is jobban illeszkedik a Rendelet egész joghatósági rendszerébe, mintha a szerződéskötés időpontját vennénk alapul. Az általános joghatóságnál az alperes lakóhelyét az eljárás megindításának időpontjában kell vizsgálni, s mivel a joghatósági kikötés – legalábbis, ha kizárólagos – derogációt jelent ez alól a szabály alól, ezért az eljárás megindításának időpontját kell irányadónak tekinteni.¹⁷⁴ Ugyanezek az érvek hozhatók fel egyes különös joghatósági szabályok kapcsán is, például az alperesi pertársaságra vonatkozó 6. cikk 1. pontja¹⁷⁵ tekintetében. Leghansúlyosabb érvként azonban a Sanicentral kontra Collin¹⁷⁶ ügyben hozott ítéletre szoktak hivatkozni, bár némi szépséghibája van ennek a magyarázatnak. Az ügyben a Bíróság nem a lakóhely meghatározása szempontjából releváns időponttal foglalkozott, hanem az Egyezmény időbeli hatályával, egész pontosan az 54. cikkel. Az eset már ismertetett tényállása szerint a felek még az Egyezmény hatálybalépését megelőzően kötötték ki a német bíróságok joghatóságát, mely kikötés a nemzeti jog szerint érvénytelen volt. Az eljárás megindítására azonban már az Egyezmény hatálybalépését követően került sor, s a kikötés az Egyezmény rendelkezéseinek megfelelt. A Bíróság álláspontja szerint, mivel természetét tekintve a joghatósági kikötés mindaddig nem bír hatállyal, amíg eljárást nem indít valamelyik fél, az eljárás megindításának időpontjában hatályban lévő jogszabályok szerint kell

¹⁷¹ Ennek a felfogásnak a képviselői: Diamond 141-142. oldal, Kengyel Miklós, illetve az általa idézett német szerzők: Kropholler, Geimer. (in: Kengyel – Harsági 273. oldal), Joseph 61-62. oldal

¹⁷² Gaudemet-Tallon 92-93. oldal, Mourre 211. oldal, Hill 96. oldal, Audit 449. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 695-696. oldal

¹⁷³ Droz 116-117. oldal, Mayss – Reed 190-191. oldal, Allan Philip: The Scope of Article 17. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 152-154. oldal

¹⁷⁴ Ez az érvelés némileg sántít, mert mint erről később részletesen szó lesz, egyáltalán nem biztos, hogy az eljárást a közösségi lakóhelyű féllel szemben, mint alperessel szemben indítják meg, hanem elképzelhető az is, hogy épp ő indítja a harmadik államban lakó személlyel szemben, akire a Rendelet 2. cikke nem, helyette a nemzeti jog alkalmazandó.

¹⁷⁵ „6. cikk Valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy perelhető továbbá: 1. amennyiben több személy együttes perlése esetén az adott személy az alperesek egyike, bármely alperes lakóhelyének bírósága előtt, feltéve, hogy a keresetek között olyan szoros kapcsolat áll fenn, hogy az elkülönített eljárásokban hozott, egymásnak ellentmondó határozatok elkerülése érdekében célszerű azokat együttesen tárgyalni és róluk együtt határozni (...)”

¹⁷⁶ Sanicentral GmbH kontra René Collin 25/79. számú ügyben 1979. november 13-án hozott ítélet (EBHT 1979., 3423)

a joghatósági kikötést megítélni.¹⁷⁷ Az ügyben eljáró Capotorti főtanácsnok szerint is csak akkor lehet a kikötés érvényességét vizsgálni, ha az eljárást megindították. Mindaddig az időpontig a kikötésnek nincs semmilyen realitása, semmilyen jogrendszer semmilyen szabálya szerint sem lehet az érvényességét vagy érvénytelenségét megállapítani.¹⁷⁸

A kritikusok álláspontja szerint ez az értelmezés nem terjeszthető ki a lakóhely problémájára, hisz a Bíróság csak az Egyezmény 54. cikkét értelmezte.¹⁷⁹ Ezzel szemben e vélemény képviselői, például Droz, hangsúlyozzák, hogy az idővel kapcsolatos összes problémát egységesen kell kezelni és megoldani, így a Bíróság döntését a lakóhely időbeli dimenziójának meghatározásánál is irányadónak kell tekintenünk.¹⁸⁰

Amennyiben persze az eljárás megindításának időpontját fogadjuk el relevánsnak, azt is tisztázni kell, mit kell az eljárás megindítása alatt érteni. Erre vonatkozóan a Rendelet nem tartalmaz rendelkezést, és ennél fogva a jogirodalom sem egységes a kérdés megítélésében. A többség azonban hajlik arra, hogy a perfüggőség beállításának időpontja legyen az irányadó, különösen, hogy a Rendelet ezt egységesen szabályozta (30. cikk).¹⁸¹

A joghatósági megállapodás megkötésének időpontja mellett szintén felhozhatók érvek. A szerződéskötés és a lakóhely egyidejűségére utal a 23. cikk szövegének megfogalmazása, mely szerint „ha a felek, akik közül egy vagy több valamely tagállamban lakóhellyel rendelkezik [...] valamely tagállam bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát kötik ki...” A szöveg a feleket nem mint 'perlekedőket', hanem mint szerződő személyeket közelíti meg.¹⁸² Persze a szó szerinti értelmezés még nem biztos, hogy a helyes eredményre vezet.¹⁸³

A megállapodás időpontját erősíti a 23. cikk rendszere is: az alaki előírások megítélése során mindig a szerződés-kötés kori feleket kell alapul venni. Így például a nemzetközi kereskedelembe követett szokásoknak megfelelő forma esetén a kereskedelmi szokásokra vonatkozóan a tényleges vagy vélelmezett tudatot az eredeti szerződő feleknél kell vizsgálni.¹⁸⁴ Ha más-más fél-fogalommal akart volna dolgozni a jogalkotó a 23. cikk (1) bekezdésének első mondatában (nevezetesen az eljárás feleivel), mint a 23. cikk egyéb rendelkezéseiben (a szerződéskötő feleivel), akkor ezt kifejezetten meg kellett volna tennie.

Felhozható azonban további érv is, méghozzá a jóhiszeműség követelménye, mely a megállapodás időpontja mellett szól. A felek ugyanis a szerződéskötést követően lakóhelyük megváltoztatásával befolyásolhatják a kikötés alkalmazhatóságát: a klauzulát kivonhatják, vagy épp bevihetik a Rendelet hatálya alá.¹⁸⁵ Figyelembe véve azt, hogy a joghatóság kikötése adott

¹⁷⁷ Indokolás 6. pontja.

¹⁷⁸ Idézi Gothot – Holleaux 96. oldal

¹⁷⁹ Gaudemet-Tallon 93-94. oldal

¹⁸⁰ Gothot – Holleaux 95-96. oldal

¹⁸¹ Kengyel – Harsági 202. oldal

¹⁸² Gothot – Holleaux 94-95. oldal

¹⁸³ Edwin Peel például az Egyezmény 17. cikkének első mondatában szereplő 'felek'-re mint ez eljárás feleire tekint. Csak lábjegyzetben veti fel a fent kifejtett értelmezést. In: Yearbook of European Law 2001, 346. oldal

¹⁸⁴ Lásd a Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA kontra Hugo Trumpy SpA C-159/97. sz. ügyben 1999. március 16-án hozott ítéletet (EBHT 1999., I-1597. o.)

¹⁸⁵ Gothot – Holleaux 95. oldal, Gaudemet-Tallon idézi Drozt – 92. oldal

esetben a felek között kiemelt tárgyalási pont lehet, és ettől (is) függhet a szerződés megkötése vagy meg nem kötése, illetve azt, hogy ez hatást gyakorolhat a megállapodás tartalmára, azaz befolyásolhatja a jogok és kötelezettségek egymáshoz való viszonyát, s a klauzulára tekintettel az egyik fél kedvezményeket biztosíthat a másik fél javára, illetve fordítva, a feltételek utólagos megváltozása oly módon boríthatja fel az egyensúlyt, hogy ez valamelyik fél javára indokolatlan előnnyel, a másik fél számára pedig méltánytalan hátránnyal jár.

Ehhez szorosan kapcsolódik még egy argumentum a szerződés megkötésének időpontja mellett: a jogbiztonság követelménye. Ha a felek a szerződés megkötésének pillanatában nem tudják, hogy joghatósági kikötésükre milyen szabályok fognak vonatkozni, illetve azzal kell számolniuk, hogy a körülmények utólagos megváltozása következtében az eredeti megállapodásuk érvénytelen vagy alkalmazhatatlan lesz, akkor elég nehezen tudják meghatározni, mihez is kell igazítaniuk magatartásukat. Nem beszélve arról, hogy ez a bizonytalanság a kikötéssel egyébként elkerülhető vagy mérsékelhető joghatósági vitáknak adhat táptalajt.¹⁸⁶

Végül megemlíthető a Bíróságnak a Coreck Maritime ügyben¹⁸⁷ hozott határozata, melyben a hajóraklevélben foglalt kikötés érvényességével kapcsolatos feltételek vizsgálatára került sor, méghozzá a hajóraklevél birtokosával szembeni érvényesíthetőség kapcsán. A Bíróság kimondta, hogy a kikötés érvényességét az eredeti szerződés felei közötti viszonylatban kell megítélni. Ebből pedig az következik, hogy a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) akkor alkalmazható, ha az eredeti szerződés felei közül legalább az egyiknek a lakóhelye (székhelye) valamelyik szerződő állam (tagállam) területén van. Bár ez az ítélet megint csak nem kifejezetten a lakóhely meghatározásának időpontjáról szól, mégis abba az irányba mutat, hogy a 23. cikk által előírt feltételeket a szerződés megkötésének időpontjában kell figyelembe venni. Nehezen igazolható ugyanis a különbségtétel azon két eset között, amikor a lakóhely a fél döntésének következtében kerül Közösségen kívül vagy azon belül, és amikor a lakóhely azért mozog, mert a felek személyében következik be változás.¹⁸⁸

A közvetítő irányzat képviselői eredetileg rendszerint a megállapodás időpontját fogadják (vagy fogadták) el meghatározónak a lakóhely megállapítása szempontjából, mely inkább megfelel a méltányosság követelményének és a Rendelet szellemének.¹⁸⁹ Legalábbis eleget tesz ennek, ha a felek egyikének sincs már lakóhelye egyik tagállamban sem, de a kikötésről való megállapodáskor még legalább egyiküké ott volt. A fordított helyzetben, azaz ha a megállapodás létrejöttékor még egyik fél lakóhelye sem volt a Közösség területén, de az eljárás megindításakor már igen, akkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez a fél „beintegrálódott a Közösségbe”¹⁹⁰, indokolt őt ugyanolyan védelemben részesíteni a Rendelet által, mint azt, aki már korábban is itt

¹⁸⁶ Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses 130. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 695-696. oldal

¹⁸⁷ Coreck Maritime kontra Handelsveem BV és pertársai C-387/98. sz. ügyben 2000. november 9-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-9337. o.)

¹⁸⁸ Erre a következtetésre jut Hill is. (Hill 105. oldal)

¹⁸⁹ Droz 118. oldal

¹⁹⁰ Droz 118. oldal

lakott.¹⁹¹ Mind a megállapodás megkötése, mind az eljárás megindítása időpontjának elfogadása azzal az előnnyel jár, hogy a 23. cikk alkalmazási körének kibővítése a Rendelet egységesítési törekvését szolgálja.¹⁹²

Úgy vélem, mindaddig, míg a Rendelet szövege nem változik, illetve a Bíróság nem ad egyértelműbb választ, a *szerződéskötés időpontját kell meghatározónak tekinteni* a lakóhely szempontjából (magánjogi felfogás), bár a közvetítő irányzat által nyújtott előnyök tűnnek az optimálisnak a három lehetőség közül. Az is megfontolandó mindazonáltal, hogy a Rendelet alkalmazási feltételei közül kikerüljön a közösségi lakóhely szükségessége. Ahogy Droz fogalmaz, a tagállamban található lakóhelynek integrációs funkciója van, mely a felek személyén keresztül realizálódik. De ez csak egy kiegészítő integrációs elem, miután az elsősorban azáltal valósul meg, hogy a felek egy tagállami bíróság vagy egy tagállam bíróságainak joghatóságát kötik ki.¹⁹³ Hogy nem előzmények nélküli a közösségi lakóhely szükségességének elvetése, az a Bizottságnak a Tanácshoz intézett, 'A határozatok meghozatalának és végrehajtásának nagyobb hatékonysága felé' című, 1997-ben elfogadott közleményéből is kitűnik.¹⁹⁴ Minden különösebb magyarázat nélkül ugyan, de a joghatósági megállapodás módosított szövegéből kimaradt a feltétel, hogy a felek közül legalább egynek valamelyik tagállamban kell lakóhellyel rendelkeznie.¹⁹⁵ A Rendelet alkalmazásáról szóló 2007-re tervezett jelentés¹⁹⁶, és a 2009-re tervezett módosító javaslatok között érdemes lenne ennek a kérdésnek a tisztázása.¹⁹⁷

A lakóhellyel kapcsolatos utolsó probléma még a Brüsszeli Egyezmény kapcsán merült fel, nevezetesen, vajon melyik félnek kell lakóhellyel rendelkeznie valamelyik részes államban ahhoz, hogy a 17. cikket alkalmazni lehessen. Miután előre, a megállapodás megkötésekor nem látható, kiből lesz felperes és kiből alperes, a közösségi szabály alkalmazhatósága egy nagyfokban bizonytalan tényezőtől válna függővé, ha az alperes oldalán követelnénk meg a tagállami lakóhelyet. Külföldön lakó alperessel szemben ugyanis az Egyezmény 4. cikke szerint

¹⁹¹ Layton – Mercer – O'Malley 695. oldal, Dicey & Morris 431. oldal

¹⁹² Allan Philip: The Scope of Article 17. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 153. oldal, Mayss – Reed 191. oldal

¹⁹³ Droz mindazonáltal szükségesnek tartja a lakóhely mint feltétel megkövetelését, mivel a joghatósági megállapodásnak szerinte komoly jogkövetkezményei vannak: a felek akarati autonómiája szinte korlátok nélkül hozhat létre kizárólagos joghatóságot. A lakóhely feltételének hiányában a Közösség egy olyan paradicsommá válna, ahol azok számára is, akik nem integrálódtak a Közösségbe, minden esetben lehetővé válna egy kompetens fórum kiválasztása. Ezért az Egyezmény 17. cikkéből (Rendelet 23. cikkéből) eredő kedvezmények akkor biztosíthatók csak, ha legalább az egyik fél - a lakóhelye révén beleintegrálódva a Közösségbe - megjeleníti a közösségi érdekeket.

¹⁹⁴ 'Towards greater efficiency in obtaining and enforcing judgments in the European Union' A Bizottság ebben a javaslatában a Brüsszeli Egyezmény módosítását javasolta még a Tanácsnak, mely végül, mint tudjuk, mégis egy új rendelet megalkotásához vezetett. COM/97/0609 végleges, HL C 33., 1998.01.31., 3.o.

¹⁹⁵ Kropholler is felvetette, hogy de lege ferenda ésszerű lenne megszüntetni a 23. cikk alkalmazhatóságának a lakóhellyel kapcsolatos feltételét, úgyszintén a tagállami bíróság joghatóságának kikötésére vonatkozó előírást, s egységes közösségi szabályokat bevezetni valamennyi joghatósági megállapodásra. (Kropholler 285. oldal)

¹⁹⁶ Lásd ezzel kapcsolatban: Kengyel Miklós: A Tanács 44/2001/EK (Brüsszel-I.) rendeletének alkalmazása a hazai joggyakorlatban – Egy empirikus vizsgálat eredményei. Európai Jog 2007/2., 37-45. oldal

¹⁹⁷ Ahogy Droz és Gaudemet-Tallon megjegyzi, sajnálatos, hogy a Brüsszeli Egyezménynek rendeletté való transzformálása során elmaradt a lakóhely idődimenziója körüli probléma megoldása. (Georges A. L. Droz – Hélène Gaudemet-Tallon: La transformation de la Convention de Bruxelles de 27 septembre 1968 en Règlement de Conseil concernant la compétence judiciaire la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale. Revue critique de droit international privé 2001/4. 641. oldal)

a nemzeti szabályokat kellett alkalmazni, kivéve a kizárólagos joghatóságra vonatkozó 16. cikket, mely a felek lakóhelyétől függetlenül irányadó volt. Annak ellenére, hogy az irodalom ilyen szabályozás mellett is hajlott azon értelmezésre¹⁹⁸, mely szerint perbeli állástól független a közösségi lakóhely követelménye¹⁹⁹, a gyakorlat nem mindig ebbe az irányba mutatott. A német és az osztrák bírói gyakorlatban például csak akkor alkalmazták az Egyezmény 17. cikkét, ha az alperes lakóhelye volt valamelyik részes állam területén, míg fordított esetben, ha a felperes lakott a Közösség területén, a nemzeti jogot vették alapul.²⁰⁰ A hiányosságot a Rendelet már korrigálta, és a 4. cikkben, mely a tagállamokon kívül lakó személyekkel szemben főszabály szerint a nemzeti jogot rendeli alkalmazni, a kizárólagos joghatóság (22. cikk) mellett már a joghatósági kikötést (23. cikk) is kiemelte kivételként.

Ha egyik félnek sincs azonban lakóhelye egyik tagállam területén sem, akkor a 23. cikk (3) bekezdése alkalmazandó, mely az ilyen személyek által kötött, valamelyik tagállam bíróságára vagy bíróságaira vonatkozó joghatósági kikötés hatásaival foglalkozik.²⁰¹ Az irodalom szerint az ilyen joghatósági kikötések már olyan lazán kapcsolódnak a Közösséghez, hogy nem indokolt a közösségi szabályozás.²⁰² A Brüsszeli Egyezménybe a Rendelet 23. cikk (3) bekezdésének megfelelő rendelkezés az Egyesült Királyság csatlakozásával került be, mert annak bíróságait sokkal nagyobb arányban kötötték ki nem tagállamokban lakó személyek is, mint az eredeti tagállamokét, így szükségessé vált az ilyen kikötéseknek más tagállamok joghatóságára gyakorolt hatásának rögzítése. Ilyenkor természetesen egy másik tagállam saját nemzeti joga szerint rendelkezhet joghatósággal (például, ha a belföldi jog szerint az adott tagállam bíróságai akkor is eljárhatnak, ha a szerződés teljesítésének helye vagy a károkozás helye ebben az államban volt), melyet egy másik tagállam bíróságai javára szóló kikötés leronthat. Az Egyezmény ezért előírta – és a Rendelet átvette – ezeknek a kikötéseknek a más tagállami bíróságok által történő tiszteletben tartását, azaz kimondta, hogy amennyiben ilyen megállapodást olyan felek kötnek, amelyek egyike sem rendelkezik valamely tagállamban

¹⁹⁸ Kropholler ezzel összefüggésben a jogbiztonságra is hivatkozik (Kropholler 281. oldal). Tekintettel arra, hogy a joghatósági megállapodások többségét a jogvita felmerülése előtt kötik meg, így nem lehet tudni, ki lesz az esetleges perben a felperes és az alperes, ez a megállapítás mindenképp helytálló.

¹⁹⁹ Mayss – Reed 188. oldal, Gothot – Holleaux 93-94. oldal, Bernard Audit: *Droit international privé*. Dalloz, Paris, 2000, 468. oldal, illetve Audit 448-449. oldal, Fernand Schockweiler: *Jurisdiction Clauses*. in: *Civil Jurisdiction and Judgments in Europe*. Butterworths, London, 1992, 119. oldal, Allan Philip: *The Scope of Article 17*. in: *Civil Jurisdiction and Judgments in Europe*. Butterworths, London, 1992, 151-152. oldal,

²⁰⁰ Mourre 209-210. oldal, OLG of München 28 September 1989 (24 U 391/87) EuZW (1991) 59; IPRax (1991) 46 (in: Kaye 504-505. oldal) A német bíróság döntése értelmében egyébként a Brüsszeli Egyezmény 17. cikke csak akkor volt alkalmazható, ha a felek egyikének (azaz az alperesnek) volt lakóhelye valamelyik szerződő államban, valamelyik szerződő állam bíróságainak joghatóságát kötötték ki a felek és legalább egy másik szerződő állammal kapcsolatban volt az ügy.

²⁰¹ Schlosser jelentés 177. pont

²⁰² Gaudemet-Tallon 91. oldal. Mint ahogy azonban erről már szó esett, Kropholler szerint indokolt lenne kiterjeszteni az egységes szabályokat erre az esetre is. (Kropholler 285. oldal) A már említett, a Bizottság által a Tanácshoz intézett 1997-es közlemény, mely a Brüsszeli Egyezmény módosítása körében kiiktatta volna a 17. cikk alkalmazási feltételei közül azt, hogy legalább a felek egyikének valamelyik szerződő államban kell lakóhellyel rendelkeznie, a 17. cikk (2) bekezdésében foglalt szabályt is megváltoztatta volna. Eszerint, ha olyan felek kötötték ki valamelyik részes állam bíróságainak joghatóságát, melyek egyikének sem volt szokásos tartózkodási helye egyik részes állam területén sem, akkor a többi részes állam bíróságai mindaddig nem állapíthatták volna meg joghatóságukat, míg a kikötött bíróság meg nem állapította joghatóságának hiányát.

lakóhellyel, jogvitáikra más tagállamok bíróságai nem rendelkeznek joghatósággal, kivéve, ha a kikötött bíróság vagy bíróságok joghatóságuk hiányát állapították meg.²⁰³ A Schlosser jelentés szerint viszont ez a kötelezettség csak akkor áll fenn, ha a megállapodás megfelel a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) formai követelményeinek. A 23. cikk formai előírásainak respektálása és a tagállami bíróság javára szóló kikötés – ahogy Holleaux megjegyzi – a joghatósági megállapodásnak egyfajta érvényességi és hatályossági vélelmet biztosít, melyet csak a kikötött bíróságnak a joghatósága megtagadásáról szóló döntése dönthet meg.²⁰⁴ A kikötött fórum azonban nem a Rendelet szerint ítéli meg a kikötést, hanem a saját joga szerint, ugyanis az ilyen kikötésre a nemzeti jog vonatkozik.²⁰⁵

Mit kell ilyenkor tennie annak a tagállami bíróságnak, mely előtt a klauzula megsértésével pert indítottak a belső jogban (nemzetközi egyezményben) található joghatósági ok alapján?²⁰⁶ Erre a belső jogok adják meg a választ. Ha megadják. Ha az ellenfél a kikötés szerinti bíróság előtt eljárást indít, akkor az a bíróság, ahol a kikötés megsértésével indítottak eljárást, felfüggesztheti az előtte folyó eljárást mindaddig, amíg a választott fórum nem dönt saját joghatóságáról. Ha a joghatóságát ez a bíróság megállapította, a másik tagállami bíróságnak meg kell szüntetnie az előtte folyó eljárást. Ellenkező esetben a felfüggesztés megszüntetésével letárgyalhatja az ügyet. Az eljárás felfüggesztése kedvező lehet a felek számára azért, hogy ha a kikötött fórum joghatóságának hiányát állapítja meg, akkor nem kell új eljárást indítaniuk. Ha azonban az ellenfél a kikötött fórum előtt eljárást nem indított, a felfüggesztés nem célravezető.

Hazánkban a tárgyalás felfüggesztésére ebből a célból csak akkor kerülhet sor, ha az eddig kialakult gyakorlathoz képest jóval tágabban értelmezzük Pp. 152. § (2) bekezdését. Főszabály szerint a tárgyalás felfüggesztésére csak akkor kerülhet sor, ha az eljárás a tárgyalás szakaszába jutott, miközben a joghatósággal kapcsolatos teendőit a bíróság elvileg már a keresetlevél megvizsgálásakor észlelheti. Vitatható az is, hogy a joghatóságról való döntés olyan előzetes kérdésnek minősül-e, amiről a per eldöntése függ. Ezek az előzetes kérdések ugyanis a per fő tárgyára vannak elsődlegesen kihatással, és nem olyan előzetes eljárásjogi kérdésekre, mint a joghatóság. Erre utal a felfüggesztés tartamának a másik eljárás jogerős befejezéséhez való kötése is.²⁰⁷

Ha párhuzamos eljárás a választott fórum előtt nem indul, akkor az eljáró magyar bíróság köteles lenne a keresetlevelet elutasítani vagy a pert megszüntetni. De némi bajba kerülünk,

²⁰³ Nagy szerint a kikötött bíróság a joghatósági megállapodás alkalmazhatatlansága esetén is megállapíthatja joghatóságát belső joga alapján, így a többi tagállami bíróság nem járhat el. (Nagy 139. oldal)

²⁰⁴ Gothot – Holleaux 109. oldal, vesd össze: Nagy 139. oldal

²⁰⁵ Gaudemet-Tallon 113. oldal. A nemzeti jog alkalmazása jelenik meg egyébként a legtöbb irodalomban. Lásd például: Kengyel – Harsági 272-273. oldal, Mourre 210-211. oldal, Joseph 61. oldal

²⁰⁶ A szabály lényege, hogy a többi tagállam bíróságai ezekben az esetekben a kikötésről (annak prorogációs, illetve derogációs hatásáról) maguk nem dönthetnek, szemben a 23. cikk (1) bekezdése alá eső joghatósági megállapodásokkal. (Lásd: Kropholler 286-287. oldal)

²⁰⁷ Lásd: Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata. Complex, Budapest, 2007, 890-896. oldal. Szabó Imre (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata. II. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 654-666. oldal. A De ezzel ellentétes álláspontot fogalmaz meg Kengyel Miklós [Kengyel Miklós: A Tanács 44/2001/EK (Brüsszel-I.) rendeletének alkalmazása a hazai joggyakorlatban – Egy empirikus vizsgálat eredményei. Európai Jog 2007/2., 41. oldal]

amikor azt keressük, melyik pont alapján. A magyar bíróság joghatósága ugyanis nem kizárt törvény vagy nemzetközi egyezmény, de még a Rendelet értelmében sem, így a keresetlevél elutasításának a 130. § (1) bekezdés a) pontja alapján nem lehet helye. A Rendelet 23. cikkének (3) bekezdése azonban akadályát képezi annak, hogy a nemzeti jog alapján a joghatóságát a magyar bíróság megállapítsa. Kérdés az, hogy ez vonatkozik-e arra az esetre is, ha az alperes a kikötés ellenére perbebocsátkozik. Mint lesz róla szó, a 23. cikk szerinti joghatósági megállapodást leronthatja az, ha a felperes egy másik tagállamban indít eljárást, mint amelynek a kizárólagos joghatóságát a felek kikötötték, és az alperes nem hivatkozik a joghatósági kikötésre, nem vitatja a joghatóság hiányát, hanem a 24. cikk szerint perbebocsátkozik. Még nem tisztázott, vajon alkalmazható-e Rendelet 24. cikke, ha egyik félnek sincs lakóhelye egyik tagállam területén sem. Ha a válasz igen, akkor a perbebocsátkozás a 24. cikkhez fűzött esetjog fényében felülírja a kikötést, s a magyar bíróság joghatósága a 24. cikk alapján fennáll. Ha a válasz nem, de a perbebocsátkozást az eljáró állam joga, így a magyar is megengedi, akkor újabb kérdés merül fel: a nemzeti jogon alapuló perbebocsátkozással felülírható-e a Rendelet 23. cikkének (3) bekezdése. A magam részéről hajlok az analógia alkalmazása felé, azaz álláspontom szerint a bíró perbebocsátkozás esetén az eljárást folytathatja a kikötött bíróság döntése nélkül is, míg perbebocsátkozás hiányában köteles a pert megszüntetni (Pp. 157/A. §). Amennyiben a Bíróság egy esetleges ítéletében nem támogatná ezt a fajta értelmezést, a Pp. módosítása elkerülhetetlenné válik.

A többi tagállami bíróságnak a 23. cikk (3) bekezdésben előírt kötelezettsége nézetem szerint csak akkor áll fenn, ha a felek kizárólagos joghatósággal ruházták fel az általuk választott fórumot. Az Egyezmény 17. cikkének (3) bekezdése lényegében változatlanul került át a Rendeletbe, miközben a Rendelet az Egyezményhez képest kifejezetten lehetővé tette nem kizárólagos joghatósági megállapodás kötését is. Mivel a nem kizárólagos kikötésnél a jogszabály, nevezetesen a nemzeti jog által meghatározott joghatóság is fennmarad, ezért nem kizárólagos joghatósági megállapodás esetén az eljáró bíróság nincs elzárva attól, hogy a kikötött fórum döntésének bevárása nélkül egyéb ok alapján a joghatóságát megállapítsa.²⁰⁸

III. 2. 3. 3. Valamelyik tagállam bíróságának vagy bíróságainak kikötése

A Rendelet csak akkor alkalmazandó, ha a felek kikötése valamelyik tagállam meghatározott bíróságára vagy általában egy tagállam bíróságaira vonatkozik. Amennyiben a felek egy meghatározott bíróságot kötnek ki, akkor ez egyben illetékességi kikötésnek is minősül. Kérdés, hogy az adott államban az illetékességi kikötésre vonatkozó előírásokat figyelembe kell-e venni vagy sem.

Így például hazánkban az illetékesség kikötésére csak vagyoni jogi ügyekben kerülhet sor, míg a Rendelet ilyen korlátozást nem tartalmaz. Németországban az illetékességi kikötéssel

²⁰⁸ Lásd ezzel kapcsolatban: Layton – Mercer – O'Malley 734. oldal.

korlátozásoktól mentesen csak kereskedelmi és egyes más személyek élhetnek, egyebekben az illetékességben való megállapodás lehetősége szűk. Franciaországban szintén szigorúak az illetékességi kikötés feltételei, mert általában csak a kereskedők élhetnek vele és egyértelműen, nyilvánvaló módon kifejezettnek kell lennie. Úgy vélem, a nemzeti jogok eme korlátozásai figyelembe nem vehetők.

Gondot jelenthet ugyanakkor az is, hogy hazánkban egyes perekben az illetékesség kizárólagos, miközben a Rendelet a joghatóságban való megállapodást megengedi. Így például munkaügyi perekben kizárólag a munkáltató székhelye szerinti, illetőleg a munkáltató azon telephelye szerinti munkaügyi bíróság illetékes, ahol a munkavállaló a munkaszerződése alapján munkát végez vagy végzett. (Pp. 349/B. §), az illetékesség kikötésének helye nincs (Pp. 41. § (2) bekezdés). Ezzel szemben a Rendelet megengedi, hogy a felek egyedi munkaviszonyból származó jogvitájukban is éljenek – bizonyos korlátok között – kikötéssel akár egy tagállam meghatározott bíróságának javára is. Nemzetközi ügyben, kiköthet-e a munkáltató és a munkavállaló Magyarországon konkrét munkaügyi bíróságot, különösen olyat, amely nem a Pp. 349/B. §-ának (2) bekezdése szerint kizárólagosan illetékes bíróság? Hasonló problémák merülnek fel egyes iparjogvédelmi perek kapcsán, ahol a Fővárosi Bíróság kizárólagosan illetékes.²⁰⁹ Kétségtelen, hogy a Rendelet elsődlegesen a joghatóságot szabályozza, de kivételesen, nevezetesen a különös joghatóság körében, valamint a fogyasztói, az egyedi munkaszerződésekből és a biztosítási szerződésekből eredő jogvitákra vonatkozó speciális szabályok körében az illetékességet is meghatározza arra tekintet nélkül, hogy a nemzeti jogrendszerekben milyen illetékességi szabályok találhatók, illetve ismerik-e a Rendelet szerinti illetékességet. Nem tiszta azonban, hogy a kizárólagos illetékesség akadályát képezi-e a joghatósági megállapodásnak, ha az meghatározott bíróságra vonatkozna.²¹⁰

A munkaügyi jogviták tekintetében – ahogy arról még részletesebben írok – nem tartom indokoltnak a kizárólagos illetékesség fenntartását, viszont az iparjogvédelmi perek körében a kizárólagos illetékesség figyelmen kívül hagyása komoly problémákat idézhet elő. Az ilyen jellegű pereknek egyetlen fórum elé való koncentrálását a szakértelem biztosítása tette szükségessé, s ezzel egyidejűleg a jogalkotó speciális összetételű tanács létrehozását is elrendelte. A kizárólagos illetékességgel ellentétes kikötés ezért ilyen ügyekben semmiképp nem tanácsos.

A jogirodalom ugyanakkor egységes abban, hogy a hatásköri szabályokat a felek joghatósági megállapodásukkal sem írhatják át. Ilyenkor a nemzeti szabályok megelőzik a Rendeletet, s a hatásköri szabályba ütköző kikötést figyelmen kívül kell hagyni (érvénytelen).

²⁰⁹ Lásd például a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 104. §-át, a védjegyekről és földrajzi árujelzők védelméről szóló 1997. évi XI. törvény 95. §-át.

²¹⁰ Layton – Mercer – O'Malley azon az állásponton van, hogy bár a Rendelet előírásai megelőzik a nemzeti jog szabályainak alkalmazását, abban az esetben, ha a nemzeti jog tiltja a megállapodást a joghatóságról, akkor a Rendelet 21. cikke ezen korlátozást, tilalmat nem oldja fel. Ez a megállapítás azon a megfontoláson alapul, hogy a Rendelet 5. szakaszának háttérében a gyengébb fél védelme áll. (Layton – Mercer – O'Malley 620. oldal) Ha a magyar szabályokat nézzük, akkor látható, hogy a meghatározott magyar bíróságban való megállapodást a kizárólagos illetékesség kizárja, ugyanakkor ezen tilalom háttérében nem a munkavállaló védelme áll.

Ha a felek általában valamelyik tagállam bíróságainak joghatóságát kötötték ki, akkor az illetékes (és egyben hatáskörrel rendelkező) bíróságot a nemzeti jog szabályai szerint kell meghatározni. Probléma itt akkor merül fel, ha a jogvitát semmi nem köti ehhez az országhoz, s így a belső jog szerint nincs eljárni jogosult bíróság. Két álláspont alakult ki a témában. Az egyik szerint a kikötésnek nem lesz joghatása.²¹¹ A másik szerint viszont nem lehet figyelmen kívül hagyni a megállapodást, s ezáltal a felek akaratát. Ilyen esetben ezért vagy a felperes választ a tagállami bíróságok közül²¹², vagy a tagállamoknak kell megjelölniük az eljárni jogosult bíróságot²¹³. Ami a magyar szabályokat illeti, a Pp. már tartalmaz ilyen kiegészítő szabályt, hisz egyéb illetékességi ok hiányában a Legfelsőbb Bíróság jelöli ki az eljáró bíróságot (Pp. 46. §).

A Rendelet szövegéből az következne, a felek csak egy tagállam bíróságainak, illetve egy meghatározott tagállami bíróságnak a joghatóságát köthetik ki. A Bíróságnak a *Meeth kontra Glacetal* ügyben²¹⁴ hozott ítélete azonban rugalmas értelmezést adott ennek a fordulatnak. A tényállás szerint a németországi lakos *Meeth* és a francia székhellyel rendelkező *Glacetal* az általuk kötött szerződés részeként olyan joghatósági kikötésben állapodtak meg, mely szerint a *Glacetal* elleni perre kizárólagosan a francia, a *Meeth* elleni perre kizárólag a német bíróságok rendelkeznek joghatósággal. A Bíróságtól az eljáró német bíróság mindenekelőtt azt kérdezte, vajon a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) megengedi-e a szóban forgó kikötést. Az ítélet indokolása szerint a pusztá szöveg nem képezheti akadályát annak, hogy a felek két vagy több bíróságot is kiköthessenek szerződéses jogvitájuk eldöntésére. Ez az értelmezés a felek önálló akaratának elismerésével igazolható, mely alapján az Egyezmény (Rendelet) hatálya alá tartozó ügyekben kiválaszthatják a joghatósággal rendelkező bíróságot. Ez különösen akkor érvényesül, ha a felek kölcsönösen az egyébként általános joghatósággal rendelkező tagállamok bíróságait kötik ki az egymás ellen indítandó perekre. Az ilyen megállapodás – bár egybeesik az általános joghatósággal – egyben kizárja a különös joghatóságok alkalmazásának lehetőségét.²¹⁵

A Bíróság liberális megközelítése nyomán több szerző is azt az álláspontot foglalja el, mely szerint a felek akarati autonómiájára tekintettel a Rendelet megengedi két vagy több tagállam, illetve bíróság kikötését is.²¹⁶ Egyes vélemények szerint ezt a felek akár azáltal is elérhetik, hogy tiszta derogációval kizárják a Rendelet szerint egyébként joghatósággal rendelkező bíróságokat, mely implicite a többi, joghatósággal rendelkező tagállami bíróság kikötését is jelenti.²¹⁷ Gaudemet-Tallon, aki maga is megengedhetőnek tartja több bíróság vagy tagállam joghatóságának kikötését, csupán annyiban látja korlátozhatónak a felek szabad

²¹¹ Jenard jelentés 37. oldal

²¹² Gaudemet-Tallon 112-113. oldal. A felperesi szabad választásnak azonban kiemeli két korlátját: az igazságszolgáltatás megfelelő működésével összhangban kell állnia, és nem érvényesülhet csalárd módon („[...] pourvu que ce choix soit conforme à une bonne administration de la justice et effectué sans fraude.”). Ez lényegében a francia nemzeti joggyakorlatnak megfelelő megközelítés. Lásd még: Layton – Mercer – O'Malley 700. oldal

²¹³ Droz 132. oldal

²¹⁴ Nicolaus *Meeth kontra Galcetal* 23/78. sz. ügyben 1978. november 9-én hozott ítélet (EBHT 1978., 2133. o.)

²¹⁵ Indokolás 5. pontja.

²¹⁶ Joseph 63. oldal, Mourre 212-213. oldal, Gaudemet-Tallon 95-96. oldal, Gothot - Holleaux 96-98. oldal, Briggs – Rees 125. oldal, Nagy 135. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 705. és 707. oldal, Dicey & Morris 439. oldal

²¹⁷ Gothot – Holleaux 97. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 708. oldal, Audit 453. oldal

rendelkezését, hogy a kikötés nem szólhat 'bármelyik' tagállam bíróságainak kikötésére, melyek közül a felperes választhat, mert direkt vagy indirekt módon, de meg kell meghatározni az eljárni jogosult bíróságot.²¹⁸ Ez utóbbiba vajon belefér, ha a kikötés – bár természetesen nem igazán életszerűen, de – mind a huszonhét tagállamot felsorolja? S ha nem, hány tagállam, illetve tagállami bíróság joghatósága köthető ki?

Tartózkodnék attól, hogy a *Meeth kontra Glacetal* ügyben hozott ítéletből a fenti következtetéseket vonjam le. Az igaz, hogy ha az ügy egyedi körülményeitől elvonatkoztatva csak az indokolásra támaszkodunk, akkor a felek elvileg akárhány bíróságot kiköthetnek, szabad akaratukat e tekintetben nemigen korlátozza semmi. A konkrét szituáció, mellyel kapcsolatban mindazonáltal ezek a megállapítások elhangoztak, elég speciális volt. Korántsem arról volt szó, hogy a felek szabadon választhattak a kikötött kettő (vagy több) fórum közül, hisz mindegyik fél csak egyetlen államban indíthatott eljárást a másik féllel szemben. Azaz bár első ránézésre több tagállam bíróságait kötötték ki a felek, ténylegesen a választási lehetőség hiányzott. Amikor perindításra került sor, a felperes számára csak egyetlen tagállam bíróságai előtti keresetindításra állt nyitva lehetőség. Ahogy Briggs fogalmazott²¹⁹, ha korlátok nélkül több bíróságot kötnek ki a felek, akkor egyrészt előre már nem lehet nagy pontossággal meghatározni, melyik fórum előtt fog megindulni a per, hisz az a felperes szabad választásától függ. Másrészt, már nem lesz igaz az, ami a fenti jogesetben az volt, nevezetesen, hogy mindkét felet csak a saját lakóhelye előtt lehet perelni. Briggs a Rendelet hatályba lépését követően – annak szövegére tekintettel – korábbi kételyeivel felhagyott: meglátása szerint, mivel a Rendelet megengedi nem kizárólagos joghatóság kikötését, több tagállam kizárólagos joghatóságának kikötése igazából olybá vehető, mintha a kikötött bíróságok joghatósága nem lenne kizárólagos.²²⁰ Hivatkozik a Bíróságnak az *Anterist kontra Credit Lyonnais* ügyben²²¹ hozott határozatára is, ahol a Bíróság a felek közös akaratának érvényesülését hangsúlyozta.²²²

Ismerve a közösségi esetjogot, nem is csodálkozhatunk azon, hogy egy olyan kölcsönös megállapodást, mely az alperes védelmét biztosító általános joghatóságot kizárólagossá tett, a Bíróság meleg szívvvel támogatott, hisz más rendelkezések értelmezése során mindig következetesen az általános joghatóság mind szélesebb körben való érvényesítésére törekedett²²³. Arról nem is beszélve, hogy egy ilyen kikötéssel nem egy, hanem kettő vagy több bíróság joghatósága lenne kizárólagos, mely önmagában némileg ellentmondásosan hangzik.²²⁴ Az

²¹⁸ Gaudemet-Tallon 96. oldal

²¹⁹ Adrian Briggs – Peter Rees: *Civil Jurisdiction and Judgments*. LLP, London, 1997, 70-71. oldal. Hasonló kételyeket hozott fel Collins: 85-86. oldal

²²⁰ Az ilyen kikötés nem kizárólagosnak tekinti Dicey & Morris is. (439. oldal)

²²¹ Rudolf Anterist kontra Crédit lyonnais 22/85. számú ügyben 1986. június 24-én hozott ítélet (EBHT 1986., 1951. o.)

²²² Briggs – Rees 125. oldal

²²³ Ezért hangsúlyozta több döntésében, hogy a kizárólagos és a vagylagos joghatósági szabályokat megszorítóan kell értelmezni, sőt, a kikötés formai előírásai szigorú értelmezésének hátterében is az általános joghatóság védelme áll.

²²⁴ Bár maga a Rendelet is ismer a kizárólagos joghatóságon belül vagylagosságot. Lásd a 22. cikk 1. pontjának 2. mondatát.

ügyben eljáró Capotorti főtanácsnok is csupán így fogalmazott véleményében: összességében semmi nem akadályozza, hogy a felek, ahelyett hogy egységesen kezelnék a szerződésükből esetlegesen felmerülő jogvitákat, azokat két vagy több csoportra osszák az általuk szabadon meghatározott szempontok alapján, és ezekre a jogvitacsoportokra különböző tagállamok bíróságait kössék ki. A felek így például – talán kevésbé életszerűen – dönthetnek úgy, hogy a szerződés érvényességével kapcsolatos jogvitákat kizárólag X állam bíróságai tárgyalják, míg a teljesítéssel kapcsolatosokat Y állam bíróságai. Lényegében ilyen kategorizálásra került sor a jogeset szerinti kikötésben, ahol a megosztás szempontja a felek perbeli pozíciója volt.²²⁵

Tekintettel az eset egyedi körülményeire úgy vélem, az adott ügyben *Bíróság döntése helyes volt*. A felek akarati autonómiájára vonatkozó kijelentéseknek a konkrét ügytől való elszakítása azonban veszélyeket hordoz magában. A veszély pedig abból fakad, hogy a szabadabb értelmezés mellett a felek teljesen felülírhatják azt a joghatósági rendszert, amit a Rendelet kialakított. Ennek a koncepciónak a középpontjában pedig az áll, hogy amennyire lehetséges, el kell kerülni a párhuzamos joghatóságok kialakulását, illetve az ügyeket olyan állam bíróságainak kell elbírálniuk, melyhez az valamely releváns eleménél fogva szorosan kapcsolódik. Ennek a követelménynek inkább az Egyezmény szövege felelt meg, mely a kikötéshez kizárólagos joghatóságot fűzött. A Rendelet a nem kizárólagos joghatósági megállapodás *expressis verbis* megengedésével egyértelműen a fent említett vezérelvek ellen hatott, de ebből még mindig nem következik automatikusan, hogy több bíróság kikötésére lehetőség van. A nem kizárólagos és a többszörösen kizárólagos kikötések között pedig lényeges különbség van: az előbbi esetben ugyanis a megállapodásnak nincs derogációs hatása, míg az utóbbiiban igen. A felek akarati autonómiája egyébként sem korlátlan, s ez már magából a Meeth kontra Glacetal ügyben hozott ítélet második részéből – melyről később lesz szó – is kiderül.

A kikötött fórum és a felek között felmerült jogvita között nem kell, hogy bármilyen összefüggés, kapcsolat legyen. Ez különösen az 5. cikk 1. pontjában foglalt különös joghatósággal való összevetésből derül ki.²²⁶ A Bíróság a Zegler kontra Salinitri ügyben²²⁷ rögzítette, a 17. cikkben (Rendelet 23. cikk) szabályozott fórum prorogáció épp abban különbözik a teljesítés helye szerinti joghatóságtól (és illetékességtől), hogy az előbbi

²²⁵ Gothot – Holleaux idézi Capotorti főtanácsnok véleményét, illetve kommentálja ezt az értelmezést (Gothot – Holleaux 97. oldal)

²²⁶ Az 5. cikk 1. pontja értelmében „valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy más tagállamban perelhető:

1. a) ha az eljárás tárgya egy szerződés vagy egy szerződéses igény, akkor a vitatott kötelezettség teljesítésének helye szerinti bíróság előtt;

b) e rendelkezés értelmében, eltérő megállapodás hiányában, a vitatott kötelezettség teljesítésének helye:

- ingó dolog értékesítése esetén a tagállam területén az a hely, ahol a szerződés alapján az adott dolgot leszállították, vagy le kellett volna szállítani,

- szolgáltatás nyújtása esetén a tagállam területén az a hely, ahol a szerződés alapján a szolgáltatást nyújtották, vagy kellett volna nyújtani;

c) amennyiben a b) pont nem alkalmazható, az a) pontot kell alkalmazni (...)

²²⁷ Siegfried Zelger kontra Sebastiano Salinitri 56/79. sz. ügyben 1980. január 17-én hozott ítélet (EBHT 1980., 89. o.)

nélkülözheti a per tárgyát képező jogvita és a kikötött bíróság közötti objektív kapcsolatot. Természetesen a teljesítési hely is alapulhat a felek megállapodásán, de a szerződéses kapcsolatban alapvetően más, több a szerepe, mint a joghatósági kikötésnek. A teljesítési hely felek általi meghatározására nem vonatkoznak a 17. cikkben (Rendelet 23. cikk) foglalt feltételek, így például a formai előírások, azt ugyanis az alkalmazandó anyagi jog szerint kell megítélni. Ha viszont a felek a szerződésükben egy fiktív teljesítési helyet kötnek ki, ténylegesen azonban a kötelezettséget nem ezen, hanem más helyen kell teljesíteni, akkor a teljesítési helyben való megállapodás a Rendelet 5. cikkének 1. pontja szerinti joghatóságnak nem lehet alapja, mivel hiányzik a tényleges kapcsolat a jogvita és a felek által megjelölt teljesítési hely fóruma között. Ha a felek minden valódi kapcsolat nélkül szeretnék valamelyik tagállam bíróságait joghatósággal felruházni, akkor ezt a 23. cikk rendelkezéseinek megfelelően, az ott előírt formában tehetik meg.²²⁸

Hasonló megállapítások találhatók az Anterist kontra Crédit Lyonnais ügyben²²⁹ hozott ítéletben is, ahol a Bíróság kiemelte, a felek kölcsönös megállapodásukkal olyan bíróságot is felruházhatnak joghatósággal, mely egyébként nem rendelkezik joghatósággal sem az Egyezmény (Rendelet) általános, sem a különös szabályai szerint, illetve kizárhatnak olyan bíróságokat, melyek egyébként ezen rendelkezések alapján joghatósággal rendelkeznének.

A megállapodásnak nem kell a hivatalos nevén megjelölnie a választott tagállami bíróságot. Erre a következtetésre jutott a Bíróság a Coreck Maritime ügyben²³⁰, ahol a hajóraklevélben foglalt kikötés a szerződéssel kapcsolatos összes jogvitát a fuvarozó üzleti tevékenysége fő helyének (*'principal place of business'*) állama szerinti bíróságok elé utalta. A Bíróság szerint elég, ha a klauzula megjelöli azokat az objektív tényezőket, amelyek alapján a felek megállapodtak egy bíróság vagy bíróságok kiválasztásában. Ezeket a tényezőket, melyeknek kellően pontosnak kell lenniük ahhoz, hogy az eljáró bíróság el tudja dönteni, rendelkezik-e joghatósággal, szükség esetén az ügy különös körülményei alapján kell meghatározni.²³¹ Olyan szerződéseknél – mint például a hajóreklevelek esetében –, ahol az ügy

²²⁸ Mainschiffahrts-Genossenschaft eG kontra Les Gravières Rhénanes SARL C-106/95. sz. ügyben 1997. február 20-án hozott ítélet (EBHT 1997., I-911. o.) A. Briggs fogalmazott meg kritikát a Bíróság ezen ítéletével szemben, egyrészt az indokolásnak a Bíróság által több eseti döntésben értelmezett 'teljesítési hely szerinti joghatóságra' gyakorolt hatásaival kapcsolatban. Másrészt a nem kizárólagos joghatósági kikötés tekintetében. Adrian Briggs kommentárja in: Yearbook of European Law 1997, 518-523. oldal

²²⁹ Rudolf Anterist kontra Crédit lyonnais 22/85. számú ügyben 1986. június 24-én hozott ítélet (EBHT 1986., 1951. o.)

²³⁰ Coreck Maritime kontra Handelsveem BV és pertársai C-387/98. sz. ügyben 2000. november 9-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-9337. o.)

²³¹ Indokolás 15. pontja. Edwin Peel szerint a Bíróság eljárásának alapjául szolgáló ügyben hiányzott a bíróság meghatározhatóságához szükséges bizonyosság megfelelő szintje, miután a hajóraklevél egy másik pontja egyáltalán nem egyszerűen írta körül, kit is kell fuvarozónak tekinteni. A tengeri kereskedelemben pedig különösen nehéz eldönteni, ki is a fuvarozó, ha a fuvarozás bérelt hajóval (*'chartered vessel'*) történik. (In: Yearbook of European Law 2001, 345. oldal) Hasonló érveléssel egyébként a nemzeti joggyakorlatban is találkozhatunk: szintén tengeri szállítással kapcsolatos jogvitára a felek a fuvarozó üzleti tevékenységének fő helye (*'principal place of business of the carrier'*) szerinti bíróságot ruházták fel joghatósággal. A belga bíróság azonban azt mondta, hogy a megállapodásból tisztán ki kell tűnnie, hogy melyik szerződő állam bíróságait választották a felek. Ez a követelmény pedig nem teljesült, mert nem lehetett pontosan megállapítani, ki is volt a fuvarozó (a hajó tulajdonosa vagy a bérlő), és még kevésbé lehetett egyértelműen megmondani, hogy hol volt a fuvarozó üzleti tevékenységének fő helye. Az eset kommentátorai (Marta Pertegas és Patrick Wautelet) szerint mindazonáltal a belga bíróságok

különös körülményei arra vezethetnek, hogy a kikötés értelmében nem is tagállami bíróság rendelkezik joghatósággal (például kiderül, hogy a fuvarozó üzleti tevékenységének fő helye nem is valamelyik tagállamban van), óvatosan kell bánni az ilyen kevésbé konkrét megfogalmazással. Harmadik állam bíróságának kikötése ugyanis nem esik a Rendelet hatálya alá.

Harmadik állam bíróságainak kikötésére nem a Rendelet, hanem a nemzeti jog vonatkozik majdnem minden tekintetben. Igazából csak azért kell szót ejtenünk róla, mert hangsúlyozni kell, a Rendelet 23. cikke nem zárja ki az ilyen megállapodásokat, vagyis olyan felek sincsenek elzárva egy harmadik állam bírósági joghatóságának kikötésétől, akik közül legalább egynek a lakóhelye valamelyik tagállamban van. Egy ilyen kikötés viszont hatással lehet a Rendelet által kialakított joghatósági rendszerre, hisz megfoszthatja joghatóságuktól azokat a bíróságokat, melyek a Rendelet alapján jogosultak lennének eljárni.²³² Ebből konfliktus is kialakulhat a közösségi és a nemzeti szabály között. Ha a felek például az Egyesült Államok bíróságainak joghatóságát kötötték ki a közöttük felmerülő viták rendezésére, de ezt a megállapodást megsértve a felperes az alperes ellen annak lakóhelye szerinti tagállamban indít pert, akkor ez a bíróság köteles lenne eljárni, mivel a Rendelet alkalmazása számára kötelező, a nemzeti jog fényében nem mérlegelhető. Mégsem hagyhatja figyelmen kívül a kikötést. Erre a konfliktusra egyesek a 23. cikk reflex-hatásával²³³, mások a Van Uden²³⁴ ügyben hozott határozat analógia útján történő alkalmazásával²³⁵, vagy a józan ész alapján²³⁶ keresnek gyógyírt, vagy a Coreck Maritime ügyben²³⁷ hozott határozat indokolásából indulnak ki, ahol a Bíróság kimondta: egy ilyen megállapodás érvényességére a tagállami bíróságnak a nemzeti jogot (beleértve a nemzetközi magánjogát is) kell alkalmazni, azaz nem kell visszavezetni az érvelést a Rendeletre (Egyezményre).²³⁸

A tagállami bíróság csak akkor nem veheti figyelembe a felek harmadik állam bírósági javára szóló megállapodását, ha a jogvita tárgya a Rendelet értelmében valamelyik tagállam kizárólagos joghatósága alá tartozik. Hasonló értelmezést javasol Droz és Gaudemet-Tallon, ha a

hajlanak arra, hogy – akár egy érvényes kikötés figyelmen kívül hagyásával is – fenntartsák joghatóságukat a Belgiumból vagy Belgiumba történő tengeri szállítással kapcsolatos jogvitákra, ugyanis az üzleti tevékenység fő helye a legtöbb esetben könnyen megállapítható. (in: Kaye 27-28. oldal)

²³² Schlosser jelentés 176. pont

²³³ Adrian Briggs – Peter Rees: Civil Jurisdiction and Judgments. LLP, London, 1997, 72. oldal, illetve Briggs – Rees 128. és 260-261. oldal (lásd még a 206. számú lábjegyzetet) Lásd még: Kroholler 287. oldal

²³⁴ Van Uden Maritime BV, Van Uden Africa Line név alatt tevékenykedve kontra Kommanditgesellschaft in Firma Deco-Line és pertársa C- 391/95. számú ügyben 1998. november 17-én hozott ítélet (EBHT 1998., I-7091. o.)

²³⁵ Nagy 135. oldal

²³⁶ Hill 106

²³⁷ Coreck Maritime kontra Handelsveem BV és pertársai C-387/98. sz. ügyben 2000. november 9-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-9337. o.)

²³⁸ Briggs – Rees 260-261. oldal. (Briggs álláspontja a Coreck Maritim ügyben hozott ítélet után a 23. cikk reflex hatása helyett a nemzeti jog alkalmazásának hangsúlyozása felé tolódott el.) A Coreck ügyben hozott határozatot tekinti irányadónak Layton – Mercer – O'Malley is, de ezt alapvetően a 23. cikkben foglalt formai követelmények tekintetében hangsúlyozzák. (Layton – Mercer – O'Malley 678-679. oldal)

kikötés a fogyasztói, a biztosítási, illetve az egyedi munkaszerződésből eredő jogvitákra vonatkozó speciális szabályokkal ellentétes.²³⁹

Egy harmadik állam joghatóságának kikötése további hatással lehet a Rendelet szabályaira, méghozzá épp a joghatósági megállapodásokra. A 23. cikk szerinti kizárólagosságot ugyanis relativizálhatja egy olyan kikötés, melyben harmadik állam bíróságainak joghatóságában is megállapodnak a felek. Ebben az esetben a kikötött tagállami bíróság a többi tagállami bírósághoz képest fog kizárólagos joghatósággal rendelkezni, míg a harmadik állam bíróságaihoz képest csupán választható a felek által.²⁴⁰

III. 2. 4. MEGÁLLAPODÁS A JOGHATÓSÁGRÓL

Maga a 23. cikk is ezt a nevet viseli, de a dolgozatnak ebben a részében magáról a megállapodásról, a felek közötti szerződésről lesz szó, annak létrejöveteléről, érvényességéről, és a megállapodásra alkalmazandó jogról.

Bár a joghatósági kikötés joghatását az eljárásjogi jogviszonyban fejt ki, forrása a felek kölcsönösen egybehangzó akaratnyilatkozatában lelhető fel. A Rendelet amellett, hogy lehetőséget ad a joghatóság kikötésére, rögzíti azokat a feltételeket, amelyek mellett a felek ilyen kikötéssel élhetnek és meghatározza azt a formát, amiben a megállapodásnak meg kell jelennie. Hallgat azonban a megállapodás létrejöttének és érvényességének egyéb feltételeiről.

A Jenard jelentés egyik oldalon hangsúlyozta a felek megállapodásának szükségességét, másrészt pedig azt az igényt, hogy a kikötéssel kapcsolatos követelmények ne akadályozzák a kereskedelmet. Az előkészítő szakértői bizottság célja – tudván, hogy a kereskedelemben sok olyan szerződést kötnek, melyet a felek, azaz rendszerint az egyik fél nem olvas el - az volt, hogy csak olyan kikötést ruházzanak fel joghatással, amely a felek közötti megállapodásnak tárgya volt, és amelyhez így mindkét (valamennyi) fél beleegyezését adta. A jogbiztonság érdekében a formai előírások pontos meghatározása mellett döntöttek, kerülni igyekeztek azonban a kereskedelmi gyakorlattal összeegyeztethetetlen túlzott formalitást.²⁴¹

A Bíróság a megállapodás valóságos létrejöttére mindig mint a formai előírások által biztosított tényre tekintett: az alakisági követelmények feladata a felek közötti megállapodás

²³⁹ Droz 135. oldal, Gaudemet-Tallon 95. oldal. Hasonló összefüggésben Diamond csak a kizárólagos joghatóságot említi, mint azokat az eseteket, amikor a Rendelet az ügyeket kizárólag a tagállami bíróságoknak kívánta fenntartani. (Diamond 141. oldal) Ez más ügyek vonatkozásában, így a speciális joghatóság alá eső esetekben sem igaz, de a gyengébb fél védelmének a Rendelet által való biztosítása alátámasztja Droz és Gaudemet-Tallon értelmezését.

²⁴⁰ Ez a lehetőség, és érvelés leginkább az angol szerzőket foglalkoztatta, épp azért, mert liberális megközelítésük miatt még a Brüsszeli Egyezmény hatálya alatt is megengedhetőnek találták a nem kizárólagos joghatóságot. Lásd: Mayss – Reed: 187-188. oldal, Dashwood – Hacon – White 122-123. oldal, Briggs – Rees 129. oldal. Más szerzőknél is találkozhatunk ugyanezzel a felfogással: Juhász Imre: Gondolatok a Brüsszeli Egyezményről. In: Magister Artis Boni et Aequi Studia in honorem Németh János (Németh János emlékkönyv), ELTE, Budapest, 2003, 399-400. oldal, illetve Juhász Imre idézi Krophollert (49. lábjegyzet)

²⁴¹ Jenard jelentés 37. oldal. Különösen azoknál a szerződéseknél fordul elő, hogy az egyik fél a tartalmát nem olvassa el, amelyek mint általános szerződési feltételeket a számla hátoldalán vagy az üzleti levelezés céljából készített nyomtatványokon szerepelnek.

tényleges létrejöttének garantálása. Az érvényességnek a felek közötti 'megállapodás' alá történő rendelkezésével a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) az eljáró bíróságtól megköveteli, hogy előbb azt vizsgálja, vajon a kikötés, mellyel a joghatóságot rá ruházták, ténylegesen tárgya volt-e a felek közötti konszenzusnak, melynek tisztán és pontosan ki kell tűnnie.²⁴²

A Bíróság több döntésében megerősítette, hogy az Egyezményben (Rendeletben) megjelölt követelmények teljesítése szükséges, de egyben elégséges is egy érvényes és hatályos joghatósági kikötéshez. A követelmények körét a nemzeti jogok nem bővíthetik, és nem minősíthetnek speciális előírásaikkal érvénytelenné egy olyan megállapodást, mely a 17. cikknek (Rendelet 23. cikkének) megfelel. Egy ellenkező felfogás a Bíróság szerint a 17. cikk rendeltetésével és céljaival lenne ellentétes. Így nem bír hatással a kikötésre a választott bíróság anyagi jogának olyan rendelkezése, mely kizárja vagy korlátozza az alperes felelősségét.²⁴³ Illetve, az Egyezmény (Rendelet) előírásainak megfelelő joghatósági megállapodás érvényességét nem kérdőjelezheti meg egy olyan nemzeti előírás, mely szerint a kikötés csak meghatározott nyelven köthető meg. A Bíróság ez utóbbi következtetésre az Elefanten Schuh GmbH kontra Pierre Jacqmain ügyben²⁴⁴ jutott, de nem nyilatkozott az ügyben eljáró Slynn főtanácsnok által felvetett lehetőségre, nevezetesen, hogy az Egyezmény által nem szabályozott kérdésekben a választott tagállami bíróság jogát kelljen alkalmazni. A kikötésre alkalmazandó jog tekintetében a mai napig nem született iránymutatás, sőt, a Bíróság esetjoga arra enged következtetni, hogy a felmerülő kérdéseket mindig a Rendelet alapján kell rendezni. A Rendelet ezzel az anyagi jog területére is mélyen behatol, melynek pontos határait nem lehet biztosan meghatározni.²⁴⁵

Az említett Elefanten Schuh eset további vizsgálódásra sarkall: eltekintve attól a pusztán formális esettől, amikor a megállapodás nem a nemzeti jog által előírt nyelven nyert megfogalmazást, de a fél azt ténylegesen értette, felmerül a kérdés: mi a helyzet akkor, ha a szerződést, vagy az ahhoz kapcsolódó, joghatósági kikötést tartalmazó általános szerződési feltételeket olyan nyelven szövegezték meg, amelyet a fél nem ért. Ilyenkor ugyanis ez a fél a szerződést annak valódi tartalma ismeretének hiányában írja alá, azaz van egy olyan okirat, amely megfelel ugyan a 23. cikk előírásainak, de az is megállapítható, hogy a fél nem tudta, mibe egyezik bele. A jogirodalomban²⁴⁶ és egy-egy nemzeti ítélkezési gyakorlatban²⁴⁷ az az álláspont alakult ki, hogy ha valamelyik fél nem érti a joghatósági kikötést is tartalmazó általános szerződési feltételek nyelvét, akkor a kikötés nem vehető figyelembe. Van azonban

²⁴² Lásd például: ESTATIS Salotti di Colzani Aimo e Gianmario Colzani kontra RÜWA Postereimaschinen GmbH 24/76. sz. ügyben 1976. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1831. o.) 7. pont, Galeris Segoura SPRL kontra Rahim Bonakdarian 25/76. sz. ügyben 1976. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1851. o.) 6. pont

²⁴³ Trasporti Castelletti SpA kontra Hugo Trumpy SpA C-159/97. sz. ügyben 1999. március 16-án hozott ítélet (EBHT 1999., I-1597. o.)

²⁴⁴ Elefanten Schuh GmbH kontra Pierre Jacqmain 150/80. sz. ügyben 1981. június 24-én hozott ítélet (EBHT 1981., 1671. o.)

²⁴⁵ Layton – Mercer – O'Malley 691. oldal

²⁴⁶ Gothot – Holleaux 105-106. oldal, Kengyel – Harsági 273. oldal, Audit 450. oldal, Gaudemet-Tallon 106. oldal

²⁴⁷ Lásd ezzel kapcsolatban például Kortrijk-i Kereskedelmi Bíróság döntését (Tijdschrift Voor Belgisch Handelsrecht (1986) 716. in: Kaye 24. oldal).

olyan német döntés is, mely a nyelv ismeretének hiányában is alkalmazandónak találta a kikötést olyan féllel szemben, aki a szerződést az általános szerződési feltételek tartalmának tényleges ismerete nélkül, de abban a tudatban, hogy az a szerződés részét képezi, aláírta, azaz nem tanúsított kellő gondosságot. A bíróság a nemzeti jogot alkalmazta a szerződés létezésének megítélése során. Rauscher által az esethez írt kommentár szerint a megállapodás létrejöttét nem az alkalmazandó nemzeti jog (mely történetesen a német volt), hanem a közösségi jog szerint kellett volna megvizsgálni, de a döntés végeredményében ez utóbbi szerint is helyes, hisz a Bíróság gyakorlata alapján egy olyan szerződés aláírása, amely a hátoldalára nyomtatott, joghatósági kikötést tartalmazó általános szerződési feltételekre kifejezetten utal, elegendő bizonyíték a megállapodás létezésére, és az nem csupán az írásbeli forma kielégítése.²⁴⁸ Az eset és kommentárja, valamint más szerzők eltérő álláspontja jelzi a Bíróság által értelmezett 23. cikk és a Rendelet által nem rendezett kérdések nyomán fellépő anomáliákat. Vajon tényleg alkalmazható egy mindkét fél által aláírt, s ezáltal a 23. cikk formai követelményének megfelelő okiratba foglalt kikötés, ha egyúttal az is megállapítható, hogy az egyik félnek fogalma sem volt arról, mihez járul hozzá? Mondhatjuk, hogy az okirat ilyenkor elegendő bizonyíték a megállapodásnak és minden más körülmény irreleváns? És miként értékelhető egy olyan fél magatartása, aki nem ismervén a szerződés tartalmát, azt mégis aláírja?

Ilyen és hasonló kérdések nemcsak a nyelv ismeretével, de egyéb körülményekkel kapcsolatosan is felvethetők. Így például komoly gondokat okozhatnak a több nyelven megszövegezett szerződések, ha a különböző nyelvváltozatokban a kikötésnek más-más értelme van.²⁴⁹ Problematikus lehet a Briggs által felvetett szituáció is, amikor a felek egymás között faxon váltanak üzenetet oda és vissza, melyek közül egyik-másik nem teljes, vagy megválaszolatlan marad. Lehetséges ilyenkor csupán a tények alapján, mindenféle jogi rendelkezés figyelembe vétele nélkül eldönteni, létrejött-e a megállapodás?²⁵⁰ A sor tovább folytatható, különösen az általános szerződési feltételek körében. Így a nyelv nem ismeretével rokon az, ha az általános szerződési feltételeket olvashatatlanul kis betűvel nyomtatták.²⁵¹

²⁴⁸ A hammi bíróság (OLG) 1994. június 28-i döntése (19 U 179/93) RIW (1994) 887. (in: Kaye 515. oldal) Lásd még a német legfelsőbb szövetségi bíróság 1989. október 31-i döntését [(VIII ZR 330/88) WM (1989); IPRax (1989) 326; WuB VII B 1. Art. 17 EuGVÜ 1.90] és a hammi bíróság (OLG) 1988. október 10-i döntését [(2 U 196/87) IPRax (1991), 324] (in: Kaye 510. oldal). Az ügyben a bíróságok arra a következtetésre jutottak, hogy az általános szerződési feltételek nyelvének nem ismerete nem akadályozza az érvényes joghatósági kikötés létrejöttét. Az Rauscher idézi Kohlert, aki szerint ez egy olyan kérdés, melyben a Bíróság előzetes döntését kellett volna kérni, mert az ilyen „vak” szerződéskötésről még nem nyilvánított véleményt. Kohler álláspontja szerint a felek folyamatos üzleti kapcsolata, illetve a nemzetközi kereskedelem körében lehetett volna érvényesnek tekinteni a kikötést. (in: Kaye 511. oldal)

²⁴⁹ A magyar jogban felmerült eset szerint például a felek által kötött szerződés német és magyar nyelvváltozata különböző kikötéseket tartalmazott. A magyar szerint a vitás kérdések rendezésére a Zürichi Kereskedelmi Kamara választottbíróságát ismerték el, míg a német alapján a szerződésből fakadó vitás kérdések rendezésére a Zürichi Kereskedelmi Kamara által kijelölt bíróságnak kellett eljárnia azzal, hogy a jogviták rendes bíróság elé tartoztak. A Legfelsőbb Bíróság a Ptk. 207. és 205. § (1)-(2) bekezdésére utalva előírta az alsóbb fokú bíróságnak, hogy a szerződés értelmezésével tisztázza, feloldható-e az ellentmondás, illetve a változatok eltérése lényeges kérdésekben olyan mértékű-e, amelynek következtében már nem lehet szó kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánításról. (BH 1998/286.)

²⁵⁰ Briggs – Rees 133. oldal, Dicey & Morris 435. oldal

²⁵¹ Nem fogadta el a stuttgarti bíróság (OLG) azt a kikötést, melyet az egyik fél olvashatatlanul apró betűkkel nyomtatott általános szerződési feltételei tartalmaztak. [(5 U 85/87) IPRax (1989) 174] Az eset kommentárja

Problémákat vethet fel, ha mindkét szerződő fél általános szerződési feltételeket alkalmaz, s mindkettőben – más-más bíróság javára – található kikötés. A gyakorlatban nem ritka ugyanis, amikor a vevő elküldi ajánlatát az eladónak, s megrendelésének hátoldalán joghatósági kikötést tartalmazó általános szerződési feltételek vannak. Majd az eladó elfogadja az ajánlatot, s a visszaigazolásban utal arra, hogy a felek szerződésére az ő általános szerződési feltételei alkalmazandók, mely egy másik bíróság javára szóló kikötést tartalmaz. Ilyenkor, bár formálisan van egy mindkét fél részéről aláírt okirat, a szerződéses nyilatkozatok tartalma mégsem azonos, ezért a joghatósági megállapodás létrejöveteléről nem beszélhetünk.²⁵²

Nézzük tovább, milyen közösségi bírósági döntések nyújtanak fogódzót a nemzeti bíróságoknak a joghatósági megállapodások megítélése során!

A Powell Duffryn kontra Petereit ügyben²⁵³ hozott ítélet szerint a joghatósági megállapodás ('*agreement conferring jurisdiction*', '*convention attributive de juridiction*', '*Gerichtsstandsvereinbarung*') kifejezést nem egyik vagy másik érintett szerződő állam belső joga alapján, hanem közösségi szinten, autonóm módon kell értelmezni. A Bíróság visszautalt saját korábbi döntésére, ahol hasonló álláspontra helyezkedett a vitás szerződéses kötelezettség teljesítési helyén alapuló joghatósági szabály (5. cikk 1. pont) értelmezése körében.²⁵⁴ Mint ahogy abban az ügyben, itt is azt kellett eldönteni, vajon megállapodásnak minősül-e a társasági szerződés (alapító okirat, alapszabály). Mivel a Bíróság a nemzeti jogokat igen szerteágazónak találta: egyes jogrendszerekben szerződéses, máshol intézményi, normatív vagy *sui generis* viszonyként kezelték a tagok és a társaság közötti viszonyt, ezért arra a következtetésre jutott, hogy a nemzeti jogok szerinti értelmezés ellentétben állna az Egyezmény egységes alkalmazásával. A társaság és a tagok jogviszonyát mindkét esetben szerződéses jellegűnek minősítette, tekintet nélkül arra, hogy esetleg az adott tag a társasági szerződés egyes rendelkezéseivel nem értett egyet vagy épp ellenezte azokat. Ha tehát a részvénytársaság alapszabálya egy joghatósági kikötést tartalmaz, akkor azt a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) szerinti joghatósági megállapodásnak kell tekinteni. Egyetlen tekintetben jön csak figyelembe az alkalmazandó anyagi jog: az alapszabályt ennek megfelelően kell elfogadni ahhoz, hogy a kikötésre is hivatkozni lehessen. A joghatósági megállapodást abban látta megvalósulni a Bíróság, hogy a részvényes, aki tudja, illetve akinek tudnia kell, hogy az alapszabály rendelkezései, illetve annak módosításai rá kötelezőek lesznek, megszerzi a részvényt, illetve a

megjegyzí, eddig nem született autonóm értelmezés az ÁSZF érthetősége (*clearness*) körében, de álláspontja szerint sem tekinthető megállapodásnak, ha a szerződés, bár kifejezetten, de egy olvashatatlan ÁSZF-re utal. (in: Kaye 512-513. oldal)

²⁵² Erre a következtetésre jutott a Mourre által idézett semmitőszéki ítélet (Mourre 228-229. oldal), illetve a belga fellebbviteli bíróság (Liège) az 1987. április 30-án hozott döntésében (Annales de Droit de Liège, in: Kaye 28. oldal). És ezen az állásponton van Layton – Mercer – O'Malley is (699. oldal) Ezt a blanketták csatájának nevezett jelenséget a nemzeti jogok nem kezelik egységesen. Az angol jogban például rendszerint, de nem mindig annak a félnek az általános szerződési feltételét tekintik a szerződés részének, aki a legutolsó releváns okiratot küldte a másiknak. A magyar jogban a GK 37. sz. III. ad iránymutatást.

²⁵³ Powell Duffryn Plc kontra Wolfgang Petereit C-214/89. sz. ügyben 1992. március 10-én hozott ítélet (EBHT 1992., I-1745. o.)

²⁵⁴ Martin Peters Bauunternehmung GmbH kontra Zuid Nederlandse Aannemers Vereniging 34/82. sz. ügyben 1983. március 22-én hozott ítélet (EBHT 1983., 987. o.)

társaság tagja marad. Az alapszabályba foglalt kikötés ismeretéhez és ily módon való elfogadásához ezért elegendő, ha az akár a társaság székhelyén, akár valamilyen nyilvántartáson keresztül hozzáférhető.²⁵⁵

Ha közelebbről megnézzük a döntést, azt látjuk, az nem szól másról, mint hogy a társasági szerződést mint olyat megállapodásnak (konszenzusnak) kell tekinteni a 23. cikk alkalmazása során. A társasági szerződés létrejövetelét, módosítását ugyanis – beleértve a joghatósági kikötést is – nem a Rendelet, hanem az alkalmazandó anyagi jog alapján kell a Bíróság szerint megítélni. A részvényes – az indokolás fényében – alappal hivatkozhatott volna arra, hogy a társasági szerződést nem az alkalmazandó jognak megfelelően fogadták el, illetve módosították. És ami igaz a társasági szerződések körében, miért ne lehetne igaz egyéb szerződések tekintetében is?– veti fel Briggs. Azaz hiába van a 'megállapodás' kifejezésnek egységes közösségi tartalma, a nemzeti bíróságnak kell – az alkalmazandó jog szerint – eldöntenie, ténylegesen létrejött-e és jogszerű-e.²⁵⁶ Vajon tényleg kiterjeszthető ez a döntés a minden más szerződésre?

A Benincasa kontra Dentalkit ügyben hozott ítéletből nem úgy tűnik.²⁵⁷ Általában a felek a joghatósági megállapodást megköthetik önállóan, más szerződéstől függetlenül, de belefoglalhatják abba a szerződésbe is, amelyből eredő jogvitákat az általuk választott fórum elé utalják. Ilyenkor felmerül a kérdés, hogy a fő szerződés létezése, nemlétezése, érvényessége, illetve érvénytelensége kihat-e a joghatósági megállapodásra. A Bíróság válasza az egyértelmű nem. Az indokolás szerint a fő szerződést és a kikötést egymástól elkülönítetten kell kezelni. Ez utóbbira, mely eljárásjogi célokat szolgál, az Egyezmény (Rendelet) vonatkozik. Ezzel szemben az előbbire a joghatósággal rendelkező állam nemzetközi magánjoga által meghatározott jog (*lex causae*) irányadó. A jogbiztonság elvével lenne ellentétes, ha az egyik fél a fő szerződés érvénytelenségére hivatkozással el tudná kerülni a joghatósági kikötésből eredő következményeket.²⁵⁸ Ez lényegében – bár *expressis verbis* nem kimondottan – a joghatósági kikötés széparabilitását (*separability*) jelenti.²⁵⁹

Úgy vélem, mindenképp helyeselni kell a széparabilitást olyan értelemben, mint azt a választottbírósági megállapodások tekintetében is alkalmazzuk. A Bíróság azonban ennél többet is mondott: nevezetesen, hogy a kikötésre a *lex causae* nem alkalmazható, arra az Egyezmény (Rendelet) vonatkozik.

²⁵⁵ Gyevi Tóth Judit kemény kritika alá vette a Bíróság döntését. Szerinte a Bíróság az Egyezményt „igen szuverén módon alkalmazta”, mert egyenesen a részvényes egyetértésére következtetett az alapszabály hozzáférhetőségéből. Ez azonban a szerző szerint csorbitja az alaki előírásokat, ha a kikötés csak a tagsági jog megszerzését követően kerültek az alapszabályba. Megjegyzi ugyanakkor, hogy a Bíróság „feltehetően kényszerpályán mozgott és a célszerűség által diktált eredményt vélhetően nem tudta volna más úton elérni. (Gyevi Tóth Judit: Illetékességi kikötés a tőkeegyesítő társaságok alapszabályában. Friss Hírek a Nemzetközi Kereskedelmi Jog Világából 1993/11., 26. oldal)

²⁵⁶ Adrian Briggs kommentárja in: Yearbook of European Law 1992, 666. oldal

²⁵⁷ Francesco Benincasa kontra Dentalkit Srl C-269/95. sz. ügyben 1997. július 3-án hozott ítélet (EBHT 1997., I-3767. o.)

²⁵⁸ 29. pont

²⁵⁹ Ugyanúgy, mint a választottbírósági kikötéseknél ismeretes. Lásd pl. Joseph 109-110. oldal, Gaudemet-Tallon 111. oldal

Ha megnézzük a formai előírások értelmezése során született ítéleteit, látható, hogy ezt komolyan is gondolta: a nemzeti bíróságoknak adott válaszaiban sokkal több minden van, mint egyszerűen az alakisági követelmények mikénti alkalmazására vonatkozó iránymutatás. Különösen az általános szerződési feltételekbe foglalt kikötések érvényessége körében érhető tetten a felek megállapodásának létezésére vonatkozó álláspontja, hisz a nemzeti jogoktól függetlenül, valóban egységesen, bizonyos formai előírások betartása révén létezőnek tekint ténylegesen vagy feltételezetten létező konszenzusokat. A nemzetközi kereskedelem területén ő maga kifejezett módon vélelmezi a felek megállapodását, ha az adott kereskedelmi ágazatban szokásosan követett formának a kikötés megfelel. A Bíróság esetjoga nyomán a joghatósági megállapodásra vonatkozóan egy nemzeti jogoktól független, speciális szerződési jog kialakulásának lehetünk tanúi, mely azonban közel sem teljes és lezárt.

Sajnos a Bíróságnak az az ideális elképzelése, hogy a joghatósági megállapodással összefüggésben felmerülő minden jogi kérdés kizárólag a Rendelet alapján megoldható, s nem vonatkozhat rá semmilyen nemzeti jog, nem állja meg a helyét, hisz a Rendelet a joghatósági kikötésnek csupán egyes, elsődlegesen formai aspektusait ragadja meg. A formai előírások betartása az esetek igen nagy hányadában valóban arra utal, a felek között valódi konszenzus jött létre. Nem tekinthetünk el azonban azoktól az esetektől sem, amikor az alakilag hibátlan megállapodás mégis valamilyen hibában szenved: például a fél nem rendelkezett jogképességgel vagy cselekvőképességgel, az egyik fél a másikat kényszerítette, megfenyegette, megtévesztette, vagy álképviselő járt el az ügyben. Igazából az sem következik a Rendeletből, mi tekinthető ajánlattételre felhívásnak, mi ajánlatnak, illetve az ajánlat elfogadásának, mikor kell létrejötnének tekinteni egy szerződést, mi a hatása a jognyilatkozat visszavonásának, stb... Ezeket a kérdéseket, mint ahogy általában a konszenzus létezését is a Bíróság lényegében ténykérdésként kezeli, pedig azért ennél többről van szó.

Ugyanakkor azonban a már említett Powell Duffryn kontra Petereit ügyben hozott ítéleten kívül, más összefüggésben is visszautalt a Bíróság az alkalmazandó nemzeti jogra. Egyrészt, ha változás történik valamelyik eredeti szerződő fél személyében, akkor a jogutódot köti a joghatósági megállapodás, feltéve, hogy az *alkalmazandó jog szerint* a jogutód megszerezte a jogelőd jogait és kötelezettségeit. Másrészt, ha a joghatósági kikötést tartalmazó, határozott időre kötött szerződést, annak lejáratát után – ilyen irányú kifejezett rendelkezés ellenére – írásban nem hosszabbították meg ugyan a felek, de további jogügyletük lebonyolítása során követték az abban foglaltakat: a joghatósági kikötésre akkor lehet hivatkozni, ha az *alkalmazandó jog szerint* a felek a szerződést írásbeli forma nélkül is meghosszabbíthatták.²⁶⁰

²⁶⁰ Bár *expressis verbis* a Bíróság így nem mondta ki, de Layton – Mercer – O'Malley szerint a kikötés értelmezésénél is az alkalmazandó nemzeti jogot kell figyelembe venni, s ez alapján kell eldönteni, a joghatósági megállapodás milyen jogvitákra terjed ki. (Layton – Mercer – O'Malley 702. oldal) A Bíróság a Powell Duffryn kontra Petereit ügyben csak annyit emelt ki, hogy az eljáró nemzeti bíróság feladata a kikötés értelmezése, és ennek alapján annak eldöntése, az adott jogvitára a megállapodás kiterjed-e. Miután a joghatósági megállapodással lefedett jogviszony anyagi jogi jellegű, indokolt, hogy ezt a kérdést a bíróság valóban az alkalmazandó jog szerint bírálja el. [Powell Duffryn Plc kontra Wolfgang Petereit C-214/89. sz. ügyben 1992. március 10-én hozott ítélet (EBHT 1992., I-1745. o.)]

Mindegyik fent érintett esetben az alkalmazandó jog az egész szerződésre, azaz a joghatósági klauzulát magában foglaló megállapodásra alkalmazandó jogot takarja. A jogutódlás és a meghosszabbítás során tehát nem valamilyen, a Rendeletből eredő autonóm közösségi jogot, hanem a fő szerződésre alkalmazandó jogot, a *lex causae*-t kell figyelembe venni.

Nem érintve azokat a konszenzussal kapcsolatos anyagi jogi problémákat, melyeket a Bíróság ítéleteiben már rendezett, valamilyen (nemzeti) jog alkalmazása a Rendelet által nem érintett kérdésekben elkerülhetetlennek látszik. A szerződéses kötelezettségre alkalmazandó jogról 1980-ban aláírt Római Egyezmény²⁶¹ hatálya – az 1. cikk (2) bekezdésének d) pontja értelmében – nem terjed ki a joghatósági megállapodásokra, ezért sajnos egységes közösségi rendelkezés erre vonatkozóan nincs. A jelenlegi helyzet alapján a jogirodalomban igen vegyes kép rajzolódik ki a javaslatok terén: elvileg ugyanis felmerülhet a kikötött bíróság, az eljáró bíróság vagy azon bíróság jogának alkalmazása, melynek joghatóságát a kikötés kizárja. Mint arról már szó volt, Slynn főtanácsnok a kikötött bíróság jogának alkalmazását javasolta. Mayer szerint a választott fórum és kizárt fórum jogát együttesen kell alkalmazni a joghatósági kikötésre.²⁶² Gaudemet-Tallon szerint magának a Rendeletnek kellene tartalmaznia a kikötés létezésének és érvényességének alapvető szabályait is, méghozzá a tagállamokban elfogadott szerződési alapelvek figyelembevételével, így sem a bíróságnak, sem az ügyvédeknek nem kellene a kikötésre alkalmazandó jogot kutatnia.²⁶³ Lasok és Stone álláspontja szerint az eljáró bíróság nemzetközi magánjoga szerint alkalmazandó jog alapján kellene megítélni a joghatósági kikötést.²⁶⁴ Ugyanerre az álláspontra jutott Collins²⁶⁵, valamint Gothot és Holleaux²⁶⁶, valamint Layton – Mercer – O'Malley²⁶⁷ és ezt találhatók a Dicey & Morrisban is²⁶⁸. Hill ugyanezt a vezérfonalat követve, a *common law* nemzetközi magánjogi szabályait alapul véve a '*proper law*' megállapítása során a feleknek az egész szerződésre vonatkozó kifejezett jogválasztását tekinti irányadónak a joghatósági megállapodásra is, ennek hiányában pedig szerinte a választott fórum jogát kell alkalmazni.²⁶⁹ Nagy szerint a Rendelet által nem szabályozott tartalmi kérdésekre az „alkalmazandó tagállami anyagi jog szabályai vonatkoznak.”²⁷⁰ Briggs korábban azt az álláspontot vallotta, hogy bizonyosan valamelyik nemzeti jog szerint kell dönteni a megállapodás létezéséről és materiális érvényességéről²⁷¹, később – több lehetőség felvázolását

²⁶¹ HL C 27., 1998.01.26., 34-46. o.

²⁶² Idézi: Gaudemet-Tallon 111. oldal

²⁶³ Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses 139. oldal

²⁶⁴ Lasok – Stone 263. oldal

²⁶⁵ Collins 87-88. oldal

²⁶⁶ Gothot – Holleaux 106. oldal

²⁶⁷ Layton – Mercer – O'Malley 693. oldal

²⁶⁸ Dicey & Morris 431. oldal

²⁶⁹ Hill 116-117. oldal (Hill ezzel összefüggésben utal a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló Római Egyezményhez készített Giuliano – Legarde jelentésre, mely szerint – épp a Bíróságnak a Powell Duffryn Plc kontra Petereit ügyben hozott határozatára figyelemmel – a kikötésre alkalmazandó jog alapján kell elbírálni, létrejött-e a joghatósági megállapodás.)

²⁷⁰ Nagy 137. oldal

²⁷¹ Adrian Briggs – Peter Rees: Civil Jurisdiction and Judgments. LLP, London, 1997, 76-77. oldal

követően – arra a következtetésre jutott, hogy a „megállapodás” kifejezés autonóm értelmezése tűnik helyesnek, de utalt az ebből fakadó nehézségekre is.²⁷²

A felvetett megoldások egyikének-másikának is megvan a maga előnye és hátránya is. Az eljáró bíróság nemzetközi magánjoga által kijelölt jog hátránya például abból ered, hogy miután kikötés ide, kikötés oda, a konkrétan eljáró bíróság az eset egyedi körülményeitől, s ehhez igazodóan a felperes választásától függhet, a fórum nemzetközi magánjoga által kijelölt jog alkalmazása nagyfokú bizonytalansági tényezőt hordoz magában, s a kikötés sorsa attól függhet, épp melyik tagállamban indít keresetet a felperes. Ennek kockázatát csökkenti, ha a kikötést az egész szerződés részeként kezeljük, és a felek az alkalmazandó jogban is megállapodtak, illetve ha kikötésnek olyan aspektusai vitatottak, melyeket az egész szerződésre alkalmazandó jog alapján lehet megoldani, s a Római Egyezmény mint egységes jog kiküszöböli a nemzetközi magánjogok különbözőségéből felmerülő problémákat.²⁷³ Hasonló bizonytalansági érvek hozhatók fel a kizárt fórum jogának alkalmazása ellen. A felek ugyanis több állam bíróságainak joghatóságát is kizárhatják, melynek következtében a legkisebb közös többszörös címén a legszigorúbb szabályokat kellene figyelembe venni. Az egyértelműség és határozottság követelményének leginkább megfelelő megoldást Slynn főtanácsnok javaslata adja a választott fórum jogának alkalmazásával. Ez természetesen azt is jelenti, a kikötést esetleg más jog alapján kell megítélni, mint az azt magában foglaló szerződést. Ez általánosságban azonban nem helytelenítendő, ha azt nézzük, hogy a joghatósági kikötés joghatásait az eljárási jog területén fejt ki, szemben a szerződés egyéb, a felek anyagi jogi viszonyát rendező rendelkezéseivel, ahol komoly káoszhoz vezethet az egyes jogok és kötelezettségek különböző jogok szerinti megítélése. Mégsem tartja tiszteletben a felek egész szerződésének saját ökonómiáját.

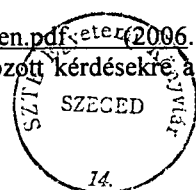
A Római Egyezmény közösségi jogforrásba történő konvertálásáról és modernizálásáról megjelent zöld könyv²⁷⁴ 6. kérdésére adott válaszokban, nevezetesen, hogy az új jogszabály hatályát kiterjesszék-e a joghatósági megállapodásokra is, vegyes kép rajzolódott ki. Az Ulrich Magnus és Peter Mankowski által készített vélemény szerint például ki kellene terjeszteni, hacsak az alkalmazandó jog kérdését nem rendezi valamilyen különleges jogforrás. Ilyen lenne például a Brüsszel I. Rendelet 23. cikke, mely azonban csak bizonyos kérdéseket szabályoz, míg másokat egyáltalán nem.²⁷⁵ A Max Planck Intézet által benyújtott válasz szerint azonban nem kellene. A Rendelet – és a hozzá fűződő gyakorlat – ugyanis számos kérdést tisztáz (nemcsak a formai érvényességet, de hallgatólagosan a felek megállapodását, az értelmezést, az általános szerződési feltételek alkalmazását, a fő szerződéstől való elválaszthatóságát, a visszaélésszerű klauzulák kontrollját), ezért nem sok minden marad a nemzetközi magánjog általános szabályai

²⁷² Briggs – Rees 130-133. oldal

²⁷³ Lásd: Layton – Mercer – O'Malley 693. oldal

²⁷⁴ Green paper on the conversion of the Rome Convention of 1980 on the law applicable to contractual obligations into a Community instrument and its modernisation COM (2002) 654 final

²⁷⁵ http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/rome_i/doc/university_hamburg_en.pdf (2006. szeptember 1.) 10-11. oldal. A szerzők arra is utaltak, hogy a bíróságok ezekre a nem szabályozott kérdésekre a analógia útján a Római Egyezmény előírásait alkalmazzák. (lásd különösen a 60. lábjegyzetet)

által meghatározandó *lex causae* számára. Ilyen a tévedés, megtévesztés, kényszer és fenyegetés, bár ezeknek a szerzők a joghatósági megállapodás kontextusában nem sok gyakorlati jelentőséget tulajdonítanak. Érdekes módon nem az esetleges Róma I., hanem a Brüsszel I. rendelet hatályának kiterjesztését javasolják, egész pontosan a 23. cikk alkalmazási körének bővítését kezdeményezik azokra a joghatósági kikötésekre, melyekre jelenleg a nemzeti szabályokat kell alkalmazni (pl. a harmadik állam joghatóságának kikötése).²⁷⁶ A Nordic Group for Private International Law azonban alkalmazási körén, hatásán és alaki érvényességén kívül kiterjesztené az új Róma I. rendelet hatályát a joghatósági kikötésre is. A joghatósági megállapodás kapcsán felmerülő nemzetközi magánjogi kérdéseket több részre bontották: az alkalmazási kört, a hatást és az alaki követelményeket a *lex fori* szerint kell megítélni, azaz a Rendelet alkalmazandó. Az anyagi érvényesség tekintetében kiemelték a jog- és cselekvőképeséget, melyet az eljáró fórum nemzetközi magánjoga által kijelölt jog alapján kell meghatározni²⁷⁷, és a megállapodás létrejöttét (kényszer, megtévesztés, hiba), melyre a fő szerződésre alkalmazandó jogot, vagy ha a kikötés külön szerződésben jelenik meg, akkor a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogot kell alkalmazni.²⁷⁸

Végül a Róma I. rendelet-tervezet kihagyta a tárgyi hatálya alól a joghatósági kikötést, mivel „a zöld könyvre adott válaszok többsége úgy ítélte meg, hogy [...] a joghatósági kikötésre alkalmazandó jog kérdése a 'Brüsszel I. rendeletnek' kellene irányadónak lennie.”²⁷⁹ Mint tudjuk azonban, eddig a Brüsszel I. rendelet semmilyen iránymutatást nem adott.

Mint látható, az alkalmazandó jog meghatározása a joghatósági megállapodással kapcsolatosan felmerülő kérdések egyik legvitatottabbika. Nemcsak abban nincs egyetértés, milyen jogot kell alkalmazni, de már önmagában abban sem, hogy szükség van-e az alkalmazandó jog felkutatására.

A magam részéről azokkal értek egyet, akik azt mondják, szükség van olyan jogszabályokra, melyek megmutatják, hogyan kell megítélni a Rendelet által nem szabályozott körülményeket.

Erre az egységes európai szerződési jog lenne a legideálisabb, mely az eddigi erőfeszítések ellenére sajnos még nem született meg.²⁸⁰ Így elkerülhetők lennének ugyanis az eltérő nemzeti jogokból eredő különbségek. Bár célszerű megoldásnak tűnhet, nem tartom

²⁷⁶

http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/rome_i/doc/max_planck_institute_foreign_private_international_law_en.pdf (2006. szeptember 6.)

²⁷⁷ Ebben a tekintetben a szerzők kiemelik a közösségi jog hiányát, melyet álláspontjuk szerint célszerű lenne pótolni nemcsak a kikötésekkel összefüggésében, hanem általánosságban.

²⁷⁸ http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/rome_i/doc/nordic_group_private_international_law_en.pdf (2006. szeptember 1.)

²⁷⁹ COM (2005) 650 végleges

²⁸⁰ Lásd például Lando-bizottság tervezeteit (Principles of European Contract Law), illetve az utóbbi időkben a Bizottság erőfeszítéseit a Közös Referenciakeret (Common Frame of Reference – CFR) létrehozására (Hágai Program: Tíz prioritás a következő öt évre 10. oldal), illetve ezzel párhuzamosan folyik jogtudósokból álló bizottságokban az európai magánjog alapjainak kialakítása (Principles of European Law – Study Group on a European Civil Code – a kiadványok több kötetben jelennek meg a Sellier European Law Publisher kiadásában).

helyesnek a joghatósági megállapodás létezésével és érvényességével kapcsolatos kérdések Brüsszel I. rendelet által történő szabályozását. Egyrészt, mert jócskán megnövelné a Rendelet hosszát, másrészt mert nem indokolt ezeket a kérdéseket a joghatósági kikötés tekintetében külön szabályozni. Mindaddig, míg ilyen vagy olyan formában az egységes európai anyagi (szerződési) jog nem születik meg, az eltérő nemzeti jogok miatt felmerülő különbségek csökkenthetők lennének a joghatósági kikötésre alkalmazandó jog közösségi szabályozásával. Miután a Róma I. rendeletbe ez már minden bizonnyal nem fog belekerülni, a kérdés rendezésére a legalkalmasabbnak a Brüsszel I. rendelet tűnik. Ennek során tekintettel kell lenni a 23. cikkel összefüggésben kialakított bírósági gyakorlat eredményeire, illetve a kikötés különböző aspektusaira (pl.: jogképesség, akarat hiábából eredő érvénytelenség, jogutódlás, értelmezés, stb...). *Úgy látom, hogy – a jelenlegi nemzeti bírósági gyakorlatra is tekintettel – célszerű a főszerződésre alkalmazandó jogot alkalmazni a kikötésre is, miután az nagyrészt a Római Egyezményen (illetve a jövőbeli Róma I. rendeleten²⁸¹) keresztül egységes szabályozást nyert. Ez alól a jog- és cselekvőképesség kivételt képez, mellyel kapcsolatban megfontolandó a Nordic Group for Private International Law javaslata az egységes kollíziós jog kialakítására. Azokra a kivételesebb esetekre, amikor a kikötés önállóan jelenik meg, a kikötött bíróság jogának alkalmazása tűnik indokoltnak.*

Mindezek mellett pedig megerősíteném azt, amit Briggs²⁸² és Layton – Mercer – O'Malley²⁸³ is hangsúlyozott: ha valamely tagállami bíróság már kimondta, hogy az ügyre nincs joghatósága, mert a felek között jogilag kötelező joghatósági megállapodás jött létre, akkor ezt a többi tagállamnak el kell ismernie. Ezáltal a felperes nem kerülhet abba a helyzetbe, hogy a negatív joghatósági összeütközés következtében egyik tagállam bíróságai sem fogadják be az ügyét.

III. 2. 5. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MEGENGEDHETŐSÉGE

A formai előírásokon túl a kikötés érvényességéhez egyéb feltételeknek is teljesülniük kell. Az egyik, hogy a kikötés nem lehet ellentétes a Rendelet 22. cikkében szabályozott kizárólagos joghatósággal, illetve nem ütközhet biztosítási, fogyasztói és egyedi munkaszerződésből eredő jogviták esetén a 13., 17., illetve a 21. cikk rendelkezéseibe.

²⁸¹ A jövőbeli rendelet egy vélelem beiktatásával igen leegyszerűsítene az alkalmazandó jog kérdését a kikötések vonatkozásában. A 3. cikk értelmében, amennyiben a felek megállapodnak abban, hogy a szerződéssel kapcsolatban felmerült vagy a jövőben felmerülő viták rendezésében melyik tagállam bírósága vagy bíróságai járjanak el, vélelmezni kell, hogy a felek egyúttal e tagállam jogát választották. A kikötésre így – a főszerződés részeként – a kikötött állam jogát lehetne alkalmazni, mely több szempontból előnyös: a kikötést nem szakítjuk el a főszerződéstől, egyúttal azonban a joghatósági megállapodás súlypontja szerinti állam jogát lehet alkalmazni, mely magának a kikötött bíróságnak is nagy könnyebbség. A vélelmet azonban meg lehet dönteni. A szimpatikusnak tűnő megoldást azonban komoly támadások érték. (Vörös Imre: Készülőben az új európai kollíziós magánjogi rendelet a szerződéses kötelekre alkalmazandó jogról. Jogtudományi Közlöny 2006/11., 448. oldal)

²⁸² Briggs – Rees 132-133. oldal

²⁸³ Layton – Mercer – O'Malley 693. oldal

III. 2. 5. 1. Kizárólagos joghatóság és joghatósági megállapodás

A Rendelet szövege némileg érdekes, mert a következőképpen fogalmaz: *a joghatóságot kikötő megállapodás [...] rendelkezései érvénytelenek, [...] amennyiben azok a bíróságok, amelyeknek a joghatóságát ki kívánták zárni, a 22. cikk alapján kizárólagos joghatósággal rendelkeznek.* Ez a megfogalmazás ugyanis elvileg lehetőséget ad arra, hogy olyan nem kizárólagos kikötéssel éljenek a felek, mellyel nem fosztják meg a 22. cikk szerint eljárni jogosult bíróságokat joghatóságuktól. Magából a 22. cikkből, és a joghatóság vizsgálatára vonatkozó 25. cikkből azonban kiolvasható, egy ilyen megállapodás nem nyerhet teret. Ez utóbbi szerint, *valamely tagállam bírósága hivatalból megállapítja joghatóságának hiányát, amennyiben e bírósághoz olyan keresettel fordulnak, amelynek fő tárgyára a 22. cikk alapján más tagállam bírósága rendelkezik kizárólagos joghatósággal.* Tehát akkor is, ha a felek kikötésükkel joghatósággal ruházták fel az eljáró bíróságot. Végül megemlítendő a 35. cikk, mely szerint az olyan határozat nem ismerhető el, amelyet a II. fejezet 6. szakaszának rendelkezéseivel ellentétesen hoztak meg.

Ha a felek az egyébként kizárólagos joghatósággal rendelkező tagállam bíróságainak joghatóságát választják, igazából a megállapodás nem érvénytelen, hisz csak megerősítik a Rendelet előírását, de épp ezért sok értelme egy ilyen kikötésnek nincs.

A furcsa megszövegezésből az is levezethető, hogy a felek az egyébként kizárólagos joghatósággal rendelkező állam egy konkrét bíróságát kiköthetik, ezzel ugyanis nem zárják ki az egyébként joghatósággal rendelkező állam joghatóságát. Az ilyen kikötés megengedhetőségét több szerző álláspontja értelmében a belső jog szabályai szerint kell megítélni. Egyébként ugyanis a nemzeti jogszabályok kijátszása lenne²⁸⁴ az, ha ilyen esetben a felek a Rendelet esetleg sokkal liberálisabb rendelkezései alapján, a joghatóság kikötésén keresztül tudnának megállapodni az illetékességben.²⁸⁵ Droz úgy fogalmaz, hogy amikor a kizárólagos joghatósággal rendelkező államon belül a felek valamelyik konkrét bíróságot kötnek ki, akkor az ilyen klauzula nem vesztí el joghatását, sőt, megerősíti a kizárólagos joghatóságot. A kikötés érvényességét azonban a belső jog szerint kell megítélni. Layton – Mercer – O'Malley álláspontja szerint is, ha a nemzeti jog tiltja az ilyen megállapodást, akkor az érvénytelen. Ha azonban a nemzeti jog megengedi az ilyen kikötést, akkor erre a Rendelet 23. cikke alkalmazandó.²⁸⁶ Úgy látom, hogy Droz megközelítése a helyes: mivel magának a joghatóságnak a kikötése figyelmen kívül marad, hisz az a 22. cikkben alapul, így a megállapodást kizárólag mint illetékességi kikötést lehet értékelni. Azáltal ugyanis, hogy az adott tagállam bíróságai kizárólagos joghatósággal bírnak – mondja Droz – ez az állam teljes szabadságot kapott arra, hogy a belső ügymegosztást meghatározza. Ezért álláspontom szerint az ilyen kikötésnek minden tekintetben a nemzeti szabályoknak, és nem a 23. cikknek kell megfelelnie.

²⁸⁴ Különösen ott, ahol a nemzeti jog kizárólagos illetékességet állít fel az adott ügyre vonatkozóan.

²⁸⁵ Droz 126-127. oldal, Lasok – Stone 262-263. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 738. oldal

²⁸⁶ Layton – Mercer – O'Malley 738. oldal

Összefoglalva tehát, ha egy ügyre a Rendelet kizárólagos joghatóságot rendel, ott kikötésnek nem lehet szerepe. Miután ahol kizárólagos joghatóság érvényesül, ott nincs mód kikötésre, illetve nem érvényesülhetnek az általános és a különös joghatósági szabályok, a 22. cikket a Bíróság megszorítóan, szigorúan értelmezi.

Ha végignézzük azokat az ügyeket, amelyeket a Rendelet kizárólagos joghatóság alá utal, láthatjuk, különösen az ingatlanokkal, a társaságokkal, illetve az iparjogvédelmi jogokkal kapcsolatban merül fel a kikötés lehetősége vagy épp kizártsága. Az elhatárolások érdekében lássuk röviden, mi mindenre terjed ki a Rendelet szerinti kizárólagos joghatóság, s hol van helye joghatósági megállapodásnak.

Ingatlanon fennálló dologi joggal kapcsolatos eljárás. (22. cikk 1. pontjának első fordulata²⁸⁷) Az ingatlanok fogalmára vonatkozóan ezidáig nem született semmilyen állásfoglalás, a jogirodalom a dolog fekvésének helye szerinti bíróság jogának alkalmazását ajánlja az ingóktól való elhatárolásra.²⁸⁸

A dologi jog fogalma azonban önálló közösségi tartalommal bír. A Bíróság szerint dologi jogokról akkor lehet beszélni, ha a vagyontárgyra vonatkozó jogosultság mindenkivel szemben hatályos, míg a kötelmi jogok csak meghatározott személyekkel szemben érvényesíthetők. Ilyen dologi jogi perek például az ingatlan területének és állapotának meghatározására, a tulajdonjog, birtok vagy más dologi jogok²⁸⁹ fennállásának tisztázására, illetve ezen jogok jogosultjainak a védelmére irányuló keresetek.²⁹⁰ Nem beszélhetünk ugyanakkor dologi jogi igényről, ha a per tárgya az ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés érvénytelenítése miatt az ingatlan használatáért járó ellenérték megfizetése²⁹¹, vagy az ingatlanban okozott károk megtérítése. Nem tekinthető dologi jogi pernek az Actio Paulianán alapuló kereset sem, hisz ez a jog a hitelezőt csak az adóssal, illetve a vele szerződő féllel, és nem bárkivel szemben illeti meg. Önmagában az egyes tagállamok olyan szabályai, melyek szerint a fenti keresetet be kell jegyezni az ingatlan-nyilvántartásba, nem változtat a követelés *in personam* jellegén.²⁹² Az

²⁸⁷ „22. cikk Lakóhelyre tekintet nélkül a következő bíróságok kizárólagos joghatósággal rendelkeznek: 1. olyan eljárásokra, amelynek tárgya ingatlanon fennálló dologi jog vagy ingatlan bérlete, illetve haszonbérlete, annak a tagállamnak a bíróságai, ahol az ingatlan található. Olyan eljárásra azonban, amelynek tárgya ingatlanok legfeljebb hat egymást követő hónapra ideiglenes magánhasználatra kötött bérlete vagy haszonbérlete, annak a tagállamnak a bírósága is rendelkezik joghatósággal, ahol az alperes lakóhelye található, feltéve, hogy a bérlő vagy haszonbérlő természetes személy, valamint a bérbeadó és a bérlő vagy haszonbérlő lakóhelye azonos tagállamban található (...)”

²⁸⁸ Kengyel - Harsági 260-261. oldal

²⁸⁹ A Málaga Tartományi Bíróság (Spanyolország) egyik, 1994. december 31-én hozott ítéletében például arra a megállapításra jutott, hogy az ingatlan-jelzálogjoggal kapcsolatos per (bár a leírásból a per tárgya pontosan nem derült ki) nem más, mint ingatlanra vonatkozó dologi jogi ügy, így a fekvés szerinti állam (Spanyolország) bíróságai kizárólagos joghatósággal bírnak, s ennél fogva a jelzálog által biztosított kölcsönszerződésbe, illetve magába a jelzálogszerződésbe foglalt kikötés nem bírt joghatállyal. (in: Kaye 846. oldal). A jelzálogjoggal kapcsolatosan európai bírósági állásfoglalás még nem született, a szakirodalom pedig hallgat erről a kérdésről. Nem tisztázott így, vajon tényleg olyan dologi jogról van-e szó, melyre kizárólagos joghatóság vonatkozik, és ha igen, akkor milyen körben érvényesül, azaz kiterjed-e arra az alapszerződésre is, melyben foglalt kötelezettséget a zálogjoggal biztosították.

²⁹⁰ Kengyel - Harsági 261. oldal

²⁹¹ Norbert Lieber kontra Willi S. Göbel and Siegrid Göbel C-292/93. sz. ügyben 1994. június 9-én hozott ítélet (EBHT 1994., I-2535. o.)

²⁹² Mario Reichert, Hans-Heinz Reichert és Ingeborg Kockler kontra Dresdner Bank AG 115/88. sz. ügyben 1990. január 10-án hozott ítélet (EBHT 1990., I-27. o.)

ingatlan adásvételére irányuló szerződés felbontásával kapcsolatos és az ebből keletkező kár megtérítésére irányuló eljárás nem tartozik a 16. cikk 1. pontjának (Rendelet 22. cikk 1. pontjának) hatálya alá, minthogy az adásvételi szerződésből eredő jogok kizárólag csak a másik szerződő féllel szemben érvényesíthetők.²⁹³

Ingatlan bérletére, haszonbérletére vonatkozó eljárások. A 22. cikk 1. pontja első részének második fordulata kizárólagos joghatóságot rendel azokra az eljárásokra is, melyek tárgya ingatlanra vonatkozó bérleti, haszonbérleti jogviszony. Az első fordulathoz hasonlóan, csak akkor esik a kizárólagos joghatósági szabály alá az ügy, ha annak tárgya maga a bérleti jogviszonyból eredő jog vagy kötelezettség. Már a Jenard jelentés rámutatott : a "bérleti jogviszony" kifejezés felöleli a lakások és egyéb helyiségek bérletét még ha szakmai vagy kereskedelmi célú használatot takarnak is, továbbá a mezőgazdasági földbérletet (földhaszonbérletet).²⁹⁴ A kizárólagos joghatóság kiterjed a bérbeadó és a bérlő közti, a bérleti szerződés létezésével, értelmezésével, a bérlő által a bérleményben okozott károk megtérítésével, a bérlemény kiürítésével kapcsolatos jogvitákra.²⁹⁵ A Bíróság gyakorlata szerint a Rendelet 22. cikk 1. pontja mindenféle ingatlanbérletre alkalmazandó, akkor is, ha az csak rövid időtartamú, és ha csak egy hétvégi ház használatára vonatkozik is.²⁹⁶ Azon perek körébe, melyeknek tárgya ingatlanra vonatkozó bérlet, haszonbérlet, beletartozik a birtok visszaadásával, a bérlet időtartamával, és a bérleti díj megfizetésével összefüggő vita. Nem tekinthető viszont bérleti jogviszonynak a kizárólagos joghatóság alkalmazása szempontjából az olyan szerződés, amely ingatlanbérletet is magában foglal, fő célját tekintve azonban üzleti tevékenység folytatására irányul.²⁹⁷ Túllép a bérleti jogviszonyokon alapuló jogviták körén az eljárás, ha tárgya olyan szerződés, amely alapján valamely tagállamban székhellyel rendelkező utazási iroda azt vállalja, hogy az ugyanebben az országban lakó ügyfél számára több hétre kibérel (lefoglal) egy másik tagállamban fekvő nyaralót és az egyéb utazási feltételeket is megszervezi²⁹⁸, mivel az utazásszervező és az ügyfél közötti szerződés a szállás lefoglalásán kívül más szolgáltatásokat is magában foglalt, mint például információ- és tanácsadás, biztosításkötés, utazás megszervezése, a célállomáson való fogadás stb.

Gazdasági társaságokra, más jogi személyekre, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező egyéb szervezetekre vonatkozó egyes eljárások. A Rendelet 22. cikkének 2.

²⁹³ Richard Gaillard kontra Alaya Chekili C-518/99. sz. ügyben 2001. április 5-én hozott végzés (EBHT 2001., I-2771. o.)

²⁹⁴ Jenard jelentés 35. oldal

²⁹⁵ Ennek a rendelkezésnek az oka az, hogy az ingatlanok bérletére az államok rendszerint speciális szabályokat írnak elő, melyeket így komplexen a legjobb, ha annak az államnak a bíróságai alkalmaznak, ahol azok hatályban vannak. (Jenard jelentés 35. oldal) Ezért van az, hogy a kártérítési perek is a kizárólagos joghatóság alá esnek, ha bérleti jogviszonyból erednek, míg általában az ingatlannal kapcsolatos kártérítési perek nem esnek a kizárólagos joghatóság alá.

²⁹⁶ Erich Rösler kontra Horst Rottwinkel 241/83. sz. ügyben 1985. január 15-én hozott ítélet (EBHT 1985., 99. o.)

²⁹⁷ Theodorus Engelbertus Sanders kontra Roland van der Putte 73/77. sz. ügyben 1977. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1977., 2383. o.)

²⁹⁸ Elisabeth Hacker kontra Euro-Relais GmbH C-280/90. sz. ügyben 1992. február 26-án hozott ítélet (EBHT 1992., I-1111. o.)

pontja²⁹⁹ értelmében a társaság vagy más jogi személy, illetve természetes vagy jogi személyek társulásának érvénytelenségével vagy megszűnésével, létesítő okiratának érvényességével vagy ezek szervei határozatának érvényességével kapcsolatos eljárás kizárólagos joghatóság alá esik. A társaságot, a jogi személyt, a természetes személyek és jogi személyek társulásait a tagállamok belső joga szerint kell értelmezni.³⁰⁰ Ez a rendelkezés azért igényel külön kiemelés, mert mint láttuk, a társaság létesítő okirata tartalmazhat joghatósági kikötést, melynek hatálya azonban a fent említett eljárásokra nem terjedhet ki.

Az iparjogvédelmi nyilvántartásokba való bejegyzésekkel kapcsolatos eljárások. A 22. cikk 4. pontja³⁰¹ értelmében olyan eljárásra is kizárólagos joghatóság vonatkozik, amelynek tárgya szabadalom, védjegy, formatervezési minta vagy hasonló, letétbe helyezést vagy lajstromozást igénylő jogok lajstromozása vagy érvényessége.

A 22. cikk 4. pontját a Bíróság ítélete alapján egységesen, a tagállamok jogától függetlenül és megszorítóan kell értelmezni. A kizárólagos joghatósági szabály alá esik a Bíróság szerint³⁰² a szabadalom létezésével, érvényességével, vagy megszűnésével, illetve korábbi letétbehelyezésre alapozott elsőbbségi joggal kapcsolatos jogvita. A többi ügy az egyéb szabályok alá tartozik. Ilyenek például a szabadalombitorlásból eredő igények³⁰³, vagy a munkáltató és a munkavállaló közötti, munkaszerződésen alapuló jogvita, melynek tárgya a munkavállaló által munkaviszonya alatt kifejlesztett találmány feletti szabadalmi oltalomhoz való jog.³⁰⁴ Ha azonban a vita a szabadalom érvényességével összefüggésben merül fel, hivatkozzon az érvénytelenségre az alperes akár kifogás útján is az ellene szabadalombitorlás miatt indított perben, akkor erre a kizárólagos joghatóság vonatkozik.³⁰⁵

²⁹⁹ „22. cikk Lakóhelyre tekintet nélkül a következő bíróságok kizárólagos joghatósággal rendelkeznek: (...) 2. olyan eljárásra, amelynek tárgya társaság vagy más jogi személy, illetve természetes vagy jogi személyek társulásának érvénytelensége vagy megszűnése, létesítő okiratának érvényessége vagy ezek szervei határozatának érvényessége, annak a tagállamnak a bírósága, ahol a társaság, jogi személy vagy társulás székhelye található. A székhely meghatározásának tekintetében a bíróságnak saját nemzetközi magánjogi szabályait kell alkalmaznia (...)”

³⁰⁰ Kengyel – Harsági 264. oldal

³⁰¹ „22. cikk Lakóhelyre tekintet nélkül a következő bíróságok kizárólagos joghatósággal rendelkeznek: (...) 4. olyan eljárásra, amelynek tárgya szabadalom, védjegy, formatervezési minta vagy hasonló, letétbe helyezést vagy lajstromozást igénylő jogok lajstromozása vagy érvényessége, annak a tagállamnak a bíróságai, ahol a letétbe helyezést vagy lajstromozást kérelmezték, vagy az megtörtént, illetve közösségi jogi aktus vagy nemzetközi egyezmény alapján megtörténtnek tekintendő (...)”

³⁰² Ferdinand M. J. J. Duijnsteer kontra Lodewijk Goderbauer 288/82. sz. ügyben 1983. november 15-én hozott ítélet (EBHT 1983., 3663. o.)

³⁰³ Jenard jelentés 36. oldal, Schlosser jelentés 173. pont

³⁰⁴ Ferdinand M. J. J. Duijnsteer kontra Lodewijk Goderbauer 288/82. sz. ügyben 1983. november 15-én hozott ítélet (EBHT 1983., 3663. o.)

³⁰⁵ Gesellschaft für Antriebstechnik mbH & Co. KG kontra Lamellen und Kupplungsbau Beteiligungs KG C-4/03. sz. ügyben 2006. július 13-án hozott ítélet (www.curia.europa.eu (2007. december 31.), illetve lásd: Európai Bírósági Ítéletek 2006/3., 31-32. oldal) A Luganói Egyezmény felülvizsgálata során figyelemmel voltak a Bíróság e döntésére, s ennek megfelelően szövegezték meg a leendő új egyezmény szövegét. Az Európai Közösség és az Izlandi Köztársaság, a Norvég Királyság, a Svájci Államszövetség, valamint a Dán Királyság közötti, a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló egyezmény aláírására tett bizottsági javaslat szerint „az Egyezmény 22. cikk (4) bekezdésére vonatkozóan [ez tartalmában csaknem azonos a Rendelet 22. cikk (4) bekezdésével] az EK az Egyezmény ratifikációjának idejében nyilatkozatot fog tenni, hogy szándékában áll tisztázni a 44/2001/EK tanácsi rendelet 22. cikk (4) bekezdésének alkalmazási körét, hogy befoglalja az Európai Bíróság vonatkozó ítélkezési gyakorlatát a szellemi tulajdonjogok bejegyzésére és érvényességére vonatkozó eljárással kapcsolatban, ezáltal biztosítva a párhuzamosságot az Egyezmény 22. cikkének (4) bekezdésével.”

Itt célszerű megemlíteni, hogy egyes iparjogvédelmi jogokkal kapcsolatosan született európai közösségi források a Rendeletől eltérően rendelkeznek. Az egyik ilyen a Tanács 40/94/EK rendelete (1993. december 20.) a közösségi védjegyről³⁰⁶. Ennek X. címe foglalkozik a joghatóság kérdésével, s bizonyos megszorításokkal a Brüsszeli Egyezményt, illetve az annak helyébe lépett Brüsszel I. rendeletet rendeli alkalmazni. A 92. cikk a védjegybitorlás, illetve annak kísérlete iránti pereket, a nemleges megállapításra irányuló pereket, a közösségi védjegyoltalom megszűnésének megállapítására vagy a közösségi védjegy törlésére irányuló viszontkereseteket, valamint a rendelet 9. cikk (3) bekezdésének második mondatában említett pereket³⁰⁷ a közösségi védjegybírók hatáskörébe utalja. Ezt a feladatot hazánkban a Fővárosi Bíróság, másodfokon a Fővárosi Ítélőtábla látja el. A rendelet külön joghatósági szabályokat állít fel ezekre az ügyekre vonatkozóan, melytől a felek megállapodással eltérhetnek. Így a Brüsszel I. rendelettel ellentétben a közösségi védjeggyel összefüggő, imént említett perekben kikötésre is van lehetőség. Az Egyezmény 17. cikkét (a Rendelet 23. cikkét) akkor kell alkalmazni, ha a felek arról állapodnak meg, hogy az ügyben egy másik *védjegybírósnak* van joghatósága, illetve a 18. cikk (Rendelet 24. cikk) szerint perbebocsátkozással egy másik közösségi védjegybíró joghatósága is megalapozható.

Hasonló rendelkezésekkel találkozhatunk a Tanácsnak a közösségi formatervezési mintáról szóló 6/2002/EK rendeletében³⁰⁸. Itt is külön ki kellett jelölniük a tagállamoknak olyan bíróságokat, melyek mint közösségi mintaoltalmi bíróságok a Rendelettel rájuk ruházott jogkörben járnak el. Magyarországon ezt a feladatot szintén a Fővárosi Bíróság és a Fővárosi Ítélőtábla látja el.³⁰⁹ A mintaoltalmi bíróságok a bitorlási és a bitorlás megkísérlésével kapcsolatos perekben, az ilyen perekben előterjesztett, közösségi formatervezésiminta-oltalom megsemmisítésére irányuló viszontkeresetekben, a nemleges megállapításra irányuló perekben, a lajstromozás nélkül oltalomban részesülő közösségi formatervezési minta oltalmának megsemmisítése iránti perekben kizárólagosan jogosultak eljárni. A rendelet 79. cikke szerint eltérő rendelkezés hiányában a közösségi formatervezésiminta-oltalommal és a közösségi formatervezési minta lajstromozására irányuló bejelentésekkel kapcsolatos ügyekben a Brüsszeli Egyezményt kell alkalmazni. Eltérést a rendelet a fent említett ügyekre vonatkozóan állapít meg, melyektől a felek megállapodással eltérhetnek. Az Egyezmény 17. cikkét (Rendelet 23. cikkét) akkor kell alkalmazni, ha a felek megállapodnak arról, hogy az ügyben egy másik közösségi formatervezésiminta-oltalmi bíróságnak van joghatósága, illetve a 18. cikk (24. cikk) akkor alkalmazandó, ha az alperes egy másik közösségi formatervezésiminta-oltalmi bíróság előtt jelenik meg. A rendelet külön kiemeli, hogy a lajstromozott közösségi formatervezésiminta-oltalom bitorlása vagy annak kísérlete miatt indított perben a Brüsszeli Egyezmény 16. cikkének

³⁰⁶ HL L 11., 1994.1.14., 1. o.

³⁰⁷ Megfelelő összegű kártérítés kérhető azonban a közösségi védjegybejelentés meghirdetését követő olyan cselekmények miatt, amelyekkel szemben a lajstromozás meghirdetését követően a meghirdetés folytán fel lehetne lépni. Az ügyben eljáró bíróság a lajstromozás meghirdetéséig az ügy érdemében nem határozhat.

³⁰⁸ HL L 3., 2002.1.5., 1. o.

³⁰⁹ A formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény 60/E. §-a.

(4) bekezdése (Rendelet 22. cikk 4. pontja) nem alkalmazható. Ez azért kiemелendő, mert egy ilyen perben az érvényesség – bizonyos kivétellel - csak megsemmisítés iránt előterjesztett viszontkeresettel támadható meg, melyre tehát a kizárólagos joghatóság nem terjed ki.

Miután a Rendelet kizárt joghatóságot nem szabályoz, a joghatósági megállapodásra vonatkozó előírások is nyitva hagyják a kérdést, mi a helyzet, ha a 22. cikk által rendezett ügyekben a kapcsolóelv a jogvitát egy harmadik államhoz vonná. Például ha az ingatlan, mellyel kapcsolatosan dologi jogi vagy bérleti szerződésből eredő per indul, egy harmadik államban fekszik. Ilyenkor kiköthető valamelyik tagállam bíróságainak joghatósága? Mivel a Rendelet erről hallgat, a jogelmélet iránymutatásait vehetjük figyelembe. A legtöbb szerző azon az állásponton van, hogy a 22. cikk tükörképeként, ha egy ügy az ott felsorolt kapcsolóelvek alapján egy harmadik államhoz kötődik, akkor tagállami bíróságok nem járhatnak el még a felek kikötése alapján sem.³¹⁰

III. 2. 5. 2. Joghatósági megállapodás biztosítási ügyekben

A biztosítási szerződésből eredő jogvitákra vonatkozó 3. szakasz beiktatásának indoka szociális eredetű volt. Célja az általános szerződési feltételek útján elkövetett visszaélések megelőzése, azaz a gyengébb fél: a kötvényjogosult, a biztosított, illetve a kedvezményezett jogi védelemben részesítése. A 3. szakasz az általános és vagylagos joghatóság, illetve a szorosan értelmezett kizárólagos joghatóság (22. cikk) között helyezkedik el, mivel általában nincs egyetlen kizárólagos joghatósággal rendelkező bíróság, mindazonáltal a felperes csak az itt felsorolt joghatósági okok közül választhat. Ha a joghatósági szabályokat megsértik, akkor az így hozott határozatokat nem lehet elismerni egy másik tagállamban (35. cikk).

A Rendelet maga nem definiálja, s egyelőre nem született Bírósági állásfoglalás sem abban a kérdésben, mi tekinthető biztosítási ügynek. Az esetjog alapján azonban feltételezhető, hogy ennek a fogalomnak is önálló, közösségi értelmet kell tulajdonítanunk. Így például magában foglalja azokat a jogvitákat, amelyek a biztosítási összeg kifizetésével, a biztosítási díj teljesítésével, a biztosítási szerződés érvényességével, értelmezésével összefüggésben merültek fel, illetve beletartozhat az is, amikor felelősségbiztosítás alapján a károsult személy közvetlenül perli a biztosítót.³¹¹ A 3. szakasz nem vonatkozik a viszontbiztosításra, mivel ott alapvetően pénzügyi szempontok mozgatják a tőkeerős biztosítók érdekeit, nincs védelemre szoruló gyengébb fél.³¹²

A Rendelet megfogalmazása értelmében a 3. szakasz rendelkezéseitől csak a 13. cikkben meghatározott esetekben lehet eltérni joghatósági megállapodással. Ez arra utal, hogy az alábbi korlátozások csak akkor érvényesülnek, ha a biztosítási kötvény jogosult (biztosított,

³¹⁰ Gaudemet-Tallon 110. oldal, Droz 127. oldal

³¹¹ Ketilbjørn Hertz: Jurisdiction in Contract and Tort under the Brussels Convention. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Koppenhága, 1998, 187-188. oldal

³¹² Group Josi Reinsurance Company SA kontra Universal General Insurance Company C-412/98. sz. ügyben 2000. július 13-án hozott ítélet (EBHT 2000., I-5925. o.)

kedvezményezett) *alperes* lakóhelye (székhelye), vagy a biztosító *alperes* székhelye (figyelembe véve a 9. cikk (2) bekezdésében foglalt korrekciós szabályt is³¹³) valamelyik tagállam területén található. Emellett a felperes lakóhelye irreleváns: lehet valamelyik tagállamban vagy harmadik államban is.³¹⁴ Összevetve a 23. cikk kapcsán elmondottakkal, mely szerint a Rendelet alkalmazhatósága független attól, melyik félnek, az alperesnek, avagy a felperesnek van lakóhelye valamelyik tagállam területén, azt mondhatjuk, hogy ha csak a felperes lakóhelye van valamelyik tagállam területén, akkor a tagállami bíróság kikötésére a 23. cikk korlátozások nélkül alkalmazható. Ezért a biztosítási ügyekben kötött joghatósági megállapodásnál különösen figyelni kell, vajon a kikötés megsérti-e a Rendelet által felállított korlátokat. A lakóhely meghatározása szempontjából pedig – ha a Rendelet másképp nem rendelkezik – az eljárás megindításának időpontja az irányadó, a szerződéskötés időpontjától függetlenül. A tilalom egyebekben vonatkozik akár tagállami, akár harmadik állam bíróságának a kikötésére.

Milyen feltételekkel engedi meg a 13. cikk a joghatóságról való megállapodást?

Egyrészt, a jogvita keletkezését követően lehet élni joghatósági kikötéssel. Ezzel kívánják kizárni, hogy a biztosító korlátozza a Rendelet által a biztosítási kötvény jogosultja, a biztosított és a kedvezményezett számára biztosított választási lehetőséget³¹⁵, illetve, hogy elkerülje a számára előírt majdnem kizárólagos joghatóságot.³¹⁶ A szerződéskötéskor ugyanis a biztosító dominanciája a szerződő féllel (biztosítottal, kedvezményezettel) szemben vitán felüli, s ezt kihasználva a biztosító a maga számára kedvező joghatóság kikötésébe tudná belekényszeríteni a másik felet. Ha azonban a jogvita már felmerült, a joghatóságban való megállapodás során a biztosító nem diktálhat, a jogban járatlan féltől is elvárható, hogy a megegyezés jelentőségét átlássa³¹⁷, ezért a felek visszanyerik szerződési szabadságukat.³¹⁸

Layton – Mercer – O'Malley mutat rá arra, hogy nem teljesen tisztázott, mit is kell tekinteni a „jogvita felmerülése utáni” időpontnak. Utalnak az eltérő álláspontokra: Droz és

³¹³ „Ha a biztosító székhelye nem a tagállam területén található, azonban fiókteleppel, képvisellel vagy más telephellyel rendelkezik valamely tagállamban, akkor a fióktelep, képviselő vagy más telephely működéséből származó jogvitában úgy kell tekinteni, mintha székhelye az említett tagállam területén lenne.”

³¹⁴ Lásd azonban a 13. cikk 4. pontjában említett kivételt, melyről alább lesz szó.

³¹⁵ Valamely tagállamban székhellyel rendelkező biztosító perelhető: a) annak a tagállamnak a bíróságai előtt, ahol a székhelye található, vagy b) más tagállamban a biztosítási kötvény jogosultja, a biztosított vagy a kedvezményezett által indított perek esetén, a felperes lakóhelyének bírósága előtt, c) társbiztosító esetén, annak a tagállamnak a bíróságai előtt, amelynek területén a fő biztosító elleni eljárást indították. [9. cikk (1) bekezdés] Felelősség- vagy ingatlanbiztosítás tekintetében a biztosító perelhető továbbá a káresemény bekövetkeztének helye bíróságai előtt is. Ugyanez alkalmazandó, amennyiben az ingó és ingatlanulajdonra azonos biztosítási szerződést kötöttek, és mindkettőt azonos káresemény érint. (10. cikk) Felelősségbiztosítás tekintetében a biztosító — amennyiben a bíróság joga lehetővé teszi — a károsult által a biztosított ellen indított eljárásban perbe vonható. A 8., 9. és 10. cikket kell alkalmazni a károsult által a biztosító ellen közvetlenül indított keresetre, amennyiben az ilyen közvetlen keresetindítás megengedett. Amennyiben a jog az ilyen közvetlen keresetindítás vonatkozásában lehetővé teszi a biztosítási kötvény jogosultja vagy a biztosított félként történő per hívását, akkor rájuk nézve ugyanaz a bíróság rendelkezik joghatósággal. (11. cikk)

³¹⁶ A 11. cikk (3) bekezdésének sérelme nélkül a biztosító csak annak a tagállamnak a bíróságai előtt indíthat eljárást, ahol az alperes lakóhelye található, tekintet nélkül arra, hogy az alperes biztosítási kötvény jogosultja, biztosított vagy kedvezményezett. E szakasz rendelkezései nem érintik a viszontkereset indításához való jogot annál a bíróságnál, amely előtt e szakasznak megfelelően az eredeti kereset alapján indult peres eljárás folyamatban van. (12. cikk)

³¹⁷ Kengyel – Harsági 244. oldal

³¹⁸ Jenard jelentés 33. oldal

Weser például egymást helyettesítően használják a jogvita, illetve a per keletkezését (*la naissance du différend – la naissance du litige*), Gemier szerint pedig az a lényeg, hogy a véleménykülönbség merüljön fel a felek között a szerződés értelmezése, kezelése vagy teljesítése tekintetében, nem szükséges azonban, hogy küszöbön álljon a perindítás egy adott vitával összefüggésben.³¹⁹ A Jenard jelentés ugyanakkor utalt arra, hogy a szabad megállapodás akkor megengedett, ha valamelyik fél a perindítást fontolgatja.³²⁰ Layton – Mercer – O'Malley ugyanakkor a Jenard-formula apró módosítását javasolja: azaz a perindításnak küszöbön állónak és szándékoltnak kell lennie. Ezt a szűkítést az is indokolja, hogy a joghatósági megállapodás szükségessége praktikusán korábban nem merül fel, csak ha a jogvita láthatóan másképp más nem oldható meg, csak perben.³²¹ Úgy vélem – figyelemmel a felhozott érvekre –, ez a helye álláspont a kérdésben.

Másrészt, lehetővé teheti a joghatósági kikötés a biztosítási kötvény jogosultja, a biztosított vagy a kedvezményezett számára a 3. szakaszban megjelölttől eltérő bíróságok előtti perindítást. Az ilyen, a gyengébb fél javát szolgáló megállapodás már a jogvita felmerülését megelőzően is megkötethető. Ez lényegében nem kizárólagos joghatósági kikötés, mely mellett fennmaradnak a 3. szakaszban foglalt joghatóságok is. Ez utóbbiak és a kikötött fórum közül a felperes, azaz a biztosítási kötvény jogosultja, a biztosított vagy a kedvezményezett választhat.³²² Szemben a 23. cikk szerinti joghatósági megállapodás szabályaival, a kikötésnek nem kell feltétlenül a tagállami bíróságokra vonatkoznia, harmadik állam joghatósága is kikötethető, ha az a gyengébb fél számára kedvezőbb.³²³

Harmadrészt, a felek megállapodhatnak a joghatóságban, ha a szerződés megkötésének időpontjában a biztosítási kötvény jogosultja és a biztosító azonos tagállamban rendelkezik lakóhellyel, szokásos tartózkodási hellyel, illetve székhellyel, és a káresemény külföldön történő bekövetkezésének esetére is az említett állam bíróságainak joghatóságát kötik ki, amennyiben az ilyen megállapodás az említett állam jogával nem ellentétes. A Rendelet itt kimondottan megengedi, hogy az azonos tagállamban lakóhellyel, szokásos tartózkodási hellyel³²⁴, illetve székhellyel rendelkező személyek ugyanezen tagállam bíróságainak joghatóságát kössék ki. Ez a szabály leginkább a biztosítónak előnyös, mert a felek lényegében kizárják a káresemény bekövetkezésének helye szerinti joghatóságot (10. és 11. cikk (1) bekezdés). Ez a megállapodás

³¹⁹ Layton – Mercer – O'Malley 561. oldal

³²⁰ Jenard jelentés 33. oldal

³²¹ Layton – Mercer – O'Malley 561. oldal

³²² Gaudemet-Tallon 221. oldal

³²³ Gothot- Holleaux 74. oldal, Gaudemet-Tallon 220. oldal. Azonban az egyéb feltételekre (pl. alakiság, stb...) nem a 23. cikk, hanem a nemzeti jog alkalmazandó.

³²⁴ Addig, amíg lakóhely a joghatóság megalapozásának fő kapcsolóelve, addig a szokásos tartózkodási hely csak kisegítő szerepben jelenik meg egy-két helyen a Rendeletben (például 5. cikk 2. pontja). Nem található útmutatás arra vonatkozóan, mit kell szokásos tartózkodási hely alatt érteni. Ahogy Kengyel megjegyzi, a Brüsszel II. rendeletben jóval gyakrabban használt szokásos tartózkodási hely kifejezést autonóm módon kell értelmezni. (Kengyel – Harsági 200. oldal) Ebből azonban még nem vonható le messzemenő következtetés a Brüsszel I. rendeletben előforduló szokásos tartózkodási hely pontos mibenlétére. A lakóhelyhez hasonlóan az adott állam nemzeti jogát célszerű alkalmazni. Az 59. cikk analógia útján történő alkalmazását javasolja Layton – Mercer – O'Malley is. (562-563. oldal)

nem érinti a károsultat, aki természetesen az egyéb szabályok szerint joghatósággal rendelkező bíróságok előtt indíthat eljárást akár a biztosítottal szemben, vagy direkt keresettel léphet fel a biztosítóval szemben.³²⁵ És a Bíróság döntése értelmében nem érinti a szerződő féltől különböző kedvezményezettet sem, ha a biztosító és a vele szerződő fél egymással ilyen értelmű megállapodást kötöttek, és a kedvezményezett elleni perben az alperes perbe kívánja vonni (11. cikk (1) bekezdés) a biztosítókat. Ez utóbbiak nem hivatkozhatnak a kikötésre a perbevonás elkerülése végett, mert a joghatósági záradék nem érvényesíthető a záradékot kifejezetten jóvá nem hagyó kedvezményezettel szemben, amelynek másik tagállamban van a székhelye, mint a biztosítónak és a vele szerződő félnek.³²⁶

A fent említett három esetet az első bővülés alkalmával további kettővel kiegészítették. Az egyik új rendelkezést kifejezetten az Egyesült Királyság csatlakozása követelte meg, miután a brit biztosítási piac igen jelentős hányadát harmadik államokban lakó (székhellyel rendelkező) személyekkel kötött biztosítások adták. A Rendelet 13. cikkének 4. pontja szerint eltérhetnek a felek a 3. szakasz rendelkezéseitől akkor is, ha egy tagállamban lakóhellyel nem rendelkező biztosítási kötvény jogosultjával jött létre a biztosítási szerződés.^{327, 328} A Schlosser jelentés itt is lehetővé teszi, hogy a megállapodás ne csak valamelyik tagállam bíróságaira, természetesen elsősorban az angol bíróságokra, hanem más, például a biztosítási kötvény jogosultjának lakóhelye szerinti, azaz egy Közösségen kívüli állam bíróságaira is vonatkozhatson.³²⁹ Két korlátja van azonban egy ilyen joghatósági megállapodásnak. Az egyik, hogy a biztosítás megkötésére törvényi kötelezettség nem állhat fenn. A legtipikusabb a gépjármű-felelősségbiztosítás, de a Schlosser jelentés maga is számos egyéb kötelező biztosítást említ meg az eredeti hat tagállam jogából.³³⁰ A másik korlát, hogy nem élhetnek kikötéssel a felek, ha valamely tagállam területén fekvő ingatlannal kapcsolatos a biztosítás.

Végül nem akadályozza a Rendelet a joghatósági megállapodást, ha az olyan biztosítási szerződéssel kapcsolatos, mely a 14. cikkben említett egy vagy több kockázatra vonatkozik. A

³²⁵ Layton – Mercer – O'Malley 559-560. oldal

³²⁶ Société financière et industrielle du Peloux kontra Axa Belgium és pertársai C-112/03. sz. ügyben 2005. május 5-én hozott ítélet (EBHT 2005., I-3707. o.)

³²⁷ A szöveg itt a szerződés-kötéskori lakóhelyre utal, amiből az következik, hogy ha a biztosítási kötvény jogosultja a perindítás időpontjában már valamelyik tagállamban lakik, akkor ez a kikötés hatályát nem érinti, s nem részesülhet a Rendelet biztosította védelemben. (Erre a következtetésre jutott Gaudemet-Tallon is – 222. oldal.) Nem tudni, valóban ez volt-e a jogalkotók szándéka. A kikötés lényegében a harmadik államban lakó biztosítási kötvény jogosultját megfoszthatja – már a jogvita felmerülését megelőzően is – a 9-11. cikkekben foglalt választási lehetőségektől, kivéve a fent említett két esetet. Gaudemet-Tallon ugyanakkor azt is állítja, hogy fordított helyzetben a Rendelet még mindig védelmet nyújt: azaz, ha a szerződéskötéskor a kötvény jogosultja valamelyik tagállamban lakott, de a perindításkor már harmadik államban van a lakóhelye, akkor ő továbbra is védelemben részesül. Álláspontom szerint azonban ez annyiban nem igaz, hogy ha ő lesz az alperes, akkor a 23. cikk, avagy harmadik állam joghatóságának kikötése esetén a nemzeti jog alkalmazandó korlátozás nélkül. Ha azonban ő perli a tagállamban székhellyel rendelkező biztosítót, akkor valóban továbbra is részesül a Rendelet nyújtotta védelemben.

³²⁸ Layton – Mercer – O'Malley szerint ezt a szabályt megfelelően ki kell terjeszteni a biztosítottra és a kedvezményezettre is, azaz velük szemben is alkalmazható a joghatósági megállapodás. (Layton – Mercer – O'Malley 564. oldal)

³²⁹ Schlosser jelentés 137. pont. Igaz, a jelentés nem ad útbaigazítást arra vonatkozóan, hogy a külföldi bíróság kikötésére az Egyezmény (Rendeletet) avagy vonatkozik. Szerintem az általános szabályokra tekintettel a harmadik állam bíróságainak kikötésére a nemzeti jog alkalmazandó ilyen esetben is.

³³⁰ Schlosser jelentés 138. pont

14. cikk az ipari és kereskedelmi biztosítás piacán az úgynevezett nagy kockázatok tekintetében engedi meg a joghatósági kikötést. Természetesen az Egyesült Királyság kérése állt itt is a háttérben.

A kiemelt kockázatok a következők:

- A 14. cikk 1. pontjának a) alpontja szerint valamennyi kár, amely tengerjáró hajóban, part menti vagy nyílt tengeri létesítményben vagy légi járműben, kereskedelmi célú használatukkal kapcsolatos veszélyből származik. Tengerjáró hajó alatt értve minden olyan vízi járművet, melynek célja a tengeren való közlekedés, s nemcsak a szó hagyományos értelmében, hanem magában foglalva a légpárnás hajót, szárnyashajót, uszályt, tengeren használt rakodóhajót is. Ide tartoznak azok a lebegő létesítmények is, melyek önmaguktól mozgásra nem képesek, mint a kőolajkutató és kitermelő berendezések, illetve a tengerfenékre tartósan lehorgonyzott vagy lehorgonyzandó létesítmények. Az építés alatt álló hajók szintén ebbe a körbe esnek, feltéve, hogy valamilyen tengeri kockázatból ered a kár, azaz abból, hogy a hajó a vízen van. A biztosítás magára a hajótestre, és nem a hajóval okozott károkért való felelősségre vonatkozik, lényegében tehát vagyontbiztosítás. A felelősségbiztosításra a 14. cikk 2. pontja terjed ki. Az a) pont szerinti vagyontbiztosításhoz hasonlóan joghatósági kikötéssel élhetnek a felek a

fuvarozott árura vonatkozó vagyontbiztosítási szerződésben (14. cikk 1. pont b) alpont), az utaspoggyász kivételével, amennyiben azt részben vagy egészben ilyen hajón vagy légi járművön szállítják. A kivételt arra tekintettel iktatták be, hogy az utasok gyengébb tárgyaló pozícióban vannak, ezért a 3. szakasz védelemében kell részesülniük.³³¹

- A 14. cikk 2. pontja értelmében nincs korlátja a joghatósági kikötésnek a fent említett körben kötött felelősségbiztosításból eredő jogvitákra. Így ha felelősség az 1. pont a) alpontjában említett hajó, létesítmény vagy légi jármű használatából vagy üzemeltetéséből származik, amennyiben az utóbbi tekintetében annak a tagállamnak a joga, amelynek területén a légi járművet lajstromozták, nem tiltja az ilyen kockázatok biztosítását érintő joghatósági megállapodást. Illetve, ha az 1. pont b) alpontja szerinti fuvarozott áruval okozott veszteségért vagy kárért áll fenn a felelősség. Mindkét alpont alól kivételt képez az utasok testi sérüléséért, valamint poggyászuk elvesztéséért és káráért való felelősség.

- További kivételt képező kockázatot említ a 14. cikk 3. pontja: az 1. pont a) alpontjában említett hajó, létesítmény vagy légi jármű használatával vagy üzemeltetésével kapcsolatos bármely pénzügyi veszteség, különösen fuvar vagy charter veszteség biztosítását szolgáló szerződés korlátozás nélkül tartalmazhat joghatósági megállapodást.

- Az előbbi pontokban (1–3.) felsorolt főkockázatokkal kapcsolatos bármely, ún. járulékos vagy kiegészítő kockázat, illetve a 88/357/EGK³³² és 90/618/EGK³³³ tanácsi irányelv legutóbbi hatályos változatával módosított 73/239/EGK³³⁴ tanácsi irányelvben meghatározott

³³¹ Schlosser jelentés 143. pont

³³² HL L 172., 1988.7.4., 1. o. Legutóbb a 2000/26/EK irányelvvel módosított irányelv.

³³³ HL L 330., 1990.11.29., 44. o.

• ³³⁴ A Tanács Első irányelve (1973. július 24.) az életbiztosítás körén kívül eső közvetlen biztosítási tevékenység megkezdésére és gyakorlására vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról (HL

valamennyi „nagy kockázat” biztosítására vonatkozó szerződések szintén kivételt képeznek a joghatósági megállapodás tilalma alól.³³⁵

III. 2. 5. 3. Joghatósági megállapodás fogyasztói ügyekben

A 4. szakasz a fogyasztói szerződésekre ír elő speciális joghatósági szabályokat, miután itt a fogyasztó a vele szerződő féllel szemben van gazdaságilag gyengébb pozícióban. Ennek a szakasznak a szerkezete és működése hasonló a 3. szakaséhoz, azaz a fogyasztói ügyekben a Rendelet általános és vagylagos joghatósági szabályai nem alkalmazhatók, csak annyiban, amennyiben ezt a Rendelet itt külön megengedi, s ha mégis megsértenék a speciális joghatósági szabályokat, az így hozott határozat elismerését másik tagállamban meg kell tagadni (35. cikk).

336

A 4. szakasz hatálya alól kivették a teljes közlekedési és szállítási szektort, kivéve azt az esetet, ha ugyanazért az árért kínálják utazást és szállást (szervezett társasutazások).³³⁷

Fontos tisztázni a 3. és 4. szakasz egymáshoz való viszonyát abban az esetben, ha a jogviszony egyszerre minősülne biztosítási és fogyasztói szerződésnek. A Schlosser jelentés³³⁸ szerint a biztosítási szerződések a fogyasztói szerződésekhez képest speciális jellegűek, ezért a 3. szakasz megelőzi a 4. szakasz alkalmazását.

Fogyasztónak az ún. végső vásárló minősül, aki gazdasági vagy szakmai tevékenységén kívül köt szerződést.³³⁹ Ahogy azt a *Benincasa kontra Dentalkit ügyben*³⁴⁰ a Bíróság kiemelte, fogyasztónak csak az a magánszemély³⁴¹ tekinthető, aki a saját egyéni szükségleteinek kielégítése céljából köti meg a szerződést. Nem tekinthető fogyasztónak az a személy, aki ugyan

L 228., 1973.8.16., 3. o.) Legutóbb a 2000/26/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvvel (HL L 181., 2000.7.20., 65. o.) módosított irányelv.

³³⁵ A kockázatoknak ezen utolsó körére vonatkozó biztosítási szerződéssel összefüggő jogvitákban a joghatósági megállapodások liberálizálását a Rendelet vezette be, szintén az Egyesült Királyság nyomására. (Layton – Mercer – O'Malley 558. oldal) Részletesebb ismertetésüket lásd: Layton – Mercer – O'Malley 569-570. oldal.

³³⁶ A fogyasztói ügyekben alkalmazandó joghatóságról lásd: Bártfai Judit – Bozzay Erika – Kertész Ágnes – Wallacher Lajos: Új szavatossági és jótállási jogszabályok. HVG ORAC, Budapest, 2004, 240-260. oldal

³³⁷ Lásd a Tanács 1990. június 13-i 90/314/EK irányelvét a szervezett utazási formákról. HL L 158., 1990.6.23., 59. o.

³³⁸ Schlosser jelentés 156. pont

³³⁹ Lásd a *Société Bertrand kontra Paul Ott KG* 150/77. sz. ügyben 1978. június 21-én hozott ítéletet (EBHT 1978., 1431. o.) és a *Shearson Lehmann Hutton Inc. kontra TVB Treuhandgesellschaft für Vermögensverwaltung und Beteiligungen mbH* C-89/91. sz. ügyben 1993. január 19-én hozott ítéletet (EBHT 1993., I-139. o.). A fogyasztó fogalmával kapcsolatban lásd: Xavier Lewis: The Protection of Consumers in European Community Law. Yearbook of European Law 1992, 139-145. oldal

³⁴⁰ *Francesco Benincasa kontra Dentalkit Srl* C-269/95. sz. ügyben 1997. július 3-án hozott ítélet (EBHT 1997., I-3767. o.)

³⁴¹ A Rendelet nem utal arra – s a Bíróság sem mondta még ezt így ki egyértelműen –, vajon csak a természetes személyek avagy más szervezetek is minősülhetnek fogyasztónak. Az ítéletek indokolásai inkább arra utalnak, hogy csak természetes személyek értendők fogyasztók alatt. Gaudemet-Tallon szerint természetes személyeket jelöl. (Gaudemet-Tallon 227. oldal) B. Añoveros ezzel szemben hivatkozik arra, hogy elvileg fogyasztónak minősülhetnének olyan szervezetek is, melyek a tudományt, az oktatást, a művészeteket, a vallást vagy valamilyen jótékonyossági célt támogatnak. De utal Kaye-re, aki szerint mégiscsak üzleti tevékenységükben eljáróknak kell tekinteni őket a szervezeti formára tekintettel. (Beatriz Añoveros Terradas: Restrictions on the Jurisdiction Clauses in Consumer Contracts within the European Union. Oxford University Comparative Law Forum 2003 (<http://ouclf.iuscomp.org/articles/citation.shtml>) - 2006. november 13.)

a szerződéskötéskor még nem végzett üzleti tevékenységet, de a szerződéskötés épp ennek megkezdésére, illetve folytatására irányult, azaz tekintettel kell lenni a szerződés jellegére és céljaira is. A 4. szakasz rendelkezései nem alkalmazhatók, ha a szerződés tárgyát képező áru vagy szolgáltatás egyszerre szolgál egyéni és gazdasági, szakmai célokat, még akkor sem, ha az egyéni cél a domináns. Kivételnek csak az tekinthető, ha a gazdasági, szakmai cél teljesen elhanyagolható mértékű. Azt, hogy a szerződés tárgyának szakmai, gazdasági célú igénybevétele ennyire jelentéktelen, annak kell bizonyítania, aki a különleges szabályokra joghatóságot akar alapítani. Ennek során nemcsak a szerződés célját, természetét, tartalmát kell figyelembe venni, de a szerződéskötés objektív körülményeit is. Ha az ügy irataiban fellelhető objektív tények alapján az állapítható meg, hogy a szerződés tárgya nem elhanyagolható mértékig szakmai, gazdasági célokat is szolgált, a 4. szakasz nem alkalmazható. Ellenkező esetben azonban a céggel szerződő fél fogyasztónak tekinthető, kivéve, ha a fogyasztóval a cég nevében tárgyaló jóhiszemű személyek ésszerűen nem tudhattak a szerződéskötés kizárólagosan egyéni céljáról, mivel a fogyasztó magatartásával bennük olyan benyomást keltett, mintha szakmai, gazdasági tevékenysége körében járna el. A fogyasztónak a vele szerződő féllel szemben tanúsított magatartása ilyenkor – a hátrányára - úgy értékelhető, hogy lemondott a különleges szabályok nyújtotta védelemről.³⁴² A Rendelet hallgat erről, de a speciális szabályozás célja és logikája megköveteli, hogy a másik fél gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében kössön szerződést a fogyasztóval.

A speciális szabályok a fentiekén túl csak akkor alkalmazhatók, ha az igény a 15. cikk (1) bekezdésének a)-c) pontjai szerinti szerződések valamelyikéből ered.

- Az a) pont szerint a fogyasztói szerződésből eredő jogvita akkor esik a 4. szakasz alá, ha a szerződés tárgya ingó dolgok részletfizetésre történő értékesítése. A részletvételt önállóan kell értelmezni a Rendelet összefüggéseiben belül. Önmagában a vételár részletekben történő teljesítése nem alapozza meg a speciális szabályok alkalmazását. Ha ugyanis az utolsó vételár-részletet az ingó dolog birtokának átadása előtt ki kellett fizetnie a vevőnek, vagyis az eladó a vevőnek nem nyújt hitelt, és ezért nem állnak fenn azok a körülmények (a fogyasztónak a hátralévő részletek nagyságára vonatkozó esetleges félrevezetése, a dolog elveszéséből és károsodásából eredő kockázat viselése a fogyasztó által annak ellenére, hogy a hátralévő részleteket is meg kell fizetnie), amelyek a részletvételt jellemzik, a speciális szabályok nem alkalmazhatók.³⁴³

- A b) pont értelmében a részletekben visszafizetendő kölcsön vagy egyéb más hitel, amelyet áru vásárlásának finanszírozására használtak fel, szintén a 3. szakasz alá esik. Az a) ponttól ez annyiban tér el, hogy itt lényegtelen, vajon a vételárat egy összegben vagy részletekben kell-e teljesíteni, és irreleváns az is, ha a kölcsönt vagy hitelt egy összegben visszafizetik. Nagy megjegyzi, hogy az áruhitel fogalmát tágan kell értelmezni, ezáltal minden

³⁴² Johann Gruber kontra Bay Wa AG C-464/01. sz. ügyben 2005. január 20-án hozott ítélet (EBHT 2005., I-439. o.), Lásd ezzel összefüggésben: Nagy 112-113. oldal

³⁴³ Hans-Hermann Mietz kontra Intership Yachting Sneek BV C-99/96. sz. ügyben 1999. április 27-én hozott ítélet (EBHT 1999., I-2277. o.)

olyan esetet is magában foglal, amikor a hitelező tudta vagy tudnia kellett, hogy a kölcsön összegét áru vételére használják fel.³⁴⁴

- A c) pont egyfajta hézgapótló szerepet tölt be, mert itt a Rendelet a 4. szakasz alkalmazásának feltételeként nem a konkrét szerződéstípust jelöli meg, hanem – figyelemmel az egyre terjedő elektronikus kereskedelemre is – a fogyasztóval szerződő fél által kereskedelmi vagy szakmai tevékenysége körében kötött szerződéshez köti a különleges szabályokat. A 3. szakasz alkalmazásának feltétele, hogy a fogyasztóval szerződő félnek a fogyasztó lakóhelye szerinti tagállamban kell folytatnia ezt a kereskedelmi vagy szakmai tevékenységet, vagy legalábbis ennek a tevékenységének erre a tagállamra vagy erre a tagállamra is irányulnia kell. A Bizottság memoranduma³⁴⁵ értelmében pusztán az, hogy a fogyasztó a lakóhelye szerinti államban is elérhető passzív weboldalon keresztül szerzett tudomást a szolgáltatásról vagy az áruk megvásárlásának lehetőségéről, nem hozza működésbe a különleges joghatósági szabályokat. Ha viszont a fogyasztói szerződést interaktív internetes oldalon keresztül kötötték meg, akkor úgy kell tekinteni, mint a telefonon, faxon vagy más hasonló eszköz segítségével kötött szerződést, és a 4. szakasz alkalmazható.³⁴⁶ A Bizottság szerint fogyasztói szerződésnek minősülnek a time-share szerződések is.³⁴⁷

Fogyasztói szerződésből eredő jogvitáknál a felek csak a 17. cikkben meghatározott esetekben térhetnek el a 4. szakasz rendelkezéseitől.³⁴⁸ A biztosítási szerződésekhez hasonlóan itt is kiemelt szerepe van az alperes személyének, s annak, hogy a lakóhelye (székhelye)³⁴⁹ valamelyik tagállamban legyen. Ha ugyanis az alperes lakóhelye harmadik államban van, akkor a nemzeti jog alkalmazandó, s ezért az ettől való eltérésre a Rendelet által felállított tilalom nem vonatkozik. Így ha csak a felperes lakik valamelyik tagállamban és tagállami bíróságot kötnek ki, akkor a 23. cikk, egyebekben a nemzeti jog alkalmazandó.³⁵⁰ A 4. szakasz rendelkezéseinek

³⁴⁴ Nagy 109. oldal, lásd még Layton – Mercer – O'Malley 586-587. oldal

³⁴⁵ COM/99/0348 végleges

³⁴⁶ Lásd ezzel kapcsolatosan: Peter Van de Velde – Caroline Heeren: Jurisdiction Over Consumer Contracts. The Impact of the Brussels I Regulation on B2C E-Commerce (28/04/03)

<http://www.twobirds.com/english/publications/articles/JurisdictionOverConsumerContracts.cfm> (2006. augusztus 24.), illetve Norel Rosner: International Jurisdiction in European Union E-Commerce Contracts (01/05/02) http://www.llrx.com/features/eu_ecom.htm (2006. augusztus 24.)

³⁴⁷ Lásd az Európai Parlament és a Tanács 1994. október 26-i 94/4/EK irányelvét az ingatlanok időben megosztott használati jogának megszerzésére irányuló szerződések egyes szempontjainak vonatkozásában a fogyasztók védelméről. (HL L 280., 1994.10.29., 83. o.) Ebben a vonatkozásban érdemes kitérni arra, hogy a Bizottság szerint nemcsak hogy a 4. szakasz hatálya alá esnek, de egyben nem tartoznak a 22. cikk 1. pontjában szabályozott kizárólagos joghatóság alá sem. Ezzel kapcsolatban felvethető a kérdés, vajon a 22. cikk alkalmazása megelőzi-e a 4. szakaszban foglalt speciális szabályokat. A Rendelet ugyanis erre vonatkozóan semmilyen határozott rendelkezést nem tartalmaz. Lásd ezzel kapcsolatban: Gaudemet-Tallon 231. oldal

³⁴⁸ A fogyasztó a másik szerződő fél ellen akár annak a tagállamnak a bíróságai előtt, ahol a fél lakóhellyel vagy székhellyel rendelkezik, akár saját lakóhelyének bíróságai előtt indíthat eljárást. A fogyasztó ellen a másik szerződő fél kizárólag a fogyasztó lakóhelyének bíróságai előtt indíthat eljárást. E szabályok nem érintik a viszontkereset indításához való jogot annál a bíróságnál, amely előtt e szakasznak megfelelően az eredeti kereset nyomán indult peres eljárás folyamatban van. (16. cikk)

³⁴⁹ A fogyasztó védelmében itt is van egy kiegészítő szabály, mely szerint ha a fogyasztó a tagállamban lakóhellyel vagy székhellyel nem rendelkező, azonban valamely tagállamban fiókteleppel, képvisellel vagy más telephellyel rendelkező féllel köt szerződést, a fióktelep, a képviselő vagy más telephely működéséből származó jogvitában a felet úgy kell tekinteni, mintha a lakóhelye vagy székhelye az említett államban lenne (15. cikk (2) bekezdés)

³⁵⁰ Különösen problematikus lehet a tagállamban lakó fogyasztó védelme a joghatósági szabályokon keresztül, ha a vele szerződő fél harmadik államban rendelkezik székhellyel és a Közösség területén fióktelepe sincs. Ilyenkor

lerontására vonatkozó korlátozás azonban harmadik állam bíróságainak kikötésénél is irányadó.^{351, 352}

Az első két kivétel azonos a biztosítási szerződéseknél már megismert lehetőséggel, nevezetesen megállapodhatnak a felek a joghatóságban a jogvita keletkezését követően. Illetve, a kikötés lehetővé teheti a fogyasztó számára a 4. szakaszban megjelölttől eltérő bíróságok előtti perindítást, azaz nem kizárólagos joghatóságot biztosíthat a részére. Itt szintén megengedett harmadik állam joghatóságának kikötése, melyre a Rendeletet kell alkalmazni.³⁵³

A harmadik kivétel hasonló a biztosítási szerződéseknél megismert, 13. cikk 3. pontjában foglalt kivételhez. Eszerint megállapodhatnak a felek a joghatóságban, ha a szerződés megkötésének időpontjában azonos tagállam területén lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel rendelkező fogyasztó és a másik fél az említett tagállam bíróságainak joghatóságát köti ki, amennyiben az ilyen megállapodás az említett tagállam jogával nem ellentétes. Ez a rendelkezés a fogyasztóval szerződő felet védi, ennél fogva az irodalomban igen vitatott a helyessége. A Schlosser jelentés szerint előfordulhat, hogy a szerződés megkötését követően a fogyasztó lakóhelyét vagy szokásos tartózkodási helyét egy másik államba helyezi át, így a vele szerződő félnek, ha a fogyasztóval szemben keresetet akar indítani, az új tagállam bírósága előtt kellene perelnie. Méltányossági szempontokra tekintettel ezért a szakértői bizottság úgy döntött, lehetővé teszi, hogy azonos tagállamban található lakóhely (tartózkodási hely) és székhely esetén a felek ennek a tagállamnak a bíróságait kössék ki. A szabály helyénvalóságát megkérdőjelezők hibásnak tartják a fogyasztó lakóhelyének változásával szemben a fogyasztóval szerződő felet védelemben részesíteni. Ezáltal a fogyasztó épp attól a kedvező pozíciótól esik el, amit maga a

ugyanis a 17. cikk nem akadályozza a harmadik állam joghatósága kikötését. A közösségi fogyasztók védelmében a nemzeti jog léphet fel (így például az Nmtvr. 62/G. §-a.), ennek hiányában a Tanács 93/13/EGK irányelve hívható fel segítségül, mert ha a kikötés az irányelv értelmében tisztességtelen, akkor a bíróság azt köteles figyelmen kívül hagyni. (lásd erről részletesebben: Beatriz Añoveros Terradas: Restrictions on the Jurisdiction Clauses in Consumer Contracts within the European Union. Oxford University Comparative Law Forum 2003 (<http://ouclf.iuscomp.org/articles/citation.shtml> - 2006. november 13.)

³⁵¹ Beatriz Añoveros Terradas: Restrictions on the Jurisdiction Clauses in Consumer Contracts within the European Union. Oxford University Comparative Law Forum 2003 (<http://ouclf.iuscomp.org/articles/citation.shtml> - 2006. november 13.)

³⁵² Itt a 23. cikk általános szabályaihoz képest is különös gonddal kell vizsgálni a megállapodás létrejöttének biztosítását szolgáló formai előírások betartását. A felek által korábban kialakított gyakorlatnak megfelelő forma, illetve a nemzetközi kereskedelemben kialakult szokásoknak megfelelő forma fogyasztói szerződések körében nem jönnek számításba. Ez utóbbi kapcsán, ahogy Kohler megjegyezte, a „nemzetközi kereskedelem” kifejezés alatt azokat az ágazatokat kell érteni, ahol a kereskedelmi forgalom többé-kevésbé intézményesített, és a Schlosser jelentés által említett általános szerződési feltételek által szabályozott. (Idézi: Gaudemet-Tallon, 108. oldal) A fogyasztói szerződések ebbe a körbe nemigen férnek bele. A joghatósági megállapodás formáját tekintve a 23. cikk (1) bekezdésének a) pontja szerinti forma jön csak reálisnak számításba. Ez pedig például az „internetes ÁSZF”-ekbe foglalt joghatósági kikötések (*online Terms and Conditions*) esetében azt jelenti, a fogyasztónak e-mailben kell megerősítenie az ÁSZF-et, feltéve, hogy ez aztán tartósan megmarad (lásd a 23. cikk (3) bekezdését). Lásd: Peter Van de Velde – Caroline Heeren: Jurisdiction Over Consumer Contracts. The Impact of the Brussels I Regulation on B2C E-Commerce (28/04/03)

<http://www.twobirds.com/english/publications/articles/JurisdictionOverConsumerContracts.cfm> (2006. augusztus 24.)

³⁵³ Az egyéb feltételekre (pl. alakiság, stb...) – mint a biztosítási szerződéseknél láttuk – nem a 23. cikk, hanem a nemzeti jogalkalmazandó.[in: Beatriz Añoveros Terradas: Restrictions on the Jurisdiction Clauses in Consumer Contracts within the European Union. Oxford University Comparative Law Forum 2003 (<http://ouclf.iuscomp.org/articles/citation.shtml> - 2006. november 13.)]

Rendelet biztosít számára.³⁵⁴ Lényeges azonban, hogy ilyen kikötéssel csak akkor élhetnek a felek, ha az nem ellentétes az említett állam jogával.

A magyar jog, azaz az Nmtvr. 62/G. §-ának (2) bekezdése lényegében ilyen korlátozást tartalmaz, hisz a kikötés egyrészt nem eredményezheti azt, hogy a fogyasztót a saját lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye szerinti állam bíróságaitól eltérő más bíróság előtt pereljék; másrészt nem zárhatja ki azt, hogy a fogyasztó a saját lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye szerinti állam bíróságai előtt indítson pert. A (3) bekezdés szerint ilyen megállapodás megkötésére csak a jogvita felmerülése után kerülhet sor.

III. 2. 5. 4. Joghatósági megállapodás egyedi munkaszerződésből eredő ügyekben³⁵⁵

Az egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekben alkalmazandó speciális joghatóságról szóló 5. szakasz szintén a gyengébb felet, azaz a munkavállalót védi. Így itt sem alkalmazhatók az általános, illetve a vagylagos szabályok, kivéve, ha a Rendelet eltérően rendelkezik. A szakasz logikája és működése nagyon hasonló az előző kettőéhez, azonban egy lényeges különbség is kibontakozik. Az 5. szakasz rendelkezéseinek megsértésével hozott ítélet elismerését nem tagadhatják meg egy másik tagállamban. A Bizottság memoranduma³⁵⁶ értelmében ugyanis a joghatóság felülvizsgálata az indítványtevőt sújtaná, aki legtöbbször a munkavállaló.

Arra a kérdésre, hogy mi minősül egyedi munkaszerződésnek, a Rendelet nem ad választ, és a Bíróságnak az Egyezmény értelmezése tárgyában született döntései sem rendezték eddig ezt a kérdést. Bizonyosan azonban önálló közösségi tartalommal bír³⁵⁷, melynek főbb jellemzője, hogy hosszabb távú kötöttséget hoz létre a munkáltató és a munkavállaló között, amelyben az utóbbi az előbbi üzleti vállalkozásának szervezeti rendszerébe kerül bele, a jogviszonyt kötelező

²¹⁹ Gothot – Holleaux 81-82. oldal, Gaudemet-Tallon 234. oldal. Ez utóbbi szerző egyébként fel is veti, nem tekinthető-e az ilyen joghatósági klauzula tisztességtelennek a Tanács 1993. április 5-én elfogadott 93/13/EGK irányelv alapján, mely a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szól. Egy nem is oly régi döntést idéz, melyben a Bíróság kimondta, a nemzeti jognak az irányelvvel összhangban történő értelmezése megköveteli a nemzeti bírótól, hogy előnyben részesítsen egy olyan értelmezést, mely lehetővé teszi, hogy egy tisztességtelen feltételként kikötött illetékességet hivatalból figyelmen kívül hagyja. Lényegében hivatalból, még a per fő tárgyának tárgyalása előtt tisztességtelennek minősíthet egy olyan illetékességi kikötést, mely ellentétben áll az irányelvvel. Océano Grupo Editorial SA kontra Rocio Murciano Quintero és pertársai C-240/98-től C-244/98. számú egyesített ügyekben 2000. június 27-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-4941. o.) Lásd még: Mourre 244-245. oldal, illetve Layton – Mercer – O'Malley 602. oldal

³⁵⁵ A Brüsszeli Egyezmény még nem foglalta önálló fejezetbe az egyedi munkaszerződésből eredő ügyekre vonatkozó szabályokat a gyengébb fél, vagyis a munkavállaló érdekében. A Jenard jelentés szerint azért nem kerültek bele a különleges szabályok az Egyezménybe, mert párhuzamosan folyt a szerződésekre alkalmazandó jogról szóló egyezmény kidolgozása, és mert az volt a cél, hogy a munkaszerződésekkel kapcsolatos vitákat azon állam bíróságai bírálják el, amelynek joga a munkaszerződésre irányadó. Nem akartak olyan rendelkezéseket belevenni az Egyezménybe, amelyek nem lennének összhangban az utóbbi egyezménnyel. Mindaz, amit a Brüsszeli Egyezmény egykori alkotói kihagytak az Egyezményből, visszakerült a joggyakorlaton keresztül. A Bíróság ugyanis következetesen magáévá tette a gyengébb fél védelmének követelményét egyedi munkaszerződések esetén is. Ennek következtében az 5. cikk (1) bekezdésének értelmezése során a munkaszerződésekre vonatkozóan lényegesen más joganyag bontakozott ki, mint egyéb szerződések tekintetében. A bírói jogfejlesztés az Egyezmény 1989-es, San Sebastiánban aláírt módosításával normaszintre került. Az igazi védelmet azonban csak a Rendelet teremtetette meg: az 5. szakasz a biztosítói és a fogyasztói szerződésekkel párhuzamosan, azok logikáját követve szabályozza a joghatóságot az egyedi munkaszerződésből eredő jogvitákban.

³⁵⁶ COM/99/0348 végleges

³⁵⁷ Erre a következtetésre jut Layton – Mercer – O'Malley is. (608-609. oldal)

jogi normák és kollektív szerződések rendezik.³⁵⁸ Ha nem is a Brüsszeli Egyezmény, illetve a Rendelet kapcsán, hanem a munkavállalók szabad mozgásával összefüggésben, a Bíróság számos esetben pontosította a munkavállaló fogalmát, melyből bizonyos következtetések levonhatók az egyedi munkaszerződés fogalmára is. Így a Deborah Lawrie-Blum kontra Land Baden-Württemberg ügyben³⁵⁹ lefektette: „a munkaviszony lényege, hogy egy személy meghatározott ideig egy másik személy számára és irányítása alapján, ellenszolgáltatás fejében tevékenységet fejt ki”³⁶⁰. A munkavállaló fogalmát az este jog fényében tágan kell értelmezni, különös tekintettel a klasszikus munkaviszonyon túl mutató, speciális foglalkoztatási formákra. Annak ellenére azonban, hogy ezek a fogalmak a közszolgáltatásban alkalmazottakra is igazak, további pontosítással kell szolgálnunk. Miután a Rendelet polgári és kereskedelmi ügyekben alkalmazandó, mely elsődlegesen a foglalkoztatási viszonyokon belül is a versenyszférát fedi le, azon az állásponton vagyok, hogy a *közszolgálat alkalmazottaira a Rendelet, s így az 5. szakasz rendelkezései sem alkalmazhatók*.

Egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekben is főszabály szerint tilos az 5. szakaszban meghatározott joghatóságtól³⁶¹ való eltérés, kivéve, ha a Rendelet eltérően rendelkezik.³⁶² A másik két speciális ügytípushoz hasonlóan itt is külön jelentősége van az alperes személyének, és tagállami lakóhelyének. A korlátozás azonban harmadik állam bíróságai joghatóságának kikötésére is vonatkozik. A kivételeket a 21. cikk 1. és 2. pontja tartalmazza.³⁶³ Eszerint helye van joghatósági megállapodásnak, ha az a jogvita keletkezését követően jött létre; vagy ha lehetővé teszi a munkavállaló számára az 5. szakaszban megjelölttől eltérő bíróságok előtt történő perindítást. Ez a harmadik államok bíróságainak kikötésére is vonatkozhat.³⁶⁴

³⁵⁸ Lásd a Roger Ivenel kontra Helmut Schwab 133/81. sz. ügyben 1982. május 26-án hozott ítélet 14. pontját (EBHT 1982., 1891. o.), Hassan Shenavai kontra Klaus Kreischer 266/85. sz. ügyben 1987. január 15-én hozott ítélet 16. pontját (EBHT 1987., 239. o.), Six Constructions Ltd kontra Paul Humbert 32/88. sz. ügyben 1989. február 15-én hozott ítélet 10. pontját (EBHT 1989., 341. o.)

³⁵⁹ Deborah Lawrie-Blum kontra Land Baden-Württemberg 66/85. sz. ügyben 1986. július 3-án hozott ítélet (EBHT 1986., 2121. o.)

³⁶⁰ Berke Barna – Boytha György – Dienes-Oehm Egon – Király Miklós – Martonyi János: Az Európai Közösség kereskedelmi joga. KJK, Budapest, 2003, 61-62. oldal

³⁶¹ Valamely tagállamban lakóhellyel vagy székhellyel rendelkező munkaadó perelhető: annak a tagállamnak a bíróságai előtt, ahol lakóhellyel vagy székhellyel rendelkezik; vagy más tagállamban: a) a munkavállaló szokásos vagy legutóbbi munkavégzési helyének bíróságai előtt, vagy b) amennyiben a munkavállaló egyik államban sem végez vagy végzett rendszeresen munkát, annak a helynek a bíróságai előtt, ahol a telephely, amely a munkavállalót foglalkoztatta található vagy található volt. A munkaadó kizárólag annak a tagállamnak a bíróságai előtt indíthat eljárást, ahol a munkavállaló lakóhelye található. E szakasz rendelkezései nem érintik a viszontkereset indításához való jogot annál a bíróságnál, amely előtt e szakasznak megfelelően az eredeti kereset nyomán indult peres eljárás folyamatban van.

³⁶² A Brüsszeli Egyezménybe a San Sebastiánban aláírt Egyezménnyel kerültek be olyan szabályok, melyek a munkavállalót a hátrányos joghatósági kikötéstől védtek. A módosítás utáni szöveg csak akkor engedte meg a joghatósági megállapodást, ha az a jogvita felmerülése után keletkezett, vagy ha az a munkavállaló részére választási lehetőséget biztosított az alperesi munkáltató székhelye (lakóhelye), valamint a szokásos munkavégzési hely, illetve a munkavállalót foglalkoztató telephely szerinti bíróság mellett. (17. cikk (6) bekezdése)

³⁶³ A fogyasztói ügyekhez hasonlóan, a formai előírások közül csak a 23. cikk (1) bekezdésének a) pontja jöhet szóba. Az elektronikus szerződéskötésnek azonban ezen a területen jóval kisebb jelentősége van. (Gabrielle Kaufmann-Kohler: Choice of Court and Choice of Law Clauses in Electronic Contracts. Journées 2001 D'informatique Juridique du 18/19 septembre 2001 à Berne. Stämpfli Verlag AG Bern, 2002, 168. oldal)

³⁶⁴ Gaudemet-Tallon 241. oldal. Egyedi munkaszerződések tekintetében is ugyanazt kell elmondanunk harmadik állam joghatóságának kikötésére, nevezetesen, hogy megengedhetőségét a Rendelet szerint kell megítélni, az egyéb követelményekre azonban a nemzeti jog vonatkozik.

III. 2. 6. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS FORMÁJA

Mint ahogy arról korábban szó esett, már a Brüsszeli Egyezmény kidolgozásán munkálkodó szakértői bizottság komoly hangsúlyt fektetett arra, hogy a felek közötti megállapodás tényleges létrejöttét a formai előírások révén biztosítsa. Az Egyesült Királyság csatlakozásával, illetve a Bíróság jogfejlesztő tevékenységének eredményeként azonban az Egyezmény formai előírásai *fokozatosan lazultak* a gazdasági élet igényeinek megfelelően. Ezzel a tendenciával viszont nem minden szerző ért egyet, és óvatosságra int, mert az alaki követelmények csökkenésével a joghatósági kikötéssel való visszaélés lehetőségében rejlő veszélyek megnőnek. Könnyebben előfordulhat, hogy az egyik szerződő félnek valójában nincs tudomása a joghatósági megállapodásról, s a másik félnek az arra való hivatkozása mintegy meglepetésként hat rá, vagy a gazdaságilag erősebb helyzetben lévő fél a gyengébb félre rákényszeríti a számára kedvező joghatósági kikötést.³⁶⁵ Ez utóbbi ellen az Egyezmény és a Rendelet is külön védelmi rendszert épített ki. Bár ez nem teljes, hisz csak egyes szerződésekből, nevezetesen a már elemzett biztosítási, fogyasztói és egyedi munkaszerződésből eredő jogvitákban érvényesül.

Ahogy arról szintén volt már szó, a szakértői bizottsághoz hasonlóan a Bíróság maga is a megállapodás fő biztosítékát látja a formai előírások betartásában.³⁶⁶ Épp ezért, és mivel a Rendelet igen széles körben ad lehetőséget joghatósági megállapodásra, továbbá mert a kikötéssel a felek leronthatják a Rendelet általános és különös joghatósági szabályait, a formai előírásokat szigorúan, megszorítóan kell értelmezni. Nem is csoda, hogy a legtöbb előzetes döntéshozatal végett felterjesztett kérdés a formai előírások értelmezésére vonatkozott, különösen pedig az általános szerződési feltételekbe foglalt kikötések mikénti megítélésére. Ez már abból is következik, hogy az alakisággal kapcsolatos előírások tömörek, és a megállapodás létezésével (érvényességével) összefüggő problémák is a kikötés formáján keresztül manifesztálódnak. A Bíróság döntései ezért ebben a vonatkozásban különösen kiemelkedő jelentéssel bírnak.³⁶⁷

A formai előírások dogmatikai elhelyezése első ránézésre bizonytalan, a közösségi jog által nem tisztázottnak tűnik. A Jenard jelentés az írásbeli forma kapcsán leszögezte: a bizottság nyitva hagyta a kérdést, milyen súllyal kell megítélni az írásbeliséget, miután egyes országokban az írásba foglalást csak a megállapodás létezésének bizonyítékeként követelik meg,

³⁶⁵ Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses 134. oldal. A szerző különösen a formai előírások megfogalmazásában, megszövegezésében látja a veszély forrását: például abban, mit kell nemzetközi kereskedelem alatt érteni.

³⁶⁶ Lásd például a Bíróságnak, ESTATIS Salotti di Colzani Aimo e Gianmario Colzani kontra RÜWA Postreimaschinen GmbH 24/76. sz. ügyben 1976. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1831. o.), Galeris Segoura SPRL kontra Rahim Bonakdarian 25/76. sz. ügyben 1976. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1851. o.) az Elefanten Schuh GmbH kontra Pierre Jacqmain 150/80. sz. ügyben 1981. június 24-én hozott ítéletét (EBHT 1981., 1671. o.)

³⁶⁷ Lásd: Audit 450-451. oldal

míg másokban az írásbeliség a szerződés érvényességét érinti.³⁶⁸ A szakirodalomban ennek ellenére nagyrészt egységesen az a felfogás alakult ki, hogy a formát a megállapodás érvényességi kellékének tekintik.³⁶⁹

A Rendeletben meghatározott formai előírások kimerítő jellegűek, a nemzeti jogok további feltételt nem írhatnak elő³⁷⁰, de bármelyik, a 23. cikkben felsorolt forma betartása alkalmassá teszi a kikötést arra, hogy joghatósággal ruházza fel a felek által választott bíróságot. A szigorúan értelmezett alaki előírások valamelyikének megfelelő joghatósági megállapodás érvényességét, alkalmazhatóságát tehát nem ronthatják le nemzeti előírások.³⁷¹

Lássuk most részletesen, milyen formába kell foglalni a joghatósági megállapodást a Rendelet értelmében!

III. 2. 6. 1. Az írásbeli forma

Az írásbeliség a legkézenfekvőbb, a konszenzus létrejöttének bizonyítására a legbiztosabb forma. Ugyanakkor – különösen olyan módon, ahogy ezt a Bíróság értelmezte – nem eléggé rugalmas. Vannak a kereskedelemnek bizonyos területei, ahol a szerződéskötés és az ügyletek lebonyolításának gyorsasága az egyes szerződési feltételek tekintetében, így a joghatósági megállapodás vonatkozásában sem tűri a klasszikus írásbeliséget. Nem is csoda, hogy a rendszeres, folyamatosan fennálló üzleti kapcsolatok, illetve a nemzetközi kereskedelem területén ezen a követelményen a Brüsszeli Egyezményhez való csatlakozások alkalmával lazítottak, s ez egy az egyben került át a Rendeletbe is.

Eleget tesz az írásbeliség követelmények az, ha egy okiratot írtak alá a szerződő felek, vagy ha a felek a saját, a másik féllel egybehangzó szerződési nyilatkozataikat külön okiratokba foglalták, és azt külön-külön írták alá.³⁷² Ez utóbbi például olyankor fordul elő, amikor levél, távirat, esetleg fax-üzenetek váltása eredményeként jön létre a felek között a megállapodás. Ezek, magából a Rendelet szövegéből nem következő lehetőségek valójában a nemzeti jogok rendelkezéseiből és joggyakorlatából szűrhetők le.

³⁶⁸ Jenard jelentés 37. oldal. Ezzel a megállapítással Droz nem értett egyet, álláspontja szerint az előírt formai követelmények a joghatósági megállapodás érvényességének egy feltétele. (Droz 125. oldal)

³⁶⁹ Például Lasok – Stone, Hill, Audit, Droz, Martha Weser (in: Convention communautaire sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions. Editions A. Pedone, Paris, 1975, 313-319. oldal), Alastair Mennie (in: The Brussels Convention and Third States: A British Perspective. Ein Internationales Zivilverfahrensrecht für Gesamteuropa, C. F. Müller Jurischer Verlag, Heidelberg, 1992, 173-211. oldal), Layton – Mercer – O'Malley 712. oldal (ez utóbbi szerzők az írásbeli formával összefüggésben jutottak a fenti következtetésre)

³⁷⁰ Lásd a Elefanten Schuh GmbH kontra Pierre Jacqmain 150/80. sz. ügyben 1981. június 24-én hozott ítéletet (EBHT 1981., 1671. o.)

³⁷¹ A vonatkozó jogesetben a nemzeti jog alapján azért kellett volna érvénytelennek tekinteni a joghatósági megállapodást, mert azt nem a törvény által előírt nyelven kötötték meg. Ez a Bíróság ítéletének fényében egy olyan további formai előírás volt a nemzeti jog részéről, melynek figyelembevétele nem volt megengedhető az Egyezmény (Rendelet) rendszerében.

³⁷² A német legfelsőbb szövetségi bíróság egyik, 2001. februári döntése értelmében az írásbeli megállapodáshoz mindkét fél aláírása nélkülözhetetlen. Nem elegendő, ha csak az egyik fél írja alá, a másik fél pedig a szerződést pecsétjével látja el (IX ZR 19/00) in: The European Legal Forum 2004, Judgment No. 000023 (www.european-legal-forum.com, 2006. október 31.)

A XX. század végének vívmányaival az írásbeliség köre további kommunikációs formákkal bővült. A Rendelet 23. cikkének (2) bekezdése értelmében a megállapodás tartós rögzítését biztosító, elektronikus módon történő bármely közlés az „írással” formával egyenértékű. Ilyennek minősülhet az e-mailen keresztül való levelezés, ha az az üzenetet rögzítik, az Interneten történő szerződéskötés (*website trading*), vagy az elektronikus adatsere (*'EDI' – electronic data interchange*). Kétséges azonban, hogy az interaktív szöveges üzenetek (*chat*) vagy a hangüzenetek (*voicemail*), illetve videó-kapcsolat ennek a tartóssági követelménynek megfelelnek.³⁷³

Természetesen az elektronikus kereskedelem által jelenleg használt módszerek, technikák nem feltétlenül alkalmasak a tartósság biztosítására. A téma az irodalomban és a gyakorlatban egyre népszerűbb, de egyáltalán nem mentes nehézségektől. Dolgozatomban ezért csupán néhány gondolatot vetnék fel Kaufmann-Kohler cikke³⁷⁴ nyomán. A Rendelet által használt „tartósság” igazából a szerző szerint három követelményt egyesít magában: a *tartósságot*, a *megbízhatóságot* és a *hozzáférhetőséget*. Ezek teljesítése esetén tekinthetjük az elektronikus közléseket ekvivalensnek az írásbeliséggel. A joghatósági megállapodások talaján a fenti elvárásoknak az a közlés vagy azok a közlések felelnek meg, melyek tartalmazzák a felek megállapodását, azaz egy ajánlatot és annak elfogadását, megállapítható a bíróság joghatóságának kikötésére vonatkozó rendelkezés tartalma, és a felek beazonosíthatók. Jelenleg mind a felek beazonosíthatósága, mind a tartós hozzáférés problematikus az interaktív internetes oldalon keresztül történő szerződéskötések esetén. Az előbbi Kaufmann-Kohler szerint meg lehetne oldani olyan egyedi azonosítókkal, mint a bankkártya PIN-kódja, vagy az elektronikus aláírás. Az utóbbi leginkább technikai kérdés, de kiemelt jelentősége van különösen azért, mert a web-oldal tulajdonosok az általános szerződési feltételeiket esetenként módosítják, s így ez manipulációra adhat lehetőséget.

A gyakorlatban az általános szerződési feltételekben (ÁSZF) foglalt kikötés vetette fel a legtöbb problémát, így ebben a tárgyban született a legtöbb bírósági értelmezés. Természetesen az írásbeliség követelményének eleget tesz, ha magát az ÁSZF-et a felek külön aláírták. Ez a gyakorlatban azonban ritka, mint a fehér holló. Eleget tesz az írásbeliségnek az általános szerződési feltételekben foglalt kikötés akkor is, ha az aláírt szerződésben (az aláírást megelőző szövegben) kifejezett utalás van az ÁSZF-re.³⁷⁵ Az utalásnak nem kell magára a joghatósági kikötésre vonatkoznia, elegendő, ha általában az azt magában foglaló általános szerződési

³⁷³ Joseph 68. oldal, Briggs – Rees 119. oldal. Érdekes, hogy a francia szövegváltozat maga is kételyeket vet fel. Ez ugyanis úgy fogalmaz, hogy „Toute transmission par voie électronique qui permet de consigner durablement la convention est considérée comme revêtant une forme écrite.” A „qui permet” fordulat problematikus, mert arra enged következtetni, hogy elegendő a tartós rögzítésnek az elvi lehetősége, és lényegtelen, hogy a konkrét esetben a közlés valóban tartósan rögzítésre került-e. (Gaudemet-Tallon 101. oldal) Ez a kétely azonban nem igazolható az angol és a magyar szövegváltozattal sem.

³⁷⁴ Gabrielle Kaufmann-Kohler: Choice of Court and Choice of Law Clauses in Electronic Contracts. Journées 2001 D'informatique Juridique du 18/19 septembre 2001 à Berne. Stämpfli Verlag AG Bern, 2002, 159-196. oldal.

³⁷⁵ Estatic Salotti di Colzani Aimo e Gianmario Colzani kontra RÜWA Postereimaschinen GmbH 24/76. sz. ügyben 1976. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1831. o.), Tilly Russ és partársa kontra NV Haven- & Vervoerbedrijf Nova és partársa 71/83. sz. ügyben 1984. június 19-én hozott ítélet (EBHT 1984., 2417. o.).

feltételekre hivatkozik a szerződés. Bár a Bíróságnak ez az értelmezése arra az esetre vonatkozott, amikor az ÁSZF-et a szerződés hátoldalára nyomtatták, meglátásom szerint ez az álláspont akkor is irányadó, ha azt külön okiratba foglalták, és az a másik fél számára legkésőbb a szerződéskötésig megismerhető volt.³⁷⁶ A megismerhetőség alapvetően az ÁSZF-et alkalmazó fél felelőssége: akár az ajánlatával, akár a másik fél ajánlatára vonatkozó nyilatkozatával együtt, vagy azt követően el kell juttatnia a másik félhez az ÁSZF-et.³⁷⁷ Ha a szerződés szövege hivatkozik olyan korábbi, írásbeli ajánlatokra, amelyek már kifejezetten utaltak az általános szerződési feltételekre, akkor a kikötés akkor felel meg az előírásoknak, ha az ésszerű gondosságot tanúsító fél számára a hivatkozások ellenőrizhetőek voltak, és ha az ajánlattal együtt az általános szerződési feltételeket is átadták, illetve megküldték a részére.³⁷⁸ A szerződésben a korábbi ajánlatra, ez utóbbiban pedig az ÁSZF-re vonatkozóan kell kifejezett utalásnak lennie az írásbeli forma kielégítéséhez. Közvetett vagy hallgatólagos utalás a korábbi levelezésekre ehhez nem elegendő.

A formai előírások szigorú értelmezése mellett találkozhatunk a Bíróság egy-két „kilengésével” is. Az egyik ilyen a már említett Duffryn kontra Petereit ügyben³⁷⁹ hozott döntése, ahol megállapodásnak, szerződéses jellegűnek minősítette a társaság és tagja közötti jogviszonyt, mely azzal jön létre, hogy a tag részt vesz a társaság alapításában, illetve a későbbi tag a már létrehozott társaság részvényét megszerzi. Miután a Bíróság a nemzeti jogok vizsgálatából megállapította, hogy a részvénytársaságok alapszabályát minden tagállamban írásba kell foglalni, az abban foglalt joghatósági kikötés írásbeliségéhez elegendőnek tartotta azt, hogy a társasági szerződéshez a tag akár a társaság székhelyén, akár egy nyilvántartáson keresztül szabadon hozzáférhessen, s annak tudatában szerezzék meg a részvényeket, hogy rá a szerződés rendelkezései maradéktalanul vonatkozni fognak. Briggs veti fel, hogy bár a Bíróság

³⁷⁶ Az ír legfelsőbb bíróság így nem fogadta el létezőnek azt a joghatósági megállapodást, melyet az egyik fél általános szerződési feltételeibe foglaltak, s melyet a vevő a telex-üzenet váltásokkal megkötött szerződést követően, azaz a vételi és eladási nyilatkozat kölcsönös elküldése után, de a telexben jelzett formális megrendelés részeként küldött meg az eladónak. (United Plc and Unidare Cable Ltd v James Scott Ltd [1991] 2 I.R. 88, in: Kaye 634. oldal) Utalni kell azonban az angol Court of Appeal döntésére is, mely szerint az írásbeliséget kielégíti, ha a kikötést tartalmazó ÁSZF-re a felek által aláírt szerződés hivatkozik, és az irreleváns, hogy az alperesnek a szerződés aláírását megelőzően nincs a birtokában egy nyomban hozzáférhető példány. (idézi Hill: 108. oldal)

³⁷⁷ Gothot – Holleaux 102. oldal, Lasok – Stone 257. oldal. Ez a megállapítás azonban nem következik közvetlenül a Bíróság döntéseiből. Kifejezett módon csak arra az esetre írta elő a Bíróság az ÁSZF megküldésének kötelezettségét, ha nem maga a szerződés, hanem egy abban kifejezetten hivatkozott korábbi ajánlat utalt az általános szerződési feltételekre. Az angol Court of Appeal, például, ragaszkodva a Salotti kontra RÜWA esetben hozott ítélet szó szerinti értelmezéséhez, nem követelte meg az általános szerződési feltételek eljuttatását a másik félhez, mert az ÁSZF-re való utalás magában a felek által aláírt szerződésben volt. Igaz, az általános szerződési feltételeket nem az egyik fél, hanem az 'International Swaps and Derivatives Association' dolgozta ki. (Crédit Suisse Financial Products v Société Générale d'Entreprise [1997] I.L. Pr. 1965 Court of Appeal, 4 July 1996, in: Kaye 264-265. oldal) Ennek ellenére a fenti eljárás tűnik helyesnek akkor is, ha maga a szerződés hivatkozik az ÁSZF-re. Természetesen azon el lehet gondolkozni, hogy valóban megkövetelendő-e a tényleges átadás, eljuttatás, ha az ÁSZF más módon, például Internetes oldalon keresztül is megismerhető, vagy egy érdekképviselői szervezet vagy szövetség, egyesület által kidolgozott, nem kötelezően alkalmazandó ÁSZF képezne a szerződés részét. Ezekben az esetekben – mint a Court of Appeal által eldöntött jogesetben – elegendő lenne utalni az ÁSZF elérhetőségére. Lásd még: Nagy 148. oldal, illetve Layton – Mercer – O'Malley 717-718. oldal.

³⁷⁸ Estatiss Salotti di Colzani Aimò e Gianmario Colzani kontra RÜWA Postereimaschinen GmbH 24/76. sz. ügyben 1976. december 14-én hozott ítélet (EBHT 1976., 1831. o.)

³⁷⁹ Powell Duffryn Plc kontra Wolfgang Petereit C-214/89. sz. ügyben 1992. március 10-én hozott ítélet (EBHT 1992., I-1745. o.)

megkülönböztette ezt az esetet attól, amikor valamelyik fél ÁSZF-je tartalmazza a joghatósági kikötést, a különbségtétel nem igazán megalapozott, és nehéz belátni, miért ne lehetne alkalmazni a társasági szerződéssel kapcsolatos elvet más szerződéses kapcsolatban is. Azaz minden olyan fél vonatkozásában, aki birtokában van a kikötés megismerési módjának.³⁸⁰ Layton – Mercer – O'Malley alapvetően azon az állásponton van, hogy az ÁSZF-et a másik félnek a joghatósági kikötésben való megállapodást megelőzően át kell adni, ám nem zárja annak lehetőségét se, hogy a megállapodás megfeleljen a Rendelet követelményeinek, ha a fél számára az ÁSZF hozzáférhető volt, de aktuálisan nem adták át részére.³⁸¹ Az adott eset egyedi körülményei alapján végülis a nemzeti bíróság feladata annak eldöntése, hogy az ÁSZF-nek a megállapodást megelőző átadása szükséges volt-e, avagy az enélkül is érvényesen létrejött, mert a kikötést tartalmazó ÁSZF a másik fél számára egyébként megismerhető volt.

Az általános szerződési feltételek kapcsán felvetődő további gondolat – mely egy jogeset apropóján az angol jogban merült csak fel³⁸² – a jóhiszeműséggel függ össze. A jóhiszeműség ugyanis nem engedi meg a joghatósági kikötést tartalmazó ÁSZF-et alkalmazó félnek, hogy a másik fél hiányzó írásbeli hozzájárulásának hiányára alappal hivatkozzon joghatósági kikötése létezésének tagadása végett. Ez akkor fordulhat elő, ha az egyik fél által alkalmazott ÁSZF-et a másik fél írásban nem fogadja el, de az ÁSZF-ben foglalt kikötés szerinti bíróság előtt indít keresetet.³⁸³ Bár a jóhiszeműség a közösségi esetjogban is felbukkan, méghozzá a formai előírások értelmezése körében, ilyen értelmű kijelentés még a Bíróság részéről nem hangzott el.

Amennyiben a határozott időre, írásban megkötött szerződés, amely joghatósági kikötést is tartalmaz, úgy rendelkezik, hogy csak írásban hosszabbítható meg, de lejáratát után a felek ennek hiányában is követik a szerződésben foglaltakat, akkor a kikötés érvényességét a szerződésre alkalmazandó jog szerint kell elbírálni. Ha az alkalmazandó jog szerint a szerződés csak írásban volt meghosszabbítható, akkor a kikötésre a lejárat után nem lehet hivatkozni. Kivéve, ha akár magát a kikötést, akár a hallgatólagosan meghosszabbított szerződéses feltételeknek a kikötést is magába foglaló csoportját valamelyik fél írásban megerősíti, s ez ellen a másik fél, aki a megerősítést megkapta, semmilyen kifogást nem emel. A szerződésnek megfelelően továbbélő kapcsolatot a Bíróság tehát a szóbeli megállapodással vette egy kalap alá, mely egyoldalú írásbeli megerősítést igényel.³⁸⁴ Ha azonban a felek az alkalmazandó jog értelmében írásbeli megállapodás nélkül is érvényesen meghosszabbíthatták szerződésüket, akkor a joghatósági kikötés is továbbélt.^{385, 386}

³⁸⁰ Briggs – Rees 118. oldal

³⁸¹ Layton – Mercer – O'Malley 717-718. oldal

³⁸² Joseph 69. oldal, Briggs – Rees 118. oldal

³⁸³ Hill 109. oldal

³⁸⁴ Gaudemet-Tallon 101. oldal. A szerző egyébként nem ért egyet a Bíróság döntésével, álláspontja szerint nem volt helyes az alkalmazandó jog bevonása a kérdés megoldásába. Szerinte inkább a felek folyamatos kereskedelmi kapcsolata ('rapports commerciaux courants') lehetett volna az alapja a kikötés továbbélésének, mely a Segoura esetben (25/76. számú ügy) hozott ítélet indokolásának megfelelő döntés lett volna. Ezzel ellentétes álláspontot foglal el, és a Bíróság döntését helyesli Mourre. (Mourre 221. oldal)

³⁸⁵ Iveco Fiat SpA kontra Van Hool NV 313/85. sz. ügyben 1986. november 11-én hozott ítélet (EBHT 1986., 3337. o.)

III. 2. 6. 2. Szóbeli megállapodás írásbeli megerősítéssel

Az írásbeli formán túl már a Brüsszeli Egyezmény első szövegváltozata is megengedte, hogy a felek szóban állapodjanak meg a joghatóságról, melynek érvényességéhez írásbeli megerősítésre is szükség volt. Ez az alaki előírás változatlanul maradt fenn a későbbi módosítások után is, majd a Rendeletbe is így került át. Ám itt sem nélkülözhető az esetjog bemutatása.

Először is az írásbeliségtől való elhatárolása vethet fel kérdést. Mit is kell írásbeli megerősítés alatt érteni? Mennyivel kevesebb ez, mint az írásbeli megállapodás? Annyi bizonyos, hogy szükség van egy szóbeli megállapodásra, melynek magára a joghatósági kikötésre (is) ki kell terjednie. Természetesen utólag az elszállt szót nehéz reprodukálni, így ennél a formánál az első nehézség a szóbeli megállapodás létezésének és tartalmának bizonyíthatóságával kapcsolatban merül fel. Különösen akkor okoz ez problémát, ha a szerződés nem kizárólag a kikötésre, hanem egyben egyéb feltételekre is vonatkozott. Márpedig a gyakorlatban rendszerint ez fordul elő. A bizonyítás nehézségén könnyít az érvényesség másik feltétele, nevezetesen az írásbeli megerősítés. Ez a Bíróság esetjogának fényében nem jelent mást, mint hogy a szóbeli megállapodást követően valamelyik fél olyan írásos dokumentumot küld a másiknak, melyben megerősíti a szóbeli megállapodást, és ez ellen a másik fél, aki ezt az okiratot megkapta, ésszerű időn belül nem emel kifogást.³⁸⁷ A jóhiszeműséggel lenne ugyanis ellentét, ha ez a másik fél, aki korábban nem élt a kifogásolás lehetőségével, utólag tiltakozna a szóbeli megállapodás alkalmazása ellen.³⁸⁸ Nagy megfogalmazása értelmében mindaddig, míg az írásbeli megerősítés meg nem történik, a „szóbeli megállapodás feltételelesen érvényes és érvényessége az írásbeli megerősítés által, de visszamenőlegesen jön létre.”³⁸⁹ A Rendelet 23. cikkének (2) bekezdése itt is alkalmazandó, azaz a tartós rögzítést biztosító, elektronikus módon történő bármely közlés az „írásos” formával egyenértékű.

A fentiek fényében felmerül a kérdés, kinek kell a szóbeli megállapodást, illetve annak tartalmát bizonyítani, illetve mennyiben bír relevanciával az írásbeli megerősítés a szóbeli

³⁸⁶ Speciális előírásokat tartalmaz a Rendelet 63. cikkének (1)-(2) bekezdése. Eszerint: „(1) A Luxemburgi Nagyhercegség területén lakóhellyel rendelkező, az 5. cikk (1) bekezdése alapján más tagállam bírósága előtt perelt személy megtagadhatja, hogy az említett bíróság joghatóságának vesse alá magát, ha az ingó dolog rendeltetési helye vagy a szolgáltatás nyújtásának helye Luxemburgban található. (2) Amennyiben az (1) bekezdés alapján az ingó dolog rendeltetési helye vagy a szolgáltatás nyújtásának helye Luxemburgban található, a joghatóságot kikötő megállapodást, ahhoz, hogy érvényes legyen, a 23. cikk (1) bekezdésének a) pontja értelmében írásban vagy szóban kell elfogadni, és az utóbbit írásban meg kell erősíteni.” A (3) bekezdés szerint ez nem alkalmazható akkor, ha a szerződés pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozik, ami pedig a luxembourgi lakosok gazdasági tevékenységének igen jelentős részét teszi ki. (Gaudemet-Tallon 104. oldal) A korlátozás a Rendelet hatálybalépésétől számított hat év elteltével (2008. február 28.) megszűnik.

³⁸⁷ A megerősítés történhet mindkét fél részéről is (Layton – Mercer – O’Malley 723. oldal), mely adott esetben – a körülményektől függően – felérhet egy írásbeli megállapodással. A két forma közötti különbség lényege, hogy más a megállapodás létrejöttének időpontja. Ez ugyan legtöbbször irreleváns, adott esetben azonban lényeges lehet.

³⁸⁸ F. Berghoefer GmbH & Co. KG kontra ASA SA 221/84. sz. ügyben 1985. július 11-én hozott ítélet (EBHT 1985., 2699)

³⁸⁹ Nagy 145. oldal

megállapodás bizonyításánál.³⁹⁰ Ehhez a Bíróság ítéletében előírt követelményekből kell kiindulnunk. Eszerint kétségtelennek kell lennie, hogy 1) a joghatóságról a felek szóban megállapodtak; 2) ezen szóbeli megállapodás egyik fél által történő írásbeli megerősítését a másik fél megkapta; és 3) ez utóbbi a megerősítés ellen ésszerű időn belül kifogást nem emelt. Mint látható, a Bíróság kifejezett módon nem foglalkozott a bizonyítás kérdéseivel. Az általános szabályt véve, ezért a bizonyítás kötelezettsége elsődlegesen arra a félre esik, aki a kikötésre hivatkozik: azaz a felperesre, ha a kikötés szerinti fórum előtt perel, illetve az alperesre, ha a kikötés ellenére más bíróság előtt perlik be. Ugyanakkor – ha gyakorlati oldalról nézzük – első körben a bíró kezében csak egy egyoldalú írásbeli megerősítés van. Hogyan bizonyítható, hogy volt szóbeli megállapodás, s az kiterjedt a joghatóság kikötésére is?

Úgy vélem, az írásbeli megerősítésnek a szóbeli megállapodás bizonyítása körében különös jelentősége van, ez azonban nem mindig döntő. E körben figyelembe kell venni egyrészt a megerősítés tartalmát, illetve azt, ki küldte a megerősítést: az a fél, aki hivatkozni akar a kikötésre, vagy annak ellenfele. Egyértelműbb a helyzet, ha a megerősítés kifejezett utalást tartalmaz a joghatósági kikötésre. Ilyenkor, ha nem az küldte a megerősítést, aki a kikötésre hivatkozik, hanem annak ellenfele, akkor az írásbeli megerősítéssel azonos tartalmúnak tekinthetjük a szóbeli megállapodást. Ilyenkor az ellenfélre hárul annak bizonyítása, hogy saját írásbeli megerősítésének ellenére a felek szóbeli megállapodása másról szólt. Ha azonban a kikötésre hivatkozó fél küldte az utólagos írásbeli megerősítést, akkor az ésszerű idő eltelte után hárul át az ellenfélre a bizonyítás kötelezettsége. Ez következik a jóhiszeműség követelményéből. Azt azonban, hogy a másik fél megkapta a megerősítést, a kikötésre hivatkozó félnek kell bizonyítania. Bonyolultabb a helyzet, ha a megerősítés kifejezett utalást a kikötésre vonatkozóan nem tartalmaz. Általános jellegű, a szerződés egyéb feltételeire is vonatkozó írásbeli nyilatkozatból nem vonható le ugyanis következtetés a joghatósági kikötésre. Ilyen például az, amikor a megerősítés csak valamilyen szokásos formulát tartalmaz, vagy levelezésre szánt nyomtatványon tűnik fel. Ilyenkor a kikötésre hivatkozó félnek egyéb bizonyítási eszközök (pl. tanúk) segítségével kell a szóbeli megállapodást, illetve annak tartalmát bizonyítania.³⁹¹

Természetesen a fent vázolt megoldásokat befolyásolhatják az ügy egyedi körülményei, mikor is a bírótól függ, az írásbeli megerősítésből mennyiben tud levonni következtetést a joghatóságról való szóbeli megállapodásra vonatkozóan.

Azzal kapcsolatban, hogy milyen kifogásokat hozhat fel a másik fél, s ezek ténylegesen mennyiben érintik a kikötés érvényességét, még nem született állásfoglalás.³⁹² Annyi azonban az említett ítéletből is kiderül, az érvényesség szempontjából lényegtelen, melyik fél küld megerősítést a másiknak: az, akiből később felperes, vagy akiből alperes lesz, az aki a kikötésre jogot akar alapozni, vagy aki ellene kifogást emel a per során.

³⁹⁰ Érdemes kiemelni, hogy a magyar szövegváltozat, de a francia és a német is a szóbeli megállapodás írásbeli megerősítéséről szól. Ezzel szemben az angol kifejezetten a bizonyítottságára utal: „...evidenced in writing...”. Lásd ehhez kapcsolódóan: Nagy 145. oldal

³⁹¹ Lásd Droz 124. oldal

³⁹² Lásd: Nagy 150. oldal

A szóban kötött és írásban megerősített joghatósági megállapodások sem mentesek az általános szerződési feltételek által felvetett problémáktól. A már említett Segoura esetben foglalkozott a Bíróság a kérdéssel. A tényállás szerint a felek által szóban megkötött szerződés teljesítése során az eladó a vevőnek átadott egy „rendelés megerősítése és számla” elnevezésű okiratot, melynek értelmében a szerződésre a hátoldalon található általános szerződési feltételek vonatkoztak. Természetesen az ÁSZF joghatósági kikötést is tartalmazott. A vevő ez ellen akkor nem tiltakozott, de mikor az eladó a megjelölt bíróság előtt pert indított ellene, kifogásolta a joghatóság hiányát. A Bíróság szerint önmagában az, hogy a fél a szóbeli megállapodás során beleegyezik a másik fél ÁSZF-jének alkalmazásába, még nem jelenti azt, hogy a benne foglalt joghatósági kikötéshez is hozzájárulását adta volna. Nem elegendő ilyenkor, ha az ÁSZF-et alkalmazó fél írásban megerősíti a szerződést, és ehhez csatolja az általános szerződési feltételeket. A kikötés alkalmazhatóságához az is kell, hogy a másik fél ezt írásban elfogadja. Röviden, ilyenkor írásban jöhet csak létre a joghatósági megállapodás, mert az ÁSZF megküldése ténylegesen nem a szóbeli megállapodás megerősítése, hanem joghatósági megállapodásra tett ajánlat, a kikötés csak a másik fél írásbeli elfogadó nyilatkozatával jön létre.³⁹³ Ugyanez a helyzet, ha a szóbeli szerződésben egyáltalán nem utaltak az ÁSZF-re, de utóbb a fél az írásbeli megerősítés során arra mégis hivatkozik. A másik fél hallgatása, részéről a tiltakozás elmaradása nem jelenti az ÁSZF-ben foglalt kikötés elfogadását. A szóbeli megállapodás olyan írásbeli megerősítése, melyhez a fél csatolja az ÁSZF-jét, csak akkor eredményez érvényes kikötést, ha szóban korábban kifejezetten megállapodtak a joghatóságról.³⁹⁴ Ettől a fő iránytól csak akkor lehet eltérni, ha a szóbeli megállapodás a felek folyamatos üzleti kapcsolatának keretében kötött meg, és az ügyleteket mindig a megerősítést adó fél által alkalmazott, joghatósági kikötést tartalmazó ÁSZF szerint bonyolították le.³⁹⁵ Ilyenkor ugyanis a jóhiszeműséggel lenne ellentétes, ha a másik fél - még írásbeli megerősítés hiányában is - tagadná a kikötés létezését. Ilyenkor nem szükséges az sem, hogy a szóbeli megállapodásban kifejezetten hivatkozzanak a joghatóság kikötésére.

Tisztán látható, hogy a Bíróság lényegében egy új formát alkotott, ami se nem írásbeliség, se nem szóbeli megállapodás írásbeli megerősítéssel, mégis a gazdasági élet igénye és a jóhiszeműség követelménye által indokolt. Részben ezért, részben a Bécsi Vételi Egyezmény³⁹⁶ hatására³⁹⁷ külön pontként az Egyezmény szövegébe is beemelték az 1989-es

³⁹³ Gothot - Holleaux 103-104. oldal

³⁹⁴ Lásd például a Partenreederei ms Tilly Russ és Ernest Russ kontra NV Haven- & Vervoerbedrijf Nova és NV Goeminne Hout 71/83. sz. ügyben 1984. június 19-én hozott ítéletet (EBHT 1984., 2417. o.)

³⁹⁵ Layton – Mercer – O'Malley kritikai megjegyzést fűzött a Bíróság e döntéséhez: az ÁSZF utólagos megküldése ugyanis alapvetően nem a formát, hanem a megállapodás egyéb érvényességét (létezését) érinti. Ez pedig egy olyan anyagi jogi kérdés, melyet az alkalmazandó nemzeti jog szerint kellene megválaszolni, nem pedig a Rendelet 23. cikk szerinti formai előírások egységes értelmezésével. (Layton – Mercer – O'Malley 720-721. oldal)

³⁹⁶ 9. cikk. Lásd erre vonatkozóan: Sándor Tamás – Vékás Lajos: Nemzetközi adásvétel. HVG ORAC, Budapest, 2005, 86-90. oldal

³⁹⁷ Report on the Convention on the accession of the Kingdom of Spain and Portuguese Republic to the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters and to the Protocol on its interpretation by the Court of Justice with the adjustments made to them by the Convention on the accession of the Kingdom of Denmark, Ireland and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the adjustments

spanyol és portugál csatlakozás alkalmával mint a 'felek között korábban kialakított gyakorlatnak megfelelő formát'.

III. 2. 6. 3. A felek között korábban kialakított gyakorlatnak megfelelő forma

Ez az utóbb beiktatott alaki előírás a gazdasági élet által igazolt *lazítás* a szigorú formalizmuson, és mint korábban említettem, a Bíróság szemében a jóhiszeműség követelményének megvalósulása. Gaudemet-Tallon, aki egyébként kételyeit fejezi ki a lazább formai előírásokkal kapcsolatban, és kiemeli a bizonyítás körüli nehézségeket, egyben elismeri gyakorlati hasznosságukat. Drozd idézi, aki egy exportőr és egy importőr üzleti kapcsolatát hozza példaként, akik havonta szerződések ezreit kötik meg egymással azonos áruk vonatkozásában, és akik között a telexen, faxon vagy telefonon lebonyolított tárgyalások nem terjednek ki csupán a mennyiségre, a minőségre és az árra. Egy ilyen üzleti kapcsolatban a felek szerződéseinek hátterét rendszerint valamelyik fél ÁSZF-je képezi. Sem a gyakorlattal nem állna összhangban, sem a jóhiszeműségnek nem felelne meg minden egyes szerződésnél a korábban említett két forma valamelyikének megkövetelése.³⁹⁸

Leszámítva a fent említett és az ahhoz hasonló egyértelmű eseteket, a bírónak a joghatósági kikötés vizsgálata körében akár nem is kis nehézségek árán meg kell megbizonyosodnia arról, van-e a felek között valamilyen kialakított gyakorlat, mely természetesen egyfajta folyamatos üzleti kapcsolatot tételez fel. Ezt az üzleti kapcsolatot rendszerint valamelyik fél ÁSZF-je szerint bonyolítják le, s így ha ez tartalmaz joghatósági klauzulát, a kikötés a 23. cikk előírásainak megfelel. A felek között kialakult gyakorlatnak megfelelő forma ugyanis lehetőséget ad arra, amit az írásbeliség és az írásban megerősített szóbeli megállapodás nem enged meg: *a felek konkrét megállapodásának vélelmezését*. A felek gyakorlata a jóhiszeműség elvével és a felek felelősségének növelésével helyettesíti a konkrét, adott szerződésre vonatkozó joghatósági megállapodást. Amennyiben kétséget kizárólag megállapítható, hogy a felek között huzamos üzleti kapcsolat állt fenn, és ezen belül az egyes szerződéseket az egyik fél általános szerződési feltételeinek előírásai szerint bonyolították le, a másik fél nem hivatkozhat a joghatóságról való konkrét megállapodás hiányára.

Hogy kialakult-e a felek között valamilyen üzleti gyakorlat, ténykérdés és az eset összes körülményének, tényének alapos vizsgálatát és mérlegelését igényli. Ennek következtében elsősorban a nemzeti jogokban találhatók olyan bírói döntések, melyek a felek között korábban kialakult gyakorlatnak megfelelő formával foglalkoznak. A döntéseknek két iránya figyelhető meg.

made to them by the Convention on the accession of the Hellenic Republic (Signed at Donostia/San Sebastián on 26 May 1989) by Mr Martinho de Almeida Cruz, Mr Manuel Desantes Real and Mr. Paul Jenard. (HL C 189., 1990.07.28., 35-56. o.) 46. oldal

³⁹⁸ Gaudemet-Tallon 107. oldal

Az egyik irány szerint a nemzeti bíróságok ilyen esetben is követik a Bíróság által a felek megállapodása tekintetében kialakított szigorú értelmezést. Az egyik ügyben például a német Bundesgerichtshof (BGH) kiemelte, nem elégti ki a megállapodás követelményét az, amikor az egyik fél az általa a másik félnek rendszeresen, minden egyes ügyletnél eljuttatott 'számla és a megrendelés elfogadása' elnevezésű okirat hátoldalára nyomtatott, joghatósági kikötést tartalmazó általános szerződési feltételek alkalmazását írta elő az egyébként szóban megkötött és „kézfogással megerősített” adásvételi szerződésekre, mégha a másik fél ez ellen nem is emelt soha kifogást (kivéve a perindítás esetét). Megfelelt volna a megállapodás igényének, ha a felek egyszer szóban megállapodtak volna a kikötésről. A BGH szerint a megállapodásnak egy üzleti kapcsolat kontextusában kell megszületnie, és ennek az üzleti kapcsolatnak minden aspektusa a joghatósági kikötést is tartalmazó ÁSZF-nek megfelelően kell lebonyolódnia. Olyan esetben, amikor a felek folyamatosan, az általuk kialakított gyakorlatnak megfelelően folytatják az üzleti ügyeiket, az a fél, aki a kialakult gyakorlattal ellentétesen cselekszik, megsérti a jóhiszeműség elvét. A BGH az adott esetben nem talált olyan tény, mely arra utalt volna, hogy a felek az újabb és újabb szerződésükre a felperes ÁSZF-jét akarták volna alkalmazni. Sőt, a tények arra utaltak, hogy egy szerződés esetében az ÁSZF által meghatározottól eltérő teljesítési helyben állapodtak meg a felek.³⁹⁹ Ezzel harmonizál az az osztrák határozat is, mely nem látta megállapíthatónak a megállapodás létrejöttét a felek között, miután az egyik fél joghatósági kikötést tartalmazó számlákat és szállítási értesítéseket küldött a másiknak, lényegében tehát már a szerződés megkötését követően juttatta el a feltételeit partnerének. S bár a joghatósági kikötést kifogásoló alperes ezeket ellenkezés nélkül elfogadta, a felek gyakorlata mindössze 11 hónapig állt fenn.⁴⁰⁰

A másik fő irányzat nem követeli meg, hogy valamikor, az üzleti gyakorlat kialakulásának elején vagy folyamán a felek között legyen egy akár csak szóbeli megállapodás is a joghatóságról, hanem megelégszik magának a gyakorlatnak a fennállásával, bizonyíthatóságával. Így például a BGH egy korábbi döntésében a felek által kialakult gyakorlathoz kevesebbet is elegendőnek tartott, mint a fenti esetben. Ha – fogalmazott a bíróság – egy folyamatos kereskedelmi kapcsolatban a felek olyan szerződést kötnek, melyre az egyik fél ÁSZF-je vonatkozik, és ezeket a feltételeket a szerződés megkötését követően kapja meg a másik fél a számla hátoldalára nyomtatva, de azt a továbbiakban már nem kifogásolja, akkor ezeket a feltételeket olyannak tekinthetjük, melyek a felek szerződési kapcsolatát rendező rendelkezések részévé váltak. Ezek vonatkoznak a joghatósági kikötésre is.⁴⁰¹ Az egyik holland bíróság ehhez hasonlóan elegendőnek találta, hogy az egyik fél rendszeresen utalt az általa kidolgozott ÁSZF-re, mely ellen a másik fél soha kifogással nem élt. Ez utóbbi félnek ugyanis – mint professzionális üzleti partnernek, kereskedőnek – tudnia kellett, hogy az ÁSZF a

³⁹⁹ BGH (D) 2004. február 25-i döntése – VIII ZR 1119/03 in: The European Legal Forum 2004 Judgments No. 00004 (www.european-legal-forum.com, 2006. október 31.)

⁴⁰⁰ OGH 2002. március 14-i döntése – 7 Ob 38/01 s. in: The European Legal Forum 2004 Judgment No. 000026 (www.european-legal-forum.com, 2006. október 31.)

⁴⁰¹ BGH 2002. október 2-i döntése – VIII ZR 163/01. in: The European Legal Forum 2004 Judgment No. 00001 (www.european-legal-forum.com, 2006. október 31.)

szerződéses kapcsolatuk részét képezi. A bíróság azt is irrelevánsnak tartotta, hogy nagy valószínűséggel az ÁSZF-et ténylegesen soha nem küldték meg ennek a félnek, mert neki magának kellett volna azokat kérnie.⁴⁰² A genti fellebbviteli bíróság 1995. június 30-i döntése is inkább ezt a liberálisabb irányt követi: a tényállás szerint az ÁSZF-be foglalt joghatósági klauzula annak a megrendelőlapnak a hátoldalán tűnt fel, melyet a vevő a felek tartós üzleti kapcsolatában rendszeresen megküldött az eladónak. A megrendelőlap, s így a hátoldalán található ÁSZF sem került kifejezetten írásban soha elfogadásra a másik fél részéről. A bíróság úgy döntött, hogy mivel a megrendelőlap a felek folyamatos üzleti kapcsolatának részét képezte, és mivel minden megelőző szerződést ugyanilyen módon kötöttek meg a felek, azaz kizárólag a megrendelőlap egyoldalú megküldésével, a felek egymás között olyan gyakorlatot alakítottak ki, mely szerint más formában megerősítésre szükség nem volt. Az ÁSZF alkalmazása elleni ellenvetés hiánya elegendő volt ahhoz, hogy az a szerződés részét képezze.⁴⁰³ Az angol joggyakorlatból Hill is olyan eseteket idéz, mely szerint szükségtelen egy korábbi szóbeli megállapodás, ha a kikötés formája megfelel a felek között korábban kialakított gyakorlatnak.⁴⁰⁴

Tekintettel a jóhiszeműség követelményére, valamint a nemzetközi kereskedelemben tevékenykedőkkel szemben támasztott nagyfokú gondossági igényre, továbbá az ilyen személyeknek az üzleti életben való jártasságára, magam is az utóbbi irányzatot tartom helyénvalónak.

III. 2. 6. 4. Nemzetközi kereskedelemben annak a szokásos gyakorlatnak megfelelő formában, amelyet a feleknek ismerniük kell, vagy ismerniük kellett volna, és amelyet az ilyen kereskedelemben az érintett ügylet szerződésével azonos típusú szerződések szerződő felei széles körben ismernek, és rendszeresen betartanak.

A nemzetközi kereskedelemben alkalmazható lazább forma értelmezése és alkalmazása – pontosítás ide vagy oda – igen komoly, eddig lényegében nem vagy csak részben megválaszolt kérdést vet fel.

Az első rögtön az, mi is a nemzetközi kereskedelem. Ezt sem a Rendelet nem határozza meg, sem a Bíróság eddig nem írta körül. Lényegében a nemzeti bíróságra marad annak eldöntése, a joghatósági megállapodás a nemzetközi kereskedelem területén született-e. Briggs a Bíróságnak a Mainschiffahrts-Genossenschaft eG kontra Les Gravières Rhénanes SARL ügyben hozott ítéletéhez fűzött ⁴⁰⁵ kommentárjában maga is hiányolta a kereskedelem nemzetközi jellegére vonatkozó iránymutatást. Úgy tűnik, az adott esetben ez abból fakadt, hogy a felek székhelye különböző tagállamokban volt, de nyitva maradt a kérdés: a felek azonos tagállamban

⁴⁰² Smit Ovens v Airsec, (1993) NIPR 300, az Arnhemi Kerületi Bíróság 1992. december 24-én hozott ítélete (in: Kaye-735-736. oldal)

⁴⁰³ Algemeen Juridisch Tijdschrift (1995-96) 262 8 in: Kaye 32-33. oldal)

⁴⁰⁴ Hill 110. oldal

⁴⁰⁵ Mainschiffahrts-Genossenschaft eG kontra Les Gravières Rhénanes SARL C-106/95. sz. ügyben 1997. február 20-án hozott ítélet (EBHT 1997., I-911. o.)

található székhelye, de egyéb nemzetközi elem estén lehet-e nemzetközi kereskedelemről beszélni.⁴⁰⁶ Joseph gyakorlatiasabban közelített a problémához, és ide sorolta az áruk nemzetközi adásvételét, a nemzetközi áruszállítást és az egyéb kapcsolódó területeket is, mint a P&I Club biztosítást⁴⁰⁷, de kimerítő felsorolást – érthetően - ő sem adott. Ha azokat az eseteket nézzük, melyekben kérdést intéztek előzetes döntés végett a Bírósághoz, külön kiemelendő a tengeri áruszállítás, illetve az ennek keretében kiállított hajóraklevélbe foglalt kikötés körüli problémák.

Nézzük akkor részletesebben a már említett Mainschiffahrts-Genossenschaft eG kontra Les Gravières Rhénanes SARL ügyben hozott ítéletet, mely nem túl sokat segít a nemzeti bíróságokon.⁴⁰⁸ A tényállás szerint a felek egymással szóban kötöttek szerződést, majd ezután az egyik fél a másiknak olyan megerősítő levelet (*commercial letter of confirmation*) küldött, melynek előrenyomtatott szövege szerint a teljesítés helye Würzburg, és ennek bírósági rendelkeznek kizárólagos joghatósággal. Ugyanezen fél által a másik félnek küldött számlán külön is szerepelt a fórum kikötése, továbbá közvetetten, az általános szerződési feltételekre való utaláson keresztül is megismétlődött a klauzula. A másik fél nem kifogásolta a megerősítő levelet és ellenvetés nélkül fizette ki a számlát. A német Bundesgerichtshof arra volt kíváncsi, hogy egy ilyen esetben a joghatósági megállapodás formája minősülhet-e a Brüsszeli Egyezmény 17. cikk (1) bekezdés második mondatának harmadik fordulata (Rendelet 23. cikk (1) bekezdésének c) pontja)⁴⁰⁹ szerint, vagy minden esetben egy előzetes megállapodásra van szükség a megerősítő levél tartalmát illetően. A Bíróság bőbeszédű válasza a következőképpen hangzott: a Brüsszeli Egyezmény kérdéses kifejezését úgy kell értelmezni, hogy egy nemzetközi kereskedelemben kötött szóbeli szerződés alapján egy joghatósági megállapodást érvényesnek kell tekinteni arra a tényre tekintettel, hogy az egyik fél nem reagált a másik fél által számára megküldött, kikötést tartalmazó megerősítő levélre vagy mindenféle kifogás nélkül ismétlődően kifizette a számlákat, mely szintén magában foglalt joghatósági kikötést, feltéve hogy ez a magatartás összhangban van a nemzetközi kereskedelem azon területén érvényben lévő gyakorlattal, amelyen a felek tevékenykednek, és ezek a felek ismerik vagy ismerniük kellett volna a kérdéses gyakorlatot. A nemzeti bíróság feladata annak megállapítása, létezik-e ilyen

⁴⁰⁶ Adrian Briggs kommentárja in: Yearbook of European Law 1997, 522. oldal

⁴⁰⁷ Ez egy Nagy-Britanniában kialakult, de a világ más országaiban (pl. Japán, az Egyesült Államok, a skandináv államok) is elterjedt biztosítási közösség a tengeri szállítás területén. Eredete a 18. századra, a biztosítási piac monopóliumának idejére vezethető vissza, amikor az elégedetlen hajótulajdonosok be nem jegyzett egyesületeket, szövetségeket (*association*) hoztak létre, melyben az egyes hajótulajdonosok egyszerre voltak biztosítottak és más hajótulajdonosok irányában biztosítók. Azaz a hajóval kapcsolatos kockázatokat kölcsönösen egymás között megosztották. A biztosítási monopólium eltörlésével eredeti céljuk megváltozott: a legénység és az utasok sérülései miatt keletkezett igények, más hajókkal való ütközésből eredő követelések, továbbá a szállított áruban keletkezett károk vagy csökkenés (elveszés) miatti felelősség tekintetében vállalták a biztosítást. Immáron bejegyzett szervezetként működnek, és a Club nyújtja a biztosítást. Lényegében tehát a tengeri szállítás területén kötött vagyon- és felelősségbiztosításokról van szó. S hogy mennyire népszerű ez a biztosítási forma, az kiderül abból, hogy tíz óceánjáró hajóból kilenc be van jegyezve a P&I Clubnál. http://www.ukpandi.com/ukpandi/infopool.nsf/HTML/About_ClubHistory (2006. augusztus 22.)

⁴⁰⁸ A Bíróság által adott értelmezést több szerző is elégtelennek tartja. Például Briggs (in: Yearbook of European Law 1997, 518-527. oldal) vagy Gaduemet-Tallon (108. oldal), illetve ez utóbbi által idézett A. Huet (Gaudemet – Tallon 109. oldal)

⁴⁰⁹ Leszámítva az utolsó forulatot, miután az értelemezés még az 1978-as módosítás szerinti szövegváltozathoz születt.

gyakorlat, illetve hogy a felek erről tudomással bírtak-e. A döntésnek ez a része igazából fából vaskarika, vagy ahogy Briggs fogalmaz: a megállapodás a rendelkezés alá esik, ha a rendelkezés alá esik⁴¹⁰.

Valamennyire többet segít az ítélet rendelkező részének folytatása, mely szerint különösen akkor létezik a nemzetközi kereskedelem egy meghatározott területén ilyen gyakorlat, ha az ebben az ágazatban tevékenykedő felek egy adott szerződési típus megkötésénél általánosan követnek egy meghatározott magatartást. Az indokolásból az is kiderül, a gyakorlat létezésére semmiképpen nem valamelyik szerződő állam (tagállam) jogából vonandó le a következtetés, illetve a gyakorlatot nem általában a nemzetközi kereskedelem szintjén kell keresni, hanem azon ágán belül, ahol a felek tevékenykednek. A gyakorlat felek általi ismeretére lehet következtetni abból, hogy egymással vagy a kérdéses kereskedelmi ágazatban tevékenykedő más személyekkel korábban már volt kereskedelmi kapcsolatuk, vagy hogy ebben a kereskedelmi ágazatban egy konkrét magatartást általánosan és rendszeresen követnek egy meghatározott típusú szerződés megkötéses során, mely ennek következtében megszilárdult gyakorlatnak tekinthető. Lényegében tehát két szempont vizsgálendő: egy objektív oldal, nevezetesen hogy létezik-e a kereskedelem egy meghatározott ágában egy megszilárdult gyakorlat a joghatóság kikötésére, és egy szubjektív oldal, hogy a felek erről tudtak-e vagy tudniuk kellett volna-e. A két elem azonban bizonyos szinten összemosódik, miután a Bíróság megközelítésében az, hogy a nemzetközi kereskedelem egy ágazatában tevékenykedő felek egy adott szerződési típus megkötésénél általánosan követnek egy meghatározott magatartást mindkét körülmény bizonyítására elegendő.

A Bíróság fenti megállapításából, illetve a döntés indokolásból ugyanakkor további fontos következmények erednek. Némileg ellentmondásosan a Bíróság azt mondja, az 1978-as módosítás, lazítás csak a formára vonatkozott, és nem jelentette azt, hogy ne lenne szükség a felek között egy tényleges megállapodásra, hisz ennek a rendelkezésnek is a felek valódi konszenzusának biztosítása volt a célja. Azután a tényleges megállapodástól mégiscsak elszakad, és kimondja: a felek konszenzusának létezését vélelmezni kell, ha a nemzetközi kereskedelem adott ágában olyan kereskedelmi gyakorlat alakult ki, melyet a felek ismernek vagy ismerniük kellett volna. Ha jól megnézzük, ez nem a formára vonatkozó értelmezés, hanem egyértelműen a konszenzus létezésével kapcsolatos anyagi jogi megállapítás, melyet a Bíróság az alaki előírások talaján dolgozott ki. A valódi és a vélelmezett megállapodás – ha nem is állnak egymástól távol – mégsem tekinthető azonosnak. A nemzetközi kereskedelem területén így nem kell külön bizonyítani a megállapodás létezését, ha megfelel a különleges formai követelményeknek, mert az alaktság betartása egyben a konszenzus létezését is igazolja.⁴¹¹ Amennyiben ilyen gyakorlat

⁴¹⁰ Adrian Briggs kommentárja in: Yearbook of European Law 1997, 521. oldal

⁴¹¹ Adrian Briggs kételyeit fejezi ki a Bíróság döntésének ez irányú értelmezése tekintetében, mert sem az ítéletben, sem a főtanácsnok véleményében nem található semmi, mely a bizonyítási terhet megfordítaná, azaz hogy az ellenkező bizonyításáig a konszenzus létezését kellene feltételeznünk. Szembehelyezkedik azzal az értelmezéssel, hogy ha a formai követelmények teljesülnek, akkor ez következőképp a megállapodás létezését is megalapozza. (in:

létezik, és ezt a felek ismerték vagy ismerniük kellett, valamint ha ennek a formának a megállapodásuk megfelel, akkor nem lehet hivatkozni arra, hogy ténylegesen nem jött létre joghatósági megállapodás. A másik fél legfeljebb azzal védheti magát, ha bizonyítja, az adott ügylet megkötésénél ennek ellenére nem kívánták ezeket a szokásokat alkalmazni.

A Trasporti Castelletti kontra Trumphy ügyben⁴¹² hozott ítélet részben megerősíti, részben pontosítja a fenti megállapításokat.⁴¹³

Így a Bíróság megszilárdította a vélelmet, mely szerint, ha a nemzetközi kereskedelem adott ágában kialakított gyakorlatnak megfelelő formába foglalták a joghatósági kikötést, mely gyakorlatot a felek ismertek vagy ismerniük kellett, akkor abból következik a megállapodás létezése is, vagyis ezt külön bizonyítani nem kell.

Megerősítést nyert, hogy a kereskedelem adott ágában kialakult gyakorlatot nem egyik vagy másik állam joga alapján kell vizsgálni. Bizonyítékként szolgálhat azonban a gyakorlat létezésére az, ha az olyan országokban tevékenykedők, melyek az adott kereskedelmi ágban meghatározó szerepet játszanak, általánosan és rendszeresen figyelembe vesznek egy gyakorlatot. További bizonyítékként szolgálhat, ha egyesületek (kamarák) vagy specializált testületek maguk vagy ezeken keresztül hoznak nyilvánosságra olyan általános szerződési feltételeket, melyek joghatósági kikötést tartalmaznak, de önmagában egy ilyen nyilvánosság nem szükséges a kereskedelmi gyakorlat létezésének megalapozásához. A Bíróság szerint önmagában az sem hat ki a kereskedelmi szokás 'szokás' jellegére, ha azt (illetve a benne foglalt kikötést) bíróság előtt akár többen is megtámadják, feltéve, hogy ezután is általánosan és rendszeresen követik a kereskedelem érintett ágában.

A gyakorlat létezésének vagy nemlétezésének megállapítása továbbra is a nemzeti bíróság feladata, s ennek alapján ő döntheti el, a kikötést okiratba kell-e foglalni, ezt alá kell-e írnia az egyik, illetve a másik érintett félnek, jól láthatóan ki kell-e tűnnie a joghatósági kikötésnek a többi klauzula közül, a kikötést a felek nyelvén kell-e megszövegezni, stb.

Ami a szokások tényleges vagy feltételezett ismeretét illeti, a Bíróság itt is megerősítette a korábbi határozatát. Emellett kimondta, a szokások ismeretét a joghatósági megállapodás eredeti feleinél kell vizsgálni. Így ha a valamelyik eredeti fél helyébe jogutód lép, és az alkalmazandó jog szerint a jogelőd valamennyi joga és kötelezettsége átszáll rá, akkor vele szemben alappal lehet hivatkozni a kikötésre is. *Lényegtelen, hogy a jogutód ténylegesen vagy feltételezetten ismerte-e a kereskedelmi szokásokat.* A felek tudatának vizsgálata során figyelmen kívül marad a felek állampolgársága, és nem szükséges a szokás bármilyen formában történő nyilvánosságra hozatala sem.

Yearbook of European Law 1997, 522-523. oldal) Úgy vélem, kételyei részben megalapozottak, miután olyan kérdésekre, mint például a kényszer vagy fenyegetés, a Rendelet alapján nem adható válasz.

⁴¹² Lásd a Trasporti Castelletti SpA kontra Hugo Trumphy SpA C-159/97. sz. ügyben 1999. március 16-án hozott ítéletet (EBHT 1999., I-1597. o.)

⁴¹³ Ez az ítélet is az 1978-ban módosított szövegváltozatot értelmezte. Érdekessége még az ügynek, hogy az elsőfokú ítélet meghozatala után tíz évvel született meg a Bíróság döntése, melyből kettőért ez, a többiért a nemzeti bíróságok voltak felelősek. (Trevor C. Hartley: Jurisdiction Agreements under the Brussels Jurisdiction and Judgments Convention. European Law Review 2000, 179. oldal)

Az eddigi értelmezések az 1978-as módosítást követő szövegváltozatra vonatkoztak, és nem született még döntés a San Sebastián utáni, illetve a Rendeletbe ennek megfelelően átültetett szövegváltozatról. Ez utóbbi egy megszorító rendelkezéssel több az előbbinél: nevezetesen olyan kereskedelmi gyakorlatnak megfelelő formában köthető ki a joghatóság, amelyet az ilyen kereskedelemben az érintett ügylet szerződésével azonos típusú szerződések szerződő felei széles körben ismernek, és rendszeresen betartanak. Látható, hogy hasonló érvelés a korábbi szöveg értelmezése körében is felbukkan, talán azért is, mert a Bíróság a fent elemzett döntéseit már az új változat ismeretében hozhatta meg. Mindenesetre nyitott még a kérdés, mennyivel tekinti majd többnek a jelenlegi szöveget, és mit tud hozzátenni eddigi fejtegetéseihez az európai fórum.

III. 2. 7. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS TARTALMÁVAL SZEMBEN TÁMASZTOTT EGYÉB KÖVETELMÉNY - MEGHATÁROZOTT JOGVISZONYBÓL SZÁRMAZÓ JOGVITÁK

A 23. cikk egy bizonyos jogviszonnyal kapcsolatban felmerült vagy a jövőben felmerülő jogviták eldöntésére teszi lehetővé a joghatóság kikötését. Ebből a fordulatból rögtön levonható az a következtetés, hogy a joghatósági megállapodás megszülethet már a jogvita felmerülése előtt, illetve azt követően is. A gyakorlatban az előbbi fordul elő sűrűbben, miután a kikötés maga az egymással szerződni kívánó felek között nem ritkán külön tárgyalási alap. Mint ahogy azonban arról korábban szó volt, egyes jogviszonyokban, nevezetesen a biztosítási, fogyasztói és az egyedi munkaszerződésből eredő ügyekben minden kötöttség nélkül csak a jogvita felmerülését követően élhetnek a felek kikötéssel, mert ilyenkor már az egyébként gyengébbnek tekintett féltől is elvárható, hogy felismerje lehetőségeit, s döntéseit ennek megfelelően hozza meg.

A joghatósági kikötésnek bizonyos jogviszonnyal kapcsolatban felmerült jogvitákra történő korlátozása abban leli magyarázatát, hogy a felek (bármelyik fél, perbeli pozíciótól függően) ne találhassák magukat oly helyzetben, mikor bármilyen jogvitával kapcsolatosan a kikötött fórum előtt perlik őket.⁴¹⁴ Különösen akkor nagy egy ilyen általános klauzulának a veszélye, ha valamelyik fél erősebb gazdasági pozícióban van a másiknál, s ennél fogva képes arra rákényszeríteni az általa választott, s ezért számára előnyös fórum előtti perlési lehetőséget minden közöttük esetlegesen felmerülő jogvita jövőbeni tekintetében.⁴¹⁵ Egy ilyen általános, meghatározatlan jogviszonyból eredő jogvitákra szóló kikötés érvénytelen. Ugyanakkor, ahogy Gaudemet-Tallon megjegyzi, elfogadható egy olyan joghatósági kikötés, mely nem egyetlen, hanem egymáshoz kapcsolódó több szerződés összességére kiterjed, mint például ha több megállapodás egyetlen üzem felépítésére vonatkozik.⁴¹⁶ Droz szerint pedig annak sincs akadály,

⁴¹⁴ Powell Duffryn Plc kontra Wolfgang Petereit C-214/89. sz. ügyben 1992. március 10-én hozott ítélet (EBHT 1992., I-1745. o.)

⁴¹⁵ Droz 125-126. oldal

⁴¹⁶ Gaudemet-Tallon 109. oldal

hogy ne egy létező, vagy magával a joghatósági megállapodással egyidejűleg létrehozandó, hanem jövőbeli jogviszonyra kössék ki a felek joghatóságot.⁴¹⁷

A meghatározott jogviszony mibenléte különösen akkor vet fel kérdést, ha a felek között folyamatos kereskedelmi kapcsolat van. Például, ha az egyik fél rendszeresen szállít a másiknak mint kiskereskedőnek meghatározott árukat, s van közöttük egy főszerződés (*master contract*) mely joghatósági kikötést tartalmaz. Szükség van-e arra, hogy az ennek alapján kötött, az egyes szállításokra vonatkozó szerződések is külön tartalmazzanak ilyen kikötést? Vagy elfogadható a főszerződés klauzulája ez utóbbiakra is? Droz ezen az állásponton van⁴¹⁸, de hasonló vélemény olvasható ki Diamond értekezéséből⁴¹⁹ is.

Maga a Rendelet szövege nem tisztázza, vajon a meghatározott jogviszony egyetlen szerződést takar, vagy ezt a fogalmat rugalmasabban és tágabban lehet értelmezni.⁴²⁰ Az egymáshoz elválaszthatatlanul kapcsolódó szerződéseknél Gaudemet-Tallon szerint a helyes értelmezés az, ha a kikötés hatályát, melyet csak az egyik szerződés tartalmaz, kiterjesztenék a joghatósági megállapodást tartalmazó, kapcsolódó szerződésre is. Nem tekinthető ilyennek – ahogy ez a Court de cassation döntéséből is kitűnik –, ha például egy keretszerződés tartalmaz kikötést, de az annak keretében megkötött szerződés már nem. A francia Semmítőszék egyéb, azonos végkicsengésű döntéseit is megemlíti Mourre⁴²¹, és hasonló eseteket idéz a belga és az olasz joggyakorlatból is⁴²², Hill pedig az angol joggyakorlatból⁴²³.

Lényegében az adott ügy konkrét körülményeinek értékelése, illetőleg a kikötés értelmezése alapján lehet következtetést levonni az eljáró bíróságnak arra vonatkozóan, mire is terjed ki a kikötés, azaz a bíróságnak fel kell tárnia a felek valós akaratát.⁴²⁴ Ez alapján lehet eldönteni, melyek azok a bizonyos jogviszonyok, illetve melyek azok a jogviták, melyekre a kikötés kiterjed. Nem feltétlenül kell ugyanis a feleknek az adott jogviszonyból származó

⁴¹⁷ Droz 126. oldal

⁴¹⁸ Droz 126. oldal

⁴¹⁹ Diamond 146-147. oldal

⁴²⁰ F. Schockweiler: Jurisdiction Clauses. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 120-121. oldal

⁴²¹ Például ha a joghatósági kikötést egy olyan kereskedelmi képviseleti szerződésbe (*contrat de représentation*) foglalták, melyet egy másik, kikötést nem tartalmazó szerződéssel megszüntettek és helyettesítettek, akkor a joghatósági kifogás ez utóbbi szerződés vonatkozásában nem alkalmazható. Nem lehet hivatkozni felek által kötött kereskedelmi ügynöki szerződésbe foglalt kikötésre az ugyanezen felek által pár nap múlva kötött tanácsadói és segítségnyújtási szerződésből (*contrat de consultation et d'assistance*) eredő jogvitában. Idézi ezeket az eseteket Mourre. (225. oldal).

⁴²² Mourre 225. oldal

⁴²³ Hill 103. oldal

⁴²⁴ Néhány angol esetben például kifejezetten felmerült a kikötés értelmezésének szükségessége, amikor azt kell eldönteni, hogy egy joghatósági kikötés csupán az azt tartalmazó szerződésből eredő követelésekre, avagy az azzal összefüggésben álló egyéb jogellenes károkozásból eredő igényekre (tort) is kiterjed-e. Az angol bíróságok hajlottak afelé, hogy akár e kétféle igényre is kiterjesztve értelmezzék a kikötést, különösen, ha fennállt a veszélye annak, hogy azok elkülönítésével különböző bíróságok előtt egymásnak ellentmondó ítéletek születhetnek. Lásd: a Court of Appeal-nek a Kitechnology BV v Unicolor GbmH Rahn Plastmaschinen ügyben 1994. április 28-án hozott ítélete [1994] I.L.Pr. 560, a Court of Appeal-nek a Continental Bank N.A. v Aeakos Compania Naviera S.A. ügyben 1993. november 10-én hozott ítélete [1994] 1 Lloyd's Rep. 505, a Court of Appeal-nek a Aggeliki Charis Compania Maritima S.A. v Pagnan S.p.A. ügyben 1994. május 17-én hozott ítélete [1995] 1 Lloyd's rep. 87 (in: Kaye 250-252. oldal), hasonló döntésekkel találkozunk a német joggyakorlatban is: például a Stuttgarter OLG 1990 november 9-én hozott ítélete (2 U 16/90) EuZW (1991) 125, IPRax (1992) 86 (in: Kaye 505-507. oldal)

valamennyi jogvitára kikötniük a bíróságot. Szabadságukban áll meghatározni, milyen ügyet utalnak a választott fórum elé, sőt, akár szét is bonthatják a bizonyos jogviszonyból felmerülő egyes jogvitákat, és különböző bíróságokat rendelhetnek azok elbírálására. A joghatósági megállapodást az alkalmazandó nemzeti jog szerint kell értelmeznie a bíróságnak.⁴²⁵

III. 2. 8. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS TÁRGYI HATÁLYA

A tárgyi hatályról itt már bővebben nem kell említést tennünk, miután az lényegében a meghatározott jogviszonyból eredő jogvitákat öleli fel, melyről már részletesebben szó esett. Egy probléma tisztázása azonban még hátramaradt, nevezetesen, hogy mi a joghatósági kikötés sorsa és hatása, ha az alperes a felperessel szemben ellenkövetelést támaszt beszámítási kifogás vagy viszontkereset formájában, esetleg olyan védekezéssel él, melyre a kikötés nem terjed ki. A probléma kétoldalú: egyrészt, mi az eljárás, ha a kizárólagos joghatósági kikötéssel érintett jogviszonyból eredő igényt másik tagállam bíróságai előtt kívánják ellenkövetelésként (védekezésként) érvényesíteni, másrészt, mit kell a kikötött bíróságnak tennie, ha az alperes olyan jogviszonyból eredő ellenköveteléssel él, amelyre a kikötés nem vonatkozik.

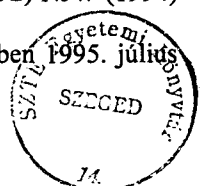
Ha olyan igénnyel lép fel az alperes, amelyre a felek kizárólagos joghatósági kikötéssel éltek elvileg kétféle döntésre juthat a bíróság: vagy tekintet nélkül a megállapodásra – nemzeti eljárásjogának alkalmazásával – figyelembe veszi az ellenkövetelést és dönt róla, vagy a megállapodásnak elsőbbséget biztosítva érdemi határozat nélkül elutasítja azt.

Az előbbi mellett hozható fel érvként egyrészt az eljárások felesleges megtöbbszöröződésének, illetve az egymással összefüggő jogviták szétदारabolódásának elkerülése iránti kíváncsalom. Másrészt, hogy a beszámítási kifogás lényegében nem tekinthető önálló kereseti igénynek csupán egy védekezésnek, melyre a nemzeti jogot kell alkalmazni⁴²⁶. Viszontkereset pedig, ha az ugyanazon a szerződésen vagy ugyanazon a tényálláson alapul, mint a kereset, a Rendelet 6. cikkének 3. pontja értelmében előterjeszthető, azaz a kereset tárgyában eljáró bíróság a viszontkeresetre is joghatósággal rendelkezik.

Az érdemi vizsgálat nélküli elutasítással azonban *tiszteletben tartható a felek akarata*, s biztosítható, hogy abból a jogviszonyból eredő jogvita, melyre a joghatósági megállapodás vonatkozik, semmilyen formában ne kerüljön egy másik tagállam bírósága elé. Ez a felfogás megerősíti a feleknek azt a tudatát, esetleges biztonságérzetét, hogy az adott jogviszonyból eredően csak a választott fórum előtt érvényesíthető igény, s más fórum előtt – jogszerűen – nem számíthatnak keresetindításra, illetve ellentámadásra. Különösen fontos ez abból a szempontból, hogy a fórum kiválasztása – mint arról már szó esett – egyben a fórum eljárási jogának és

⁴²⁵ Powell Duffryn Plc kontra Wolfgang Petereit C-214/89. sz. ügyben 1992. március 10-én hozott ítélet (EBHT 1992., I-1745. o.) Lásd ehhez kapcsolódóan a BGH 1993 október 11-én hozott döntését (II Zr 155/92) NJW (1994) 51 (in: Kaye 508-510. oldal)

⁴²⁶ Danvaern Production A/S kontra Schuhsunfabriken Otterbeck GmbH & Co C-341/93. sz. ügyben 1995. július 13-án hozott ítélet (EBHT 1995., I-2053. o.)

nemzetközi magánjogának választását is jelenti⁴²⁷, illetve ha a felek az alkalmazandó jogban is megállapodtak, tudják, hogy az általuk választott fórum azt fogja alkalmazni.

A Bíróság a Meeth kontra Glacetal ügyben⁴²⁸ a beszámítási kifogással kapcsolatosan nyilatkozott a témában először. A felek olyan joghatósági kikötéssel éltek, mely szerint, ha Meeth perli a Glacetal, akkor a francia bíróságok, ha a Glacetal perli Meeth-et, akkor a német bíróságok rendelkeznek kizárólagos joghatósággal, azaz mindegyik fél a másik ellen csak ez utóbbi lakóhelye, illetve székhelye szerinti tagállamban indíthat pert. A Bíróság, amellett, hogy megengedhetőnek tartott egy ilyen joghatósági kikötést az Egyezmény 17. cikke (Rendelet 23. cikke) alapján, annak sem látta akadályát, hogy egy ilyen perben az alperes a kikötéssel érintett szerződésből eredő igényét beszámítási kifogás formájában érvényesítse. A Bíróság tekintettel volt a felek szabad akaratának tiszteletben tartására és arra, hogy amennyire lehetséges, el kell kerülni a felesleges eljárásokat, mely a joghatósági kikötésről szóló 17. cikket (Rendelet 23. cikk) is magában foglaló Egyezmény (Rendelet) egészének célja. Kimondta: ezeknek a céloknak a fényében a 17. cikket (23. cikket) nem lehet úgy értelmezni, mely akadályát képezné, hogy az a bíróság, ahol a kikötés szerint a keresetet megindították, a per tárgyát képező jogviszonyhoz kötődő beszámítási kifogást is figyelembe vegye, ha a bíróság úgy véli, ez az eljárás összhangban van a joghatósági kikötés szövegével és szellemével.

A döntés érdekessége, hogy az ítélet rendelkező részéből a fenti megállapítás utolsó fordulata lemaradt, s az csak az indokolásban olvasható. Az előzetes döntés iránti kérelmet előterjesztő nemzeti bíróság azonban – minden bizonnyal e kritikus tóldat figyelembevételével, és nem a végső rendelkező rész alapján –, úgy értelmezte a felek kikötését, hogy az kizárja az alperes részéről a beszámítási kifogás előterjesztését. Döntését azzal indokolta, hogy az a fél, aki elsőnek kényszerül egy idegen, a másik fél lakóhelye szerinti államban perelni, egyben olyan ellenköveteléssel találja szemben magát, melyet, ha nem ő indít keresetet, az ő lakóhelye szerinti állam bírósága előtt kellett volna érvényesíteni.⁴²⁹

Az angol Court of Appeal – nemcsak a Rendelet által szabályozott, de a nemzeti jog szerinti kikötés, sőt a választottbírósági megállapodás tekintetében is egyöntetűen – úgy foglalt állást, hogy a beszámítási kifogások között különbséget kell tenni. Egyrészt beszélt ún. független beszámításról (*independent set-off*), amikor a beszámított követelés a per tárgyához nem kapcsolódik, s az alperes csak azt az eljárási lehetőséget használja ki, mellyel rendezni tudja a felperessel fennálló elszámolási viszonyát. Másrészt elhatárolta ettől az ügyleti beszámítást (*transaction set-off*), mikor is az alperes által érvényesített követelés a felek között fennálló, kapcsolódó jogviszonyból származik. Független beszámításról, ha a beszámítani kért követelés

⁴²⁷ Igaz ez annak ellenére, hogy a Római Egyezmény a szerződésekre alkalmazandó jogról (HL C 27., 1998.01.26., 34. o.) a szerződési jog széles skáláját lefedi. Az egyezmény által nem szabályozott területen ugyanis továbbra is a nemzeti jog alkalmazandó. Mindazonáltal a nemzetközi magánjog eltéréseiből eredő kockázat tovább csökken, ha a szerződésen kívüli kötelezettségekre alkalmazandó jogra vonatkozóan megszületik a rendelet (Róma II. Rendelet). Lásd COM (2003) 427 végleges.

⁴²⁸ Nicolaus Meeth kontra Glacetal 23/78. sz. ügyben 1978. november 9-én hozott ítélet (EBHT 1978., 2133. o.)

⁴²⁹ F. Schockweiler: Jurisdiction Clauses. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 128. oldal

olyan jogviszonyból származik, melyre a felek más bíróság joghatóságát kötötték ki, a kereset tárgyában eljáró bíróság nem dönthet, a kikötés megelőzi a beszámítási kifogás előterjeszthetőségét. Ellenkező esetben a kifogás előterjesztésének nincs akadálya.⁴³⁰

A fent ismertetett esetekből, valamint hallgatólagosan⁴³¹ a Bíróságnak a Hannelore Spitzley kontra Sommer Exploitation SA ügyben⁴³² hozott ítéletének indokolásából kiindulva úgy vélem, hogy elődlegesen a joghatósági megállapodás tartalmából kell kiindulni, s annak értelmezését követően vonható le következtetés a beszámítási kifogás előterjeszthetőségére vonatkozóan. Egyértelmű rendelkezés hiányában azonban az a helyes, hogy amennyiben az ellenkövetelés a per tárgyát képező jogviszonyból ered, akkor a kikötés nem akadályozza annak elbírálását⁴³³, míg egymástól független, különböző jogviszonyokból eredő követelések esetén a kikötés tiszteletben tartása a helyes. Ha tehát a nemzeti jog meg is engedi egy, a per tárgyát képező jogviszonytól független követelés beszámítási kifogásként történő érvényesítését, azonban erre a felek egy másik tagállam bíróságainak kizárólagos joghatóságát kötötték ki, akkor a bíróság köteles tiszteletben tartani a klauzulát, és joghatóság hiánya miatt a beszámítási kifogás tárgyában a kérelmet elutasítani. Ahogy Kropholler fogalmazott, egy beszámítási kifogással szembeni védekezés során a felperes semmivel sincs kedvezőbb eljárési pozícióban, mintha az ellenkövetelést önálló keresetként, vagy viszontkeresetként terjesztették volna elő.⁴³⁴ Természetesen ez nem érvényesül, ha a kikötés ellenére a felperes perbebocsátkozik, azaz elmulasztja kifogásolni a joghatóság hiányát.⁴³⁵

Vizontkeresettel érvényesített ellenkövetelésre is maga a Rendelet tartalmaz külön rendelkezést a 6. cikk 3. pontjában. Eszerint valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy perelhető „*az ugyanazon a szerződésen vagy ugyanazon a tényálláson alapuló viszontkeresetnél, amelyen az eredeti kereset alapul, azon bíróság előtt, amely az eredeti kereset tárgyában eljár*”. Kiemelendő azonban, hogy ez a rendelkezés csak arra az esetre vonatkozik, ha a felperesnek más tagállamban van a lakóhelye.⁴³⁶ Ennek hiányában a nemzeti jog alkalmazandó. Ez azért fontos, mert bár a Rendelet leszűkíti a viszontkereset előterjesztésének lehetőségét a

⁴³⁰ Aectra Refining and Marketing Inc v Exmar N.V. (The 'New Vanguard') [1995] 1 Lloyd's Rep. 191 (in: Kaye 256-257. oldal)

⁴³¹ Azért csak hallgatólagosan, mert a kérdés, amire a Bíróságnak választ kellett adnia az volt, hogy lerontható-e a felek által kifejezett módon választott bíróság joghatósága az alperes perbebocsátkozásával, azaz a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) szerinti kikötéstől el lehet-e térni a 18. cikk (24. cikk) szerinti hallgatólagos alávetéssel, ha a beszámítani kért követelésre a felek korábban joghatósági kikötéssel éltek. Abból, hogy a Bíróság nem hárította a kérdés eldöntését a nemzeti jogokra, és nem hivatkozott a beszámítási kifogás különleges eljárásjogi jellegére, mely önmagában kizárja a kérdés felvetését, hanem az Egyezmény (Rendelet) rendszerében vizsgálta a két rendelkezés egymáshoz való viszonyát, arra lehet következtetni, hogy a beszámítani kért követelést a joghatóság vizsgálata során önállóan kell kezelni. Így ha arról a kizárólagos joghatósági megállapodás értelmében csak más tagállam bírósága dönthet, akkor a kereset tárgyában eljáró bíróság nem vizsgálhatja a beszámítási kifogás alaposságát. Csak ilyen hipotézis fényében érthető a Bíróság ítéletében megfogalmazódott értelmezés.

⁴³² Hannelore Spitzley kontra Sommer Exploitation SA 48/84. sz. ügyben 1985. március 7-én hozott ítélet (EBHT 1985., 787. o.)

⁴³³ Lásd például ezzel kapcsolatba: Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses 132. oldal

⁴³⁴ Kropholler 325-326. oldal

⁴³⁵ Lásd erről majd részletesebben a Hannelore Spitzley kontra Sommer Exploitation SA 48/84. sz. ügyben 1985. március 7-én hozott ítéletet (EBHT 1985., 787. o.) a hallgatólagos alávetés körében

⁴³⁶ Lásd ezzel kapcsolatban Kengyel – Harsági 234-236. oldal.

kereset alapjául szolgáló szerződéssel, illetve tényállással azonos szerződésből és tényállásból eredő követelésekre, a nemzeti jogoknál ez nem szükségképpen. A magyar jog például akkor is megengedi a viszontkereset előterjesztését, ha a követelés nincs összefüggésben azzal a jogviszonnyal, melyből a kereseti követelés ered, de beszámításra alkalmas.⁴³⁷ A beszámítási kifogásnál előadottak viszontkereset esetén álláspontom szerint megfelelően irányadók: azaz teljesen független ellenkövetelés előterjesztésére viszontkereset formájában nem kerülhet sor, ha a felek egy másik tagállam bíróságainak kizárólagos joghatóságában állapodtak meg, hacsak a felperes perbe nem bocsátkozik.

A fenti fejtegetések gyenge pontja, mikor kell a per tárgyát képező jogviszonyhoz kapcsolódónak tekinteni az ellenkövetelést. A Meeth kontra Glacetal ügyben mindkét követelés ugyanabból a jogviszonyból eredt, így az összefüggés mélyebb boncolgatásának szükségessége fel sem merült. Vajon csak az a jogviszony (szerződés) vehető figyelembe, amely a kereset alapját képezi, vagy az is, amely ehhez szorosan kapcsolódik? Ennek során természetesen az anyagi jogviszonyok vizsgálatára kell, hogy sor kerüljön, s helyes álláspontnak az tűnik, ha a bíró szeme előtt tartja az egymásnak ellentmondó határozatok elkerülésének igényét. Ha az ellenkövetelésről való döntés nélkül a keresetről sem tud dönteni, vagy fordítva, akkor a felek akarata felülírható. Ha azonban a kapcsolat nem ilyen szoros, akkor a kikötés az együttes elbírálás akadályát képezi.

A felek akaratának korlátozása más oldalról is megvilágítható. Előfordulhat, hogy a joghatósági megállapodás nem minden, hanem csak meghatározott jogvitákat utal a választott fórum elé. Például, ha a kikötés úgy szól, hogy a szerződés teljesítésével kapcsolatos jogvitákat utalja a választott fórum elé. Keresetet ilyenkor csak a teljesítéssel összefüggésben lehet indítani a kikötött fórum előtt. Hivatkozhat-e ebben az ügyben az alperes akár védekezésként, akár viszontkereset formájában a szerződés nem létezésére vagy érvénytelenségére? Úgy tűnik, igen, melynek alátámasztásaként fel kell hívnunk a Bíróságnak a Gubisch ügyben⁴³⁸ hozott ítéletét. Ha ugyanis az egyik fél a teljesítés iránt keresetet indítana a kikötött fórum előtt, míg az alperes az általános szabályok szerint kérné egy másik tagállam bírósága előtt a szerződés érvénytelenségének vagy nem létezésének megállapítását, akkor az a perfüggőségi szabály alkalmazását vonná maga után. Az említett döntés szerint a perfüggőség szempontjából egy szerződés teljesítésére, illetve ugyanezen szerződés nem létezésének, illetve érvénytelenségének megállapítására irányuló követelések azonos igényeknek minősülnek, s ezért alkalmazni kell az Egyezmény 21. cikkét (Rendelet 27. cikke), azaz az utóbb felhívott bíróság köteles joghatóságának hiányát megállapítani, ha a korábban felhívott bíróság joghatóságát az ügyre megállapította.

A fordított esettel egyik fórum sem foglalkozott, nevezetesen, hogy a kikötött bíróság előtt érvényesíthető-e olyan ellenkövetelés, mely nem abból a jogviszonyból származik, melyre a

⁴³⁷ Pp. 147. § (1) bekezdés

⁴³⁸ Gubisch Maschinefabrik KG kontra Palumbo 144/86. sz. ügyben 1987. december 8-án hozott ítélet (EBHT 1987., 4861. o.)

kikötés kiterjed. A felek akarata ellenére ugyanis olyan jogvita is a kikötött fórum elé kerülne, melyre a megállapodás nem terjed ki: ez a lehetőség pedig ellentétes lenne a kikötés „meghatározott jogviszonyra” történő szűkítésével. A perökonómiai szempontok azonban az egységes elbírálás mellett szólnak. Egyéb joghatósági ok, illetve perbebocsátkozás hiányában a fenti elv követése indokolt álláspontom szerint ilyen esetben is.

III. 2. 9. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS SZEMÉLYI HATÁLYA

Természetesen vitán felüli, hogy egy joghatósági klauzula köti azokat, akik ebben megállapodtak. A további kérdés azonban, hogy harmadik személyek hivatkozhatnak-e más személyek által kötött joghatósági megállapodásra, illetőleg velük szemben lehet-e hivatkozni a kikötésre. A probléma felvetése azért bír jelentőséggel, mert elvileg azokra, akik nem fogadták el joghatóság kikötését a 23. cikknek megfelelő formában, annak hatálya nem terjedhet ki. A Schlosser jelentés a biztosítási szerződések kapcsán külön ki is emelte, hogy a joghatósági megállapodás harmadik személyeket nem köthet. Ezt különösen felelősségbiztosítás esetén a károsult által a biztosító ellen indított közvetlen keresetek tekintetében hangsúlyozta, s rámutatott, hogy az Egyezmény 10. cikk (2) bekezdésének (Rendelet 11. cikk (2) bekezdés)⁴³⁹ alkalmazása során a biztosító és a kötvényjogosult közötti joghatósági kikötés nem bír joghatással.⁴⁴⁰

A vizsgálódás ebben a körben két területet fog lényegében érinteni: az egyik, amikor a felek eredeti személyében jogutódlás folytán változás áll be, a másik, amikor a kikötés jogutódlás hiányában is hatással van harmadik személyekre.

III. 2. 9. 1. Jogutódlás

A Bíróságnak többször is állást kellett foglalnia – alapvetően a joghatósági megállapodás formai előírásainak értelmezése során – abban, hogy a hajóraklevélbe foglalt joghatósági kikötés érvényes-e a fuvarozó és egy harmadik személy, a hajóraklevél birtokosa között. Első alkalommal a Russ kontra Nova ügyben⁴⁴¹ kellett válaszolnia a nemzeti bíróság által felterjesztett kérdésre. Az ítélet értelmében, ha a fuvarozó és a feladó (szállítmányozó) között létrejött egy érvényes joghatósági megállapodás, és az alkalmazandó nemzeti jog alapján a harmadik személy a hajóraklevél megszerzésével a feladó (szállítmányozó) jogait és kötelezettségeit megszerezte, akkor a fuvarozó és a harmadik személy közötti jogviszony tekintetében is kielégítettnek kell tekinteni a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) feltételeit. Nem szükséges tehát, hogy a megmaradó eredeti fél és a jogutód között, a Rendelet előírásainak

⁴³⁹ A 11. cikk (2) bekezdése a következőképpen szól: A 8., 9. és 10. cikket kell alkalmazni a károsult által a biztosító ellen közvetlenül indított keresetre, amennyiben az ilyen közvetlen keresetindítás megengedett.

⁴⁴⁰ Schlosser jelentés 148. pont

⁴⁴¹ Partenreederei ms. Tilly Russ és Ernest Russ kontra NV Haven- & Vervoerbedrijf Nova és NV Goeminne Hout 71/83. sz. ügyben 1984. június 19-én hozott ítélet (EBHT 1984., 2417. o.)

megfelelő újabb megállapodás jöjjön létre. Magát a jogutódlás kérdését sem autonóm módon, hanem az alkalmazandó jog szerint kell megítélni.⁴⁴² A Bíróság megerősítette ezen megállapítását a Coreck Maritime ügyben⁴⁴³, és hozzátette, amennyiben az alkalmazandó jog alapján a bíróság arra a következtetésre jutna, hogy a harmadik személy nem lett a feladó (szállítmányozó) jogutódja, akkor a hajóraklevélbe foglalt kikötésre akkor lehet hivatkozni, ha a harmadik személy a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) előírásainak megfelelően elfogadta a klauzulát.⁴⁴⁴

Úgy vélem, annak ellenére, hogy ezek az értelmezések kifejezetten a hajóraklevelet megszerző harmadik személlyel összefüggésben születtek, ugyanezeket az elvek egyéb szerződések esetén is megfelelően alkalmazandók.⁴⁴⁵

III. 2. 9. 2. A kikötés hatása egyéb harmadik személyekre

Főszabály szerint az a személy, aki a joghatósági kikötéshez hozzájárulását nem adta, arra nem hivatkozhat, illetve vele szemben sem hozható fel. Mégis vannak kivételek, amelyek ezt áttörik olyan személyek vonatkozásában, akik a jogviszonyban közvetlenül érintettek.

A Bíróság kifejezett módon a biztosítási szerződések körében „legalizálta”⁴⁴⁶ azt a biztosító és a biztosítási kötvény birtokosa által aláírt szerződésbe foglalt kikötést, mely a szerződés megkötésében részt nem vevő harmadik személy, nevezetesen a biztosított (kedvezményezett) javára szól. Miután a biztosított a joghatósági klauzulát szigorúan véve nem fogadta el az előírt formai követelményeknek megfelelően, a biztosító a 17. cikk (Rendelet 23. cikk) be nem tartása miatt arra hivatkozott, hogy a biztosított az egyébként számára kedvező kikötést nem hozhatja fel ellene. A Bíróság elutasította az érveket, és a 3. szakasz biztosítottat védő szabályai által is alátámasztottan kimondta, hogy ha a joghatósági megállapodás az

⁴⁴² Érdekes jelenség például a belga bíróságoknál az, hogy alkalmazandó jogként mindig a belga jogot, nevezetesen a tengeri és szárazföldi szállításhoz szóló törvényt vették alapul arra hivatkozással, hogy annak közrendi jellege kizárja más állam jogának alkalmazását. Az említett törvény 91. cikke alapján azonban minden esetben, amikor harmadik személy birtokába került a hajóraklevél, elutasították az abban foglalt kikötést, mivel a törvény szerint ez a személy nem lesz a feladó jogutódja, a harmadik személy jogait és kötelezettségeit kizárólag a hajóraklevél tényleges tartalma alapján lehet meghatározni. (in: Kaye 25-27. oldal) A Coreck Maritime eset fényében azonban nem kizárt, hogy ezt az álláspontjukat felül kell vizsgálni, hisz a nemzetközi kereskedelem kialakított gyakorlatnak megfelelő formában maga a harmadik személy is elfogadhatta a kikötést. Ez az a megoldás, melyet Edwin Peel általánosságban ajánl a tengeri kereskedelem területén, mert elkerülhetők vele az alkalmazandó joggal kapcsolatos nehézségek. (Edwin Peel kommentárja in: Yearbook of European Law 2001, 347. oldal)

⁴⁴³ Coreck Maritime kontra Handelsveem BV és pertársai C-387/98. sz. ügyben 2000. november 9-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-9337. o.)

⁴⁴⁴ Layton – Mercer – O'Malley több olyan esetet említ, melyre a fent ismertetett elvet alkalmazták az angol bíróságok: így például a fuvarozott áru biztosítóját is köti a hajóraklevélben foglalt joghatósági megállapodás, illetve a hajó bérlője által a közös hajókárok iránt a bérleti szerződés alapján indított perre a szerződésben foglalt fórum bír joghatósággal akkor is, ha olyan céggel szemben kell az eljárást megindítani, aki a hajóbérlővel közvetlen szerződéses kapcsolatban nem állt, mint például egy albérlési láncolatban egy korábbi bérlővel szemben. (Layton – Mercer – O'Malley 685. oldal)

⁴⁴⁵ Mourre 224. oldal, Gaudemet-Tallon 116-117. oldal

⁴⁴⁶ Gerling Konzern Speziale Kreditversicherungs-AG és pertársai kontra Amministrazione del Tesoro dello Stato 201/82. sz. ügyben 1983. július 14-én hozott ítélet (EBHT 1983., 2503. o.) Ebben és a Tilly Russ ügyben hozott ítélet bizonyos ellentmondásos következményeire világít rá Nicolas Dorandeu (La transmission de clauses attributives de compétence en droit international privé. Journal du Droit International 2002/4., 1001-1016. oldal)

előírásoknak megfelelően létrejött a biztosító és a vele szerződő fél között, és a biztosított javára is szóló klauzulát a biztosító egyértelműen elfogadta, akkor a kikötést érvényesnek kell tekinteni. A Société financière et industrielle du Peloux kontra Axa Belgium és pertársai ügyben hozott ítéletében a Bíróság azt is kimondta, hogy ugyanakkor az ilyen kikötés nem hozható fel a záradékot kifejezetten jóvá nem hagyó, a szerződő féltől és a biztosítóétól különböző tagállamban székhellyel rendelkező biztosított kedvezményezettjével szemben.⁴⁴⁷

Úgy vélem, Gaudemet-Tallon álláspontjával összecsengően, a fenti megállapításokat nem feltétlenül kell a biztosítási szerződésekre korlátozni, hanem *kiterjeszthetők* minden olyan esetre, amikor a szerződő felek harmadik személy javára élnek kikötéssel. Minthogy általában a harmadik személyek javára szóló szerződés csak jogot biztosíthat a megállapodásban ténylegesen részt nem vevő személy részére, az ilyen klauzulára csak ez a fél hivatkozhat, vele szemben azonban felhozni nem lehet.⁴⁴⁸ E megállapítások – álláspontom szerint – akkor is helytállóak, ha a Bíróság eddig kifejezetten csak a biztosítási szerződések körében, és a biztosítóval szemben álló gyengébb fél (biztosított, kedvezményezett) védelmére figyelemmel hozta meg a döntéseit.⁴⁴⁹

Azokban a tagállamokban, ahol megengedett harmadik személyeknek a 6. cikk 2. pontja szerinti perbevonása⁴⁵⁰, felmerül a kérdés, kihat-e a kikötés ezekre a személyekre is, azaz a más személyek között létrejött joghatósági megállapodás szerinti bíróság előtt perbevonhatók-e. A 6. cikk 2. pontja a következőképpen fogalmaz: *valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy perelhető továbbá harmadik félként szavatossággal vagy jótállással kapcsolatos vagy bármely más, harmadik fél perbevonásával folyó perben az eredeti eljárás bírósága előtt, kivéve, ha ezeket az eljárásokat kizárólag azzal a céllal indították, hogy a harmadik felet kivonják az ügyében egyébként joghatósággal rendelkező bíróság eljárása alól.* Miután – szemben a 6. cikk 1. pontjával – a bíróság joghatóságát nem köti a Rendelet valamelyik fél lakóhelyéhez, nem kizárt, hogy a bíróság a kikötés alapján rendelkezzen joghatósággal a harmadik személlyel szemben is.⁴⁵¹ Eme elvi lehetőség ellenére Schockweiler szerint elsődlegesen a kikötés értelmezése alapján dönthető el, kiterjed-e a választott fórum joghatósága az ilyen eljárásokra (*third-party proceedings*) is.⁴⁵² Itt az ellenköveteléssel kapcsolatos bizonytalanságokkal találkozunk ismét: hol húzódik a határ a felek akarata és a perökonómiai érdekek között, mely esetekben írják felül az akarati autonómiát a Rendeletnek a felesleges eljárások elkerülésére irányuló céljai.

⁴⁴⁷ Société financière et industrielle du Peloux kontra Axa Belgium és pertársai C-112/03. sz. ügyben 2005. május 5-én hozott ítélet (EBHT 2005., I-3707. o.)

⁴⁴⁸ Gaudemet-Tallon 118. oldal.

⁴⁴⁹ Vesd össze: Nagy 158. oldal

⁴⁵⁰ Németországban, Ausztriában és Magyarországon harmadik személyekkel szemben a joghatóság ezen rendelkezés alapján nem állapítható meg, miután ezeknek a tagállamoknak a joga nem ismeri a perbevonás e fajtáját. Ezekben az államokban a perbehívásra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, melynek során a harmadik személy önként dönthet a beavatkozásról, nem kerül tehát rákényszerített pozícióba. (65. cikk)

⁴⁵¹ Gaudemet-Tallon: Jurisdiction Clauses 133. oldal

⁴⁵² F. Schockweiler: Jurisdiction Clauses. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 128. oldal

Úgy néz ki, fordított esetben, amikor valamelyik fél és a harmadik személy között kizárólagos joghatósági kikötés van, akkor a 6. cikk 2. pontjával szemben ez preferálandó, azaz a joghatósági megállapodás akadályát képezi a harmadik személy perbevonásának.⁴⁵³ A Liège-i kereskedelmi bíróság (Belgium) például az alvállalkozó felperes által a megrendelő ellen indított perben nem engedte meg a fővállalkozó alperes által történő perbevonását, mivel a felperes és fővállalkozó közötti érvényes kikötés a francia bíróságokat ruházta fel joghatósággal.⁴⁵⁴ A francia Semmitőszék előtti ügyben az alperes jótállási kötelezettség alapján kívánta perbevonni a harmadik személyt, akitől a felperesnek eladott hajóalkatrész (egy hajtószerkezet) beszerzésre került. A harmadik személy azonban arra hivatkozott, hogy a francia bíróságok előtt nem perelhető, mert az alperessel érvényes joghatósági kikötésben állapodott meg az olasz bíróságok javára. A Cour de Cassation elsőbbséget biztosított a joghatósági klauzulának.⁴⁵⁵

Érdemes ennek kapcsán kitérni a biztosítási szerződésekből eredő jogvitákra vonatkozóan kikötött joghatóságra is. A Schlosser jelentés ugyanis – a fentiekkel lényegében összecsengő módon – utal arra, hogy ha felelősségbiztosítás alapján a károsult keresetet indít a biztosítottal szemben [Egyezmény 10. cikk (1) bekezdése, Rendelet 11. cikk (1) bekezdése], s az eljáró állam joga meg is engedi a biztosító alperes által történő perbevonását, de a biztosító és a biztosított között van egy érvényes kikötés, akkor ez akadályát képezi a perbevonásnak.⁴⁵⁶

III. 2. 10. A KIKÖTÉS JOGHATÁSA

Lehetett volna a cím a 'kikötés célja' is, hisz ez az, amit a felek a megállapodásukkal el kívánnak érni: joghatósággal felruházni az általuk választott bíróságot vagy tagállami bíróságokat, esetlegesen más bíróságok joghatóságának egyidejű kizárásával.

Az Egyezmény szövege arra engedett következtetni, a felek megállapodása kizárólagos joghatóságot hoz létre, azaz a prorogációval együtt érvényesült a derogációs hatás is. Különösen az angol irodalomban és joggyakorlatban⁴⁵⁷ azonban, a felek szabad akaratára tekintettel az az álláspont alakult ki, az Egyezmény szövege nem képezi akadályát egy nem kizárólagos joghatósági megállapodásnak, illetve a nem kizárólagos joghatósági kikötés is a 17. cikk alá esik.⁴⁵⁸ Kifejezett módon nem kizárólagos joghatósági kikötéssel a 17. cikk (5) bekezdése

⁴⁵³ Mourre 240. oldal

⁴⁵⁴ 1993. március 10-i határozat, Tijdschrift Voor Belgisch Burgerlijk Recht (1995) 216 (in: Kaye 20. oldal)

⁴⁵⁵ Société Bretonne de Construction Navale v nanni Diesel société, MB Société et Société Marine Drive Units, DMF (1995) 283 (in: Kaye 437. oldal)

⁴⁵⁶ Schlosser jelentés 148. pont

⁴⁵⁷ Kiemelkedő ezek közül a Kurz v Stella Musical Veranstaltungen GmbH ügyben hozott ítélet ([1992] 1 All E. R. 630.)

⁴⁵⁸ Voltak azonban az angol irodalomban, akik óvatosságra intettek – ilyen értelmű kifejezett közösségi bírósági állásfoglalás hiányában – a nem kizárólagos joghatósági kikötésekkel kapcsolatosan. Mayss – Reed 199. oldal; Gerald Moloney: Choice of Jurisdiction Clauses. in: The Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Foreign Judgments. (szerk.: Gerald Moloney – Nicholas K. Robinson), Irish Centre for European Law, Dublin, 1989, 43. oldal; Adrian Briggs – Peter Rees: Civil Jurisdiction and Judgments. LLP, London, 1997, 73-74. oldal; Barry J. Rodger: Article 17 of the Brussels Convention – Exclusivity is a must? Civil Justice Quartely 1995, 250-257. oldal

alapján élhettek a felek, ha a megállapodás csak az egyik fél javára szolgált, mert ilyenkor ennek a félnek fennmaradt a joga arra, hogy az Egyezmény szerint egyébként joghatósággal rendelkező bíróságok előtt indítson eljárást.⁴⁵⁹ Emellett a biztosítási (12. cikk 3. pontja), a fogyasztói (15. cikk 2. pontja) és az egyedi munkaszerződésből (17. cikk (6) bekezdés) eredő ügyekben a gyengébb fél javára engedte az Egyezmény nem kizárólagos joghatóság kikötését.

Utalni kell arra, hogy a legtöbb szerző és több nemzeti bíróság is elfogadja azt, hogy a felek – a félautonómiából következően – akár több tagállam bíróságait általában vagy konkrét bíróságait is jogosultak kikötni. Ha a megállapodás kizárólagos joghatóságot hoz létre, akkor ebben az esetben ún. többszörös kizárólagos megállapodással állunk szemben. Ez egyfajta átmenet a kizárólagos és a nem kizárólagos joghatósági megállapodások között, hisz a Rendelet alapján egyébként joghatósággal rendelkező bíróságok nem járhatnak el, a kikötés szerinti bíróságok közül azonban a feleperes szabadon választhat. Érvényesül tehát a derogációs hatás, ugyanakkor azonban a felek vagylagosságot teremtenek. Erre a sajátosságára tekintettel egyes szerzők nem kizárólagos joghatósági megállapodásnak tekintik az ilyen kikötéseket, hisz nincs egyetlen olyan bíróság, mely kizárólagosan jogosult lenne eljárni.⁴⁶⁰

A Rendelet megoldotta az izolált prorogáció kérdését, s immáron maga a normaszöveg engedi meg a nem kizárólagos joghatósági megállapodásokat.⁴⁶¹ A Bizottság memoranduma⁴⁶² némileg félrevezetően, de legalábbis nehezen érthetően a Meeth kontra Glacetal ügyre hivatkozott a módosítás alátámasztásaként. Azért félrevezető az ebben az ügyben hozott ítéletre utalni, mert semmi nincs a határozatban, amely erre engedne következtetni. A nem kizárólagos joghatóság lényege, hogy az általános és a vagylagos joghatóság fennmarad, azaz a felek a választható fórumok körét *bővítik*. Az említett esetben azonban a felek – bár két tagállamot kötöttek ki – a megjelölt bíróságokat a perbeli pozíciókhoz igazítottan kizárólagos joghatósággal ruházták fel, *kizárva* az egyébként (vagylagos) joghatósággal rendelkező bíróságokat.

A nem kizárólagos joghatóság kifejezett elismerése a felek szerződési szabadságának ad hangsúlyt.⁴⁶³ A Rendelet ugyanakkor megszüntette az egyik fél javára szóló kikötésről szóló általános rendelkezést⁴⁶⁴, s csak a biztosítási, a fogyasztói és az egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekben tartotta fenn (13. cikk 2. pontja, 17. cikk 2. pontja, 21. cikk 2. pontja).

⁴⁵⁹ Lásd ezzel kapcsolatosan a Rudolf Anterist kontra Crédit lyonnais 22/85. sz. ügyben 1986. június 24-én hozott ítéletet (EBHT 1986., 1951. o.)

⁴⁶⁰ Layton – Mercer – O'Malley 709. oldal

⁴⁶¹ A francia jogirodalomban némi ellenszenvvel tekintettek erre a módosulásra, miután a kizárólagos joghatóság előnye épp abban rejlik, hogy már előre pontosan lehet tudni, melyik államnak, bíróságnak lesz egy jogvitára joghatósága. Lásd: Georges A. L. Droz – Hélène Gaudemet-Tallon: La transformation de la Convention de Bruxelles de 27 septembre 1968 en Règlement de Conseil concernant la compétence judiciaire la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale. Revue critique de droit international privé 2001/4. 641. oldal

⁴⁶² COM/99/0348 végleges

⁴⁶³ Kropholler 321-322. oldal

⁴⁶⁴ Gaudemet-Tallon szerint ez magyarázható azzal, hogy problémás annak eldöntése, vajon a kikötés csak az egyik fél javára szolgál-e (114-115. oldal). David Joseph álláspontja szerint önmagában a külön rendelkezés megszüntetése nem jelenti azt, hogy a felek nem élhetnek ilyen kikötéssel, hisz ez a fél-autonómiába belefér. (Joseph 65. oldal) Kropholler szerint is megengedettek az ilyen megállapodások, de a feleknek ezen irányú akaratukat egyértelműen, világosan kifejezésre kell juttatniuk. (Kropholler 323- 324. oldal) Úgy vélem – az utóbbi

A Rendelet azáltal preferálja a kizárólagos kikötést, hogy emellett fektet le vélelmet, azaz a felek eltérő megállapodásának hiányában a joghatóság kizárólagos.⁴⁶⁵ Igazából a kikötés kizárólagos vagy nem kizárólagos jellege a joghatósági megállapodás értelmezésétől függ.⁴⁶⁶ A magyar nyelven megszövegezett kikötéseknél a kizárólagos vagy nem kizárólagos jellegre való kifejezett utalás hiányában a bíróságok nagy valószínűséggel a *joghatóság kizárólagosságára* fognak következtetni, hacsak nem merül fel olyan körülmény, melyből bizonyosan megállapítható a feleknek a nem kizárólagos joghatóságra irányuló akarata. Amennyiben tehát a felek biztosra akarnak menni, hogy csak bővíteni fogják a joghatósággal rendelkező fórumok körét, kifejezett módon érdemes magában a szövegben kimondani a kikötés nem kizárólagos jellegét, vagy azt, hogy a Rendelet szerinti joghatóság is fennmarad, illetve hogy a kikötött fórum *is* joghatósággal bír. Ezt az utat követik a kontinentális államokban.⁴⁶⁷

A kizárólagos joghatósági kikötés semmiképp nem azonos a 22. cikkben szabályozott kizárólagossággal. A felek akarata nem érvényesülhet töretlenül, így bizonyos pergazdaságossági szempontok áttörhetik az általuk létrehozott kizárólagosságot (pl. ellenkövetelések, perfüggőség esetén). A joghatóság vizsgálata során sem egyenértékű a két kizárólagosság: a 25. cikk csak a Rendelet által létrehozott, 22. cikkben foglalt kizárólagos joghatóság védelmére írja elő a többi bíróságnak joghatóságuk hiányának kötelező megállapítását. Sőt, mint volt róla szó, maga a kikötés nem foszthatja meg a kizárólagos joghatósággal rendelkező bíróságot joghatóságától. A felek által létrehozott kizárólagosság nem akadályozza annak, hogy attól utóbb akár kifejezett módon, akár hallgatólagosan eltérjenek, azaz hogy az alperes perbebocsátkozásával egy másik tagállam bíróságának joghatóságát megalapozza, s a kikötést lerontsa. Ezzel szemben a 22. cikk szerinti kizárólagos joghatóságtól hallgatólagos megállapodással sem lehet eltérni. Végül a felek akaratán alapuló kizárólagosság megsértése nem adhat alapot a határozat más tagállamban történő elismerésének megtagadására.

Az egyébként kizárólagos joghatóság is relativizálódhat, ha a felek valamely tagállam bíróságának vagy bíróságainak kikötése mellett egy harmadik állam joghatóságában is megállapodnak. Ha elfogadjuk a *Meeth kontra Glacetal* ügyben született ítélet fejtegetései alapján a felek akaratú autonómiáját arra, hogy akár több tagállam vagy tagállami bíróság joghatóságát is kikössék, akkor szintén a szoros értelemben vett kizárólagosságot lazítjuk fel. Az

véleményekkel egyetértve –, a nem kizárólagos joghatósági kikötés általános megengedése és a felek szerződési szabadságának tiszteletben tartása a Rendelet hatálya alatt sem akadályozza az egyik fél javára szóló megállapodásnak. Annak eldöntése, hogy a kikötés csak az egyik fél javát szolgálja-e, az eljáró bíróságnak a joghatósági megállapodás értelmezése révén juthat el a felek akaratához.

⁴⁶⁵ Hab a tortán, hogy egyes területeken, mint például a bankszférában, hibrid formák is előfordulnak, azaz egyik fél javára a kikötés nem kizárólagos, a másik számára kizárólagos joghatóságot hoz létre. David Joseph szerint a *common law* alapján érvényes hibrid kikötések a Rendelet alkalmazási területén és megengedettek. (Joseph 94. oldal)

⁴⁶⁶ Az értelmezést pedig – ahogy arról már korábban szó volt – az alkalmazandó jog szerint kell elvégezni. Lásd: Layton – Mercer – O'Malley 706. oldal.

⁴⁶⁷ Az angol jogban ez már nem ilyen egyértelmű. Kifejezett jelentősége van a használt kifejezéseknek (*shall*, *submit*, *subject*, *refer*, *consent*). Nem követelik meg ugyan, hogy a klauzula kifejezetten használja az *'exclusive jurisdiction'* kifejezést, a *'shall'* segédigéből is elsődlegesen a kizárólagosságra lehet következtetni. A *'consent and submit to the jurisdiction of the English courts'*, vagy az *'each party consents to the jurisdiction of the courts of England'*, valamint a *'subject to English jurisdiction'* fordulatokat azonban az angol bíróságok inkább nem kizárólagos joghatósági kikötésként kezelik. (Joseph 91-94. oldal)

ilyen megállapodás eltávolodik a kizárólagosság eredeti jelentésétől, hisz lényegében nem lesz olyan egyetlen bíróság, amely a többi kizárva jogosult eljárni. Mindamellet nem is nem-kizárólagos kikötés, hisz a Rendelet egyéb szabályaira hivatkozni nem lehet.

Zárásképpen ejteni kell pár szót az *izolált derogációról*, melyet a Rendelet nem szabályoz⁴⁶⁸, de ez nem jelenti azt, hogy nem is élhetnének vele a felek. Eltérő közösségi bírósági iránymutatás vagy kifejezett jogszabályi rendelkezés hiányában azt mondhatjuk, az izolált derogáció is megengedett, mert a Rendelet céljával, a párhuzamos joghatóságok minimalizálásával, összhangban van. Mivel azonban a Rendelet által joghatósággal felruházott tagállamait, illetve bíróságait zárja ki, Rauscher javaslatával egyetértve, a visszaélések megelőzése végett a 23. cikk előírásainak betartását kellene megkövetelni.⁴⁶⁹

III. 2. 11. JOGHATÓSÁG KIKÖTÉSE CÉLVAGYON (*TRUST*) LÉTESÍTŐ OKIRATÁBAN

A 23. cikk (4) bekezdése különleges előírást tartalmaz a trust-okkal kapcsolatosan: *annak a tagállamnak a bírósága vagy bíróságai, amelynek joghatóságát a célvagyon („trust”) létesítő okirata kötötte ki, kizárólagos joghatósággal rendelkeznek annak alapítója („settlor”), kezelője („tustee”), vagy kedvezményezettje („beneficiary”) elleni peres eljárásra, amennyiben az ügy az e személyek között fennálló kapcsolatokat, illetve a gondnoki vagyonkezelés alapján fennálló jogait vagy kötelezettségeiket érinti.*

Jellegzetesen „*common law*” jogintézményről van szó, amely az említett két országban igen elterjedt. Olyan jogi helyzetek kezelésére használják, amelyeket a kontinentális jogokban más eszközökkel, más logikával oldanak meg.⁴⁷⁰ Lényege, hogy meghatározott személy(ek) (kezelő, „*trustee*”) más személy(ek) (kedvezményezett, „*beneficiary*”) bizonyos jogairól rendelkezhetnek, vagy egy jog által megengedett cél érdekében gyakorolhatnak jogokat oly módon, hogy a célvagyon valódi haszna nem a jogokkal rendelkező személyeknél, hanem a kedvezményezetteknel jelentkezik, illetve a célvagyon által szolgált cél elérését biztosítja. Maga a célvagyon azonban nem rendelkezik jogi személyiséggel. Harmadik személyek irányában a célvagyon kezelői úgy lépnek fel, mintha ők lennének a vagyon tulajdonosai, vagyis jogokat szerezhetnek a célvagyon javára, illetve kötelezettségeket vállalhatnak annak terhére. A külső jogviszonyokkal kapcsolatos jogvitákra a joghatóság egyéb szabályai alkalmazandók. Jogviták azonban felmerülhetnek belső relációban is: a célvagyon kezelői között, olyan személyek között, akik kezelői jogokat követelnek maguknak, a célvagyon alapítója és a célvagyonban érdekelt más személyek között, végül a kezelők és a kedvezményezettek között.

⁴⁶⁸ A Rendelet 7. szakaszának címe az angol nyelvű változat szerint „*Prorogation of jurisdiction*”, illetve a francia nyelvű változat szerint „*Prorogation de compétence*”.

⁴⁶⁹ Kengyel Miklós idézi Rauschert (in: Kengyel – Harsági 275. oldal) Ez következik egyébként más szerzők megállapításaiból is, mely szerint az izolált derogáció lényegében a Rendelet alapján egyébként joghatósággal rendelkező és ki nem zárt tagállamok bíróságai joghatóságának a kikötését jelenti. (például: Layton – Mercer – O’Malley 408. oldal)

⁴⁷⁰ Mivel annyira jellegzetesen angolszász jogi megoldásról van szó, hogy a kontinentális rendszerekben mégcsak hasonlóval sem találkozunk, a Rendelet valamennyi nyelvi változatában az angol kifejezéseket használják.

Fontos kiemelni, hogy a *trust*-tal kapcsolatos jogviták nem esnek a Rendelet hatálya alá, ha az 1. cikk értelmében kizárt ügyek közé tartoznak (például egy végrendelettel létrehozott *trust* esetében, vagy amikor csődeljárásban jelölik ki a célvagyon kezelőjét).

A joghatósági kikötésre vonatkozó speciális szabályok oka, hogy *trust*-ot nem feltétlenül kétoldalú megállapodással, hanem egyoldalúan, alapító okirattal hoznak létre, így a 23. cikk (1) bekezdésének alkalmazásával nem lehetne a joghatóságot kikötni. Az alapító, a kedvezményezettek, valamint a vagyonkezelő közötti, a *trust* belső viszonyaiban felmerülő jogvitákra vonatkozóan köthető ki a 23. cikk (4) bekezdésének megfelelően a joghatóság. A Schlosser jelentés ugyanakkor megjegyzi, a *trust* létrehozatalakor még nem biztos, hogy a lehetséges jogviták elbírálására pontosan meghatározható a legideálisabb fórum, ezért valószínűleg nem gyakran élnek vele.

A 23. cikk (4) bekezdése alkalmazásának nem feltétele, hogy az alperes vagy a felperes lakóhelye valamelyik tagállamban legyen. A Rendelet formai követelményt sem ír elő, bár utal arra, hogy a *trust* létesítő okiratába foglalható a kikötés. Mivel itt nem megállapodáson alapul a prorogáció, ezért itt a formai követelményeknek nincs kiemelt súlyuk.⁴⁷¹

III. 3. HALLGATÓLAGOS ALÁVETÉS

A fórum prorogáció Rendelet által ismert másik fajtája, amikor az alperes a joghatóság kifogásolása nélkül perbebocsátkozik. Az Egyezmény 18. cikke tartalmazta eredetileg a hallgatólagos alávetésre vonatkozó rendelkezést, mely a Rendelet 24. cikkébe változatlanul került át, lényegében 1968 óta módosítás nélkül él az eredeti szövegváltozat⁴⁷², szemben a kifejezett kikötéssel. A szöveg pedig a következőképpen hangzik: *a Rendelet egyéb rendelkezései alapján fennálló joghatóságtól eltekintve, valamely tagállamnak az a bírósága rendelkezik joghatósággal, amely előtt az alperes perbebocsátkozik. E szabály nem alkalmazható, amennyiben az alperes a bíróság joghatósága hiányának kifogásolása céljából jelent meg a bíróságon, vagy amennyiben a 22. cikk alapján más bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezik.*

Talán a szöveg változatlansága miatt van, de a hallgatólagos alávetéssel kapcsolatosan kevesebb kérdés merül fel az irodalomban és a gyakorlatban is, mint a kifejezett kikötéssel összefüggésben. Ettől függetlenül néhány pont tisztázásra szorul.

A kifejezett és a hallgatólagos alávetés egymáshoz való viszonya. Erre vonatkozóan a Rendelet semmit nem tartalmaz, ugyanakkor a Bíróság esetjogából egyértelmű képet adhatunk a kifejezett és a hallgatólagos alávetés kapcsolatáról. Ha ugyanis a felek korábban a 23. cikknek

⁴⁷¹ Briggs – Rees 134. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 735-736. oldal

⁴⁷² Leszámítva azt, hogy az egyes szövegváltozatok (fordítások) közötti különbségből ('*solely*') eredő hibát a Bíróság értelmezésére tekintettel az Egyezménynek a Rendeletté történő transzformálása során korrigálták. Erről részletesebben később lesz még szó.

megfelelően megállapodtak egymással egy tagállami bíróság vagy általában egy tagállam joghatóságában, de a felperes ezt figyelmen kívül hagyva egy másik tagállamban indít eljárást, akkor az alperes a perbebocsátkozásával a kifejezett megállapodást leronthatja. Lényegében arról van szó, hogy a felek közös akarattal eltérhetnek saját korábbi megállapodásuktól, mely történhet kifejezett módon, azaz egy újabb szerződéssel, vagy hallgatólagosan is. A felperes azzal adja hozzájárulását a kikötés felülírásához, hogy a kikötés ellenére más bíróság előtt indít keresetet. Az alperes pedig azért, hogy a joghatóság hiányát nem kifogásolja, hanem egyéb kifogást terjeszt elő, illetve az ügy érdemére vonatkozó nyilatkozatot tesz.⁴⁷³

A Rendelet 24. cikkének alkalmazási köre. Tisztázni kell azt is, hogy a „a Rendelet egyéb rendelkezései alapján fennálló joghatóságtól eltekintve” fordulat alatt mit kell érteni. A kicsit furcsa megfogalmazású bevezető lényege, hogy amennyiben a Rendelet más rendelkezése alapján a bíróság joghatósággal nem bír, akkor is eljárhat, ha előtte az alperes perbebocsátkozott. Ha, ennél fogva, a Rendelet egyéb szabálya a bíróság joghatóságát megalapozza, akkor a 24. cikk alkalmazására nem kerülhet sor: egy esetleges perbebocsátkozás joghatóságait (például a hatáskörre, illetékességre, stb...) a nemzeti jog szerint kell megítélni. Ha például egy bíróság az 5. cikk valamelyik rendelkezése alapján bír joghatósággal és egyben illetékességgel is, ugyanakkor a felperes ugyanebben a tagállamban, de egy másik város bírósága előtt indít keresetet, akkor a 24. cikk alkalmazható, s ez utóbbi bíróság az alperesi perbebocsátkozás révén, a Rendelet alapján járhat el. Míg ha a Rendelet csak általában a tagállamot jelöli ki, mint például az általános joghatóságnál, akkor a perbebocsátkozás tisztán nemzeti jogi kérdés, a joghatóságra kihatással nincs.⁴⁷⁴ Itt kell utalni arra – a gyakorlatban egyébként valószínűtlen – esetre, amikor az ügy minden releváns elemében egyetlen tagállamhoz kötődik, de a felperes egy másik tagállamban indít keresetet. A bíróság joghatósága itt is megalapozható a Rendelet 24. cikke szerinti perbebocsátkozással.⁴⁷⁵

Az alperes perbebocsátkozása rendszerint megalapozza az eljáró bíróság illetékességét is. Más kérdés, ha az alperes csak az illetékesség hiányát kifogásolja. Mivel ez nem vehető figyelembe a joghatóság kifogásolásaként (is), az eljáró bíróság joghatósága létrejön. A nemzeti jog alapján kell azonban vizsgálni, megalapozott-e az illetékességi kifogás. Mivel az alávetés nem általában a tagállam bíróságainak joghatóságát alapozza meg, hanem csak a konkrétan eljáró bíróságot⁴⁷⁶, ha át is teszik az ügyet az illetékes bírósághoz, ennek joghatóságát csak egy újabb perbebocsátkozás alapozhatja meg, hacsak nem ennek a másik bíróságnak az ügyre a Rendelet egyéb rendelkezése alapján joghatósága is van (például az 5. cikk valamelyik

⁴⁷³ Elefanten Schuh GmbH kontra Pierre Jacqmain 150/80. sz. ügyben 1981. június 24-én hozott ítélet (EBHT 1981., 1671. o.), Hannelore Spitzley kontra Sommer Exploitation SA 48/84. sz. ügyben 1985. március 7-én hozott ítélet (EBHT 1985., 787. o.)

⁴⁷⁴ Lásd: Geimer – Schütze 426. oldal

⁴⁷⁵ Layton – Mercer – O'Malley 744. oldal

⁴⁷⁶ Ezt az értelmezést erősíti: Layton – Mercer – O'Malley 749. oldal

rendelkezése alapján).⁴⁷⁷ Ha azonban az illetékességi kifogás megalapozatlan, a bíróság a perbebocsátkozás alapján eljárhat. Hasonló, a helyzet a hatáskörrel kapcsolatosan. A hatáskör kifogásolása magát a joghatóságot megalapozza, ugyanakkor a nemzeti szabályok szerint kell a hatáskör hiányát megítélni. A nemzeti szabályok azonban – szemben az illetékességgel – rendszerint nem teszik lehetővé a hatáskör perbebocsátkozással történő megalapozását.

További értelmezési kérdést vet fel, a fél perbeli pozíciójának megítélése. A szöveg szó szerinti értelmében csak az alperes perbebocsátkozása alapozza meg a joghatóságot. Mi van azonban, ha az alperes a felperes ellen olyan ellenkövetelést terjeszt elő (beszámítási kifogást, viszontkeresetet) ugyanabban a perben, amelyre a bíróságnak nincs joghatósága még a 6. cikk 3. pontja alapján sem? Vajon rá is alkalmazható analóg módon a 24. cikk rendelkezése, azaz ha nem kifogásolja a joghatóság hiányát, akkor perbebocsátkozása a perbíróság joghatóságát az ellenkövetelés tekintetében is megalapozza? A Bíróság válasza szerint igen.⁴⁷⁸ A 24. cikkben szabályozott szituáció és a felperes ellen ugyanabban a perben előterjesztett ellenköveteléssel kapcsolatosan a joghatóság kifogásolásának elmaradása nagyon hasonlóak egymáshoz, így ez és a pergazdaságossági követelmények indokolttá teszik a hallgatólagos alávetés figyelembevételét a felperesi oldalon is.

Az alperes perbebocsátkozása kizárólag akkor alapozza meg az adott tagállami bíróság joghatóságát, ha nem áll fenn egy másik tagállam kizárólagos joghatósága a Rendelet értelmében. A 22. cikk reflexhatásaként hasonlóan kellene megítélni azt, ha a kizárólagos joghatóság egy harmadik államhoz kötődik.⁴⁷⁹ A biztosítási, a fogyasztói és az egyedi munkaszerződésből eredő ügyekben azonban – kifejezett rendelkezés hiányában is – alapozható a joghatóság az alperes perbebocsátkozására. Ott, ahol egyébként speciális joghatósági szabályok érvényesülnek, azért megengedett a 24. cikk alkalmazása, mert egyenértékű a 13. cikk 1. pontjában, a 17. cikk 1. pontjában és a 21. cikk 1. pontjában foglalt rendelkezések lényegével, azaz a felek megállapodása, jelen esetben a hallgatólagos megállapodása, a jogvita felmerülését követően jön létre.

A 24. cikkre csak akkor lehet rá hivatkozni, ha az ügynek nemzetközi vonatkozása van, egyébként a perbebocsátkozásra a nemzeti jog alkalmazandó. A Bíróság értelmezése folytán azonban a joghatósági szabályok alkalmazásához nem szükséges, hogy az ügynek a belső piac működésével, azaz több tagállammal valódi és elégséges kapcsolata legyen.⁴⁸⁰ Bizonytalanság lép azonban fel a tekintetben, hogy az alperesnek vagy alternatívaként a felperesnek lakóhellyel kell-e rendelkeznie valamelyik tagállamban. Három vélemény alakult ki. Az egyik szerint –

⁴⁷⁷ Ez az értelmezés következik legalábbis a 24. cikk megfogalmazásából: „valamely tagállamnak az a bírósága rendelkezik joghatósággal, amely előtt az alperes perbebocsátkozik.” Nem biztos azonban, hogy ez a cél, amit el akartunk érni. Ha ugyanis az illetékes bíróság előtt most már az alperes hivatkozik a joghatóság hiányára, akkor az egész megelőző eljárás teljesen felesleges volt. Helyesebb volna a szabály akkor, ha a perbebocsátkozás a *tagállami bíróságok* joghatóságát alapozná meg, mert kifogást egy másik bíróság előtt már nem lehetne figyelembe venni.

⁴⁷⁸ Hannelore Spitzley kontra Sommer Exploitation SA 48/84. sz. ügyben 1985. március 7-én hozott ítélet (EBHT 1985., 787. o.)

⁴⁷⁹ Gaudemet-Tallon 120. oldal

⁴⁸⁰ Andrew Owusu kontra N. B. Jackson mint 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' és pertársai C-281/02. sz. ügyben 2005. március 1-jén hozott ítélet (EBHT 2005., I-1383. o.) 34. pont

tekintettel a 4. cikk (1) bekezdésére⁴⁸¹ – az alperes perbebocsátkozása csak akkor alapozza meg a joghatóságot, ha az alperes valamelyik tagállamban lakóhellyel rendelkezik: különösen megerősíti ezt az álláspontot az, hogy az Egyezmény Rendeleté történő transzformálása során figyelemmel voltak 23. cikkre, míg a 24. cikkre nem. Ez következik a Jenard jelentésből⁴⁸², és ezt vallja Gaudemet-Tallon is.⁴⁸³ A másik felfogás szerint elegendő, ha valamelyik fél, azaz vagy az alperes vagy a felperes lakóhelye valamelyik tagállamban található. Ennek az álláspontnak a hívei arra hivatkoznak, hogy a Rendelet a 7. szakaszban együtt szabályozza az alávetésnek mind a két formáját, így figyelemmel a szoros kapcsolatra a 23. cikknek ez a feltétele a 24. cikk alkalmazása során megfelelően irányadó.⁴⁸⁴ A harmadik irányzat szerint azonban az alávetés a joghatóságot attól függetlenül megalapozza, hogy hol van a felek lakóhelye. Így alkalmazandó akkor is, ha egyik fél lakóhelye sem található egyik tagállam területén sem. Droz megállapításai szerint, amikor az Egyezmény 18. cikkét már megszövegezték, a 17. cikk még nem tartalmazta a lakóhely követelményét, s az csak az utolsó pillanatban került bele. A 18. cikkben az Egyezmény „egyéb rendelkezései”-re (*autres dispositions*) való hivatkozás az összes korábbi, joghatóságra vonatkozó rendelkezést magában foglalja, azaz a 4. cikket is, mely a harmadik államban lakó személyekre mint alperesekre a nemzeti szabályok alkalmazását írja elő. Lényegében tehát a perbebocsátkozás talaján a nemzeti szabályok jelentőséggel nem bírhatnak az Egyezmény (Rendelet) alkalmazási körében.⁴⁸⁵ A Bíróságnak a Group Josi ügyben⁴⁸⁶ kibontott fejtegetései szintén arra utalnak, a felek lakóhelye irreleváns. A 44. pontban ugyanis úgy fogalmazott, hogy a 18. cikk (Rendelet 24. cikk) értelmében az alperes önkéntes perbebocsátkozása megalapozza annak a szerződő állami bíróságnak a joghatóságát, ahol a felperes keresetet indított, anélkül, hogy az alperes lakóhelye releváns lenne. Majd a 45. pontban így folytatta: ugyanakkor, bár az eljáró bíróságnak valamelyik szerződő állam bíróságának kell lennie, ez a rendelkezés továbbá nem követeli meg, hogy a felperes egy ilyen államban rendelkezzen lakóhellyel. Ezen az állásponton van Gothot és Holleaux⁴⁸⁷, valamint Weser⁴⁸⁸, és ezt az értelmezést támogatja Geimer⁴⁸⁹ is.

⁴⁸¹ A 4. cikk (1) bekezdése értelmében, ha az alperes nem rendelkezik lakóhellyel valamelyik tagállamban, akkor valamennyi tagállam bíróságainak joghatóságát – a 22. és a 23. cikk sérelme nélkül (kivételével) – az adott tagállam joga határozza meg.

⁴⁸² 38. oldal

⁴⁸³ Gaudemet-Tallon 120. oldal, de lásd még P. Kaye és T. Hartley – idézi: Mayss –Reed 204. oldal. Lényegében ehhez áll legközelebb Layton – Mercer – O'Malley felefogása is: álláspontjuk szerint a 24. cikk csak akkor irányadó, ha a Rendelet egyéb rendelkezései más tagállam bíróságára (bíróságaira) joghatóságot ruház. Mivel a Rendelet joghatósági szabályainak középpontjában az alperes lakóhelye áll, a legtöbb esetben szükség van a 24. cikk alkalmazhatóságához, hogy az alperes valamelyik tagállamban rendelkezzen lakóhellyel. Ez alól kivétel, ha a felek a 23. cikk szerint kifejezett joghatósági megállapodással éltek, és a felperes lakóhelye található valamelyik tagállamban. Egyértelműen nem tartják azonban alkalmazhatónak a 24. cikket, ha kizárólag harmadik államokhoz köthető az ügy. (Layton – Mercer – O'Malley 746. oldal)

⁴⁸⁴ Kengyel Miklós idézi Krophollert. in: Kengyel – Harsági 277. oldal, Nagy 159-160. oldal

⁴⁸⁵ Droz 137-138. oldal

⁴⁸⁶ Group Josi Reinsurance Company SA kontra Universal General Insurance Company C-412/98. sz. ügyben 2000. július 13-án hozott ítélet (EBHT 2000., I-5925. o.)

⁴⁸⁷ Gothot – Holleaux 111. oldal,

⁴⁸⁸ Martha Weser: *Convention communautaire sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions*. Editions A. Pedone Paris, 318. oldal

⁴⁸⁹ Geimer – Schütze 424. oldal

Az utolsó felfogás mindenképp gyakorlat-párti, hisz az eljáró bírónak nem kell a felek lakóhelyét vizsgálnia, s ennek következtében a közösségi, illetve a nemzeti szabályok közötti határt keresnie: egy nemzetközi ügyben lakóhelyre tekintet nélkül eljárhat a Rendelet 24. cikke alapján, ha az alperes előtte perbebocsátkozott. Ez a magyar jog tekintetében például azt jelenti, hogy az Nmtvr. 62/H. §-a csak azokban az ügyekben nyerhet alkalmazást, amelyek nem esnek a Rendelet tárgyi hatálya alá.

A perbebocsátkozás a tág értelmezés következtében nemcsak a Rendelet 23. cikke szerint kikötött joghatóságot írhatja felül, de harmadik államban lakó személyek által, valamelyik tagállam vagy tagállami bíróság javára szóló, a nemzeti jog szerint megkötött klauzulákat is. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a 23. cikk (3) bekezdésének alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a kikötésben szereplő tagállami bíróságtól különböző tagállami bíróság előtt az alperes nem bocsátkozott perbe.

A perbebocsátkozás. A 24. cikk alkalmazásának legkényesebb kérdése, mi minősül perbebocsátkozásnak, és mi nem, illetve miként értékelhető, ha az alperes egyszerre kifogásolja a joghatóság hiányát és egyben érdemi nyilatkozatot is tesz.

Mielőtt ennek részletes elemzésébe fognék, utalnék arra, hogy a Rendelet nem követeli meg a bírótól az alperes figyelmeztetését. Ha a fél jogi képviselővel jár el, ez teljességgel indokolt is. Másik oldalról azonban, ha nincs jogi képviselője, a perbebocsátkozással nehéz helyzetbe hozhatja magát. Az általános követelmény, mely szerint mindenkinek – elvileg-tisztában kell lennie jogaival és kötelezettségeivel természetesen a gyakorlatban nem állja meg a helyét. *Ad hoc* még a jogászok sem képesek ilyen bravúrra. Azokban a jogviszonyokban, ahol az egyik fél egyébként is domináns pozícióban van a másikkal szemben, a jogban járatlanság kijátszásának esélye is nagyobb. Úgy látom, önmagában a jogvita felmerülése ezen a helyzeten nem változtat sokat, ezért a három kiemelt területen, a biztosítási, a fogyasztói és az egyedi munkaszerződésekből eredő jogvitákban célszerű lenne közösségi szinten előírni *a bíró tájékoztatási kötelezettségét* a jogi képviselő nélkül eljáró védett fél számára. Mondom ezt annak ellenére, hogy a perbebocsátkozás arra tekintettel megengedett, hogy azonos értékű a jogvita felmerülését követő kifejezett joghatósági megállapodással. Valljuk be azonban, a gyakorlatban ilyen megállapodás kötésére nemigen kerül sor. Sokkal nagyobb az esélye annak, hogy a biztosító, a fogyasztóval szerződő fél, illetve a munkáltató – megsértve a joghatósági előírásokat – a számára kedvező fórum előtt perel, s kihasználja a másik fél tudatlanságából eredő perbebocsátkozást, hisz ez utóbbi a legtöbb esetben nincs tisztában nyilatkozatainak eljárásjogi következményeivel. Öröndetes módon a magyar jogszabályok, nevezetesen a Pp. 157/A. § (2) bekezdése kifejezett módon előírja a bíró számára, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró felet a joghatóság kifogásolhatóságáról tájékoztatása.

Annak ellenére, hogy a Jenard jelentés szerint annak az időpontnak, ameddig az alperes a kifogását felhozhatja, illetve a perbebocsátkozás jogi jelentésének meghatározása a nemzeti

eljárásjogok feladata⁴⁹⁰, a közösségen belüli egységes jogalkalmazás azt kívánja, hogy a perbebocsátkozást autonóm módon értelmezzük. Ez kristályosodik ki a Bíróság esetjogából is, mindamelllett a polgári eljárások menetétől, így a nemzeti eljárásjogoktól teljesen elszakítani a kifogások előterjeszthetőségét nem lehet.

Annyi bizonyos, hogy a joghatóság kifogásolásának ugyan nem kell kifejezetten ebben a formában megjelennie, de az alperes nyilatkozatából egyértelműen ki kell tűnnie, a bíróság eljárási jogosultságát az ügyek államok közötti megosztása alapján vitatja. A 24. cikk szerinti perbebocsátkozásnak minősül az is, ha az alperes csak egyéb eljárásjogi kifogásokat hoz fel: például vitatja a bíróság hatáskörét, illetékességét, res judicata-ra vagy egyéb akadályra hivatkozik. Joghatósági kifogásként értékelhető azonban, ha választottbírói megállapodásra hivatkozik vagy a bírói út megengedhetőségét vitatja.⁴⁹¹ Layton – Mercer – O'Malley ugyanakkor utal több olyan esetre, amikor az alperes egyes eljárási cselekményét nem tekintették a bíróságok perbebocsátkozásnak: például az okiratok feltárására (*discovery of documents*) irányuló kérelmet, vagy a védekezés előterjesztésére nyitvaálló határidő meghosszabbítására irányuló kérelmet.⁴⁹²

Kérdéses volt azonban, hogy perbebocsátkozásnak minősül-e az, ha az alperes a joghatóság kifogásolása mellett az ügy érdemére vonatkozó nyilatkozatot is tesz. A probléma az Egyezmény 18. cikkének különböző nyelvváltozatai kapcsán merült fel, ugyanis a legtöbb fordításban az szerepelt, hogy csak akkor nem alkalmazható a 18. cikk (Rendelet 24. cikk) első mondatában foglalt szabály, ha az alperes *csak* a joghatóság kifogásolásának céljából jelent meg a bíróság előtt. Más szövegváltozatok, mint például a francia, ezt a szűkítést nem tartalmazta, azaz nem zárta ki annak lehetőségét, hogy az alperes a joghatóság vitatása mellett akár érdemi nyilatkozatot is előadjon. A Bíróság több esetben⁴⁹³ is ez utóbbi értelmezést erősítette meg. Eszerint a 18. cikk (Rendelet 24. cikk) nem alkalmazható, ha az alperes nem csak a bíróság joghatóságának hiányát vitatja, hanem egyúttal a kereset érdemében nyilatkozik, feltéve, hogy, amennyiben a joghatósági kifogás nem előzi meg az érdemi védekezést, nem a nemzeti eljárásjog szerint a bírósághoz címzett első védekezésnek minősülő nyilatkozatot követően terjesztették elő. Egyes tagállamokban ugyanis az alperes elveszíti az érdemi védekezésre való jogát, ha a joghatósági kifogása sikertelen marad, és egyidejűleg nem terjesztett elő érdemi védekezést is. A 18. cikk (Rendelet 24. cikk) ellenkező értelmezése megfosztaná az alperest az érdemi védekezés jogától, mely nem állna összhangban az Egyezmény (Rendelet) céljaival és

⁴⁹⁰ Jenard jelentés 38. oldal

⁴⁹¹ Kengyel - Harsági 278. oldal, Layton – Mercer – O'Malley 754. oldal

⁴⁹² Layton – Mercer – O'Malley 753. oldal

⁴⁹³ Elefanten Schuh GmbH kontra Pierre Jacqmain 150/80. sz. ügyben 1981. június 24-én hozott ítélet (EBHT 1981., 1671. o.), Établissements Rohr Société anonyme kontra Dina Ossberger 27/81. sz. ügyben 1981. október 22-én hozott ítélet (EBHT 1981., 2431. o.), C.H.W. kontra G.J.H. 25/81. sz. ügyben 1982. március 31-én hozott ítélet (EBHT 1982., 1189. o.), Gerling Konzern Speciale Kreditversicherungs-AG és pertársai kontra Amministrazione del Tesoro dello Stato 201/82. sz. ügyben 1983. július 14-én hozott ítélet (EBHT 1983., 2503. o.)

szellemével.⁴⁹⁴ A Rendeletben ezt a hibát az érintett nyelvváltozatokban korrigálták, így például az angol szövegből kikerült a kizárólagos kifogásolásra utaló szó ('*solely*').

Ha az alperes sem írásban nem nyilatkozott, sem a tárgyaláson nem jelent meg, akkor hallgatása és távolmaradása nem értékelhető perbebocsátkozásként, a bíróságnak meg kell állapítania joghatósága hiányát.

Ami a magyar polgári eljárásjogból következő szabályokat illeti, a Pp. 126. §-ának (3) bekezdése szerint az alperesnek a kereseti kérelemre legkésőbb a tárgyaláson nyilatkoznia kell, s elő kell adnia a védekezésének alapjául szolgáló tényeket és ezek bizonyítékait. Az alperest a bíróság arra is felhívhatja, hogy az első tárgyalás előtt írásban terjessze elő nyilatkozatát, melyre nem hagyhat kevesebb időt, mint a kézbesítéstől számított tizenöt nap. A bírói gyakorlat értelmezése szerint ennek a határidőnek az elmulasztása semmilyen hátránnyal nem jár az alperesre, hisz a felhívás ellenére legkésőbb az első tárgyaláson megteheti nyilatkozatát. Sőt, a Legfelsőbb Bíróság szerint a „kézbesített keresetlevélre a tárgyalás előtt tett írásbeli nyilatkozat csak az alperes állásfoglalásának az irányát mutató beadványnak minősül, és nem ellenkérelem”⁴⁹⁵, mondhatnánk nem védekezés. Az alperes tehát legkorábban a tárgyaláson terjeszti elő védekezését (Pp. 139. §), méghozzá a szóváltás keretében. Fel kell idéznünk azonban a Pp. 157/A. § (1) bekezdésének a) pontját is, mely szerint a bíróság az eljárást (pert) megszünteti, amennyiben az alperes az első tárgyalást elmulasztotta, és *írásbeli védekezést sem terjesztett elő*. Úgy vélem, a jóhiszeműség elvével lenne ellentétes, ha az alperes, az írásbeli védekezését követően, melyben a joghatóság hiányát nem kifogásolta, az első tárgyaláson mégis eredményesen vitathatná a bíróság joghatóságát.⁴⁹⁶ Egyetértek így Nagy álláspontjával, aki szerint az alperesnek, ha írásban védekezik, akkor már itt hivatkoznia kell a joghatóság hiányára.⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ Ha írásbeli védekezés nincs, akkor a felperesnek a keresete fenntartására, illetve

⁴⁹⁴ Ez azt is jelenti, hogy ha az alperes csak a joghatóságot vitatja, de az érdemi védekezéstől elzárkózik, miközben a nemzeti polgári eljárásjog az utóbbi előterjesztését egy későbbi időpontban már nem engedi meg, a joghatósági kifogás elutasítását követően hozott határozat elismerését, illetve végrehajtását egy másik tagállamban nem lehet az Egyezmény 27. cikk 1. pontja, a Rendelet 34. cikk 1. pontja alapján közrendbe ütközés miatt megtagadni. Lásd: *Établissements Rohr Société anonyme kontra Dina Ossberger* 27/81. sz. ügyben 1981. október 22-én hozott ítélet (EBHT 1981., 2431. o.)

⁴⁹⁵ BH 1998/133. számon közzétett döntés

⁴⁹⁶ Némi ellentmondást fedezhetünk fel a perbebocsátkozás idejét tekintve, ha a joghatóságra, valamint a hatáskörre és az illetékességre vonatkozó szabályokat egymással összevetjük. Tekintettel a Nmjtvr. 62/H. §-ára és a Pp. 157/A. §-ára, azt kell mondjuk, hogy az írásbeli védekezés perbebocsátkozásnak minősül a joghatóság szempontjából. Ha ugyanis az alperes nincs jelen az első tárgyaláson, de írásbeli védekezése van, a bíróság nem szüntetheti meg a pert. Hatáskör és illetékesség esetén azonban érdemi ellenkérelem csak a Pp. 139. §-ában jelzett alperesi nyilatkozat lehet, hisz erre a törvényszöveg kifejezetten is utal. A jövőben talán célszerű lenne egységesen az írásbeli védekezés előterjesztéséhez kötni a perbebocsátkozást, ha ilyenrel az alperes él. Ez jobban megfelelne a perhatékonyság és a jóhiszeműség követelményének.

⁴⁹⁷ Nagy 161. oldal.

⁴⁹⁸ A Pp. 157/A. §-a azt is előírja a bíró számára, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró felet tájékoztassa a joghatóság kifogásolásának lehetőségéről. Írásbeli nyilatkozat előterjesztése esetén a bíróság ugyanakkor nem tudja előzetesen felhívni a fél figyelmét erre, ezért a jogban járatlan fél a joghatóságot könnyen megalapozhatja, ha a felperes keresetére rögtön érdemben nyilatkozik a joghatóság vitatása nélkül. Természetesen előre nem lehet tudni, lesz-e jogi képviselője az alperesnek, így ellentétes lenne a törvény kifejezett rendelkezésével, ha minden esetben tájékoztatással látnák el az alperest. Figyelemre méltó ezért a dán bíróság egyik döntése, mely az ilyen tájékoztatási kötelezettség elmaradása miatt figyelmen kívül hagyta a fél perbebocsátkozását, s az utólagos tájékoztatás alapján előterjesztett kifogásra tekintettel az eljárást megszüntette. (UfR (1993) 792 VL, in: Kaye 68-69. oldal)

esetleges módosítására vonatkozó nyilatkozatát követően kell az alpersnek a joghatóságot kifogásolnia, azaz erre tekintettel kérnie kell a per megszüntetését.

Ha az alpers másodlagosan érdemi védekezéssel is él, a bíróságnak a Pp. 140. §-ának értelmében elődlegesen a permegszüntetésről kell döntenie. Ha az alperes csak a joghatóságot kifogásolta, de a bíróság a permegszüntetésre irányuló kérelem megvizsgálása mellett felhívja az ügy érdemére vonatkozó nyilatkozatának előterjesztésére, és a permegszüntetés kérdésében való határozathozatal előtt elrendeli a per érdemi tárgyalását (kényszerű perbebocsátkozás), akkor ez nem alapozhatja meg a bíróság joghatóságát a 24. cikk szerint. Igaz, a Pp. csak a hatáskör és az illetékesség tekintetében oldja fel a kényszerű perbebocsátkozásnak a permegszüntetésre vonatkozó hatásait, megfelelően alkalmazni kell azonban ezt joghatóság esetében is.

Ha a bíróság az alperes kifogását nem találja megalapozottnak, akkor erről külön határozatot nem is kell hoznia, de ha hoz is, a hatáskör és az illetékesség fennállásáról hozott végzésekhez⁴⁹⁹ hasonlóan ezt a végzést sem lehet önálló fellebbezéssel megtámadni. Ha az alperes a joghatósági kifogását továbbra is fenntartja, akkor az érdemi határozat elleni fellebbezésében erre hivatkoznia kell. Ha a másodfokú bíróság a fellebbezést alaptalannak tartja, és az elsőfokú határozatot helybenhagyja, az alperes felülvizsgálati kérelemmel élhet. A joghatóság vitatását tehát végig következetesen fenn kell tartania az alperesnek, mert ha akár a bíróság döntése nyomán, akár más okból azt már nem kívánja, akkor magatartása perbebocsátkozásnak minősül.

III. 4. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA, PERFÜGGŐSÉG ÉS ÖSSZEFÜGGŐ ELJÁRÁSOK

A Brüsszel I. rendeletnek a 8. és 9. szakasza foglalkozik a joghatóság vizsgálatával és az elfogadhatósággal, valamint a perfüggőséggel és az összefüggő eljárásokkal.⁵⁰⁰ Ezeknek az általános rendelkezéseknek most csak a joghatósági megállapodással összefüggő aspektusait mutatom be.

III. 4. 1. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA

Arról már szó esett, hogy ha a joghatósági megállapodás kizárólagos joghatóságot hoz is létre, ez nem azonos értékű a 22. cikkben szabályozott kizárólagossággal, így nem alkalmazható a kizárólagos joghatóság vizsgálatára vonatkozó 25. cikk⁵⁰¹ a bíró által, ha a joghatóság a felek megállapodásán alapul.

⁴⁹⁹ Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A Polgári perrendtartás magyarázata. Complex, Budapest, 2007, 1319. oldal

⁵⁰⁰ Lásd erről részletesebben: Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos (szerk.): Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában, Complex, Budapest, 2006, 136-145. oldal, Kengyel – Harsági 279-283. oldal, Nagy 164-173. oldal

⁵⁰¹ A 25. cikk a következőképpen szól: „Amennyiben valamely tagállam bíróságához olyan keresettel fordulnak, amelyre a 22. cikk alapján más tagállam bírósága kizárólagos joghatósággal rendelkezik, a bíróság hivatalból megállapítja joghatóságának hiányát.”

Alkalmaznia kell azonban a 26. cikket, melynek (1) bekezdése a következőképpen fogalmaz: *amennyiben a valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező alperes ellen másik tagállam bíróságán indítanak peres eljárást, és az alperes a bíróság előtt nem bocsátkozik perbe, a bíróság hivatalból megállapítja joghatóságának hiányát, kivéve, ha a Rendelet rendelkezései alapján joghatósággal rendelkezik.* Ebből a rendelkezésből több minden is következik. Először is, hogy csak akkor alkalmazható, ha az alperes egy másik tagállamban rendelkezik lakóhellyel. Ha ugyanis az alperes az eljáró bíróság államában vagy harmadik államban lakik, a bíróság a joghatóságot a nemzeti jog szerint vizsgálja meg. Kengyel szerint ennek oka az, hogy egyik eset sem esik a Rendelet hatálya alá.⁵⁰² Első ránézésre ez igaznak is tűnhet, de egy joghatósági megállapodás esetén mégis megkérdőjelezném a rendelkezés helyességét. Nem kizárt ugyanis, hogy valamelyik (pl. az alperes lakóhelye szerinti, vagy ha az alperes harmadik államban lakik, akkor az egyik) tagállamban indítanak pert, miközben egy másik tagállam kizárólagos joghatóságát a felek megállapodásukban kikötötték (és ha az alperes harmadik államban lakik, akkor a felperes valamelyik tagállamban rendelkezik lakóhellyel). Vajon helyes, hogy ilyenkor a nemzeti bíróság nem a Rendelet, hanem a nemzeti jog szabályai szerint jár el? Perbebocsátkozás hiányában ugyanis hivatalból arra a következtetésre kell jutnia, joghatósága hiányzik. Ez különösen akkor fontos, ha az alperes nem jelenik meg a bíróság előtt, de a bíró tudomással bír a felek közötti kizárólagos joghatósági megállapodásról (például a mellékletként csatolt szerződésből). De jelentős a perbebocsátkozásra vonatkozó szabály szempontjából is. Úgy vélem, ilyen esetben is egységesen, a Rendelet előírásainak megfelelően kellene a joghatóság vizsgálatát lebonyolítani.

A másik, ami a 26. cikk (1) bekezdéséből, s még inkább a Bíróság ismertetett esetjogából következik, hogy a joghatóság hiánya megállapításának kötelezettsége csak akkor áll fenn, ha az alperes nem bocsátkozott perbe. A felek ugyanis korábbi megállapodásukat utólagos, hallgatólagos alávetésükkel felülírhatják. A 22. cikk szerinti kizárólagos joghatóságon kívül ezért, ha az alperes perbebocsátkozik, a joghatóság vizsgálatára nincs szükség. Másképp megfogalmazva, ha nem áll fenn a 22. cikk szerinti kizárólagos joghatóság egy másik tagállam javára, melyet a bíróságnak hivatalból észlelnie kell, akkor az alperes perbebocsátkozásától függ az eljárás további menete, s a joghatóság vizsgálatába csak akkor kell belebonyolódnia a bíróságnak, ha azt az alperes vitatja vagy nem jelenik meg a tárgyaláson és semmilyen nyilatkozatot írásban nem tesz.

Ha a felek kizárólagos joghatósági kikötéssel éltek egy másik tagállam bíróságai javára, akkor a bíróságnak alperesi perbebocsátkozás hiányában hivatalból kell megállapítania joghatósága hiányát. A keresetlevél (az ügy) áttételének azonban – az általános szabályokkal összhangban – nincs helye.

Ami a magyar szabályokat illeti, a 130. § (1) bekezdés a) pontja már az európai joghatósági szabályok fényében és hatására került megfogalmazásra, mégis hiányos. Nincs

⁵⁰² Kengyel - Harsági 282. oldal

ugyanis tekintettel arra⁵⁰³, ha a magyar bíróság azért nem járhat el a közösségi rendeletek alapján, mert a Közösség más tagállama bíróságainak kizárólagos joghatósága van egy ügyre.⁵⁰⁴ Érdemes lenne ezért a 130. § (1) bekezdésének a) pontjában a törvény és a nemzetközi szerződések mellé felvenni a közösségi rendeleteket is. Addig is más tagállam kizárólagos joghatósága esetén a bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, egyéb esetben pedig – ha más okból a keresetlevelet nem kell elutasítani vagy azt nem kell áttenni – a per tárgyalására határnapot tűz, s a feleket megidézi. Ha az alperes kifogásolja joghatóságának hiányát, vagy nem jelenik meg és írásbeli védekezése sem volt, akkor a bíróság köteles a pert a Pp. 157/A.§-a alapján megszüntetni. Perbebocsátkozás esetén viszont lefolytathatja az eljárást és érdemi határozatot hozhat.

III. 4. 2. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS ÉS PERFÜGGŐSÉG

A Rendelet az egymásnak ellentmondó határozatok születésének elkerülése végett közösségi szinten rendezi a perfüggőség és az összefüggő eljárások kérdését. Anélkül, hogy az egyébként igen izgalmas szabályok részletes bemutatásába mélyülnék, kizárólag e két intézménynek a joghatósági megállapodásra való hatására térnék ki.

A *lis pendens* és a joghatósági kikötés egymáshoz való viszonyát egy bírósági döntés fémjelzi, s mely leginkább az angol jogirodalomban váltott ki megdöbbenést és nem-tetszést. A 27. cikk értelmében *amennyiben azonos jogalaphól származó, azonos felek között folyamatban lévő eljárásokat különböző tagállamok bíróságai előtt indítottak, a később felhívott bíróság az elsőként felhívott bíróság joghatósága megállapításáig hivatalból felfüggeszti az eljárást. Amennyiben az elsőként felhívott bíróság joghatóságát állapítják meg, a később felhívott bíróság ennek javára megállapítja saját joghatóságának hiányát.* A Bíróság az Egyezmény azonos szövegű 21. cikkének értelmezése körében arra az álláspontra jutott, hogy ha az utóbb felhívott bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezne is a felek megállapodása alapján, akkor is köteles az előtte folyó eljárást felfüggeszteni mindaddig, míg az elsőként felhívott bíróság nem döntött saját joghatóságáról. Az első bíróságnak meg kell vizsgálnia természetesen a joghatósági kikötést, ugyanakkor az alperes ennek ellenére perbebocsátkozhat előtte, mely felülírja a korábbi megállapodást. A 21. cikk (Rendelet 27. cikke) egyébként sem tesz különbséget aszerint, hogy az elsőként vagy a másodikként felhívott fórum joghatósága min alapul, leszámítva az Egyezmény 16. cikkén alapuló (Rendelet 22. cikk) kizárólagos joghatóságot. A Bíróság szerint mindig az a bíróság van a legjobb pozícióban, hogy a joghatóságról döntsön, amelyik bíróságnak a joghatóságáról határozni kell. Ez akkor is így van, ha egy másik bíróságnak a felek megállapodása alapján kizárólagos joghatósága van, ezért ez utóbb felhívott bíróság nem

⁵⁰³ Természetesen nem is lehetett erre tekintettel, mivel az új joghatósági szabályok uniós csatlakozásunkat megelőzően születtek és léptek hatályba.

⁵⁰⁴ Kengyel – Harsági 280. oldal

vizsgálhatja az elsőként eljáró bíróság joghatóságát.⁵⁰⁵ A Bíróság döntése lényegében a különböző tagállami bíróságok egymás iránti bizalmára épít: a később eljáró bíróságnak bíznia kell abban, hogy az elsőként eljáró bíróság helyesen fog dönteni a joghatósági megállapodásról, azaz ugyanarra a következtetésre fog jutni, mint amire a kikötött fórum, vagy bármelyik tagállami bíróság jutna. S ha érvényesnek találja a kikötést, akkor joghatóságának hiányát fogja megállapítani, mely megnyitja az utat a választott fórum eljárásának. Úgy tűnik, az angol bíróságok⁵⁰⁶, illetve az angol szerzők bizalmatlanok a többi tagállam bíróságaival szemben⁵⁰⁷.

Természetesen a perfüggőségi szabály előtérbe helyezése a joghatósági megállapodás által létrehozott kizárólagosságot relatívvá teszi. Ha ugyanis az elsőként eljáró bíróság mégis helytelenül dönt, akkor – a belső jogorvoslati fórumok kimerítésén kívül – ezt egyéb módon már korrigálni nem lehet. Amennyiben a bíróság ilyen vagy olyan okból (akár figyelmetlenségből, akár mert érvénytelennek találja) figyelmen kívül hagyja a kizárólagos joghatósági megállapodást, és saját joghatóságát megállapítja, az utóbb felhívott fórum köteles joghatóságának hiányát megállapítani, s az eljárást megszüntetni. Az elsőként felhívott bíróság határozatát a többi tagállamban el kell ismerni és végre kell hajtani, még ha az elismerés helye szerinti tagállam bírósága úgy látja, a joghatósági kikötést megsértették. Elvileg tehát megindulhat egy versenyfutás, ki indít előbb pert: a kikötéstől szabadulni kívánó fél a Rendelet egyéb szabályai alapján joghatósággal rendelkező bíróság előtt vagy a kikötéshez ragaszkodó fél a megállapodás szerinti fórum előtt. Akkor is a Bíróság által előírt eljárást kell követni, ha az elsőként felhívott bíróság előtt már a joghatóságról való döntés is hosszú időbe telik, s ennek az eljárásnak a felperese a joghatósági megállapodás megsértésével lényegében csupán ezt az időt kívánja a maga részére kihasználni. Érthető a Bíróság erőfeszítése a tagállami bíróságok egymás iránti bizalmának növelése terén, mindazonáltal még a Rendelet hatálya alá eső joghatósági kikötések megítélése sem teljesen egységes, hisz láthattuk, bizonyos kérdésekben (pl. jogutódlás, szerződés meghosszabbítása, értelmezés) a Bíróság esetjoga szerint is a nemzeti jogokat kell alkalmazni. Persze ott, ahol az alkalmazandó jog egységesítésre került (lásd a Római Egyezményt), ez nem probléma, egyéb területeken azonban igen.

A perfüggőséggel kapcsolatos előírások főszabály szerint attól függetlenül alkalmazandók, hogy a joghatóság a Rendeleten avagy a nemzeti szabályokon alapul.⁵⁰⁸ Ugyanakkor, ha valamelyik tagállam bíróságának vagy általában bíróságainak javára élnek kikötéssel olyan felek, akik közül egyik sem lakik valamelyik tagállam területén, akkor a 23. cikk (3) bekezdése alapján más tagállamok bíróságai mindaddig nem rendelkeznek

⁵⁰⁵ Erich Gasser GmbH kontra MISAT Srl C-116/02. sz. ügyben 2003. december 9-én hozott ítélet (EBHT 2003., I-14693. o.)

⁵⁰⁶ A Bíróság ítéletének megszületését megelőzően az angol Court of Appeal a Continental Bank v Aeakos SA ügyben épp ellenkező álláspontra jutott: a joghatósági kikötést a perfüggőségi szabály elé helyezte.

⁵⁰⁷ Joseph 36-39. és 259-267. oldal, Trevor C. Hartley: How to Abuse the Law and (Maybe) Come out on Top: Bad-Faith Proceedings under the Brussels Jurisdiction and Judgments Convention. in: Law and Justice in a Multistate World – Essays in Honor of Arthur T. von Mehren (szerk.: James A. R. Nafziger – Symeon C. Symeonides), Transnational Publishers, Inc., Ardsley, New York, 2002, 73-76. oldal

⁵⁰⁸ Overseas Union Insurance Limited és pertársai kontra New Hampshire Insurance Company C-351/89. sz. ügyben 1991. június 27-én hozott ítélet (EBHT 1991., I-3317. o.)

joghatósággal, míg a kikötött fórum meg nem állapította joghatóságának hiányát. Ebben az esetben tehát a kikötés megelőzi a perfüggőségi szabályt, s a kikötés szerinti bíróság egyedül jogosult eldönteni, a megállapodás alapján bír-e joghatósággal. Ez annyiban indokolt, hogy ilyenkor a kikötést a nemzeti jog és nem a Rendelet alapján kell megítélni, ennél fogva egységes jogalkalmazásra nem kerülhet sor. Ezek a megállapítások azonban csak akkor helytállóak – álláspontom szerint –, ha a harmadik országban lakó felek megállapodása kizárólagos joghatóságot hoz létre. Nem kizárólagos megállapodás esetén, ha valamilyen oknál fogva a kikötött bíróság mellett valamelyik másik tagállami bíróság előtt is indulna eljárás, a 27. cikket megfelelően alkalmazni kell.

III. 4. 3. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS ÉS ÖSSZEFÜGGŐ ELJÁRÁSOK

A Rendelet 28. cikke szerint amennyiben összefüggő eljárások különböző tagállamok bíróságai előtt vannak folyamatban, a később felhívott bíróság felfüggesztheti az eljárást. Amennyiben ezen eljárások első fokon vannak folyamatban, minden később felhívott bíróság valamely fél kérelmére joghatóságának hiányát is megállapíthatja, amennyiben az említett peres eljárásokra az elsőként felhívott bíróság rendelkezik joghatósággal, és joga az eljárások egyesítését lehetővé teszi. A keresetek akkor tekintendők összefüggőnek, ha olyan szoros kapcsolat áll fenn közöttük, hogy az elkülönített eljárásokban hozott, egymásnak ellentmondó határozatok elkerülése végett célszerű azokat együttesen tárgyalni és róluk együtt határozni.

Sem a Rendelet, sem az Egyezmény, illetve az ahhoz fűzött jelentések nem érintik az összefüggő eljárások és a joghatósági megállapodások viszonyát. Itt különösen a kizárólagos joghatóság kapcsán lehet felvetni a fenti szabályok alkalmazhatóságának kérdését. Szemben a *lis pendens* szabályaival, itt nem azonos igényekről tárgyal a két felhívott bíróság, csupán olyan ügyekről, melyeknek tárgya egymással összefügg. A joghatóság hiányának megállapítása a másodikként felhívott bíróság számára pedig nem kötelezettség, csupán lehetőség. Bár Gaudemet-Tallon még amellet foglalt állást, hogy amennyiben a másodikként felhívott bíróság a kikötés alapján kizárólagos joghatósággal rendelkezik, akkor neki a 28. cikk által biztosított lehetőségeket nem lehet igénybe vennie⁵⁰⁹, én azon az állásponton vagyok, hogy az ellentmondó határozatok elkerülése végett célszerűnek tűnik a felfüggesztés lehetőségével élni. A másik eljárás befejezésének bevárása ugyanis hozzájárulhat ahhoz, hogy ellentmondásos ítéletek szülessenek, hisz a kikötött bíróság – bár a jogvitában maga dönt – mégis figyelemmel lehet az összefüggő eljárás eredményére. A döntés meghozatala során pedig az ügy összes körülményeit figyelembe kell vennie a bírónak. Ugyanakkor nem látom indokoltnak a joghatóság hiányának megállapítását a perek egyesítése céljából. Ez abból is következik, hogy az elsőként felhívott

⁵⁰⁹ Gaudemet-Tallon. Álláspontja alátámasztásaként egyrészt kiemeli, hogy a joghatóság hiányának megállapítása, illetve az eljárás felfüggesztése nem kötelező a bíróság számára, csupán lehetőség van az alkalmazásukra, valamint hogy számos cikk biztosítja a kizárólagos joghatóság érvényesülését.

bíróság a kikötés kizárólagossága folytán nem rendelkezhet az utóbb felhívott (kikötött) fórum előtti ügyre joghatósággal.

III. 5. A HATÁROZATOK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA

A felek közös akaratának érvényesülése – mint látható volt – az egyik vezérelve a fórum prorogációra vonatkozó rendelkezések értelmezése során. Természetesen azonban a bíróság előtti igényérvényesítés csupán egyik oldala, egy szakasza annak, hogy a jogosult ténylegesen hozzájusson követeléséhez. Önkéntes teljesítés hiányában elkerülhetetlen marad az állami kényszer igénybevétele. Nemzetközi elemet tartalmazó ügyekben ez nem gyakran azt jelenti, hogy más tagállamban kell érvényt szerezni az ítéletnek, azaz kérni kell a határozat elismerését és végrehajtását. A Brüsszeli Egyezmény, és nyomában a Rendelet épp azt biztosítja, hogy ez minél könnyebben, gördülékenyebben, gyorsabban menjen. Ennek egyik záloga az elismerési, illetve végrehajtási államban a határozat felülbíráltatóságának korlátozása. A Rendelet 35. cikkének (3) bekezdése fogalmazza meg a főszabályt, mely szerint a *származási tagállam bíróságának joghatósága nem vizsgálható felül*. A közrendnek a 34. cikk 1. pontjában említett vizsgálata a joghatósággal kapcsolatos szabályokra nem alkalmazható. Ennélfogva, ha a származási államban a joghatósági megállapodás kérdésében helytelen döntést is hoztak, a határozatot minden más tagállamban el kell ismerni és végre kell hajtani. Felülbírálatnak csak biztosítási és fogyasztói ügyekben van helye, de mivel a perbebocsátkozás itt is alapja lehet a joghatóságnak, a gyakorlatban valószínűleg ritkán merül fel a joghatósági szabályok megsértése miatt a határozat elismerésének, illetve végrehajtásának megtagadása.

A Rendelethez képest még egyszerűbb lehet a másik tagállamban hozott határozat végrehajtása, ha azt az Európai Parlament és a Tanács nem vitatott követelések végrehajtására vonatkozó 805/2004/EK rendelete alapján kéri. Az egyik tagállamban meghozott, nem vitatott követelésről szóló határozatot a származási államban európai végrehajtható okiratként lehet hitelesíteni – egyéb feltételek mellett –, ha a határozat nem sérti a Brüsszel I. rendelet 22. cikkében meghatározott kizárólagos joghatóságot, illetve a biztosítási ügyekben irányadó joghatósági szabályokat (3. szakasz). Lényegében tehát a kizárólagos joghatósági megállapodás megsértésének orvoslására ilyenkor sem kerülhet sor, kivéve biztosítási ügyekben. Külön speciális rendelkezést tartalmaz a 805/2004/EK rendelet a fogyasztói ügyekben hozott határozatokra vonatkozóan a fogyasztó védelmében, ha a fogyasztó az adós. Ha azonban a vele szerződő fél az adós, akkor a joghatóság megsértésének figyelembevételére – beleértve az esetleges joghatósági megállapodás megsértését is – nem kerülhet sor.⁵¹⁰

⁵¹⁰ Lásd erről részletesebben: Molnár Judit: Az Európai Parlament és a Tanács 805/2004/EK rendelete a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásáról. In: Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos (szerk.): Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában, Complex, Budapest, 2006, 421-452. oldal, Kengyel – Harsági 145-162. és 499-325. oldal

IV. FEJEZET

JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS A LUGANÓI EGYEZMÉNYBEN

Az európai szabályok bemutatása nem nélkülözheti a Luganói Egyezmény vonatkozó rendelkezéseinek ismertetését. Ebben a dolgozatban azonban mellőzöm a részletes kifejtést, mivel a szabályok nagyrészt egybeesnek a Brüsszeli Egyezmény és a Brüsszel I. rendelet megfelelő rendelkezéseivel. Emellett jelenleg is folyamatban van a Luganói Egyezmény reformja⁵¹¹, melynek célja összhangba hozni az egyezmény és a Brüsszel I. rendelet előírásait. Céлом ezért csupán a különbségek kiemelése.

IV. 1. A LUGANÓI EGYEZMÉNYRŐL ÁLTALÁBAN

A Brüsszeli Egyezmény párhuzamos, testvér-egyezményeként szokták emlegetni a Luganói Egyezményt, melyet 1988. szeptember 16-án írtak alá az Európai Közösség és az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) részes államai (Lichtenstein kivételével). A Brüsszeli Egyezmény által bevezetett rendszert így - kisebb eltérésekkel - egy hatalmas gazdasági térségre lehetett kiterjeszteni. Igaz ugyan, hogy az EFTA-tagállamok nagyobb része időközben az Európai Közösségek tagjává vált, így a Közösségen belül rájuk is a Brüsszeli Egyezmény, illetve a helyébe lépett Brüsszel I. rendelet vált alkalmazandóvá, a többi EFTA-tagállam vonatkozásában az egyezmény egységes joghatósági és elismerési szabályai továbbra is irányadók maradtak. Az EFTA-tagállamokon kívül részese lett még a Luganói Egyezménynek Lengyelország. 1997-ben Magyarország is bejelentette csatlakozási szándékát, az uniós csatlakozás fényében és egyéb okokból erre azonban nem került sor.⁵¹² Jelenleg tehát egyrészt az a tizenöt EU-tagállam a részese az egyezménynek, amelyek a 2004-es bővülést megelőzően is tagjai voltak az Uniónak, illetve Lengyelország, valamint Izland, Norvégia és Svájc.

Mint ahogy arról korábban szó esett, a Brüsszeli és a Luganói Egyezmény egymással való szoros kapcsolata folytán 1997-ben egy olyan munkacsoport állt fel a Közösség tagállamainak, valamint Svájc, Norvégia és Izland képviselőiből, melynek feladata a két egyezmény párhuzamos felülvizsgálatának előkészítése volt. Miután azonban az Amszterdami Szerződés a polgári és kereskedelmi ügyekben való együttműködést átemelte az I. pillérbe, s ezzel együtt a Közösség új hatásköröket kapott, a Brüsszeli Egyezmény módosítása helyett a Bizottság rendelettervezetet terjesztett a Tanács elé, a Luganói Egyezmény felülvizsgálata pedig egy időre megrekedt. 2002-ben újraindult azonban ez a folyamat is, mikor is a Tanács

⁵¹¹ A Hágai Program 2006-ra irányozta elő az új Luganói Egyezmény megkötéséről szóló javaslat elkészítését.

⁵¹² Lásd a Luganói Egyezmény megkötésére, tagjaira és jelentőségére vonatkozóan: Kengyel - Harsági 55-57. oldal, illetve Kengyel Miklós: Magyarország a Luganói Egyezmény kapujában. Magyar jog 1999/6., 329-338. oldal, Brávác Ottóné – Szócs Tibor: A polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló Luganói Egyezmény alkalmazásának egyes kérdései, különös tekintettel a magyar jog vonatkozó rendelkezéseire. Európai Tükör 1999. Műhelytanulmányok (50)

felhatalmazta a Bizottságot, hogy az új Luganói Egyezmény elfogadására vonatkozóan kezdeményezzen tárgyalásokat.⁵¹³ Egyrészt a kor követelményeinek megfelelő módosításokat kívántak beiktatni, másrészt összhangba kívánták hozni a rendelkezéseit a Brüsszel I. rendelet szabályaival.

Ami – Lengyelországot leszámítva – a 2004-ben csatlakozott új uniós tagállamokat, így köztük hazánkat is illeti, újra megnyílt a lehetőség a Luganói Egyezményhez való csatlakozásra. Az új egyezmény előkészítése és elfogadása azonban nem a hagyományos forgatókönyv szerint fog lebonyolódni. A Tanács ugyanis 2003-ban véleménynyilvánítást kért a Bíróságtól a tekintetben, hogy az új Luganói Egyezmény megkötése teljes egészében a Közösség kizárólagos hatáskörébe vagy a Közösség és a tagállamok megosztott hatáskörébe tartozik-e. A Bíróságnak az 1/2003. számú, 2006. február 7-én teljes ülésen elfogadott véleménye értelmében az egyezmény megkötése teljes egészében az Európai Közösség kizárólagos hatáskörébe tartozik.⁵¹⁴

Ennek fényében folytatták a tárgyalásokat az új egyezmény szövegének kidolgozásáról, a munkát 2007. március 28-án zárták le. A Bizottság ennek alapján javaslatot terjesztett elő „A Tanács határozata az Európai Közösség és az Izlandi Köztársaság, a Norvég Királyság, a Svájci Államszövetség, valamint a Dán Királyság közötti, a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló egyezmény aláírásáról” címmel. A javaslat a történeti előzmények rövid bemutatását követően tartalmazza az egyezmény szövegét, melynek szerkezete, számozása hűen követi a Brüsszel I. rendeletét.

IV. 2. A LUGANÓI EGYEZMÉNY RENDSZERE ÉS VISZONYA A BRÜSSZEL I. RENDELETHEZ

A Luganói Egyezmény a joghatóságot, valamint a határozatok elismerését és végrehajtását szabályozza polgári és kereskedelmi ügyekben. Tárgyi hatályát ugyanolyan körben határozza meg, mint a Rendelet. A joghatósági szabályok direkt normák, rendszerük követi a Brüsszeli Egyezményben kialakított szisztémát, azaz a fő kapcsolóelv a lakóhely (általános joghatóság), de vagylagos joghatóságot is szabályoz, mely nemcsak az eljárni jogosult államot, de egyben az illetékes bíróságot is kijelöli. Meghatározott körben – lakóhelyre tekintet nélkül – a joghatóság kizárólagos. S a feleknek joguk van a joghatóságban kifejezetten vagy hallgatólagosan megállapodni. Speciális szabályok érvényesülnek biztosítási és fogyasztói ügyekben. Tilalmazza az egyezmény a részes államokban lakó személyekkel szemben az exorbitáns joghatósági okok használatát, de harmadik államok lakosaival szemben – bizonyos kivételekkel – a nemzeti jog alkalmazását írja elő, melybe ezek az exorbitáns szabályok is beleférnek. Az egyezmény előírásokat tartalmaz a joghatóság vizsgálatára, a perfüggőségre és az összefüggő eljárásokra.

⁵¹³ 2002. október 14-i és 15-i ülészak

⁵¹⁴ www.curia.europa.eu (2007. december 21.)

A Luganói Egyezmény és a Brüsszeli Egyezmény, valamint az annak helyébe lépő Brüsszel I. rendelet közötti viszonyt a Luganói Egyezmény 54/a. cikke rendezi, mely kimondja, hogy ez utóbbi egyezmény nem érinti a Brüsszeli Egyezmény alkalmazását a tagállamok között, mindazonáltal a Luganói Egyezményt kell alkalmazni azokban az esetekben, ahol az alperes olyan részes állam területén lakik, amely nem tagja az Európai Közösségeknek, illetve ha ennek az egyezménynek a 16. vagy a 17. cikke⁵¹⁵ ilyen részes állam bíróságait ruházta fel joghatósággal. A perfüggőség és az összefüggő eljárásokra vonatkozó szabályok szempontjából a Luganói Egyezményt kell alkalmazni, ha ez olyan eljárások kapcsán merül fel, melyek közül az egyik nem EK-tagállam bírósága, míg a másik valamelyik EK-tagállam bírósága előtt van folyamatban. A külföldi határozatok elismerése és végrehajtása tekintetében a Luganói Egyezmény alkalmazandó akkor is, ha akár a származási állam, akár a címzett állam nem EK-tagállam.

Külön ki kell emelni, hogy a testvéri viszony az egyezmények (Rendelet) értelmezése tekintetében is kitűnik. A Luganói Egyezmény vonatkozásában természetesen nem kerülhetett sor olyan jegyzőkönyv aláírására, mint a Brüsszeli Egyezményhez kapcsolódóan, melynek alapján a Bíróság előzetes döntéshozatali eljárás keretében értelmezheti az egyezményt. A párhuzamos rendelkezések egymással összhangban történő alkalmazása végett ezért az egyezményhez fűzött 2. számú Jegyzőkönyvben megfogalmazott megoldás született: egyrészt a bíróságok kötelesek figyelemmel lenni azokra az elvekre, melyek más részes államok bíróságai által hozott határozatokban jelennek meg. Emellett elkötelezték magukat az államok egy olyan információs rendszer létrehozására, melyből megismerhetik a Luganói és a Brüsszeli Egyezményre vonatkozóan hozott határozatokat.

Azoknak a részes államoknak a kormány-képviselői, akik nem tagjai a Közösségnek, arra vonatkozóan is nyilatkozatot tettek, hogy helyesnek tekintik, ha bíróságaik a Luganói Egyezmény alkalmazása során figyelemmel vannak a Bíróságnak és az EK-tagállamok bíróságainak a Brüsszeli Egyezmény (rendelet) azon rendelkezéseinek értelmezése tárgyában született határozataira⁵¹⁶, melyek változatlanul szerepelnek a Luganói Egyezményben is. Egyidejűleg az EK-tagállamok olyan nyilatkozatot tettek, melynek értelmében helyesnek tartják, ha a Bíróság a Brüsszeli Egyezmény értelmezése során tekintettel van a Luganói Egyezményhez kapcsolódó esetre.⁵¹⁷

⁵¹⁵ A 16. cikk a kizárólagos joghatóságot, a 17. cikk a joghatósági megállapodásokat szabályozza.

⁵¹⁶ Ez jelentkezik abban is, hogy az irodalomban a Luganói Egyezmény értelmezése során rendszerint a Bíróságnak a Brüsszeli Egyezmény értelmezése körében hozott határozataira utalnak vissza. Lásd pl.: Gabrielle Kaufmann-Kohler: *Droit international privé – Fascicule 1. Contrat International*. www.unige.ch/droit/e-cours/documents/40e174436423c.pdf (2006. november 23.)

⁵¹⁷ Ahogy Tebbens megjegyzi, a nyilatkozatok nem teljesen kölcsönösek, mivel az EK-tagállamok bíróságai – elvileg – nem kötelesek a Luganói Egyezmény alkalmazása során a Bíróságnak a Brüsszeli Egyezmény értelmezése körében hozott határozataira tekintettel lenni. Ugyanakkor egy ilyen nyilatkozat feleslegesnek is tűnik, hisz nehezen képzelhető el, hogy a tagállamok a Luganói Egyezmény alkalmazása során eltérnének az Brüsszeli Egyezményhez kapcsolódó, irányadó értelmezéstől. (Harry Duintjer Tebbens: *Judicial Interpretation of the 1988 Lugano Convention on Jurisdiction and Judgments in the Light of its Brussels Matrix: The Convergence Confirmed*. *Yearbook of Private International Law* 2000/3., 6. oldal) A jogirodalomban is megfigyelhető, hogy a szerzők a Brüsszeli Egyezmény,

IV. 3. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS A LUGANÓI EGYEZMÉNYBEN

A Luganói Egyezmény 17. cikke rendelkezik a kifejezett joghatósági megállapodásokról, 18. cikke pedig a joghatóság perbebocsátkozással történő megalapozásáról.⁵¹⁸

A 17. cikk nagyrészt követi a Brüsszeli Egyezmény 17. cikkének a San Sebastiánban aláírt módosítás szerinti szövegét. Eszerint, ha a felek, melyek közül legalább egynek a lakóhelye valamelyik szerződő állam területén van, megállapodtak abban, hogy valamelyik szerződő állam bíróságai vagy egy meghatározott bírósága rendelkezzen joghatósággal egy meghatározott jogviszonyból felmerült vagy esetleg a jövőben felmerülő bármilyen jogvitájuk elbírálására, akkor ezek a bíróságok, illetve ez a bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezik. Az ilyen joghatóságot kikötő megállapodást meg lehet kötni (a) írásban vagy szóban írásbeli megerősítéssel; (b) a felek között kialakult üzleti szokásoknak megfelelő formában; (c) nemzetközi kereskedelemben annak a szokásos gyakorlatnak megfelelő formában, amelyet a feleknek ismerniük kell, vagy ismerniük kellett volna, és amelyet az ilyen kereskedelem az érintett ügylet szerződésével azonos típusú szerződések szerződő felei széles körben ismernek, és rendszeresen betartanak.

Ha ilyen megállapodást olyan felek kötöttek, amelyek egyike sem rendelkezik valamely tagállamban lakóhellyel, jogvitáikra más tagállamok bíróságai nem rendelkeznek joghatósággal, kivéve, ha a kikötött bíróság vagy bíróságok joghatóságuk hiányát állapították meg.

Annak a tagállamnak a bírósága vagy bíróságai, amelynek joghatóságát a célvagyon („*trust*”) létesítő okirata kötötte ki, kizárólagos joghatósággal rendelkeznek annak alapítója („*settlor*”), kezelője („*tustee*”), vagy kedvezményezettje („*beneficiary*”) elleni peres eljárásra, amennyiben az ügy az e személyek között fennálló kapcsolatokat, illetve a gondnoki vagyonkezelés alapján fennálló jogait vagy kötelezettségeiket érinti.

A joghatóságot kikötő megállapodás vagy a célvagyon („*trust*”) létesítő okiratának rendelkezései érvénytelenek, amennyiben ellentétesek a biztosítási, illetve a fogyasztói⁵¹⁹ ügyekben előírt korlátozásokkal (12. cikk, illetve 15. cikk), illetve amennyiben azok a bíróságok, amelyeknek a joghatóságát ki kívánták zárni, a 16. cikk alapján kizárólagos joghatósággal rendelkeznek.

illetve a Brüsszel I. rendelet rendelkezéseit elemzik részletesen, míg a Luganói Egyezményből elsősorban az eltéréseket emelik ki.

⁵¹⁸ A Luganói Egyezmény rendelkezései nagyrészt ugyanazon a cikk-számon futnak, mint a Brüsszeli Egyezmény szabályai. Így az általános, a különös, a kizárólagos és a megállapodáson alapuló joghatóság száma a két egyezményben megegyezik.

⁵¹⁹ Itt meg kell jegyezni, hogy a Luganói Egyezmény másként definiálja, mi minősül fogyasztói szerződésnek a joghatóság szempontjából, mint a Rendelet. A fogyasztói szerződések első két esete a Rendeletben és az Egyezményben azonos, a harmadik eset azonban jelentősen különbözik (de a Luganói Egyezmény szövege ebben a tekintetben azonos a Brüsszeli Egyezmény szövegével). Eszerint akkor is a 4. szakasz szerinti joghatósági szabályokat kell alkalmazni, ha a szerződés dolog adására vagy szolgáltatás nyújtására vonatkozik, és a fogyasztó lakóhelye szerinti államban a szerződéskötést egy külön a fogyasztónak címzett felhívás vagy hirdetés előzte meg, és a fogyasztó ebben az államban tette meg a szerződés megkötéséhez szükséges cselekményeket. (Ezen rendelkezés részletesebb kommentárját – a Brüsszeli Egyezménnyel (is) összefüggően – lásd például: Layton – Mercer – O'Malley 590-594. oldal, Gaudemet-Tallon 228-229. oldal, Adrian Briggs – Peter Rees: Civil Jurisdiction and Judgments. LLP, London, 1997, 61. oldal)

A fenti szabályok nagyrészt megegyeznek a Brüsszel I. rendelet 23. cikkének rendelkezéseivel, leszámítva azt, hogy a Luganói Egyezmény – a Brüsszeli Egyezményhez hasonlóan – nem kizárólagos joghatósági megállapodásról nem tesz említést. Szintén a Brüsszeli egyezménnyel megegyezően, de a Rendeletől eltérően kifejezett rendelkezés szól az egyik fél javára kikötött joghatóságról. A kedvezményezett félnek megmaradt a joga arra, hogy a kikötött fórum helyett az egyezmény egyéb rendelkezése szerint joghatósággal rendelkező fórum előtt pereljen.

Nemcsak a Rendeletől, de egyben a Brüsszeli Egyezménytől is eltér ugyanakkor a Luganói Egyezmény az egyedi munkaszerződésből eredő jogvitákban kiköthető joghatóság tekintetében. Ez utóbbi ugyanis csak a jogvita felmerülését követően engedi meg a joghatóságról való megállapodást, de külön nem teremt lehetőséget olyan – a jogvita felmerülését megelőző - kikötésre, mely egyoldalúan a munkavállalót hozza kedvező helyzetbe azáltal, hogy a kikötés az egyébként fennálló joghatóság mellett választási lehetőséget teremt a számára. Ezzel lényegében a Luganói Egyezmény szigorúbb szabályokat alakított ki, mint a Brüsszeli Egyezmény, illetve a Rendelet.

A hallgatólagos alávetés szabálya azonos a Rendelet előírásaival.

A joghatóság vizsgálatára, a perfüggetlenségre, illetve az összefüggő eljárásokra⁵²⁰ vonatkozóan olyan eltérés nincs az egyezmény és a Rendelet között, ami a joghatósági megállapodás szempontjából külön kiemelés igényelne. Az elismerés körében az eljáró bíróság joghatósága – a Rendeletnek megfelelően - már nem vizsgálható felül, hacsak nem sértették meg a biztosítási, illetve fogyasztói ügyekben előírt korlátozásokat, avagy az egyezményen alapuló kizárólagos joghatóságot.

IV. 4. PÁR SZÓ A LUGANÓI EGYEZMÉNY HELYÉBE LÉPŐ ÚJ EGYEZMÉNY TERVEZETÉRŐL

A tervek szerint az új egyezményt – mely a Luganói Egyezmény helyébe lép [69. cikk (6) bekezdés] - a korábban ismertett okok miatt egyrészt az Európai Közösség, másrészt Izland, Norvégia, Svájc és – mivel Dánia nem vesz részt az EK-Szerződés IV. címével kapcsolatos intézkedések elfogadásában – Dánia fogja megkötni [69. cikk (1) bekezdés].⁵²¹ A

⁵²⁰ A Luganói Egyezménynek az összefüggő eljárásokra vonatkozó rendelkezése némileg eltér a Brüsszel I. rendelet 28. cikkétől, megegyezik azonban a Brüsszeli Egyezmény 22. cikkével. Az egyezmény 22. cikke értelmében az egymással összefüggő, és különböző részes államokban első fokon folyamatban lévő eljárások esetén van lehetőség az utóbb felhívott bíróságnak az előtte folyó eljárás felfüggesztésére. A Rendelet szerint a felfüggesztéshez nem kell, hogy első fokon legyenek folyamatban az ügyek. A másik eltérés a Rendeletől a joghatóság hiányának megállapításával összefüggésben figyelhető meg. Az egyezmény szerint az utóbb felhívott bíróság akkor állapíthatja meg joghatósága hiányát, ha azt valamelyik fél kéri, ennek az államnak a joga szerint a perek egyesítésére lehetőség van, és az elsőként felhívott bíróság mindkét ügyre joghatósággal bír. A Rendelet értelmében az egyesítés megengedhetőségét nem az utóbb, hanem az elsőként felhívott bíróság joga alapján kell vizsgálni. (Más kérdés, hogy helyes értelmezés szerint – a szöveg ellenére – a Luganói Egyezményt is így kell alkalmazni. Lásd például Gaudemet-Tallon 278. oldal.)

⁵²¹ Az egyezmény aláírásának joga minden EFTA tagállam számára nyitva áll, a Bizottság által előterjesztett javaslat azonban arra utal, ennek Lichtenstein ismét nem lesz a részese.

szövegtervezet VII. címe rendezi a leendő egyezmény és a Rendelet, illetve a Brüsszeli Egyezményhez való viszonyát. A 64. cikk (2) bekezdése a Luganói Egyezmény említett rendelkezéseire hasonló rendelkezést tartalmaz. Az egyezményt minden esetben alkalmazni kell:

„a) joghatósággal kapcsolatos ügyekben, amennyiben az alperes olyan államban rendelkezik lakóhellyel, ahol ezen egyezményt alkalmazni kell, de az e cikk (1) bekezdésében⁵²² említett valamely jogi aktust nem, vagy amennyiben ezen egyezmény 22. vagy 23. cikke az említett állam bíróságainak joghatóságát köti ki;

b) a 27. és 28. cikkben meghatározott perfüggőség és összefüggő eljárások tekintetében, amikor az eljárást olyan államban indítják meg, ahol ezen egyezményt alkalmazni kell, de az e cikk (1) bekezdésében említett valamely jogi aktust nem, valamint olyan államban, ahol ezen egyezmény és az e cikk (1) bekezdésében említett valamely jogi aktust is alkalmazni kell;

c) elismeréssel és végrehajtással kapcsolatos ügyekben, amennyiben sem a származási állam, sem a címzett állam nem alkalmazza az e cikk (1) bekezdésében említett jogi aktusok valamelyikét.”

Az egyezmény egységes értelmezése tekintetében alapvető változás a korábbiakhoz képest, hogy mivel az egyezmény a közösségi jog részévé fog válni, az Európai Közösségek Bírósága hatáskörrel fog rendelkezni az egyezmény rendelkezéseinek értelmezésére. Emellett a 2. számú jegyzőkönyv-tervezet 2. cikkének szövege szerint az egyezményben részes azon államoknak, amelyek nem tagállamai az Európai Közösségnek, jogában áll majd, hogy az Európai Közösségek Bíróságának alapokmányáról szóló jegyzőkönyv 23. cikkével összhangban beadványokat vagy írásbeli észrevételeket nyújtsanak be, amennyiben az Európai Közösség valamely tagállamának bírósága ezen egyezmény vagy az ezen egyezmény 64. cikkének (1) bekezdésében említett jogi aktusok⁵²³ értelmezésével kapcsolatos kérdést terjeszt a Bíróság elé előzetes döntéshozatalra.

A célkitűzésnek megfelelően az új egyezmény szerkezetét, számozását, szövegét úgy alakították ki, hogy az párhuzamos legyen a Brüsszel I. rendeletével. Így a joghatósági megállapodásról szóló rendelkezések az egyezmény-tervezet 23-24. cikkeiben kerültek. A rendelkezések szövege is teljesen megegyezik a Brüsszel I. rendelet 23-24. cikkeinek szövegével – azzal az értelemszerű eltéréssel, hogy az egyezmény nem tagállamokról, hanem részes államokról beszél.

Az egyedi munkaszerződésekből eredő jogvitákra vonatkozó joghatóság az egyezmény-tervezetben szintén önálló szakaszba (5. szakasz) került, s a munkavállaló érdekében a

⁵²² Az (1) bekezdésben említett jogi aktusok: a Brüsszel I. rendelet, valamint annak módosításai, a Brüsszeli Egyezmény, és az 1971. június 3-án Luxembourgban aláírt, az említett egyezménynek az Európai Közösségek Bírósága általi értelmezéséről szóló jegyzőkönyve – amelyet az Európai Közösségekhez csatlakozó államoknak az említett egyezményhez és az említett jegyzőkönyvhöz való csatlakozásáról szóló egyezmények módosítottak –, valamint a 2005. október 19-én Brüsszelben aláírt, az Európai Közösség és a Dán Királyság közötti, a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló megállapodás

⁵²³ Lásd az előbbi lábjegyzetet.

joghatósági megállapodások lehetőségét korlátozzák: kikötéssel a jogvita felemrülését követően élhetnek a felek, illetve kikötéssel lehetővé tehetik a felek a munkavállaló számára az 5. szakaszban megjelölttől eltérő bíróságok előtt történő perindítást. (21. cikk)

Némileg eltérő a szöveg a biztosítási szerződésből eredő jogvitákkal összefüggően is: a Brüsszel I. rendelet 14. cikk 5. pontja közösségi irányelvekre hivatkozással határozza meg azokat a „nagy kockázatokat”, melyekre vonatkozó biztosítási jogviszonyból eredő jogvitákban a felek szabadon állapodhatnak meg a joghatóságban. Az egyezmény-tervezet szerint – mivel az Európai Közösségen kívüli államokra az irányelvek hatálya nem terjed ki – általában a nagy kockázatok biztosítására utaltak (a 14. cikk 1-4. pontjainak sérelme nélkül).

V. FEJEZET

A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS SZABÁLYOZÁSA A MAGYARORSZÁG ÁLTAL KÖTÖTT KÉT- ÉS TÖBBOLDALÚ EGYEZMÉNYEKBEN

A belső jog alkalmazását nemcsak a közösségi jog előzi meg, de a hazánk által aláírt két- és többoldalú nemzetközi egyezmények is. A Brüsszel I. rendeletnek a nemzetközi egyezményekhez való viszonyát maga a Rendelet szabályozza, amiről már korábban szó esett. Ebben a fejezetben azokról az egyezményekről lesz szó, amelyek kifejezett rendelkezést tartalmaznak a joghatósági megállapodásokra vonatkozóan.

Mint látható lesz, ezek az egyezmények rendszerint igen szűkszavúan rendelkeznek a joghatósági megállapodásokról, így ezekkel a szabályokkal kapcsolatban hosszas kommentálásokba nem lehet belebocsátkozni: a nem szabályozott kérdésekben – egyéb rendelkezés hiányában – a nemzeti jogok alkalmazandók. Ez azt is jelenti, hogy a jogalkalmazás ezen a területen soha nem válhat olyan egységessé, mint közösségi szinten.

Az 1936. évi XXVIII. törvénnyel becikkelyezett, a *nemzetközi légi fuvarozásra* vonatkozó 1929. évi varsói nemzetközi egyezmény 28. cikke párhuzamos joghatóságot állít fel a fuvarozó felelősségével (III. fejezet) összefüggő keresetekre vonatkozóan. A 32. cikke pedig kizárja, hogy a felek a fuvarozási szerződésben vagy általában a kárt megelőzően ezektől a joghatósági szabályoktól eltérjenek. Csak az előzetes joghatósági megállapodás semmis, annak azonban nincs akadálya, hogy a felek a kár bekövetkezte után – így lényegében a jogvita felmerülését követően – a joghatóságban megállapodjanak.⁵²⁴ Ennek részleteit az egyezmény már nem fejti ki, így arra a nemzeti jogok alkalmazandók. A 2005. évi XXXV. törvénnyel kihirdetett, 1961. szeptember 18-án, Guadalajarában aláírt kiegészítő egyezmény a Varsói Egyezményhez a szerződő fuvarozón kívüli személy által végzett nemzetközi légi fuvarozásra vonatkozó bizonyos szabályok egységesítéséről (1961. évi Guadalajara-i Egyezmény) IX. cikke a Varsói Egyezményben foglaltakkal lényegében azonos szabályt tartalmaz. Szintén a nemzetközi légi fuvarozást rendezi egy újabb egyezmény, melyet a 2005. évi VII. törvény hirdetett ki, s mely a szerződő államok viszonylatában a Varsói Egyezmény felett áll (55. cikk). A Montrealban, 1999. május 28-án kelt, a nemzetközi légifuvarozásra vonatkozó egyes szabályok egységesítéséről szóló Egyezmény 49. cikke a korábbiakhoz hasonlóan a kár bekövetkezése előtti, az egyezmény rendelkezéseivel ellentétes joghatósági megállapodásokat minősíti semmissé.

Az 1965. évi 7. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a *gyermektartási kötelezettség* tárgyában hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról Hágában, 1958. április 15-én aláírt

⁵²⁴ Áru fuvarozása esetén a felek már a fuvarozási szerződésben kiköthetnek választottbírószágot, de ilyenkor a választottbírósnak az egyezmény szerint joghatósággal rendelkező állam területén kell eljárnia.

egyezmény, mint szimpla egyezmény, az elismerés feltételeként írja elő, hogy az eljáró állam hatóságának az egyezmény szerint joghatósággal kell rendelkeznie. A 3. cikk értelmében a joghatóság alapulhat a tartásra kötelezett kifejezett vagy hallgatólagos alávetésén. A hallgatólagos alávetés azáltal valósul meg, hogy a kötelezett érdemben nyilatkozik anélkül, hogy a joghatóságot kifogásolná. A szövegből kitűnően a kifejezett alávetés egyoldalú aktussal történik meg, nincs szükség a felek megállapodására. A szabály lényegében a tartásra jogosultat hozza kedvezőbb helyzetbe.

Az 1971. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a „*Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződésről*” szóló, Genfben, 1956. május 19-én kelt egyezmény (CMR) 31. cikke az egyezmény hatálya alá eső fuvarozásból eredő bármely jogvita esetén lehetővé teszi a felek megállapodását: az ilyen keresetek megindíthatók a szerződő államoknak a felek által közös egyetértéssel kijelölt bíróságai előtt, illetőleg egyéb, az egyezmény által megjelölt szerződő állam bírósága előtt. Ahogy Brávác Ottóné és Szöcs Tibor megjegyzi, a felek kikötése csak prorogációs hatással bírhat, azaz az egyezmény által emellett meghatározott joghatóság is fennmarad.⁵²⁵

Az 1982. évi 2. törvényerejű rendelettel kihirdetett, Bernben, 1980. évi május hó 9. napján kelt *Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény* (COTIF) eredeti szövege két mellékletet tartalmazott: az A) függelék a 'A Nemzetközi Vasúti Személyszállítási Szerződésre vonatkozó Egységes Szabályokról (CIV)', valamint a B) függelék a 'A Nemzetközi Vasúti Árufuvarozási Szerződésre vonatkozó Egységes Szabályokról (CIM)'. A két függelékben szereplő szerződéses jogviszonyokból eredő igények érvényesítésére az egyezmény nagyrészt kizárólagos joghatósági szabályokat fogalmazott meg, mellyel kizárta a felek megállapodásának lehetőségét. Utóbb azonban a 2006. évi LXXVII. törvénnyel kihirdetett, a Bernben, 1980. május 9-én kelt, Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (COTIF) módosításáról Vilniusban elfogadott, 1999. június 3-án kelt Jegyzőkönyv jelentősen átformálta a korábbi szabályokat.

Jelenleg a CIV-en alapuló peres eljárás az 57. cikk 1. §-a értelmében csak a felek által közös megállapodással kijelölt tagállamok bíróságai vagy az alperes lakóhelye, állandó tartózkodási helye, székhelye vagy a szerződést kötő telephelye, irodája szerinti állam bírósága előtt indítható meg, más bírósághoz nem lehet fordulni. A megfogalmazás alapján (lásd különösen az angol szöveget⁵²⁶) úgy vélem, az egyezmény a nem kizárólagos kikötésre teremt lehetőséget. A párhuzamos eljárásokból eredő hátrányokat az 57. cikk 2. §-ában foglalt szabály kívánja kizárni, mely szerint, ha a CIV-en alapuló peres eljárás folyik az 1. § értelmében joghatósággal rendelkező bíróság előtt, vagy ha egy ilyen perben az illetékes bíróság ítéletet hozott, ugyanazon az alapon ugyanazon felek között újabb peres eljárás nem indítható, kivéve, ha annak a bíróságnak az ítélete, amely előtt az első peres eljárást indították, nem hajtható végre

⁵²⁵ Brávác Ottóné – Szöcs 170. oldal

⁵²⁶ „§ 1 Actions based on these Uniform Rules may be brought before the courts or tribunals of Member States designated by agreement between the parties or before the courts or tribunals of the Member State on whose territory the defendant has his domicile or habitual residence, his principal place of business or the branch or agency which concluded the contract of carriage. Other courts or tribunals may not be seized.”

abban az államban, amelyben az újabb peres eljárást indították. Mivel a formai előírásokról a szöveg hallgat, erre a nemzeti jogot kell alkalmazni. Meg kell még említeni, hogy a visszkereseti igényrel kapcsolatos eljárásokra vonatkozóan az egyezmény egyéb joghatósági előírásokat tartalmaz (63. cikk 4. és 5. §). Ezen eljárásokkal kapcsolatban ezért, s mert a 64. cikk értelmében a felek csak egyéb (a 61. és 62. cikkben foglalt) szabályoktól térhetnek el megállapodással, joghatósági kikötésre nincs lehetőség.

A liberalizáció a CIM-ben foglalt joghatósági szabályokat is érintette. A 46. cikk 1. §-a értelmében a kereset a felek által közösen kijelölt tagállam bírósága vagy annak az államnak a bírósága előtt indítható, amelynek területén: *a)* a felperes lakóhelye, szokásos tartózkodási helye, székhelye, az a telephelye vagy irodája van, amely a fuvarozási szerződést megkötötte, vagy *b)* az a hely, ahol a fuvarozó az árut átvette, vagy a kiszolgáltatásra kijelölt hely van. Más bíróságokhoz nem lehet fordulni. A CIV-ben foglalt szabályokkal kapcsolatos megállapítások itt is irányadóak⁵²⁷, beleértve párhuzamos eljárásokra (lásd a 46. cikk 2. §-át), illetve a visszkereseti eljárásokra vonatkozó szabályokat és megjegyzéseket is (lásd az 51. cikk 4. és 5. §-ait, valamint az 52. cikket).

Az 1999-es jegyzőkönyvvel további öt függelékot csatoltak az egyezményhez. Ezek közül kettőben, a D)-ben és az E)-ben található a joghatósági megállapodásokra vonatkozó rendelkezések. A nemzetközi vasúti forgalomban engedélyezett járművekre vonatkozó szerződésekről szóló Egységes Szabályokat (CUV) tartalmazó D) függelék azokra a két- vagy többoldalú szerződésekre vonatkozik, amelyek a vasúti járművek szállítóeszközként való használatát szabályozzák a CIV Egységes Szabályokkal és a CIM Egységes Szabályokkal összhangban (1. cikk). A 11. cikk 1. §-a értelmében a Szabályoknak megfelelően kötött szerződésen alapuló keresetet a szerződő felek által közös megegyezéssel kijelölt bíróságok előtt lehet indítani. Ha a felek másképp nem állapodnak meg, az alperes székhelye szerinti tagállam bíróságainak van joghatósága. Ha az alperesnek a tagállamokban nincs székhelye, annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal, amelynek területén a kár keletkezett. A megfogalmazásból itt az következik, hogy mind a kizárólagos, mind a nem kizárólagos joghatóságot létrehozó megállapodás megengedett, s a nem szabályozott egyéb feltételek (pl. formai előírások) tekintetében a nemzeti jog irányadó.

Hasonló fordulatot tartalmaz a nemzetközi vasúti forgalomban használt infrastruktúrára vonatkozó szerződésekről szóló Egységes Szabályokat (CUI) tartalmazó E) függelék. A CUI minden, a CIV Egységes Szabályoknak és a CIM Egységes Szabályoknak megfelelő, a

⁵²⁷ Az angol szöveg a következő: „§ 1 Actions based on these Uniform Rules may be brought before the courts or tribunals of Member States designated by agreement between the parties or before the courts or tribunals of a State on whose territory

a) the defendant has his domicile or habitual residence, his principal place of business or the branch or agency which concluded the contract of carriage, or

b) the place where the goods were taken over by the carrier or the place designated for delivery is situated. Other courts or tribunals may not be seized.

nemzetközi fuvarozás céljára szolgáló vasúti infrastruktúra használatáról szóló szerződésre vonatkozik, függetlenül a szerződő felek székhelyétől és nemzetiségétől. A 24. cikk 1. §-a értelmében a Szabályok alapján kereset a szerződő felek közötti megállapodással kijelölt tagállamok bíróságai előtt indítható. Ha a felek nem állapodnak meg ezzel ellentétesen, annak a tagállamnak a bírósága rendelkezik joghatósággal, amelynek területén az infrastruktúra-üzemeltető székhelye van.

A 2002. évi L. törvénnyel kihirdetett, az *európai szabadalmak megadásáról* szóló 1973. október 5-i Müncheni Egyezmény többféle vonatkozásban is szabályozza a joghatóságot. Egyrészt az Európai Szabadalmi Hivatal felelősségével kapcsolatosan, másrészt egyes szabadalmi perekkel kapcsolatosan. Az Egyezmény 9. cikke a Szervezet szerződéses felelősségével összefüggő jogvitákra vonatkozóan engedi meg a felek joghatósági megállapodását, a szerződésen kívüli felelősség tekintetében nem. Az Egyezményhez fűzött, a joghatóságról és az európai szabadalommal kapcsolatos határozatok elismeréséről szóló jegyzőkönyv a bejelentővel szemben indított olyan perekre vonatkozik, amely perekkel az európai szabadalmi bejelentésben megjelölt egy vagy több Szerződő Államra vonatkozóan az európai szabadalom megadására vonatkozó igényt érvényesítenek. Ezekben a perekben a következő szabályok érvényesülnek (5. cikk): „(1) Ha egy európai szabadalom megadására vonatkozó igényjogosultsággal kapcsolatos vitában részes felek írásbeli vagy írásban megerősített szóbeli megállapodást kötnek arról, hogy egy meghatározott Szerződő Állam bíróságának vagy bíróságainak kell döntenie egy ilyen jogvitáról, ezen állam bírósága vagy bíróságai rendelkeznek kizárólagos joghatósággal. (2) Ha a felek a munkavállaló és annak munkáltatója, az (1) bekezdést csak akkor kell alkalmazni, ha a munkaszerződést szabályozó nemzeti jog e megállapodást lehetővé teszi.” A használt kifejezések a Brüsszeli Egyezmény akkori szövegét tükrözik vissza, s bár a jegyzőkönyv értelmezésére a Bíróságot ne hatalmazták fel, ugyanolyan értelmet tulajdoníthatunk a fenti fordulatoknak, mint amiről a Brüsszeli Egyezmény kapcsán már szó esett. A Müncheni Egyezmény tekintetében a Bíróság döntései persze nem kötelezőek, a tagállami bíróságok lényegében önállóan értelmezhetik az idézett rendelkezéseket.

A többoldalú egyezmények mellett hazánk aláírt olyan kétoldalú egyezményeket is, melyek tartalmazzak joghatósági szabályokat. Ezek a *jogsegélyegyezmények* azonban rendszerint hallgatnak a joghatósági megállapodásokról, mivel a joghatóságot főként a családi jogi, illetve hagyatéki eljárásokkal kapcsolatban rögzítik, s nem érintik a kereskedelmi megállapodásokat, ahol a joghatósági kikötés általánosan elfogadott. Ellenpéldaként hozható fel azonban a Magyar Népköztársaság és a Lengyel Népköztársaság között a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegély tárgyában, Budapesten, 1959. évi március hó 6. napján aláírt szerződés (kihirdette az 1960. évi 5. törvényerejű rendelet) 45/A. cikke, mely a szerződéses kötelezettségek kapcsán ejt szót a joghatósági kikötésekről. A (3) bekezdés értelmében „[a] Szerződő Felek állampolgárai szerződéses kötelezettségeikből eredő jogvitáikat – választásuk szerint bármelyik Szerződő Fél

bírósága elé vihetik.” Érdemes kiemelni, hogy a nemzetközi elemnek a szövegből kitűnően kifejezetten a szerződéskötő felek magyar és lengyel állampolgárságában kell megvalósulnia, mely egy ma már túlhaladott felfogást tükröz. Nem kapunk azonban iránymutatást a joghatósági kikötés egyéb feltételei tekintetében (pl. formai előírások, egyéb korlátozások), leszámítva, hogy joghatósági klauzulával a felek csak a szerződéses jogviszonyaikban élhetnek. A megfogalmazás azonban elvileg arra is lehetőséget kínál, hogy felek hallgatólagosan „válasszák” ki az eljáró fórumot.

Az 1991. évi LXI. törvénnyel kihirdetett, a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között a jogsegélyről, valamint a polgári jogi, családjogi és büntetőügyekre vonatkozó jogi kapcsolatok szabályozásáról szólóan létrejött, Bratislavában, az 1980. évi március hó 28. napján aláírt szerződés 38. cikke szintén a szerződéses kötelezettségek tekintetében engedi meg a feleknek a joghatóság kikötését. Eszerint a „szerződéses kötelezettségekből folyó eljárásra azon Szerződő Fél bíróságának van joghatósága, melyben a *Szerződő Felek* írásban megállapodtak”. A szöveg félrevezető, miután a „*Szerződő Felek*” forma alapján arra kellene gondolnunk, az államok megállapodása alapozza meg a joghatóságot, s nem a magánjogi szerződésben résztvevő feleké. Ennek azonban ebben az összefüggésben nem sok értelme van. Ezért minden valószínűség szerint elírásról van szó, s helyesen a magánjogi feleket kell a szerződő felek alatt érteni. Az 1. cikkre figyelemmel itt is a felek állampolgárságának van jelentősége. Annyiban azonban pontosabb a lengyel-magyar szerződéshez képest – de ezzel egyben korlátozottabb is –, hogy előírja, írásba kell foglalni a megállapodást. Ez a hallgatólagos alávetés elvi lehetőségét is kizárja.

Ki kell emelni, hogy a Brüsszel I. rendelet 69. cikke kifejezett rendelkezése értelmében mind a lengyel-magyar, mind a csehszlovák-magyar szerződés helyébe a Rendelet lép, s a kétoldalú szerződések csak abban a körben alkalmazhatók tovább, amelyre a Rendelet hatálya nem trejed ki. Ez pedig igen szűk kört jelent csak.

Megemlíthetők még azok a kétoldalú egyezmények is, melyek a határozatok elismerése és végrehajtása tekintetében utalnak a joghatóságra: az elismerés, illetve a végrehajtás feltételeként követelik meg a származási állam bírósága oldalán a joghatóságot. Miután a joghatóságot nem maguk az egyezmények rendezik, hanem visszautalnak a nemzeti szabályokra (az elismerés, illetve végrehajtás szerinti állam joga szerint kell a származási állam bíróságának joghatósággal rendelkeznie), ezért a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatban sem találunk külön rendelkezéseket.

VI. FEJEZET

A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN

VI. 1. A JOGHATÓSÁGI SZABÁLYOK RENDSZERE A MAGYAR JOGBAN

1. §-a értelmében az Nmtvr. határozza meg a joghatóságot a külföldi elemet tartalmazó jogvitákban. Figyelembe véve az 1. § első pontját is, ez a polgári jogi, családi jogi és munkajogi jogvitákra terjed ki. Ha megnézzük a részletszabályokat, akkor láthatjuk, az ügyek egy része nem bíróságra, hanem közjegyző vagy közigazgatási szerv hatáskörébe tartozik, s az Nmtvr. nemcsak a jogvitákra, hanem más ügyekre (például hagyatéki eljárásra, okiratok megsemmisítésére) vonatkozóan is tartalmaz joghatósági szabályokat.⁵²⁸

A joghatósági okok rendszere nagyrészt követi a Brüsszeli Egyezmény által kialakított szisztémát. Az általános joghatóság az alperes lakóhelyén, szokásos tartózkodási helyén, székhelyén alapul (*favor defensionis*). Ehhez kapcsolódnak a pertársasággal és a viszontkeresettel összefüggő kiegészítő rendelkezések. Általános joghatóság hiányában is eljárhat azonban belföldi bíróság (hatóság), ha valamilyen egyéb körülmény az ügyet Magyarországhoz köti (különös joghatóság). Ezen szabályok egy része a közösségi rendelkezésekkel rokon (például szerződéssel összefüggő jogviták esetén a teljesítés helye, tartási perekben a tartásra jogosult lakóhelye, szerződésen kívüli károkozásnál a károkozás, illetve a kár bekövetkezésének helye, illetve ha a kár bekövetkezése belföldön fenyeget, akkor magyar bíróság eljárhat, külföldi vállalkozással szemben a belföldi fióktelep helye, stb.), míg mások ettől függetlenül kerültek bele az Nmtvr.-be (pl. öröklési jogi perre vonatkozó különös joghatóság).

Az Nmtvr. speciális szabályokat tartalmaz a gyengébb fél védelmében a fogyasztói és a munkaszerződésből eredő jogvitákra. Az általános joghatóság mellett (beleértve a pertársasággal és a viszontkeresettel kapcsolatos szabályokat is) a munkavállaló és a fogyasztó számára biztosít az Nmtvr. kedvezőbb perlési lehetőséget, az egyéb különös joghatósági okokra ezekben az eljárásokban hivatkozni nem lehet.

Egymásnak megfeleltetve sorakoztatja fel a törvény a kizárólagos és kizárt joghatóság alá eső ügyeket. A szabályok egy része az állami immunitásból fakad, mások egyéb érdekekből táplálkoznak. Ez utóbbi körben is visszaköszönnek a közösségi előírások (pl. ingatlanl kapcsolatos dologi jogi hatályú jog érvényesítése iránti eljárás, illetve ingatlan bérletével, haszonbérletével kapcsolatos eljárások, közhitelű nyilvántartásokba történő bejegyzéssel

⁵²⁸ Egyes nemperes eljárásokra vonatkozóan maga az Nmtvr. tartalmaz joghatósági szabályokat, másoknál azonban – ha a joghatóság kérdése egyáltalán életszerűen felvethető – az adott nemperes eljárást szabályozó jogszabályok rendezik a joghatóságot. Az Nmtvr. tehát nem fedi le teljesen a joghatósági szabályok teljes rendszerét. Lásd: Brávác Ottóné – Szócs 54-55. oldal

kapcsolatos eljárások, iparjogvédelmi jog megadásával, terjedelmével, megszűnésével kapcsolatos eljárások, végrehajtást érintő eljárások, stb.).

Az Nmtvr. külön cím ('A felek által kikötött joghatóság') alatt foglalkozik a joghatósági megállapodásokkal, beleértve a joghatóság perbebocsátkozással történő megalapozását is.⁵²⁹

VI. 2. A JOGHATÓSÁG KIKÖTÉSÉVEL KAPCSOLATOS SZABÁLYOK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

Mindaddig, amíg az Nmtvr. erről első ízben nem rendelkezett, a magyar jogban, a joghatósági megállapodások az illetékesség kikötésén keresztül realizálódtak. Nemzetközi elemet tartalmazó ügyekben egy meghatározott bíróság választása az ügynek az adott bíróság állama joghatósága alá rendelését is jelentette.

Már az 1868. évi törvénykezési rendtartás (Trt.), az 1868. évi LIV. törvénycikk 52. §-a lehetővé tette, hogy a felek a rendes bírói illetékességtől eltérjenek, hacsak a törvény eltérően nem rendelkezett. Ilyen tilalmat állított fel a Trt. telekkönyvi, hitbizományi, házassági, illetve általában minden olyan ügyben, melynek célja házassági elválás volt, illetve olyan perekben, amelyeknél távollevő vagy gyámság és gondnokság alatti személyek voltak érdekelve (53. §). A törvénycikk kifejezetten kimondta, a felek közös akarattal sem ruházhatják fel a fellebbviteli bíróságot az ügy elsőfolyamodású elintézésének jogával (54. cikk). A fellebbvitel iránt megállapított illetékességtől eltérni nem lehetett (55. §). Az alávetés történhetett úgy, hogy a felek egy meghatározott, „eleve kijelölt” bíróságnak, vagy meghatározás nélkül a felperes szabad tetszése szerint választandó bármely rendes polgári bíróságnak szerződésileg vetették magukat alá.⁵³⁰ A gyakorlat szerint a kikötés nem fosztotta meg a felperest a törvényen alapuló illetékességi ok szerinti bíróság előtti perléstől. Ahogy Magyary fogalmazott: „... az alperes nem emelhet sikerrel kifogást, ha a felperes csupán a törvény szerint illetékes bíróság előtt indítja meg a pert. Hogy a kifogást sikerrel lehessen tenni, ehhez az szükséges, hogy a szerződésben a bíróság illetékessége kizárólag, tehát a felperest is kötelezően állapitassék meg.”⁵³¹

A joghatóság kikötését – illetékességi kikötés formájában – rendszerint elismerték, de nem volt egységes az álláspont, hogy ez vonatkozhat-e külföldi bíróságra is, vagy csak belföldi bíróságokra. Magyary, miután erről az akkor hatályos jog nem rendelkezett, úgy vélte, hogy megengedett külföldi bíróság illetékességének kikötése is, kivéve, ha az kizárólagos illetékességbe ütközik, vagy ha a külföldi bíróság ítéletének joghatályát a belföldi jog nem ismeri

⁵²⁹ Az Nmtvr. joghatósági szabályairól részletesebben lásd például: Mádl – Vékás 441-455. oldal, Burián – Kecskés – Vörös 269-284. oldal, Brávác Ottóné – Szöcs 54-136. oldal; az előzményekről: Burián László: A nemzetközi magánjogi kódex újabb módosítása felé. In: *Ius Privatum – Ius Commune Europae. Liber Amicorum. Studia Ferenc Mádl Dedicata.* ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Budapest, 2001, 75-91. oldal, Vékás Lajos: Nemzetközi polgári eljárásjogunk reformjához. In: *Magister Artis Boni et Aequi – Studia in Honorem Németh János.* (szerk: Kiss Daisy – Varga István), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 911-930. oldal

⁵³⁰ A Trt. itt, a rendes bírói illetőségtől a felek akaratából eredő eltérés lehetőségén belül nyitotta meg az utat az ügy választottbíróság elé utalása felé is (52. § b) pontja).

⁵³¹ Magyary Géza: A magyar polgári perjog nemzetközi vonatkozásai. (Jogi értekezések - 5. füzet), Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1902, 50. oldal

el.⁵³² Ezekben az esetekben a magyar bíróságok nem tagadhatták meg a jogvédelmet a felperestől, egyébként viszont egy külföldi bíróságra vonatkozó kizárólagos kikötéssel a felek kizárhatták a magyar bíróságok eljárását.⁵³³

Az 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról (1911. évi Pp.) 45. §-a a következőképpen szabályozta az illetékességi kikötést: olyan vagyoni jogi perekben, amelyekre nézve a törvény kizárólagos illetékességet nem állapít meg, az a bíróság is illetékes, amelynek az alperes aláveti magát. Az alávetés – ha azt az alperes nem a perben jelenti be – csak akkor érvényes, ha közokiratba vagy a 317. §-nak megfelelően kiállított magánokiratba (teljes bizonyítóerejű magánokiratba) van foglalva, ha az okiratban meg van határozva az a jogviszony, amelyből a per ered, és ha az illetékességet egy meghatározott belföldi bíróságra ruházza. Lényegében a hallgatóságos alávetést is ismerte az 1911-es Pp. Ha ugyanis az eljáró bíróság nem rendelkezett illetékességgel, de az alperes az illetékesség hiányának kifogásolása nélkül perbebocsátkozott, akkor az érdemi védekezés az eljárási akadályt elhárította.⁵³⁴

Főszabály szerint az alávetésről szóló nyilatkozatok *csak vagylagos illetékességet* hoztak létre, azaz a többi, a törvényen alapuló illetékesség is fennmaradt, hacsak a felek közokiratban vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban úgy nem állapodtak meg, hogy csak a megjelölt fórum rendelkezze illetékességgel (45. § (2) bekezdése). A Kovács Marcel által írt kommentár kifejezetten kiemeli, a „kikötött illetékesség nem kizárólagos illetékesség, mert nélkülözi a kizárólagosságot két jellegzetes ismervét, t. i. a) azt, hogy attól a felek még közös egyetértéssel sem térhetnek el, és b) azt, hogy a kizárólagos illetékességet felállító szabály megsértését az első- és a fellebbezési bíróságnak bármikor hivatalból kell észlelnie.”⁵³⁵ Ugyanezen az állásponton volt Magyary is.⁵³⁶

A felek kifejezett, *csak a meghatározott bíróság* illetékességére vonatkozó kikötését a bíróság hivatalból volt köteles figyelembe venni, ha az a keresetből, illetve mellékleteiből számára kiderült. Ezért a keresetet hivatalból vissza kellett utasítania, ha megállapította, az ügyre más bíróság rendelkezett a kikötés alapján illetékességgel. Ha elmulasztotta volna, akkor az alperes pergátló kifogást emelhetett, de ha ez elmaradt, perbebocsátkozása után az illetéktelenség többé figyelembe nem volt vehető. Azaz a felek akár kifejezetten, akár hallgatóságosan felülírhatták korábbi megállapodásukat.

A kikötésnek azonban az okirati követelményeken túl egyéb szigorú feltételeknek is meg kellett felelnie. Alávetésre csak vagyoni jogi perekben kerülhetett sor, ha nem állt fenn

⁵³² Hasonló állásponton volt Ferenczy Árpád is (in: A nemzetközi magánjog kézikönyve. Budapest, 1911, 432-434. oldal).

⁵³³ Magyary Géza: A magyar polgári per jog nemzetközi vonatkozásai. (Jogi értekezések - 5. füzet), Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1902, 50. oldal

⁵³⁴ Magyary szerint ilyenkor a nem illetékes bíróság nem vált illetékessé, csupán a törvényben megállapított illetékességtől tértek el ténylegesen, mely azonban nem teremtett új illetékességi okot. (Magyary Géza: Magyar polgári per jog. Második, teljesen átdolgozott kiadás, Budapest, 130. oldal)

⁵³⁵ Kovács Marcel: A polgári perrendtartás magyarázata. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1927, 195-196. oldal. Lásd ehhez: a Kúria 1921. október 13-ai határozatát, P. IV. 3259. sz. (in: Per jogi Döntvénytár 1922 (86. sz. jogeset) 87-91. oldal)

⁵³⁶ Magyary Géza: Magyar polgári per jog. Második, teljesen átdolgozott kiadás, Budapest, 128. oldal

kizárólagos illetékesség. A részletügyletből eredő követelésekre nézve az illetékesség az 1911-es Pp. hatályosságának területén lakó vevővel szemben okiratban sem volt kiköthető, ha az áru teljes vételára egy bizonyos, jogszabály által meghatározott összeget nem haladott meg. A bíróság *megjelölése* nem lehetett vagylagos, mert az ellenkezett volna a bíróság meghatározottságával. De nem érvényesülhetett egy olyan kikötés sem, mely a település megjelölésével határolta be az eljárni jogosult bíróságot, ha abban a városban (a fővárosban) több azonos határhörű bíróság is eljárhatott, így az eljárni jogosult fórum nem volt konkrétan meghatározva.⁵³⁷ Hatálytalannak tekintették azokat a megállapodásokat is, melyek csak bizonyos bíróság(ok) illetékességét zárták ki, anélkül, hogy megjelölték volna az eljárni jogosult bíróságot (izolált derogáció). Miután pedig a kikötés csak egy meghatározott belföldi bíróság illetékességére vonatkozhatott, külföldi bíróság kikötésére a Pp. szerint nem kerülhetett sor.⁵³⁸ Ez kétféle következménnyel járt: ha egy ilyen kikötés ellenére a felperes belföldön indított keresetet, ez nem zárta ki a magyar bíróságok eljárását, másrészt, hacsak nemzetközi egyezmény eltérően nem rendelkezett, a kikötött külföldi fórum által hozott határozatot Magyarországon elismerni, illetve végrehajtani nem lehetett.

Balla Ignác a külföldi bíróságok joghatósága (illetékessége) kikötésének tilalmazásával kapcsolatban komoly aggályokat fogalmazott meg különösen arra tekintettel, hogy a felek külföldi választottbíróság eljárásában megállapodhattak. Álláspontja szerint a felek rendelkezési jogának érvényesítésével lehetővé kellett volna tenni a külföldi bíróságok kikötését, sőt, azoknak a külföldi bíróságoknak a határozatait, amelyeknek a felek alávetették magukat, a viszonyosság követelménye nélkül kellett volna elismerni és végrehajtani.⁵³⁹

Egy meghatározott bíróság megjelölésének követelménye megszüntette a Trt. által biztosított lehetőséget, nevezetesen, hogy a felperes szabad választásától függően bármelyik bíróság előtt indíthasson keresetet. Az átmeneti rendelkezések (1912. évi LIV. törvénycikk 62. §-a) a korábban kötött illetékességi megállapodásokat úgy konvertálták az 1911-es Pp. rendszerébe, hogy a korlátlan választási jogot megszüntették, helyette biztosították azonban a felperesnek a Pp. 21-28. §-ai (helyesen 19-25. §)⁵⁴⁰ alapján a saját magára illetékes bíróság előtti perlést.

⁵³⁷ A Kovács Marcel-féle kommentár szerint azonban érvényes az a kikötés, mely a bíróság konkrét megjelölése nélkül, egy adott település bíróságára utal, ha ott a hatásköri szabályok alkalmazása révén, vagy mert ott ténylegesen csak egyetlen bíróság működik, az eljárni jogosult bíróság egyértelműen meghatározható. (Kovács Marcel: A polgári perrendtartás magyarázata. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1927, 195. oldal) A bírói gyakorlatban azonban ellentétes döntés is született: Budapesti kir. tábla 1916. márc. 14. P. I. 14.460/1915. sz. határozata (in: Perjogi Döntvénytár 1915-1917 (329. sz. jogeset) 226-227. oldal)

⁵³⁸ Ez alól kivételt jelentett az osztrák tőzsdebíróságnak való alávetés, melyet az 1914. évi XLII. törvénycikkkel becikkelyezett jogsegélyegyezmény rendelkezése tett lehetővé azáltal, hogy a tőzsdebíróság határozatát határozatait, illetve az előtte kötött egyezségeket Magyarországon végre kellett hajtani. A tőzsdebíróság kikötésének is a jogsegélyegyezmény lazább formai előírásainak kellett megfelelnie, nem a Pp. 45. §-ának. Kúria 1915. június 25. P. II. 5198. sz. [in: Perjogi Döntvénytár 1916 (318. sz. jogeset) 218-219. oldal]

⁵³⁹ Balla Ignác: Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere. in: Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931, XXII. kötet, 351-353. oldal

⁵⁴⁰ Magyary Géza: Magyar polgári eljárásjog. Második, teljesen átdolgozott kiadás, Budapest, 129. oldal

Meg kellett határozni azt a jogviszonyt is, melyből eredő pereket a megjelölt bíróság előtt (is) megindíthattak a felek. Így érvénytelen volt „bizonyos területen belől keletkezendő összes jogviszonyokra, valamely jövőbeni egész üzleti összeköttetésre”⁵⁴¹, de egyetlen jogviszonyból származó valamennyi perre érvényes kikötéssel élhettek a felek. Annak sem volt akadálya, hogy a felek ugyanabból a szerződésből eredő peres kérdések egy részét egyik, másik részét pedig másik bíróság illetékességére bízzák, de határozottan és szabatosan kellett elhatárolni ezeket az egyes kérdéseket.

Mivel az 1911-es Pp. bizonyos vagyoni jogi ügyekben megengedte, hogy a felek a járásbíróság hatáskörét kössék ki, a határköri és az illetékességi kikötés együtt jelenhetett meg úgy, hogy az alávetés egy meghatározott járásbíróság javára szólt. Ilyenkor a kétfajta kikötést együttesen kellett elbírálni: ha akár az illetékességi, akár a hatásköri kikötésnek hiányzott valamilyen érvényességi kelléke, akkor az egész alávetés megdőlt.

Lássunk még néhány döntést az akkori ítélkezési gyakorlatból, melyek további fontos adalékát adják az illetékességi megállapodásoknak. A kikötés személyi hatálya tekintetében már az 1911-es Pp. hatályba lépése előtt is az volt az álláspont, hogy az nemcsak arra terjed ki, aki konkrétan magát egy bíróságnak aláveti, hanem annak örököseire is.⁵⁴² Sőt mi több, egy meglehetősen liberális értelmezés folytán kiterjeszthetőnek tekintették az alperesi pertársakra is. A Pp. 77. §-ának (2) bekezdésének első mondata szerint, ha valamennyi alperesre nézve illetékes belföldi bíróság nem volt, a felperes az alpereseket bármelyik alperesre nézve általánosan illetékes belföldi bíróság előtt perelhette. A Kúria döntése értelmében, ha az egyik alperes magát valamely bíróság illetékességének a Pp. 45. § (2) bekezdésében meghatározott módon alávetette, ez az illetékesség az általános illetékesség helyébe lép és a 77. § (2) bekezdés első mondata alapján a másik alperes ellen igénybe vehető.⁵⁴³ Kovács Marcel szerkesztő mindazonáltal megjegyezte, hogy ez a tág értelmezés nem fedte a „törvény intencióját”, s az egyik fél alávetése nem lehet a másikkra kötelező.⁵⁴⁴

Az 1952-es Pp. 1911-es elődjéhez képest annyiban előrelépést jelentett, hogy már kifejezetten rendezte a joghatóság hiányának következményeit, a Pp. (15. §) pedig felsorolta a magyar bíróságok kizárólagos joghatóságába tartozó ügyeket. Továbbra sem nyert azonban önálló szabályozást a joghatóság kikötése. Sőt, a korabeli irodalom szerint a joghatóság nem eshetett a felek rendelkezése alá⁵⁴⁵, a Pp.-nek az alávetéses illetékességet szabályozó 41. §-a kizárólag illetékességi kikötésként funkcionált: csak abban az esetben volt hatályos, ha a magyar joghatóság egyébként is fennállt, mivel a felek megállapodása nem pótolhatta a joghatóság hiányát, az alávetésen alapuló kizárólagos illetékesség előfeltétele a joghatóság fennállása

⁵⁴¹ Kovács Marcel: A polgári perrendtartás magyarázata. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1927, 196. oldal

⁵⁴² Soproni kir. törvényszék 1916. máj. 24. Pf 627. sz. (in: Perjogi Döntvénytár 1918 (31. sz. jogeset) 43-44. oldal)

⁵⁴³ 1933. jan. 30. P. V. 5660/1932. sz. (in: Perjogi Döntvénytár 1934 (162. sz. jogeset) 91-92. oldal)

⁵⁴⁴ Lásd: az előző lábjegyzetben.

⁵⁴⁵ Bacsó Ferenc - Beck Salamon - Móra Mihály - Névai László: Magyar polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1959, 107. oldal

volt.⁵⁴⁶ Az 1911-es Pp-hez képest azonban az illetékességi kikötés tekintetében nem sok fejlődést tapasztalhatunk: továbbra is csak egy meghatározott belföldi bíróság illetékességének vethette alá magát az alperes, s a nyilatkozatát közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba kellett foglalni. Az alávetés mellett az egyébként fennálló illetékesség is fennmaradt, ugyanakkor, szemben az addigi bírói gyakorlattal és elmélettel, az okiratban ki lehetett kötni a bíróság *kizárólagos* illetékességét. Természetesen a kizárólagosság nem volt azonos továbbra sem a törvény által létrehozott kizárólagossággal, hisz a felek később eltérhettek tőle kifejezett módon, illetve az alperes perbebocsátkozását követően a bíróság illetékességnek hiányát nem vehette figyelembe, ha a kizárólagosság alávetésen alapult (Pp. 43. §).

Az 1979. évi 13. tvr. látványos változást hozott általában a joghatóság szabályozásában, ezen belül is a joghatóság kikötése területén. Az Nmtvr. 62. §-a értelmében nemzetközi gazdasági tárgyú szerződésből eredő jogvita esetére a felek írásban kiköthették külföldi vagy belföldi, rendes vagy választottbíróság joghatóságát. Az új rendelkezés tehát feloldotta a külföldi bíróságok kikötésének tilalmát, és a formai követelményeken is lazított. Bár nem került összhangba az illetékesség kikötésével, mely megőrizte a sokkal szigorúbb alaki előírásokat: a teljes bizonyító erejű magánokirati, illetve a közokirati formát. Behatárolta azonban azon ügyek körét, ahol ilyen kikötéssel élhettek a felek: erre csak a nemzetközi gazdasági tárgyú szerződésekből eredő jogvitákban volt lehetőség. Brávác Ottóné és Szöcs Tibor utalnak arra, hogy a gyakorlatban meglehetősen bizonytalan volt ennek a fordulatnak az értelmezése: csupán feltételezhető volt, hogy az 1978. évi 8. törvényerejű rendelet 1. §-ának (2) bekezdésében meghatározott külgazdasági kapcsolatokat takarta.⁵⁴⁷ A 62. § (2) bekezdése szerint ha a kikötés kizárólagos joghatóságra irányult, az ügyben más rendes vagy választottbíróság nem járhatott el. A felek megállapodása főszabály szerint tehát csak választható, párhuzamos joghatóságot hozott létre, s a felek eltérő rendelkezésére volt szükség a derogációs hatás eléréséhez. Mádl Ferenc megállapításai alapján azonban ez nem jelentette, hogy a kikötésben feltétlenül benne kellett volna lennie a „kizárólagos” kitételnek. A nemzetközi gyakorlat, valamint a Pp. választottbíróságról szóló 360. §-ának (3) bekezdése is azt tükrözte, hogy főszabály szerint a felek megállapodása a törvényen alapuló egyéb joghatóságot lerontotta.⁵⁴⁸

Az 1979-es joghatósági szabályok nem ismerték a joghatóságnak az alperesi perbebocsátkozással történő megalapozását. A Pp. 130. §-a alapján a keresetlevelet minden olyan esetben el kellett utasítani, amikor a magyar bíróságnak nem volt joghatósága, illetve később, a tárgyalási szakban a pert az 157. § a) pontja alapján meg kellett szüntetni. A perjogi szabályok nem tartalmaztak a joghatóság hiányának az alperes perbebocsátkozása utáni

⁵⁴⁶ Réczei László: Nemzetközi magánjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961, 103-104. oldal

⁵⁴⁷ Brávác Ottóné – Szöcs 130-131. oldal. Lásd még ezzel kapcsolatban: Burián László: A nemzetközi magánjogi kódex újabb módosítása felé. In: Ius Privatum ~ Ius Commune Europae. Liber Amicorum. Studia Ferenc Mádl Dedicata. ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Budapest, 2001, 89. oldal

⁵⁴⁸ Mádl Ferenc – Vékás Lajos: Magyar nemzetközi magánjog. KJK, Budapest, 1981, 372. oldal

figyelmen kívül hagyására vonatkozó rendelkezéseket, szemben az illetékességgel és a hatáskörrel.⁵⁴⁹

A Luganói Egyezményhez való csatlakozásra való felkészülés körében átdolgozásra került az Nmtvr-nak a joghatóságról szóló IX. és a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló XI. fejezete. A joghatósági szabályok – így a joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályok is – a Brüsszeli Egyezmény által kidolgozott, és a Luganói Egyezmény által átvett struktúrát követve kerültek módosításra. Az új, kikötésre vonatkozó rendelkezések szinte szó szerinti fordításai az európai jogforrások megfelelő előírásainak. Ez a megoldás két oldalról is gyümölcsözőnek mutatkozik: egyrészt a korszerűtlen szabályokat modernebb, a nemzetközi követelményeknek jobban megfelelő rendelkezések váltották fel. Másik oldalról, a közösségi és a nemzeti jog alkalmazási körének elhatárolásával összefüggésben felmerülő problémák a párhuzamos szabályozással jelentősen csökkenthetők, ha teljesen nem is szüntethetők meg. A Bíróságnak a Brüsszeli Egyezmény, illetve a Brüsszel I. rendelet értelmezése során születő döntései minden bizonnyal hatással lesznek a nemzeti jog alkalmazására is, mely csökkenti a gazdasági élet szereplőire háruló kockázatokat.

VI. 3. A FELEK ÁLTAL KIKÖTÖTT JOGHATÓSÁG A 2000. ÉVI CX. TÖRVÉNY UTÁN

Az Nmtvr. 62/F. §-a a következőképpen szabályozza a joghatósági megállapodásokat: *vagyoni jogi ügyek tekintetében a felek a felmerült jogvitájukra vagy a meghatározott jogviszonyból eredő jövőbeli jogvitájuk esetére kiköthetik valamely állam bíróságainak vagy egy meghatározott bíróságának joghatóságát. Ilyen kikötéssel a felek élhetnek*

a) írásban;

b) szóban, írásbeli megerősítéssel;

c) olyan formában, amely megfelel a felek között kialakult üzleti szokásoknak; vagy

d) nemzetközi kereskedelemben olyan formában, amely megfelel az olyan kereskedelmi szokásoknak, amelyeket a felek ismertek vagy ismerniük kellett, és amelyeket az ilyen típusú szerződést kötő felek a szóban forgó üzletágban általánosan ismernek és rendszeresen figyelembe vesznek.

⁵⁴⁹ A bíróság hatáskör hiányát, ha az a per tárgyának értéktől függött, az illetékesség hiányát a törvényen alapuló kizárólagos illetékesség kivételével az alperes perbebocsátkozását követően nem vehette figyelembe. (Pp. 28. §, 43. § (1) bekezdés). Érdemes kitérni rá, hogy az illetékesség vizsgálatára vonatkozó 43. § (1) bekezdése az alávetéses illetékességre vonatkozó 41. § módosításával (2000. évi CX. törvény 3. §) együtt megváltozott. A módosítás előtti szöveg szerint, ha az illetékesség nem kizárólagos, vagy a 41. §-on alapul az alperes érdemi ellenkérelmének előadása után az illetékesség hiánya figyelembe nem vehető. Az új, jelenleg is hatályos szöveg szerint akkor nem vehető figyelembe az illetékesség hiánya a perbebocsátkozást követően, ha az nem kizárólagos. Miután a 41. § (3) bekezdése főszabály szerint a kikötéshez kizárólagos illetékességet fűz, a módosítás arra utal, a hallgatólagos alávetés ellenére a felek korábbi kifejezett kikötését figyelembe kell venni. Mindazonáltal ez az értelmezés nem felel meg sem a felek legutolsó akaratának, sem a pergazdaságosság követelményeinek. Ezért a módosítás ellenére úgy vélem, az alperes perbebocsátkozását követően a felek kifejezett illetékességi kikötésére tekintettel nincs helye a per illetékesség hiánya miatti megszüntetésének.

Ahogy látható, a korábbiakhoz képest a joghatósági megállapodás kötésének lehetősége jóval bővebb és lazább lett. Bővebb, mert nem csak nemzetközi gazdasági tárgyú ügyekben, hanem általában vagyoni jogi ügyek tekintetében helye van kikötésnek. És lazább, mert az új formai előírások sokkal inkább megfelelnek a nemzetközi kereskedelem igényeinek, mint a „szigorú” írásbeliség.

VI. 3. 1. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MINT SZERZŐDÉS

Ahogy a közösségi rendelet kapcsán, úgy a magyar jogban is felmerül, hogyan jön létre a joghatósági kikötés, milyen érvényességi és hatályossági feltételei vannak, mi a sorsa, ha a megkötésnél valamilyen hiba lépett fel, hogyan kell értelmezni, átszállhatnak-e a kikötésből eredő jogok és kötelezettségek más személyekre, stb... Ahogy eljárásjogi természetű, úgy anyagi jogi jellegű is: az Nmtvr. által nem szabályozott kérdéseket a polgári jog szabályai szerint kell megítélni. De épp kettős jellegéből következően, valamint a nemzetközi elem jelenléte miatt ez adott esetben nem kis bonyodalmakat vethet fel.

Az Nmtvr.-nek a kikötés feltételeire vonatkozó előírásai (beleértve az alaki követelményeket is) – nézetem szerint - mint *lex fori* bármilyen joghatósági kikötés tekintetében irányadók, ha az magyar bíróság elé kerül. Ezen feltételek szerint kell vizsgálni tehát a kikötés magyar bíróságokra vonatkozó prorogációs és derogációs hatásait is. Az Nmtvr. által nem szabályozott kérdésekben azonban a kikötésre alkalmazandó jogot kell figyelembe venni. De melyik ez a jog? A válasz éppúgy nem egyszerű, mint azt láttuk a Rendelet 23. cikke kapcsán.

Ami a felek jog- és cselekvőképességét illeti, az Nmtvr. természetes személyeknél az állampolgárságot (10. §), jogi személynél a nyilvántartásba vételi helyet (18. §) jelöli meg fő kapcsolóelvként.

Egyebekben a szerződésre alkalmazandó jog jön figyelembe, mely elsődlegesen az a jog, amiben a felek megállapodtak, jogválasztás hiányában pedig az Nmtvr. 25-29. §-ait kell alkalmazni. Ha a kikötés más szerződés részét képezi, akkor különösen a szerződés megkötése, anyagi érvényessége, az értelmezése, ennek során tárgyi és személyi hatályának meghatározása, a szerződés meghosszabbodása, a felek személyében bekövetkező változás tekintetében a fő szerződésre alkalmazandó jogot kell alkalmazni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne élvezne önállóságot a fő szerződéshez képest a joghatósági kikötés, azaz a klauzula létrejöttét, az Nmtvr.-en kívüli érvényességét és alkalmazhatóságát a fő szerződéstől függetlenül kell megítélni. Így ha a kikötés maga hibátlanul létrejött, és az értelmezés alapján a bíróság arra a következtetésre jut, hogy az a fő szerződés létezésével vagy érvényességével kapcsolatos jogvitákra is kiterjed, akkor a fő szerződés fogyatékosága nem hat ki a kikötésre, a bíróság az érvénytelenítés kérdésében jogosult dönteni.⁵⁵⁰ Ha külön megállapodásba foglalták a kikötést, akkor sajnos az Nmtvr. kevés

⁵⁵⁰ A főszerződés létezésével kapcsolatos problémák rendszerint kihatnak a benne foglalt kikötésre is. Ritka, hogy a felek között csak a kikötés tekintetében legyen megállapodás, míg az azt magában foglaló szerződés tekintetében hiányozzon a konszenzus.

segítséget nyújt, leginkább a 29. § második mondatára hagyatkozhatunk, azaz azt a jogot kell irányadónak tekinteni, amelyhez a szerződés – az adott szerződéses viszony lényeges elemei szerint – leginkább kapcsolódik. Nézetem szerint ez a választott fórum joga.

VI. 3. 2. A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS MEGENGEDHETŐSÉGE

VI. 3. 2. 1. Külföldi elem

A Rendelethez hasonlóan, a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatos egyik kényes kérdés a nemzetközi elem szükségessége. Erről itt az Nmtvr. külön említést nem tesz, de az 1. § második pontja szerint a törvényerejű rendelet célja annak meghatározása, milyen joghatósági és eljárási szabályok alapján kell eljárni külföldi elemet tartalmazó jogvitában. Ha pedig az általános posztulátum szerint a joghatósági szabályok alkalmazásához az ügynek valamilyen formában több államhoz kell kapcsolódnia, akkor a joghatóság kikötése esetén is szükség van nemzetközi elemre. Az 1. § első pontjának megfogalmazásában külföldi elemről beszélhetünk akkor, ha a jogviszonyban külföldi személy, vagyontárgy vagy jog szerepel. Ennél részletesebb iránymutatást azonban nem kapunk, de igazából nem is kaphatunk, miután a külföldi elem mibenlétére vonatkozóan kimerítő felsorolás nem adható.⁵⁵¹ Úgy vélem, a többféle lehetséges külföldi vonatkozás közül nem feltétlenül mind releváns a joghatóság szempontjából. Ha például azt nézzük, hogy az általános joghatóság a lakóhely kapcsolóelvére épül, és az állampolgárság általános jelleggel háttérbe szorult, akkor önmagában azért, mert az egyik fél nem magyar állampolgár, nem feltétlenül kölcsönöz a jogvitának nemzetközi jelleget, hiába „külföldi személy” az egyik fél. A külföldi elem származhat abból, hogy a felek különböző államokban laknak, de azonos államban lakó felek közötti jogviszonynak is lehetnek nemzetközi elemei: például a szerződéses kötelezettség teljesítésének helye, a károkozás helye, a szerződésből eredő követelés biztosítására szolgáló vagyon fekvésének helye.⁵⁵² Véleményem szerint mindig az adott jogviszonyhoz viszonyítottan, annak összes elemét figyelembe véve kell a külföldi elemet megítélni. Ez felel meg a joghatósági szabályok mögött meghúzódó új elveknek.

A nemzetközi elem relevánssá vagy nem relevánssá minősítése komoly kihatással lehet a joghatósági szabályok alkalmazására. A BH 2004/376. számon közzétett legfelsőbb bírósági döntés értelmében két oroszországi székhelyű fél közötti, letéti számlaszerződés megszegéséből eredő kár megtérítése iránti perre, melyben az orosz jogot kellett volna alkalmazni, a magyar bíróságok nem rendelkeztek joghatósággal még a régi, általános felhatalmazást tartalmazó joghatósági szabályok hatálya alatt sem (54. §), mivel az ügy minden tekintetben az Oroszországi Föderációhoz kapcsolódott. Azaz az ügy nem nemzetközi, hanem kifejezetten nemzeti természetű volt. Ennélfogva a felek szabad akaratukból sem választhatták volna a

⁵⁵¹ A külföldi elem mibenlétéről általában a nemzetközi magánjog területén lásd részletesebben: Burián – Kecskés – Vörös 17-33. oldal

⁵⁵² Brávác Ottóné – Szöcs 132. oldal

magyar bíróságok joghatóságát. A Legfelsőbb Bíróság szerint a joghatósági szabályok alkalmazásának feltétele a nemzetközi magánjogi tényállás, melynek „lényege, hogy az adott jogviszonyban szereplő külföldi elem (személy, tárgy, jog) két vagy több állam jogszabályainak alkalmazására teremt elvi lehetőséget”. Mivel a perbeli ügyben sem a felek személye, sem az eljárás tárgya, sem az alkalmazandó jog tekintetében magyar elem nem szerepelt, a per tárgyát képező ügynek semmilyen magyar vonatkozása nem volt, ezért magyar bíróság nem járhatott el.

Az ismertetett jogeset szépen példázza a külföldi elem körüli esetleges bizonytalanságokat. Bár az 54. §-ban foglalt szabály már megváltozott, az 1. § változatlan szöveggel él, így a törvény céljával kapcsolatos megállapításokat továbbra is irányadónak tekinthetjük. Némi kétely, hiányérzet azonban felmerül a döntést illetően. A felperes ugyanis hivatkozott arra, hogy az alperesnek lefoglalható vagyona van Magyarországon, mely a per tárgyát képező jogviszonytól azonban független volt. Sajnos a határozatból nem derül ki egyértelműen, a nemzetközi tényállás fennállását megalapozta volna-e a belföldi lefoglalható vagyon, miután a bíróság a felperesnek eme hivatkozását bizonyítottság hiánya miatt utasította el.⁵⁵³

Nem egyértelmű az sem, hogy az 1. § vonatkozásában követelte-e meg a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy a jogvita valamilyen *magyar* vonatkozással bírjon, vagy csak az 54. §-ból eredő túlzottan széles felhatalmazás hatásait próbálta szűkíteni. Reményeim szerint, csak ez utóbbiról volt szó, és nem kívánta a bíróság az Nmtvr. joghatósági szabályainak alkalmazását mindenképpen valamilyen magyar vonatkozáshoz is kötni. Az ügy belföldi érintettsége az új joghatósági rendszerben már szinte kivétel nélkül nélkülözhetetlen elem, hisz mindig valamilyen belföldi kötődésű kapcsolóelven (lakóhely, károkozás helye, szerződés teljesítésének helye, stb...) alapul a magyar bíróság joghatósága. Épp a joghatósági kikötésnél azonban ez nem lehet követelmény, mert egyébként a magyar bíróságokat mint semleges fórumot nem lehetne kikötni.

A Legfelsőbb Bíróságnak a külföldi elem fennállásával kapcsolatos liberális megközelítése tűnik ki ugyanakkor a BH 1998/286. sz. eseti döntésből, melyben a vámszabadterületi társaságot az 1988. évi XXIV. törvény 38. §-a alapján, mely e társaságokat a devizajogszabályok alkalmazása szempontjából külföldinek minősíti, külföldinek tekintette, s a fél személyében fennálló külföldi elemre figyelemmel a joghatóság kikötését megengedhetőnek találta. Némileg homályos döntés született azonban a BH 1998/352. számon közzétett határozatban, ahol a belföldi székhelyű peres felek a Madridi Bíróság eljárásának vetették alá magukat. Az ügyben eljáró Fővárosi Bíróság elégtelennek találta a külföldi bíróság kikötéséhez

⁵⁵³ Vesd össze a fenti jogesetet az Nmtvr. hatályos 57. §-ával, mely olyan alperessel szemben alapozza meg a magyar bíróságok joghatóságát, aki belföldön lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel nem rendelkezik, de belföldön végrehajtás alá vonható vagyona van. Ezzel a rendelkezéssel kapcsolatosan a Szegedi Ítéltáblának is megjelent a közelmúltban egy döntése, mely a kiemelt összefoglaló alapján ígéretes, a fent felvetett kérdés megválaszolása szempontjából azonban nem döntő. Az összefoglaló megfogalmazása szerint ugyanis „a magyar bíróság eljárhat a külföldi pénzügyi és külföldi állampolgár adósok közötti kölcsön visszafizetése iránti perben, ha az adósok belföldön végrehajtás alá vonható vagyonnal rendelkeznek, és a joghatóságot a törvény nem zárja ki.” A jogeset leírása szerint ugyanakkor az alperesek a keresetindításkor a belföldön rendelkeztek tartózkodási hellyel, és a kölcsönt egy belföldön található ingatlanra bejegyzett jelzálogjog biztosította. (Bíróági Döntések Tára 2006/6., 110. számú jogeset)

azt, hogy az alperes közreműködője külföldi volt. A hatásköri összeütközés miatt kijelölés végett felterjesztett ügyben hozott legfelsőbb bírósági döntés kiemelt összefoglalója szerint: „a belföldi gazdasági társaságok közötti ügyletekből eredő viták esetén külföldi bíróság joghatóságára vonatkozó kikötés (alávetés) nem hatályosulhat, mert az alávetés csak belföldi bíróság illetékességét határozhatja meg.” A döntés sajnos semmilyen formában nem utal az Nmtvr-re, annak 1. §-ára vagy a joghatóság kikötésére, csupán az illetékesség kikötésével (41. §) foglalkozik. Sőt, igazán magyarázatát sem adja a határozat a kiemelt összefoglalónak, miután csak a kijelölés körüli, hatáskörrel kapcsolatos kérdéseket tisztázza. Eközben az összefoglaló azt sugallja, hogy két belföldi társaság külföldi bíróság joghatóságát nem kötheti ki.

A személy, tárgy, jog tekintetében fennálló külföldi elem szükségességét hangsúlyozza egy újabb, már az új szabályok hatálya alatt született bírósági határozat is. A Győri Ítéltábla döntése értelmében „ha a felek jogviszonyában külföldi elem nincs, szerződésükben joghatósági kikötéssel sem élhetnek.”⁵⁵⁴ A tényállás szerint a peres felek „megbízási-vállalkozási” szerződést kötöttek egymással egy belföldön elvégzendő munkára. Az egyetlen külföldi elem a belföldi székhelyű felperesi társaság külföldi (holland) tagjaiban volt fellelhető, melyet a jogvita szempontjából a bíróság irrelevánsnak minősített.

Az elmondottakból az szűrhető le, hogy önmagában egy külföldi bíróság kikötése egy minden vonatkozásában belföldi ügy elbírálására nem elegendő a nemzetközi elem produkálásához, illetve fordítva, olyan jogvitában, mely minden elemében egy másik államhoz kötődik, nem köthető ki a magyar bíróságok joghatósága. Nem kell azonban, hogy a jogvita bármilyen formájában – más államok érintettségén kívül – a választott fórumhoz is fűződjön. A jogvita és a választott állam, illetve bíróság között semmiféle tényleges kapcsolatnak nem kell fennállnia a kikötés érvényességéhez.⁵⁵⁵

Felmerül a nemzeti jog alkalmazása körében is a kérdés, mikor kell a nemzetközi elemnek fennállnia: a kikötés pillanatában vagy a keresetindításkor. A felvetésnek akkor van leginkább jelentősége, amikor a tisztán belföldivé váló ügyben a felek korábban külföldi joghatóságot kötöttek ki, illetve amikor a tisztán külföldivé váló (egyetlen külföldi államhoz kapcsolódó) ügyre a felek korábban belföldi fórumot jelöltek meg. Ilyenkor ugyanis a felek a kikötés pillanatában fennálló helyzetet alapul véve, magatartásukat az ennek megfelelő jogi előírásokhoz igazították. A helyzet megváltozása – különösen, ha egyoldalú magatartáson alapul – a felek eredeti kölcsönösen egybehangzó megállapodását, és az abban való bizodalmutat sérti. Erre tekintettel olyan esetben is, amikor utólag megszűnik a nemzetközi elem, indokoltnak tartom a joghatósági megállapodás tiszteletben tartását.

A nemzetközi elem utólagos megszűnésére a felek természetesen maguk is reagálhatnak: kifejezett módon újabb, a megváltozott helyzetnek megfelelő kikötéssel élhetnek. Ilyenkor mérlegelniük kell, a korábbi megállapodással milyen végeredményre jutnak, például másik államban végre tudnák-e hajtatni a határozatot, stb...

⁵⁵⁴ A Győri Ítéltábla Gf. II. 20007/2006/2. számú döntése (Bírószági Döntések Tára 2007/2., 33. számú jogeset)

⁵⁵⁵ Brávác Ottóné – Szöcs 132-133. oldal

A felek által kikötött külföldi bíróság által hozott határozatok belföldi elismerése körében is elegendő, ha a felek megállapodásakor valamilyen nemzetközi elemmel a tényállás rendelkezett, ha az utólag meg is szűnt.

A fordított helyzet kevesebb problémát vet fel. Ha eredetileg nem volt nemzetközi elem a jogviszonyban, akkor a felek csak illetékességi kikötéssel élhettek belföldi bíróság javára, mely egyben joghatósági kikötésként is elkezd funkcionálni, ha a nemzetközi elem utólag felbukkan. Ez a joghatósági és az illetékességi kikötés párhuzamos szabályozásának pozitív lecsapódása. Ugyanakkor el kell fogadni az olyan kikötést is, amely valamely jövőbeli külföldi elemre tekintettel egy külföldi állam bíróságait jelöli meg a jogviták elbírálására. Ha egyébként külföldi elemmel a felek nem számoltak, akkor annak utólagos létrejövele esetén utólag köthetik ki egy külföldi bíróság joghatóságát.

A gyakorlatban a nemzetközi elem utólagos megszűnése, illetve létrejötte ritkán fordul elő. Épp ezért úgy vélem, azokban a ritka esetekben, amikor ez a probléma mégis felbukkan, indokolt a nemzetközi elem fogalmát liberálisan, tágan értelmezni és a felek akaratát tisztában tartani.

VI. 3. 2. 2. Vagyoni jogi ügyek

Ez a fogalom régóta ismert perjogunkban, s már jól kialakult jelentése van. Az 1976-os Pp. kommentár megfogalmazásában „vagyoni jogi per az, amely anyagi vonatkozású. A vagyoni jogi jelleg nem változtat az, ha az igénynek eszmei vonatkozásai is vannak, pl. a sírhellyel kapcsolatos igények esetében.”⁵⁵⁶ Későbbi kommentárok⁵⁵⁷ is hasonló definíciót adnak: „vagyoni joginak kell minősíteni azt a pert, amelyben a pertárgy értéke a perben érvényesített igény alapján pénzüsszegben meghatározható”. Ezért ide sorolják a személyiségi jog megsértéséből eredő kártérítési pereket is.⁵⁵⁸ Sőt, a családi jogviszonyokkal kapcsolatos vagyoni jogi igények, mint a házassági vagyoni jogi vagy a tartási követelések is a vagyoni jogi ügyek kategóriájába tartoznak.⁵⁵⁹

Az Nmtvr. tárgyi hatálya alá a polgári jogi, a családi jogi és a munkajogi jogviszonyokkal összefüggésben felmerülő kollíziós jogi kérdések rendezése esik (1. §). Ezért a vagyoni jogi ügyeket is csak ezen, azaz a magánjog területén belül eső jogvitákra kell korlátoznunk.

Ami az Nmtvr. joghatósági kikötésre vonatkozó szabályainak a Rendelethez való viszonyát illeti, megállapítható egyrészt, hogy az utóbbihoz képest a felek némileg tágabb körben élhetnek kikötéssel a magyar jog alapján, miután bár a Rendeletet 1. cikkének (1)

⁵⁵⁶ Szilbereky Jenő és Névai László (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata. KJK, Budapest, 1976, 237. oldal

⁵⁵⁷ Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata. Complex, Budapest, 2007, 242. oldal; Szabó Imre (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata. I. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 88. oldal, Petrik Ferenc (szerk.): Polgári eljárásjog – Kommentár a gyakorlat számára. HVG ORAC, Budapest, 55. oldal

⁵⁵⁸ Lásd ezzel kapcsolatban a Pp. 23. §-ához kapcsolódóan született legfeljebb bírósági döntéseket, pl. a BH 1991/476. sz. esetet

⁵⁵⁹ Brávác Ottóné – Szöcs 131-132. oldal

bekezdése értelmében polgári és kereskedelmi ügyekben kell alkalmazni, (2) bekezdése kivonja a házassági vagyoni jog területét⁵⁶⁰, illetve az öröklési jogot⁵⁶¹, melyekre vonatkozóan más európai szintű forrás sem született ezidáig. Ugyanakkor szűkebb is az Nmtvr. felhatalmazása, miután a Rendelet szerint akár nem vagyoni jogi ügyekben is kiköthető a joghatóság, ha az polgári (kereskedelmi) jellegű. A joghatósági megállapodások gyakorlati előfordulásait tekintve azért elmondható, a tárgyi hatály tekintetében – egyéb feltételek fennállása mellett – a Rendelet igen nagy arányban kiszorítja a nemzeti szabály alkalmazását.

VI. 3. 2. 3. A kikötés egyéb érvényességi kellékei

Az Nmtvr. 62/G. §-ának (1) bekezdése szerint érvénytelen a kikötés, ha a felek a 62/A. §-ban meghatározott ügyek valamelyikében külföldi bíróság joghatóságában, illetőleg ha a 62/C. §-ban meghatározott ügyek valamelyikében magyar bíróság joghatóságában állapodnak meg. Kizárólagos és kizárt joghatóság alá eső ügyekben tehát nem lehet, vagy nem érdemes joghatósági kikötéssel élni. Nem lehet a már idézett esetekben, és nem érdemes, ha a kikötés kizárólagos magyar joghatóság fennállása mellett a magyar bíróságokra vonatkozik. Ez utóbbi esetben – ha erre a Pp. lehetőséget ad – legfeljebb illetékességi kikötéssel élhetnek a felek. Kizárt magyar joghatóság esetén más állam joghatóságának kikötése ugyan megengedett, de érvényesíthetősége a külföldi jog rendelkezéseitől függ, az Nmtvr-nek erre hatása nincs. Így ha a magyar bíróság elé egy olyan megállapodás kerül, mely a kizárt magyar joghatóság ellenére a magyar állam vagy konkrét magyar bíróság javára szól, akkor a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítania (Pp. 130. § (1) bekezdés a) pont), illetve később a pert meg kell szüntetnie (Pp. 157. § a) pont). Ha azonban a felek a kizárólagos magyar joghatóság ellenére külföldi joghatóságban állapodtak meg, akkor ez nem köti a magyar bíróságot, s a felperes keresete alapján köteles eljárni. Ha az ügyben mégis eljárna külföldi bíróság, akkor annak határozatát belföldön elismerni és végrehajtani nem lehet (Nmtvr. 70. § (1) bekezdés). A törvény kifejezett rendelkezése mellett a nemzetközi egyezményen alapuló kizárólagos (kizárt) joghatóságra is vonatkoznak a korábbi megállapítások.

Az Nmtvr. kizárólagos, illetve kizárt joghatósági szabályai közül – nem érintve az állami immunitással kapcsolatos rendelkezéseket –, különösen a 62/A. § a), f), g), h) pontokban, illetve a 62/C. § a), f), g), h) pontokban foglalt előírások lehetnek érdekesek a joghatósági kikötés megengedhetősége szempontjából. Jelenleg a bírói gyakorlat elég hiányos még publikált

⁵⁶⁰ Lásd azonban a zöld könyvet a házassági vagyoni jogi rendszerekre vonatkozó kollíziós szabályokról, beleértve a joghatóságot és a kölcsönös elismerést. COM (2006) 400 végleges, 2006.7.17.

⁵⁶¹ Lásd ezzel kapcsolatban azonban a készülő rendeletet az öröklésről és a végrendeletekről (Zöld könyv: COM (2005) 65 végleges, 2005.3.1.). Igaz, a zöld könyv nem veszi számításba a joghatósági megállapodás lehetőségét.

iránymutatásokban, de célszerű utalni az eddig megjelent döntésekre.⁵⁶² Az említett kizárólagos joghatóságok közül is eddig a jelzálogjogra vonatkozóan lelhetők fel álláspontok.

Az egyik a Legfelsőbb Bíróságnak a BH 2003/255. számon megjelent határozatában található, mely szerint a magyar bíróság kizárólagos joghatósága nem állapítható meg azon az alapon, hogy a felperes által vitatott érvényességű kölcsönszerződést biztosító mellékkötelezettségek – közöttük a jelzálogjog – közhitelű nyilvántartásba való bejegyzése megtörtént. A bíróság ebben a döntésben nem foglalkozott azzal, hogy az ingatlanon fennálló jelzálogjog egyben olyan dologi jog is, melyre vonatkozóan esetlegesen felmerülhetne az Nmtvr. 62/C. § a) pontjának alkalmazhatósága. A Szegedi Ítéltábla a Gf. I. 30.502/2004. számú ügyben hozott döntése osztrák illetőségű személyek közötti kölcsönüggyel kapcsolatosan született. A kölcsön visszafizetését egy magyarországi ingatlanra bejegyzett jelzálog biztosította. A bíróság megállapíthatónak találta a magyar bíróságok joghatóságát, de a kizárólagos joghatóság (Nmtvr. 62/A. § a) pontja) szóba sem jött. A belföldön végrehajtás alá vonható vagyon fekvése alapozta meg a tábla szerint a magyar bíróságok joghatóságát.⁵⁶³

A fenti esetekből a 62/A. és 62/C. § alá eső jogviták tekintetében is levonható az a pozitív következtetés, hogy a kizárólagos és kizárt joghatóságot a bíróságok minden bizonnyal megszorítóan fogják értelmezni, ezáltal lehetőséget teremtenek a joghatóság kikötésére.

A törvény további korlátozást tartalmaz a joghatóság kikötésének lehetőségére a fogyasztói és az egyedi munkaviszonyból származó ügyekben.

Az Nmtvr. 28/A. § (2) bekezdése szerint fogyasztói szerződés a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eljáró féllel dolog szolgáltatására vagy szolgáltatás nyújtására irányuló szerződés és az ahhoz kapcsolódó hitel- vagy kölcsönszerződés. Ez a fogalom némileg eltér a Brüsszel I. rendelet fogyasztói szerződés fogalmától, mert nem követeli meg a részletvételt, hanem általában minden dolog szolgáltatására (beleértve az ingatlanokat is), sőt, szolgáltatás nyújtására is kiterjed. Emellett nemcsak a dolog szolgáltatásához, de a szolgáltatás nyújtásához kötődő kölcsön- vagy hitelügyletekre is kiterjed. Ugyanakkor a Rendelet 15. cikk (1) bekezdés c) pontja, mely fogyasztói szerződésnek minősíti azokat a megállapodásokat is, melyeket olyan személlyel kötöttek, aki a fogyasztó lakóhelyének tagállamában kereskedelmi vagy szakmai tevékenységet folytat, vagy ilyen tevékenysége bármilyen módon az említett tagállamra, illetve több állam között az említett tagállamra is irányul, és a szerződés az ilyen tevékenység körébe

⁵⁶² Az európai egyezményekből átvett szabályok értelmezésénél alapul lehet venni a közösségi Bíróság által adott értelmezéseket, amennyiben azok a belső magyar joggal is összhangban állnak. A 62/A. és 62/C. § értelmezéséről lásd részletesebben: Brávác Ottóné – Szócs 100-129. oldal

⁵⁶³ Bírósági Döntések Tára 2006/6., 110. számú jogeset. A zálogjog eléggé egy Janus-arcú intézmény, mely – ahogy Lenkovics Barnabás fogalmazott – „sok tudományos, rendszertani vitára adott okot”. (Lenkovics Barnabás: Dologi jog. Eötvös József Kiadó, Budapest, 2001, 233. oldal) Megjegyzése szerint a nyugati jogrendszerek és tankönyvek a dologi jogok körében tárgyalják a zálogjogot. A hatályos magyar Ptk-ban azonban a kötelmi jog c. részben található. (Lásd: Gellért György (szerk.): A Polgári törvénykönyv magyarázata. Complex, Budapest, 2007, 963. oldal) Az új Ptk. koncepció szerint viszont átkerülne a dologi jogi könyvbe. A magyarázat szerint a „zálogjog mindenkivel szemben hatályos dologi jog: főszabály szerint a zálogjoggal terhelt dologon vagy más vagyontárgyon tulajdonjogot vagy más dologi jogot csak a zálogjoggal terhelten lehet szerezni. (<http://www.irm.hu/download/negyedikdologi Jog.pdf/negyedikdologi Jog.pdf>, 2006. október 31.).

tartozik. Ez pedig nagyrészt lefedi az Nmtvr. által fogyasztóinak minősített szerződéseket, sőt, bizonyos szinten jóval túllép azokon.

Az Nmtvr. érvényesíti a gyengébb fél védelmének elvét, ezért a joghatósági megállapodás nem eredményezheti azt, hogy a fogyasztót, illetőleg a munkavállalót a saját lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye⁵⁶⁴ szerinti állam bíróságaitól eltérő más bíróság előtt pereljék⁵⁶⁵; és nem zárhatja ki azt, hogy a fogyasztó a saját lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye szerinti állam bíróságai előtt, illetőleg a munkavállaló a szokásos munkavégzés helye szerinti állam bíróságai előtt indítson pert. Ezeket a szabályokat együtt kell olvasni a 60. és a 61. § rendelkezéseivel. Így a Magyarországon lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel rendelkező fogyasztó belföldön perelhet akkor is, ha a vele szerződő, szakmai vagy gazdasági tevékenységi körében eljáró fél belföldön fejt ki tevékenységet, ideértve azt is, ha másutt kifejtett tevékenysége a belföldi fogyasztók felé is irányul, vagy belföldön fiókteleppel vagy képvisellel rendelkezik, vagy önálló vállalkozóként belföldön letelepedettnek minősülő külföldi állampolgár. Ugyanakkor a munkavállaló a munkáltató ellen belföldön akkor is indíthat pert, ha a szokásos munkavégzés helye belföldön van, illetőleg utoljára ott volt, illetve ha a munkáltatónak az a telephelye, amely őt alkalmazta, belföldön található, feltéve, hogy a szokásos munkavégzés helye nem ugyanazon államban van, illetőleg volt.⁵⁶⁶

Nem teljesen tiszta mindazonáltal az, vajon a korlátozás csak arra az esetre irányadó, ha a fogyasztó belföldi lakóhellyel rendelkezik, illetve a szokásos munkavégzés helye, valamint a munkáltatónak a munkavállalót foglalkoztató telephelye belföldön van, vagy akkor is, amikor ez külföldön található, de a kikötés ellentétben áll a 62/G. § (2) bekezdésével. Ez a rendelkezés ugyanis nem a 60-61. §-ban foglaltak korlátozását tiltja, hanem önállóan fogalmazza meg a joghatósági kikötés korlátait, elvonatkoztatva a belföldi (magyar) joghatóságtól. A 2000. évi CX. törvényhez fűzött miniszteri indokolás értelmében „[e] szerződéses kapcsolatokban joghatósági kikötésre csak akkor van lehetőség, [...] ha még a jogvita keletkezését megelőzően élnek ugyan kikötéssel (pl. magában a szerződésben), de a kikötés nem teszi lehetővé, hogy a munkavállalót, illetve a fogyasztót a saját lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye szerinti állam bíróságaitól eltérő más államban pereljék, és a munkavállalótól, illetőleg a fogyasztótól nem vonja meg az

⁵⁶⁴ Lakóhely alatt az Nmtvr. 12. §-ának értelmében azt a helyet kell érteni, ahol valaki állandóan vagy a letelepedés szándékával lakik, szokásos tartózkodási hely pedig az, ahol valaki a letelepedés szándéka nélkül hosszabb ideje tartózkodik.

⁵⁶⁵ Ez a szabály a Rendelethez képest némileg erősebb védelmet biztosítana a fogyasztónak. Ha ugyanis a fogyasztó egy külföldi államban vásárol meg egy terméket egy olyan külföldi cégtől, melynek tevékenysége semmilyen formában nem irányul belföldre, akkor a Rendeletnek a fogyasztót védő szabályai – hacsak nem részletvételekről van szó – nem alkalmazhatók. A magyar jog azonban nem engedne teret egy olyan kikötésnek, mely lehetővé teszi, hogy a fogyasztót a lakóhelyétől különböző államban pereljék. A nemzeti szabályok alkalmazhatósága belföldi lakos fogyasztó esetén azonban lényegében kizárt, miután, ha az alperes fogyasztó lakóhelye Magyarországon van, akkor a Rendeletet kell alkalmazni. A fenti szabálynak leginkább a Rendelet 17. cikk 3. pontjának korlátozásában van ezáltal szerepe.

⁵⁶⁶ A korlátozási kimondó 62/G. § (2) bekezdésének b) pontja nem utal kifejezetten a munkavállalót alkalmazó telephely előtti perlési lehetőség kizárásának tilalmára, ugyanakkor nézetem szerint a munkavállalók érdekeinek védelme végett a tilalmat erre is megfelelően ki kell terjeszteni. Így ha nem egy államban van a szokásos munkavégzési hely, akkor a munkavállalót egy joghatósági kikötés nem zárhatja el attól, hogy az őt alkalmazó telephely államának bírósága előtt pereljen. (Lásd ezzel kapcsolatban: Brávác Ottóné – Szócs 135. oldal)

által indítható perek esetére részére megnyitott kedvező joghatósági okokat. (Nmtvr. 60-61. §)” Bráváczt Ottóné és Szöcs Tibor megállapításai lényegében összezsengnek az indokolással: „[e]gyfelől a kikötés nem teheti lehetővé, hogy a [...] fogyasztót és a munkavállalót – a saját lakóhelye szerinti állam bíróságaitól eltérő – más államban pereljék, és másfelől nem vonhatja meg az általuk indítható perek esetére a részükre megnyitott kedvező joghatósági okokat (Nmtvr. 60-61. §), nincs helye tehát olyan kikötésnek, amely a «gyengébb» pozíciójú felet megfosztja a *favor defensionis* kedvezményétől, azaz lehetővé tenné a perlését a saját lakóhelye (szokásos tartózkodási helye) szerinti államtól eltérő más állam bírósága előtt.”⁵⁶⁷

Ebből úgy tűnik, hogy a kikötés nem eredményezheti, hogy a gyengébb felet mint alperest a lakóhely (szokásos tartózkodási hely) szerinti államtól különböző államban pereljék, függetlenül attól, Magyarországon, avagy külföldön található-e ez a lakóhely (szokásos tartózkodási hely). A fogyasztó és a munkavállaló számára felperesként biztosított választási lehetőség azonban csak akkor nem korlátozható, ha a fogyasztó belföldön lakik, illetve ha a szokásos munkavégzési hely belföldön van. Egyébként is bizonytalan, vajon a külföldi jog hasonló választási lehetőséget felkínál-e ezeknek a feleknek. Annyi bizonyos, hogy a törvényszövegből nem ez az értelmezés következik, ezért célszerű lenne, ha a jogalkotó a szándékát helyesebb megfogalmazásba öntené.

Az említett korlátozások a jogvita felmerülését követő joghatósági megállapodásoknál azonban nem érvényesülnek.

VI. 3. 3. A KIKÖTÉS TARTALMA

VI. 3. 3. 1. *Felmerült jogvitára vagy meghatározott jogviszonyból eredő jövőbeli jogvitára vonatkozó kikötés*

Az európai szabályozáshoz hasonlóan a feleknek a kikötésben meg kell határozniuk azt a jogvitát, illetve azt a jogviszonyt, melyből eredő jogvitákat a választott fórum elé kívánnak vinni. A legtipikusabb, amikor a felek egy szerződésből eredő egy vagy több, konkrétan meghatározott vagy összes jogvitát az általuk megjelölt fórum joghatósága alá rendelik, s maga ez a szerződés az egyéb rendelkezései mellett tartalmazza a joghatósági klauzulát. Ilyenkor még nem lehet tudni, merül-e majd fel jogvita a felek között, s ha igen, milyen. Erre utal a meghatározott jogviszonyból eredő jogvitára való utalás. Ritkábban fordul elő, de nem kizárt, hogy a felek akár szerződéses, akár szerződésen kívüli, már felmerült konkrét jogvitájuk eldöntésére jelöljék ki közösen az eljárni jogosult államot vagy bíróságot. Szerződésen kívüli felelősséggel kapcsolatos jogviták esetén például nem is lehet előre joghatósági kikötéssel élni.⁵⁶⁸

A megállapodás értelmezése útján a bíróság feladata annak megállapítása, hogy a kikötés ténylegesen milyen jogviszonyból eredő jogvitákra, illetve egy adott jogviszonyból eredően

⁵⁶⁷ Bráváczt Ottóné – Szöcs 135. oldal

⁵⁶⁸ Bráváczt Ottóné - Szöcs 132. oldal

milyen jogviták eldöntésére vonatkozik. A felek ugyanis nincsenek elzárva attól, hogy egy konkrét jogviszonyukból eredően csak egyes jogvitákat (például csak a teljesítéssel kapcsolatos vitákat) utalják a választott fórum elé.⁵⁶⁹

VI. 3. 3. 2. Valamely állam bíróságainak vagy egy meghatározott bíróságának kikötése

Szemben az eredeti, 1979-es szöveggel, mely szerint a felek kiköthették külföldi vagy belföldi, rendes vagy választottbíróság joghatóságát, az új szabályok több irányban is változást hoztak. Egyrészt a kikötés nemcsak egy bíróságra vonatkozhat, hanem általában egy állam bíróságaira. Másrészt kimaradt a szövegből a választottbíróságokra való utalás.

Amennyiben a kikötés csak valamely állam bíróságainak joghatóságára szól, akkor a választott állam hatásköri és illetékességi szabályai alapján kell meghatározni a konkrétan eljáró bíróságot. Így amennyiben a megállapodás szerint a magyar bíróságok rendelkeznek joghatósággal, akkor a Pp. III. fejezete (esetleg külön jogszabály) alapján kell megtalálni az eljárni jogosult konkrét bíróságot. Ebbe az is beletartozik, hogy amennyiben az illetékes bíróság nem állapítható meg, akkor a Legfelsőbb Bíróság jelöli ki az eljárni jogosult bíróságot, a keresetet a kijelölési kérelemmel pedig bármelyik bíróságon elő lehet terjeszteni, ez a bíróság pedig hivatalból köteles a kérelmet felterjeszteni (Pp. 45. §).

Ha a felek konkrét bíróság joghatóságát kötötték ki, akkor ez egyben illetékességi kikötésként is működik. A 2000. évi CX. törvényhez fűzött miniszeri indokolás szerint „[a] külföldi elemet tartalmazó szerződéses kapcsolatokban ugyanis a felek számos esetben konkrét bíróság eljárását kötik ki. Az ilyen megállapodásnak egyszerre kell megfelelnie mindkét normarendszernek: alkalmasnak kell lennie mind a felek által konkrétan megjelölt bíróság illetékességének, mind pedig a kikötött bíróság állama joghatóságának megalapozására.” Úgy tűnik tehát, hogy a kétféle megállapodás konkrét bíróság kikötése esetén egymástól elválaszthatatlan.⁵⁷⁰ Belföldi bíróság kikötésénél ezért a Pp. 41. §-ában foglaltaknak kell megfelelni, melyet a 2000. évi CX. törvény hozott nagyrészt összhangba a joghatósági kikötéssel: mind a megengedhetőségi körben (vagyonjogi ügyek), mind a formai előírások, mind a joghatások (főszabály szerint a kikötés kizárólagos joghatóságot hoz létre) tekintetében a kétféle kikötés egymással párhuzamba került, a felek megállapodásának nem kell két különböző követelmény-rendszernek megfelelnie.

⁵⁶⁹ Több eseti döntés született az alapszerződésbe foglalt kikötésnek a váltóperre való kiterjedéséről. A Legfelsőbb Bíróság a Gf.I.32.906/1998/3. szám alatt hozott ítéletében arra a következtetésre jutott, a felek között létrejött három kötelelem (kölcönszerződés, letéti szerződés és a váltó-kötelelem) közül csak egy, a kölcsönszerződés tartalmazott joghatósági kikötést, de sem ebben, sem a többi okiratban nem volt utalás arra, hogy az a váltóból eredő követelésekre is kiterjedne. A BH 2004/153. számon közzétett esetben azonban a bíróság úgy látta, az alapügyeltbe (hitelszerződésbe) foglalt kikötés a váltóra, mint a hitelszerződés biztosítékára is kiterjed, mivel az 1/1965. (I. 24.) IM rendelet (Vár.) 17. §-a nem zárja ki az alapügylet felei között, hogy felhozhassák az alapügyletből eredő kifogásaikat.

⁵⁷⁰ Nem minden jogrendszerben van ez így: mint látni fogjuk, a joghatósági kikötést és az illetékességi kikötést a francia jogban egymástól függetlenül, az előbbit liberálisabban, az utóbbit szigorúbban kezelik.

Mint ahogy a tisztán illetékességi kikötés, úgy a joghatósági megállapodás sem lehet ellentétes a hatásköri szabályokkal. Ha a felek meghatározott bíróság joghatóságában állapodtak meg, s ez a bíróság hatáskörrel nem rendelkezik, akkor a kikötést nem lehet figyelembe venni, az egész klauzula megdől.

A joghatósági és az illetékességi kikötések egymáshoz való viszonyában ugyanakkor felmrül egy érdekes kérdés: a munkaügyi perekre vonatkozóan az Nmtvr. megengedi a joghatóság kikötését, sőt, kifejezett rendelkezéseket tartalmaz az egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekre vonatkozóan. A Pp. azonban kizárólagos illetékesség előírásával tiltja az illetékesség kikötését. Vajon indokolt-e kétféle szabályozás?

A Pp. munkaügyi perekre vonatkozó szabályai (349/B. § (2) bekezdés), melyek az illetékességet kizárólagosan a munkáltató székhelye szerinti, illetőleg a munkáltató azon telephelye szerinti munkaügyi bírósághoz vonják, ahol a munkavállaló munkaszerződése alapján munkát végez, illetve végzett a Pp. kommentár szerint a munkavállaló érdekeit tartja szem előtt: hisz a munkavégzés helyéből indultak ki.⁵⁷¹ Valljuk be, ezen az alapon a munkavállalót jobban védő és előnyben részesítő szabályok bevezetésére is sor kerülhetett volna. A munkavégzés helye, illetve a munkáltató székhelye szerinti bíróság nem feltétlenül az, mely a munkavállalónak a legideálisabb. Sőt, *inkább a munkáltatót részesíti előnyben*, hisz a saját székhelye, illetve telephelye szerinti fórum előtt perelhet. Ha megnézzük az irányadónak tekintett, az egyedi munkaszerződésből eredő jogvitákra vonatkozó európai joghatósági szabályokat, láthatjuk, a telephely, illetve székhely csak vagylagos ok, melyre csak a munkavállaló hivatkozhat a munkáltatóval szemben, és fordítva nem. Általában az illetékességi kikötés tiltása valóban a munkavállaló védelmét szolgálja, ugyanakkor a joghatósági megállapodásokhoz hasonlóan megfelelő korlátozásokkal ezeket a kockázatokat ki lehetne zárni.

Célszerű lenne álláspontom szerint *de lege ferenda* feloldani a munkaügyi perekben az illetékesség kizárólagosságát, és a joghatósági megállapodásoknak megfelelő korlátozások bevezetésével lehetővé tenni az illetékesség kikötését még egyedi munkaszerződésből eredő jogvitákra is. Ennek körében valamennyi munkaügyi perre vonatkozóan át kellene dolgozni a jelenlegi illetékességi szabályokat, mérlegelve a gyengébb fél különös védelmének szükségességét.⁵⁷²

A Pp. egyéb ügyekben is előír kizárólagos illetékességet, a joghatóság kiköthetősége azonban rendszerint nem vet fel problémát, miután az kizárt. Ilyenek a vagyoni jogi ügyek kategóriájába tartozó végrehajtási perek, mert ezekre kizárólagos joghatóság vonatkozik (Nmtvr. 62/A. § i) pontja). De ilyenek a sajtóhelyreigazítási perek is, amelyekben a joghatóság kikötése azért nem megengedett, mert nem vagyoni jogi ügyről van szó. Az iparjogvédelmi perek körében – melyek nem esnek kizárólagos joghatóság alá (pl. védjegybitorlás) – a joghatóság kikötése

⁵⁷¹ Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata. Complex, Budapest, 2007, 2154. oldal

⁵⁷² A Brüsszel I. rendeletnek az egyedi munkaszerződésekből eredő ügyekben alkalmazandó speciális szabályait egyesek kritikával illetik, mert feleslegesnek találják a munkavállaló ilyen jellegű védelmét. A közösségi fejlődés azonban eddig a különleges védelmet támogatja.

elvileg megengedett, az illetékesség azonban kizárólagos⁵⁷³. A jogvita természete ugyanakkor egyrészt olyan, hogy a joghatóság, illetve az illetékesség kikötése nem gyakorlatias (ú. m. a jogvita felmerülését követő megállapodás nem jellemző), másrészt az ügyeknek a Fővárosi Bírósághoz való koncentrálása kizárólagos illetékesség révén a speciális szaktudásra tekintettel teljességgel indokolt.

Ha a felek külföldi állam bíróságainak joghatóságát kötötték ki, akkor a külföldi állam belső joga szerint határozandó meg az illetékes bíróság, és annak joga szerint kell elbírálni azt is, ha a kikötés egy konkrét bíróságot kijelöl. Külföldi állam vagy bíróság joghatóságának kikötése magyar szempontból mindazonáltal csak két szempontból bír jelentőséggel: egyrészt, köteles elismerni és érvényesíteni a kikötést azáltal, hogy – amennyiben az kizárólagos és az alperes arra hivatkozik – saját eljárását megtagadja, azaz a pert megszünteti (derogációs hatás), másrészt, a kikötött külföldi bíróság határozatát belföldön elismeri és végrehajtja.

A szöveg szerint valamely állam bíróságainak joghatóságát vagy egy meghatározott bíróságának joghatóságát köthetik ki a felek. Ez arra enged következtetni, hogy a felek legfeljebb egy állam, illetve egy bíróság joghatóságát köthetik ki, de ez állna összhangban az eddigi bírói gyakorlattal is, mely a bíróság meghatározottságán keresztül csak egy bíróság kikötését engedte meg. Ezzel nézetem szerint nem áll ellentétben, hogy a felek egy adott jogviszonyból eredő egyes jogvitájukra egy meghatározott bíróság, míg más jogvitákra egy másik bíróság (vagy állam) joghatóságát kössék ki. Bármilyen megállapodás megfelel a meghatározottság követelményének, ha az eljárás megindításának pillanatában a felperes a kikötés alapján csak egy fórum, illetve egy állam fórumai előtt perelhet a kikötés alapján.

A meghatározottság azonban nem jelenti azt, hogy csak akkor lenne érvényes a kikötés, ha pontosan, hivatalos nevén nevezik meg az eljáró bíróságot. Elegendő, ha olyan egyértelmű, objektív tényezőket jelölnek meg a felek, amely alapján pontosan konkretizálható a kikötött bíróság.⁵⁷⁴

Úgy tűnik, a bírói gyakorlat szigorúan értelmezi az állam, illetve a bíróság meghatározását. A BH 2004/153. számon közzétett eseti döntés szerint a kikötésnek vagy egy állam joghatóságára vagy egy konkrét bíróságára kell vonatkoznia. Nem felel meg ennek, ha a megállapodásban a felek „a kizárólagos brüsszeli joghatóságot, vagy a brüsszeli bíróságok kizárólagos illetékességét” kötötték ki. A Legfelsőbb Bíróság szerint sem a „brüsszeli joghatóság”, sem a „brüsszeli bíróságok” kitétel nem elégíti ki a jogszabályi feltételeket. Az indokolás értelmében „a magyar bíróság joghatósága akkor lenne kizárt, ha a felek a megállapodásban külföldi állam bíróságainak – ami jelen esetben a belga bíróságokat jelentené – vagy egy meghatározott külföldi bíróság joghatóságát kötnék ki.” A bíróság nem foglalkozott azzal, hogy az esetlen megfogalmazás ellenére meghatározható lett volna-e egy olyan konkrét

⁵⁷³ Lásd a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 104. §-át, a védjegyekről és földrajzi árujelzők védelméről szóló 1997. évi XI. törvény 95. §-át, a mikroelektronikai félvezető termékek topográfiájának védelméről szóló 1991. évi XXXIX. törvény 24. §-át, a formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény 63. §-át, használati minták oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. törvény 38. §-át.

⁵⁷⁴ Brávác Ottóné – Szöcs 132. oldal

brüsszeli bíróság, mely a hatásköri és illetékességi szabályok szerint az adott ügyben eljárhatott volna. Úgy vélem, a felek akaratát jobban szem előtt kellett volna tartania a bíróságnak, és amennyiben egyetlen olyan brüsszeli bíróságot be lehetett volna határolni a belga jog (hatásköri szabályok, illetve az illetékességi kikötés) szerint, mely a megállapodásnak megfelel, a pert meg kellett volna szüntetnie. Ehhez, szükség esetén, a bíróság felhívhatta volna a feleket az irányadó belga jog ismertetésére, illetve eziránt az igazságügyért felelős miniszternél tájékozódhatott volna.

VI. 3. 3. Választottbíróság joghatóságának kikötése?

Anélkül, hogy belemerülnék a választottbíráskodás jogi természetének taglalásába, mindenképp szólni kell a választottbíróági eljárás kikötésének és a joghatósági megállapodásoknak egymáshoz való viszonyáról. Több szerző ugyanis a választottbíróások joghatóságáról beszél: így például Bauer Miklós⁵⁷⁵, Mádl Ferenc⁵⁷⁶, illetve több legfelsőbb bírósági döntés is joghatósági kikötésként kezeli a választottbíróági kikötést. De más szerzők is használják a választottbíróág joghatósága kifejezést, elsősorban nemzetközi vonatkozású ügyekben. Az 1979-es szabályozás alapján a „választottbíróág joghatóságának kikötése” magából a törvényszövegből következett, a 2001 májusától hatályos rendelkezések kapcsán ugyanilyen bizonyossággal azonban nem állítható, hogy az Nmtvr. 62/F. §-ának előírásai a választottbíróások kikötésére is vonatkoznak. A joghatósági megállapodás szabályának újrafogalmazása során egyrészt kikerült a választottbíróásokra való utalás, másrészt a szöveg szerint a felek valamely állam bíróságainak vagy egy meghatározott bíróságának joghatóságát köthetik ki. Vajon az állam bíróságának tekinthető a választottbíróág? A 2000. évi CX. törvény indokolása sajnos ebben a tekintetben iránymutatást nem ad, az irodalomban pedig ellentmondásos vélemények fogalmazódtak meg. Mádl Ferenc⁵⁷⁷, Papp Zsuzsanna⁵⁷⁸ és Vékás Lajos⁵⁷⁹ például a joghatósági kikötés körébe vonja a választottbíróági megállapodásokat is, míg Burián László⁵⁸⁰ és Fejes Gábor⁵⁸¹ szerint az új szabályok a választottbíráskodásra nem vonatkoznak.

⁵⁷⁵ Bauer Miklós: Hét „költői” kérdés – hét prózai válasz a választottbíróági törvény fogytékosságairól. Magyar Jog 2005/11., 670. oldal

⁵⁷⁶ Mádl – Vékás 449-452. oldal

⁵⁷⁷ Mádl – Vékás 449. oldal

⁵⁷⁸ Papp Zsuzsanna: A választottbíráskodás mint alternatív vitamegoldási mód: gondolatok és reflexiók. In: A Magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció – Dr. Németh János tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 192. oldal

⁵⁷⁹ Vékás Lajos: Nemzetközi polgári eljárásjogunk reformjához. In: Magister Artis Boni et Aequi – Studia in Honorem Németh János. (szerk: Kiss Daisy – Varga István), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 924. oldal

⁵⁸⁰ Burián László: A nemzetközi magánjogi kódex újabb módosítása felé. In: Ius Privatum – Ius Commune Europae. Liber Amicorum. Studia Ferenc Mádl Dedicata. ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Budapest, 2001, 89. oldal; Burián – Kecskés– Vörös 284. oldal

⁵⁸¹ Fejes Gábor: Kiköthet-e két belföldi szerződő fél külföldi székhelyű választottbíróágot? Gazdaság és Jog 2005/4., 19-27. oldal

A magánjogi választottbíráskodás és a joghatóság egymáshoz való viszonya – meglátásom szerint – egyáltalán nem olyan egyértelmű, mint a korábban említett szerzők írásaiból kiderül. Már Balla Ignác jelezte: „Ami a választottbíráóságokat illeti, ezeknél nemcsak mint jogpolitikai kérdés, de mint dogmatikum is élesen előtérbe lép a joghatósági probléma, és pedig nem az ú. n. állandóan szervezett, hanem az ú. n. magánválasztottbíráóságokkal szemben. Nevezetesen felmerül a kérdés, hogy egy konkrét választottbíráósági ítélet magyar, vagy külföldi és milyen külföldi ítélet?”⁵⁸²

Akkor, amikor Mádl Ferenc, és a többi idézett szerző, valamint álláspontom szerint is a joghatóság nem más, mint az ügyeknek az egyik vagy másik állam fórumának döntési hatalma alá rendelése, akkor az állam fóruma alatt az állami, törvény által felállított (akár rendes, akár külön) bíróságokat kell érteni. Ez következne Mádl Ferenc korábban már idézett joghatóság-fogalmából is: „a nemzetközi joghatóság az állam szuverenitásából táplálkozik. U. i. az államnak a szuverenitásából folyó azt a jogát jelenti (ezt fejezi ki belső normában vagy általa is osztott nemzetközi eredetű normában), hogy külföldi elemet is tartalmazó jogvitában állami eszközök igénybevétele – tehát államigazgatási vagy bírósági úton eljárjon.”⁵⁸³ Az állam szuverenitásából eredő jogait tehát saját szervezetén keresztül, bírói joghatóság esetén a bírósági szervezeten keresztül gyakorolja.⁵⁸⁴ Ennek fényében – véleményem szerint – nem vonhatjuk

⁵⁸² Balla Ignác: Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere. in: Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931, XXII. kötet, 353. oldal. Lásd a választottbíráósági ítéletek minikénti minősítésének problematikájához: Szász 647-665. oldal

⁵⁸³ Mádl – Vékás 439. oldal

⁵⁸⁴ Érdemes itt utalni Bauer Miklós felvetésére, aki szerint a választottbíráóság a magyar állami bíróságok joghatóságához képest külön joghatóság. Álláspontja szerint akkor, amikor az állami bíróság azt vizsgálja, hogy van-e a felek között választottbíráósági megállapodás, akkor nem hatásköri vizsgálódást folytat, legalábbis nem a Pp. által használt hatásköri fogalom szerinti vizsgálódást. A Pp. 130. § (1) bekezdés a) pontja szerinti utalást – szerinte – a magyar bíróság joghatóságára az Alkotmányban felsorolt magyar állami bíróságokra történt utalásként kell érteni. A magyarországi székhelyű választottbíráóság lehet ugyanis nemzetközi választottbíráóság is. (Bauer Miklós: Hét „költői” kérdés – hét prózai válasz a választottbíráósági törvény fogyatékokairól. Magyar Jog 2005/11., 670. oldal) Ha elfogadnánk Bauer megállapítását arról, hogy a választottbíráóság a magyar állami bíróságok joghatóságához képest külön joghatóság, akkor módosítani kellene a joghatóság általánosan elfogadott fogalmán, melynek lényege, hogy az az állami szuverenitásból fakad. Vajon milyen szuverenitás áll a választottbíráóság joghatósága mögött, mely elkülönül az állami bíróságok által hordozott szuverenitástól? Egy államon (országon) belül valóban létezik ilyen két (állami és választottbíráósági) szuverenitás? Úgy vélem, ez a megközelítés téves. A jelen címben foglaltak alapján arra a következtetésre jutok, hogy a választottbíráósági kikötésekre az Nmtvr-nek a joghatósági megállapodásra vonatkozó előírásai nem vonatkoznak, s nem vonatkozik rá a Pp. 130. § (1) bekezdés a) pontja sem. Bauer szerint ugyanis „[a]z állami bíróság akkor jár el helyesen, ha a Vbt. 8. §-a (1) bekezdés a) pontja, és nem b) pontja [ez minden bizonnyal elírás, mert a Vbt. említett bekezdésének nincs a) és b) pontja, ezért valószínűleg a hivatkozás a Pp. 130. § (1) bekezdésére vonatkozik] alapján utasítja el a keresetlevelet”. (uo., illetve lásd még: Bauer Miklós: Van-e helye áttételnek a választottbíráósághoz? Magyar Jog 1997/10., 593-594. oldal) A Pp. 130. § (1) bekezdésének a) pontja azonban kifejezetten azokban az esetekben írja elő a bíróság számára a keresetlevél elutasítását, ha a kizárt joghatóság törvényen vagy nemzetközi szerződésen alapul. Joghatósági (választottbíráósági) kikötés esetén azonban a magyar bíróságok joghatóságának kizárása szerződésen, és nem törvényen vagy egyezményen alapul. Ezért a keresetlevél elutasítása vagy a Vbt. 8. § (1) bekezdése, vagy a Pp. 130. § (1) bekezdés b) pontja alapján történhet meg. (Lásd még ezzel a kérdéskörrel kapcsolatosan: Ujlaki László: A Pp. újabb módosítása (1995. évi LX. törvény) és a választottbíráskodás. Magyar Jog 1995/11., 669-671. oldal, Ujlaki László: A választottbíráósági hatáskör szabályozásának illeszkedési pontjai a különböző jogforrásokban. Magyar Jog 1997/3., 151-153. oldal, Ujlaki László: A keresetlevél-elutasítás és a permegszüntetés jogintézményeinek szembeállítás. Jogtudományi Közlemény 1997/11., 443-446. oldal, Gellért György: Új törvény a választottbíráskodásról. Magyar Jog 1995/8., 454-455. oldal, Zoltán Ödön: Választottbíráskodásunk egyes kérdéseiről. Magyar Jog 1993/5., 281-282. oldal, Döme Attila: Költői kérdések a választottbíráskodás törvényi szabályozásának fogyatékokai okán. Magyar Jog 2005/1., 29. oldal)

azonos körbe az állami és a választottbíróságokat. Az állami bíróságoknak nem csupán jogvitamegoldó funkciója van, hanem egy önálló hatalmi ágat testesítenek meg, melynek feladata a törvényesség, a jogszabályok érvényesülésének biztosítása egy olyan eljárásban, mellyel szemben az Alkotmány és nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségek szigorú elvárásokat támasztanak. Akkor, amikor az állam a saját bíróságainak eljárási jogosultságát más állam bírósági joghatóságától határolja el, egészen más szempontokat kell, hogy szeme előtt tartson, mint mikor meghúzza az alternatív vitamegoldási módszerek igénybevételének feltételeit.

Annyi bizonyos, hogy egyes bírói útra tartozó ügyekben a törvény megengedi, hogy a felek döntése alapján a vita állami bíróság helyett választottbíróság elé kerüljön. Ez a törvény egyrészt a Ptk. (7. § (2) bek.), másrészt a Vbt. (3. § (1) bek.), illetve egyéb törvények (pl. Gt. 10. §⁵⁸⁵, Tpt. 376. §⁵⁸⁶). Nem ritkán nemzetközi szerződések írják elő, hogy a nemzetközi szerződéssel rendezett tárgykörben a felek közötti jogvitát választottbíróság elé kell vinni, az állam (egész pontosan államok) így jogosítja fel a választottbíróságokat az eljárásra. A szuverén lényegében átengedi a *jogviták eldöntésének jogát* a felek által választott magánbírósnak úgy, hogy egyrészt a választottbíróság döntése azonos hatályú az állami bíróság ítéletével (res judicata joghatás fűződik hozzá, és a rendes bíróságok ítéletének megfelelő módon végrehajtható), másrészt azonban az állam bizonyos kontrollt tart fenn a választottbíróságok ítélkezési tevékenysége felett (választottbírószági ítélet érvénytelenítése és bizonyos esetekben a végrehajtás megtagadása).

Ami a 2001. május előtti hazai bírói gyakorlatot illeti, ha külföldi székhelyű választottbírószágot kötöttek ki a felek, akkor azt a joghatósági kikötés körében ítélték meg, és az Nmtvr. rendelkezéseit alkalmazzák, a Vbt. rendelkezéseit pedig gyakorlatilag fel sem hívják.⁵⁸⁷ Nemzetközi elemet tartalmazó ügyekben kikötött belföldi választottbírószági megállapodás megítélése során pedig az Nmtvr-re való hivatkozás marad el, és csak a Vbt-t alkalmazzák.⁵⁸⁸

A Legfelsőbb Bíróság az új szabályok hatálya alatt is úgy tűnik, a fenti gyakorlatát folytatja tovább.⁵⁸⁹ Erre utal az EBH 2002/650 számon közzétett eseti döntésében kifejtett álláspontja.⁵⁹⁰ A tényállás szerint a felek a per tárgyát képező jogvita elbírálására a Bécsi Szövetségi Iparkamara Választottbírószági Egyezményének alapján szervezett és irányított

⁵⁸⁵ Gt.: 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról

⁵⁸⁶ Tpt.: 2001. évi CXX. törvény a tőkepiacról

⁵⁸⁷ BH 1998/298, lásd még a Fejes Gábor által idézett, nem publikált esetet. Fejes Gábor: Kiköthet-e két belföldi szerződő fél külföldi székhelyű választottbírószágot? *Gazdaság és Jog* 2005/4., 19-27. oldal

⁵⁸⁸ EBH 1999/128. számon közzétett döntés

⁵⁸⁹ Sem jogszabályi alapját, sem dogmatikai magyarázatát nem látom annak, hogy a Legfelsőbb Bíróság a joghatósági kikötésre vonatkozó rendelkezéseket csak a külföldi választottbírószágok kikötésénél alkalmazza, míg a nemzetközi elemmel bíró ügyekben kikötött belföldi választottbírószági megállapodásokat a Vbt. szerint ítéli meg. Az Nmtvr. 62/F. §-a ugyanis nem különböztet, de a korábbi 62. §-a sem különböztetett külföldi és belföldi bíróságok (választottbírószágok) között. A külföldi választottbírószági kikötéseknek a joghatósági kikötés keretén belül való megítélése pedig kifejezetten ellenkezik a Vbt. 46. §-ának (2) bekezdésével. Nem hiszem, hogy a jogalkotó célja az volt, hogy a belföldi választottbírószági kikötések a joghatósági kikötésen túl azonnal a jóval szigorúbb Vbt. megítélése alá kerüljenek, míg külföldi választottbírószági kikötéssel a 62/F. § lazább előírásainak megfelelően élhessenek a felek.

⁵⁹⁰ Lásd még: BH 2003/255. számon közzétett eseti döntést

Választottbírást kötötték ki, melynek székhelye Bécs. Az alperes – miután érdemi védekezését előadta – hivatkozott a magyar bíróság joghatóságának és hatáskörének hiányára. A kifogásra tekintettel az elsőfokú bíróság a Pp. 28.§-a alapján megállapította hatáskörének hiányát és a pert megszüntette.⁵⁹¹ A Legfelsőbb Bíróság szerint az Nmtvr. 62/F.§-ának (1) bekezdése szerinti érvényes választottbírási kikötés jött létre a felek között. Viszont mivel az alperes nem kifogásolta időben a magyar bíróság joghatóságának hiányát, hanem perbebocsátkozott, s csak ezután hivatkozott a választottbírási kikötésre, ez a kifogása már nem volt figyelembe vehető, mert perbebocsátkozásával a magyar bíróság joghatósága megállapítható volt (62/H. §). Erre tekintettel az elsőfokú végzést hatályon kívül helyezte és az elsőfokú bíróságot további eljárásra és újabb határozat hozatalára utasította.

Alkalmazhatók-e az Nmtvr-nek a joghatósági kikötésre vonatkozó új rendelkezései a választottbírási kikötésre? Álláspontom szerint több okból nem. Először is, mert a szöveg szó szerinti értelmezése szerint a felek valamely állam bíróságainak vagy egy meghatározott bíróságának joghatóságát köthetik ki. Állam bíróságai, illetve állam egy meghatározott bírósága alatt pedig csak az állami bíróságok érthetők. A választottbírást nem az állam bíróságai, hanem magánbírástok. Még ha döntésük azonos hatállyal bír is, mint az állami bíróságok ítélete, inkább tekinthetők egy alternatív vitamegoldási mód fórumainak.

Ha összevetjük a joghatósági megállapodás tartalmának lehetséges két formáját, azaz a valamely állam bíróságaira általában vagy valamely állam egy meghatározott bíróságára vonatkozó kikötéseket, ismét némi ellentmondásba ütközünk. Ha a felek valamely állam bíróságait általában ruházták fel joghatósággal, akkor a konkrétan eljárni jogosult bíróságot a megjelölt állam belső hatásköri és illetékességi szabályai szerint kell meghatározni. Ezek a szabályok pedig csak a rendes bíróságokra irányadók. Ha például a felek egy nemzetközi vonatkozású ügyben kikötik a magyar bíróságok joghatóságát, senkinek nem jut eszébe, hogy ez a választottbírástokra is vonatkozik – mivel nem vonatkozhat. A megállapodásnak ugyanis ehhez az ügynek választottbírást elé való utalásáról mint ilyenről kellene szólnia. Ezen semmit nem változtat, hogy nemzetközi választottbíráskodás esetén állandó választottbírástként Magyarországon csak a Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett állandó választottbírást járhat el, mert a magyar állam bíróságainak kikötése alapján nem utalható az ügy e választottbírást elé. De ha egy olyan kikötés alapján, ahol egy állam bíróságait általában jelölik ki a felek, az állami bíróságok közé nem férnek be a választottbírástok, akkor a második fordulat szerint hogy lehet egy választottbírást az állam egy meghatározott bírósága? Így ha a

⁵⁹¹ Úgy vélem, ez a legfelsőbb bírósági és az azt megelőző elsőfokú döntés több sebből is vérzik. Először is, bár nem derül ki pontosan, mikor indult az ügy, de utalás van arra, hogy az alperes a keresetre 2000. november 4-én terjesztett elő részletes írásbeli védekezést. A keresetindításnak tehát ezt a dátumot megelőző időpontban kellett történnie, azaz biztosan 2001. május 1-je előtt. Az új joghatósági szabályokat bevezető 2000. évi CX. törvény rendelkezése értelmében a joghatóságra vonatkozó szabályokat a 2001. május 1-jét követő eljárásokban kell alkalmazni. (7. § (1) bek.). Azaz ebben az ügyben még a régi joghatósági szabályokat kellett volna alkalmazni, de a Legfelsőbb Bíróság a döntését már az új szabályokra alapozta. Másrészt, az elsőfokú bíróság - a megfogalmazás szerint - a pert a Pp. 130. § (1) bekezdés d) pontja alapján szüntette meg. Pedig tudjuk, hogy a 130. § nem a permegszüntetésre vonatkozik, (1) bekezdésének d) pontja szerint pedig a keresetlevél-elutasítás oka res judicata, illetve perfüggőség, amiről a perben szó sem volt.

fenti érveléstől eltekintve 'valamely állam egy meghatározott bírósága' lefedhetne egy konkrét választottbíróságot is, nem lenne összhang az Nmtvr. 62/F.§ (1) bekezdésében található két fordulat között: a választottbíróság az első fordulat szerint nem, a második szerint valamely állam bírósága lenne.

Felhozhatunk jogtörténeti érveket is. A joghatósági kikötésre vonatkozó korábbi szabály ugyanis kifejezetten rendelkezett a választottbíróságok kikötésének lehetőségéről, miközben a jelenleg hatályos Nmtvr. erről hallgat. Úgy vélem, azért, mert a jogalkotó tisztázni kívánta a Vbt. és az Nmtvr. egymáshoz való viszonyát, nyilvánvalóvá kívánta tenni, hogy a joghatósági szabályok az állami bíróságokra vonatkoznak. Ahogy Fejes Gábor fogalmaz: „A Nmjtvr. módosított rendelkezései a joghatóság körében egyébként egyáltalán nem foglalkoznak a választottbíráskodás kérdésével. Ebből egyértelműnek tűnik, hogy a jogalkotó tisztázni kívánta, hogy a joghatóság alapvetően egy állam szerveinek (bíróságainak és más hatóságainak) azt az eljárási kötelezettségét jelenti, hogy meghatározott ügyekben eljárjanak.”⁵⁹²

Utalnék a Pp. és a Vbt. egymással összeegyeztethetetlen szabályaira, ha elfogadjuk, hogy (nemzetközi ügyekben) a választottbírósági szerződést joghatósági kikötésként ítéljük meg. Ha ugyanis a felek választottbíróságot kötnek ki a jogvitájuk eldöntésére, akkor a rendes bíróság, melyhez ennek ellenére keresettel fordultak, a következő választás előtt áll: a Pp. szerint – ha a magyar bíróság joghatósága nem kizárt nemzetközi egyezmény vagy törvény alapján – köteles a tárgyalásra határnapot tűzni, és a feleket megidézni. Innentől az eljárás folytathatósága az alperes magatartásától, nyilatkozatától függ: ha perbebocsátkozik, ez megalapozza a bíróság joghatóságát, a bíró érdemben tárgyalhatja az ügyet. Ha viszont az alperes hivatkozik egy választottbírósági megállapodásra (mint joghatósági kikötésre) vagy a tárgyaláson nem jelenik meg, akkor a bíróság a joghatóság hiánya miatt köteles a pert megszüntetni, az alperesi mulasztás estén hivatalból. Ezzel szemben, a Vbt. alapján – ha nem kizárt a magyar bíróságok joghatósága – akkor érvényes, hatályos és betartható választottbírósági kikötés alapján köteles a bíróság a keresetlevelet elutasítani, s nem tűzhet tárgyalást (Vbt. 8. § (1) bekezdés). Ha mégsem utasítaná el a keresetlevelet (akár figyelmetlenségből, akár az adatok elégtelenségének okán), akkor sor kerülhet a per megszüntetésére, de csak valamelyik fél kérelmére. Igaz azonban, hogy az alperes ilyen kérelmet legkésőbb a keresetlevélre benyújtott érdemi ellenkérelmében terjeszthet elő, azaz a perbebocsátkozás után a választottbírósági kikötésre nem hivatkozhat. Ezeket a szabályokat akkor is alkalmazni kell, ha a választottbíróság székhelye külföldön van (Vbt. 46. § (2) bekezdés).

A Vbt. és az Nmtvr. rendelkezései a kikötés feltételeit tekintve, beleértve az alakításokat is, eltérőek. Választottbíróság elé – fő szabály szerint – akkor utalhatják a felek az ügyet, ha legalább az egyikük gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, valamint ha a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek. Ehhez képest joghatósági kikötéssel általában vagyoni jogi ügyekben élhetnek a felek, akár két

⁵⁹² Fejes Gábor: Kiköthet-e két belföldi szerződő fél külföldi székhelyű választottbíróságot? *Gazdaság és Jog* 2005/4., 23. oldal

természetes személy is, akik közül egyik sem gazdasági tevékenysége körében jár el. Választottbíróság két ilyen természetes személy jogvitájában csak törvény felhatalmazása alapján járhat el. Ilyen törvénynek pedig az Nmtvr. joghatósági kikötésre vonatkozó szabálya biztosan nem tekinthető, mert akkor az a Vbt. eredeti feltételeit a tisztán belföldi ügyekre kellene korlátozni, miközben a Vbt. kifejezetten a nemzetközi választottbíráskodásra is vonatkozik. Nem azonosak a megállapodás alakiságára vonatkozó előírások sem: a választottbírósági szerződést írásba kell foglalni, joghatósági kikötéssel például a felek szóban is élhetnek írásbeli megerősítéssel, mely nem azonos az írásbeliséggel.

Remélhetőleg a jogalkotó valóban a tudatosság jegyében hagyta ki a választottbíróságokra való utalást az Nmtvr. új joghatósági szabályai közül, és nem a Luganói Egyezményhez való csatlakozás, valamint a Brüsszeli Egyezményhez, illetve a Brüsszel I. rendelethez való igazodás hevében maradt ki a megfogalmazásból az, amit a jogalkotó esetleg akart. A módosított joghatósági szabályok igen hűen követik ugyanis ezeket az európai aktusokat, logikában szintúgy, mint szövegezésben, miközben ez utóbbiak hatálya nem terjed ki a választottbíráskodásra.

A jelenlegi szabályok alapján ezért álláspontom szerint a választottbíróság kikötésére – függetlenül attól, hogy nemzeti vagy nemzetközi, belföldi székhelyű vagy külföldi – nem az Nmtvr. joghatósági kikötésre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.

Amellett, hogy a dogmatikai alapok sem tisztáztak a választottbíróságok joghatóságát illetően, gyakorlati szempontból sem tartom helyesnek a rendes és a választottbíróságok kikötését ugyanazon szabályok szerint kezelni. Ahogy ez elválik a tisztán belföldi ügyekben, úgy kell elválnia a nemzetközi elemet tartalmazó ügyekben is. Számtalan azon okok köre, mely a kétféle kikötés elkülönült kezelését indokolja. A korábban már említetteken kívül hadd álljon itt még néhány: a felek bizalma a választottbíróságok, illetve a rendes bíróságok ítélkezésében igen különböző lehet, a választottbírósági eljárás kikötésével a felek elkerülik a fórum eljárási jogát, lehetőség van akár a méltányosság alkalmazására, de ha csak a nemzetközi ügyeket nézzük, maguk az államok is másképpen viseltetnek egy külföldi rendes bíróság, illetve egy külföldi választottbíróság ítéletével szemben. Ahogy Fejes Gábor fogalmaz: „A választottbíráskodás tehát nem hasonlítható és nem keverendő össze a rendes bíróságok kikötésével: míg az előbbi esetben egy állam – amikor ezt megengedi – valóban átengedi a döntést egy másik szuverénnek, addig a választottbíráskodás során az állam lemond ugyan ítélkezési hatalma gyakorlásáról, de azt nem adja át egy másik államnak.”⁵⁹³

VI. 3. 4. A KIKÖTÉS ALAKISÁGAI

A formai előírások teljesen egybecsengnek a közösségi jogforrásokban szereplő követelményekkel. Értelmezésük során azonban nem kötelező tekintettel lenni a Bíróság

⁵⁹³ Fejes Gábor: Kiköthet-e két belföldi szerződő fél külföldi székhelyű választottbíróságot? *Gazdaság és Jog* 2005/4. szám, 25. oldal

iránymutató döntéseire, hanem a magyar jognak, alapvetően a Ptk-nak megfelelően kell megítélni őket. Ám a közösségi esetjog segítséget nyújthat egyes formák alkalmazásához és megítéléséhez, melyek nem, vagy kevésbé ismertek a belső jogunkban.

A Ptk. 217. § szerint az alakítás megsértésével kötött szerződés semmis. Nem teszi érvényessé az alakítások megszegésével létrehozott szerződést, ha utólag hibátlan formába öntik. A megfelelő alakba öntés új megállapodást keletkeztethet, de nem hat vissza a szerződéskötés idejére.⁵⁹⁴

A kikötés a 62/F. § szerint a következő formában tehető meg: *a)* írásban; *b)* szóban, írásbeli megerősítéssel; *c)* olyan formában, amely megfelel a felek között kialakult üzleti szokásoknak; vagy *d)* nemzetközi kereskedelemben olyan formában, amely megfelel az olyan kereskedelmi szokásoknak, amelyeket a felek ismertek vagy ismerniük kellett, és amelyeket az ilyen típusú szerződést kötő felek a szóban forgó üzletágban általánosan ismernek és rendszeresen figyelembe vesznek.

Az írásbeliségről sok szót ejtenünk nem kell, de utalni célszerű a 1960. évi 11. törvényerejű rendelet (Ptké.) kapcsolódó rendelkezéseire. Eszerint ha az okiratot több példányban állítják ki, a szerződés akkor is érvényes, ha mindegyik fél csak a másik félnek szánt példányt írja alá. Írásbeli alakban létrejött szerződésnek kell tekinteni a levélváltás, a táviratváltás, valamint a távgépíron és telefax útján történt üzenetváltás, továbbá a külön törvényben meghatározott maradandó eszközzel tett nyilatkozatváltás – így különösen fokozott biztonságú elektronikus aláírással aláírt okirat – útján létrejött megegyezést (38. § (1)-(2) bekezdés).

A szóbeli megállapodás kötésének lehetőségét ismeri a Ptk., azonban nevesítetten nem szól az írásban megerősített szóbeli szerződésekről. Ebben a körben tanácsos a Bíróság joggyakorlatát átvenni, azaz elegendő, ha a szóbeli megállapodást valamelyik fél írásban megerősíti, és a másik fél, aki ezt megkapta, ésszerű időn belül kifogást ellene nem emel. Az írásbeli megerősítés körében a Ptké. idézett rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell.

A felek között kialakult üzleti szokásoknak megfelelő forma, valamint a nemzetközi kereskedelemben a nemzetközi kereskedelmi szokásoknak megfelelő forma tekintetében a bírónak az adott eset összes körülményeinek vizsgálatával kell állást foglalnia a kikötés érvényességéről. Mindkét forma megítélése során a Bécsi Vételi Egyezmény (1980) 9. cikkének alkalmazása kapcsán kialakult bírói gyakorlat nyújthat segítséget. Némi csúsztatás azonban van az egyezményre, illetve a joghatósági kikötésre vonatkozó előírások között: az előbbi a szerződés tartalmára, míg az utóbbi annak formájára utal. Az egyezmény keretében lényegében arról van szó, hogy bizonyos szokások, gyakorlat a felek kifejezett megállapodása nélkül, hallgatólagosan kerül bele a szerződésbe. Valószínűleg így kell majd a joghatósági kikötéseket is megközelíteni, vagyis azt kell vizsgálni, a felek között kialakult gyakorlat kiterjedt-e a joghatósági megállapodásra, mely a felek egymás közötti ismétlődő, bizonyos gyakoriságot

⁵⁹⁴ Gellért György (szerk.): A Polgári törvénykönyv magyarázata. Complex, Budapest, 2007, 828. oldal

igénylő magatartását feltételezi. A nemzetközi kereskedelemben pedig, ha a szokást a felek ismerték, vagy ismerniük kellett, és azt az adott ágazatban az adott szerződéstípussal kapcsolatban széles körben ismerik és rendszeresen alkalmazzák, akkor az ebben a körben kötött szerződésnek részévé válhat olyan joghatósági kikötés is, melyről a felek kifejezetten nem állapodtak meg. Mindkét forma az általános szerződési feltételek alkalmazása során bír jelentőséggel.

VI. 3. 5. A KIKÖTÉS TÁRGYI HATÁLYA

A kikötés alapvetően abból a jogviszonyból származó jogvitákra terjed ki, melyet a felek a megállapodásukban megjelöltek. Az is előfordulhat, hogy nem az összes, hanem csak egyes meghatározott jogviták elbírálására szól a klauzula, ilyenkor más tárgyú perek a kikötött fórum elé nem vihetők. Így elvileg az is megeshet, hogy a felek egyes kérdések eldöntésére egyik, más kérdések eldöntésére pedig másik fórumot ruháznak fel joghatósággal.

Kényes kérdés azonban a viszontkereset és a beszámítási kifogás előterjeszthetőségének kérdése.

Az Nmtvr. 54. §-ának (4) bekezdése szerint ha a magyar bíróság a kereset elbírálására joghatósággal rendelkezik, akkor eljárhat a viszontkereset tárgyában is. Miután az mindegy, min alapul a kereset tekintetében a joghatóság, elvileg lehetőség van arra, hogy az alperes a kikötött magyar bíróság előtt viszontkeresetet terjesszen elő a felperessel szemben. Ha a viszontkereset olyan jogviszonyból származik, amire a kikötés kiterjed, ezzel különösebb probléma nincs. Ha azonban összefüggő jogviszonyból vagy egészen eltérő jogviszonyból ered, de beszámítható, akkor sérelmet szenved a kikötés tárgyi hatályával kapcsolatos megállapodás. A kérdés, hogy a felek akaratának érvényesülését, avagy a pergazdaságossági szempontokat kell-e előtérbe helyezni. Úgy tűnik, az Nmtvr. szerint ez utóbbi a nyertes pozíció.

Ha a magyar bíróság joghatósága fennáll valamilyen ok alapján, és az alperes olyan jogviszonyból eredő követelést érvényesít viszontkeresettel, melyre a felek egy másik állam bíróságainak kizárólagos joghatóságát kötötték ki, a magyar bíróság nem járhat el, köteles a felperes kérelmére joghatóságának hiányát megállapítani, és a viszontkeresetet érdemi vizsgálat nélkül elutasítani. A felek kizárólagos joghatósági megállapodása nézetem szerint ugyanis megelőzi az 54. § (4) bekezdésének alkalmazását. Ettől legfeljebb akkor lehet eltérni, ha a keresettel, illetve a viszontkeresettel érvényesített követelések olyan szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hogy az egyikről nem lehet határozni a másiktól való döntés nélkül. Így amennyiben a viszontkereset előterjesztésének alapja pusztán a beszámíthatóság, a viszontkereset tárgyában a magyar bíróság nem járhat el. Az azonos jogviszonyból eredő kereseti, illetve viszontkereseti követelések esetén főszabály szerint azonban az együttes elbírálásra lehetőség van. Az összefüggő jogviszonyból eredő viszontkereseti követelés esetén pedig a bíróságnak különös gondossággal kell vizsgálnia, mennyiben függ az egyik követelés eldöntése a másiktól.

Vitatottabb a helyzet, ha az alperes olyan követelést kér beszámítani, melyre a felek korábban más állam bíróságainak javára joghatósági kikötéssel éltek. A bírói kar egy része abban az irányban foglalt állást, hogy a beszámítási kifogás csak az alperes védekezéseként értékelhető, kizárólagos célja a kereset részbeni vagy teljes elutasítása, így a felperes kereseti kérelméhez igazodik. A fenti megállapítások a beszámítási és az érvénytelenségi kifogásnak a bírósági hatáskörre gyakorolt hatása kapcsán hangzottak el, melyből még a következő következtetéseket vonták le: „Tekintettel arra, hogy a Pp. hatásköri szabályai a perre állapítják meg a hatáskört, a pert pedig a hatáskör szempontjából a felperes keresete alapján kell minősíteni – és miután nincs olyan eljárási szabály, amely a védekezés bármely formája szerint állapítana meg hatáskört – a kifogások is a per elbírálása körébe tartoznak, így a hatáskörre nincsenek kihatással.”⁵⁹⁵ Ha a megállapítások elvi lényegét a joghatósági megállapodás és a beszámítási kifogás összefüggésében leszűrjük, akkor azt kell mondanunk, hogy a beszámítani kért követelésre vonatkozó kizárólagos joghatósági klauzula nem rúghat labdába. Vannak azonban olyan álláspontok is, melyek szerint – továbbra is a hatásköri problémáknál maradva – a helyi bíróság hatáskörébe tartozó perben az alperes olyan beszámítási kifogást, melyet, ha önálló keresetként terjesztené elő, megyei bíróság lenne köteles tárgyalni, nem érvényesíthet.⁵⁹⁶

A felvázolt vita, ha nem is közvetlenül kapcsolódik a joghatósági megállapodásokhoz, mégis jelzi a beszámítási kifogással kapcsolatos eltérő nézőpontokat. Kétségtelen, hogy a beszámítási kifogással kapcsolatosan a Pp-ben sem joghatósági, sem hatásköri, sem illetékességi szabályokat nem találunk, előterjesztésének feltételeként a törvény ilyen jellegű követelményekre nem utal. Ennek ellenére, ha a 62/F. § megfogalmazásából indulunk ki, akkor a felek a joghatóságban *jogviták* esetére kötik ki, s ha a beszámítani kért követelés tekintetében a felek nem egyeznek, akkor abban jogvita van, így a kikötésnek érvényesülnie kell. Ezzel összefüggésben felhozhatók a Brüsszel I. rendeletnél már leírt érvek, nevezetesen, hogy a felperes számára ugyanolyan nehézséget jelent a védekezés a beszámítási kifogással szemben, mintha viszontkereset formájában terjesztették volna elő a követelést. A viszontkeresethez hasonlóan ezért – szem előtt tartva a felek akaratát – a magyar bíróságnak meg kellene állapítania joghatóságának hiányát, ha a felperes az alperes beszámítási kifogásával szemben külföldi bíróság kizárólagos joghatóságának kikötésére hivatkozik. Ez nem érvényesül, ha a felperes a beszámítani kért követelést elismeri, vagy már jogerősen elbírált követelést kíván az alperes beszámítással érvényesíteni, mivel ekkor már a felek között jogvita nincs (nem lehet).

⁵⁹⁵ Emlékeztető a civilisztikai kollégiumvezetők 2006. január 23-25. napján megrendezett országos tanácskozásán megvitatott kérdésekről Bírósági Döntések Tára 2006/6., 65. oldal

⁵⁹⁶ A fent említett tanácskozásra Dr. Szeghő Katalin által készített vitaanyag ('A viszontkereset, a beszámítási kifogás, illetve érvénytelenségi kifogás útján történő igényérvényesítés bírósági hatáskört érintő kérdései' - Bírósági Döntések Tára 2006/6., 58-61. oldal) hivatkozik A polgári perrendtartás magyarázatára (KJK, Budapest, 1976, 205. oldal) és Bajory Pál: A bírósági hatáskör kézikönyvére (KJK, Budapest, 1992, 87-88. oldal) KJK-KERSZÖV CompLex Jogtár Pp. 23. §-ához fűzött magyarázatát, és néhány, a munkaügyi bíróságok hatáskörével kapcsolatos eseti döntést (EBH 2004/1034., BH 1993/531.)

VI. 3. 6. A KIKÖTÉS SZEMÉLYI HATÁLYA

A joghatósági megállapodás alapvetően azokat köti, akik a létrehozatalában részt vettek. Az Nmtvr. erről külön említést ugyan nem tesz, de nézeteim szerint a kikötés hatálya kiterjed a jogutódokra is.⁵⁹⁷ Bár nem a joghatósági, hanem az illetékességi kikötés kapcsán született, érdemes kitérni a Legfelsőbb Bíróságnak egy kételyeket ébresztő döntésére.⁵⁹⁸ Bérleti szerződésből eredő igény érvényesítése iránt indított a felperes keresetet, melyet az elsőfokú bíróság áttett a kikötés szerinti bírósághoz. Az alperes a fellebbezésében arra hivatkozott, hogy a felperes nem azonos az illetékességet megalapozó szerződést aláíró féllel. Az indokolás szerint „a per érdemére és nem az illetékesség meghatározására tartozik annak elbírálása, hogy a felperes azonos-e, vagy jogutódja-e a szerződést aláíró félnek és ennek alapján őt milyen jogok illetik meg az alperessel szemben.” Vajon azt akarta mondani a Legfelsőbb Bíróság, hogy ha egy szerződésből eredő jogvitákra a felek kikötötték egy bíróság illetékességét, akkor bárkik közötti perre ez kihat? Ha esetleg az ügyész vagy más, erre feljogosított szerv akar keresetet indítani a szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt, akkor rá vonatkozik a felek megállapodása? Szerintem semmi esetre sem lehet szó erről. Miután a kikötés egy szerződés, azaz csak a felek között bír kötéserővel, és ennél fogva nem mindenki hivatkozhat rá, illetve nem mindenkivel szemben lehet rá hivatkozni, bármennyire is érdemi a kérdés, az illetékesség vizsgálatához elengedhetetlen a jogutódlás kérdésében való állásfoglalás. S ez megfelelően igaz a joghatósági megállapodásokra is.

A kikötés nincs kihatással a pertársakra⁵⁹⁹, azaz egy joghatósági megállapodás nem lehet alapja annak, hogy olyan személyeket, akik felett egyébként a magyar bíróságok joghatósággal nem rendelkeznek, csak az egyik alperessel kötött megállapodás alapján magyar bíróságok elé vonjanak. Ha az alperesi pertársak közül valamelyik a felperessel egy másik állam bíróságainak kizárólagos joghatóságában állapodott meg, akkor ez akadályát képezi annak, hogy ezt a felet a magyar bíróságok előtt perelhessék. Ez alól – véleményem szerint – kivételt képeznek a pertársaságnak azok az esetei, amikor meghatározott személyek perben állása kötelező, mert perbevonásuk nélkül az eljárás nem folytatható le.

Annak nem látom akadályát, hogy a szerződésben részt nem vevő személy javára éljenek joghatósági kikötéssel a felek.

VI. 3. 7. A KIKÖTÉS JOGHATÁSA

Az Nmtvr. korábbi rendelkezéseivel ellentétben a kikötés főszabály szerint kizárólagos joghatóságot eredményez, vagyis együttesen érvényesül a prorogációs és a derogációs hatás. Ennél fogva magyar állam, illetve bíróság javára szóló kikötés alapján csak belföldön indítható

⁵⁹⁷ Vesd össze a Pp. 41. §-ának (4) bekezdésével.

⁵⁹⁸ Pf. VIII. 26.830/2002/2. számon hozott döntés

⁵⁹⁹ Vesd össze a Pp. 40. § (3) bekezdésével.

per, külföldi állam vagy bíróság javára szóló kikötés alapján pedig magyar bíróság nem járhat el. A felek által létrehozott kizárólagosság ugyanakkor nem azonos a törvényen vagy nemzetközi egyezményen alapuló kizárólagossággal, mivel az előbbtől a felek később akár kifejezett, akár hallgatólagos módon eltérhetnek, s a magyar bíróság külföldi bíróságok javára szóló kikötésnél hivatalból nem állapíthatja meg joghatóságának hiányát.

A felek a főszabálytól csak kifejezett rendelkezéssel térhetnek el. Így ha a kikötésben nincs semmilyen utalás arra, milyen joghatást szántak a felek kikötésnek, akkor úgy kell tekinteni, hogy az kizárólagosságot hozott létre. Nem kizárólagos joghatóság kikötéséhez a megállapodásba mindenképp kifejezetten bele kell venni akár azt, hogy a kikötött fórum joghatósága nem kizárólagos vagy hogy a kikötés mellett az egyéb joghatóságok is fennmaradnak. Álláspontom szerint a kifejezett eltérő megállapodás körébe az is belefér, ha magából a klauzulából nem, de az egyéb körülményekből kétséget kizáróan megállapítható, hogy a felek akarata nem kizárólagos joghatóság létrehozására irányult.

VI. 4. HALLGATÓLAGOS ALÁVETÉS

Az Nmtvr. 62/H. §-a értelmében a magyar bíróság joghatóságát megalapozza az is, ha az alperes anélkül, hogy kifogásolná a joghatóság hiányát, az ügy érdemére vonatkozó nyilatkozatot tesz (perbebocsátkozik), kivéve, ha magyar bíróság joghatósága e törvény rendelkezései alapján kizárt. Ez utóbbiba beletartozik az is, ha magyar bíróság nemzetközi egyezmény rendelkezése folytán nem járhat el az ügyben. Nem esik viszont ebbe a körbe, ha a kizárólagosság a felek megállapodásán alapul. Utólagos, hallgatólagos alávetésükkel a felek felülírhatják korábbi kikötésüket.

A joghatóság perbebocsátkozással való megalapozása nincs külön feltételhez kötve: független a felek lakóhelyétől, és attól, hogy egyébként van-e belföldi vonatkozása az ügynek. Lényegében bármikor, amikor nem kizárt a joghatóság törvény vagy nemzetközi szerződés alapján, de egyéb ok sem alapozza meg a magyar bíróság joghatóságát, és az ügy a polgári jog, a családi jog vagy a munkajog területére esik, valamint külföldi elemmel bír⁶⁰⁰, akkor az alperesi perbebocsátkozás megalapozza a magyar bíróságok joghatóságát.

Perbebocsátkozás alatt csak az ügy érdemére tett nyilatkozatot lehet érteni. A Pp. 139. §-a szerint a felperes nyilatkozata után az alperes terjeszti elő ellenkérelmét, mely vagy a per megszüntetésére irányul, vagy érdemi védekezést, illetve ellenkövetelést (viszontkereset, beszámítási kifogás) tartalmaz a felperes kereseti kérelmével szemben.⁶⁰¹ Érdemi nyilatkozatnak elsődelegesen az érdemi védekezés minősül, azaz ha az alperes kéri a kereset elutasítását. Ezzel

⁶⁰⁰ 'Külföldi elem' alatt értve azt, hogy a jogviszony legalább két államhoz kapcsolódik, melyben nem játszik szerepet az, hogy a magyar bíróságok előtt indítottak eljárást. (BH 2004/376. sz. jogeset)

⁶⁰¹ Lásd itt is a perbebocsátkozás időpontja tekintetében a korábban jelzett bizonytalanságokat.

nézetem szerint azonos hatású, ha beszámítási kifogást vagy viszontkeresetet terjeszt elő⁶⁰², még akkor is, ha az adott perben az érdemi elbírálásuk alapjául szolgáló feltételek hiányoznak, s ezért eljárási okokból elutasításra kerülnek. Ugyanez a helyzet, ha az alperes a követelést elismeri, hisz a nyilatkozata az ügy érdemére vonatkozik, bár az nem minősül védekezésnek. Ha azonban az alperes csak alaki védekezéssel él, akár mert kifogásolja a joghatóság hiányát, akár mert más pergátló akadályra hivatkozik (pl. perfüggségre, res judicata, perbeli jogképesség hiányára, hatáskör vagy illetékesség hiányára, stb...), akkor a pert joghatóság hiánya miatt meg kell szüntetni. Nem kell tehát vizsgálnia a bíróságnak az előterjesztett egyéb akadály alaposságát, mivel az arról való döntésre sem terjed ki a joghatósága.⁶⁰³

Ha az alperes egyszerre terjeszt elő alaki és érdemi védekezést (mint másodlagos kérelmet), akkor a bíróság előbb az alaki ellenkérelemről dönt (Pp. 140. § (1) bekezdés), és az érdemi ellenkérelem nem eredményez perbebocsátkozást. Ha a bíróság perbebocsátkozásra kényszerítené is az alperest (Pp. 140. § (2) bekezdés), ez nem akadályozza annak, hogy utóbb joghatóság hiánya miatt megszüntesse a pert.

A perbebocsátkozás, mint olyan a peres eljárásokban értelmezhető csak. A nem peres eljárásokban „az alperes anélkül, hogy kifogásolná a joghatóság hiányát, az ügy érdemére vonatkozó nyilatkozatot tesz (perbebocsátkozás)” rendelkezés egyáltalán nem, vagy csak nehézkesen értelmezhető. Álláspontom szerint ezért a hallgatóság alávetésén alapuló joghatóság nem peres eljárásokban legfeljebb akkor alkalmazható, ha ú. n. perokon eljárásokról van szó. A perpótló eljárások közé tartozó fizetési meghagyásos eljárás kapcsán pedig utalni kell a töretlen bírói gyakorlatra. Eszerint a fizetési meghagyás elleni ellentmondás előterjesztése nem jelent érdemi védekezést, ennél fogva perbebocsátkozást sem. Mivel a Pp. a fizetési meghagyás kibocsátásához a kötelezett belföldi lakóhelyét, illetve szokásos tartózkodási helyét követeli meg, ezért a magyar bíróság joghatósága legfeljebb akkor hiányzik, ha más állam javára a felek kizárólagos joghatósági kikötéssel éltek. Ilyen esetben a perré váló eljárásban az alperes eredménnyel kifogásolhatja a joghatóság hiányát.

Perbebocsátkozással a magyar bíróság joghatósága fogyasztói és egyedi munkaszerződésből eredő jogvitákban is megalapozható, hisz a „megállapodás” a jogvita felmerülését követően jön létre.

A joghatóság hallgatóság perbebocsátkozással történő megalapozására az Nmtvr. szabályai alapján valószínűleg ritkán kerül majd sor, miután a Brüsszel I. rendelet 24. cikke vele szemben elsőbbséget élvez. Elfogadva azt, hogy a Rendelet 24. cikkének alkalmazásához nincs szükség arra, hogy bármelyik fél lakóhelye valamelyik tagállamban legyen, az Nmtvr. 62/H. §-ának alkalmazására olyan ügyek körében kerülhet majd sor, melyekre a Rendelet tárgyi hatálya nem terjed ki.

⁶⁰² Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata. Complex, Budapest, 2007, 850-853. oldal; Szabó Imre (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata. II. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 604-608. oldal

⁶⁰³ Brávác Ottóné – Szócs 135-136. oldal

VI. 5. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA, A PERFÜGGŐSÉG ÉS A PEREK EGYESÍTÉSE

VI. 5. 1. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA

A joghatóság újraszabályozásával (2000. évi CX. törvény) a Pp. 130. §-ának a joghatóság vizsgálatával kapcsolatos rendelkezése is módosult. A magyar bíróság joghatóságát nagyban befolyásolja ugyanis az alperes magatartása, miután az alperes perbebocsátkozása a joghatóságot egyéb ok hiányában is megalapozza. A 2001. május 1-je óta hatályos szabályozás értelmében a bíróságnak csak akkor kell a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítania, ha a perre a magyar bíróság joghatósága a törvény vagy nemzetközi egyezmény rendelkezése alapján kizárt. A törvény szerinti kizárt joghatóság elég egyértelmű, az Nmtvr. 62/C-62/E. §-ában foglalt szabályokra kell gondolni. Ami a nemzetközi szerződéseket illeti, azok nemigen szabályoznak kizárt joghatóságot, hanem ehelyett a részes államok között osztják meg azokat az ügyeket, melyek mindegyik (vagy több) részes államhoz is kapcsolódnak. A joghatóság szabályozása itt tehát az ügyek egyik vagy másik állam joghatósága alá történő utalásából áll. Ha az egyezmény értelmében valamelyik állam nem rendelkezik joghatósággal az ügyre, akkor joghatósága a nemzetközi szerződés értelmében kizárt, ezért a joghatóságot perbebocsátkozással sem lehet megalapozni.⁶⁰⁴ Ha a bíró csak a keresetnek az alperessel történő közlését követően észlelte a kizárt joghatóságot, akkor hivatalból, határidőre tekintet nélkül (azaz perbebocsátkozás után is, akár a fellebbezési vagy a rendkívüli perorvoslati eljárásban) megszünteti a pert.

Ha a magyar bíróság joghatósága nem kizárt, akkor további két lehetőség állhat fenn: vagy van a magyar bíróságoknak nemzetközi egyezmény vagy törvény alapján joghatóságuk, vagy nincs. Ugyan a bíróság eljárása egy ideig teljesen azonos: ha a keresetlevelet más okból nem kell elutasítani, akkor a bíróság tárgyalást tűz, és megidézi a feleket, de joghatóság hiányában a per érdemi elbírálhatósága az alperes magatartásától, nyilatkozatától függ. Ha az alperes nem kifogásolja a magyar bíróság joghatóságának hiányát, hanem az ügy érdemére vonatkozó nyilatkozatot tesz (perbebocsátkozik), akkor ez a nyilatkozata megalapozza a magyar bíróság joghatóságát. Ha azonban az alperes az első tárgyalást elmulasztotta és írásbeli védekezést sem terjesztett elő, vagy az alperes a joghatóság hiányát kifogásolja, a bíróság a pert megszünteti (Pp. 157/A. §).⁶⁰⁵ Az alperest – ha nincs jogi képviselője – a bíróságnak tájékoztatni kell a kifogás előterjesztésének lehetőségéről.

⁶⁰⁴ Lásd: Brávác Ottóné – Szöcs 178. oldal

⁶⁰⁵ A fenti levezetés okán helytelennek tartom a Győri Ítéltábla Gf. II. 20007/2006/2. számon hozott végzésében (Bírósági Döntések Tára 2007/2., 33. számú jogeset) az elsőfokú bíróság jogszabályi hivatkozásának „helyesbítését”. Az elsőfokú bíróság ugyanis a Pp. „152. §-a” alapján azért szüntette meg a pert, mert álláspontja szerint a felek a holland bíróság joghatóságát kötötték ki, s ezért a magyar bíróságnak nem volt joghatósága. Ez nyilvánvalóan egy elírás, hisz a Pp. 152. §-a a tárgyalás felfüggesztését szabályozza. Az ítéltábla helyesbítése azonban álláspontom szerint téves, mivel a 157. § alapján [tekintettel a 130. § (1) bekezdés a) pontjára] a per megszüntetésére csak akkor van lehetőség, ha a magyar bíróság joghatósága *törvény vagy nemzetközi egyezmény* alapján kizárt. Miután a jelen ügyben a felek, és nem törvény vagy egyezmény zárta ki a joghatóságot, a per

A joghatóság vizsgálatára és gyakorlására vonatkozó szabályok – a kontinentális államok jogához hasonlóan – elég merev. A bíró, ha megállapítja, hogy a magyar bíróságok joghatósága az ügyre fennáll, nem tagadhatja meg az eljárást, azaz nem mérlegelheti, nincs-e megfelelőbb fórum a jogvita elbírálására. Illetve fordítva, ha a felek egy külföldi állam bíróságainak kizárólagos joghatóságában állapodtak meg, akkor – perbebocsátkozás hiányában – nem folytathatja le az eljárást. Ebben a körben – a törvény alapján – egyetlen körülmény vehető csak figyelembe. Nevezetesen, ha a kikötött külföldi bíróság megállapította joghatóságának hiányát, akkor a magyar bíróság az általános szabályok szerint megállapíthatja joghatóságát. Nem vehető azonban figyelembe, hogy a kikötött fórum előtt valamelyik felet valószínűleg megfosztanák a tisztességes tárgyaláshoz való jogától, vagy hogy a külföldi ítéletet belföldön nem lehetne elismerni (ha például előre látható, hogy a határozatot olyan eljárás keretében hoznák meg, mely a magyar eljárási jog alapvető elveit súlyosan sérti, vagy utólag derül ki, hogy a kikötött fórum határozata belföldön nem ismerhető el közrendbe ütközés, vagy egyéb ok miatt). De nem lehet tekintettel lenni arra sem, hogy a kikötött bíróság effektíve a felek számára nem elérhető (például természeti vagy ipari katasztrófa, illetve háború miatt). Nincs lehetőség annak figyelembevételére sem, hogy a felek a külföldi eljárás révén bizonyos kötelező (imperatív) belföldi szabályokat kívántak elkerülni.

Az említett körülményekre tekintettel úgy vélem, mindenképpen szükséges volna olyan szabályok beiktatására, melyek révén a fent említett problémák orvosolhatók lennének. Természetesen nem az a cél, hogy már akkor figyelmen kívül hagyják a magyar bíróságok a külföldi fórum javára szóló kikötést, ha a külföldi jog eltér a magyartól. Csupán kezelni kellene azokat a ritkábban előforduló, de reális eseteket, amelyekre a jelenlegi jogalkotás nincs tekintettel. Így be kellene iktatni egy olyan szabályt, mely lehetővé tenné a magyar bíróságok számára az eljárás lefolytatását – egyéb joghatósági ok fennállása esetén –, ha a kizárólagosan választott külföldi fórum előtt az eljárás objektív okoknál fogva nem folytatható le, illetve ha a klauzula betartása ellentétes lenne a közrenddel. Úgy vélem, abban az esetben is át kellene törni a kikötés derogációs hatásához való merev ragaszkodást, ha a kikötött fórum által hozott határozatot belföldön nem lehet elismerni (az elismerést megtagadták), s ezáltal a jogosult a valódi igényérvényesítéstől esik el.

VI. 5. 2. PERFÜGGŐSÉG ÉS JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOK

Az Nmtvr. 65. §-a szerint ha a felek között ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog iránt külföldi bíróság előtt olyan eljárás folyik, amelyben a határozat az Nmtvr. értelmében Magyarországon érvényesnek és végrehajthatónak ismerhető el, a magyar bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, illetve az előtte utóbb megindított eljárást

megszüntetésére csak a 157/A. § alapján kerülhet sor. (Lásd: Brávác Ottóné – Szöcs 179. és 182. oldal) Ha mégis a tábla értelmezését fogadnánk el helyesnek, akkor ez azt jelentené, hogy a közösségi és a más államok gyakorlatában megfigyelhető ésszerű irányvonalról eltérnénk.

megszünteti. [Pp. 130. §. (1) bekezdés d) pontja, 157. § a) pontja] Az utóbbi feltételből az a következtetés vonható le, hogy amennyiben egy olyan ügyben, amelyben a magyar bíróságok kizárólagos joghatóságát kötötték ki a felek, egyben egy külföldi bíróság is eljár, a perfüggőségre tekintettel nem kell a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítani, illetve a pert megszüntetni, kivéve, ha a külföldi bíróság előtt az alperes perbebocsátkozott.

Az Nmtvr. idézett rendelkezésének igazából csak akkor van jelentősége, ha a kikötés nem kizárólagos. Ilyen esetben a per folyamatban létét a magyar bíróság előtti eljárás tekintetében a magyar szabályok, a külföldi bíróság előtti eljárás tekintetében pedig a külföldi jog szerint kell megítélni, s ennek alapján kell eldönteni, hol indult meg korábban az eljárás.

VI. 5. 3. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS ÉS A PEREK EGYESÍTÉSE

A Rendeletben ismert összefüggő eljárásoknak a magyar Pp-ben a perek egyesítésének szabálya feleltethető meg. A Pp. 149. §-ának (2) bekezdése ugyanakkor ezt a lehetőséget csak igen szűk körben kínálja fel. A perek tárgyi összefüggésén, mint anyagi jogi feltételen túl, egy eljárásjogi feltételt is teljesíteni kell: főszabály szerint csak az ugyanazon a bíróságon folyamatban lévő perek egyesíthetők. Csak a gazdálkodó szervezetek egymás közötti pereiben töri át ezt a szabályt: helyi bíróságok előtt folyamatban lévő perek is egyesíthetők, illetve a megyei bíróság az előtte indított perhez a területén működő helyi bíróság előtt folyamatban lévő pert is egyesítheti. Szemben a Rendelet előírásaival, az egyesítést bármelyik helyi bíróság, illetve a megyei bíróság elrendelheti, nem kell vizsgálni, melyik volt a korábban felhívott bíróság. Nincs azonban mód a külföldön folyamatban lévő pereknek a magyar eljáráshoz való egyesítésére.

Álláspontom szerint, ha a felek konkrét belföldi bíróság kizárólagos joghatóságát (és illetékességét) kötötték ki, akkor ennek a pernek egy másik bíróság előtti perhez való egyesítését – a felek közös kérelme hiányában - mellőzni kell. Legfeljebb a tárgyalás felfüggesztése lehet indokolt, ha ennek a pernek a kimenetele egy másik, folyamatban lévő polgári per eldöntésétől függ (Pp. 152. § (2) bekezdés).

VI. 6. A HATÁROZATOK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA

A 2000. évi CX. törvény által bevezetett módosítást megelőzően bár a felek szabadon élhettek joghatósági megállapodással, az így hozott határozat belföldi végrehajtása nem biztos, hogy eredményre vezetett. Az Nmtvr. korábbi 74. § (1) bekezdése értelmében külföldi bíróságnak vagy más hatóságnak vagyoni jogi igények tekintetében hozott jogerős határozatát nemzetközi szerződés vagy viszonyosság esetében lehetett végrehajtani. Ilyen nemzetközi szerződés vagy viszonyosság azonban a nyugati államokkal nemigen volt.

A módosítás nagy érdeme, hogy az elismeréssel, illetve a végrehajtással kapcsolatos problémákat rendezte. Ennek körében pedig biztosította, hogy a kikötött fórumok határozatainak belföldön is érvényt lehessen szerezni. Az Nmtvr. 73. §-ának (2) bekezdés b) pontja értelmében a viszonyosság fennállása nem feltétele a hazai elismerésnek külföldi vagyoni jogi határozat esetében, ha az ügyben eljáró külföldi bíróság joghatósága a felek kikötésén alapult, és ez a kikötés megfelel a 62/F-62/G. § rendelkezéseinek. Némi hiányossága azonban ennek a rendelkezésnek, hogy a külföldi perbebocsátáshoz már viszonyosságot követel meg. Bár kétségtelen, hogy a különböző eljárásjogokból eredően maga a perbebocsátkozás más aktussal, más szakaszban is megtörténhet, mint a magyar jogban, a lényeg valamennyi államban azonos: az ügy érdemében történő nyilatkozattétel a joghatóság hiányának kifogásolása nélkül. A perbebocsátkozásnak akár a magyar jog szerinti feltételek alapján történő vizsgálatával is célszerű lett volna viszonyosság nélkül az elismerést biztosítani.⁶⁰⁶

⁶⁰⁶ Lásd ezzel kapcsolatosan például a svájci nemzetközi magánjogi kódex (Loi fédérale sur le droit international privé) rendelkezéseit (26-27. cikk).

VII. FEJEZET

JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS AZ EGYES JOGRENDSZEREKBEN

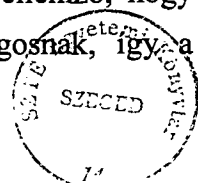
Ennek a fejezetnek a célja egy rövid áttekintést adni azokról, az egyes államok jogában található szabályokról, melyek a joghatósági megállapodásokra vonatkoznak. Úgy érzem, ennek feldolgozása egy olyan témakör tárgyalásánál, mely maga is csak nemzetközi viszonylatban értelmezhető, elkerülhetetlen. Ennek ellenére nem törekszem az egyes államok belső rendelkezéseinek olyan mélységű bemutatására, mint tettem azt például a közösségi vagy a magyar szabályok kapcsán. Céloom annak felvázolása, hogy az egyes jogrendszerekben milyen utat követtek a joghatósági megállapodás szabályozása és gyakorlati megítélése során.

A szabályok áttekintése arra vezetett, hogy két nagy részre osszam a fejezetet: az egyikben foglalkozom az angolszász jogokban, különösen pedig az angol és az észak-amerikai (USA) jogban kialakult gyakorlattal, a másikkban pedig bemutatom a kontinentális szabályozást. Az előbbit azért tartom különösen szükségesnek, mert a nemzetközi kereskedelemben részt vevők előszeretettel választják jogvitáik eldöntésére a londoni, illetve a New York-i bíróságokat. A második fejezet pedig magáért beszél: hazánk jogrendszere, mely maga is a kontinentális jogrendszerek sorába tartozik, „civil joggal rendelkező” államokkal van körülvéve, gazdasági kapcsolatainak nagyobb hányadát ezekkel az államokkal való kapcsolatai teszik ki. Miután a közösségi Rendelet ezekben a kapcsolatokban kiszorítja a nemzeti jogokat, a belső jogi szabályoknak a Rendelet alkalmazási körén kívül van csak jelentőségük. Az Unió fokozatos bővülésével ez a kör is egyre szűkül. Amennyiben elfogadásra kerül az új Luganói Egyezmény, az Magyarország tekintetében is tovább szűkíti a nemzeti szabályok alkalmazhatóságát.

Az angolszász és a kontinentális megközelítés több ponton jelentősen különbözik egymástól, s ez például a hágai joghatósági megállapodásról szóló 2005-ös egyezmény kidolgozása során kis híján a projekt zátonyra futását eredményezte. Amellett tehát, hogy bizonyos mértékig utalni fogok az angolszász jogrendszerek közé tartozó államok jogaiban fellelhető különbségekre, és ugyanígy a kontinentális jogrendszerhez tartozó államok szabályainak eltéréseire is, elsődleges céloom a kétféle felfogás fő jellegzetességeinek bemutatása.

VII. 1. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS AZ ANGOLSZÁSZ JOGRENDSZEREKBEN

Az angolszász jogrendszerek egyik közös vonása a joghatósági megállapodások szabályozásának esetjogi jellege. Egy-egy konkrét törvényi rendelkezéstől eltekintve elsődlegesen a bírói gyakorlat alakította ki és alakítja a joghatóság kikötésének feltételeit, hatásait, stb... A másik közös, és egyben a kontinentális jogoktól különböző jellemző, hogy kétség esetén inkább tekintik a kikötést nem kizárólagosnak, mint kizárólagosnak, így a

derogációs hatás érdekében hangsúlyozottabban kell figyelni a kizárólagosság kifejezésére. A *common law* jogrendszerekben általánosan alkalmazott a *forum non conveniens* szabálya⁶⁰⁷, amely a bírónak diszkrecionális jogot ad a joghatóság gyakorlására vagy elutasítására. A joghatósági megállapodásokra vonatkozóan formai előírások nincsenek. A joggyakorlatban ugyanakkor különös súlyt fektetnek a felek megállapodásának tüzetes vizsgálatára. További közös vonása az angolszász államok gyakorlatának az ún. perlést tiltó végzés (*anti-suit injunction*) kibocsátásának lehetősége a joghatósági megállapodás ellenére külföldön perlő alperessel szemben, bár ezzel egyes kontinentális állam bírósága is élt már. A kifejezett megállapodás mellett a hallgatólagos alávetést is elismerik joghatóságuk alapjaként.⁶⁰⁸ A külföldön lakó, illetve külföldön székhellyel rendelkező alperes pedig úgy is aláveheti magát (*submit*) a bíróság joghatóságának, ha megbíz egy belföldi ügyvédet (*solicitor*) abból a célból, hogy az az eljárást megindító irat kézbesítését helyette elfogadja.⁶⁰⁹

Nézzük meg részletesebben, mit is takarnak a fent említett megállapodások.

A joghatósági megállapodások elismerése. Angliában már régóta tiszteletben tartják a feleknek az eljáró fórum megválasztására irányuló szabadságát, vonatkozzon az akár angol, akár külföldi bíróság kikötésére.⁶¹⁰ Az előbbi esetben – az alább tárgyalandó esetek kivételével – az angol bíróságok eljárnak, és engedélyezik a felperesnek, hogy a külföldön tartózkodó alperes részére a keresetet (*claim form*) kézbesítse. A nemzetközi kereskedelem területén London mindig is kiemelt szerepet játszott: gyakran kötik ki bíróságait mint semleges fórumot⁶¹¹, miután a nemzetközi kereskedelmi ügyekben szakértelemmel rendelkező bírák elé kerül a jogvita. Ha a kikötés külföldi állam bíróságainak javára szól, akkor – bizonyos kivételektől eltekintve – a feleket ügyletük betartására kényszerítik az angol bíróságok, s saját eljárásukat megtagadják. A feleknek a szerződésük betartására való kényszerítése abban is jelentkezik, hogy a kizárólagos joghatósági kikötés megsértésével hozott határozatok belföldi elismerését és végrehajtását az angol bíróságok megtagadják.⁶¹²

Az amerikai gyakorlatban később alakult ki a fórumválasztás szabadságának teljesebb körű elismerése. Ezzel kapcsolatban néminemű konfliktus is kialakult az angol és az amerikai bíróságok között. A mai napig irányadónak tekintett eset az 1970-es évek elején változtatta meg a gyakorlatot. Az amerikai bíróságok ugyanis történetileg eléggé ellenségesen viseltettek a

⁶⁰⁷ Annak ellenére, hogy a joghatóság gyakorlásának a bíró diszkrecionális jogkörétől való függővé tétele elsődlegesen az angolszász államokhoz kötődik, - mint látni fogjuk - nem teljesen idegen ez egyes kontinentális állam jogától sem. De például kifejezetten rendelkezik róla a Kínai Nemzetközi Magánjogi Társulás által kidolgozott nemzetközi magánjogi modell-törvény is. (Model Law of Private International Law of the People's Republic of China. Sixth Draft, 2000. in: Yearbook of Private International Law. Vol. 3. 2001, 349-390. oldal)

⁶⁰⁸ J. G. Collier: Conflict of Laws. Cambridge University Press. Cambridge, 2001, 74. oldal

⁶⁰⁹ Blackstone's Civil Practice (szerk.: Charles Plant). Oxford University Press, Oxford, 2003, 209. oldal; J. G. Collier: Conflict of Laws. Cambridge University Press. Cambridge, 2001, 73. oldal

⁶¹⁰ Dicey & Morris még 1896-ból említ egy olyan esetet, amikor a bíróság a felek szerződését nem tartotta elegendőnek, mivel a külföldön tartózkodó alperes számára nem lehetett hatályosan kézbesíteni a writet. Egy 1898-as ügyben azonban elfogadták azt, hogy az alperes megjelölt egy Angliában lakó képviselőt, aki a nevében a writet átvehette. (Dicey & Morris 441. oldal)

⁶¹¹ A semleges fórumként való kikötést az angol jog lehetővé teszi: Dicey & Morris 426. oldal.

⁶¹² Lásd a Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982 32 (1) szakaszát. Hasonló törvényi rendelkezés létezik az ausztrál jogban is (Foreign Judgments Act 1991) - Bell 280. oldal.

fórumválasztó megállapodásokkal szemben: leginkább a közrendre hivatkozással figyelmen kívül hagyták azokat a kikötéseket, melyek megfosztották a bíróságokat egyébként fennálló joghatóságuktól.⁶¹³ A *The Bremen v. Zapata Off-Shore Co.* ügy révén ez a megközelítés megváltozott mind államközi, mind nemzetközi viszonylatban.

A tényállás szerint egy amerikai cég (Zapata) megállapodott egy német céggel (Unterweser) abban, hogy ez utóbbi az előbbi tulajdonában álló óceánjáró fűrótoronyt, a Chaparralt elvontatja Louisianából az Adriai-tengerre, Ravennához (Olaszország). A megállapodás az alábbi klauzulát tartalmazta: „Minden felmerülő jogvitában a Londoni Bíróságnak [London Court of Justice] kell eljárnia.” Az eset szempontjából kiemelendő még egy másik kikötése is a szerződésnek, mellyel a felek kizárták az Unterweser felelősségét a navigációs hibákból eredően a vontatott fűrótoronyban bekövetkezett hibákért. A Bremen nevű vontató épp a Mexikói-öbölben, nemzetközi vizeken vontatta a Chaparralt, mikor viharba kerültek, melynek következtében a fűrótorony súlyosan megsérült. A Zapata utasítására ezért a Chaparralt azonnal a legközelebbi alkalmas kikötőbe, Tampába (Florida) vontatták. A Zapata a klauzula ellenére az Unterweser ellen *in personam*, a Bremen ellen pedig *in rem* keresetet indított Tampában az Egyesült Államok Kerületi Bírósága (*United States District Court*) előtt. Hanyag vontatásra és szerződésszegésre hivatkozott. Az alperes Unterweser a kikötésre, illetve a *forum non conveniens* szabályára hivatkozva a joghatóság hiányának megállapítását, vagylagosan pedig az eljárás felfüggesztését kérte a londoni eljárás kimenetelétől függően. Az Unterweser ugyanis Londonban kártérítési keresetet indított a Zapata ellen a szerződés megszegése miatt. Ebben az eljárásban a Zapata vitatta a joghatóságot, de kifogását a londoni bíróság a kikötésre tekintettel elutasította.

Egyszerre folyt tehát két eljárás egyrészt az amerikai, másrészt az angol bíróságok előtt. Az amerikai bíróságok első és másodfokon a közrendre hivatkozással elutasították a kikötés érvényesítését. A hagyományok követésén túl döntésüket minden bizonnyal az is befolyásolta, hogy az Unterweser felelősségét kizáró klauzulát az amerikai bíróságok – szintén a közrendre tekintettel – figyelmen kívül hagyták volna, míg az angol bíróságok érvényesítették volna. Az alsóbb fokú amerikai bíróságok döntéseit mind a londoni bíróság, mind a jogirodalom kritikával

⁶¹³ Az amerikai bíróságokat mindig is sok kritika érte és éri joghatóságuk széleskörű kiterjesztése miatt. A joghatóság meghatározása állami szinten történik. Lényegében minden USA állam elfogadott olyan törvényeket, melyek meghatározzák az állami bíróságok joghatóságát az állam területén kívül tartózkodó személyekkel szemben. Ezek a törvények rendszerint úgy rendezik a külföldiek feletti eljárási jogosultságot, hogy meghatározzák azokat a körülményeket, melyek fennállása esetén a keresetet az alperesnek kézbesíteni lehet. Az ún. „hosszú-kar” („*long-arm*”) törvényeket olyan alperesekre vonatkozóan alkották meg, akik másik USA államban tartózkodnak, de külföldi államban tartózkodókkal szemben is megfelelően alkalmazzák őket. Az állami bíróságok ezeket a törvényeket rendszerint kiterjesztően értelmezik. Egyesek a konkrét törvényt szöveg értelmét – nyilvánvaló korlátai ellenére – olyannyira kiterjesztik, hogy a joghatóságnak csak az USA alkotmánya szab határt. Így a bíróságok szerint a külföldi alperessel szembeni eljárásban csak azt kell vizsgálni, vajon a joghatóság gyakorlása összhangban áll-e az Egyesült Államok alkotmányában foglalt „*due process of law*” követelménnyel. A szövetségi bíróságokra vonatkozóan a Kongresszus ilyen, joghatóságot átfogóan szabályozó törvényt nem alkotott meg, ezért nekik vagy olyan szövetségi törvényeket kell figyelembe venniük joghatóságuk megállapítása során, melyek egy-egy speciális területen szabályozzák a joghatóságot, ennek hiányában pedig annak az államnak a „*long-arm*” törvényét kell alkalmazniuk, amelynek területén a székhelyük található. (Born – Westin 20-22. oldal)

illette: egyértelmű volt az amerikai bíróságok nacionalizmusa. Ahogy L. Collins fogalmazott, „az amerikai bíróságok buzgón védik polgáraikat saját ostobaságaikkal szemben.”⁶¹⁴

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság azonban megváltoztatta az alsóbb fokú bíróságok döntését és egy új, liberálisabb megközelítést honosított meg. Az indokolás szerint az amerikai cégeknek a tengeren túli kereskedelemben való részvétele az azt megelőző két évtizedben igen jelentősen növekedett. Ezt a terjeszkedést pedig nehezen segítené egy olyan szűklátókörű felfogás, mely szerint – a felek szerződésére tekintet nélkül - minden jogvitát az amerikai bíróságoknak az amerikai jog szerint kellene eldönteniük. Az addig követett felfogással szemben tehát a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a fórumválasztó megállapodásokat érvényesnek kell tekinteni és érvényesíteni kell mindaddig, míg az a fél, amelyik nem akarja betartani a kikötést, be nem bizonyítja, hogy a betartása az adott körülmények mellett „ésszerűtlen”⁶¹⁵.

A tényállás alapján egyértelmű volt, hogy a felek a szerződést – tartalmának megtárgyalását követően – szabad elhatározásukból kötötték meg egymással. A joghatósági klauzula maga is külön tárgyalás részét képezte, hisz az Unterweser egyébként az általa kötött szerződésekben mindig a német bíróságok joghatóságát és a német jog alkalmazását kötötte ki. Sok más szerződési pont megvitatását követően így alakult ki az a kompromisszum, melynek alapján egy semleges és szakértelemmel rendelkező fórumot jelöltek meg a felek jogvitáik elbírálására. A bíróság szerint ezért „egy ilyen, szabadon megtárgyalt transznacionális szerződést, melyet nem érint csalás, jogtalan befolyásolás vagy fölényes tárgyalási helyzet, érvényesíteni kell.” A bíróság azt is figyelembe vette, hogy egy olyan szerződéssel összefüggésben merültek fel a jogviták, melynek alapján a fűrőtornyot nemzetközi vizeken, illetve különböző államok fennhatósága alá tartozó területeken kellett volna vontatni, melynek következtében több állam joghatóságának lehetősége is felmerülhetett volna. A kikötés ésszerűen épp ennek elhárítására irányult. Sőt mi több, mivel a joghatósági klauzula alapvető pontja volt a felek megállapodásának, ez bizonyosan a pénzbeli ellenszolgáltatás kalkulációja során is jelentőséggel bírt. Hasonló érveléssel találkozhatunk a kanadai joggyakorlatban is.⁶¹⁶

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a *Commissioners on Uniform State Laws* által 1968-ban, az 1965-ös hágai joghatósági kikötésről szóló egyezmény alapján kidolgozott Modell Törvényben megfogalmazott irányt követte. S bár döntése tengerjogi ügyben született, követésre talált ezeken az eljárásokon kívül is. Nem vált azonban teljesen elfogadottá az állami bíróságok körében. Egyesek ugyanis a Zapata ügy után is többször elutasították a joghatósági

⁶¹⁴ Lawrence Collins: Forum Selection and an Anglo-American Conflict. In: Essays in International Litigation and the Conflict of Laws. Oxford, 1994, 260. oldal

⁶¹⁵ Az ügyben eljáró alsóbb fokú bíróságokon is megjelent már ilyen álláspont, de ennek képviselői mindig kisebbségben maradtak.

⁶¹⁶ Bell 279. oldal. Azonban Québec a kontinentális megoldást követi. Lásd ezzel kapcsolatban: Sylvestre Guillemard: Le droit international privé face au contrat de vente cyberspatial 19-70. oldal (<http://www.theses.ulaval.ca/2003/20565/20565.pdf>, 2007. december 30.)

megállapodások érvényesítését a hagyományos közrendi klauzula alapján.⁶¹⁷ Így például a montanai és idahoi bíróságok még mindig nem fogadják el azokat a kikötéseket, melyek egy másik állam bíróságára vonatkoznak. Más USA államok pedig (pl. Iowa) nem elsősorban a feleket kötő szerződéses kötelezettségnek, hanem az ésszerűség és a *forum non conveniens* elvének alkalmazása során egy tényezőnek tekintik a felek megállapodását.⁶¹⁸

A felek fórumválasztó megállapodását nemcsak Angliában és az Egyesült Államokban, de más angolszász államokban is elismerik, és érvényesítik.⁶¹⁹

A joghatósági megállapodásra alkalmazandó jog. A kikötésre alkalmazandó jog kérdése talán élénkebben merül fel az angol, mint az amerikai jogban.⁶²⁰ Az angol *common law*-ban a kikötésre elsődlegesen azt a jogot kell alkalmazni, melyet a felek kifejezett megállapodásukkal meghatároztak. Ha a kikötés más szerződés részét képezi, s az tartalmaz kifejezett jogválasztást, akkor az rendszerint a joghatósági klauzulára is vonatkozik, bár a felek csak a joghatósági megállapodásra alkalmazandó jogban is megállapodhatnak. Ha a jogválasztás és a fórumválasztás nem ugyanarra az államra vonatkozik, akkor általában a választott jogot alkalmazzák a joghatósági megállapodásra is. Kifejezett jogválasztás hiányában annak az országnak a jogát kell alkalmazni a joghatósági megállapodásra, ahol az eljárást le kell folytatni. Megfelelő esetben azonban a bíróság úgy találhatja, hogy a joghatósági megállapodásra alkalmazandó jog követi a feleknek a főszerződésre alkalmazandó jogra vonatkozó nem kifejezett akaratát. Ugyanakkor a fórumválasztásra úgy tekintenek, mint egy igen erős faktorra, mely arra utal, hogy a felek hallgatólagosan a kikötött bíróság jogát választották alkalmazandó jognak (*putative proper law* – vélt helyes jog). Összességében tehát – függetlenül a kifejezett vagy hallgatólagos jogválasztástól –, ha a kikötés egy szerződés részét képezi, akkor a kikötést is rendszerint a szerződésre alkalmazandó jog szerint kell megítélni.⁶²¹ Az így meghatározott jogot kell alkalmazni a kikötés létezésére, érvényességére, és arra, hogy a felek megállapodásába a kikötés bele lett-e foglalva (lásd az általános szerződési feltételekkel kapcsolatos problémákat). Ez alapján kell eldönteni azt is, hogy a szerződésből eredő jogok és kötelezettségek (beleértve a joghatósági megállapodást is) átszállhatnak-e, illetve átruházhatók-e más személyre, és milyen

⁶¹⁷ Kurt H. Nadelmann: Choice-of-Court Clauses in the United States: The Road to Zapata. The American Law Journal of Comparative Law 1973 Vol. 21., 124-135. oldal

⁶¹⁸ Born 99. oldal

⁶¹⁹ Például Ausztráliában (Encyclopedia of International Commercial Litigation – Australia. [Ed.: Sir Anthony Colman] Kluwer, EICLIT 1/1997, 17-19. oldal, International Encyclopedia of Laws. Civil Procedure – Australia [Ed.: P. Taelman] 31. oldal), Kanada, Új-Zéland, Szingapúr (Yeo Tiong Min: Party Autonomy in International Civil Litigation. www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp04-11.pdf, 2006. január 16.), Izrael (Encyclopedia of International Commercial Litigation – Israel. [Ed.: Sir Anthony Colman] Kluwer, EICLIT 2/2000, 11-12. oldal), Pakistan (Encyclopedia of International Commercial Litigation – Pakistan. [Ed.: Sir Anthony Colman] Kluwer, EICLIT 2/2000, 9. oldal)

⁶²⁰ Ezzel kapcsolatban lásd: Born 102. oldal.

⁶²¹ Ezért van az, hogy bár a Római Szerződés a joghatósági megállapodásokra nem vonatkozik, a „főszerződés” sorsát osztva az angol bíróságok az erre alkalmazandó jog szerint bírálják el a kikötés létezését és érvényességét is. (Joseph 164-169. oldal, Dicey & Morris 426-427. oldal) A szingapúri bíróságok is követik azt a felfogást, mely szerint a kikötésre a főszerződésre alkalmazandó jogot kell alkalmazni, bár ott a gyakorlat a felek feltételezhető akaratának vizsgálatába kevésbé megy bele, és kifejezett jogválasztás hiányában a legszorosabb reális kapcsolat szempontjait vizsgálja. (Yeo Tiong Min: Party Autonomy in International Civil Litigation. www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp04-11.pdf 2006. január 16.) 6-7. oldal

feltétellel. Ezen túl a joghatósági megállapodásra alkalmazandó jog szerint kell értelmezni a kikötést: azaz ez alapján kell eldönteni, hogy a keresettel érvényesíteni kívánt követelésre a kikötés hatálya kiterjed-e.⁶²² Eszerint kell megítélni azt, vajon kizárólagos vagy nem kizárólagos a kikötés.⁶²³

Az elmondottak kapcsán ugyanakkor ki kell emelni azt is, hogy – mint azt fent említettem – kifejezett jogválasztás hiányában az angol bíróságok a fórumválasztó-klauzulából vonnak le következtetést a szerződésre alkalmazandó (vélt helyes) jogra vonatkozóan. Miután mindaddig, míg állást nem tud foglalni a bíró a joghatósági kikötés létezéséről, nem tud nyilatkozni az alkalmazandó jogról sem. Ahhoz, hogy eldöntse, létezik-e a fórumválasztó-klauzula, valamilyen jogot már alkalmaznia kell, s ez egyéb híján a fórum joga (*lex fori*) lesz.⁶²⁴ A joghatósági kikötés létezésének elbírálása során így a főszerződésre alkalmazandó jog kevés szerephez jut, ha egyáltalán szerephez jut. A jogirodalomban azonban fellelhető olyan törekvés, mely bizonyos feladathoz juttatná a vélt helyes jogot is, ha a *lex fori* alapján a megállapodás létezésére elegendő bizonyíték van.⁶²⁵

A másik, amit az angol jog kapcsán ki kell emelnünk, s mely némileg elhalványítja a kollíziós normák alkalmazásával kapcsolatban felvázoltakat, hogy a külföldi jogot tény- és nem jogkérdésként kezelik. Így ha az érdekelt fél nem szolgáltat elegendő bizonyítékot a külföldi jog tartalmára vonatkozóan, akkor az angol bíró azt azonosnak tekinti az angol joggal.

Az észak-amerikai joggyakorlatban a kikötésre alkalmazandó jog problémája leginkább azért nem merül fel, mert a bíróságok a *lex fori*-t alkalmazzák a joghatósági megállapodásra, legyen szó akár a formai, akár az anyagi érvényességről. Ez – a jogrendszer és a bírósági eljárás sajátosságaiból következően – összefüggésben van azzal is, hogy az ügyvédek nem hivatkoznak a kikötésre alkalmazandó, esetlegesen külföldi jogra, így annak figyelembe vétele a bíróságok által is elmarad, bár a külföldi jog alkalmazására hivatalból is sor kerülhetne. Ez legtöbbször még akkor sem történik meg, ha a felek egyébként kifejezett jogválasztással éltek a szerződésükben. A jogirodalomban sem egy különösebben körbejárt téma a joghatósági kikötésekre alkalmazandó jog kérdése, de kivételek akadnak. J. W. Yackee például azt ajánlja, hogy elsődlegesen a felek jogválasztását kellene figyelembe venni, különös tekintettel arra, hogy a nemzetközi kereskedelemi szerződésekben a jogválasztás és a fórumválasztás együtt jár, és tipikusan ugyanazon állam jogának alkalmazását kötik ki, amelyik állam bíróságai elé utalják a jogvitát. Kifejezett jogválasztás hiányában – hallgatólagos jogválasztásként – a kikötött bíróság jogának alkalmazását tartják helyesnek.⁶²⁶

A joghatósági megállapodás érvényessége. Az angol bíróság előtt akkor, ha a kikötésre az angol jogot kell alkalmazni, az amerikai gyakorlatban pedig lényegében mindig figyelembe

⁶²² Joseph 173-174. oldal, Dicey & Morris 427-428. oldaloldal

⁶²³ Bell 306. oldal, Dicey & Morris 427. oldal

⁶²⁴ Bell 284-289. oldal

⁶²⁵ Bell hivatkozik A. Briggsre. (Bell 286. oldal)

⁶²⁶ J. W. Yackee: Choice of Law Consideration in the Validity & Enforcement of International Forum Selection Agreements: Whose Law Applies? UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs Vol. 9. 2004/1.

jönnek a megállapodásnak azok a tipikus fogyatékosai, melyek a szerződés érvénytelenségét eredményezik, s melyek ezáltal lehetőséget teremtenek a kikötéstől szabadulni kívánó félnek arra, hogy angolszász bíróság előtt eredményesen pereljen. Tipikusan amerikai jelenség az előnyösebb tárgyalási helyzet (*overweening bargaining power*), és az adhézios szerződések (*adhesive contract*), ezeket a kifejezéseket más angolszász államokban nemigen használják.

A felek egyenlőtlensége az egyik ilyen faktor, mely a szerződés érvénytelenségét eredményezheti. Az egyenlőtlenség rendszerint abban jelentkezik, hogy a kikötés a felek között nem volt külön tárgyalási pont. Az Egyesült Államok állami bíróságainak egy része például önmagában ezen az alapon nem érvényesíti a joghatósági megállapodásokat (*adhesive contract*). Rendszeres a külön tárgyalás és megállapodás hiánya, ha valamelyik fél általános szerződési feltételeket alkalmaz.⁶²⁷ Kapcsolódik az előbb elmondottakhoz az, amikor az egyik fél a másik féllel szemben előnyösebb tárgyalási helyzetben van (*overweening bargaining power*), s így a maga akaratát rá tudja kényszeríteni szerződő partnerére. A felek egyenlőtlenségére nemcsak akkor lehet hivatkozni, amikor valamelyik oldalon fogyasztó áll, hanem akkor is, ha felkészült vállalkozások, üzletemberek kötnek egymással szerződést. Ez utóbbi vonatkozásában azonban kétséges a bírói beavatkozás alapja. A gyakorlatban az amerikai bírúk kevésbé találják ennek a kivételnek a pontos körvonalait, s nem ritkán például azért utasítják vissza a joghatósági megállapodás érvényesítését, mert az a sok szerződéses kikötés között „elveszik”, így az egyik fél annak tényleges ismerete hiányában kötötte meg a szerződést.⁶²⁸

Az előnyösebb tárgyalási helyzet mint olyan nem épp a jogbiztonság erősítése irányában hat. Némileg korlátozza ugyanakkor a hatását az amerikai Szövetségi Legfelsőbb Bíróságnak a *Shute v. Carnival Cruise Lines* ügyben hozott határozata, mely bár államközi jogvitában született, nemzetközi viszonylatban is irányadónak tekinthető. A tényállás szerint a felperesek, mint washingtoni lakosok, egy hétnapos tengeri körútra szóló jegyet vásároltak a Carnival hajóra. A díjat egy washingtoni utazási irodánál fizették be, és később Washingtonban megkapták az utazási szerződési jegyeket (*passage contract ticket*). Minden jegy tartalmazott egy 25 pontból álló, apró betűkkel nyomtatott, de olvasható általános szerződési feltételt, melynek 8. pontja úgy szólt, hogy minden jogvita és ügy, mely ezzel a szerződéssel kapcsolatban felmerül, a floridai bíróságok előtt peresítendő, minden más állam vagy ország bíróságainak kizárásával. A körút alatt, mikor a hajó épp nemzetközi vizeken hajózott, a felperes megsérült. Emiatt Washingtonban indított keresetet arra hivatkozással, hogy a sérülést a Carnival és annak személyzetének hanyagsága okozta. Bár az elsőfokú bíróság elutasította a keresetet arra hivatkozással, hogy a Carnivalnak semmilyen kapcsolata nem volt Washingtonnal, így felette joghatóságot nem gyakorolhatott, a másodfokú fórum megváltoztatta a döntést, és kimondta, a kikötés érvénytelen. Határozatát arra alapozta, hogy a kikötést a felek egymással nem tárgyalták

⁶²⁷ Ahogy Collins utal rá, az amerikai bíróságok – szemben az angol bíróságokkal - speciális különbséget tesznek a szabadon megtárgyalt szerződések és az adhézios szerződések között. (Lawrence Collins: *Forum Selection and an Anglo-American Conflict*. In: *Essays in International Litigation and the Conflict of Laws*. Oxford, 1994, 268. oldal)

⁶²⁸ Born – Westin 191-192. oldal

meg, és a felperes pszichés és pénzügyi okokból sem tudott Floridában perelni. A fellebbviteli bíróság *per se* érvénytelennek nyilvánított minden olyan joghatósági kikötést, melyet nem tárgyaltak meg külön a felek (*adhesive*). Ezt a felfogást azonban elvetette a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság. Megjelölte azt a három okot, amelyre tekintettel a külön meg nem tárgyalt joghatósági klauzulát is tiszteletben kell tartani: a kérdéses körutak rendszerint több államot és országot érintenek, így kikötés nélkül egy véletlen esemény több különböző joghatóságnak vetné alá a fuvarozót. A kikötés a joghatóságról való döntés során jelentős időt és költséget takarít meg a feleknek és a bíróságnak az előkészítő szakaszban. Végül pedig, a körutakat szervezőknek pénzmegtakarítást jelent a joghatóság kikötése, melyet a díjak csökkentése révén visszajuttatnak az utasoknak. A döntés és az érvelés persze nem maradt vitán felül⁶²⁹, de a hasonló üzletágban tevékenykedők (légitársaságok, kompok, busztársaságok, stb...) számára megnyugtatóvá vált, hogy fogyasztóikkal szemben ilyen fórumválasztással érvényesen élhetnek. Emellett ugyanakkor a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság egy biztonsági szelepet is beépített a döntésébe, mely szerint az ilyen megállapodások az alapvető tisztességesség érdekében alapos bírói vizsgálat alatt maradnak (*'subject to judicial scrutiny for fundamental fairness'*).⁶³⁰

A szerződés érvénytelenségét okozza a jogtalan befolyásolás is (*undue influence*), illetve a csalás (*fraud*). Ez utóbbi azonban csak akkor játszik szerepet, ha kifejezetten a joghatósági megállapodással, annak a felek szerződésébe történő beillesztésével kapcsolatos.⁶³¹ Ugyanerre az eredményre vezet a felek egyéb rosszhiszemű magatartása, mint például a vesztegetés, vagy pszichikai, illetve fizikai kényszer alkalmazása.

Az alkalmazandó jogra tekintet nélkül figyelmen kívül hagyják a bíróságok a kikötést, ha az közrendbe ütközik. Az egyik legkevésbé megfogható kivétel, bár igyekeznek megszorítóan értelmezni. Közrend alatt mindenképpen olyan törvényi vagy más rendelkezést kell érteni, mely az adott államban kötelezően alkalmazandó, és független a joghatósági megállapodásra alkalmazandó jog esetleges rendelkezéseitől.⁶³² Így ha a fórum törvényi rendelkezése tiltja egy adott tárgyú ügyben a joghatósági megállapodást, akkor a közrend alapján azt figyelmen kívül kell hagyni. A közrendi klauzula alapján tagadják meg a külföldi bíróság javára szóló kikötés érvényesítését, ha az adott ügyben csak az eljáró bíróságok hozhatnak döntést.⁶³³ De a közrendi klauzula alapján utasítják vissza azoknak a kikötéseknek az érvényesítését is, melyek a gyengébb szerződő fél érdekeit sértik.

⁶²⁹ William M. Richman: Carnival Cruise Lines: Forum Selection Clauses in Adhesion Contracts. American Journal of Comparative Law 1992 Vol. 40., 977-984. oldal

⁶³⁰ Bell 293. oldal

⁶³¹ Lásd a The Bremen v. Zapata Off-Shore Co. ügyben a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság által hozott határozat indokolását. Ezt azonban nem minden állami bíróság követi. Egyes államokban nem érvényesül a szeparabilitás, azaz az egész szerződésre vonatkozóan felhozott érvénytelenség a kikötésre is kihat. (Bom 100. oldal)

⁶³² Bell felhoz néhány olyan törvényt, mely alapja lehet a közrendi klauzulára való hivatkozásnak: Angliában a Consumer Credit Act 1974, a Law Reform (Personal Injuries) Act 1948, a Fatal Accident Act, Ausztráliában az Insurance Contracts Act. (Bell 296. oldal)

⁶³³ A rendszeresen emlegetett példa, hogy New Jerseyben közrendbe ütközés miatt hagyják figyelmen kívül a franchise szerződésekbe foglalt kikötést.

A közrendi klauzula felhívásához bizonyosan nem elegendő annyi, hogy az eljáró állam joga és a kikötött bíróság államának joga, mely alapján a per fő tárgyát kell eldönteni, egymástól eltér. Tisztázatlan azonban, hogy milyen szintű eltérés kell ahhoz, hogy a joghatósági megállapodást ez alapján érvénytelenítsék. A *Bremen v. Zapata Off-Shore Co.* ügyben az alsóbb szintű amerikai bíróságok tekintettel voltak arra, hogy a felek szerződésének az Unterweser felelősségének kizárására vonatkozó pontját az angol bíróságok érvényesítették volna, míg az amerikai bíróságok előtt erre nem kerülhetett volna sor. A Legfelsőbb Szövetségi Bíróság azonban a jogok e különbözőségét nem ítélte olyannak az adott ügyben, amelyre tekintettel a kikötést figyelmen kívül kellett volna hagyni. Az angol bíróságok döntései között is találhatunk ugyanakkor olyanokat, melyek arra utalnak, a külföldi bíróság javára szóló kikötés betartását azért nem kényszerítették ki a felektől, mert a kikötött fórum előtt lehetővé vált volna a fuvarozó felelősségének csökkentése, melyre az angol jog nem adott lehetőséget.⁶³⁴

Forum non conveniens és a joghatósági megállapodások. A *common law* jogrendszerekben általános a *forum non conveniens* szabályának alkalmazása. A joghatóság fennállása ugyanis egy kérdés, más kérdés, hogy a bíróság gyakorolja-e az ebből fakadó jogokat, azaz lefolytatja-e az eljárást.⁶³⁵ Ez a bíróság diszkrecionális döntésétől függ, melynek szempontjait az esetjog dolgozta ki. Az egyéb esetekben alkalmazott *forum non conveniens* kritériumokat veszik figyelembe joghatósági megállapodás esetén is, de az általános mércénél magasabb szintet követelnek meg. A feleket ugyanis elsődlegesen a szerződésük betartására készítetik, melytől igen erős indok (*strong cause*) felmutatása esetén lehet eltérni. A bizonyítás kötelezettsége arra a félre esik, aki szabadulni kíván a joghatósági kikötéstől. Az imént ismertetett elvek alkalmazásra kerülnek akkor is, ha a kikötött fórum az adott angolszász államban van, de akkor is, ha külföldön. A *forum non conveniens* mint kiskapu kihasználásának elkerülése végett a kikötésbe gyakran azt is beleveszik, hogy a felek erre tekintettel nem fogják kérni az eljárás felfüggesztését.⁶³⁶

Ha egy külföldi kikötés ellenére valamelyik fél például Londonban perel, akkor az angol bíróságok előtt ennek a félnek kell bizonyítania, hogy miért nem megfelelő a perlés a választott fórum előtt, s miért az az angol bíróság előtt. A másik fél azonban kérheti az eljárás felfüggesztését (*stay of proceedings*). Erre rendszerint sor kerül, hacsak a másik félnek nem sikerül bizonyítania azt a bizonyos erős indokot, melynek hatására a londoni bíróság figyelmen kívül hagyhatja a kikötést. Ha az alperes a kikötött fórum előtt perel, akár perlést tiltó végzés is kibocsátható ellene. Ha a kikötés a londoni bíróságra vonatkozik, akkor a felperes perlést tiltó végzés (*anti-suit injunction*) kibocsátását kérheti a londoni bíróságtól az alperes ellen, ha az egy

⁶³⁴ Bell idézi a 'Hollandia' ügyet, ahol az angol bíróságok a tengeri áruszállításról szóló Hágai Szabályokra (Hague-Visby Rules), egész pontosan a szabályokat magában foglaló *Carriage of Goods by Sea Act 1971* kötelező rendelkezéseire tekintettel nem érvényesítették a holland bíróságok javára szóló kizárólagos kikötést. (Bell 195. oldal)

⁶³⁵ Dicey & Morris 428. oldal

⁶³⁶ Lásd például a Born 22. oldal, illetve: Russell J. Weintraub: Parallel Litigation and Forum-Selection Clauses. in: Law and Justice in a Multistate World – Essays in Honor of Arthur T. von Mehren (szerk.: James A. R. Nafziger – Symeon C. Symeonides), Transnational Publishers, Inc., Ardsley, New York, 2002, 235. oldal

külföldi fórum előtt perel. Ilyen esetben a végzés kibocsátására rendszerint sor kerül, bár ez is a bíró diszkrecionális döntésétől függ. A határozat meghozatala során az eset összes körülményét figyelembe veszik.

Ahogy Bell ugyanakkor megjegyzi, annak ellenére, hogy a bírák rutinszerűen állítják, a joghatósági kikötéstől szabadulni kívánó félnek erős indokot kell felmutatnia, a gyakorlat némileg eltérő.⁶³⁷ Különösen a külföldi bíróságok javára szóló kikötéseknél figyelhető meg, hogy azokat nem tartják be.⁶³⁸

Az angol bíróságok előtt a 'The Eleftheria' ügyben hozott határozatban foglaltakat⁶³⁹ tekintik alapvető kiindulási pontnak, ahol az eljáró bíró az alábbiakban összegezte az addigi gyakorlatot. Ha a felperes egy külföldi bíróság javára szóló joghatósági megállapodást megsértve perel Angliában⁶⁴⁰, és az alperes az eljárás felfüggesztését kéri, akkor a bíró az egyébként joghatósága alá tartozó ügyben ennek elrendelésére nem köteles, hanem diszkrecionális jogkörében dönthet arról, megteszi-e vagy sem. Ezt a mérlegelési jogot rendszerint úgy kell alkalmazni, hogy a bírónak az eljárást fel kell függesztenie, hacsak fel nem mutatnak egy olyan erős indokot, melynek alapján azt mégis mellőzheti. Ennek bizonyítására a felperes köteles. A mérlegeléskor a bírónak az adott eset összes körülményét figyelembe kell vennie. Ennek során különösen – de nem kizárólagosan – az alábbi szempontok jönnek számításba: a) melyik országban található a bizonyítékok, illetve hol érhetők el jobban, továbbá milyen hatása van ennek az angol, illetve a külföldi bíróságok előtti tárgyalásra kényelmi és költségszempontból; b) vajon angol vagy külföldi jog alkalmazandó-e a jogvitára, s ha külföldi jogot kell alkalmazni, az mennyiben tér el az angol jogtól; c) melyik országhoz kötődnek a felek és milyen erősen; d) vajon az alperes őszintén a külföldi bíróság előtt kíván perelni, avagy csak bizonyos eljárási előnyöket szeretne kihasználni;⁶⁴¹ e) vajon nem okoz-e hátrányt a felperesnek a külföldön való perlés, mert i) meg lenne fosztva követelése biztosítékától, ii) a külföldi ítéletet nem tudná végrehajtatni, iii) egy olyan időkorláttal találná szemben magát, mely Angliában nem érvényesül⁶⁴², iv) politikai, faji, vallási vagy más okból nem valószínű, hogy tisztességes tárgyalást biztosítanak számára.⁶⁴³ Az esetjogból következően az angol bíróságok – egy

⁶³⁷ Bell 319. oldal

⁶³⁸ Bell 321. és 334. oldal

⁶³⁹ A tesztet több későbbi határozat megerősítette. Lásd erről: Dicey & Morris 443. oldal

⁶⁴⁰ A tényállás szerint a hajóraklevél a görög bíróságok javára szóló kikötést tartalmazott, s az alperes erre tekintettel kérte az angol eljárás megszüntetését.

⁶⁴¹ Lásd ezzel kapcsolatban Bell kritikáját. (Bell 324-326. oldal)

⁶⁴² Ha például a kikötött fórum előtti igényérvényesítéstől a felperes a külföldön előírt határidő be nem tartása miatt esett el, akkor bizonyos feltétellel megengedik neki az angolszász bíróság előtti perlést. Az angol jogban például a feltétel az, hogy a kikötést megsértő felperes ésszerűen járjon el az angol eljárás megindítása során. Ha a másik fél a kikötött fórum előtt indított pert, akkor az angol eljárás felfüggesztését attól tehetik függővé, hogy ez a fél külföldön nem hivatkozik a határidőre, azaz erről a kifogásáról lemond. (Joseph 244. oldal, Dicey & Morris 444. oldal) A határidőkkel kapcsolatos korlátozás ismeretes például a szingapúri jogban is. Yeo Tiong Min: Party Autonomy in International Civil Litigation. www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp04-11.pdf (2006. január 16.) 10. oldal

⁶⁴³ Az igazságtalan eredmény miatt nem vették figyelembe a felek kikötését az angol bíróságok az Ellinger v. Guinness Mahon & Co. ügyben, ahol a zsidó felperesnek a náci Németországban valószínűleg nem biztosítottak volna a tisztességes tárgyalást. (in: L. Collins: Forum Selection and an Anglo-American Conflict. In: Essays in International Litigation and the Conflict of Laws. Oxford, 1994, 270. oldal).

szabadon megtárgyalt szerződésnél – ezek közül a faktorok közül is csak azokkal számolnak, melyek nem voltak előreláthatók a joghatósági megállapodás megkötésekor.⁶⁴⁴

Az Eleftheria ügyben felsoroltakon kívül – ahogy ott a bíró maga is jelezte – egyéb körülményeket is figyelembe vesznek a *forum non conveniens* alkalmazása során. Az egyik ilyen a párhuzamos eljárások elkerülésére való törekvés. Ez különösen akkor jön figyelembe, amikor azonos felek között azonos igényekkel kapcsolatosan folynak a különböző államokban eljárások (perfüggőség). Több eljárás amiatt is indulhat, hogy több felperes perel vagy több alperest perelnek, és nem mindegyikre terjed ki a joghatósági megállapodás hatálya. Ilyenkor is célszerű a több eljárás elkerülése, de csupán ezen az alapon nem szokták az angol bíróságok előtti pereket a *forum non conveniens* alapján felfüggeszteni.⁶⁴⁵ Önmagában azért sem függesztik fel a kikötött angol bíróságok előtti eljárást, mert az alperes számára a külföldi bíróság előtt olyan védekezési lehetőség, kérelem áll rendelkezésre, mely az angol jogban számára nem elérhető. Ha azonban az alperesnek a felelőssége vitatására nincs lehetősége a kikötött fórum előtt, akkor ez rendszerint erős ok arra, hogy a bíróság a feleket ne tartsa a megállapodásukhoz, kivéve, ha a felek mint semleges fórumban állapodtak meg a kikötött bíróságban. Ha egy külföldi bíróság már az angol bíróságok által alkalmazott elvek szerint döntött a megfelelő fórumról (*forum conveniens*), akkor az angol bíróságok elzárkóznak attól, hogy a fél ezt előttük újra vitássá tegye. Így ha például az alperest a kikötés megsértésével egy másik államban perlik, és ő itt az eljárás felfüggesztését kéri a kikötésre tekintettel, azonban ez a bíróság az Eleftheria ügyben kifejtettekkel azonos szempontokat mérlegelve kérését elutasítja, és az angol bíróságok előtt mégis eljárást indít, akkor az angol eljárást fel fogják függeszteni.

Dicey & Morris szerint, ha a kikötés nem kizárólagos, akkor az eljárás felfüggesztéséről való döntés során a Spiliada Maritime Corp. v Cansulex Ltd. határozatban kifejtett szempontokat kell alkalmazni. Ilyenkor a kikötöttől különböző bíróságok előtti perlés ugyanis nem minősül szerződésszegésnek.⁶⁴⁶ Ugyanakkor azonban érdekes az angol bíróságok hozzáállása ezekhez a kikötésekhez. Nem kizárólagos kikötéseknél is érvényesül az, hogy a feleket a megállapodásukhoz kell tartani. A felek nem kizárólagos joghatósági megállapodása egy erős indok arra, hogy a kikötött bíróságot megfelelő fórumnak (*forum conveniens*) tekintsék. Így annak, aki az angol bíróságok előtt indult eljárás felfüggesztését kéri, a kizárólagos joghatósággal kapcsolatosan ismertetett erős indokot kell felmutatnia. Önmagában az, hogy egy másik lehetséges fórum előtt már eljárás folyik, az angol eljárás felfüggesztéséhez nem elegendő, mivel az angol bíróságok szerint az ellenfelet nem lehet megfosztani attól a jogától, hogy a

⁶⁴⁴ British Aerospace v Dee Howard eset (idézi D. Joseph 241. oldal). Ugyanakkor például a Szingapúri jogban – ha nem is nagy súllyal – de azoknak a körülményeknek is jelentőségük van, melyeket a felek a szerződéskötéskor előre láthattak. Yeo Tiong Min: Party Autonomy in International Civil Litigation. www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp04-11.pdf (2006. január 16.) 11. oldal

⁶⁴⁵ Bell idéz azonban egy esetet, melyben az angol bíróságok javára szóló kizárólagos kikötést maguk az angol bíróságok hagytak figyelmen kívül, mivel a tényleges, illetve a lehetséges peres felek nagy része nem volt részese a joghatósági megállapodásnak, és a jogvita mint egész - súlypontja New York-ban volt. (Bell 329. oldal)

⁶⁴⁶ Dicey & Morris 427. oldal

választott fórum előtt perelhessen.⁶⁴⁷ Így főszabály szerint egyik fél sem vitathatja a kikötött fórum joghatóságának gyakorlását olyan alapon, mely a szerződéskötéskor előre látható volt.⁶⁴⁸

A feleknek a megállapodásukhoz való tartása az angol bíróságok előtt oly formában is jelentkezik, hogy ha valamelyik fél a kikötést megszegve egy másik bíróság előtt perel, akkor a kikötött angol bíróságok előtti eljárásban a felperes az alperes ellen perlést tiltó végzés kibocsátását kérheti. A végzésben a bíróság arra hívja fel az alperest, hogy ne indítson pert, illetve a megindított pert ne folytassa a külföldi bíróság előtt. Bár ez a határozat közvetlenül az alperessel szemben irányul, közvetetten más államok szuverenitását, eljárási jogosultságát is érinti, s ezért óvatosabban alkalmazzák. *A nemzetek közötti jó viszony ugyanakkor a joghatósági megállapodások megsértésénél nem nagy súllyal jön figyelembe.* A végzés meghozataláról a bíróság diszkrecionális jogkörében dönt. Az 1980-as évek elején ennek során még ugyanazokat az általános elveket alkalmazták, mint amikor a felek között nem volt kizárólagos joghatósági kikötés, azaz a felperesnek kellett bizonyítania, hogy a külföldi eljárás zaklató és terhes (*vexatious and oppressive*). Az évtized végére azonban kialakult, majd később megszilárdult az az álláspont, mely szerint egy kizárólagos joghatósági megállapodás megsértésével folytatott külföldi eljárás önmagában zaklató és terhes. Így lényegében most már a fent kifejtett elvek alapján döntenek. Azaz annak a félnek (az alperesnek) kell erős indokokat felmutatnia és bizonyítania, aki a kikötéstől szabadulni akar. Ugyanakkor a perlést tiltó végzés kibocsátása még a bíró diszkrecionális joga maradt. Nem kizárólagos joghatósági megállapodás esetében azonban a kérelmezőnek az általános követelményeknek kell eleget tennie. A külföldi fórum előtti perléstől az angol bíróság így csak akkor zárja el a másik felet, ha az igazság ezt megkívánja, és a végzés meghozatala alkalmas eszköz a joghatósága alá tartozó, külföldön perlő személlyel szemben. A kérelmezőnek bizonyítania kell, hogy a külföldi eljárás terhes és zaklató, s a kibocsátó bíróságnak meg kell győződnie arról, hogy ő a megfelelő fórum (*forum conveniens*).⁶⁴⁹ Elvégeznek továbbá egy igazságossági mérlegelést is, melynek során felméri, hogy a külföldi fórum előtti eljárás során a másik felet milyen előnyök illetik meg, melyektől az angol eljárásban elesne, illetve fordítva, hogy a kérelmező fél a külföldi fórum előtti perléssel milyen igazságtalan helyzetbe kerülne.^{650 651}

⁶⁴⁷ Joseph 253. oldal

⁶⁴⁸ Dicey & Morris 427-428. oldal

⁶⁴⁹ Természetes fórumnak is nevezik – natural forum.

⁶⁵⁰ Joseph 322-331. oldal. Lásd még: Regina Asariotis: Antisuit Injunctions for Breach of a Choice of Forum Agreement. Yearbook of European Law 1999/2000, 447-467. oldal

⁶⁵¹ Ebben a kontextusban felmerül, hogy mivel az Egyesült Királyságra kiterjed a Brüsszel I. rendelet hatálya, közösségi viszonylatban alkalmazhatja-e a *forum non conveniens* szabályát, illetve kibocsáthatnak-e az angol bíróságok perlést tiltó végzést. A kérdés fő vonalaiban eldőlt már a Bíróság előtt, de persze maradtak még nyitott kérdések. Az Owusu ügyben [Andrew Owusu kontra N. B. Jackson mint 'Villa Holidays Bal-Inn Villas' és pertársai C-281/02. sz. ügyben 2005. március 1-jén hozott ítélet (EBHT 2005., I-1383. o.)] a *forum non conveniens*, a Turner kontra Grovit ügyben [Gregori Paul Turner kontra Felix Fareed Ismail Grovit és pertársai C-159/02. sz. ügyben 2004. április 24-én hozott ítélet (EBHT 2004., I-3565. o.)] pedig a perlést tiltó végzés kibocsátását tiltotta meg a Bíróság a Brüsszeli Egyezmény (Rendelet) alkalmazási körén belül. A még el nem döntött kérdésekről lásd: Joseph 267-27. oldal, 332-348. oldal.

Az Egyesült Államokban a joghatósági megállapodásokra, illetve a *forum non conveniens*-re vonatkozó esetjog egymástól függetlenül fejlődött. Később azonban felmerült e két intézmény egymást keresztező alkalmazása, bár ebben a tekintetben nem egységes a gyakorlat. Pedig nem mindegy, melyik szabályt alkalmazza a bíróság, miután a Bremen esetben lefektetett követelmények alapján a kikötéstől szabadulni kívánó félről sokkal komolyabb, súlyosabb bizonyítást várnak el, mint a *forum non conveniens* szerinti analízis során.⁶⁵²

A hagyományos amerikai *forum non conveniens* alkalmazásakor a magán- és a közérdek vizsgálatát végzik el a bíróságok. Az előbbi során veszik figyelembe a felek és az eljárásban résztvevő más érdekelt személyek érdekeit, így a bizonyítékok rendelkezésre állását, a tanúkihallgatásokkal kapcsolatban felmerülő költségeket, stb... A közérdek vizsgálatánál nézik meg, hogy az eljárásnak az adott fórum előtt történő lefolytatása, az esküdszékkal való tárgyalás vagy a külföldi jog alkalmazása milyen leterheltséget, adminisztratív nehézséget jelent. Fórumválasztás esetén a bíróságok egy része a hagyományos *forum non conveniens* alkalmazását a Bremen v. Zapata ügyben hozott határozat alapján kizártnak tartja (Second Circuit, Fifth Circuit, Seventh Circuit), míg más bíróságok azt mondják, csak az egyéni érdekek vizsgálatára nem kerülhet sor, a közérdek szempontjai továbbra is figyelembe veendők, sőt, a feleken kívüli harmadik érintett személyek érdekei is. A bíróságok egy harmadik csoportja azonban a kikötést csak a megfelelő fórum (*forum conveniens*) meghatározása során figyelembe vett egyik faktornak tekinti (First Circuit).⁶⁵³

Azon felfogás szerint, ahol a kizárólagos joghatósági kikötéseknél a Bremen v. Zapata ügyben hozott határozat alapján a *forum non conveniens* hagyományos vizsgálata visszaszorul, csak azt veszik figyelembe, hogy a kikötött külföldi fórum előtti eljárás nem vezetne-e igazságtalan eredményre (*injustice*), vagy nem lenne-e ésszerűtlen (*unreasonable*). Igazságtalannak minősül az eljárás, ha a külföldi fórum előtt nem lehetne biztosítani a tisztességes, elfogulatlan tárgyalást, mert például a bírók korruptak vagy egyéb más okból.⁶⁵⁴ Az ésszerűtlenség körébe vonják az amerikai bíróságok azt az esetet is, amikor a kikötött fórum „súlyosan nem megfelelő” (*seriously inconvenient*)⁶⁵⁵, vagy valamelyik félhez kötődik. Nem ritka, hogy az ésszerűtlenség alapján azért utasítják el a joghatósági megállapodás érvényesítését, mert annak a felek jogvitájával semmilyen ésszerű kapcsolata nincs. Ez leginkább akkor fordul

⁶⁵² Ronald A. Brand: Forum Selection and Forum Rejection in US Courts: One Rationale for a Global Choice of Court Convention. In: Reform and Development of Private International Law – Essays in Honour of Sir Peter North (szerk.: James Fawcett), Oxford University Press, Oxford, 2002, 82-83. oldal

⁶⁵³ Hannah L. Buxbaum: Forum Selection in International Contract Litigation: The Role of Judicial Discretion. Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution 2004, 185-210. oldal; Ronald A. Brand: Forum Selection and Forum Rejection in US Courts: One Rationale for a Global Choice of Court Convention. In: Reform and Development of Private International Law – Essays in Honour of Sir Peter North (szerk.: James Fawcett), Oxford University Press, Oxford, 2002, 78-80. oldal

⁶⁵⁴ Az amerikai bíróságok előtt az iráni fórumok kikötése kapcsán merült fel az, hogy a felperes ügyét nem tisztességes tárgyaláson bírálták volna el. (Born – Westin 199. oldal)

⁶⁵⁵ Lásd például a Copperweld Steel Co. v. Demag-Mannesmann-Bohler ügyet, ahol azért vált ésszerűtlenné a feleknek a német bíróságokra vonatkozó kikötése, mert a szerződés tárgyát képező gépek előállítására az eredeti megállapodástól eltérően, a végső megállapodás szerint nem Németországban, hanem az USA-ban került sor.

elő, amikor két amerikai lakos az alapvetően helyi jellegű ügyletükből eredő jogvitáik elbírálására külföldi fórumot köt ki.

Más a helyzet, ha nem kizárólagos kikötésről van szó. Ez párosulhat egy olyan nyilatkozattal is, melyben a fél lemond arról a jogáról, hogy a kikötött fórum megfelelőségét vitassa. Ez utóbbi esetben az amerikai bíróságok kikötése hasonlóan működik, mint egy kizárólagos joghatósági megállapodás, s mind a Bremen határozat, mind a *forum non conveniens* alapján az amerikai eljárás lefolytatását eredményezi.⁶⁵⁶ A szimpla nem kizárólagos kikötés azonban leginkább csak a *forum non conveniens* alkalmazása során történő mérlegelés egyik faktoraként jön figyelembe.⁶⁵⁷

Az Egyesült Államokban a perlést tiltó végzések kibocsátása tekintetében kétféle, egy szigorúbb és egy liberálisabb álláspont alakult ki. Az első szerint ugyan a korlátozás alkalmazására való jog széles körű, de ritkán és óvatosan kell csak alkalmazni. Célja az igazság érvényesülése jóvátehetetlen kudarcának megelőzése. Leginkább az eljáró fórum joghatóságának védelmében, és azért alkalmazzák, hogy a bíróság jelentős érdekeinek kijátszását elkerüljék. A liberálisabb felfogás szerint perlést tiltó végzést abból a célból lehet kibocsátani, hogy a vétlen fél elkerülhesse mindazokat a méltánytalan nehézségeket, melyek a szerződésszegő fél zaklató magatartása miatt rá hárulnának.⁶⁵⁸

A kikötés joghatása. Mint említettem, az angolszász államok bíróságaiban erősebb a késztetés arra, hogy a felek kikötését nem kizárólagos joghatósági megállapodásnak tekintsék. Az Egyesült Államokban különösen vonakodnak annak megállapításától, hogy a felek kikötése kizárólagos. A vélelem amellet szól, hogy a felek nem akartak lemondani az egyébként rendelkezésre álló bíróságok előtti perlésről. Ha ettől a felek el akarnak térni, akkor a szerződésben kifejezetten utalni kell a kizárólagosságra.⁶⁵⁹ De ezzel ellentétes álláspont is megfogalmazódott már.⁶⁶⁰

Ehhez képest az angol bíróságok talán jobban előtérbe helyezik a felek akaratát, így a szerződésnek az alkalmazandó jog alapján történő értelmezése során döntenek el, kizárólagos vagy nem kizárólagos a joghatósági megállapodás. Nem kell, hogy a kikötés kifejezetten utaljon a kizárólagosságra, az a megállapodás egyéb rendelkezéseiből, megfogalmazásából, tehát a felek hallgatólagos megállapodásából is levezethető. Egyes meghatározott típusú szerződéseknel ugyanakkor (pl. a biztosítási szerződéseknel) kifejezett utalást kívánnak meg a kikötés kizárólagosságához. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a *forum non conveniens* alkalmazása egyébként is csökkenti a kikötés kizárólagos vagy nem kizárólagos jellegéből eredő hatásokat.

⁶⁵⁶ A Seventh Circuit szerint ebben az esetben is a Bremen határozat elveit kell alkalmazni, s nem jöhet figyelembe a *forum non conveniens*. (Ronald A. Brand: Forum Selection and Forum Rejection in US Courts: One Rationale for a Global Choice of Court Convention. In: Reform and Development of Private International Law – Essays in Honour of Sir Oeter North (szerk.: James Fawcett), Oxford University Press, Oxford, 2002, 82. oldal)

⁶⁵⁷ Ronald A. Brand: Forum Selection and Forum Rejection in US Courts: One Rationale for a Global Choice of Court Convention. In: Reform and Development of Private International Law – Essays in Honour of Sir Oeter North (szerk.: James Fawcett), Oxford University Press, Oxford, 2002, 76-87. és 81-82. oldal

⁶⁵⁸ Joseph 377-378. oldal

⁶⁵⁹ Born 20. oldal

⁶⁶⁰ Bell 308. oldal

Egyéb angolszász sajátosságok. Miután az angolszász államokban a joghatósági megállapodásokat elsődlegesen szerződésnek tekintik, melyet a feleknek be kell tartaniuk, a szerződésszegésnek nemcsak a már fent említett eljárásjogi jogkövetkezményei lehetnek, de klasszikus anyagi jogi vonzatuk is lehet. Ha az egyik fél a kizárólagos joghatósági megállapodás megsértésével külföldi bíróság elé kényszeríti a másik felet, s annak ezáltal többletköltsége, kára merül fel, akkor ez utóbbi ennek megtérítését követelheti a szerződésszegő féltől. A felmerült ésszerű költségek megtérítése a legkézenfekvőbb, különösen, ha számításba vesszük, hogy nem minden államban kötelezik a pereszes felet a pernyertes fél költségeinek viselésére (például az Egyesült Államokban). De ha meg is ítélnék neki, az esetleges különbözetet kártérítési igényként továbbra is érvényesítheti. A másik, kevésbé nyilvánvaló kártérítési igény eredhet abból, hogy a szerződésszegő fél a külföldi fórum előtt olyan törvényi jogalapra hivatkozik, melyre a kikötött bíróság előtt nem lenne módja, a vétlen fél pedig, aki hiába kifogásolta a joghatóság hiányát, pereszes lesz, és végre is hajtják rajta a határozatot. A *res judicata* és a nemzetek közötti jó viszony lazább értelmezése az angol bíróságok előtt akár erre is lehetőséget teremtet.⁶⁶¹

A fentiekből kitűnik, hogy különösen az amerikai jog erősen nacionalista. Hasonló tendencia figyelhető meg még például az ausztrál jogban is. A külföldi határozatok elismerése és végrehajtása kapcsán ennek a felfogásnak a kedvezőtlen nemzetközi megítélésében kifejeződő hatása azonban ezekre az államokra visszacsapódik.

VII. 2. JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS A KONTINENTÁLIS JOGRENDSZEREKBEN

Bár korábban a kontinentális államokban is ellenségesen viseltettek a joghatósági megállapodásokkal szemben, a nemzetközi kereskedelem élénkülésével elismerése elkerülhetetlenné vált. Mára így a civiljog országaiban is általánosan elfogadott a felek joga arra, hogy kölcsönös megállapodásukkal meghatározzák azt a fórumot, mely a közöttük felmerülő jogviták elbírálására jogosult. Szemben az angolszász államokkal, itt a bírónak rendszerint nincs diszkrecionális joga joghatósága gyakorlása tekintetében. A *forum non conveniens* vizsgálata – éppúgy, mint minden más joghatósági ok esetében – nem merül fel. Ezért is tekintik a kontinentális államok joghatósági rendszerét merevnek. Így ha a felek egy külföldi állam bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát kötötték ki, akkor a civiljogi bíró köteles joghatóságának hiányát megállapítani, feltéve, hogy a kikötés kizárólagos joghatóságot hozott létre. Ezekben az államokban ezért nagyobb jelentősége van a kizárólagos és nem kizárólagos kikötések közötti különbségtételnek, mint az angolszász államokban, hisz ez utóbbi

⁶⁶¹ Joseph 400-404. oldal, Bell 202-203. oldal, Daniel Tan: Damages for Breach of Forum Selection Clauses, Principled Remedies, and Control of International Civil Litigation. Texas International Law Journal Vol. 40 2005 (Summer)

jogrendszerekben a *forum non conveniens* alkalmazása e kétféle megállapodás különbségeit jelentősen csökkenti.⁶⁶²

Annak ellenére, hogy a civiljog országaiban jellemző a jogi normák jogszabályba (törvénybe, rendeletbe) való foglalása, a joghatósági megállapodások tekintetében ez nem mindenhol érvényesül. Ez minden bizonnyal összefüggésben van azzal, hogy nem mindegyik országban került sor a joghatóság külön, az illetékességtől független kodifikálására. Így ott, ahol ez nem történt meg, a joghatósági kikötést vagy az illetékességi kikötés szabályain keresztül közelítik meg, vagy sajátosságaira tekintettel attól függetlenül kezelik, s feltételeit, korlátait a bírói gyakorlatban alakították ki. Az országok egy másik csoportjában a joghatóságot önállóan szabályozták, méghozzá rendszerint a nemzetközi magánjogi kódexekben.

A részletszabályok szintjén egységes trendeket, azonos elveket követő jog-csoportokat nehezen lehet felfedezni. Mint látható lesz, bizonyos, fent említett közös jellemzőkön túl a konkrét rendelkezések meglehetősen szerteágazóak.

Franciaországban nincsenek átfogóan szabályozva a joghatósági okok: egy részük, melyek lényegében az illetékességen alapulnak, az új Polgári eljárásjogi kódexükben (*Nouvelle Code de procédure civile*), más részük – így a sokszor emlegetett exorbitáns joghatósági szabály is, mely a fél állampolgárságához kapcsolódik – a Polgári Törvénykönyvükben (*Code civile*), található, de egyéb jogszabályok is tartalmazzak a joghatóság szempontjából jelentős rendelkezéseket.⁶⁶³ A joghatósági megállapodásra sincsenek speciális törvényi szabályaik, sőt, nem is az illetékességi kikötésre vonatkozó előírásokat alkalmazzák rájuk egy az egyben. A belső földrajzi ügymegosztástól a felek akaratával történő eltérésnek ugyanis jóval szigorúbb feltételei vannak, mint nemzetközi ügyekben.

1972-ig, a polgári eljárásjogi kódex módosításáig belső viszonylatokban is általánosan elismerték a felek közös fórumválasztási jogát. Az új 48. cikk azonban ezt jelentősen megszorította és kimondta, hogy minden olyan klauzulát, mely közvetlenül vagy közvetetten az illetékességi szabályokat lerontja, nem írottak kell tekinteni, hacsak nem kereskedői minőségükben kötötték meg a szerződést a felek, és nyilvánvaló módon meg nem határozták annak a félnek a kötelezettségében az alávetést, akivel szemben hivatkoznak rá. Nemzetközi viszonylatban sokkal liberálisabb felfogást követnek, miután érzékelték, hogy a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban – ahol leginkább élnek a joghatóság-választás lehetőségével – ennek fenntartása nem szolgálja a gazdasági élet szereplőinek érdekeit. A nagy erejű változást előidéző semmítőszéki (Cour de cassation) döntés 1985-ből származik, mikor is a bíróság általános jelleggel megengedhetőnek minősítette nemzetközi ügyekben a joghatóság kikötését, vonatkozzon ez akár a francia, akár külföldi bíróságokra. A belső jogi megszorítás hátterében

⁶⁶² J. J. Fawcett: Declining Jurisdiction in Private International Law. Oxford, 1995, 51. oldal (www.hcch.net, 2007. december 30.)

⁶⁶³ A munkajogviszonnyal kapcsolatos illetékességi szabályok, melyek nemzetközi viszonylatban is alkalmazandók, a Munka törvénykönyvében található (Code du travail).

elsődlegesen azoknak a visszaélésszerű jelenségeknek a visszaszorítása állt, melyeket rendszerint a gyengébb féllel szemben követtek el általános szerződési feltételek alkalmazása révén. Ugyanakkor a nemzetközi élet színterén ezek nem voltak megalapozottak, hisz ott leginkább – legalábbis ez a feltételezés – felkészült, tájékozott üzletemberek kötnek egymással szerződést. A belső jognak a nemzetközi ügyletekre való kiterjesztése, annak ellenére, hogy kikötéssel leginkább a kereskedelemben élnek a felek, nem lett volna hasznos.⁶⁶⁴ A Semmítőszék döntését követően mind a jogirodalomban, mind a joggyakorlatban elfogadottá vált a liberálisabb felfogás a nemzetközi ügyekben.

Lényegében két fő kérdést szoktak felvetni a joghatósági kikötésekkel összefüggésben: megengedhető-e (*licéité*) és ha igen, érvényes(létezik)-e? Az alkalmazandó jog szempontjából is ezen alapul a megkülönböztetés. Míg az utóbbit a kikötésre alkalmazandó jog szerint kell megítélni, az előbbi a prorogációs, illetve a derogációs hatás szerint vizsgálandó. A megengedhetőségről ugyanis kizárólag annak az államnak van joga dönteni, amely bíróságainak eljárási jogosultságát a felek megállapodásukkal kiterjesztették vagy épp megszorították. A kizárt bíróságnak a saját joga szerint a derogációról, a felruházott bíróságnak pedig a saját joga szerint a prorogációról lehet döntenie. Így ha francia bírósághoz fordulnak, akkor a francia bíró a saját joga szerint dönt arról, vajon a francia bíróságok kikötése, vagy épp ellenkezőleg, kizárása megengedett-e. Ezáltal persze nem tagadják, hogy ezzel egyidejűleg a kikötés más államok bíróságainak joghatóságát is kiterjeszti, illetve megszorítja, így ezek az államok saját jogukat alkalmazhatják. Ez azonban pozitív és negatív összeütközéshez vezethet. Az első ilyen vagy olyan formában kezelhető, de az utóbbi elfogadhatatlan, hisz a felek a jogérvényesítés lehetőségétől esnének el. Így ebben az esetben, ha a kikötött külföldi fórum joghatóságának hiányát állapítja meg, a francia bíróság eljárhat.⁶⁶⁵ Ahogy Ancel és Lequette fogalmazott, megfelelő az lenne, ha a joghatóság kizárásának érvényességét a prorogációs hatás érvényesülésének vetnék alá, hisz azzal, hogy a felek egy bíróságot kikötnek és ezzel egy másikat kizárnak, nem mondanak le az igazság alkalmazásáról.⁶⁶⁶ Audit pedig – amellet, hogy elismeri az államoknak a joghatóságukról, azaz a prorogációról, illetve a derogációról való döntésre vonatkozó jogát – szükségesnek tartja mások törvényes érdekeinek és a nemzetközi kereskedelem érdekeinek szem előtt tartását is.

A megengedhetőség tekintetében tehát a kikötés eljárásjogi jellege domborodik ki, melyre a *lex fori* alkalmazandó. Ezzel szemben a jogi aktus, a megállapodás létezésére, érvényességére nem feltétlenül ez a jog az irányadó. A joghatósági megállapodásra rendszerint a felek által annak a szerződésnek az elbírálására választott jogot alkalmazzák, amely a klauzulát magában foglalja.⁶⁶⁷ *Ez szolgálja az egész szerződés egységességét.* Ez a jog azonban nemcsak a

⁶⁶⁴ Audit 325. oldal

⁶⁶⁵ Mayer – Heuzé 219. oldal

⁶⁶⁶ Bertrand Ancel – Yves Lequette: Grand arrêts de la jurisprudence française de droit international privé. Dalloz, 1998, 557. oldal

⁶⁶⁷ Bertrand Ancel – Yves Lequette: Grand arrêts de la jurisprudence française de droit international privé. Dalloz, 1998, 557. oldal

szerződés létezésére, anyagi érvényességére, de értelmezésére is irányadó. Az irodalomban kevésbé foglalkoznak azzal a helyzettel, ha a felek nem éltek a jogválasztás lehetőségével. Néhány szerző azonban különös figyelmet szentel a megállapodás létezésével, illetve érvényességével összefüggésben az általános szerződési feltételekbe foglalt kikötéseknek⁶⁶⁸, valamint a visszaélésszerűen, csalással kötött megállapodásokra.

A formai érvényesség tekintetében Mayer és Heuzé – legalábbis első nekifutásra – azon a vélemény van, hogy a kollíziós jogi normák alapján a felek akár a szerződéskötés helye szerinti, akár az anyagi érvényességre vonatkozó jog szerinti formát is követhetik.⁶⁶⁹ Ezzel szemben Audit a szerződéskötés helye szerinti jogra való utalás helyett bizonyos minimum követelmények megfogalmazását tartja helyesnek anyagi jogi szabályok útján. Szerinte ésszerű megkövetelni azt, hogy a per előtti kikötés írásba legyen foglalva, vagy legalábbis ne merüljön fel kétely a tekintetben, hogy a másik félnek a klauzuláról tudomása volt. Így nemzetközi viszonylatban a használt nyelvnek különös jelentősége van.⁶⁷⁰ Cadiet szerint a francia bírói gyakorlat afelel tendál, hogy a kikötés formai érvényessége körében a Polgári eljárásjogi kódex 48. cikkében foglalt követelményeket kiterjesszék a joghatósági megállapodásokra is, azaz a kikötést precízen kell megfogalmazni, és olyan nyilvánvaló módon, hogy egyértelműen kiderüljön, az a fél, akivel szemben hivatkoznak rá, *hozzájárulását adta a joghatósági klauzulához*.⁶⁷¹ Ugyanakkor nem kellene ugyanolyan szigorúan alkalmazni ezt a követelményt, mint a tisztán nemzeti ügyekben, mert figyelemmel kell lenni a nemzetközi kereskedelmi szokásokra is.⁶⁷² Ugyanezen az állásponton van Mayer és Heuzé is, akár a francia bíróságok joghatósággal való felruházásáról, akár attól való megfosztásáról van szó. Ez – a fent kifejtett álláspontjukra tekintettel – úgy tűnik, a formára alkalmazandó jog előírásaihoz képest egyfajta minimum követelmény.

Ebből egyértelműen látszik, hogy a kikötésre alkalmazandó jog tekintetében eléggé összetett a kép, s nem ugyanazon jog szerint ítélik meg minden aspektusát. Annyi azonban a szerzők által általánosan elfogadott, hogy a joghatósági kikötésnek bizonyos fokú önállóságot kell élveznie az azt magában foglaló főszerződéshez képest, s a választott fórum így jogosult dönteni a főszerződés nem létezéséről vagy érvénytelenségéről is.⁶⁷³

A francia jog szerint a megengedhetőségnek több feltétele, illetve korlátja van.

⁶⁶⁸ Ez különösen a Polgári eljárásjogi kódex 48. cikkében megfogalmazott korlátozó, de kizárólag csak a belső viszonylatban érvényesülő követelményekkel áll összefüggésben, hisz az általános szerződési feltételekbe foglalt kikötésektől kevésbé kell óvni az üzleti életben járatos kereskedőket, mint a gyengébb helyzetben lévő munkavállalókat, fogyasztókat, stb.

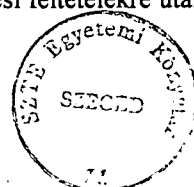
⁶⁶⁹ Mayer – Heuzé 219. oldal

⁶⁷⁰ Bernard Audit: Droit international privé. Dalloz, Paris, 2000, 342. oldal

⁶⁷¹ Nem felel meg ennek a követelménynek ha, például az általános szerződési feltételekbe foglalt kikötés a szerződés hátoldalán, egy sűrű szöveg végén tűnik fel apró nyomtatott betűkkel, lényegében egy átlagos olvasó számára nehezen olvashatóan s egyáltalán nem nyilvánvalóan, míg a felek csak az első oldalt írták alá. Ugyanez a helyzet, ha a hátoldalon található a kikötés, s az aláírt első oldalon a hátoldalon található általános szerződési feltételekre utalás nincs. (in: Loïc Cadiet: Code de procédure civile. Litec, Paris, 2005, 63. oldal)

⁶⁷² Loïc Cadiet: Droit judiciaire privé. Litec, Paris, 1998, 298-299. oldal

⁶⁷³ Loïc Cadiet: Droit judiciaire privé. Litec, Paris, 1998, 302. oldal, Mayer – Heuzé 219. oldal

Az első, hogy a jogvita nemzetközi jellegű legyen. Ennek hiányában ugyanis a Polgári eljárásjogi kódex szigorúbb előírásait kell alkalmazni. Nem kizárt a nemzetközi elem jelenléte, ha mindkét fél Franciaországban lakik, illetve rendelkezik székhellyel, vagy francia állampolgárságú. Ugyanakkor, a jogvita nem lesz azáltal nemzetközi, hogy a felek az egyébként tisztán nemzeti ügyükben külföldi fórum joghatóságát kötik ki. A Cour de cassation említett 1985-ös döntése szerint arra sincs szükség, hogy a felek olyan állam bíróságainak joghatóságát kössék ki, amellyel a jogvitának bármilyen tényleges kapcsolata van. Az ún. semleges fórum választásának tehát a francia jog teret ad.⁶⁷⁴

A joghatósági kikötés korlátját a francia imperatív előírások képezik. A szerzők ilyenként említik a Franciaországban fekvő ingatlanokra vonatkozóan indított dologi jog pereket, a státuszpereket⁶⁷⁵, a közszolgálat működésével kapcsolatos pereket, illetve a földbiztosításból, fogyasztói és munkaszerződésből eredő jogvitákat. Ez utóbbi három esetben a gyengébb fél, a biztosított, a fogyasztó, illetve a munkavállaló⁶⁷⁶ védelme miatt korlátozzák a joghatósági megállapodás lehetőségét. Utalni kell azonban Audit megjegyzésére, aki a francia bíróságok javára szóló kikötés kapcsán kifejti, hogy mintegy a francia imperatív szabályok reflex-hatásaként el kell ismerni a külföldi államok hasonló érdekeit is.⁶⁷⁷

A felek egyébként akár egy konkrét bíróság joghatóságát, akár egy állam bíróságainak joghatóságát kiköthetik. Az első esetben a kikötés egyben illetékességi megállapodásként is funkcionál. Ha a felek francia bíróságnak vetették alá magukat, akkor nemzetközi ügyben a Polgári eljárásjogi kódex 48. cikkét nem kell alkalmazni. Ha általában a francia bíróságok joghatóságát kötötték ki a felek, akkor a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságot a belső jog szerint kell meghatározni. Ha azonban a jogvitának semmilyen olyan konkrét kapcsolata nincs Franciaországgal, mely alapján meg lehetne határozni az illetékes bíróságot, akkor a felperes szabadon választhat a hatáskörrel rendelkező fórumok közül, mely azonban nem lehet visszaélésszerű és nem állhat ellentétben az igazságszolgáltatás megfelelő működésével. Ha a kikötés külföldi bíróságra vonatkozik, akkor hasonló elvet követnek⁶⁷⁸, de ha a külföldi jog nem ad iránymutatást arra az esetre, ha a jogvitának nincs semmilyen kapcsolata a választott állammal, és az alávetés nem konkrét bíróságra vonatkozik, akkor a kikötésnek nincs joghatása.

⁶⁷⁴ Mayer és Heuzé azonban kételyeket támaszt a semleges fórum ilyen egyszerű kiköthetőségével szemben. Álláspontjuk szerint meg kellene követelni, hogy a feleknek törvényes érdekükben álljon egy ilyen bíróság kikötése. (Mayer – Heuzé 221. oldal)

⁶⁷⁵ Bár erről a felek főszabály szerint nem rendelkezhetnek szabadon, kivételesen előfordulhat, hogy megengedik a fórum kikötését. Így két, azonos állampolgárságú külföldi megállapodhat a saját államuk bíróságának joghatóságában a házassági bontóperükre. (Audit 326. oldal)

⁶⁷⁶ A munkaszerződésből eredő jogvitákban nemzetközi viszonylatban is az illetékességi szabályokat alkalmazzák, melyek általában tiltják az ezeket lerontó megállapodásokat. (Lásd részletesebben: Audit 291-292. oldal.). A francia jog szerint így például nem fosztható meg a kikötéssel a munkavállaló attól, hogy a lakóhelye, illetve a szerződéskötés helye szerinti bíróság előtt pereljen. Így ha egy külföldi állam bíróságainak joghatóságát kötik ki, akkor ez a megállapodás nem bírhat joghatással. Ugyanakkor, ha a munkát egy külföldi munkáltató részére külföldön végzi a munkavállaló, akkor ez a korlátozás nem érvényesül, mert ez a francia munkavállalók külföldi foglalkoztatásának esélyeit rontaná. (Mayer – Heuzé 221. oldal)

⁶⁷⁷ Audit 328. oldal

⁶⁷⁸ Lásd például a Cour de cassation 1999. április 13-i döntését (in: Loïc Cadiet: Code de procédure civile. Litec, Paris, 2005, 64. oldal)

A joghatósági kikötés, bár erre a kérdésre a francia szerzők nemigen térnek ki, *kizárólagosságot hoz létre*. Ahogy J. J. Fawcett fogalmazott, a francia jogban nem tesznek különbséget kizárólagos és nem kizárólagos joghatósági megállapodás között, minden érvényes klauzula ugyanis kizárólagos joghatóságot hoz létre.⁶⁷⁹ Így a nem kizárólagos kikötésekkel csak kivételesen foglalkoznak. Ilyen az az eset, amikor a kikötés csak az egyik fél érdekeit szolgálja. A kedvezményezett félnek fennmarad a joga, hogy – választása szerint – a kikötött vagy az egyébként joghatósággal rendelkező bíróság előtt pereljen. Ehhez a választható joghatósághoz azonban az kell, hogy a kikötésnek csupán az egyik fél érdekeit szolgáló jellegében való kölcsönös megállapodás akár magából a klauzulából, akár a szerződéskötés egyéb körülményeiből, de egyértelműen, tisztán kiderüljön.⁶⁸⁰

A joghatósági megállapodás köti nemcsak az eredeti szerződő feleket, de azok jogutódjait is, miután az részét képezi az egész szerződés felépítésének, működésének (*l'économie de la convention*). Ez volt legalábbis a Cour de cassation polgári ügyekben eljáró tanácsának a Sciaci ügyben 1986-ban hozott határozatában kifejtett álláspontja. A polgári tanács későbbi döntéseiben kifejezésre juttatta azt is, hogy a kikötésnek harmadik személyekkel szemben való érvényesíthetőségét nem a francia jog (mint *lex fori*), hanem a kikötés érvényességére alkalmazandó jog szerint kell megítélni, ugyanúgy, mint a klauzula értelmezését is.⁶⁸¹ Ezzel szemben a kereskedelmi tanács a hajóraklevélbe foglalt klauzulának a hajóraklevél birtokosára való kiterjesztését visszautasította, hacsak azt ez utóbbi akár a szerződés megkötésekor, akár a szállított áru birtokbavételekor kifejezetten meg nem erősítette. A kereskedelmi tanács döntésének háttérében a szerződések relatív hatálya áll. Így annak ellenére, hogy az engedményes a főszerződés átruházásához hozzájárult, vele szemben a kikötésre csak akkor lehet hivatkozni, ha ebbe külön beleegyezett.⁶⁸²

Egyéb harmadik személyekkel szemben nem lehet hivatkozni a kikötésre: így olyanokkal szemben sem, akik a kikötést tartalmazó szerződéshez kapcsolódó szerződésből folyó kötelezettségek alanyai (például több egymáshoz kapcsolódó szerződés esetén).

Ugyanakkor – szemben a nemzeti ügyekkel – a joghatósági kikötésre akkor is lehet eredményesen hivatkozni, ha a felet alperesi pertársként avagy szavatosság (jótállás) alapján az alperes általi perbevonás révén kívánják perelni a francia bíróságok előtt. Nemzetközi jogvitákban ugyanis fontosabbnak tartják a felek kikötésének tiszteletben tartását, mint egyébként.⁶⁸³ Ez csak akkor nem érvényesül, ha a perek tárgya elválaszthatatlan, mert ilyenkor a kikötésnek háttérbe kell lépnie.⁶⁸⁴

⁶⁷⁹ J. J. Fawcett: *Declining Jurisdiction in Private International Law*. Oxford, 1995, 51. oldal (www.hcch.net, 2007. december 30.)

⁶⁸⁰ Loïc Cadiet: *Droit judiciaire privé*. Litec, Paris, 1998, 302. oldal

⁶⁸¹ Patrick Coube: *Privilège de juridiction et transmission de la clause de competence*. Mélanges offerts à André Colomer. Litec, Paris, 1993, 150-152. oldal

⁶⁸² Lásd ezzel kapcsolatosan: Nicolas Dorandeu: *La transmission des clauses attributives de competence en droit international privé*. *Journal de Droit International* 2002/4., 1001-1016. oldal

⁶⁸³ Mayer – Heuzé 202. oldal

⁶⁸⁴ Loïc Cadiet: *Droit judiciaire privé*. Litec, Paris, 1998, 303. oldal

A francia jog ismeri a joghatóság perbebocsátkozással történő megalapozását is, melyre természetesen mindig a *lex fori* alapján kerülhet sor. A joghatóság hiányára alapozott kifogást az érdemi védekezés előtt kell felhozni. Ha az alperes mulaszt, akkor a bíró joghatósága hiányát hivatalból veszi figyelembe. Ha jelen van, akár képviselő útján is, akkor az alperes ilyen jellegű védelme nem indokolt, bár a bírónak megmarad a lehetősége, hogy hivatalból vegye figyelembe joghatóságának hiányát.⁶⁸⁵ Ha egy másik állam bíróságainak joghatóságára vonatkozó kikötésre egyik fél sem hivatkozik, akkor a feltételezés az, hogy a felek lemondtak a kikötésről.

A francia jogban elismerik azt a határozatot, melyet a joghatósági megállapodás alapján eljárva egy külföldi bíróság hozott. Ha azonban a kizárólagos kikötés a francia bíróságokra vonatkozott, akkor a külföldi ítéletet nem lehet elismerni, miután a felek megállapodásának tiszteletben tartása alapvetően imperatív jellegű.⁶⁸⁶ Ugyanez a helyzet, ha egy külföldi bíróság joghatóságát kötötték ki a felek, s ennek megsértésével hozták meg a végrehajtani kívánt határozatot. Figyelemmel kell azonban lenni arra, hogy a felek nem vetették-e magukat alá hallgatólagosan e bíróság joghatóságának.⁶⁸⁷

A *svájci jog* azért érdemel külön kiemelést, mert mint hagyományosan semleges állam, kedvelt célpontja a joghatósági kikötéseknek. Mégis érdekes, hogy az 1987-ben született egységes szövetségi nemzetközi magánjogi kódex (*Loi fédérale sur le droit internationale privé* - LDIP) alapján nem ismerik el a felek semleges fórumra vonatkozó választásának jogát, legalábbis ha annak célpontja egy svájci bíróság. A választott bíróság és a felek között valamilyen objektív és konkrét kapcsolatnak kell lennie. Az eljárás elutasítását azzal kerülhetik el azok a felek, akiknek maguknak, illetve a jogvitájuknak semmilyen kapcsolata nincs Svájjal, ha egyben a svájci jog alkalmazását is kikötik, mert ebben az esetben az 5. cikk (3) bekezdése miatt a svájci bíró köteles eljárni. Innen pedig már a feleken múlik, vajon megfelel-e nekik a svájci jog alkalmazása, illetve a fórum érdekében érdemesnek tűnik-e a svájci jog kikötése.⁶⁸⁸

A kódex talán érdekesen szerkesztett felépítése némileg eltér például a magyar Nmtvr. által követett logikától, ugyanis a törvény a 'Közös rendelkezések' (*Dispositions communes*) című fejezetben foglalkozik a joghatóság általános szabályaival, míg a későbbi fejezetekben tér ki arra, hogy az egyes speciális ügyekben mikor járhatnak el a svájci bíróságok. Szorosan összekapcsolódnak ezáltal a joghatóságra és az alkalmazandó jogra vonatkozó rendelkezések. A joghatósági kikötés szabályozására is az első fejezeten belül került sor, melynek mindkét formáját ismeri a kódex: a kifejezett és a hallgatólagos megállapodást is.

Miután a LDIP nemzetközi ügyekben szabályozza a bíróságok kompetenciáját, a joghatósági megállapodásra vonatkozó előírások alkalmazhatóságához is nemzetközi tényállásra van szükség. Ennek mibenlétét azonban a törvény nem konkretizálja.

⁶⁸⁵ Mayer – Heuzé 224-225. oldal

⁶⁸⁶ Mayer – Heuzé 280. oldal

⁶⁸⁷ Audit 381. oldal

⁶⁸⁸ Encyclopedia of International Commercial Litigation – Switzerland. ([Ed.: Sir Anthony Colman] Kluwer, EICLIT 2/2001, 6. oldal)

Csak vagyoni jogi ügyekben megengedett a joghatósági kikötés.⁶⁸⁹ A felek megállapodhatnak abban, hogy meghatározott jogviszonyból felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogvitájukat egy meghatározott bíróság bírálja el. Érdekes módon a kikötés csak meghatározott bíróságra vonatkozhat, egy államra nem.⁶⁹⁰ A formai követelmények tekintetében viszonylag szigorú feltételeket támaszt a törvény, hisz a megállapodást írásba kell foglalni, bár ehhez elegendő a táviratban, telexen vagy telefaxon való üzenetváltás is, továbbá minden olyan egyéb kommunikációs eszköz útján is megköthető a szerződés, mely szöveges formában lehetővé teszi annak bizonyítását. Hacsak a felek eltérően nem állapodtak meg, a kikötés kizárólagos joghatóságot hoz létre.

A svájci bíróságok rendszerint figyelembe veszik az érvényes joghatósági megállapodást, annak mind a prorogációs, mind a derogációs hatását. Ez alól a főszabály alól azonban vannak kivételek. Egyrészt joghatás nélkül marad a kikötés, ha ahhoz vezetne, hogy az egyik felet visszaélésszerű módon megfosztanák egy olyan védelemtől, melyet a svájci jog által meghatározott fórum révén biztosítanak számára. Ez az előírás – mely a gyengébb felet védi – garantálja, hogy a felet egy tisztességtelen szerződési feltétellel ne fosszák meg a rá egyébként joghatósággal rendelkező svájci bíróság előtti eljárástól.⁶⁹¹ Emellett egy másik általános, a szükség-fórumra (*for de nécessité*) vonatkozó szabály is a kikötés ellen hathat. Ha a nemzetközi magánjogi kódex alapján nem rendelkezik egyik svájci bíróság sem joghatósággal, és egy külföldi eljárás lehetetlennek mutatkozik, avagy ha ésszerűen nem követelhető meg a külföldön történő perindítás, akkor azok a svájci bíróságok rendelkeznek joghatósággal, amelyekkel a pernek elégséges kapcsolata van (3. cikk). Így amennyiben a kikötött külföldi bíróság valamilyen oknál fogva nem elérhető (pl. háború, természeti katasztrófa, stb... miatt), akkor a svájci fórumok eljárhatnak.

Meglepő módon – ahogy J. J. Fawcett fogalmazott⁶⁹² – a svájci bíró tényleges svájci kapcsolat hiányában megtagadhatja eljárását, hacsak nincs egy nemzetközi szerződés (például a Luganói Egyezmény), vagy törvényi rendelkezés, mely ezt megakadályozza. Az 5. cikk (3) bekezdése például egyrészt megtiltja az eljárás elutasítását, ha a svájci jogot kell alkalmazni, illetve ha valamelyik fél lakóhelye, szokásos tartózkodási helye vagy üzleti telephelyének helye a választott fórum székhelye szerinti kantonban található.⁶⁹³

⁶⁸⁹ Nem történt utalás a törvényben a megengedhetőség körében a kizárólagos svájci joghatóságra. Ez a szöveget kidolgozó szakértők tudatos döntésére vezethető vissza, mivel a kizárólagos, illetve az imperatív joghatóságnak (*compétence exclusive, compétence impérative*) az akkori jelentése nem volt kellőképpen tisztázva, hogy ily módon visszautaljanak rá. A joghatósági megállapodás megengedhetőségét a kódex szabályainak kontextusa alapján kell megítélni. (Kaufmann-Kohler 161-162. oldal)

⁶⁹⁰ Nicolas Buttet – Paul-Henri Moix: La prorogation de for en droit international privé. In: Le juriste suisse face au droit et aux jugements étrangers. Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1988, 324. oldal

⁶⁹¹ Nicolas Buttet – Paul-Henri Moix: La prorogation de for en droit international privé. In: Le juriste suisse face au droit et aux jugements étrangers. Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1988, 325. oldal

⁶⁹² J. J. Fawcett: Declining Jurisdiction in Private International Law. Oxford, 1995 58. oldal (www.hcch.net, 2007. december 30.)

⁶⁹³ Buttet és Moix megfogalmazásában lényegében három lehetséges helyzet állhat elő: vagy van az ügynek Svájccal valamilyen, az 5. cikkben megfogalmazott kapcsolata, mikor is nincs helye a joghatóság megtagadásának, vagy olyan kapcsolata van, amely nincs megjelölve a törvényben, mikor a bíró mérlegelheti, eljár-e vagy sem, végül egyáltalán nincs semmilyen kapcsolódási pont Svájccal, ezért az eljárást meg kell tagadni. (Nicolas Buttet – Paul-

A kódex korlátozza a joghatóságban való megállapodást a fogyasztói szerződésekből eredő jogvitákban. A 114. cikk (2) bekezdésének értelmében a fogyasztó (120. cikk) előre nem mondhat le a saját lakóhelye, illetve szokásos tartózkodási helye szerinti bíróság előtti perlés lehetőségéről.

A svájci jog ismeri a joghatóság hallgatólagos alávetéssel történő megalapozását is: erre azonban szintén csak vagyoni jogi ügyekben van lehetőség. Eszerint az a bíróság, amely előtt az alperes a per érdemében nyilatkozik anélkül, hogy fenntartással élne, joghatósággal bír, hacsak nem utasítja el az eljárását abban a körben, ahol azt az 5. cikk (3) bekezdése számára megengedi. Pusztán a passzív magatartás a joghatóság megalapozásához nem elegendő. Így a békéltető tárgyaláson való megjelenés vagy a válasz előterjesztésére vonatkozóan határidő kérése nem számít perbebocsátkozásnak.⁶⁹⁴

A nemzetközi magánjogi kódex 9. cikke nemzetközi ügyekre vonatkozóan szabályozza a perfüggőséget. Ha egy azonos tárgyú per ugyanazon felek között külföldön már folyamatban van, akkor a svájci bíróság felfüggeszti az előtte folyó pert, ha előre látható, hogy a külföldi bíróság megfelelő időn belül olyan határozatot fog hozni, melyet Svájcban el lehet ismerni. A svájci bíróság azonban csak abban az esetben szünteti meg az előtte folyó eljárást, ha bemutatták neki a Svájcban elismerhető külföldi határozatot. Tekintettel az elismerési szabályokra, ha a svájci bíróság joghatósága a kikötés értelmében kizárólagos, erre – a perbebocsátkozás kivételével – nem kerülhet sor.

Svájcban elismerik a külföldön hozott határozatot, feltéve, hogy a külföldi bíróság joghatósággal rendelkezett. Ez a követelmény teljesül, ha vagyoni jogi ügyben a felek a svájci nemzetközi magánjogi kódex előírásai szerint egy érvényes kikötéssel alávetették magukat azon bíróság a joghatóságának, mely a határozatot hozta, avagy az alperes a joghatóság kifogásolása nélkül az ügy érdemére vonatkozó nyilatkozatot tett (26. cikk c) és d) pontja). Sőt mi több, arra sem lehet hivatkozni a külföldi határozat elismerésének megtagadása alapjául, hogy a felet nem idézték meg szabályszerűen sem a lakóhelye, sem a szokásos tartózkodási helye szerinti állam joga szerint, ha fenntartás nélkül érdemi nyilatkozatot tett (27. cikk (2) bekezdés a) pontja).

Belgiumban 2004. októberében lépett hatályba az új nemzetközi magánjogi kódex, mely – többek között – szabályozza a belga bíróságok joghatóságát. A joghatósági rendelkezések nem összefüggően, közös cím alatt jelennek meg a törvényben, hanem – a svájci kódexhez hasonlóan – elszórtan.

Az új kódex hatálybalépését megelőzően a felek joghatósági megállapodása, mely a jogvita felmerülését megelőzően keletkezett és lerontotta a belga bíróságok joghatóságát, nem kötötte a feleket és a bíróságokat. Ebben az új törvény jelentős változást hozott. A kódex a

Henri Moix: La prorogation de for en droit international privé. In: Le juriste suisse face au droit et aux jugements étrangers. Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1988, 327-328. oldal

⁶⁹⁴ Nicolas Buttet – Paul-Henri Moix: La prorogation de for en droit international privé. In: Le juriste suisse face au droit et aux jugements étrangers. Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1988, 319. oldal

joghatósági megállapodásokat az általános rendelkezésekről szóló I. fejezet 4. szakaszában rendezi, s érdekes módon külön vonja a prorogációs és a derogációs szerződéseket. A 6. cikk 1. §-ának (1) bekezdése a kifejezett, (2) bekezdése a hallgatólagos prorogációt, a 7. cikke a derogációt szabályozza. Mivel a törvény a nemzetközi magánjog kódexe, s 2. cikkében rögzíti, hogy nemzetközi viszonyokban rendezi a belga hatóságok kompetenciáját (*compétence*), ezért a joghatósági megállapodás feltételezi a külföldi elem fennállását. Ennek miben létéről bővebb felvilágosítást azonban a törvény nem ad.

A prorogációs megállapodás szerint, ha a felek egy olyan ügyben, ahol a belga jog szerint a jogaikról szabadon rendelkeznek, érvényesen kikötik valamely jogviszonyukból már felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogviták elbírálására a belga bíróságok vagy egy belga bíróság joghatóságát, akkor ezek, illetve ez a bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezik. Nem ír elő azonban a törvény semmilyen formai követelményt. Megköveteli ugyanakkor, hogy a pernek valamilyen kapcsolata legyen Belgiummal. A bíró ugyanis megtagadhatja eljárását, ha az összes körülményből az következik, hogy a pernek Belgiummal semmilyen jelentős kapcsolata nincs. Mivel a törvény lehetőségről beszél („*peut [...] décliner sa compétence*”), az eljárás lefolytatásának megtagadása bírói mérlegeléstől függ.

Ha a kikötés általában a belga bíróságok javára szól, akkor a hatáskörrel, illetve illetékességgel rendelkező fórumot a Code du judiciaire rendelkezései szerint kell meghatározni. Ha nem lenne olyan szabály, mely alapján meghatározható lenne az illetékes bíróság, akkor a brüsszeli bíróság (*arrondissement*) fog eljárni. Igazából, miután ez leginkább abban az esetben merülhet fel, amikor nincs semmilyen kötődése az ügynek Belgiumhoz, és ilyenkor a belga bíró akár meg is tagadhatja az eljárást, ennek alkalmazása valószínűleg ritkán fordul elő joghatósági kikötés esetén.

A belga bíróságokat egyébként fennálló joghatóságuktól akkor lehet megfosztani, ha egy olyan ügyben, ahol a felek a jogaikról szabadon rendelkeznek a belga jog szerint, megállapodnak arról, hogy valamely jogviszonyukból felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogvitájuk elbírálására egy külföldi állam bíróságai vagy egy bírósága rendelkezzen joghatósággal. A derogációs megállapodásokra vonatkozóan sincsenek különleges formai előírások. Ha a megállapodás ellenére valamelyik fél mégis a belga bíróságok előtt indít keresetet, akkor ennek a bíróságnak fel kell függesztenie a döntéshozatalt, kivéve, ha előre látható, hogy a külföldi döntést nem lehet majd Belgiumban elismerni, illetve végrehajtani, vagy a belga bíróságok a kódex 11. cikke alapján joghatósággal rendelkeznek. Ha azonban a külföldi határozat elismerhető a belga kódex rendelkezései értelmében, akkor a belga bíróság megállapítja joghatósága hiányát. A kivételeket leszámítva tehát, a külföldi bíróságok kikötését is kizárólagosnak tekinti a törvény. Az említett 11. cikk szerint a törvény egyéb rendelkezései ellenére kivételesen akkor is joghatósággal bírnak a belga bíróságok, ha a per szorosan kapcsolódik Belgiumhoz, és a külföldi eljárás lefolytatása lehetetlennek mutatkozik vagy ésszerűen nem várható el a követelés külföldön történő érvényesítése.

Ha a kódex másként nem rendelkezik, hallgatólagos prorogációval is megalapozható a belga bíróságok joghatósága. Ha a belga bíró előtt az alperes perbebocsátkozik, akkor az ellene indított eljárást a bíró lefolytatja, kivéve, ha az alperes elsődlegesen csak abból a célból jelent meg, hogy a joghatóság hiányát kifogásolja. A bíróság mérlegelési lehetősége a prorogáció hallgatólagos formájánál is vezethet az eljárás megtagadásához. Azaz, ha a pernek az összes körülmény alapján semmilyen jelentős kapcsolata nincs Belgiummal, akkor a bíró nem köteles lefolytatni az eljárást.

A munkaszerződések és a fogyasztói szerződések vonatkozásában a kódex a joghatósági megállapodás lehetőségét korlátozza. Egy ilyen klauzula a munkavállalóval, illetve a fogyasztóval szemben csak akkor hatályos, ha a jogvita felmerülését követően kötötték meg.

Egy sajátos újdonsága a belga nemzetközi magánjogi kódexnek a külföldi jog alapján alapított *trust* (célvagyon) elismerése, anélkül ugyan, hogy a belga jog alatt ilyen létrehozását megengedné. A *trust* létesítő okirata is tartalmazhat joghatósági kikötést a belga vagy épp külföldi államok bíróságai javára, melyet a fenti szempontok szerint kell megítélni.⁶⁹⁵

A belga jog is külön rendelkezéseket tartalmaz a perfüggőség nemzetközi eseteire vonatkozóan. Ha egy per egy külföldi bíróság előtt már folyamatban van, és előre látható, hogy a külföldi határozatot el lehet ismerni, illetve végre lehet hajtani a belga jog szerint, akkor az ugyanazon felek között ugyanazon tárgyban és alapon Belgiumban indított második perben a bíróság felfüggesztheti a döntéshozatalt mindaddig, míg a külföldi határozatot ki nem hirdették. A bíróságnak az igazságszolgáltatás jó működésére is figyelemmel kell lennie. A belga bíróság megszünteti az előtte folyó pert, ha a külföldi határozat alkalmas a belga nemzetközi magánjogi kódex szerinti elismerésre. Nem kizárólagos kikötésnél ez megfelelően működhet, bírói mérlegelés kérdése azonban az igazságszolgáltatás jó működése. Ha azonban a külföldi fórum a belga bíróságok javára szóló kizárólagos kikötés ellenére jár el, a belga eljárás felfüggesztésére nem kerülhet sor.

Ami a külföldi határozatok elismerését illeti, nemzetközi egyezményt vagy viszonyosságot nem követelnek meg. Ha azonban a belga bíróságoknak kizárólagos joghatóságuk volt a jogvita eldöntésére, akkor a külföldön hozott határozatot nem ismerik el (25. cikk)

A *német* jogban a joghatósági megállapodás nem válik külön az illetékességi megállapodásoktól. A részletes szabályokat a német polgári eljárásjogi kódex, a ZPO tartalmazza. A 38. cikk (1) bekezdése értelmében korlátozás nélkül csak a kereskedelmi élet szereplői, a közjogi jogi személyek és a közjogi különvagyon köthetnek olyan megállapodást, melynek értelmében az egyébként nem illetékes elsőfokú bíróságot illetékességgel ruházzák fel. A kikötés megtehető kifejezetten, de hallgatólagosan is, feltétel azonban, hogy valamennyi fél az említett kategóriák valamelyikébe tartozzon. Ha legalább az egyik fél nem tartozik ebbe a körbe, akkor a német bíróságok illetékessége általános jelleggel csak a jogvita felmerülését követően

⁶⁹⁵ Patrick Wauetlet: Le nouveau droit international privé belge. Forum Financier/Droit Bancaire et Financier 2005/II. <http://www.stibbe.nl/upload/b6e39f010770277f0c012dfd.pdf> (2006. október 27.)

köthető ki. Ekkor kötelező a kifejezett és írásbeli megállapodás. Ugyanakkor arra is van lehetőség, hogy még a jogvita felmerülését megelőzően arra az esetre kössék ki a német bíróság illetékességét, ha a jövőbeli alperes a lakóhelyét vagy szokásos tartózkodási helyét a szerződéskötés után külföldre helyezi, vagy lakóhelye, illetőleg székhelye a kereset benyújtásának időpontjában nem ismert. A kikötésnek szintén kifejezettnek és írásbelinek kell lennie. [38. cikk (3) bekezdés]

Az említetteken kívül ki lehet köti valamely német bíróság illetékességét, ha a felek legalább egyikének nincs Németországban lakóhelye [38. cikk (2) bekezdés]. Az időpont szempontjából mind a megállapodás, mind a keresetindítás irányadónak tekintendő, de a későbbi változások figyelmen kívül maradnak.⁶⁹⁶ Az állampolgárságnak ugyanakkor nincs jelentősége. A kikötés formájára vonatkozóan a ZPO írásbeliséget vagy írásbeli megerősítéssel szóbeliséget ír elő. Ebben az esetben – szemben a különleges személyi körbe tartozó felek megállapodásával – az illetékes bíróság meghatározásában a felek keze igen jelentősen meg van kötve: ha ugyanis valamelyik félnek van általános belföldi illetősége, akkor csak az a bíróság választható, amelynél a belföldi félnek az általános illetősége van, vagy a választás különös illetékességet alapoz meg. Ha ugyanakkor mindkét fél külföldi illetőségű, akkor a feleket megilleti a szabad választás joga. Kikötéssel már a jogvita felmerülését megelőzően is lehet élni.

Mindegyik fordulat szerint előírás, hogy csak meghatározott jogviszonyból származó jogvitákat utalhatnak a felek a kikötött bíróság elé.⁶⁹⁷ Nincs lehetőség kikötésre olyan nem vagyoni jogi ügyekben, amelyek a követelés értékére tekintet nélkül a helyi bíróságok (Amtsgericht) hatáskörébe tartoznak, illetve ha a törvény kizárólagos illetékességet ír elő. (40. cikk)

Mint látható, a német jog is a prorogáció oldaláról közelíti meg a kikötéseket. A gyakorlat szerint azonban a derogációs joghatás tekintetében is ugyanezeket a szabályokat kell alkalmazni. Ez pedig azt is jelenti, hogy külföldi fórumok is kiköthetők, mellyel az egyébként joghatósággal rendelkező német bíróságok eljárása kizárható. A 38. cikk (1) bekezdésében szereplő személyek Jayme⁶⁹⁸ szerint akkor is megfoszthatják a német bíróságokat joghatóságuktól, ha a jogvitának egyébként semmilyen nemzetközi eleme nincs, miután a ZPO-nak ez a rendelkezése ilyen követelményt nem támaszt. Más szerzők azonban megkövetelik a derogációs hatás végett a nemzetközi elem fennállását.⁶⁹⁹ Egyébként követik a más államokban

⁶⁹⁶ Baumbach – Lauterbach – Albers – Hartman: Zivilprozessordnung. 59. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2001, 117. oldal

⁶⁹⁷ Heinrich Nagel – Peter Gottwald: Internationales Zivilprozessrecht. 5. neubearbeitete Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2002, 187. oldal

⁶⁹⁸ Erik Jayme: Les clauses attributives de juridiction – Convention de Bruxelles et droit allemand. (in: Le contrat international dans les relations juridiques franco-allemand. Rapport sur le Vingt-et-unième Séminaire Commun des Facultés de Droit de Montpellier et de Heidelberg 18-30 juin 1898), Heidelberg, 1990, 19. oldal

⁶⁹⁹ Rolf. A Schütze: Deutsches Internationales Zivilprozessrecht unter Einschluss des Europäischen Zivilprozessrechts. 2., völlig neu bearbeitete Auflage, Verlag Gruyter Recht, Berlin, 2005, 98. oldal

is megfigyelhető tendenciát, mely szerint a megállapodásnak nem érvényességi feltétele, hogy a kikötött fórum és a jogvita között bármilyen tényleges kapcsolat álljon fenn.⁷⁰⁰

Az alkalmazandó jog tekintetében a következőképpen osztják meg a kérdéseket: a *lex fori*, azaz a német jog szerint ítélik meg a kikötés megengedhetőségét, az eljárási hatályokat és a formai követelményeket. Ez a megközelítés abból a felfogásból táplálkozik, mely szerint a kikötés egy olyan anyagi jogi szerződés, mely a felek eljárási kapcsolatára vonatkozik.⁷⁰¹ Jayme szerint a megengedhetőség tekintetében indokolt is a *lex fori* alkalmazása, vitatható azonban a formára vonatkozó kiterjesztése. Korábban nem ez volt a gyakorlat, hisz a formát is a klasszikus nemzetközi magánjogi szabályok szerint kijelölt jog alapján ítélték meg. Jayme úgy látja, az alakításoknak a *lex fori* alapján történő megítélése valószínűleg arra vezethető vissza, hogy joghatósági kikötés szabályai a polgári eljárásjogi kódexben találhatók.⁷⁰² A jelenleg követett gyakorlat értelmében csak a megállapodás létrejöttét és érvényességét vizsgálják a kollíziós jog által a szerződésre kijelölt jog alapján. Megfigyelhető a tendencia, mely a kikötésre a főszerződésre alkalmazandó jog (*lex causae*) alkalmazását rendeli. Ennek körében pedig a klauzulára a Római Egyezményt is alkalmazzák. Más felfogás szerint viszont a főszerződés és a joghatósági megállapodás kapcsolata nem szükségképpen, s különböző célokat is szolgálnak. Ezért a kikötés súlypontjára tekintettel a választott fórum jogát kell alkalmazni a joghatósági megállapodásra.⁷⁰³

A fent említett megengedhetőségi követelményeken túl a német bírói gyakorlatban is megfigyelhető az imperatív német szabályok érvényesítése akár a joghatósági kikötésekkel szemben is. Egy angol bíróságok javára szóló kikötést például azért tekintett érvénytelennek a szövetségi bíróság, mert az angol bíróságok nem alkalmazták volna a tőzsdére vonatkozó imperatív német normákat. A joghatósági kérdésekbe tehát az alkalmazandó joggal összefüggő problémák is belekevernek, hasonlóan, mint például az amerikai vagy az angol bíróságoknál láthattuk.

Ami a joghatósági megállapodás joghatásait illeti, a kikötés tartalmának értelmezése révén döntenek a kizárólagos vagy nem kizárólagos jellegről. Ha azonban ez alapján nem lehetne dönteni, akkor a bírói gyakorlatban a klauzulát nem tekintik kizárólagosnak.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Rolf. A Schütze: Deutsches Internationales Zivilprozessrecht unter Einschluss des Europäischen Zivilprozessrechts. 2., völlig neu bearbeitete Auflage, Verlag Gruyter Recht, Berlin, 2005, 99. oldal; Heinrich Nagel – Peter Gottwald: Internationales Zivilprozessrecht. 5. neubearbeitete Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2002, 188. oldal. A szerző ugyanakkor utal egy bírósági döntésre, mely ezzel ellentétes megállapításra jutott.

⁷⁰¹ Bernd von Hoffmann – Karsten Thorn: Internationales Privatrecht. Verlag C. H. Beck, München, 2005, 90. oldal

⁷⁰² Erik Jayme: Les clauses attributives de juridiction – Convention de Buxelles et droit allemand. (in: Le contrat international dans les relations juridiques franco-allemand. Rapport sur le Vingt-et-unième Séminaire Commun des Facultés de Droit de Montpellier et de Heidelberg 18-30 juin 1989), Heidelberg, 1990, 21. oldal

⁷⁰³ Bernd von Hoffmann – Karsten Thorn: Internationales Privatrecht. Verlag C. H. Beck, München, 2005, 89-90. oldal

⁷⁰⁴ A német gyakorlatban is megvolt azonban a hajlandóság arra, hogy a kikötés joghatásának értelmezése során a *lex contractus* alkalmazzák. (Lásd a szövetségi legfelsőbb bíróság egyik 1968-as döntését, melyet O. Kahn-Freund idézett. In: Otto Kahn-Freund: Jurisdiction Agreements: Some Reflections. The International and Comparative Law Quarterly 1977 Vol. 26., 830. oldal)

A ZPO 39. §-a teremt lehetőséget az illetékesség perbebocsátkozással történő megalapozására, mely ezáltal kiterjed a joghatóság megalapozására is. Ez azáltal történik meg, hogy az alperes a per fő tárgya tekintetében szóban perbebocsátkozik, s nem vitatja a bíróság illetékességének (joghatóságának) hiányát. A helyi bíróságok előtt (Amtsgericht) azonban erre csak akkor van mód, ha a bíróság erre megfelelően utalt. Ha ez elmarad, az alperesi perbebocsátkozás nem alapozza meg a joghatóságot.⁷⁰⁵ További korlátozást jelent, hogy ha kizárólagos illetékesség áll fenn, illetve, ha nem vagyoni jogvitákról van szó, a hallgatóság alávetés az illetékesség megalapozására nem alkalmas.

Dániában is lehetőség van nemzetközi ügyekben a joghatóság kikötésére, méghozzá formai követelmények nélkül: akár írásban, szóban, kifejezetten avagy hallgatóságosan megállapodhatnak a felek az eljáró fórumban. A rendszerint felmerülő probléma a dán bíróságok előtt is az általános szerződési feltételekbe foglalt kikötések megítélése. A gyakorlat szerint üzletemberek által kötött szerződések esetén az ÁSZF-be foglalt kikötés is köti a másik felet, továbbá akkor is, ha a felek között huzamosabb ideig tartó kereskedelmi kapcsolat alakult ki, illetve ha a joghatósági megállapodás szokásos az adott kereskedelmi ágazatban. Kontinentális államtól némileg furcsa, hogy alkalmazták a *forum non conveniens* szabályát, ugyanakkor kikötés esetén erre tekintettel az eljárást nem szokták megtagadni.⁷⁰⁶

Az **olasz jogban** az 1995. évi nemzetközi magánjogi törvény hozott lényeges változásokat a joghatósági kikötéseket érintően. A felek fórum-választó megállapodásához sokkal liberálisabban állnak hozzá, mint korábban, különösen az olasz bíróságok joghatóságának lerontása tekintetében.⁷⁰⁷ A felek kiköthetik egy külföldi fórum joghatóságát, s így kizárhatják az olasz bíróságokét, ha az ügy átruházható jogokkal kapcsolatos és a megállapodás írásba lett foglalva. Az olasz joghatóság kikötésére is mód nyílik, de csak írásban. Ismerik emellett a joghatóság hallgatóságos megállapodással történő megalapozását is, azaz lefolytatható az eljárás – egyéb joghatóság hiányában –, ha az alperes első védekezésében nem kifogásolja a joghatóság hiányát, hanem perbebocsátkozik. Ha azonban az alperes nem jelenik meg a tárgyaláson, akkor a bírónak hivatalból kell megállapítania joghatósága hiányát.⁷⁰⁸

Hollandiában is elismerik a joghatósági megállapodásokat, vonatkozzon az akár a holland, akár külföldi bíróságokra.⁷⁰⁹ Kikötésre akkor is lehetőség van, ha a felek semleges

⁷⁰⁵ Heinrich Nagel – Peter Gottwald: Internationales Zivilprozessrecht. 5. neubearbeitete Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2002, 197. oldal

⁷⁰⁶ Encyclopedia of International Commercial Litigation – Denmark. ([Ed.: Sir Anthony Colman] Kluwer, EICLIT 1/2001, 6. oldal)

⁷⁰⁷ Ezt megelőzően meglehetősen merev szabályok érvényesültek Olaszországban. Az olasz bíróság joghatóságát kizárólag vagyoni jogi ügyekben lehetett kizárni megállapodással, és csak akkor, ha a felek mindegyike külföldi volt, illetve ha az egyik fél külföldi, a másik pedig egy olyan olasz állampolgár volt, akinek sem lakóhelye, sem tartózkodási helye nem volt Olaszországban. (Joseph M. Perillo: Selected Forum Agreements in Western Europe. The American Journal of Comparative Law 1964, Vol. 13. No. 1-4, 165. oldal)

⁷⁰⁸ Tito Ballarino – Andrea Bonomi: The Italian Statute on Private International Law of 1995. Yearbook of Private International Law 2000 Vol. 2., 106. oldal

⁷⁰⁹ Ez nem volt mindig így. Az 'American Foreign Law Association' 1964. évi ülésén J. M. Perillo külön kitért arra, hogy a holland bíróságok joghatóságát megállapodással megalapozni, avagy megvonni nem lehetett. Egy ilyen

fórumot kívánnak választani, hacsak hiányzik valamilyen ésszerű érdek, mely ezt alátámasztaná. A forma megítélésénél vagy a *lex causaet* vagy a *lex loci actust* alkalmazzák. A megállapodásokat egyébként a holland jog nem köti alaki előírásokhoz. Ha az említett jogok valamelyike nem ír elő formai követelményt, akkor csak az „anyagi érvényességet” vizsgálják a *lex causae* alapján. Úgyszintén a *lex causae* jön figyelembe a megállapodás érvényességének, létezésének megítélése során.⁷¹⁰ J. J. Fawcett több, nyolcvanas évekből eredő bírósági döntésre hivatkozva emellett kiemeli, hogy a holland bíróságok diszkrecionális jogkörrel bírnak annak eldöntésénél, vajon eljárjanak-e a kikötés alapján.⁷¹¹ Hollandiában is megalapozható a joghatóság perbebocsátkozással.

kikötés hatálytalan maradt, mivel a joghatóságot csak törvény szabályozhatta. (Joseph M. Perillo: Selected Forum Agreements in Western Europe. The American Journal of Comparative Law 1964, Vol. 13. No. 1-4, 164. oldal). Lásd még holland jog fejlődését a joghatósági kikötések tekintetében: R. Ch. Verschuur: Forum Choice and Jurisdiction of Dutch Courts in International Matters. Some Recent Developments. Contributions in honour of Jean Gergoes Sauveplanne. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, 1984, 263-275. oldal

⁷¹⁰ Encyclopedia of International Commercial Litigation – The Netherlands. ([Ed.: Sir Anthony Colman] Kluwer , EICLIT 1/2002, 10. oldal)

⁷¹¹ J. J. Fawcett Declining Jurisdiction in Private International Law. Oxford, 1995, 58. oldal (www.hcch.net, 2007. december 30.)

VIII. FEJEZET

KÍSÉRLETEK VILÁGMÉRETŰ NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK ELFOGADÁSÁRA A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSROL: A HÁGAI EGYEZMÉNYEK

A fragmentált nemzeti szabályokból eredő problémák megoldására születtek már regionális szintű válaszok. Számunkra a legjelentősebb természetesen a Brüsszel I. rendelet és a jövőbeni új Luganói Egyezmény, de – mint arról már szó esett –, hasonló törekvések jelentek meg a latin-amerikai államok, illetve a volt szovjet tagállamok részéről. A gazdasági kapcsolatok globalizációjával ugyanakkor még ezek sem képesek lépést tartani, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy egyes, a világkereskedelemben meghatározó szerepet játszó államok, mint például az Amerikai Egyesült Államok, az ilyen regionális integrációs folyamatokon is kívül maradtak.

Időről-időre ezért felmerült az igény olyan multinacionális egyezmények elfogadására, melyek legalább a joghatósági megállapodások tekintetében minél több államra kiterjedően biztosítják a felek joghatóság-választó megállapodásának érvényesülését, valamint a kikötött bíróság határozatának a többi részes államban való elismerését és végrehajtását. Az egyezmények kidolgozásának műhelyévé a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia (HCCH) vált.

VIII. 1. A HÁGAI NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI KONFERENCIA ÉS AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG KAPCSOLATA

A HCCH által a témában kidolgozott egyezmények bemutatását azért is fontosnak tartom, mert a Konferencia és a Közösség között a nemzetközi magánjogi tárgyú egyezmények kidolgozása során mindig is szoros együttműködés, s ezáltal erős kölcsönhatás alakult ki. Képviselőik – tanácskozási, megfigyelői joggal – kölcsönösen részt vettek az általuk kidolgozott egyezmény-tervezetek előkészítésében. A HCCH és a Közösség egymáshoz való viszonyának átgondolása azonban elkerülhetetlenné vált akkor, amikor az Amszterdami Szerződéssel a polgári ügyekben való együttműködés a harmadik pillérből átkerült az első pillérbe, azaz közösségi ügygé vált. A Közösség kizárólagos, illetve a tagállamokkal megosztott hatáskörének kérdése a HCCH tevékenységében való részvétellel, illetve a nemzetközi egyezmények megkötésével kapcsolatos gyakorlati problémákat vetett fel – a korábbi informális részvétel elégtelenné vált.

A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia Alapszabályának módosítását követően⁷¹² az Európai Közösség 2007. április 3-án – mint regionális gazdasági integrációs szervezet

⁷¹² Lásd a 2005. július 12-én előterjesztett módosító javaslatot. (www.hcch.net, 2007. december 30.)

(*'Regional Economic Integration Organisations'* - REIO) – tagja lett a Konferenciának.⁷¹³ csatlakozásának lehetőségét teremti meg.

VIII. 2. A HÁGAI NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI KONFERENCIA ÁLTAL KIDOLGOZOTT EGYEZMÉNYEK A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRÓL

A jelen dolgozat tárgyát képező joghatósági megállapodásokkal kapcsolatosan több hágai egyezmény is született: egyesek tárgya kifejezetten a fórum-választás volt, míg mások csak egyéb rendelkezések mellett szabályozták a kikötéseket. Az előbbi csoportba tartozik az 1958-as testi ingó dolgok nemzetközi adásvételénél kikötött szerződési fórumról szóló egyezmény, az 1965-ös, valamint a 2005-ös joghatósági kikötésről szóló egyezmény, az utóbbiba pedig az 1971-es egyezmény a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról polgári és kereskedelmi ügyekben. A továbbiakban ezekről, különösképpen pedig a legfrissebb, 2005-ös egyezményről lesz részletesebben szó, annak ellenére, hogy Magyarország egyik egyezménynek sem lett részese, sőt, eddig csak egy egyezmény lépett hatályba. A többszöri próbálkozás és az eddigi kudarcok ugyanakkor sok érdekességre rávilágítanak, ezért nem mellőzhető ismertetésük.

VIII. 3. AZ 1958-AS TESTI INGÓ DOLGOK NEMZETKÖZI ADÁSVÉTELÉNÉL KIKÖTÖTT SZERZŐDÉSI FÓRUMRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY

A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia Nyolcadik Ülésszakán, 1958-ban dolgozták ki a fórumválasztással kapcsolatos első egyezményt, mely tárgyát tekintve az 1955. június 15-én aláírt, a testi ingó dolgok nemzetközi adásvételére alkalmazandó jogról szóló egyezményhez kapcsolódott. Bár ez utóbbit tizenegy állam írta alá, és 1964. szeptember 1-jén hatályba is lépett, az előbbivel kapcsolatban ilyen eredményről nem lehetett beszámolni: csupán négy állam⁷¹⁴ írta alá, de soha nem lépett hatályba.

Az 1958-as egyezmény jellegét tekintve úgynevezett dupla egyezmény volt, azaz direkt módon szabályozta a joghatóságot, valamint rendelkezéseket tartalmazott a választott fórum által hozott határozatok elismerésére, illetve végrehajtására vonatkozóan. Tárgyi hatálya (1. cikk) kizárólag az áruk nemzetközi adásvételére terjedt ki. Maga a normaszöveg nem definiálta pozitív módon, mitől lesz nemzetközi jellegű az adásvétel, de rögzítette, hogy a feleknek az alkalmazandó jogra, a bírósági joghatóságra vagy a választottbíró hatáskörére vonatkozó pusztán nyilatkozata ehhez nem elegendő.

A fórum kiválasztásának mindkét formáját, azaz a kifejezett és a hallgatólagos alávétést is ismerte az egyezmény. A 2. cikk szerint, ha a felek kifejezetten kikötötték az egyik szerződő állam egy bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát azon jogviták elbírálására, melyek a nemzetközi adásvételi szerződésből a szerződő felek között már felmerült vagy jövőben

⁷¹³ A Tanács határozata (2006. október 5.) A Közösségnek a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferenciához való csatlakozásáról (2006/719/EK) HL L 297., 2006.10.26., 1-14. o.

⁷¹⁴ Ausztria, Belgium, Németország és Görögország

esetlegesen felmerülhetett, akkor ez a bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezett, és minden más bíróságnak meg kellett állapítania joghatóságának hiányát, kivéve, ha az alperes egy másik bíróság előtt perbebocsátkozott. (3. cikk) Ha szóbeli adásvételi szerződésbe foglalták a fórumválasztást, akkor a kikötés csak akkor volt érvényes, ha azt az egyik fél (vagy ügynök) írásbeli nyilatkozattal nyilvánította ki vagy erősítette meg anélkül, hogy ezt kifogásolták volna. Ugyanakkor, ha az alperes olyan szerződő állam bírósága előtt jelent meg, amelynek a 2. cikk szerinti kikötés miatt nem volt joghatósága, de amelynek saját joga lehetővé tette a joghatóság megállapítását, akkor úgy tekintették, hogy elfogadta ennek a bíróságnak a joghatóságát, kivéve, ha csak a joghatóság kifogásolása, vagy a lefoglalt áruk védelme érdekében jelent meg a bíróság előtt, illetve azért, mert a foglalás veszélye állt fenn, vagy hogy a foglalás feloldását kérje. (3. cikk)

Az egyezmény a kifejezett vagy hallgatólagos alávetés alapján joghatósággal rendelkező bíróság által hozott határozatnak másik szerződő államban történő elismerését és végrehajthatóvá nyilvánítását az érdemi felülvizsgálat lehetőségének tilalmával írta elő, ha az elismerésnek, illetve a végrehajtásnak általánosan elismert feltételei teljesültek. Az egyéb feltételek mellett a határozatot így akkor lehetett elismerni, ha a feleket szabályszerűen idézték, képviselték, vagy nyilvánították mulasztónak a származási állam joga szerint, illetve mulasztási ítéletnél a mulasztó fél a védekezésre való felkészüléshez megfelelő időben szerzett tudomást a keresetről. Ha a felperes hibáján kívül azért nem lehetett egy másik szerződő államban elismerni a határozatot, mert az elismerésnek az imént említett feltétele nem teljesült, a kikötés többé nem fosztotta meg a felperest attól, hogy abban az államban, ahol az elismerést megtagadták, ugyanazon igény iránt újabb keresetet indítson.

VIII. 4. AZ 1965-ÖS EGYEZMÉNY A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRÓL^{715, 716}

Már 1957-ben, tehát még azelőtt, hogy az előző egyezményt elfogadták volna, az osztrák kormány a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia Állandó Irodájához ('Bureau Permanent') intézett levelében kifejezésre juttatta azon óhaját, hogy a Konferencia egy olyan egyezmény kidolgozását vegye fel a munkatervébe, mely általában a polgári és kereskedelmi ügyek területén rendezné a kikötött joghatóságot, illetve a kikötött bíróság által hozott határozatok elismerését és végrehajtását. Ugyanekkor érkezett egy másik kérés is, méghozzá az Európa Tanácstól, melynek értelmében a Konferenciát arra kérték, készítsen elő egy egyezményt általában a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozóan polgári és kereskedelmi ügyekben.

⁷¹⁵ Az egyezmény angol neve 'Convention on the Choice of Court', francia elnevezése pedig 'La Convention sur les accord d'élection de for', melyek a bíróság, illetve fórumválasztásként fordíthatók. Miután nemzetközi ügyekben való fórumválasztást szabályoz az egyezmény, a pontosság kedvéért helyesebbnek láttam joghatósági megállapodásról beszélni.

⁷¹⁶ A jelen egyezmény bemutatása a Lars T. Welamson által készített jelentés (innenről kezdve Welamson jelentés) alapján készült. 'Convention sur les accords d'élection de for – Projet adopté par la Dixième Session et rapport explicatif de M. L. Welamson', Tirage à part des Actes et Documents de la Dixième Session (1964) Tome IV: For contractuel, Bureau Permanent de la Conférence, La Haye, Février 1966

Mindkét javaslat támogatásra talált, melynek eredményeképp előbb a végrehajtással kapcsolatos szimpla (*single convention*) egyezmény tervezete készült el, miután az akkori feltételek mellett egy dupla egyezmény (*double convention*) elfogadása kivitelezhetetlen volt. Nem akarták azonban elvetni az osztrák javaslatot sem abban a reményben, hogy ezen a speciális területen mégis megalkothatnak egy dupla egyezményt. Ennek felderítésére felállítottak egy *ad hoc* bizottságot, mely rövidesen elkészített egy előzetes tervezetet. A két egyezmény kidolgozása lényegében párhuzamosan folyt, s egyes kérdések mindkét előkészítő bizottság előtt egyaránt felmerültek.

A párhuzamos munkálatok miatt a joghatósági kikötésről szóló végleges egyezményből a választott fórum által hozott határozatok elismerésének és végrehajtásának szabályai kimaradtak, és csupán a szerződő államok nemzeti jogára történt utalás. A végrehajtásra vonatkozó rendelkezések kizárásának okát abban jelölték meg, hogy amennyire csak lehetséges, el kell kerülni a számításba jövő elismerési és végrehajtási szabályok megsokszorozódását: beleértve az államok belső jogát, az általuk kötött kétoldalú egyezményeket, és a készülőben lévő hágai végrehajtási egyezményt. Bár nem zárták ki, hogy a későbbiekben a kikötéses joghatóságra vonatkozó egyezményt elismerési és végrehajtási szabályokkal egészítsék ki, erre soha nem került sor. Mint ahogy nem került szinkronba ez az egyezmény a később elfogadott 1971-es végrehajtási egyezménnyel sem. Így azonban meglehetősen csonka maradt, hisz alapvetően csak a kikötés prorogációs és derogációs hatásainak érvényesülését biztosította. Nem csoda hát, hogy egyetlen állam, Izrael írta csupán alá, s hatályba soha nem lépett.

Az egyezmény tárgyi hatálya a nemzetközi jelleggel bíró polgári és kereskedelmi ügyekben kötött joghatósági megállapodásokra terjedt ki. A nemzetközi jelleg definiálása az egyezményből kimaradt annak pontos meghatározhatatlansága miatt. Annyi bizonyos volt, hogy az egyezménynek a tisztán belföldi ügyekre való alkalmazása, amikor a 'természetes kompetencia' kizárólag egyetlen állam egy vagy több bíróságához köthető, az adott állam belügyeibe való beavatkozásnak minősülne, így azt kerülni kellett. Welamson szerint – figyelemmel a prorogációs és a derogációs hatásra, valamint a perfüggőségi szabályra – csak akkor lehetett belföldinek tekinteni a fórumválasztást, ha az nemzetközi szinten nem hozott létre, és nem zárt ki joghatóságot.⁷¹⁷ Ez alapján tehát maga a kikötés is létrehozhatta a nemzetközi elemet, nem kellett annak feltétlenül a jogviszony vagy jogvita elemeiből erednie. A nemzetközi elem fennállásának időpontja szempontjából a szerződéskötést tekintették irányadónak.

Az egyezmény – alkalmazhatósága tekintetében – általánosságban kizárta az állampolgárság figyelembevételét. Minden olyan nemzeti szabály, mely az adott állam állampolgárainak általános jelleggel megtiltotta, hogy ennek az államnak a joghatóságát megállapodásukkal kizárják, figyelmen kívül maradt. A konvenció alkalmazhatóságát azonban egyéb feltételhez, mint például a felek lakóhelyéhez, székhelyéhez nem kötötték.

⁷¹⁷ Welamson jelentés 16. oldal

Nem definiálták, mi minősül polgári és kereskedelmi ügynek, de kivontak néhány területet az egyezmény hatálya alól: a természetes személyek személyállapotát, valamint jog- és cselekvőképességét, a családi jogi kérdéseket beleértve a szülők és gyermekeik, valamint a házastársak egymás közötti személyi és vagyoni jogait és kötelezettségeit, az ezeken kívüli tartási jogviszonyokat, az öröklési jogot, a csőd kérdéseit, csődegyezségi és hasonló eljárásokat, beleértve az ezekből eredő, valamint az adós cselekményeinek érvényességével kapcsolatos határozatokat, végül az ingatlanokra vonatkozó dologi jogokat.

A felek egy meghatározott jogviszonnyal kapcsolatosan felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogviták elbírálására megállapodásukkal kiköthették vagy egy szerződő állam bíróságainak joghatóságát, mikor is a konkrétan eljárni jogosult bíróságot ennek az államnak a belső joga határozta meg, vagy egy szerződő állam kifejezetten megnevezett bíróságának joghatóságát, feltéve, hogy ez a bíróság ezen állam belső joga szerint jogosult volt eljárni. Maga a szöveg az eljárási jogosultságot (*compétence*) tovább nem részletezte, de Welamson jelentéséből kiderül, ezzel a különböző elbírálási fokok és az ügyek természete szerinti hatáskörmegosztás (*compétence ratione materiae*) felek által történő átszabását igyekeztek kizárni.⁷¹⁸

Ha a felek egy állam bíróságainak joghatóságát kötötték ki általában, akkor – ahogy erre a szöveg is utal – ennek az államnak a belső joga jelölte ki az eljárni jogosult bíróságot. Mit kellett tenni, ha nem volt ilyen szabály, s ennélfogva illetékes bíróság? A Welamson jelentés szerint ilyenkor a felperes valamennyi hatáskörrel rendelkező bíróság közül szabadon választhatott, mely nem jelentette volna az államok érdekeinek csorbítását, hisz azoknak bármikor lehetőségük lett volna olyan rendelkezés elfogadására, mely rendezi ilyen esetben is az illetékesség kérdését.⁷¹⁹

A szövegből is kitűnően az egyezmény értelmében olyan kikötéssel nem lehetett élni, mely szerint a felek (a felperes) különböző államok bíróságai közül választhattak. Ez nem vonatkozott a nem kizárólagos joghatósági kikötésre. Ha a több bíróság közötti választás lehetőségével éltek a felek a kikötésben, akkor ez nem a megállapodás érvénytelenségét vonta maga után, hanem azt, hogy a konvenció nem volt alkalmazható, azaz az adott állam belső joga szerint kellett megítélni a klauzulát. Érdeemes kiemelni azt is, hogy szintén a nemzeti jogot kellett alkalmazni a nem szerződő államok joghatóságának kikötésére.

Az egyezmény rendezte az alaki és egyéb érvényesség, a tartalmi követelmények, valamint – bizonyos szinten – a megállapodás létrejöttének kérdését is. Természetesen ez volt az előkészítő munkálatok során a leginkább vitatott téma. A 4. cikk szerint csak akkor volt érvényes a joghatósági megállapodás, ha az az egyik félnek a választott fórumot vagy fórumokat kifejezetten meghatározó írásbeli ajánlatának a másik fél által történő elfogadásából eredt. A megállapodás létezését pusztán az alapján nem lehetett vélelmezni, hogy a választott fórum előtt a fél az ellene indított perben nem jelent meg. [4. cikk (1)-(2) bekezdése] Bár az ajánlat

⁷¹⁸ Welamson jelentés 13. oldal

⁷¹⁹ Welamson jelentés 13. oldal

formájára és tartalmára vonatkozóan az egyezmény egyértelmű előírásokat tartalmazott, hisz megkövetelte, hogy írásba foglalják és egyértelműen megjelölje a kikötött fórumot (vagy a választott állam bíróságait). Ugyanakkor az elfogadással szemben támasztott követelményekkel kapcsolatosan csupán azt zárta ki, hogy a bíróság előtti meg nem jelenést elfogadásnak tekintsék. Ez azonban még mindig igen tág teret hagyott az elfogadás megítélése körében. Az előkészítő munkálatok során is csupán annyi iránymutatást adtak, hogy ha a kikötés egy másik szerződés része, akkor nem kell az elfogadásnak kifejezetten a kikötésre (is) vonatkoznia, elég, ha a másik fél a szerződés egészét jóváhagyja. Az eredeti szövegváltozat szerint minden olyan kérdést, melyet az egyezmény nem szabályozott, a kikötött bíróság államának belső joga szerint kellett volna eldönteni.

Érdemes egy rövid kitérőt tenni az *alkalmazandó joggal* kapcsolatosan. A szövegtervezet még úgy rendelkezett, a kikötésnek az egyezmény által nem szabályozott aspektusaira a kikötött bíróság államának jogát kell alkalmazni. A szabály védelmezői álláspontjukat azzal támasztották alá, hogy gyakorlati szempontból egy egységes szabályrendszer biztosítása csak így lehetséges. Az ellenlábasok érvei szerint azonban semmi nem igazolja, hogy a joghatósági megállapodást vitató fél a kikötött fórum jogának legyen alávetve. Veszélyes, sőt, sokkoló lehet a jogbiztonság oldaláról, ha az államot megakadályozzuk, hogy a saját „megfelelő” joga alapján bírálja el azt a kikötést, mellyel a felek kivonják magukat a joghatósága alól. Végül abból az okból kifolyólag, hogy kevés olyan kérdés maradt a nemzeti jogokra, melyet az egyezmény nem szabályoz, az alkalmazandó jogra vonatkozó rendelkezést egy az egyben kihagyták a normaszövegből. Ez pedig azzal a következménnyel járt, hogy minden ilyen esetben az eljáró bíróságnak a saját nemzetközi magánjoga által kijelölt jogot kellett alkalmaznia. Különösen ilyen lehet például a Welamson által is hivatkozott cselekvőképesség.⁷²⁰ De a 4. cikk (3) bekezdése is teret ad a nemzeti jog alkalmazásának, mely kifejezett módon csak az angol szövegváltozatból derül ki.

A 4. cikk (3) bekezdése szerint az a joghatósági megállapodás, mely gazdasági hatalommal való visszaélés eredményeként vagy egyéb tisztességtelen eszközzel született, érvénytelen vagy érvényteleníthető volt. Bár mint láttuk, az az álláspont alakult ki, hogy az egyezményt autonóm módon kell értelmezni, a nemzeti jogokra hagyták az említett magatartásoknak az érvénytelenség abszolút vagy relatív fajtájaként való megítélését.⁷²¹

A felek megállapodása alapján – ellenkező kikötés hiányában – csak a választott fórum járhatott el. [5. cikk (1) bekezdés] A kizárólagos vagy nem kizárólagos jellegnek nem feltétlenül kellett magából a kikötésből kiderülnie, lényegében bármilyen formában lehetett bizonyítani az egyik vagy másik hatást, de kétség esetén a bírónak a *kikötést kizárólagosnak* kellett tekintenie. A kikötött bíróság az egyezmény fő rendelkezései alapján csak akkor állapíthatta meg joghatóságának hiányát, ha bizonyítéka volt arra, hogy egy másik, a joghatósági megállapodással kizárt szerződő állam belső joga szerint a felek, az ügy tárgyánál fogva, nem állapodhattak meg

⁷²⁰ Welamson jelentés 24. oldal

⁷²¹ A francia szöveg szerint: „l'accord d'élection de for n'est pas valable s'il...”, míg az angol szövegváltozat a következőképpen szól: „the agreement on the choice of court shall be void or voidable if...”.

eme állam joghatóságának kizárásában. [5. cikk (2) bekezdése, illetve 6. cikk (2) pontja] A kikötött fórumnak nem kellett külön vizsgálódást tartania ebből a célból, sőt, eljárásának megtagadása a bizonyítékok birtokában is csak lehetőség volt a számára. A joghatóság megállapítására és az eljárás lefolytatására különösen akkor kerülhetett sor, ha a másik szerződő állam belső jogában található tilalmat a kikötött bíróság belső joga nem ismerte. Ez persze pozitív joghatósági összeütközésekhez vezethetett.

A fent elmondottakon túl, a kikötés hatásainak korlátozása céljából a szerződő államok fenntartással élhettek (15. cikk), melynek értelmében, a bíróságuk akár kikötött, akár kizárt fórumként eljárva megtagadhatta a kikötés elismerését, ha a jogvitának semmilyen kapcsolata nem volt a választott fórummal, illetve, ha a kikötött bíróság „nagyon nem lett volna megfelelő” (*seriuosly inconvenient*) az ügy elbírálására. A ’nem megfelelő’ nem feltétlenül csak magára a bíróságra utal, hanem az egyéb körülményekre is, mint a költségek vagy egyéb nehézségek.

A kikötött bíróságon kívül más bíróság azonban nem járhatott el, ha a kikötés kizárólagos volt, hisz ez következett a joghatósági megállapodás derogációs hatásából. Ha a kikötés nem volt kizárólagos, akkor ez természetesen nem érvényesült, a felperes a választott fórum helyett más állam bírósága előtt is indíthatott keresetet. A felek kizárólagos kikötését ugyanakkor figyelmen kívül hagyhatta egy másik szerződő állam bírósága, ha a kizárt bíróság államának belső joga szerint a felek az ügy tárgyára tekintettel ennek az államnak a joghatóságát nem zárhatták ki megállapodásukkal. [6. cikk (2) pontja] Ez a rendelkezés lényegében az államoknak a kizárólagos joghatóság fenntartásából eredő igényével állt összefüggésben, illetve azzal, hogy bizonyos esetekben kizárólagos joghatóság hiányában sem engedték meg a joghatóságban való megállapodást. Az egyezmény az ilyen, a szerződő államok belső jogában található tilalmakkal kapcsolatban csupán egyetlen korlátozást tartalmazott, nevezetesen, hogy az ügy tárgyával legyen kapcsolatos. Pusztán a felek állampolgárságán vagy lakóhelyén alapuló tilalmak nem jöhettek figyelembe. Az ügy tárgyával kapcsolatos korlátozás lehetett azonban például, ha az adott szerződő állam belső joga egyes szerződések, mint például a biztosítás vagy a részletvétel esetén az állampolgársághoz vagy a lakóhelyhez kapcsolódóan zárta ki a joghatósági megállapodásokat.⁷²²

Akkor is eljárhatott egy másik szerződő állam bírósága a kikötött fórum helyett, ha a joghatósági megállapodás az egyezmény 4. cikkének értelmében érvénytelen vagy érvényteleníthető volt. [6. cikk (3) pontja]. Ez nemcsak a 4. cikk (3) bekezdésében foglalt, a gazdasági hatalommal való visszaélésből vagy az egyéb tisztességtelen eszközökből eredő érvénytelenséget foglalta magában, hanem az egész 4. cikk be nem tartásából eredő érvénytelenségeket is. Nem esett szó azonban az egyezmény által nem rendezett, így a nemzeti jogokra tartozó érvénytelenség következményeiről. Ez minden bizonnyal összefüggésben volt azzal, hogy az alkalmazandó jogra vonatkozó mindenféle rendelkezés végülis kikerült a végleges szövegből.

⁷²² Welamson jelentés 22-23. oldal

Az egyezmény csupán a kifejezett alávetést szabályozta, s nem szabályozta a hallgatóságos megállapodást. Ennek rendezését a nemzeti jogokra hagyták. Az 5. cikk rendelkezéseiből azaz, hogy hacsak a felek eltérően nem állapodtak meg, akkor a kikötött fórumon kívül más bíróság nem járhatott el, azt a következtetést vonták le, ez nemcsak a kikötés pillanatában való eltérő megállapodást, de az időben későbbi, akár hallgatóságos megállapodásokat is magában foglalja. A korábbi kifejezett joghatósági kikötést így egy utólagos, hallgatóságos megállapodással felülírhatták a felek.

A 7. cikk a nem kizárólagos joghatósági megállapodások miatt esetlegesen felmerülő párhuzamos eljárások elkerülése végett *perfüggőségi szabályt* vezetett be. Ha a felek megállapodása úgy jelölte meg az eljárni jogosult bíróságot vagy államot, hogy egyben nem zárta ki más államok bíróságainak joghatóságát, akkor a joghatósággal rendelkező bíróságok közül bármelyik előtt folyamatban lévő eljárás, mely egy másik szerződő államban elismerésre alkalmas ítéletet eredményezhetett, ezen utóbbi államban folyó ügyben alapja lehetett a perfüggőségi kifogásnak. Fontos hangsúlyozni, hogy szemben például a közösségi Bíróság gyakorlatával, a *lis pendens* szabálya csak akkor volt alkalmazandó, ha a felek nem kizárólagos joghatósággal éltek, mert érvényes kizárólagos kikötés esetén másik állam eljárási jogosultsága vagy az alperes perbebocsátkozásán, vagy a 6. cikk (2) pontján alapulhatott. A Welamson jelentés szerint az első esetben azért nem kellett alkalmazni a perfüggőségi szabályt, mert a felek a korábbi kizárólagos megállapodásukkal kölcsönösen felhagytak, míg az utóbbi esetben – bár erre kifejezett utalás a szövegben nincs –, ha az egyik bíróság már belső jogának tilalmára tekintettel figyelmen kívül hagyta a kikötést, akkor az 5. cikk (2) bekezdését a választott fórumnak is *a fortiori* alkalmaznia kellett.

Ahogy az 1958-as egyezmény is számításba vette, elvileg kialakulhatott az a nem kívánt helyzet, hogy a kikötött fórum határozatát egy másik szerződő állam nem ismerte el, illetve nem hajtotta végre, így a felperes valódi jogvédelem nélkül maradhatott, hisz a kikötés elzárta attól, hogy ez utóbbi államban indítson eljárást. Ennek megoldására a 10. cikk lehetővé tette, hogy ha a választott fórum által hozott határozatnak egy másik szerződő államban való elismeréséhez, illetve végrehajtásához szükséges feltételek nem teljesülnek, akkor bármelyik fél ebben az államban új eljárást indíthasson. Összevetve a korábbi egyezmény szövegével, látható, hogy ott az új eljárás megindításának feltétele az elismerés és végrehajtás tényleges, a fél szabályszerű idézésének elmulasztásán, illetve mulasztási ítélet esetén az alperesnek a keresetről a védekezésre való felkészüléshez nem megfelelő időben történő tudomásszerzésén alapuló megtagadása volt, míg az 1965-ös egyezmény ennél lazábban fogalmazott. Elegendő volt ugyanis egy új keresetindításhoz az, hogy az elismerés és végrehajtás feltételei nem teljesültek a másik szerződő államban, vagyis nem kellett hozzá a tényleges megtagadás. Ezeknek a követelményeknek a vizsgálata lényegében ennek a másik szerződő államnak a bíróságára maradt, de nem a végrehajtás részeként, hanem az új eljárás keretében.

VIII. 5. AZ 1971-ES ELISMERÉSI ÉS VÉGREHAJTÁSI EGYEZMÉNY⁷²³

Az 1971-ben megkötött⁷²⁴, és 1979-ben *hatályba lépett* egyezmény egy ún. bilaterizált szimpla egyezmény volt. Szimpla, miután csak indirekt joghatósági normákat tartalmazott, azaz a joghatósági szabályok csak a külföldi határozatok elismerése és végrehajtása során jutottak szerephez. És bilaterizált, mivel az egyezmény aláírásán túl a részes államoknak kiegészítő megállapodást kellett kötniük egymással, mellyel lényegében azt kívánták biztosítani, hogy az elismerés és a végrehajtás kedvező szabályainak alkalmazását csak az államok által külön meghatározott másik államok viszonylatában tegyék lehetővé. (21. cikk)

Az egyezmény hatálya a polgári és kereskedelmi ügyekre terjedt ki, de kivonták ebből a körből a természetes személyek cselekvőképességét, személyállapotát, családi jogi kérdéseket, beleértve a szülők és gyermekek valamint a házastársak egymás közötti személyi és vagyoni jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatos ügyeket, jogi személyek létezésével és létrehozásával, szerveinek, tisztségviselőik jogaival kapcsolatos ügyeket, a tartást, az öröklési jogot, a csőd és hasonló eljárásokat, a szociális biztonsággal kapcsolatos ügyeket, valamint a nukleáris károkkal és sérelmekkel kapcsolatos kérdéseket. Az egyértelműség kedvéért azt is rögzítették, hogy az egyezmény hatálya nem terjed ki semmilyen adó, vám vagy büntetés (bírság) megfizetésével kapcsolatos határozatra.⁷²⁵

A joghatóságot szabályozó 10. cikk (5) bekezdése a kifejezett, (6) bekezdése pedig a hallgatóságos joghatósági megállapodást szabályozta. Eltérést a korábbi két egyezményhez képest – többek között – annyiban hozott, hogy mivel csak az elismerés és a végrehajtás követelményeként szabályozta a joghatóságot, a határozatot hozó bíróság eljárási jogosultságáról való kifejezett vagy hallgatóságos megállapodást nem kötötte kifejezetten nemzetközi jelleghez.⁷²⁶

A kifejezett joghatósági megállapodásra vonatkozó rendelkezés alapját a Brüsszeli Egyezmény akkori tervezeteiben szereplő szabály képezte. A végső szöveg kialakításakor a tervezettől azonban jelentős mértékben eltértek, mely így a következőképpen került megfogalmazásra: a származási állam bíróságát az egyezmény céljából úgy kell tekinteni, mint ami rendelkezik joghatósággal, ha a felek írásbeli vagy ésszerű időn belül írásban megerősített szóbeli megállapodással megegyeztek abban, hogy meghatározott jogviszonyukból származó, már felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogvitájukat alávetik a származási állam bírósága

⁷²³ Kifejezetten a végrehajtási egyezmény kidolgozása és elfogadása végett egy rendkívüli ülészak összehívására került sor 1966-ban. Az egyezményhez M. Ch. N. Fragistas készített magyarázó jelentést (innenről Fragistas jelentés), mely alapját képezi az egyezmény vonatkozó rendelkezéseinek bemutatásának. 'Convention sur la reconnaissance et l'exécution des jugements étrangers en matière civile et commerciale. Projet adopté par la Session extraordinaire et Rapport explicatif de M. Ch. N. Fragistas suivi de Protocole additionnel. Projet adopté par la Commission spéciale et Rapport explicatif de M. Georges Droz.' Tirage à part des Actes et Documents de la Session extraordinaire (1966), Bureau Permanent de la Conférence, La Haye, 1969)

⁷²⁴ Ciprus, Hollandia, Portugália és Kuwait írta alá.

⁷²⁵ A szerződő államok az általuk kötött kiegészítő megállapodásokban pontosíthatták a polgári és kereskedelmi ügyek fogalmát. (23. cikk 1. pontja)

⁷²⁶ Fragistas jelentés 31. oldal

joghatóságának, hacsak a címzett állam joga a jogvita tárgya miatt nem engedné meg az ilyen megállapodást.

Ami a tervezethez képest változatlan maradt, az egyrészt az, hogy meghatározott jogviszonyból eredő jogviták eldöntésére élhettek a felek kikötéssel. Másrészt átvették a tervezetből a végrehajtás (elismerés) szerinti állam belső jogából eredő korlátozást, azaz ha ezen jog szerint a felek a jogvita tárgyára tekintettel nem élhettek kikötéssel (például a biztosítási szerződés, munkaszerződés, egyes dolgok részletvétele, stb... esetén), akkor a joghatósági megállapodást, illetve az ez alapján eljáró bíróság határozatát nem lehetett elismerni.

Bizonyos szövegezésszerű eltérések mellett az egyik lényegi különbség volt a tervezet és a végső szöveg között, hogy ez utóbbi elhagyta a felek akaratának kifejezettségét megkívánó követelményt. Azaz a feleknek a kikötésre irányuló akaratát akár az adott eset egyéb körülményeiből is le lehetett vezetni, bár önmagában a szerződés teljesítési helyének vagy az alkalmazandó jognak a megjelölése ehhez nem volt elegendő.⁷²⁷

A kikötés vonatkozhatott egy állam bíróságaira általában, vagy egy állam meghatározott bíróságára, mikor is a joghatósági megállapodás illetékességi megállapodással társult. Ez utóbbi esetben a végrehajtást akkor is meg lehetett tagadni, ha ugyanabban az államban, de másik bíróság járt el.

A megállapodás formáját tekintve is eltértek a tervezettől, mely csupán az egyik fél írásbeli nyilatkozatának a másik fél általi elfogadását követelte meg. A komplexebb végső szabályozás szerint a kikötésnek vagy írásbelinek vagy szóbelinek kellett lennie, de a szóbeli szerződést valamelyik félnek ésszerű időn belül írásban meg kellett erősítenie. Ez utóbbi esetben a felperesnek egyrészt a szóbeli megállapodás létrejöttét kellett bizonyítania bármilyen bizonyítási eszközzel, akár tanúval is, illetve a bármelyik féltől származó írásbeli megerősítést kellett produkálni. Az ésszerű időt, amelyen belül az írásbeli megerősítésnek a másik félhez meg kellett érkeznie, az eljáró bíróság maga határozhatta meg. Ahogy Fragistas megjegyezte, annak, hogy a megerősítés ésszerű időn belül megtörtént, igazából csak akkor volt szerepe, amikor az a felperestől származott, mert ha az alperes küldött az ésszerű időn túl írásos megerősítő nyilatkozatot, akkor később már nem hivatkozhatott a joghatóság hiányára. Egy ilyen kifogás ugyanis ellentétes lett volna a jóhiszeműség elvével.⁷²⁸

A megállapodás kizárólagos vagy nem kizárólagos jellegét az egyezmény nem maga rendezte, hanem visszautalt a részes államok nemzeti jogára. A 12. cikk szerint, ha a címzett állam joga szerint a felek a követelés elbírálására ennek az államnak a kizárólagos joghatóságát kötötték ki, akkor ebben az ügyben hozott külföldi határozatot ennek az államnak nem kellett elismernie. Sőt, ilyen formában nemcsak a saját, de más államoknak a felek megállapodásán alapuló kizárólagos joghatóságát is tiszteletben tarthatta, azaz a külföldi határozat elismerését és végrehajtását megtagadhatta, ha ennek a harmadik államnak a kizárólagos joghatóságát el kellett

⁷²⁷ Fragistas jelentés 30. oldal

⁷²⁸ Fragistas jelentés 30. oldal

ismernie. A szerződő államok az első szabály alkalmazását az általuk kötött kiegészítő megállapodásban kizárhatták.

Az egyezmény 10. cikkének (6) bekezdése értelmében a határozatot hozó bíróság joghatósága akkor is megalapozott volt, ha az alperes a joghatóság hiányának kifogásolása vagy észrevételezése nélkül az ügy érdemében tett nyilatkozatot.⁷²⁹ Hasonlóan az 1958-as egyezményhez ugyanakkor beépítettek bizonyos fékeket, mert ha az alperes csak azért vitatta az ügy érdemét, hogy a vagyon lefoglalását megakadályozza, vagy azt a foglalás alól feloldja, akkor a perbebocsátkozás a joghatóság alapja nem lehetett. Illetve akkor sem, ha a joghatóság elismerése a jogvita tárgya miatt a címzett állam jogával ellentétes lett volna. A joghatósági kifogás előterjesztésének időpontjáról az egyezmény hallgat, Fragistas szerint ezért ebben a kérdésben a határozatot hozó bíróság államának jogát kell alkalmazni.⁷³⁰

Érdemes még utalni a 20. cikkbe foglalt perfüggőségi szabályra, melynek értelmében a később felhívott bíróság elutasította a keresetet vagy felfüggesztette az eljárást, ha egy másik állam bírósága előtt ugyanazon felek között, ugyanazon tények alapján és ugyanazon céllal (tárggyal) már eljárás volt folyamatban, és ebben a korábban indult eljárásban a később felhívott bíróság államában az egyezmény szerint elismerhető és végrehajtható határozat születhetett. Természetesen csak akkor állt fenn ez a kötelezettség, ha az érintett részes államok egymással megkötötték a már említett kiegészítő megállapodást.

Az ismertetett három egyezmény mindegyike kizárólag vagy más szabályok mellett, így vagy úgy szabályozta a joghatósági megállapodásokat. Mindegyiknek volt valamilyen hiányossága. Az 1958-as csak a nemzetközi adásvétellel kapcsolatosan szabályozta, de mint dupla egyezmény kiterjedt a kikötött fórumok határozatainak elismerésére és végrehajtására is. Az 1965-ös tárgyi hatálya jóval szélesebb volt, hisz – bizonyos kivételekkel – általában mindenféle polgári és kereskedelmi ügyre kiterjedően rendezte a fórum-választó klauzulákat. Komoly fogyatékosága volt azonban, hogy az elismerés és végrehajtás tekintetében visszautalt a részes államok jogára. Az 1971-es egyezmény több ponton is eltért a 1965-ös egyezmény rendelkezéseitől, és ezáltal nem pótolta megfelelően annak a hiányosságait. Nézetem szerint persze az államok jogára történő visszautalás az államok által kötött nemzetközi egyezményekre is vonatkozott, így az 1965-ös egyezmény alapján eljáró bíróság határozatát az 1971-es egyezmény alapján el lehetett ismerni és végre lehetett hajtani a mindkét egyezményben részes állam viszonylatában, de csak akkor, ha ez utóbbiban foglalt feltételek teljesültek.

⁷²⁹ A joghatóság perbebocsátkozással való megalapozásáról szóló rendelkezés kidolgozása során érdekes érvek hangzottak el a szabállyal szemben. Így volt, aki arra hivatkozott, hogy az eljáró bíró kompetenciájának kifogásolása hátrányos következményekkel járhat az alperes számára, azaz a bíró szemében rossz helyzetbe kerülhet, s kifogása miatt később „meglakolhat”. Mások arra hivatkoztak, hogy az alperes a joghatóság vitatása vagy nem vitatása során rendszerint nem veszi számításba a később esetlegesen szükségessé váló elismerést és végrehajtást. Fragistas jelentés 31. oldal

⁷³⁰ Fragistas jelentés 32. oldal

VIII. 6. A 2005-ÖS EGYEZMÉNY JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRÓL

VIII. 6. 1. AZ EGYEZMÉNY MEGSZÜLETÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI

A 2005. június 30-án elfogadott hágai egyezmény előzményei több mint egy évtizedre nyúlnak vissza, A. T. von Mehren, s az ő révén az Amerikai Egyesült Államok azzal a javaslattal állt elő, hogy ki kellene dolgozni egy világméretű nemzetközi egyezményt a joghatóságról és a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról⁷³¹. Talán meglepőnek tűnik, miért épp az Egyesült Államok részéről érkezett ez az előterjesztés, de mindjárt érthetővé válik, ha rálátunk a háttérben meghúzódó mozgatórugókra. Míg ugyanis az Egyesült Államok viszonylag könnyen, széles körben ismeri el és hajtja végre a külföldi határozatokat, addig más államok az amerikai határozatok elismerésétől és végrehajtásától igencsak vonakodnak⁷³², különböző feltételeket, így különösen egy ilyen értelmű nemzetközi egyezmény fennállását követelik meg.

Az örömmel fogadott ötlet megvalósítása azonban közel sem volt zökkenőmentes, sőt, többször is az a veszély fenyegetett, hogy már az előkészítő szakaszban elvetél a kezdeményezés. Ennek háttérében tagadhatatlanul az amerikai és európai közösségi érdekek szembenállása állt: az előbbi középpontjában az elismerés és végrehajtás feltételei álltak⁷³³, az utóbbi viszont inkább a joghatóság szabályozására, különösen pedig az amerikai exorbitáns joghatóság megszorítására koncentrált. Emellett természetesen a Közösség semmiképpen nem szerette volna, ha az új hágai egyezmény 'belenyúl' a Brüsszeli Egyezménnyel, illetve a Brüsszel I. rendelettel, valamint a Luganói Egyezménnyel kialakított és jól működő európai rendszerbe. 1996-ig addig éleződött a vita, hogy más államok érdekeltségének figyelmen kívül hagyásával tulajdonképpen kétoldalúvá szűkült le.⁷³⁴

Ennek ellenére erős volt az elhatározás az új egyezmény megalkotása iránt: nem lehetett ugyanis eltekinteni az Európában elért eredményektől, illetve attól az ellentmondásos helyzettől, hogy 1958 óta a választottbírói ítéletek szabad mozgását a New York-i egyezmény

⁷³¹ Ennek hatására a HCCH Tizenhetedik Ülésszakán, melyre 1993. május 10-29. között került sor, felvették a külföldi határozatok elismerésének és végrehajtásának kérdését a Konferencia jövőbeni feladatai (Agenda) közé, s a Főtitkárt felhívták egy Különleges Bizottság felállítására, melyet az előkészítő munkálatokkal bízta meg.

⁷³² Peter North szerint alapvetően három okra vezethető vissza a vonakodó gyakorlat. Egyrészt a versenyjogi (*anti-trust*) ügyekben hozott, magas kártérítést megítélő amerikai határozatokat nem szívesen ismerik el más államokban, miközben politikai akadályokba ütközne az USA részéről egy olyan végrehajtási rezsimben való részvétel, amelyből ezeket a határozatokat kizárták. Másrészt, az esküdtszékek polgári ügyekben való ítélkezése olyan magas kártérítési összegeket eredményez, melyek más államok szemébe ésszerűtlen, és sem a politika, sem a kereskedelem részéről nincs hajlandóság arra, hogy ezeknek a döntéseknek az USA által történő „exportját” támogassák. Végül, az államok ellenségesen viseltetnek az amerikai *long-arm* (hosszú-kar) joghatósági szabályokkal szemben, melyek, mint exorbitáns joghatósági okok, nem képezhetik a külföldi határozatok elismerésének alapját. (Peter North: *Rethinking Jurisdiction and Recognition of Judgments*. Current Legal Problems 2002, Vol. 55, Oxford University Press, 417. oldal)

⁷³³ Igaz, a hágai folyamatokra egyben úgy is tekintettek, mint egy közvetett lehetőségre, melynek során rendbe tudják tenni a meglehetősen kusza illetékességi szabályokat polgári ügyekben. (Peter North: *Rethinking Jurisdiction and Recognition of Judgments*. Current Legal Problems 2002, Vol. 55, Oxford University Press, 418. oldal)

⁷³⁴ Lásd: *Conclusions of the Second Special Commission meeting on the recognition and enforcement of foreign judgments in civil and commercial matters*. Preliminary Document No 6 of August 1996 (www.hcch.net, 2007. december 30.)

biztosította, míg hasonló egyezmény elfogadására az állami bíróságok határozataival kapcsolatban többszörös próbálkozás ellenére nem kerülhetett sor. Meg akarták szüntetni azt a kényszerpályát, amin a nemzetközi kereskedelemben érdekelt vállaltok, cégek mozogtak: azaz, hogy a több mint 130 államban végrehajtható határozatot hozó választottbíróság helyett a felek reálisan, lényeges költségtöbblet nélkül fordulhassanak a rendes bíróságokhoz is. Az előkészítő munkák során nem titkoltan alapoztak a korábbi hágai egyezményeken túl az európai egyezményekre (valamint később a Rendeletre) is. Ez utóbbiak egyes helyeken mintaként, máshol ellenpéldaként szerepeltek.

Az első teljes⁷³⁵ és kommentárral ellátott szövegtervezet 2000-re készült el⁷³⁶, és 2001-ben a Tizenkilencedik Ülésszakon egy közbenső tervezet formájában került elfogadásra,⁷³⁷ de a fent említett ellentétek miatt a konstruktív vita megrekedt. Emellett egyes területeken nemigen sikerült közös nevezőre jutni, melynek következtében a fogyasztók és a munkavállalók jogaival, a szellemi alkotások jogával, vagy az elektronikus kereskedelemmel kapcsolatban felmerült a tárgyi hatály szűkítésének lehetősége.⁷³⁸ Az egyéb kardinális kérdésekre tekintettel, mint a bilaterizálás vagy a más nemzetközi forrásokhoz való viszony, a legcélszerűbbnek az tűnt, ha a cégek közötti (*business to business* – B2B) fórumválasztásra vonatkozó szabályok kidolgozásával folytatják tovább az előkészítő munkákat.⁷³⁹ Ezen a területen ugyanis nagyrészt el lehetett kerülni a komoly vitákra okot adó, s az előkészítés folyamatát holtpontra juttató konfliktusokat.^{740, 741}

⁷³⁵ Az első teljes szövegtervezet 1999-ben készült el.

⁷³⁶ Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters adopted by the Special Commission and Report by Peter Nygh and Fausto Pocar. Preliminary Document No 11 of August 2000 (www.hcch.net, 2007. december 30.) [Nygh – Pocar jelentés]

⁷³⁷ Summary of the Outcome of the Discussion in Commission II of the First Part of the Diplomatic Conference 6-20 June 2001. Interim Text – prepared by the Permanent Bureau and the Co-reporters. (www.hcch.net, 2007. december 30.)

⁷³⁸ Az elektronikus kereskedelem azért bizonyult problematikus területnek, mert az 1990-es évek közepétől, az Internet robbanásszerű terjedése aláásta az előkészítő munkálatok addigi eredményeit. Az e-kereskedelemmel kapcsolatos viták során vált nyilvánvalóvá az USA lelkesedésének alábbhagyása, miután a kidolgozott tervezetek ott sem politikai, sem kereskedelmi, sem jogi támogatottságot nem élveztek. (Peter North: Rethinking Jurisdiction and Recognition of Judgments. Current Legal Problems 2002, Vol. 55, Oxford University Press, 422-423. oldal)

⁷³⁹ A viták megrekedése folytán – ahogy Peter North megjegyzi – három lehetőség állt a HCCH előtt. Az egyik, hogy folytatják a munkákat, és kidolgozzák az eredetileg tervezett átfogó joghatósági és végrehajtási egyezményt abban a tudatban, hogy bármi is lesz ennek eredménye, az az USA számára elfogadhatatlan lesz. A második, hogy csak a B2B kapcsolatokban szabályozzák a joghatósági kikötések érvényességét és hatályát. A harmadik az első kettő kombinációja, azaz, hogy egy átfogó egyezményt dolgoznak ki, mely magában foglalta volna a kikötésre vonatkozó szabályokat is, és választás szerint az államok ratifikálhatták volna a szélesebb egyezményt is. Az első és a harmadik kevés jóval kecsegtetett, ezért reálisan a második lehetőség jöhetett csak szóba. Politikai oldalról a döntés meghozatala az egész Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia pozícióját befolyásolta, hisz akkor már egy évtizede folytak a tárgyalások, s a projekt bukása hosszú távra megkérdőjelezte volna a HCCH helyzetét, valamint nemzetközi magánjogi tárgyú egyezmények jövőbeli születésének lehetőségét. (Peter North: Rethinking Jurisdiction and Recognition of Judgments. Current Legal Problems 2002, Vol. 55, Oxford University Press, 424. oldal)

⁷⁴⁰ Some reflections on the present state of negotiations on the judgments project in the context of the future work programme of the Conference. Preliminary Document No 16 of February 2002 (www.hcch.net, 2007. december 30.) 8. oldal

⁷⁴¹ Az eredeti projekttel kapcsolatban számos jogirodalmi mű született. Lásd például: Law and Justice in a Multistate World – Essays in Honor of Arthur T. von Mehren (szerk.: James A. R. Nafziger – Symeon C. Symeonides, Transnational Publishers, Inc., Ardsley, New York, 2002; Samuel P. Baumgartner: The Proposed Hague Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments: Where We Are and the Road Ahead. European Journal of Law Reform 2002, Vol 4., No 1., 219-243. oldal; David McClean: The Hague Conference's Judgments Project. In: Reform and

2004-ben készült el a jelentéssel is ellátott, csak a joghatósági megállapodásokra szűkített egyezmény szövegtervezete⁷⁴². Ehhez több kiegészítő tanulmányt, illetve egyes államok, illetve nemzetközi szervezetek észrevételeket fűztek, végül 2005-ben elfogadták végső szöveget⁷⁴³. 2007-ben pedig megszületett az egyezmény végleges kommentárja.⁷⁴⁴

VIII. 6. 2. AZ EGYEZMÉNY SZERKEZETE ÉS ALAPPILLÉREI

A Preambulumot követően az egyezmény öt fejezetre oszlik. Az elsőben kerül meghatározásra az egyezmény tárgyi hatálya és néhány alapvető fogalom. A második fejezet a joghatóságot, a harmadik az elismerést és a végrehajtást szabályozza. A negyedik fejezet általános rendelkezéseket tartalmaz, míg az ötödik az egyezményhez való csatlakozással kapcsolatos kérdéseket rendezi. A jelen értekezés tárgyát elsődlegesen a joghatósági szabályok ismertetése képezi, az elismerési és végrehajtási szabályokra csak annyiban térek ki, amennyiben erre a joghatósági szabályok teljesebb körű megismeréséhez szükség van.

Az A. Schulz által 2003-ban összeállított anyagban a joghatósági megállapodásoknak három alaptípusát (tisztá kizárólagos, többszörösen kizárólagos, nem kizárólagos) különböztették meg, és utaltak arra, hogy a kikötéseknek ezen alaptípusok ötvözeteiként különböző megjelenési formái (mint az aszimmetrikus kikötések) lehetnek még.⁷⁴⁵ Említést tettek arról a szimmetrikus joghatósági megállapodásról is, mely szerint mindegyik fél a másikat csak annak lakóhelye (székhelye) előtt perelheti. Miután a tisztá kizárólagos kikötés kivételével a többenél előfordulhatnak párhuzamos eljárások, melyeknek egymáshoz való viszonyát rendezni kellett volna (például valamilyen *lis pendens* szabállyal), a szabályozási kört a tisztá kizárólagos joghatósági megállapodásokra a szűkítették. A párhuzamos eljárások elkerülését biztosító rendelkezések kidolgozása és elfogadtatása ugyanis könnyen az egész projekt végét jelenthette volna.⁷⁴⁶

Development of Private International Law – Essays in Honour of Sir Peter North (szerk.: James Fawcett), Oxford University Press, 2002, 255-271. oldal, Peter Nygh: Declining Jurisdiction under the Brussels I Regulation 2001 and the Preliminary Draft Hague Judgments Convention: a Comparison. In: Reform and Development of Private International Law – Essays in Honour of Sir Peter North (szerk.: James Fawcett), Oxford University Press, 2002, 303-334. oldal

⁷⁴² Preliminary Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements – Draft Report drawn up by Masato Dogauchi and Trevor C. Hartley. Preliminary Document No 25 of March 2004, No 26 of December 2004 (www.hcch.net, 2007. december 30.) [az első Dogauchi – Hartley jelentés]

⁷⁴³ A szűkített projekt megvalósulása is majdnem kudarcba fulladt, miután a „büntető kártérítésekkel” (*punitive damages*) kapcsolatban újabb konfliktus alakult ki az elismerési és végrehajtási szabályok kidolgozásakor az USA és Európa között, miután az előbbiben a bíróságok széles körben adnak helyt ilyen igénynek, míg az utóbbiak általánosan elutasítják azt. (Hartley 415. oldal)

⁷⁴⁴ Explanatory Report on the 2005 Choice of Court Convention by Trevor Hartley & Masato Dogauchi (edited by the Permanent Bureau of the Conference) (www.hcch.net, 2007. december 30.) [Hartley – Dogauchi jelentés]

⁷⁴⁵ Prel. Doc. No 21, 5-6. oldal

⁷⁴⁶ Eredetileg nem zárták ki azt, hogy később a vizsgálódást és a tervezet kidolgozását kiterjesszék az említett többi megállapodásra is. Gyakorlati előfordulásuk és jelentőségük feltérképezése végett a HCCH a Nemzetközi Kereskedelmi Kamarát (*International Chamber of Commerce*) bízta meg egy felmérés elkészítésével. A felmérés során több mint száz, összesen több mint hárommillió alkalmazottat foglalkoztató, nemzetközi kereskedelemben érdekelt cég válasza alapján készítették el a kimutatásukat. Érdekes módon a megkérdezetteknek csupán 37%-a nyilatkozott úgy, hogy minden esetben kizárólagos joghatósági kikötéssel élnek, 25% pedig, hogy a nemzetközi

Az egyezmény hatályának leszűkítése a B2B nemzetközi viszonyokban kikötött tiszta kizárólagos joghatósági megállapodásokra persze nem jelenti azt, hogy egyéb kikötések nem megengedettek, csupán arról van szó, hogy nem alkalmazhatók az eljáró bíróságok kötelezettségeire vonatkozó rendelkezések, valamint az egységes elismerési és végrehajtási szabályok.

A fentiek fényében az egyezmény három alappilléret, a szerződő államok bíróságainak kötelezettségét a következőkben foglalták össze: 1. a kikötött fórum köteles tárgyalni az ügyet, 2. minden más bíróság köteles joghatóságának hiányát megállapítani, 3. a választott fórum által hozott határozatot a többi szerződő államban el kell ismerni és végre kell hajtani. Ezek a kötelezettségek ugyanakkor nem kivétel nélküliek.

Az egyezmény csak a kifejezett megállapodásokat szabályozza, így teljesen hatályán kívül maradt a hallgatólagos alávetés, azaz amikor az alperes nem kifogásolja a joghatóság hiányát, hanem érdemben nyilatkozik a felperes keresetéről.⁷⁴⁷ A nemzeti jogok szerint a joghatóság megalapozásának ez a módja általánosan elismert, sőt felülírja a kifejezett joghatósági megállapodást, az egyezmény rendszerében azonban nem jöhet működésbe. A választott fórumon kívül ugyanis minden más bíróságnak meg kell állapítania joghatóságának hiányát, s ez alól a kötelezettség alól csak a taxatíván felsorolt esetekben mentesülhetnek, ebben pedig az alperes perbebocsátkozása nem szerepel. Ennélfogva az egyezmény hatályán kívül kerül az ügy, ha a bíróság a kikötés ellenére az alperes perbebocsátkozása, vagyis a felek utólagos megállapodása alapján jár el. Nemcsak elviekben merülhet fel ilyenkor probléma azáltal, ha a pervesztésre álló fél végső kétségbeesésében újabb pert indít, immáron a kikötött fórum előtt, mely az egyezmény alapján köteles lenne eljárni.⁷⁴⁸ Az egyezmény rendszerében mindazonáltal a korábbi megállapodás utólagos, hallgatólagos felülírása nem működik.

VIII. 6. 3. AZ EGYEZMÉNY HATÁLYA

VIII. 6. 3. 1. Az egyezmény területi hatálya

Az egyezmény a szerződő államok területére terjed ki. A 28. cikk szerint ugyanakkor a nem egységes jogrendszerrel rendelkező államoknak nyilatkozniuk kell, hogy az egyezményt valamennyi területi egységükön, avagy csak egy vagy több meghatározott területi egységükön fogják alkalmazni.

szerződéseik több mint felében kizárólagos joghatósági kikötés van. Ugyanakkor a többszörös kizárólagosság meglehetősen ritka volt, csupán 1 % alkalmazta mindig ezt a kikötési fajtát, míg 80% soha. Majdnem hasonló eredmények születtek az aszimmetrikus kikötésekkel kapcsolatban is. Forrás: <http://www.iccwbo.org/law/jurisdiction> (2007. november 30.)

⁷⁴⁷ Lásd az ezzel kapcsolatos vitákat: Prel. Doc. No 21, 14-16. oldal

⁷⁴⁸ Talán realisabb az, ha a hallgatólagosan kikötött fórum által hozott határozat valamelyik félre kedvezőtlen, s az az eredetileg kikötött fórum előtt próbálna úja határozathoz jutni. Ez a kérdés azonban már – a fent említett eljárási kötelezettségen kívül – az elismerést és a végrehajtást érinti.

Különleges szabályokat tartalmaz az egyezmény a Regionális Gazdasági Integrációs Szervezetekre (REIO), így az Európai Közösségre is. Ezek a szervezetek maguk is aláírhatják az egyezményt, amennyiben az egyezmény által szabályozott ügyekben vagy azok egy részében hatáskörük van. Annyiban, amennyiben az ilyen szervezetekre az egyezmény által szabályozott ügyekben a tagállamaik hatáskört ruháztak, a szerződő állam jogai illetik meg, és kötelezettségei terhelik. Így egy hivatkozás egy 'szerződő államra' megfelelően alkalmazandó a részes REIO-ra is. (29. cikk) A REIO úgy is nyilatkozhat, hogy az egyezmény által szabályozott valamennyi ügyben hatásköre van, s a tagállamai nem lesznek külön az egyezmény részes államai, viszont a szervezet csatlakozása révén ők is kötelezetteké válnak. Ilyen esetben a szerződő államokra való hivatkozás megfelelően a REIO tagállamaira is vonatkozik. (30. cikk)

Tekintettel a Bíróságnak a Luganói Egyezménnyel kapcsolatosan kifejtett véleményére, mely szerint a joghatóság, valamint az elismerés és végrehajtás kérdése polgári és kereskedelmi ügyekben a Közösség kizárólagos hatáskörébe tartozik, nagy a valószínűsége annak, hogy az Európai Közösség mint olyan fog csatlakozni az egyezményhez anélkül, hogy a tagállamok önállóan is aláírnák azt.⁷⁴⁹

VIII. 6. 3. 2. Az egyezmény időbeli hatálya

Az egyezmény hatálybalépésére az egyébként szokásos formulát iktatták be, azaz a második ratifikációs okmány letétbe helyezésétől számított három hónap elteltét követő hónap első napján lép hatályba. Ezt követően minden részes államban a saját ratifikációs okmányának letétbe helyezésétől számított három hónap elteltét követő hónap első napján lép hatályba az egyezmény. (31. cikk)

Izgalmasabb azonban kitérni az átmeneti rendelkezésekre. A visszaható hatály kizárása végett – szemben a Bíróságnak a Brüsszeli Egyezménnyel összefüggően kifejtett álláspontjával – az egyezmény csak azokra a joghatósági megállapodásokra alkalmazandó, melyeket az egyezménynek a kikötött államban való hatálybalépését követően kötöttek meg. Ez szolgálja a felek korábbi megállapodásának védelmét, hisz a kikötés aláírásakor még nem lehetett számolni az egyezmény hatálybalépésével.⁷⁵⁰ Ha ugyanakkor az eljáró állam oldaláról nézzük, akkor az egyezmény nem alkalmazható azokban az eljárásokban, amelyeket az egyezménynek az eljáró bíróság államában történő hatálybalépése előtt indítottak.

⁷⁴⁹ Európai Bíróság 1/03. sz., 2006. február 7-én hozott véleménye. Lásd ehhez: Hartley 414. oldal

⁷⁵⁰ Lásd még ehhez kapcsolódóan a 32. cikk (5) bekezdését, mely szerint az egyezmény 19. 20. 21. és 26. cikkében hivatkozott nyilatkozatok nem alkalmazhatók a hatályba lépésük előtt kötött joghatósági megállapodásokra. A 19., a 21. és 26. cikkek tartalmáról lásd a dolgozat későbbi részeit.

VIII. 6. 3. 3. Az egyezmény tárgyi hatálya

VIII. 6. 3. 3. 1. Polgári és kereskedelmi ügyek

Az egyezmény csak polgári és kereskedelmi ügyekben kötött kizárólagos joghatósági megállapodásokra alkalmazandó. [1. cikk (1) bekezdés]

Ugyanúgy, mint a korábbi hágai nemzetközi egyezményekben, itt sem határozták meg, mit is értenek polgári és kereskedelmi ügy alatt. Mégis, ugyanazt kell alatta érteni, mint hagyományosan az eddigi egyezményekben. Természetesen a közigazgatási jog, adójog, az állami költségvetés nem esik az egyezmény hatálya alá.⁷⁵¹ A polgári és kereskedelmi ügyek köre tehát leginkább a civil jogokban használt magánjog fogalmának felel meg. A kereskedelmi ügyek külön kiemelésére azért volt szükség, mert bizonyos jogrendszerekben a polgári és kereskedelmi ügyek csoportja egymástól határozottan elválik, s egymást kölcsönösen kizáró kategóriák.^{752, 753}

Egyes, egyébként a polgári és kereskedelmi ügyek körébe eső jogviszonyokat kizártak az egyezmény hatálya alól. Ezek egyrészt a korábbi hágai egyezményekben is megtalálható, hagyományosan kizárt ügyek (például a cselekvőképesség, családi jogi ügyek, tartás, dologi jogviszonyok, stb...). Másrészt azok az ügyek, melyeket az egyezménynek a B2B viszonyokra való szorításával összefüggően, illetve már létező nemzetközi egyezményekre tekintettel kellett kivonni a tárgyi hatály alól.

A 2. cikk (1) bekezdése ennél fogva kivonja azokat a megállapodásokat, ahol az egyik fél egy elsődlegesen személyes, családi vagy háztartási célból eljáró természetes személy (fogyasztó), illetve a munkaszerződéseket, beleértve a kollektív megállapodásokat is.⁷⁵⁴

A 2. cikk (2) bekezdése értelmében nem terjed ki az egyezmény a természetes személyek személyállapotára, és jog- és cselekvőképességére, a tartási kötelezettségekre, egyéb családi jogi ügyekre, beleértve a házassági vagyonjogot is, valamint más, a házasságból és hasonló viszonyokból⁷⁵⁵ származó jogokat és kötelezettségeket. Nem tartozik az egyezmény hatálya alá a

⁷⁵¹ Nygh – Pocar jelentés 31. oldal

⁷⁵² Hartley – Dogauchi jelentés 30. oldal, 49. pont. Lásd még ehhez az Egyesült Államok által a jelentéshez írt észrevételeket. Comments on the Preliminary Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements. Preliminary Document 29 of May 2005 (Addendum 1) (www.hcch.net, 2007. december 30.) [a továbbiakban: Prel. Doc. No 29 (Addendum 1)] 6. oldal

⁷⁵³ Amellett, hogy a civil jogrendszerekben elfogadott „közjog” nem esik az egyezmény hatálya alá, a 2. cikk (5) bekezdése egyértelműen kimondja: pusztán amiatt, hogy az eljárásban az egyik fél az állam, beleértve a kormányt, állami szervet vagy az állam javára eljáró bármilyen személyt, nem érinti az egyezmény alkalmazhatóságát. Ugyanakkor semmi nem érinti az egyezményben az államok vagy nemzetközi szervezetek előjogait és immunitását a maguk és vagyonuk tekintetében.

⁷⁵⁴ Ezek a rendelkezések biztosítanak, hogy az egyezmény csak a B2B kapcsolatokra legyen alkalmazandó. Ugyanakkor a fogyasztói szerződések körének szűk megvonása azt eredményezi, hogy az egyezmény hatálya kiterjed a non-profit szervezetek ügyleteire is, illetve például arra az esetre, amikor a munkavállaló a munkáltatója megbízásából jár el. [lásd: Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements (A Consultation Paper) http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/gp_15112004/consultation_paper_en.pdf, 2006. december 20.]

⁷⁵⁵ A házassághoz hasonló viszonyok alatt a nem házasságban élő párok viszonyait kell érteni, feltéve, hogy az jogilag elismert.

végrendelkezés és általában az öröklési jog sem. Kizárt a fizetéseképtelenség, a csődeljárás és más analóg eljárások, beleértve a felszámolási eljárást is, akkor is, ha természetes személyre vonatkozik. Nem terjed ki az egyezmény a személy- és áruszállításra sem, mely utóbbi magában foglalja a poggyász-szállítást is.⁷⁵⁶ A kivétel bármilyen szállítási módra vonatkozik, történjen az akár tengeren, vasúton, közúton vagy légi úton. A tengeri kereskedelemmel kapcsolatos egyéb kérdéseket is kizárták az egyezmény hatálya alól: a tenger-szennyezést, a tengerjogi követelésekért való felelősség korlátozását, a nagy közös hajókárokat, a rendkívüli vontatást és a hajómentést. A versenyjog is ki lett vonva az egyezmény hatálya alól, mert bár ez egyébként inkább a közjog területére eső eljárásokat foglal magában, mégis van néhány olyan ügy, amely a polgári jog területére esik. A tipikus példaként a Hartley – Dogauchi jelentés a versenyjogi szabályok megsértése miatt indított kártérítési kereseteket említi.⁷⁵⁷ Az atomkárokért való felelősség, mivel ezt a területet már több nemzetközi egyezmény is rendezi, szintén ki lett zárva. A személyi sérelmek (*personal injury*) tárgyában indított perekre sem terjed ki az egyezmény hatálya, ha azt a természetes személy maga, vagy az ő érdekében más indítja. A nem szerződéses kapcsolatból eredő, érzékelhető vagyontárgyakban okozott, deliktuális felelősségre alapozott károk is ki lettek zárva az egyezmény hatálya alól. A rendszerinti kizárólagos joghatóság miatt nem tartoznak az egyezmény alkalmazási körébe az ingatlanokra vonatkozó dologi jogi hatályú jogokkal, illetve ingatlanra vonatkozó bérleti (haszonbérleti) jogviszonnyal kapcsolatos ügyek, a jogi személyek létrehozására irányuló okiratok érvényességével, érvénytelenségével, jogi személy megszűnésével, szervei határozatainak érvényességével kapcsolatos kérdések, a szerzői jogon és a szomszédos jogokon kívül a szellemi alkotásokon fennálló jogok érvényességével kapcsolatos viták, valamint a közhitelű nyilvántartásokba történő bejegyzéssel kapcsolatos ügyek. A szerzői és a szomszédos jogokon kívül a szellemi alkotásokon fennálló jogok megsértésével kapcsolatos ügyeket is kizárták, kivéve, ha a keresetet a szellemi alkotáson fennálló jogra vonatkozó, a felek közötti szerződés megszegése miatt indították vagy ilyen szerződésszegés miatt meg lehetett volna indítani. Az egyezménynek az iparjogvédelmi jogokra való kiterjesztése, illetve mikénti kiterjesztése mindig is kényes kérdés volt az előkészítő munkálatok során. Több, az említett jogokkal foglalkozó szervezetet is bevontak ennek a problémának a megoldásába. Lényegében általános volt az egyetértés, hogy mivel a licencia vagy egyéb, az iparjogvédelmi jogok használatát átengedő szerződések (például disztribúciós szerződések, közös vállalti (*joint venture*) megállapodások, ügynöki szerződések) rendszeresen tartalmaznak fórumválasztást, ezért kívánatos az egyezmény hatályának megtartása ezen a

⁷⁵⁶ Az előzetes tervezetek szerint csak a tengeri áruszállítást vonták volna ki az egyezmény hatálya alól az 1924-ben elfogadott és 1968-ban módosított Hágai Szabályokra (Hague-Visby Rules) tekintettel. A Nemzetközi Közúti Szállítási Uniónak (International Road Transport Union – IRU) a Dogauchi – Hartley jelentésre tett észrevételeire tekintettel azonban az egész szállítási szektor kikerült. Az IRU szerint ugyanis a tervezett szabályok nyilvánvalóan ellentétesek voltak a CMR és CVR egyezményekben foglalt rendelkezésekkel. Lásd részletesebben in: Comments on the Preliminary Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements. Preliminary Document No 29 of May 2005 (www.hcch.net, 2007. december 30.) [a továbbiakban: Prel. Doc. No 29] 20-30. oldal

⁷⁵⁷ 32. oldal, 60. pont

területen. A szerződésen kívüli bitorlási ügyeket – ahol egyébként sem jellemző a joghatósági megállapodás – ugyanakkor ki is vonták e körből.⁷⁵⁸

Szemben a fogyasztói és a munkaügyekkel, a 2. cikk (2) bekezdésében felsorolt ügyek csak akkor vannak kizárva az egyezmény hatálya alól, ha ezek képezik a per fő tárgyát. Ha azonban csak előzetes kérdésként merülnek fel, akkor a kikötött fórum a per fő tárgyról való döntés keretében ezekről is dönthet. Különösen nem érinti az egyezmény hatályát, ha pusztán védekezésként hozzák fel a kizárt kérdéseket. Ha példának okáért licencia-szerződésből eredően (pl. a használati díjért) pereli az egyik fél a másikat, s az alperes azzal védekezik, hogy a szabadalom nem érvényes, akkor a bíróság dönthet az érvényesség kérdésében, mint előkérdésben, hogy aztán a per fő tárgyról tudjon határozatot hozni. Ha ugyanakkor viszontkereset formájában terjeszti elő az alperes azt, hogy a szabadalom nem érvényes, akkor arra már az egyezmény nem alkalmazható, a viszontkereset alapján a bíróság csak nemzeti szabályai szerint járhat el, s így az arról hozott ítélet elismerése, illetve végrehajtása sem esik az egyezmény hatálya alá. De a használati díjjal kapcsolatos eljárásra továbbra is alkalmazandó az egyezmény.^{759, 760}

Miután a választottbírósági határozatok elismerését és végrehajtását a New York-i Egyezmény már rendezte, a 2005-ös hágai egyezmény minden tekintetben kizárja a választottbíráskodást a hatálya alól, illetve a hozzá kapcsolódó eljárásokat is.

Az általános rendelkezések között helyezték el (IV. Fejezet - 17. cikk) azt a szabályt, mely megerősíti, hogy az egyezmény biztosítási és viszontbiztosítási szerződésekre is, kiterjed még akkor is, ha a biztosítás a felsorolt kizárt ügyekhez kapcsolódik. Ez komoly kihatással lehet a Közösségre, mert ha csatlakozik az egyezményhez, akkor – leszámítva a fogyasztói ügyeket – a Brüsszel I. rendeletnek a biztosítási kötvény jogosultját, a biztosítottat, illetve a kedvezményezettet védő rendelkezéseit felül fogják írni a hágai konvenció előírásai, legalábbis abban a körben, ahol a Rendelet helyett az egyezményt kell alkalmazni.

Ha az egyezmény által kizárt ügyek listáját végignézzük, látható, hogy igen hosszú. Persze ezek egy része olyan kérdéseket érint, melyekben az államok egyébként is kizárják vagy erősen korlátozzák a felek szabad megállapodásán alapuló fórumválasztást (kizárólagos

⁷⁵⁸ Lásd ehhez kapcsolódóan a WIPO [Prel. Doc. No 29 (Addendum 1) 12-28. oldal]] illetve az INTA (Nemzetközi Védjegy Egyesület) által (Prel. Doc. No 29, 15-19. oldal) benyújtott észrevételeket.

⁷⁵⁹ Report on the Meeting of the Drafting Committee of 18-20 April 2005 in Preparation of the Twentieth Session of June 2005. Preliminary Document No 28 of April 2005 (www.hcch.net, 2007. december 30.) 7. oldal

⁷⁶⁰ Érdemes itt röviden utalni a kapcsolódó elismerési és végrehajtási szabályokra. A 10. cikk szerint, ha az egyezmény hatálya alól kivont jogvita előzetes kérdésként merül fel, akkor az erről szóló *döntés* mint olyan nem ismerhető el, illetve nem hajtható végre az egyezmény hatálya alatt. Sőt, arra is lehetőséget nyújt a 10. cikk (2) bekezdése, hogy az ítélet elismerését, illetve végrehajtását megtagadják egy másik szerződő államban, ha az a 2. cikk (2) bekezdése értelmében kizárt kérdésben hozott döntésen alapszik. A megtagadásra csak abban a terjedelemben van lehetőség ugyanakkor, amilyen terjedelemben az ítélet az ilyen előzetes kérdéstről való döntésen alapul. A 10. cikk (3) bekezdése kifejezetten a szerzői és szomszédos jogokon kívüli, egyéb, szellemi alkotáson fennálló jogok érvényességével kapcsolatban fektet le külön szabályt. Ha ugyanis ilyen jog érvényességéről döntöttek az ítéletben, akkor az elismerést és a végrehajtást a fenti szabályok alapján csak akkor lehet megtagadni vagy elhalasztani, ha ez a döntés összeegyeztethetetlen azon államban az adott kérdésben hozott ítélettel, vagy az illetékes hatóság határozatával, amelynek jogszabályain az iparjogvédelmi jog alapul, vagy ha az iparjogvédelmi jog érvényességével kapcsolatosan ebben az államban eljárás van folyamatban.

joghatóság előírásával például), illetve amikor már logikailag is csak a jogvita felmerülését követően kerülhet sor kikötésre (például a szerződésen kívüli felelősség), s így a gyakorlatban a joghatósági megállapodások előfordulásával nemigen kell számolni. Ennek ellenére C. Kessedjian, a HCCH korábbi főtitkár-helyettese kritikus szemmel tekint a túl sok kivételre, mert álláspontja szerint ez tulajdonképpen megöli az egyezmény alkalmazhatóságát.⁷⁶¹

VIII. 6. 3. 3. 2. Nemzetközi ügyek

Eltérően a közösségi forrásoktól, az egyezmény maga határozza meg, mit tekint nemzetközi ügynek. Eszerint a joghatóság szempontjából minden ügy nemzetközi, kivéve, ha a felek ugyanannak a szerződő államnak a területén bírnak székhellyel (*residence*), és a felek (jog)viszonya, valamint a jogvita szempontjából jelentős egyéb körülmények, a kikötött bíróság helyét nem tekintve, csak ezzel az egy állammal vannak kapcsolatban (1. cikk 2. pont). Ez lényegében annyit jelent, hogy ha a felek egy tisztán nemzeti ügyben egy külföldi állam bíróságainak joghatóságát kötik ki, akkor erre az egyezmény nem vonatkozik, mert nem nemzetközi.⁷⁶² Ugyanakkor nem kizárt, hogy a nemzeti jog alapján egy ilyen kikötés érvényes legyen, és ez alapján a bíróság eljárhasson.

Az egyezmény által adott fogalomnak a leggyengébb pontja a jogvita szempontjából jelentős egyéb körülmények körének meghatározása. Vajon mi tekinthető a lakóhelyen kívüli egyéb jelentős körülménynek? Ennek meghatározása a bírói gyakorlatra vár, melynek következtében eltérések alakulhatnak ki az egyezmény alkalmazási körét illetően az egyes államok között.

Az egyezményből kimaradt, de az előkészítő munkálatok során utaltak arra, hogy mikor kell fennállnia a nemzetközi jellegnek. Míg a korábbi javaslatok a szerződéskötés időpontját tekintették irányadónak, addig a 2004. decemberi szövegváltozat zárójelben jelezte, hogy a nemzeti jellegnek a szerződés megkötésekor és/vagy az eljárás megindításakor fenn kell állnia ahhoz, hogy ne essen a kikötés az egyezmény hatálya alá. A politikai döntés az egész szövegrész törlését, s ezzel együtt az idő-kérdés nyitva hagyását eredményezte. Liberális értelmezéssel ezért az mondható, az ügy az egyezmény hatálya alá fog esni, ha akár a szerződéskötéskor, akár később nemzetközi elemmel bír. Ezáltal még inkább jelentőséggel bír majd a releváns körülmények körülhatárolása.

A székhely fogalmát az egyezmény maga definiálja, de csupán a nem természetes személyekre vonatkozóan. Eszerint a jogi személyeknek és egyéb szervezeteknek abban az államban van a székhelye, ahol a létesítő okirat szerinti székhelye található, amelynek joga

⁷⁶¹ Litigation convention needs private backing. IBA Daily News 2005. szeptember 28., 13. oldal (www.iflr.com, 2006. október 14.)

⁷⁶² Ez jelentős eltérés például a Nygh – Pocar jelentésben foglaltakhoz képest, ahol egy külföldi fórum választása létrehozta a nemzetközi jelleget. Később ezt szűkíteni próbálták, de nehezen, lényegében csak a végső szövegváltozatban tűnik fel a nemzetközi jelleg a fent idézett formában. Lásd a korábbi változathoz kapcsolódóan az első Dogauchi – Hartley jelentést (8. oldal).

szerint bejegyezték vagy létrehozták, ahol a központi ügyintézés helye van, vagy ahol a működésének fő helye található. Mivel a székhely-fogalmak alternatívák, nincs kizárva, hogy ugyanannak a cégnek több államban legyen székhelye. Ilyenkor – a nemzetközi jellegre vonatkozó definíció alapján – lényegtelen, hogy valamelyik félnek esetleg egy másik államban is van 'székhelye', az ügy nemzetinek minősül, ha egyébként a jogvita összes többi releváns eleme ehhez a szerződő államhoz kötődik.

Hallgat az egyezmény és a jelentés arról, mi alapján kell eldönteni, hol tartózkodik a természetes személy. Ugyan az egyezmény hatálya alól kivonták azt, amikor a természetes személy elsődlegesen személyes, családi vagy háztartási célokból jár el (fogyasztó), ez nem jelenti azt, hogy például mint egyéni vállalkozó ne kerülhessen B2B viszonyba. Ez a hiányosság arra utal, az eljáró állam jogát kell alkalmazni a természetes személy tartózkodási helyének meghatározásakor. Persze itt is kérdés marad, mi tekinthető tartózkodási helynek, ha az egyéni vállalkozónak más államban van a fő tevékenységi helye, mint ahol lakik.

VIII. 5. 3. 3. 3. A kizárólagos joghatósági megállapodás

Az egyezmény csak a kizárólagos joghatósági megállapodásokra alkalmazandó a már fent kifejtett okokból. Az egyértelműség végett a 3. cikk maga definiálja, mit kell ez alatt a fogalom alatt érteni. Eszerint a „kizárólagos joghatósági megállapodás” olyan, két vagy több fél által kötött megállapodást jelent, mely megfelel a 3. cikk c) pontjában meghatározott követelményeknek, és amellyel egy meghatározott jogviszonyból felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogviták elbírálására kikötik egy szerződő állam bíróságainak, vagy egy vagy több speciális bíróságának joghatóságát, s egyben kizárják minden más bíróság joghatóságát.

A joghatósági megállapodás jellemzőiről részletesebben később lesz szó.

VIII. 5. 3. 3. 4. Valamely szerződő állam bíróságainak, vagy egy vagy több meghatározott bíróságának kikötése

A megállapodásnak valamely részes állam bíróságainak, avagy egy vagy több meghatározott bíróságának kikötésére kell vonatkoznia. Harmadik államok joghatóságának kikötését a nemzeti jog szerint kell megítélni.

Az egyezmény hatálya csak azokra a megállapodásokra terjed ki, melyek legfeljebb egy részes állam joghatóságát kötik ki. Nem alkalmazható tehát az úgynevezett többszörös kizárólagos kikötésekre, ha az különböző államok bíróságainak javára szól, de az aszimmetrikus kikötésekre sem⁷⁶³. Egy részes államon belül azonban megjelölhetnek egy vagy több

⁷⁶³ Annak ellenére, hogy a fenti megállapítás következne a joghatósági megállapodásra vonatkozó külön egyezmény megalkotásának elfogadásakor kifejtett irányvonalakból, az első Dogauchi – Hartley jelentés (18-19. oldal, 71-72. pont) nem egy az egyben zárta ki az aszimmetrikus megállapodásokat az egyezmény alkalmazási köréből. Az aszimmetrikusságot ugyanis nem a szerződés-kötéskori pillanatban, hanem az eljárás megindításának pillanatában vizsgálta. Így a jelentés szerint ha a választásában szabad fél a kikötött fórum előtt perel, akkor az

meghatározott bíróságot, de konkretizálás nélkül is, kiköthetik általában valamelyik részes állam bíróságainak joghatóságát.⁷⁶⁴ Ez utóbbi esetben ennek az államnak a belső joga dönti el, melyik konkrét fórum fog eljárni az ügyben. Más egyezményekkel ellentétben azonban, itt nem nagyon tértek ki arra, mi történik, ha az adott állam joga – a reális kapcsolat hiánya miatt – nem jelöl ki illetékességgel rendelkező bíróságot. 2003-ban az informális munkacsoport munkájáról szóló jelentésben ezzel kapcsolatban arról tesz említést A. Schulz, hogy ha a kikötött államnak nem lenne illetékességi szabálya az ügyre, akkor a felperes választhatna, hol adja be a keresetét, de ennek az államnak a belső joga döntené el, ez a bíróság eljárhat-e az ügyben. Más állam bíróságának azonban meg kellene állapítania joghatóságának hiányát még akkor is, ha konkrétan még nem született döntés az eljárni jogosult bíróságról.⁷⁶⁵ Ez azonban még nem oldja meg teljesen a problémát, ha végül a belső jog nem tud ilyen bíróságot produkálni. Ilyenkor legfeljebb újra lehet próbálkozni a perindítással akár egy másik szerződő állam bírósága előtt is, amely arra tekintettel, hogy a választott fórum úgy döntött, nem tárgyalja az ügyet, eljárhatna.

Az „állam” jelentése egységes államszerkezet esetén nem kérdéses, de mint korábban láttuk, különböző, egymástól eltérő jogrendszerrel rendelkező területi egységekből álló szerződő államok esetén ez már nem ilyen egyértelmű. A 25. cikk (1) bekezdésének c) pontja értelmében bármilyen hivatkozást egy állam bíróságára vagy bíróságaira – ahol ez megfelelő – úgy kell értelmezni, hogy az adott területi egység bíróságára vagy bíróságaira vonatkozik. Így a kikötés vonatkozhat akár az Egyesül Államok bíróságaira általában, vagy általában New York Állam bíróságaira. Az Egyesült Királyság kapcsán a kikötésben szerepelhet általában az Egyesült Királyság bíróságainak kikötése, avagy Anglia és Wales bíróságainak kikötése. Bármelyik itt említett megállapodás az egyezmény hatálya alá esik.

Miután Regionális Gazdasági Integrációs Szervezet is részese lehet az egyezménynek, és ilyenkor az 'állam' kifejezés alatt, ahol ez megfelelő, ezeket a szervezeteket is érteni kell, T. C. Hartley szerint a megállapodásban az Európai Közösségek bíróságainak, sőt, esetleg konkrétan az Európai Közösségek Bíróságának, vagy Elsőfokú Bíróságának joghatósága is kiköthető, melyre az egyezmény alkalmazandó lenne.⁷⁶⁶

aszimmetrikus joghatósági megállapodás is teljesen kizárólagosként viselkedik, hisz a másik fél, aki kötve van a klauzulához, máshol nem tud perelni. Ekkor tehát érvényesülhet a kikötés derogációs hatása. (19. oldal) Az Egyesült Államok által benyújtott észrevételek utalnak is arra, hogy ez a magyarázat elfogadhatatlan, és különben sem volt ilyen értelmű egyetértés a résztvevők közt. [Prel. Doc. No 29 (Addendum 1) 7. oldal] A Hartley – Dogauchi jelentés ennek megfelelően már úgy nyilatkozik az aszimmetrikus megállapodásokról, hogy azok nem minősülnek kizárólagos joghatósági megállapodásnak az egyezmény szempontjából. (39. oldal, 105-160. pont)

⁷⁶⁴ Itt érdemes utalni az International Chamber of Commerce által a Konferencia megbízásából készített felmérésére, mely szerint a megkérdezettek 51%-a nyilatkozott úgy, hogy egy meghatározott bíróság joghatóságát kötik ki, míg 49%-a általában valamelyik állam bíróságait jelöli ki jogviták eldöntésére. (<http://www.iccwbo.org/law/jurisdiction>, 2007. november 30.)

⁷⁶⁵ Report on the Work of the Informal Working Group on the Judgments Project, in Particular on the Preliminary Text Achieved at its Third Meeting – 25-28 March 2003. Preliminary Document No 22 of June 2003 Prel. Doc. No 22 [a továbbiakban: Prel. Doc. No 22], 17. oldal

⁷⁶⁶ Hartley 419. oldal. Az EK-szerződés 238. cikke értelmében a Bíróság hatáskörrel rendelkezik arra, hogy a Közösség által vagy nevében kötött közjogi vagy magánjogi szerződésekben foglalt választottbírósági kikötés alapján határozatot hozzon. Félrevezető a „választottbírósági kikötés” megfogalmazás, miután a Bíróság nem választottbíróságként jár el. Kikötése a rendes bíróságok kikötésével rokon, s nem a választottbíróságokéval. A 225.

Ha a felek az állam egy meghatározott bíróságának joghatóságát kötötték ki, akkor ennek a bíróságnak el kell járnia, kivéve, ha a belső jog szerint ennek a bíróságnak az ügyre nincs hatásköre. Az 5. cikk (3) bekezdésének a) pontja kimondja ugyanis, hogy a kikötött fórum számára előírt eljárási kötelezettség nem érinti a per tárgyához vagy a per tárgyának értékéhez kapcsolódó hatáskört, azaz a hatásköri szabályokkal ellentétes joghatósági megállapodás alapján a kikötött fórum nem köteles eljárni.⁷⁶⁷

Az eljárási kötelezettséggel kapcsolatos szabályok nem érintik az adott szerződő államon belüli ügymegosztást sem. [5. cikk (3) bekezdés b) pontja] Egy állam bíróságainak kikötése esetén ez azt jelenti, hogy az illetékességi szabályok szerint határozandó meg az eljárni jogosult fórum. Ha ugyanakkor egy konkrét bíróság joghatóságában állapodtak meg a felek, át lehet-e tenni az ügyet egy másik bírósághoz ugyanazon az államon belül? Kiterjed-e még az egyezmény hatálya az ügyre, ha azt mégsem a kikötésben szereplő fórum tárgyalja le? Olyan pergazdaságossági és célszerűségi szempontok miatti, diszkrecionális jogkörön alapuló áttételt vetettek fel az előkészítő munkák során, melynek célja az egymással összefüggő tárgyú perek egy eljárásban történő elbírálása. A 2004-es tervezetben még csak felvázolták a lehetséges két szövegváltozatot, a politikai döntést a Diplomáciai Konferenciára bízták. Az végül a következőképpen fogalmazta meg az 5. cikk (3) bekezdésének b) pontját: az eljárási kötelezettséggel kapcsolatos előírások nem érintik a szerződő állam bíróságai közötti belső „kompetencia-megosztást”⁷⁶⁸, ugyanakkor ha a kikötött bíróságnak mérlegelési joga van a tekintetben, hogy áttegye-e az ügyet, a felek választását megfelelően figyelembe kell vennie. A Hartley – Dogauchi jelentés szerint ez azt jelenti, hogy a bíróság csak ritkán, indokolt esetben térhet el a felek választásától.⁷⁶⁹

Bár az egyezmény kizárja, hogy különböző szerződő államok bíróságainak joghatóságát kössék ki a felek (az ilyen megállapodásra az egyezmény nem alkalmazható), egy szerződő államon belül kiköthető több meghatározott bíróság is. Hogy ezt megengedték azzal magyarázható, hogy minden államnak megvannak azok a szabályai, melyekkel a belső párhuzamos eljárásokból eredő problémákat kezelni tudja (pl. perfüggségi szabályok). Több állam javára szóló többszörös kizárólagos joghatósági kikötés esetén azonban az egyezménybe kellett volna felvenni ilyen rendelkezéseket, melyet azonban a téma konfliktusos volta miatt

cikk értelmében ilyen ügyekben első fokon az Elsőfokú Bíróság jár el. Érdemes talán ugyanakkor utalni arra, hogy a Brüsszel I. rendelet joghatósági kikötésre vonatkozó szabályait a Bíróság kikötése esetén nem alkalmazzák.

⁷⁶⁷ Hartley – Dogauchi jelentés 44-45. oldal, 135-137. pont

⁷⁶⁸ Mivel az a) pont a bírósági hatáskörre utal, a b) pont leginkább az illetékességnek feleltethető meg. De hatáskör mikénti megítélése nem olyan egyértelmű, mint így a szövegből tűnik. Lásd ezzel kapcsolatban: Prel. Doc. No 22 16. oldal

⁷⁶⁹ 45-46. oldal, 138-140. pont. A jelentés 156-158. pontjai (48-49. oldal) világossá teszik, hogy ha a felek választása ellenére a kikötött bíróság az adott államon belül átteszi az ügyet egy másik bírósághoz, akkor a többi, nem választott bíróság eljárhat, mert az eljárás megtagadására vonatkozó kötelezettségüket feloldja az, hogy a kikötött fórum úgy döntött, nem folytatja le az eljárást. [6. cikk e) pontja] Ha azonban áttételre kerül sor az adott államon belül, akkor a 8. cikk (5) bekezdése szerint annak a bíróságnak a határozatát is el kell ismerni a többi szerződő államban, amelyikhez az ügyet – figyelemmel az 5. cikk (3) bekezdésére – áttették. Ha az áttétel a bíróság diszkrecionális jogától függ, akkor a másik szerződő államban az elismerés és a végrehajtás azzal a féllel szemben megtagadható, aki a származási államban megfelelő időben tiltakozott az áttétel ellen. (Hartley – Dogauchi jelentés 52-53. oldal, 175-177. pont)

kerülni kívántak. Ilyen egy államon belüli többszörös kikötést indokolhatnak a hatásköri szabályok (pl. ha az a pertárgyértéken alapul)

Az egyezmény nem követeli meg, hogy a választott állam, illetve konkrét bíróság és a felek, valamint jogvitájuk között bármilyen ténylegesen fennálló kapcsolat legyen. A semleges fórum választásának jogát így az egyezmény biztosítja.⁷⁷⁰ Mivel azonban vannak olyan államok, melyek ilyen vagy olyan módon megkövetelik ezt a kapcsolatot, a 19. cikk lehetőséget nyújt arra, hogy fenntartással éljenek. A nyilatkozat alapján a nyilatkozatot tevő állam bíróságai megtagadhatják a jogvita elbírálását, ha leszámítva a választott fórum helyét, nincs kapcsolat ezen állam és a felek vagy a jogvita között.

VIII. 6. 4. AZ EGYEZMÉNY ÁLTAL SZABÁLYOZOTT JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁS

VIII. 6. 4. 1. A joghatósági kikötés mint megállapodás

A joghatóság kikötéséhez legalább két fél kölcsönösen egybehangzó akaratnyilatkozatára van szükség. Az egyezmény elsődlegesen a joghatósági kikötés formai követelményeit rögzíti, illetve előír néhány további feltételt, a megállapodás egyéb aspektusait azonban nem érinti. A formai követelményeken túli, a szerződés létezésével, érvényességével összefüggő kérdéseket „anyagi érvényesség” (*substantive validity*) névvel illetik annak ellenére, hogy az ebben a körben felvetődő problémák egyes jogrendszerekben a konszenzus létezésével, máshol a szerződés érvényességével állnak összefüggésben. Ebbe a körbe tartozik különösen az általános szerződési feltételek alkalmazása, mikor is a klauzula kétoldalú megtárgyalására nem került sor. Itt szokták továbbá emlegetni a jog- és cselekvőképesség hiányát, a kényszert, a tévedést, a megtévesztést, az álképviselést, az erőfölény alkalmazását.

Az egyezményben főszabályként a választott fórum jogának alkalmazását – beleértve a nemzetközi magánjogát is – írták elő.⁷⁷¹ Mint korábban láttuk, más hágai egyezmény kapcsán ez a javaslat elvetésre került, és az európai Rendelet, illetve az azt megelőző Brüsszeli Egyezmény

⁷⁷⁰ Ezzel kapcsolatban lásd az A. Schulz által készített jelentés vonatkozó részeit. Prel. Doc. No 21, 8-10. oldal

⁷⁷¹ Az átfogó egyezmény kidolgozása során az előkészítő bizottság - a közösségi Bíróság által a Brüsszeli Egyezmény értelmezése körében felvázolt fonalat követve - az „anyagi érvényesség” kérdéskörében kizárta volna a nemzeti jogok alkalmazását, miután minden lényeges feltételt és követelményt maga az egyezmény rendezett volna. (International Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters. Report drawn up by C. Kessedjian. Preliminary Document No 7 of April 1997 (www.hcch.net, 2007. december 30.) [a továbbiakban: Prel. Doc. No 7]) Később azonban – továbbra is az átfogó egyezmény szövegének kidolgozása körében – a Nygh – Pocar jelentés szerepéhez juttatta volna a nemzeti jogot az anyagi érvényesség elbírálásakor, de a választott fórum helyett az eljáró bíróság jogának alkalmazására utalt. (43. oldal) Később felmerült az 1958-as New York-i egyezményhez hasonló fordulat beillesztésének lehetősége is, azaz a kikötést figyelmen kívül lehetett volna hagyni, ha az érvénytelen, hatálytalan vagy betarthatatlan. (Prel. Doc. No 22) A Hartley – Dogauchi jelentés azonban kifejezetten úgy fogalmaz, hogy tartalmában az egyezményben megjelölt esetek ugyanazt a kört fedik le, mint amit a New York-i egyezmény 2. cikkének (3) bekezdése. A hágai egyezmény megszövegezésekor egyértelműbb, tisztább szabályokat akartak kialakítani, azonban az értelmezésükénél – a jelentés szerint – segítségül hívható a New York-i egyezményhez kapcsolódó esetjog. (47. oldal, 147. pont) Lásd még az alkalmazandó jog meghatározásával összefüggésben felmerülő következményeket a Nygh – Pocar jelentéshez fűzött I. számú mellékletben. (www.hcch.net, 2007. december 30.)

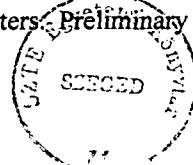
értelmezése kapcsán is a Bíróság hallgatott a főtanácsnok ilyen irányú felvetéséről. A választott fórum jogának alkalmazásához fűződő hátrányok mellett is leginkább a jogbiztonság megteremtése miatt ragaszkodtak ehhez az egyezmény kidolgozói és elfogadói. Egy ilyen rendelkezés elmaradása automatikusan az eljáró bíróság jogára (beleértve a nemzetközi magánjogát is) hagyta volna a szerződés „anyagi érvényességének” rendezését. Ez viszont ahhoz a visszas állapothoz vezetett volna, hogy a szerződés megkötésekor még nem lehetett volna biztosan tudni, a megállapodás létezik-e és érvényes-e, mivel azt csak akkor lehetett volna megítélni, mikor az eljárás megindult, s ezáltal rögzült, melyik az eljáró bíróság. Ha a felek maguk jelölik ki az alkalmazandó jogot, ez persze megkönnyíti a kérdést, ennek hiányában azonban a meghatározottság miatt a választott fórum joga alkalmazásának előírása célravezető. Ha magát a kikötött fórumot hívták fel a felek az eljárás lefolytatására, akkor az eljáró és a kikötött fórum joga egybeesik. Így ennek a rendelkezésnek igazán akkor van jelentősége, amikor a felperes – talán épp abban bízva, hogy egy másik bíróság a saját jogát alkalmazva érvényteleníti a megállapodást, s így elkerülheti a kikötött fórum előtti perlést – egy másik állam bírósága előtt perel. Az egyezmény 6. cikkének a) pontja értelmében azonban a választott fórumon kívüli, más eljáró bíróság nem köteles joghatóságának hiányát megállapítani, ha a kikötött bíróság joga szerint a megállapodás érvénytelen.⁷⁷²

Az „anyagi érvényesség” egyik elemét azonban külön kiemelték, mivel úgy látták, ezen a területen nem jött még el az idő az egységes kollíziós jog lefektetésére. Ezért a kikötött fórumon kívüli bíróság akkor is érvénytelennek tekintheti a joghatósági megállapodást, ha saját joga szerint – beleértve a nemzetközi magánjogi szabályai által kijelölt jogot is – a fél nem rendelkezik jog- vagy cselekvőképességgel. Ez nem jelenti azt, hogy a jog- és cselekvőképességet csak az eljáró állam joga szerint lehetne megítélni. Miután ezek hiánya a szerződés érvénytelenségét eredményezi, a kikötött bíróság jogának alkalmazásával is megállapítható az érvénytelenség.

A közösségi joghoz hasonlóan az előkészítő munkálatok során itt is felmerült, vajon a társasági szerződésbe foglalt joghatósági klauzula kielégíti-e a joghatósági megállapodás fogalmának követelményeit. A Nygh – Pocar jelentés, lényegében a közösségi Bíróság döntéséhez hasonlóan, a tagsági viszony erejénél fogva úgy tekintette, hogy a társasági szerződésbe foglalt kikötést a tag elfogadta, függetlenül attól, hogy ez ténylegesen megtörtént vagy sem.⁷⁷³

⁷⁷² A Hartley – Dogauchi jelentés szerint az egyezmény csak akkor jön működésbe, ha a konszenzus alapvető ténybeli követelményei teljesültek. Ha az általános standard alapján megállapítható, hogy konszenzusról ilyen ténybeli alapon sem lehet beszélni, akkor az eljáró bíróság a joghatósági megállapodásnak az alkalmazandó jog szerinti megvizsgálása nélkül is juthat arra a következtetésre, hogy az egyezmény nem alkalmazható. (38. oldal, 94-96. pont) Számomra nem teljesen világos, hogy mi pontosan az a ténybeli minimum, amit a bíróság az alkalmazandó jog nélkül is értékelhet, azaz ebben a viszonylatban hol válik el a ténykérdés a jogkérdésektől, és mi az a standard, mely alapján eldönthető, létezik-e a szerződés.

⁷⁷³ Nygh – Pocar jelentés 43. oldal. Lásd még: Synthesis of the Work of the Special Commission of June 1997 on International Jurisdiction and the Effects of Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters, Preliminary Document No 8 of November 1997, 18. pont (www.hccnet.net, 2007. december 30.)

Itt utalnék a kikötés szeperabilitására is, melyet az egyezmény *expressis verbis* kimond. Ha tehát a joghatósági klauzula egy másik szerződés részét képezi is, akkor is a szerződés többi rendelkezésétől független megállapodásként kell kezelni. A kikötés érvényességét pusztán azon az alapon nem lehet vitatni, hogy az azt magában foglaló szerződés érvénytelen. (3. cikk d) pontja)

VIII. 6. 4. 2. Az egyezmény által előírt tartalmi követelmények

Az egyezmény egyrészt megkívánja, hogy a felek megjelöljék, mely jogvitájukat, illetve mely meghatározott jogviszonyukból esetlegesen felmerülő jogvitákat utalják a kikötött bíróság elé. A magyarázata ugyanaz, mint amit bármelyik más jogforrás által szabályozott joghatósági megállapodásnál láthattunk: a cél annak elkerülése, hogy a rendszerint erősebb pozícióban lévő fél a másikra olyan megállapodást kényszerítsen, melynek értelmében bármilyen jogviszonyból eredő jogvitában a kikötött fórum előtt kelljen perelni.

VIII. 6. 4. 3. A formai követelmények

A joghatósági megállapodást vagy abban a formában kell megkötni vagy 'dokumentálni', amit az egyezmény 3. cikkének c) pontja előír. A furcsa megfogalmazás is arra utal, a formai előírások célja a bizonyítékok biztosítása⁷⁷⁴ arra vonatkozóan, hogy a felek között a megállapodás ténylegesen létrejött. Mindazonáltal ez nem tekinthető valamiféle bizonyítási szabálynak. A 3. cikk c) pontja szerint a megállapodás megköthető vagy dokumentálható írásban, vagy bármilyen más kommunikációs eszközzel, mely az információt abból a célból teszi hozzáférhetővé, hogy későbbi hivatkozásokra felhasználható legyen.

Az írásbeliség könnyebben megfogható és érthető. A legkézenfekvőbb, amikor a felek írásban kötik meg a szerződést, azaz vagy azonos, vagy különböző dokumentumban, de valamennyi fél nyilatkozata írásban jelenik meg. Az írásbeli dokumentáltság arra utal, hogy a szóban vagy ráutaló magatartással létrejött megállapodás írásba lett foglalva. A Hartley – Dogauchi jelentés szerint ugyanakkor a kikötés érvényessége nem függ attól, hogy azt a felek aláírták-e. Azonban az aláírás hiánya komoly kérdéseket vet fel a megállapodás létezése körül⁷⁷⁵, adott esetben más eszközöket kell igénybe venni ennek bizonyítása érdekében. A bizonyítás terhe arra esik, aki a joghatósági megállapodásra a bíróság előtt hivatkozik.

Némileg bonyolultabban hangzik a második fordulat, melyet az UNCITRAL által elfogadott 1996-os, az elektronikus kereskedelemre vonatkozó modell törvényből⁷⁷⁶ vettek át.

⁷⁷⁴ Prel. Doc. No 7, 32. oldal

⁷⁷⁵ 41. oldal, 112. pont

⁷⁷⁶ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce [6. cikk (1) bekezdése]
http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf (2007. december 30.)

Eszerint ha a jog írásbeliséget követel meg, ezt kielégíti egy adatközlés is, ha a benne foglalt információ hozzáférhető abból a célból, hogy későbbi hivatkozásokra felhasználható legyen.

Az UNCITRAL modell törvényhez fűzött magyarázat szerint a fenti megfogalmazás kialakítása során az írásbeliség speciális funkcióira, így a bizonyítási, illetve a figyelmeztető feladatára fókuszáltak. A 'későbbi hivatkozások céljából való hozzáférhetőség' az okiratban foglalt információ reprodukálhatóságát és olvashatóságát kívánja visszatükrözni az elektronikusan továbbított adatok tekintetében. A hozzáférhetőség tehát olvashatóságot és értelmezhetőséget takar. Ez pedig magában foglalja azt a követelményt is, hogy annak a szoftvernek is elérhetőnek kell lennie, meg kell maradnia, mellyel a számítógépes adat olvasható és értelmezhető. A későbbi hivatkozások céljából való elérhetőséggel biztosítható az információ tartós és változatlan fennmaradása.

Ez a forma elsődlegesen az egyre terjedő elektronikus (számítógépes) úton történő adat-továbbításra és – tárolásra utal (pl. e-mail vagy lemez, stb...), de ebbe a körbe tartozik például a faxüzenet is.⁷⁷⁷

Ahogy D. Joseph utal is rá⁷⁷⁸, ezek a formai előírások valamivel kötöttebbek, szigorúbbak, mint a közösségi szabályok, mert a felek között kialakult gyakorlatnak, illetve a nemzetközi szokványoknak megfelelő forma nem elegendő, ha nincs írásbeli vagy más, fent említett kommunikációs eszközzel tett dokumentáció. Gyakorlati szempontból ugyanakkor a kétféle szabályozás közötti különbség nem számottevő, mivel az üzleti életben a közösségi jogban ismert két lazább forma esetén is rendszerint születik valamilyen alakban dokumentáció.

A formai követelményekkel kapcsolatban – szemben az „anyagi érvényességgel” – csak az egyezmény alkalmazandó. Az egyezményben lefektetett szabályok a minimum és egyben a maximum követelményeket is jelentik, melyet a nemzeti jogok egyéb feltételekkel nem bővíthetnek. Emellett az egységes alkalmazás érdekében lehetőleg minél egységesebben kell értelmezni ezeket a rendelkezéseket. Ami persze egyetlen, minden állami bíróság által kötelezően követendő iránymutatás adására jogosult auktoritás hiányában meglehetősen nehéz. Ennek ellenére a 23. cikk megkívánja, hogy az egyezmény értelmezése során a bíróságok tekintettel legyenek annak nemzetközi jellegére és arra az igényre, hogy elősegítsék az egységes alkalmazását.

VIII. 6. 4. 4. A kikötés tárgyi és személyi hatálya

Az egyezmény kifejezett módon egyik kérdést sem rendez, sőt, a jelentések is hallgatnak róla. Ezáltal nagyrészt az általános szempontokra lehet visszautalni. A tárgyi hatály kapcsán így elsődlegesen a kikötés tartalmi követelményei körében tárgyalt meghatározott jogviszonyhoz (meghatározott jogvitához) kell visszanyúlni. Ugyanakkor jelezni kell, hogy a kikötés tárgyi hatályának körbehatárolása értelmezési kérdés. Nem tisztázott azonban, melyik jog szerint kell

⁷⁷⁷ Hartley – Dogauchi jelentés 40-41. oldal, 109. pont

⁷⁷⁸ Joseph 84-85. oldal

ezt elvégezni: az anyagi érvényesség elbírálására előírt, vagyis a kikötött bíróság joga szerint, vagy a főszerződésre alkalmazandó jog szerint. Ami a viszontkereset, illetve a beszámítási kifogás és a joghatósági megállapodás viszonyát illeti, az egyezmény szintjén nem sokat mondhatunk, miután az ezekre semmilyen formában nem tér ki.⁷⁷⁹ Az egységes jogalkalmazás azonban ebben a tekintetben sem maradhat el. Viszontkereset esetén nagy biztonsággal mondható, hogy az államok tekintettel lesznek az abban érvényesített követelésre vonatkozó kizárólagos kikötésre, a beszámítási kifogás sorsa azonban közel sem ilyen egyértelmű, s könnyen belegabalyodhat az eltérő nemzeti szabályok hálójába.

Ami a személyi hatályt illeti, erről az egyezmény szintén hallgat. Bizonyosan köti azokat a feleket a joghatósági klauzula, akik ebben megállapodtak. Nincs egységes szabály azonban arra, hogy az eredeti szerződő feleken kívül kiterjed-e másokra. A Hartley – Dogauchi jelentés szerint a kikötés kiterjed az eredeti szerződő feleken kívül azokra is, akik abban kifejezetten nem állapodtak meg, de a követelés bíróság előtti érvényesítésére való joguk az eredeti felek jogainak és kötelezettségeinek megszerzésén alapul. Azt, hogy átszálltak-e rájuk az eredeti felek jogai és kötelezettségei, az alkalmazandó nemzeti jog szerint kell eldönteni.⁷⁸⁰

A kizárólagos joghatósági megállapodás megfelelően működik azokban az esetekben is, amikor az alperes kíván perbe vonni egy harmadik személyt, akivel szemben ő kíván követelést érvényesíteni (*third party proceedings, multy-party cases*). Ha ugyanis az alperes és a harmadik személy között van egy másik bíróság javára szóló, érvényes joghatósági kikötés, akkor a felperes által indított perben eljáró bíróság köteles a saját eljárását a választott fórum javára megtagadni.⁷⁸¹

VIII. 6. 4. 5. A kikötés joghatása

A hágai egyezmény – mint arról már volt szó – csak a kizárólagos joghatósági megállapodást szabályozza. Ez azt jelenti, hogy egyszerre van a kikötésnek prorogációs és derogációs joghatása. A prorogációs joghatásból következik egy eljárási kötelezettség a kikötött fórum számára, míg a derogációs hatás kizárja a többi szerződő állam bíróságainak eljárását. A 3. cikk b) pontja egy vélelmet is felállít, mely szerint hacsak a felek kifejezetten másképpen nem állapodtak meg, akkor a kikötésben meghatározott bíróságnak (bíróságoknak) a joghatósága kizárólagos. Ha ilyen kifejezett eltérő rendelkezés található a felek megállapodásában, akkor ez azt jelenti, hogy az egyezmény hatálya nem terjed ki a joghatósági kikötésre.

Az egyezmény tehát a nem kizárólagos joghatósági megállapodásokra főszabály szerint nem alkalmazható. Ugyanakkor a 22. cikk egy *opt-in* lehetőséget szabályoz: a szerződő államok nyilatkozatot tehetnek, melynek értelmében elismerik és végrehajtják a többi szerződő államban

⁷⁷⁹ Az átfogó egyezmény még ún. komplex joghatósági szabályokon belül rendezte volna a viszontkeresetre vonatkozó speciális előírásokat. A beszámítási kifogásra azonban a nemzeti jogot kellett volna alkalmazni.

⁷⁸⁰ Hartley – Dogauchi jelentés 38. oldal, 97. pont

⁷⁸¹ Hartley – Dogauchi jelentés 46. oldal, 143. pont

hozott határozatot, ha azt két vagy több fél által, az egyezmény formai előírásainak megfelelően megkötött megállapodásban, meghatározott jogviszonyból felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogviták elbírálására kikötött bíróság hozta meg (nem kizárólagos joghatósági megállapodás). Ha egy fent említett nyilatkozatot tevő szerződő államban hozott határozat elismerését és végrehajtását olyan szerződő államban kérik, mely szintén tett ilyen értelmű nyilatkozatot, akkor az egyéb elismerési és végrehajtási szabályokon kívül itt egyéb feltételeknek is érvényesülniük kell⁷⁸². A feltételek között felbukkan a *lis pendens* szabálya is, de kizárólag az elismerés és a végrehajtás szempontjából. Azaz a per tárgyában történő eljárás során az egyezmény nem követeli meg, hogy a bíróságok a perfüggőségre tekintettel legyenek.

Miután az egyezmény csak a szerződő államok viszonylatában szabályozza a kizárólagos joghatósági kikötést, a nem szerződő állam bíróságainak kikötésére nincs hatással. Elvileg így elképzelhető egy olyan többszörös kizárólagos kikötés, mely egyrészt egy szerződő állam, más részről pedig egy nem részes állam bíróságainak joghatóságát köti ki. Ha azonban szigorúan értelmezzük a kizárólagos joghatósági megállapodás fogalmát [3. cikk a) pontja], akkor azt kell mondanunk, az ilyen megállapodás nem esik az egyezmény hatálya alá. A fogalom szerint ugyanis kizárólagos joghatósági megállapodásnak az a szerződés minősül, melyben minden más bíróság joghatóságát kizárják. A minden más bíróság körébe – nézetem szerint - beletartoznak mind a szerződő államok, mind a nem részes államok bíróságai.

Mint ahogy arról szó esett, nem esnek az egyezmény hatálya alá az aszimmetrikus joghatósági megállapodások, illetve azok az egyébként szimmetrikus megállapodások sem, melyek két szerződő államban jelölnék ki eljárni jogosult fórumot, anélkül azonban, hogy a felperesnek választási lehetősége lenne (például ha a kikötés szerint 'A' 'B'-t csak X államban, 'B' 'A'-t csak Y államban perelheti). Véleményem szerint ugyanakkor kiterjed az egyezmény a kikötésre, ha ugyanabból a jogviszonyból eredő különböző jogvitákra különböző szerződő államok bíróságainak kizárólagos joghatóságában állapodnak meg a felek. Más kérdés, hogy a követelések széttöredezése adott esetben magában hordja az ellentmondásos határozatok születésének veszélyét.

VIII. 6. 5. A JOGHATÓSÁG VIZSGÁLATA, AZ ELJÁRÓ BÍRÓSÁGOK KÖTELESSÉGE

A prorogációs és derogációs hatás az eljáró bíróságok kötelezettségein keresztül mutatható be a legmarkánsabban. A kikötött bíróságnak kötelessége eljárni, míg minden más bíróságnak (a szerződő államokban) kötelessége joghatósága hiányát megállapítani. Mindkettő alól azonban vannak kivételek.

⁷⁸² Hármaskonjunktív feltételt ír elő az egyezmény: a) a határozatot hozó bíróságot egy nem kizárólagos joghatósági megállapodásban jelölték ki, b) nincs olyan ítélet, melyet a nem kizárólagos joghatósági megállapodás szerint eljárni jogosult másik bíróság hozott, s ugyanazon felek között ugyanazon igény iránt más ilyen bíróság előtt sincs per folyamatban, és c) azt a bíróságot hívták fel elsőként, mely a határozatot hozta.

Az 5. cikk (1) bekezdésének értelmében a kikötött bíróság (vagy bíróságok) joghatósággal bír annak a jogvitának az elbírálására, amelyre a kikötés vonatkozik, kivéve, ha a megállapodás ennek az államnak a joga szerint érvénytelen. Erre ugyan kifejezetten a szöveg nem utal, de természetesen akkor sem köteles eljárni, ha a kikötés az egyezmény által előírt követelményeknek (formai követelmények) nem felel meg.

Az 5. cikk (2) bekezdése szerint, ha a bíróság a kikötés alapján joghatósággal rendelkezik, akkor nem tagadhatja meg eljárását arra tekintettel, hogy a pert egy másik államban folytassák le. Ezzel az egyezmény tulajdonképpen kizárja a *lis pendens*, illetve a *forum non conveniens* szabályainak alkalmazását. Azaz, ha egy érvényes joghatósági kikötés kijelöli egy jogvita elbírálására az adott bíróságot, akkor az a saját belső jogában alkalmazandó egyik intézményre tekintettel sem szabadulhat meg az ügytől. Nem lehet tekintettel arra, hogy ugyanazon felek között ugyanazon igény iránt már egy másik bíróság előtt per van folyamatban, és arra sem, hogy egy másik bíróság alkalmasabb volna az ügy eldöntésére.

Az anyagi és/vagy alaki érvénytelenség esetén kívül a kikötött fórum csak az 5. cikk (3) bekezdésében meghatározott okokból utasíthatja el magától az ügyet. Az eljárási kötelezettség ugyanis nem érinti a per tárgyához vagy a követelés értékéhez kötött hatáskört, valamint a szerződő államon belüli, bíróságok közötti ügymegosztást. Ezekről már korábban részletesen volt szó, ezért lássuk a kikötött fórumon kívüli más bíróságok kötelezettségét.

A szerződő államokban minden, a kikötött fórumon kívüli bíróságnak kötelessége az előtte indított eljárást felfüggeszteni vagy megszüntetni. (6. cikk) Ettől csak az egyezményben meghatározott esetekben tekinthet el. Eljárhat, ha a kikötés érvénytelen a kikötött bíróság államának joga szerint, vagy valamelyik fél nem rendelkezett jog- vagy cselekvőképességgel a megállapodás megkötésére az eljáró bíróság államának joga szerint. Külön erről nem szól az egyezmény, de természetesen akkor sem köteles elutasítani magától az ügyet, ha a kikötés az egyezmény előírásainak nem felel meg. Nem köteles joghatóságának hiányát megállapítani az eljáró bíróság, amennyiben, ha alkalmazná a kikötést, akkor az nyilvánvaló igazságtalansághoz vezetne vagy nyilvánvalóan ellentétes lenne ennek az államnak a közrendjével. Az egyik legmegfoghatatlanabb kivételről van szó, melyet célszerű minél szűkebb körben felhívni. A nyilvánvaló igazságtalanság és a nyilvánvalóan közrendbe ütközés külön-külön történő megemlítésére a Hartley – Dogauchi jelentés magyarázata alapján azért volt szükség, mert egyes jogrendszerekben az előbbi az utóbbitól elkülönült léttel bír: a közrend csak az általános közérdekek védelmét takarja, melytől különböz(het)nek az egyének, azaz elsődlegesen a felek érdekei. A nyilvánvaló igazságtalanságra a jelentés példaként hozza azt, amikor valamelyik félnek a tisztességes tárgyaláshoz való joga amiatt sérülne, hogy a kikötött bíróság elfogult vagy korrupt. De az igazságtalanság nem csak az eljárással, hanem a joghatósági megállapodás megkötésével is összefügghet: ha például csalárd magatartás eredményeként született meg a kikötés.⁷⁸³

⁷⁸³ Hartley – Dogauchi jelentés 48. oldal, 151-152. pont

Az eljáró bíróság akkor sem köteles joghatóságát megtagadni, ha a felek ellenőrzési körén kívül eső rendkívüli okból a megállapodás ésszerűen nem teljesíthető. Olyan okokról van itt elsősorban szó, amikor a felek megállapodását követően változások állnak be a körülményekben a felek akaratán és cselekvési lehetőségén kívül, s így nincs mód a választott fórum előtt az eljárást lefolytatni. Ilyen például az, amikor a választott fórum államában háború van és a bíróságok nem működnek, vagy a konkrétan kikötött bíróság megszűnt.⁷⁸⁴ Végül a negatív joghatósági összeütközések elkerülése végett akkor is tárgyalhatja az ügyet a kikötött fórumtól különböző bíróság, ha a kikötött fórum úgy döntött, nem jár el az ügyben.

VIII. 6. 6. HATÁROZATOK ELISMERÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA

Szemben a Brüsszel I. rendelettel, a hágai egyezmény nem biztosítja teljes körűen a joghatóság tekintetében hozott döntés érinthetetlenségét az elismerési és végrehajtási szakban, azaz a joghatósági megállapodással kapcsolatosan lehetőség van az elismerés, illetve a végrehajtás megtagadására. Ez azonban csak lehetőség, nem kötelezettség.

Mivel az elismerés, illetve a végrehajtás megtagadható azon az alapon, hogy a megállapodás a választott fórum joga szerint érvénytelen volt [9. cikk a) pontja], a kikötés érvényességének vizsgálatára nemcsak az eljáró bíróság jogosult, legyen az akár a kikötött fórum, akár egy másik szerződő állam bírósága, hanem annak a szerződő államnak a bírósága is, ahol a kikötés alapján eljáró bíróság határozatának elismerését és végrehajtását kéri. Ennek a bíróságnak is a választott fórum államának jogát (beleértve a nemzetközi magánjogát is) kell alkalmaznia, de köti a kikötött fórumnak az a döntése, mellyel a joghatósági megállapodást már érvényesnek nyilvánította. Ha ugyanis a kikötött bíróság kifejezetten döntött a megállapodás érvényességéről, akkor ezzel összeegyeztethetetlen lenne, ha az elismerés, illetve végrehajtás szerinti államban ezzel ellentétes döntést hoznának.⁷⁸⁵

A fentiekén túl, az elismerés szerinti állam bírósága a saját joga szerint – beleértve a nemzetközi magánjoga által kijelölt jogot is – a fél jog- vagy cselekvőképességének hiányát is figyelembe veheti, s emiatt az elismerést, illetve a végrehajtást megtagadhatja.

VIII. 6. 7. A HÁGAI EGYEZMÉNY ÉS A BRÜSSEL I. RENDELET KAPCSOLATA

Az előkészítő tárgyalások során az egyik legvitatottabb kérdés volt az egyéb létező vagy jövőben kötendő *egyezményekhez való viszony rendezése*. Különösen pedig a közösségi rendelettel való kapcsolat. Anélkül, hogy belemerülnék a szabályok részletes ismertetésébe, elsődlegesen ez utóbbira koncentrálnék. A 26. cikk (6) bekezdése értelmében az egyezmény nem érinti a részes REIO szabályainak alkalmazását – függetlenül attól, hogy az egyezmény előtt vagy után fogadták-e el –, ha egyik fél sem rendelkezik székhellyel olyan szerződő államban,

⁷⁸⁴ Hartley – Dogauchi jelentés 48. oldal, 154. pont

⁷⁸⁵ Hartley – Dogauchi jelentés 54. oldal, 183. pont

amely nem tagja a Regionális Gazdasági Integrációs Szervezetnek. Kicsit talán érthetőbben megfogalmazva, ha legalább egy fél olyan szerződő államban rendelkezik székhellyel⁷⁸⁶, mely nem tagja az Uniónak, akkor nem a közösségi rendeletet, hanem az egyezményt kell alkalmazni akkor is, ha uniós tagállam bíróságainak joghatóságát kötötték ki a felek. A Brüsszel I. rendelet alkalmazási köre – uniós tagállam bíróságának kikötése esetén – azokra az ügyekre korlátozódik, amelyekben legalább az egyik fél valamelyik tagállamban rendelkezik lakóhellyel, és az összes többi fél is valamelyik tagállamban rendelkezik lakóhellyel, vagy olyan harmadik államban lakik, mely nem részese az egyezménynek. A Brüsszel I. rendelet 23. cikk (3) bekezdésének alkalmazhatósága is olyan ügyekre korlátozódik, melyekben olyan felek kötötték ki valamelyik tagállami bíróság joghatóságát, akik közül egyik sem lakik egyik szerződő állam területén sem.

Ahogy T. C. Hartley megjegyzi, a joghatósággal kapcsolatosan nagy valószínűséggel ritkán fognak előfordulni összeütközések a hágai egyezmény és a Rendelet között. Jeleztem már azonban, hogy a biztosítási szerződésekből eredő jogvitákra vonatkozóan a Rendelet által felállított korlátok az egyezmény alkalmazási körében feloldódnak. Kiemelt megfontolást igényel továbbá a közösségi iparjogvédelmi jogokkal (védjegy, formatervezési mintaoltalom) összefüggő joghatóság is, hisz bizonyos ügyekben csak a közösségi védjegy-, illetve mintaoltalmi bíróságok jogosultak eljárni a közösségi rendeletek alapján. Az iparjogvédelmi jogokra vonatkozó kizárólagos joghatóság (Rendelet 22. cikk 4. pontja) tekintetében is lehetnek ellentmondások az egyezmény és a Rendelet között annak ellenére, hogy ezek az eljárások – mint a per fő tárgyai – nem tartoznak az egyezmény hatálya alá. Ennek körében visszaütnék a Bíróság már ismertetett döntésére, mely szerint, ha a vita a szabadalom érvényességével összefüggésben merül fel, hivatkozzon az érvénytelenségre az alperes akár kifogás útján is az ellene szabadalombitorlás miatt indított perben, akkor erre a kizárólagos joghatóság vonatkozik.⁷⁸⁷ A közösség érdekeinek biztosítása céljából a Bizottság hatástanulmány elkészítésével kívánja feltárni az egyezmény lehetséges hatásait a közösségi rendszerre, melynek alapján el tudja dönteni, tegeyen-e javaslatot a Tanács részére a Közösségnek az egyezményhez való csatlakozásra, s ha igen, milyen fenntartásokkal.

Ha a csatlakozásra sor kerül – fenntartásokkal vagy anélkül –, az a perfüggőségi szabály alkalmazhatóságára elkerülhetetlenül kihatással lesz.⁷⁸⁸ Az egyezmény ugyanis nem tartalmaz perfüggőségi szabályt a kizárólagos joghatósági kikötéshez kapcsolódóan, sőt, épp azért került sor a joghatósági megállapodások csupán ezen szűkebb fajtájának szabályozására, hogy elkerüljék a párhuzamos eljárások szabályozásának mikéntje körüli vitákat. Ezzel szemben, mint láttuk, a Bíróság a Brüsszel I. rendelet perfüggőségi szabályainak alkalmazását kiterjesztette arra az esetre is, amikor valamelyik bíróság a felek megállapodása alapján kizárólagos joghatósággal rendelkezik. Ha tehát az egyik fél nem valamelyik uniós tagállamban rendelkezik tartózkodási

⁷⁸⁶ Itt is tisztázatlan, melyik időpontot kell figyelembe venni a lakóhely meghatározása szempontjából.

⁷⁸⁷ Gesellschaft für Antriebstechnik mbH & Co. KG kontra Lamellen und Kupplungsbau Beteiligungs KG C-4/03. sz. ügyben 2006. július 13-án hozott ítélet (www.curia.europa.eu (2007. december 30.)), illetve lásd: Európai Bírósági Ítéletek 2006/3., 31-32. oldal)

⁷⁸⁸ Hartley 421. oldal

helyel, és előbb indul eljárás a kikötött tagállami bíróság helyett egy másik tagállami bíróság előtt, akkor a Rendelet perfüggőségi szabályai nem alkalmazhatók: a párhuzamos eljárásra, és arra a tényre tekintet nélkül, hogy milyen határozatot hoz az elsőként felhívott bíróság a joghatóságáról, a kikötött fórum köteles eljárni. Arról nem is beszélve, hogy nem kerülhet sor a Rendelet 24. cikkében szabályozott perbebocsátkozás alkalmazására sem, mellyel felül lehetne írni a kizárólagos kikötést.^{789, 790}

VIII. 6. 8. AZ EGYEZMÉNY MÉRLEGE

Kétségtelen, hogy a gazdaság szereplői szívesen látnának egy olyan világméretű konvenciót, mely akár csak a félautonómia területén szabályozza a joghatóságot, valamint a határozatok elismerését és végrehajtását.⁷⁹¹ Az érdekek ütközése – mely magában foglalja az ellentétes belső nemzeti szabályokat is – miatt igen nehéz szülés eredményeképpen jöhetett csak világra ez a szűk keresztmetszetű egyezmény, melyhez való csatlakozás még várat magára.⁷⁹² Az irodalomban inkább találkozhatunk pozitív, mint negatív ítéletekkel az egyezmény értékét és jelentőségét illetően.⁷⁹³ Ugyanakkor az, hogy eddig sem az ötletgazda Egyesült Államok, sem más állam, így különösen az Európai Közösség eddig nem írta alá, kérdéseket vethet fel az egyezmény jövőjét illetően. Persze a belső jog felkészítése a csatlakozásra és a fenntartások szükségességének átgondolása bizonyos előkészületeket igényel, és ahogy egy cikkben megfogalmazták: az államok csak akkor írják alá e konvenciót, ha a magánszektor arra készíti őket⁷⁹⁴. Annyi bizonyos viszont, hogy csak akkor lehet sikeres az egyezmény, ha széles körben csatlakoznak hozzá az államok, különösen pedig azok, melyek a nemzetközi B2B kereskedelmi kapcsolatokban, illetve az ilyen jogviszonyokban felmerülő jogviták elbírálásában jelentős

⁷⁸⁹ Az elismerés és a végrehajtás tekintetében a közösségi Rendelet továbbra is alkalmazandó, amennyiben az egyik tagállamban hozott határozatot egy másik tagállamban kell elismerni, illetve végrehajtani. [26. cikk (6) bekezdésének b) pontja]

⁷⁹⁰ Érdemes még utalni egy másik, többek között a Luganói Egyezmény részes államait érintő előírásra is, mely lényegében hasonlóan fogalmaz, mint az egyezménynek a közösségi jogszabályokhoz való viszonyának rendezéséről szóló szabály. Eszerint a hágai egyezmény nem érinti sem a hatálybalépése előtt, sem az azután kötött egyezmények alkalmazását, ha egyik fél sem rendelkezik tartózkodási hellyel olyan szerződő államban, amely nem részese ennek a másik egyezménynek. Ha valamelyik Luganói Egyezményben részes állam nem csatlakozna a hágai egyezményhez, akkor a 26. cikk 3. pontját kell alkalmazni. Ennek értelmében a hágai egyezmény nem érinti az adott szerződő államban a hágai egyezmény hatálybalépését megelőzően kötött másik egyezmény alkalmazását, ha a hágai egyezmény alkalmazása nem volna összhangban ennek a szerződő államnak egy nem szerződő állammal szemben vállalt kötelezettségeivel.

⁷⁹¹ A The International Chamber of Commerce által készített felmérés szerint a megkérdezettek 41%-a mondta azt, hogy egy jelentős üzleti döntés meghozatalát befolyásolta a jogvita elbírálására jogosult bíróság, illetve az alkalmazandó jog körüli bizonytalanság. <http://www.iccwbo.org/law/jurisdiction> (2007. november 30.)

⁷⁹² Egyelőre csupán Mexikó csatlakozott hozzá. (2007. szeptember 26.)

⁷⁹³ Peter D. Trooboff (Foreign Judgments. The National Law Journal October 17, 2005 www.nlj.com, 2006. október 31.), G. Musger (Litigation convention needs private backing. IBA Daily News 2005. szeptember 28., 13. oldal, www.iflr.com, 2006. október 14.), Antonin I. Pribetic (The Hague Convention on Choice of Court Agreements. The Globetrotter 2005. szeptember Vol. 10, No 1. 2-5. oldal) David Goddard (Rethinking the Hague Judgments Convention: Pacific Perspective. Yearbook of Private International Law 2001, 27-62. oldal), Hartley (414-424. oldal)

⁷⁹⁴ Litigation convention needs private backing. IBA Daily News 2005. szeptember 28., 13. oldal www.iflr.com (2006. október 14.)

szerepet játszanak. Valószínűsíthető, hogy ezeknek az államoknak, így különösen az Egyesült Államoknak, illetve az Európai Közösségnek a csatlakozása meghozná a többi állam „aláírási kedvét” is.

Azokban a gazdasági (és jogi) kapcsolatokban, ahol gyakran élnek a joghatóság megválasztásával, azaz a B2B szerződések körében, az egyezmény igen nagy előrelépést jelentene. Tárgyi hatályának szűkítése, illetve a tiszta kizárólagos joghatósági megállapodásokra való korlátozódása miatt mindazonáltal még mindig vannak olyan területek, ahol hasonló egyezményre lenne szükség. Annyi bizonyos, a közeljövőre nézve a Hágai Konferencia a joghatóság átfogóbb szabályozását nem vette tervbe.

IX. FEJEZET

A JOGHATÓSÁGI KIKÖTÉS MINT ELJÁRÁSJOGI HATÁSÚ MEGÁLLAPODÁS - KÖVETKEZTETÉSEK

Az eddigiekben megpróbáltam bemutatni a joghatósági megállapodások szabályozását, illetve a vonatkozó gyakorlatot egyrészt a közösségi rendeletben, másrészt az egyes államok jogában, végül egy esetlegesen hatályba lépő nemzetközi egyezményben. Mindamellett, hogy a feldolgozott irodalom és a gyakorló jogászok (üzletemberek) visszajelzései igazolják ennek az intézménynek a létjogosultságát, sőt, széles körű alkalmazását, számos olyan kérdés is felmerült, melyekre végleges, s ami még fontosabb, egységes megoldások még nem léteznek.

A joghatósági megállapodások előnyeként leginkább az emelhető ki, hogy a felek az általuk közösen választott bírósághoz fordulhatnak. Feltehető ezáltal, hogy kölcsönösen bíznak e fórum tisztességes és pártatlan eljárásában és határozatában, és nem fogják kétségbe vonni a bíróság joghatóságát, azaz a joghatóság körüli vitáknak könnyen elejét lehet venni. Azonban az általános szerződési feltételekben eldugott klauzula által meglepett fél, vagy épp az a fél, aki tökéletesen tisztában volt a kikötéssel, de szabadulni kíván attól, ezt könnyen illuzórikussá teheti. Ahogy meggyorsíthatja a kikötés a joghatósággal mint előkérdéssel kapcsolatos döntést, úgy annak vitatása, párhuzamos eljárások indítása a joghatósági megállapodástól várt előnyöket porig rombolhatja. A kikötés elkerülésével nemcsak azokban az esetekben próbálkoznak a felek, amikor annak valamilyen fogyatékosága van, de akkor is, ha egy másik fórum előtt számukra kedvezőbb a perindítás. Ennek során pedig kihasználják az egyes államok jogában található különböző kiskapukat.⁷⁹⁵ De az államok részéről is megfigyelhető, hogy érdekeik szerint viszonyulnak a joghatósági kikötésekhez.

Úgy látom, a joghatósági megállapodások körül gyülekező problémák egyrészt annak *kettős (magánjogi és eljárásjogi) természetéből*, másrészt *nemzetközi vonatkozásaiból* fakadnak. Áttekintve a különböző szerzőknek a témában írt műveit és az egyes szabályozási modelleket, látható, a jogalkotónak, illetve a bírói gyakorlatnak ezekhez a jellemzőkhez való viszonya dönti el a joghatósági kikötések szerepét, jelentőségét és sorsát.

A továbbiakban ennek a két faktornak a hatását követem végig a joghatósági megállapodások által felvetett problémák körében.

A joghatósági kikötések anyagi jogi jellege által táplált fél-autonómia és az eljárásjogi szempontok (az igazságszolgáltatás megfelelő, hatékony, gazdaságos működését, illetve egyéb érdekek) egymást kölcsönösen kiegészítve, egymást erősítve is képesek működni. A nemzetközi kereskedelem színterén, ahol a leggyakoribb az ilyen klauzulák alkalmazása, a felek jól felfogott érdeke olyan fórumot választani jogvitáik eldöntésére, mely gyorsan, hatékonyan, s

⁷⁹⁵ Bell 282. oldal

egszersmind szakszerűen tudja kezelni az ügyet. Ez szolgálja az igazságszolgáltatás érdekeit is, különösen abban az esetben, amikor az egyéb joghatósági szabályok merevsége nem kínálja ezt a lehetőséget. Ahogy Geimer is fogalmazott, a „joghatósági rendszerek csak egy «durva hálót» képesek vonni az esetek köré. Tévedés lenne azt hinni, hogy az általánosságban és absztrakt módon megfogalmazott kapcsolóelvek minden egyedi esetre méltányos megoldást biztosítanak. Szükség van a korrekció lehetőségére.”⁷⁹⁶ Ahogy a joghatósági megállapodás anyagi jogi és eljárásjogi jellemzői egy irányban tudnak hatni, egyúttal egymással konkurálnak is. Itt jóval többről van szó, mint hogy a felek szerződési szabadságának kógens szabályokkal bizonyos érdekekre tekintettel korlátokat állítunk fel. A megállapodásnak ugyanis egy olyan szférában kell kifejtenie hatását, melyet – ritka kivételektől eltekintve – egyértelműen a kógencia ural. Ezek a kötelező jellegű normák biztosítják, hogy az állam a nemzetközi egyezményekben, az alkotmányban s egyéb törvényekben megfogalmazott kötelezettségének eleget tudjon tenni, a bírósághoz való fordulás jogát érvényre juttassa, s egyáltalán, gyakorolhassa az igazságszolgáltatás jogát. A mai modern perjogi igények, mint például a perhatékonyság, különösen megköveteli az eljárás kötelező jogi normák betartása útján történő feszes lefolytatását. Egy joghatósági megállapodás amellet, hogy ezzel az elvvel szemben is futhat, jó esetben mégis ennek az igénynek a szolgálatában áll.

Azok a megoldások, melyek az igazságszolgáltatás hatékony működését és az egyéb állami érdekeket szolgálják, nem feltétlenül találkoznak tehát a felek kívánalmaival. Attól függően, melyik szempontot tartja szem előtt a jogalkotó (bírói gyakorlat), alakulnak ki liberálisabb és merevebb szabályok a joghatósági megállapodásokra vonatkozóan.

Kiemelt állami érdekek. A felek fórumválasztó szabadságának elsődleges *korlátját* az állami érdekek szempontjából különösen fontosnak minősített jogviszonyok hazai védelme képezi. Ezek az állami szuverenitás gyakorlásával és annak folyományaival állnak összefüggésben, mint például a belföldi végrehajtás, a belföldi ingatlanokra vonatkozó dologi jogi jogviszonyok, belföldi jogi személyek alapítása és nyilvántartása, belföldi iparjogvédelmi jogok megadása és nyilvántartása, stb... A korlát vagy *kizárólagos joghatóság* formájában jelenik meg, vagy ennek hiányában például a *közrendi klauzula* (imperatív előírások) útján érvényesül.

A nemzetközi viszonyok harmonikus fenntartása érdekében az államoknak respektálniuk kell a többi állam hasonló igényét is. Ez az önkorlátozás vagy kizárt joghatóság formájában, vagy a fenntartott ügyekre vonatkozó szabályok reflexhatásában nyilvánul meg.

A kizárólagos és nem kizárólagos kikötések. Az igazságszolgáltatás megfelelő működését, s egyben legtöbbször a felek érdekeit is az szolgálja, ha a bíró a per olyan előkérdéseiről (perelőfeltételek), mint a joghatóság, gyorsan, külön bizonyítás lefolytatása nélkül tud állást foglalni. Pontos törvényi szabályozás és egységes bírói gyakorlat mellett is egy egyértelmű, határozott joghatósági megállapodás tud ennek az elvárásnak megfelelni. A

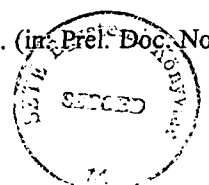
⁷⁹⁶ Idézi Kengyel Miklós. in: Kengyel – Harsági 268. oldal

különböző joghatósági megállapodási fajták közül ezt az igényt leginkább a tisztán kizárólagos joghatósági kikötés elégíti ki. Egyértelművé teszi ugyanis, hogy melyik az az egyetlen fórum, mely előtt az eljárás lefolytatható, míg minden más bíróság köteles saját eljárását megtagadni. Kizárja így a törvény (egyezmény) alapján egyébként joghatósággal rendelkező bíróságok eljárási jogosultságát, megszünteti az esetlegesen fennálló párhuzamos joghatóságokat, s ezáltal eliminálja a párhuzamos eljárások veszélyét. Azok a kikötések elégítik ki leginkább ezeket a kívánalmakat, amelyek határozottan, a bíróság nevének feltüntetésével jelölik meg az eljárni jogosult fórumot, kifejezetten és félreérthetetlenül jelzik a kikötés kizárólagos joghatóságot létrehozó jellegét, és a megjelölt jogviszonyból felmerülő valamennyi jogvita elbírálására vonatkoznak. A megállapodás létrejöttét legjobban egy mindkét (valamennyi) fél által aláírt dokumentum tudja bizonyítani, s a legtöbb esetben kétséget kizáróvá tenni.

A gazdasági élet elvárásainak azonban a fent körülírt kikötés nem mindig felel meg. Nem ritkán a felek úgy érzik, érdekeiket az szolgálja jobban, ha azt kötik ki, hogy bármelyiküket is csak saját lakóhelye (székhelye) szerinti állam bíróságai előtt lehet perelni. Bár egy ilyen megállapodást a félautonómia respektálása esetén el kell fogadnunk, látnunk kell egyben azt is, hogy nehézségeket okozhat egy esetleges ellenkövetelés (vizontkereset, beszámítási kifogás) előterjesztése esetén. Az ilyen *szimmetrikus* joghatósági megállapodásokhoz képest még kevésbé kívánatos az igazságszolgáltatás oldaláról egy olyan kikötés, mely többszörös prorogáció mellett derogációs hatással is bír.⁷⁹⁷ Ez ugyanis magában rejti annak veszélyét, hogy olyan fórumokat jelölnek ki a felek, melyeknek a jogvitával egyébként semmilyen kapcsolata nincs, melyek közül a felperes szabadon választhat, s így fennmarad a párhuzamos eljárások lehetősége. A nem kizárólagos kikötésekkel a felek szabad akaratukból bővíthetik az egyébként rendelkezésre álló fórumok körét, mely szintén növeli a párhuzamos eljárások kockázatát. Az említett kikötési formáknak különböző hibrid változatai is előfordulnak. Ezek közül a legismertebbek az *aszimmetrikus* kikötések, melyek csupán az egyik fél számára hoznak létre kizárólagosságot, a másik fél szabadon választhat a kikötött, illetve az egyébként joghatósággal bíró bíróságok előtti keresetindítás között. Ezt a megoldást a jogalkotók leginkább a gyengébb fél védelmében, az általános szerződési feltételeket alkalmazók pedig saját érdekeik érvényesítése végett alkalmazzák.

Az igazságszolgáltatás működését nem szolgálja a *párhuzamos eljárások* lehetősége. Bár ezt a jogalkotók – bizonyos egyéb szempontokra figyelemmel – a belső viszonylatokban is átlélik, egyben meg is tudják teremteni az ebből eredő veszélyek és káros hatások ellenszereit. Persze amennyire érdekük belső viszonylatban a párhuzamos eljárások elkerülése, nem feltétlenül az az igazságszolgáltatás 'nemzetközi szintjén'. Ez utóbbi hatékony működését megelőzheti az az egyoldalú állami igény, hogy a felek akarata ellen vagy épp mellette saját fórumai előtt tartson bizonyos ügyeket. Egy ilyen attitűd a nem kizárólagos kikötések előnyben

⁷⁹⁷ Ilyen kikötés igen gyakori például a japán bank-szférában, de érvénytelen a kínai jog alapján. (in: *Prél. Doc.* No 21, 5. oldal) Úgy vélem, a magyar jog értelmében sem megengedett.

részesítésében jelentkezik annak érdekében, hogy elkerüljék a kikötés derogációs hatását. Ez a helyzet azokban az államokban, ahol a vélelem a kikötés nem kizárólagos jellege mellett szól.

Mint láttuk, az angolszász államok a párhuzamos eljárásokból eredő hátrányokat a *forum non conveniens* körében veszik figyelembe, ez ennél fogva nem jelent száz százalékos megoldást. A kontinentális államokban ilyen vagy olyan formában, de a *lis pendens* szabályokat alkalmazzák. A belső eljárás felfüggesztését, illetve az eljárás megszüntetését ugyanakkor rendszerint attól teszik függővé, hogy a külföldi határozatot belföldön el lehessen ismerni, illetve végre lehessen hajtani. Ez nem kizárólagos kikötés esetén remekül működhet. Ha azonban a belföldi bíróság kikötése kizárólagos joghatóságra vonatkozik, a külföldi bíróság előtti perbebocsátkozás hiányában erre aligha kerülhet sor. Márpedig a joghatóság szabályozásának elsődlegesen nemzeti, egyoldalú jellege folytán akár kizárólagos kikötés esetén is előfordulhatnak pozitív joghatósági összeütközések.

A nemzetközi egyezmények, illetve közösségi rendeletek szintjén nagyobb harmónia megteremtésére van lehetőség. Ennek azonban az a feltétele, hogy az egységes szabályokat egységesen értelmezzék és alkalmazzák. Nem csoda, ha a Brüsszel I. rendelet 27. cikke kiemelt szerepet tölt be a közösségi joghatósági rendszer működésében. Ez a közösségi esetjog fényében azt is jelenti, hogy a *perfüggőségi szabálynak* a kizárólagos kikötésekkel szemben is elsőbbsége van. A Hágai Konferencia azonban épp azért szűkítette a kizárólagos kikötésekre az egyezmény tárgyi hatályát, hogy a párhuzamos eljárások szabályozásának szükségességét elkerülhesse.

A nemzetközi elem. A joghatósági megállapodások célja nemzetközi szinten meghatározni az eljáró bíróságot. A *nemzetközi jelleg* mikénti elbírálása több szempontból is felvet kérdéseket. Az első: miben kell állnia a külföldi elemnek. Bár ez pontosan nem határozható meg, a legtöbb esetben látható volt, ehhez nem elegendő egy külföldi fórum kikötése. Egy tisztán nemzeti ügyben egy másik ország bíróságainak kikötésére irányuló fél-autonómiát nemigen ismernek el az államok. Az az állam, amelyhez az ügy minden aspektusa kapcsolódik, azért nem, mert nem akar lemondani a területéhez kötődő, illetve főhatalma alatt álló dolgok és személyek feletti ítélkezési jogról, s ezzel összefüggésben saját anyagi jogának érvényesítéséről. Az az állam pedig, melynek javára a kikötés szól, azért nem, mert az ilyen jellegű ügyek feleslegesen megterhelik saját igazságszolgáltatásának működését, emellett rendszerint érdekében sem áll olyan ügyek elbírálása, melyek a főhatalma alá tartozó dolgokra és személyekre semmilyen kihatással nincsenek. A gyakorlatban talán a jogvita nemzetközi jellege kevésbé vet fel kérdéseket, miután jellemzően a nemzetközi kereskedelem résztvevői élnek a fórumválasztás elemzett lehetőségével, ahol pedig az ügylet nemzetközi jellege nem vitatott. Egyébiránt a nemzetközi jelleg liberális, széles körű értelmezése kevésbé korlátozza a feleknek a joghatóságban való megállapodásra vonatkozó jogát.

Ezzel függ össze a semleges állam választhatóságának kérdése.⁷⁹⁸ Mára széles körben elfogadottá vált, hogy amennyiben a jogvita maga nemzetközi elemmel bír, akkor olyan állam joghatósága is kiköthető, mellyel az ügynek semmilyen tényleges kapcsolata nincs. Nemritkán ez lehet az a közös pont, mely a felek számára megnyugtató megoldást biztosít, mert elkerülhető az egyik felet kedvezőbb, a másikat pedig hátrányos helyzetbe hozó fórum előtti perlés kötelezettsége (lehetősége). Már vannak is olyan, a nemzetközi kereskedelem szereplői által „kedvelt” bíróságok, melyeket a felek rendszeresen ilyen semleges fórumként választanak (pl. London). Vannak azonban még olyan államok (pl. Svájc), melyek a semleges fórumként való eljárástól elzárkóznak, s nem kívánják saját igazságszolgáltatásukat idegen ügyekkel terhelni. Mindaz persze, mely egyik oldalról a bírósági szervezet számára nehézséget jelent, a másik oldalról hasznot hajthat. Kiváltképp nagy-értékű, komoly ügyek kedvező hatást gyakorolhatnak a törvénykezés egyéb résztvevőire, illetve a gazdaságra.⁷⁹⁹ Egyúttal a joggyakorlat fejlesztéséhez, illetve a nemzetközi jogvitákra nyitott jogászai gondolkodás fenntartásához is hozzájárulhatnak.⁸⁰⁰

A nemzetközi elem mikénti megítélése egy további problémát is felvethet, amennyiben nem ismerjük el a felek legszélesebb szerződési szabadságát, és nem engedjük meg, hogy tisztán nemzeti ügyeikben külföldi bíróság joghatóságát kössék ki. El kell döntenünk ugyanis, mikor kell fennállnia a nemzetközi elemnek: a szerződéskötés pillanatában, avagy a keresetindításkor. Az előbbi a joghatósági megállapodás anyagi jogi, az utóbbit az eljárásjogi jellege indokolja. Mint láttuk, a kérdésre nem született végleges és egyértelmű válasz.

Joghatósági és illetékességi kikötés. A megállapodás vagy *tisztán joghatósági*, vagy *egyben illetékességi* kikötés is. Az első esetben nehézség leginkább akkor merül fel, ha a felek semleges joghatóságot választottak, így nincs olyan tény, körülmény, mely alapján a jogvita elbírálására a belső szabályok illetékes bíróságot rendelnének. A felek akaratának tiszteletben tartásával az áll összhangban, ha ilyenkor a belső jog mégiscsak biztosít egy illetékes bíróságot (pl. kijelölés révén), vagy a felperes az általa szabadon választott bíróság előtt indíthatja meg az eljárást. Ennek rendszerint bizonyos korlátját állítják fel a belső jogok épp az igazságszolgáltatás megfelelő működése érdekében (pl. Franciaországban). Az ezzel ellentétes felfogás a joghatósági kikötést illetékes bíróság hiányában hatálytalannak tekinti.

Ha a megállapodás egyszerre joghatósági és illetékességi, azaz egy konkrét bíróságra vonatkozik, akkor több körülményt is vizsgálnunk kell. Az államok elég kategorikusan ítélik meg a hatásköri szabályokba ütköző kikötéseket: érvénytelenek, de legalábbis hatálytalanok. A

⁷⁹⁸ W. W. Park szerint egy tipikus fórum-választó klauzula egy nemzetközi magánjogi szerződésben rendesen olyan állam bíróságának kizárólagos joghatóságára vonatkozik, amelynek területén egyik fél sem rendelkezik tartózkodási hellyel, székhellyel. (Idézi: A. D. Haines. in: Prel. Doc. No 18, 6. oldal)

⁷⁹⁹ Lehetőséget ad a helyi ügyvédség számára, hogy ilyen ügyekben ellássa a bíróság előtti képviseletet. Az utazások révén előnyös a légi-, és más közlekedési társaságok, a szállodák, s a mindehhez kapcsolódó szolgáltatásokat nyújtók részére.

⁸⁰⁰ Ezt az igényt persze az adott államhoz valamilyen módon kötődő nemzetközi ügyek is kielégítik. Lásd például a szingapúri gyakorlatot, mely bár nem a nemzetközi jelleg értelmezésével összefüggésben, hanem a kizárólagos külföldi kikötések figyelmen kívül hagyása révén igyekezett az ügyeket magához vonni a bíróságok szakmai ismereteinek megőrzése és fejlesztése érdekében. (Yeo Tiong Min: Party Autonomy in International Civil Litigation. 11. oldal www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp04-11.pdf, 2006. január 16.)

per tárgyhöz, illetve a perértékhez kötődő ügymegosztást a felek nem rendezhetik át, hacsak az adott jog a hatáskörben való megállapodást meg nem engedi. Ha a kikötés hatásköri szabályba ütközik, akkor a felek akarata rendszerint még olyan módon sem jön figyelembe, hogy az azonos területen működő, de hatáskörrel rendelkező bíróság folytathassa le az eljárást. A klauzula az elterjedt gyakorlat szerint teljes egészében megdől.

Problematisztikus a helyzet, ha az illetékességi kikötésnek a joghatósági megállapodáshoz képest szigorúbb feltételei vannak (pl. azon ügyek köre tekintetében, ahol kikötéssel lehet élni, formai előírások, stb...). Mennyiben érvényesülhet ilyenkor az illetékességi kikötésnek meg nem felelő joghatósági klauzula? Attól függően, milyen érdekeket tart szemé előtt a jogalkotó, illetve jogalkalmazó, különböző utak képzelhetők el. Ha például a francia megoldást nézzük, az illetékességi kikötés belső, szigorúbb szabályait nemzetközi ügyekben figyelmen kívül hagyják. Ezen az úton addig is eljuthatunk, hogy a joghatósági megállapodás által feloldhatók az illetékességi kikötés esetleges korlátai. Ez a felek akarátát a legmesszebbmenőbbekig respektálja. Ha ugyanakkor a joghatósági megállapodást az illetékességi kikötés feltételeihez kötjük – mint ahogy ez a tendencia a magyar jogban is megfigyelhető –, akkor az illetékes fórum kiválasztásának érvénytelensége megdönti a joghatósági kikötést is. Ezeket az elveket lehet követni például akkor is, ha az adott jog a joghatósági megállapodást megengedi, az illetékességi alávetést azonban kizárólagos illetékesség révén korlátozza. A szigorúbb felfogás esetén a felek lényegében csak államot, konkrét bíróságot nem köthetnek ki. A liberálisabb felfogással azonban a kizárólagos illetékesség megkerülhető. Ez azonban különösen akkor lehet problematisztikus, ha a kizárólagos illetékességet bizonyos ügyek szakmai célzatú koncentrációja indokolja (pl. iparjogvédelmi perek esetén). A jogalkotónak ezért a joghatósági és illetékességi kikötés szabályainak összehangolása során különös körültekintéssel kell eljárnia.

A konkrét bíróság kikötése bizonyos eljárásjogi célszerűségi megfontolások ellen hathat: felveti ugyanis *a perek egyesíthetőségének* kérdését. Bár hazánkban csak különböző helyi bíróságok előtt, illetve megyei bíróság és a területén működő helyi bíróság előtt folyó gazdasági perek kapcsán merül fel az 'egyesítés kontra kikötés' kérdése, más országokban erre szélesebb körben van mód. A felek megállapodásának előtérbe helyezése akadályát képezi az ügyek célszerűségi alapú egyesítésének, mely által az ügy egy, a kikötöttől különböző fórum elé kerülne. Az ellenkező felfogás azonban az igazságszolgáltatás hatékonyabb működését szolgálja. Különösen figyelemmel kell lenni az egyik vagy másik megoldás elfogadásakor arra, hogy a perek egyesítése nem eredményezi-e majd a határozat külföldön történő elismerésének, illetve végrehajtásának megtagadását.

Van ugyanakkor kényszerűségi ok is, mely – véleményem szerint – megdönti a konkrét bíróság javára szóló kikötést. Ha a választott fórum a törvény értelmében kizárt, s ennél fogva nem járhat el, akkor a joghatósági kikötés hatálytalan marad. A tisztességes és pártatlan eljárást garantáló kizárás felett a felek akarata nem érvényesülhet.

A kikötésre alkalmazandó jog. Az egyik legkényesebb kérdés, mely a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatosan felmerül, a *kikötésre alkalmazandó jog* kérdése. Ha a kikötés eljárásjogi jellegét vesszük alapul, akkor gyors és egyértelmű választ adhatunk: miután az eljárásra – bizonyos ritka kivételektől eltekintve – a fórum jogát kell alkalmazni, a joghatósági megállapodást a *lex fori* szerint kell megítélni. Ez felel meg annak a megközelítésnek is, mely szerint minden állam maga jogosult meghatározni, mikor, milyen feltétellel ismeri el saját joghatóságának kiterjesztését, illetve az attól való megfosztást. Sokáig ezért nem is merültek fel kérdések a kikötésre alkalmazandó jog körül: azt teljes egészében a *lex forin*ak rendelték alá. Az, hogy joghatósági megállapodásra vonatkozó szabályok a nemzeti vagy nemzetközi polgári eljárásjogi rendelkezések között bukkannak fel, megerősíti ezt a megközelítést.

Az eljárásjogi szabályok ugyanakkor nem foglalkoznak a kikötés megállapodási oldalával. Ez nem jelentheti azonban azt, hogy erről nem veszünk tudomást. A kikötés egy szerződés: a felek kölcsönösen egybehangzó, jogi hatás kiváltására irányuló megengedett akaratnyilatkozata. Hogy ez a megállapodás létrejött-e, érvényes-e, nem holmi jogi légüres térben lebeg, hanem az általános szerződési jogi szabályok szerint ítélandó meg.⁸⁰¹ A kikötés szerződéses jellege annál inkább kitűnik, ha figyelembe vesszük, a joghatósági klauzulák legtöbbször egy másik szerződés, a főszerződés részeként, annak egyik pontjaként jelennek meg. A felek oldaláról nézve tehát a kikötés egy a sok más egyéb pont között, de egyben szervesen beleágyazódik a szerződés egészének működésébe. A legpregnánsabban ez akkor tűnik ki, amikor a fórumválasztás kedvezményét a másik, a hátrányosabb helyzetbe kerülő fél számára egyéb módon kompenzálják.

Ma már általánosan elfogadott, hogy a joghatósági kikötésre nemcsak a *lex forit* kell alkalmazni. A joghatóságnak a nemzetközi magánjogi kódexekben való elhelyezése is ezt a gondolatot erősíti. Lehetséges-e, hogy különböző jogokat kell alkalmazni egy és ugyanazon kikötésre? Ha a gyakorlat még nem is mindenhol fogékony rá, az irodalomban és egyes országok gyakorlatában általánossá vált a kikötés különböző aspektusainak különböző jog szerint történő megítélése. De melyik az a jog, mely a *lex forin* kívül figyelembe jöhet? Miután a szerződési jog területén elismert a jogválasztás lehetősége, ha a felek a főszerződésre (esetleg külön a kikötésre) meghatározták az alkalmazandó jogot, akkor célszerűnek látszik ennek alkalmazása a kikötésre is. A jog és a fórum kikötése egyébként rendszerint egymás mellett szokott megjelenni a transznacionális szerződésekben. Egyrészt azért, mert ezzel tudják „bebiztosítani” magukat a felek. Másrészt pedig azért, mert azzal is tisztában vannak, minden bíró a saját jogát tudja (és szereti) leginkább alkalmazni. Ha nincs jogválasztás, akkor is indokolt lehet a szerződés egységként történő kezelése, így a fórum nemzetközi magánjoga által a főszerződésre kijelölt jog alkalmazása a kikötésre is. Ezzel szemben van olyan felfogás is, amely elszakítja a joghatósági klauzulát a főszerződéstől, és egy másik, tipikusan a választott fórum jogának alkalmazását tartja helyénvalónak, mert ez tekinthető a kikötés súlypontjának. De ha több bíróság joghatóságát

⁸⁰¹ A kikötés szerződési jellegével kapcsolatos fejtegetéseket lásd: Kaufmann-Kohler 15-36. oldal

kötötték ki a felek, akkor melyiket kell figyelembe venni? Ha a kikötés nem képezi egy másik szerződés részét, akkor a főszerződéssel egységes kezelés melletti érvek természetesen nem hozhatók fel, ehelyett szintén a kikötött állam jogának alkalmazása merülhet fel.

A kikötés milyen aspektusaira alkalmazandó a *lex fori* és hol jöhet számításba egyéb jog? A válaszok igen eltérőek, s minden esetben a kikötés fél-autonómiát, illetve ezzel szemben az eljárási jelleget támogató felfogásokból táplálkoznak. Az angolok – legalábbis elviekben – eljutnak addig, hogy a szerződésre alkalmazandó jog irányadó a megállapodás létezésére, érvényességére, beleértve a formai követelményeket is, átszállására, értelmezésére, de még annak eldöntésére is, kizárólagos vagy nem kizárólagos kikötésben állapodtak-e meg a felek. Ha nem is ilyen liberális módon, de a francia gyakorlatban is vannak olyan tendenciák, melyek szerint a szerződés létrejöttét, beleértve a formai előírásokat is a szerződésre alkalmazandó jog szerint kell megítélni, míg a megengedhetőség esik csak a *lex fori* uralma alá. Hasonló tendenciák a német jogban is felbukkantak.⁸⁰²

A *lex fori* szerint szokták megítélni azt, milyen ügyekben (pl. csak vagyoni jogi ügyekben), kik (pl. csak kereskedők) élhetnek kikötéssel, illetve mikor nem foszthatják meg a felek az államot bírósági joghatóságától vagy épp nem köthetik ki az adott állam bíróságait (a már említett kizárólagos, illetve kizárt joghatóság révén, illetve imperatív szabályokra, közrendi követelményekre tekintettel). Az áttekintett nemzeti jogok alapján megállapítható, hogy az imént felsorolt kérdésekben többé-kevésbé egységes álláspont alakult ki.

Kevésbé mutat ilyen egységes képet a formai előírások megítélése. Az angol és a francia jogban például a szerződésre alkalmazandó jogot tekintik irányadónak. Kaufman-Kohler azonban rávilágít egy érdekes ellentmondásra, mely akkor merül fel, ha a prorogált fórum joga szigorúbb követelményeket ír elő, mint amit a szerződésre alkalmazandó jog megkövetelne: például írásbeliséget a szóbeli megállapodás helyett. A kikötött és egyben eljáró fórum vajon megállapítaná-e joghatóságát a szóbeli megállapodás alapján, mikor saját joga szerint ehhez írásbeliség kell?⁸⁰³ Úgy hiszem, erre a válasz egy elég kategorikus nem. Az angol és a francia, valamint a többi jog, mely nem ír elő különös alakísi szabályokat talán épp azáltal rendeli alkalmazni a szerződésre alkalmazandó jogot, mert az említett jogokban a kikötés formájára vonatkozó előírások hiányoznak.⁸⁰⁴ De az alakísi szabályozásának hiányossága maga is egyfajta alakísi.

Az alkalmazandó jog kapcsán további problémával szembesülünk, nevezetesen, miként befolyásolja a kizárólagos joghatósági kikötés megítélését annak prorogációs és egyben derogációs hatása. Egyszerre ruház fel ugyanis egy államot (bíróságot) joghatósággal, s fosztja meg az összes többi fórumot eljárási jogosultságától. Nem mindegy, hol indul az eljárás: a kikötött bíróság előtt, melynek a prorogációs hatást, vagy a kizárt bíróság előtt, melynek a

⁸⁰² O. Kahn-Freund: Jurisdiction Agreements: Some Reflections. International and Comparative Law Quarterly Vol. 26, 1977, 827-833. oldal

⁸⁰³ Kaufmann-Kohler 62. oldal

⁸⁰⁴ Láttuk persze, hogy a francia jogban is kialakult egy tendencia az illetékességi kikötés „formai” követelményeinek joghatósági kikötésekre való alkalmazása irányában.

derogációs hatást kell megítélnie. Miután a *lex fori* igen változatos képet mutat, és a szerződésre alkalmazandó jog tekintetében sincsenek egységes nemzetközi magánjogi szabályok, könnyen előfordulhat, hogy a kikötött bíróság és a kizárt, de felhívott bíróság más-más jogot alkalmazva ugyanazzal a kikötéssel kapcsolatosan eltérő eredményre jut. A legrosszabb esetben a kizárt fórum arra a következtetésre juthat, hogy a kikötés érvényes és alkalmazható, ezért saját eljárását megtagadja, míg a kikötött bíróság érvénytelennek találja a joghatósági megállapodást, s szintén elutasítja az ügyet magától. Kevésbé szerencsétlen esetben azonban párhuzamos eljárások indulhatnak, melynek azonban a végrehajtási szakban lesznek komoly következményei. Felmerülhet ezáltal a kikötött és a kizárt fórum joga együttes alkalmazásának lehetősége. De melyek is a kizárt bíróságok? Emellett az együttes alkalmazás ahhoz vezethet, hogy csak a mindegyik jognak megfelelő kikötés bírhat joghatással: ez azonban a legszigorúbb előírás, mely a felek autonómiáját jelentősen csorbitja.⁸⁰⁵

Úgy tűnik, helyesebb a prorogációs és a derogációs hatás egymástól elkülönített vizsgálata, noha így előfordulhatnak pozitív, illetve negatív joghatósági összeütközések. Osztom a francia gyakorlat, illetve Kahn-Freund⁸⁰⁶ azon megközelítését, hogy mindegyik állam maga jogosult dönteni arról, engedi-e és ha igen, milyen feltétellel kiterjeszteni a saját joghatóságát, illetve fordítva, minden állam maga jogosult azt meghatározni, milyen előírások mellett engedi meg, hogy egyébként fennálló joghatóságától megfosszák. Ha azonban a kikötött fórum joghatóságának hiányát állapította meg, a korábban joghatóságuktól megfosztott bírák akkor járnak el helyesen, ha ezt tiszteletben tartják, és egyéb joghatósági ok fennállása esetén lefolytatják az eljárást. Felhívnám ugyanakkor a figyelemet arra, hogy a kétféle hatás egyazon jogrendszeren belül sem mindig esik egybe: szélesebb körben engedheti meg például az állam a prorogációt, mint a derogációt. Ez volt a helyzet például az olasz jogban. A magyar jog viszont a teljes szimmetriát követi. A kétféle hatás szétválasztása szépen jelentkezik az új belga nemzetközi magánjogi törvényben.

Miután a joghatóság szabályozása maga nagyrészt fragmentált, egyoldalú, nemcsak az egyéb, de a kikötéses joghatóság esetén is előfordulhat pozitív vagy negatív kollízió. Annak érdekében, hogy összeütközés minél ritkábban forduljon elő, a jogalkotónak ahhoz hasonlóan kell figyelemmel lennie a nemzetközi gyakorlatra, más államok megközelítésére, mint ahogy általában a joghatósági szabályainak kialakítása során eljár. Ennek körében helyesen kell értékelnie azokat a kívánalmakat, melyeket a gazdasági élet szereplői tőle várnak, s amit saját érdekei diktálnak. Ennek szem előtt tartásával kell megterhelnie vagy épp könnyítenie a joghatósági megállapodások követelményeit.

Nagyban egyszerűsödik a helyzet, s ezáltal csökken a kollízió veszélye, ha több államra kiterjedően egységes szabályozás alakul ki: ezt szolgálják a nemzetközi egyezmények, valamint

⁸⁰⁵ Ezt a felfogást követte például Gaudemet-Tallon. Lásd erről Kaufmann-Kohler kritikáját: Kaufmann-Kohler 58-60. oldal

⁸⁰⁶ O. Kahn-Freund: Jurisdiction Agreements: Some Reflections. International and Comparative Law Quarterly Vol. 26, 1977, 833-836. oldal

a közösségi rendeletek. A *lex fori* ezáltal nem egyoldalúan, hanem közösen kerül elfogadásra. Minél több minden kerül az egységes jog hatókörébe, annál kisebb az esélye annak, hogy különböző államokban a bírók különböző megállapításra jussanak ugyanannak a kikötésnek a megvizsgálása eredményeképpen. Miután azonban a kikötés egyben megállapodás is, a „teljes” szerződési jog, legalábbis annak általános szabályai nemzetközi egyezményben való kodifikálása reménytelen, de céltalan is. Így legjobb esetben marad az, hogy kollíziós normával rendezik a nem szabályozott kérdéseket, rosszabb esetben még ilyen kollíziós normát sem sikerül elfogadni.

Azokban az egyezményekben, ahol meghatározták a kikötésre alkalmazandó jogot, vagy legalábbis kísérletet tettek rá, a kikötött fórum joga (beleértve rendszerint annak nemzetközi magánjogát is) lett a győztes. Az indok elég egyértelmű: ez az egyetlen fix pont, melyhez az alkalmazandó jog köthető, s nem függ attól, épp hol indítottak eljárást, vagy épp melyik állam bíróságainak joghatóságát zárták ki. Mint azonban már korábban erről is szó esett: nem minden vitán felüli ennek a jognak az alkalmazása sem.⁸⁰⁷ Különösen, ha figyelembe vesszük, a szerződés egészéből ragadja ki a kikötést.

Ott, ahol az egyezmények nem rendelkeznek az alkalmazandó jogról, nagyobb tér marad a nemzeti bíróságoknak a kikötéssel való 'játékra'. Szerencsére a Brüsszel I. rendelet ezt azáltal tudja elkerülni, hogy a Bíróság – a nemzeti bíróságok, vagy akár a jogirodalom által talán nem épp mindig pozitívan értékelt határozataival – a *lex fori*, azaz a Rendelet talaján, annak jelentős kiszélesítésével minimálisra szorítja vissza a nemzeti jogok érvényesülését.

Az alkalmazandó jog problematikája nemcsak az ítélkezési szakban, de rendszerint az elismerési és végrehajtási szakban is szerephez jut. Kivételt képez a Brüsszel I. rendelet, illetve a Luganói Egyezmény, hisz ezek hatálya alatt a joghatóság – néhány kivételtől eltekintve – nem vizsgálható felül, így a kikötésre alkalmazandó jognak itt egyáltalán nincs jelentősége. Ezzel szemben kifejezetten rendelkezik erről a 2005-ös hágai egyezmény. A nemzeti jogok viszont rendszerint hallgatnak a kérdésről, mely nem jelenti ugyanakkor, hogy ne lehetne figyelemmel lenni a kikötés létrejövetelére, érvényessége körüli fogyatékokra az elismerési szakban.

Az irodalomban egyébként különböző vélemények hangoznak el: egyesek úgy vélik, a bírónak ugyanúgy kell keresnie az alkalmazandó jogot, mintha eljáró bírósággént vizsgálná a kikötést, míg mások szerint a származási ország joga szerint kell ezeket a kérdéseket megítélni. Ez utóbbi azonban érdekes eredményre vezethet: az elismerés, illetve végrehajtás helye szerinti államban el kellene ismerni egy olyan határozatot, amit egy másik államban hoztak a végrehajtás szerinti állam bíróságainak javára szóló kikötés ellenére.⁸⁰⁸

Az alkalmazandó joggal kapcsolatos fejtegetések végén hadd álljon itt a joghatósági kikötés egy, szinte minden jogban elismert jellegzetessége: a *separabilitása*. Annak ellenére, hogy hangsúlyoztam, a joghatósági klauzula, mint egy a sok másik szerződéses pont között, az

⁸⁰⁷ Lásd például a 2005-ös hágai egyezmény előkészítő anyagiban kifejtett álláspontot, mely szerint nehezen igazolható annak a félnek a kikötött fórum előtti perlésre való kényszerítése, aki maga volt a csalás vagy más egyéb visszaélés áldozata, s így a kikötés egy másik (eljáró) bíróság joga szerint alkalmazandó jog alapján érvénytelen. (Prel. Doc. No 18)

⁸⁰⁸ Kaufmann-Kohler 68-70. oldal

egész szerződés integráns részét képezi, s szélesebb vagy szűkebb körben a főszerződésre alkalmazandó jog szerint ítéendő meg, egyben bizonyos szinten el is válik attól. A főszerződés nem létezése, érvénytelensége nem feltétlenül hat ki a kikötésre. Ebből a szempontból a kikötést önálló vizsgálat alá kell venni, s amennyiben a felhozott fogyatékok a kikötést nem érintik, akkor a megállapodás szerinti bíróság jogosult dönteni a szerződés érvénytelenségéről vagy nem létezéséről.

A kikötés tárgyi hatálya. Az egyes államok igencsak különböző feltételeket írnak elő a joghatósági megállapodás megengedhetőségéhez, ugyanakkor mindegyik jogban közös az, hogy a felek csak meghatározott jogviszonyból származó jogviták eldöntésére élhetnek a fórumválasztás jogával. Ennek körülhatárolása során azonban nagy szabadságot élveznek: ugyanabból a jogviszonyból eredő különböző jogvitájukat akár különböző fórumok elé is utalhatják. Ez kizárólagos joghatósági kikötés esetén veszélyes lehet, hisz ami egyik oldalról előnyösnek tűnhet, a másik oldalról még a feleknek is komoly hátrányokat okozhat. A jogviták szerinti szétdarabolódás ugyanis könnyen vezethet ellentmondó határozatokhoz, melyre tekintettel a bírákban megvan a hajlam a kikötés figyelmen kívül hagyására. A klauzula megfogalmazásakor ezért célszerűbb úgy meghatározni a választott fórum elé utalt ügyek körét, mely a jogviszonyból esetlegesen felmerülő valamennyi jogvitát magában foglalja. Konkrét esetben a bírónak az összes körülmény figyelembevételével kell a *tárgyi hatályról* döntenie. A vizsgált jogokban egyébként rendszerint kiterjesztő értelmezéssel találkozhatunk, mert a bírák hajlanak arra, hogy az összes jogvitába akár a szerződéshez kapcsolódó, de szerződésen kívüli igényeket is beleértsék.⁸⁰⁹

Vitára legtöbbször a *viszontkereset*, illetve a *beszámítási kifogás* előterjeszthetősége ad okot. Ha ugyanis a viszontkeresettel vagy beszámítási kifogással érvényesített jog elbírálására vonatkozóan a felek egy másik bíróság kizárólagos joghatóságát kötötték ki, akkor nem egyértelmű, vajon az előterjesztést megengedő eljárásjogi szabályok avagy a kikötés bír elsőbbséggel. A válasz egyszerű, ha az ellenkövetelés ugyanabból a jogviszonyból származik, mint amire a kikötés vonatkozik. Azokban a jogokban azonban, ahol a viszontkereset, illetve a beszámítási kifogás előterjeszthetősége nem korlátozódik az ugyanabból a jogviszonyból származó követelésekre, a kikötés sorsa, hatása kérdéssé válhat. A felek akaratának tiszteletben tartása az ellenkövetelés előterjesztését kizárja, mely azonban pergazdaságossági szempontból hátrányos.

Egyes szerzők a felek szándékából indulnak ki, és nyilatkozatuk értelmezéséből próbálnak következtetést levonni az ellenkövetelés előterjeszthetőségével kapcsolatosan. A legtöbb esetben persze a joghatósági megállapodás ilyesmire nem tér ki. Mi lehetett akkor a felek akarata? A teljesen különböző jogviszonyból eredő ellenköveteléseknél – nézetem szerint – a megállapodásnak meg kell előznie az ellenkövetelés előterjeszthetőségét. Legfeljebb kapcsolódó

⁸⁰⁹ Bell 313. oldal

jogviszony esetén lehet vizsgálni, mennyiben hat ki a per főtárgyában hozott döntés az ellenkövetelésre.

A beszámítási kifogás előterjeszthetősége még kritikusabb, miután ez nem önálló kereset, hanem csupán egy védekezés, így vitatható, vizsgálendő-e egyáltalán a joghatóság. Kropholler véleményét osztva azon az állásponton vagyok, hogy egy beszámítási kifogással szembeni védekezés semmivel sem jelent kevesebb terhet a felperes számára, mint ha ugyanezt az igényt viszontkereset formájában terjesztette volna elő az alperes. A jogvita éppúgy létező és eldöntésre vár, mintha a követelést keresetként terjesztették volna elő. Az ellenérv szerint viszont, ha a felperes keresetet indít, számolnia kell azzal, hogy ugyanebben a perben vele szemben ellenkövetelést fognak érvényesíteni. Mindazonáltal a felperes épp azt tartja szem előtt, hogy a másik jogviszonyból eredően kikötéssel éltek, így erre tekintettel bizton számíthat arra, a választott fórumon kívül az abból eredő jogviták más bíróság elé nem kerülnek.

A kikötés személyi hatálya. A joghatósági megállapodás szerződési jellegéből folyik, hogy elsődlegesen csak azokat köti, akik ebben megegyeztek. Főszabály szerint másokra, akik beleegyezésüket a kikötéshez nem adták, *személyi hatálya* nem terjed ki. Vitatott kérdésként merült fel, hogy amennyiben a szerződésből eredő jogok és kötelezettségek átszállnak egy másik személyre (akár törvény erejénél fogva, akár átruházás következtében), akkor vele szemben lehet-e hivatkozni a kikötésre. A probléma gyökere a joghatóságról való megállapodás körül keresendő, hisz mindenhol különös hangsúlyt fektetnek arra, hogy biztosan meg lehessen állapítani, a felek között a joghatóság kikötése tekintetében létrejött az akarategység. A jogutódnál ilyen kifejezett egyetértésről – legalábbis a szerződés másik eredeti partnerével szemben – nem beszélhetünk. A legtöbb államban azonban megfigyelhető az a tendencia, mely szerint, ha a szerződéses jogok és kötelezettségek egy harmadik személyre szállnak át, akkor a kikötés, mint a szerződés egészének egy pontja, ezzel a jogutóddal szemben is felhívható.

A kikötés személyi hatályával összefüggő legkényesebb kérdések a *pertársasággal*, valamint az alperes által *perbevont harmadik személlyel* kapcsolatosak. A problémák itt is a kizárólagos kikötéssel összefüggésben jelentkeznek elsődlegesen. A kikötés szerződéses jellege amellettszól, hogy a kikötött fórum csak a megállapodásban részes felek közötti jogvitát bírálja le, míg más, a jogvitában érdekelt személyekkel szemben csak akkor járjon el, ha más ok alapján joghatósága velük szemben fennáll. A kikötés ezáltal az egymáshoz kapcsolódó, vagy épp ugyanazzal a joggal, illetve kötelezettséggel összefüggő jogviták elbírálását szétdarabolhatja, mely a hatékony igazságszolgáltatás ellen hat. Teret ad párhuzamos eljárásoknak, melynek eredményeképpen össze nem egyeztethető határozatok születhetnek.

A joghatósági megállapodás személyi hatályának vetülete egyrészt azt eredményezi, hogy az egyik alperessel szemben a kikötés alapján joghatósággal bíró bíróság a többi alperessel szemben – eltérő törvényi rendelkezés hiányában – pusztán a pertársaságra tekintettel nem járhat el. Másik oldalról pedig, ha valamelyik alperessel a felperes kizárólagos joghatósági kikötésben állapodott meg, akkor ez az alperes csak a választott fórum előtt perelhető. Így ha egy másik

bíróság előtt több másik alperessel együtt a felperes őt is perbevonja, akkor ő eredményesen hivatkozhat a joghatósági megállapodásra. A kikötéstől azokban az esetekben indokolt eltekinteni, amikor a követelések oly erősen kapcsolódnak egymáshoz, hogy lényegében elválaszthatatlanok.

Bár hazánkban az alperes által perbevont harmadik személlyel összefüggő problémák nem merülhetnek fel, miután az alperes legfeljebb perbe hívhatja azt a személyt, akivel szemben pervesztessége esetén követelést kíván érvényesíteni, de ez a személy önként döntheti el, beavatkozóként csatlakozik-e hozzá vagy sem. Más jogrendszerekben azonban ismeretes ez, a szintén pergazdaságossági szempontokon nyugvó különleges perbevonási alakzat. Ott, ahol a polgári perrendtartások tartalmazznak ilyen rendelkezéseket, felmerül a kérdés, vajon a harmadik személy hivatkozhat-e a közte és az alperes között létrejött joghatósági megállapodásra, hogy elkerülje a perbevonást a felperes által indított per bírósága előtt. A legtöbb szerző pozitívan válaszolja meg a kérdést, bár egyesek fenntartják a kikötés figyelmen kívül hagyásának lehetőségét, ha a jogviták egymástól elválaszthatatlanok. A probléma forrása és megoldásai azonosak a pertársaságnál kifejtettekkel.

A bíróságok feladatai. A törvény erejénél fogva a feleken kívül a joghatósági megállapodás a bíróságokat is köti. Legalábbis azokban az államokban, ahol a joghatóság fennállása és annak gyakorlása nem válik el egymástól, és ez utóbbi nem a bíró diszkrecionális jogkörétől függ. Azokban az országokban, ahol mérlegelés alapján dönthet a bíró a prorogációs, illetve a derogációs hatás figyelembevételéről, a felek akaratának érvényesülése és a jogbiztonság csorbát szenvedhet. Kiváltképpen akkor áll fenn ennek a veszélye, ha a diszkrecionális jogkör gyakorlásának szempontjai nincsenek kellőképpen tisztázva. Az a fél, aki ki akar bújni vállalt kötelezettsége alól, a diszkrecionális jogkörben rejlő lehetőségeket kihasználhatja saját érdekei érvényesítése végett. A bíró mérlegelési jogának fenntartása különösen ott lehet hátrányos, ahol az állam saját polgárainak védelme érdekében szívesen rendezi át a felek megállapodásának ökonómiáját (pl. az Amerikai Egyesült Államokban).

A *forum non conveniens* alkalmazásában rejlő veszélyek ellenére azonban ez az intézmény képes megfelelően rugalmas választ adni a kikötés érvényesíthetetlenségére, vagy az érvényesítéssel összefüggésben felmerülő igazságtalanságokra. Így arra, amikor anélkül, hogy bármelyik fél a hagyományos értelemben vett gyengébb pozícióban lenne (munkavállaló, fogyasztó) a másikkal szemben, hátrányba kerül a szerződő partnere által visszaélészerűen használt erőfölény révén. Ennek keretében lehet tekintettel lenni arra is, ha valamelyik fél – nyilvánvaló körülmények miatt – a választott fórum előtt nem részesülhet igazságos tárgyalásban, vagy a kikötött bíróság már nem létezik, illetve háború vagy egyéb elháríthatatlan körülmény miatt nem várható el az előtte való perindítás.

Bár a jogszabályok rendszerint hallgatnak a joghatóság megalapozásának másik, hallgatolagos formájának és a kikötésnek az egymáshoz való viszonyáról⁸¹⁰, a gyakorlatban

⁸¹⁰ Kivétel például az 1958-as hágai egyezmény a joghatóság kikötéséről áruk nemzetközi adásvétele esetén

széles körben elismert, hogy a kifejezett megállapodásukat a felek felülírhatják *hallgatólagos* alávetésükkel is. Ez megfelel mind az igazságszolgáltatás igényeinek, mert nem válik feleslegessé a már lefolytatott eljárás, mind a felek akaratának, mert szabad akaratukból, kölcsönösen vetették magukat alá a bíróság joghatóságának. Ebben a körben azonban épp a 2005-ös hágai egyezmény hagy nagy hiányosságokat. A közösségi rendelet, és a Brüsszeli Egyezményhez fűződő bírói gyakorlat ennél szerencsésebb megoldásra jutott, bár a joghatóság kifogásolhatósága körül – véleményem szerint – lenne még tennivaló.

A határozatok elismerése és végrehajtása. Miután a felek megállapodása a legtöbb államban a joghatóság megalapozásának elfogadott módja, az államok rendszerint *elismerik* a kikötött külföldi bíróság ítéletét. A joghatóság megítélésénél rendszerint saját direkt joghatósági rendelkezéseiket veszik alapul: azaz az elismerésre akkor kerülhet sor, ha a külföldi bíróság joghatósága olyan megállapodáson alapult, mely megfelel az elismerési állam jogában előírt követelményeknek (svájci, belga, magyar jog). Így még ebben a szakaszban is megtörténhet a joghatósági megállapodás vizsgálata. Az elismerés megtagadására adhat okot, ha a felek épp annak az államnak a kizárólagos joghatóságában állapodtak meg, ahol a külföldi határozat elismerését kérik. A megtagadásra azonban – úgy vélem – nem kerülhet sor, ha a külföldi bíróság előtt az alperes perbebocsátkozott. A Brüsszel I. rendelet a joghatóság felülvizsgálhatóságát – néhány kivételtől eltekintve – tiltja, így a kikötésen alapuló joghatóság, szabályozza azt akár a nemzeti jog is, nemigen vizsgálható felül. A tagállamok egymás közötti viszonylatában így a határozatok szabad mozgása akár a 23. cikkben, akár a nemzeti előírásokon alapuló joghatósági megállapodás esetén biztosított. Amit azonban sikerült elérni egy viszonylag kisebb, összefogottabb és nagyrészt hasonló jogrendszerrel bíró állam-közösségben, nem sikerült keresztülvinni egy világméretűre tervezett egyezményben. A 2005-ös hágai egyezményben igazából nem tudtak lényegesen elrugaszkodni a nemzeti jogok által előírt feltételektől, sokkal inkább azoknak egyfajta összegyűrására került csak sor: a rendelkezésre álló kiskapuk a származási állam joghatóságának megtámadására még az elismerési és végrehajtási szakban is adottak a felek számára.

BEFEJEZÉS

Hadd zárjam gondolataim Balla Ignác megállapításával, mely csak áttételesen kapcsolódik a joghatósági megállapodásokhoz, de a joghatóság körüli problémák velejét tükrözi, és szépen rávilágít azokra az ellentmondásos helyzetekre, melyekre a szabályok merev alkalmazásával juthatunk.

„Legyen szabad e körben rámutatnom azokra a súlyos komplikációkra, amelyek a joghatósági szabályok következetes alkalmazása folytán állnak elő akkor, ha a házastársak egyike magyar, a másika külföldi honos, éspedig abból folyóan, hogy a joghatóság a magyar honosra fenntartott, a másakra kizárt.

Gyakorlatunk megoldásai tanúsítják, hogy a juriszdkcionális elveket bíróságaink ezen bonyolult helyzetben is következetesen alkalmazzák és nincsenek figyelemmel arra, hogy ezen szabályok merev alkalmazása visszas helyzeteket idéz elő. Így pl. kimondják, hogy csakis magyar honos házastárs kérelmére járnak el köteléki perben, a külföldi honos kérelmére nem. [...] A külföldi honos tehát nem lehet sem felperes, sem viszontkeresetet támasztó alperes. Továbbá: Ha külföldi ítélet oly házassági kötelék tárgyában kelt, amelyben az egyik házastárs magyar honos, mi azon ítéletet a magyar honosra vonatkozó részében nem ismerjük el érvényesnek, a külföldi honos tekintetében igen. Ennélfogva az a helyzet áll elő, hogy a magyar honos házassága fennáll házastárs nélkül. A külföldi házastárs új házasságot köthet, a magyar honos, aki megítélésünk szerint kötelékben áll, nem.”⁸¹¹

Ha a fenti megállapítások leírása óta sokat is fejlődött a joghatóság szabályozása és ezen normák gyakorlati alkalmazása, még mindig számos kérdés vár megválaszolásra. Ezt próbáltam bemutatni egy szűk körben, a joghatósági megállapodásokon keresztül. Épp emiatt azonban az értekezésben szép számmal vannak még elvarratlan szálak, nyitott kérdések, annak ellenére, hogy a legtöbb esetben igyekeztem magam is állást foglalni, és a helyes megoldásokat megtalálni.

A magyar szakirodalomban ez a téma eddig különösebb érdeklődésre nemigen tartott számot. Egyáltalán nem jelent azonban 'holt területet' a külföldi irodalomban. A kérdések sora azonban ott sem lezárt, sőt, érdek-konfliktusoktól terhes. Bízom benne, hogy dolgozatommal olyan új gondolatokat indíthatok el, melyek mind a jogirodalom művelői, mind a jogalkalmazók számára a jövőben hasznosak lehetnek.

⁸¹¹ Balla Ignác: Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere. in: Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május, 338. oldal

Forrásjegyzék

Report on the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters (Signed at Brussels, 27 September 1968) by Mr. P. Jenar (HL C 59., 1979.3.5. 1.o.)

Report on the Convention on the Association of the Kingdom of Denmark, Ireland and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters and to the Protocol on its interpretation by the Court of Justice (Signed at Luxembourg, 9 October 1978) by Professor Dr. Peter Schlosser (HL C 59 1979.03.05. 71.o.)

Report on the Convention on the accession of the Kingdom of Spain and Portuguese Republic to the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters and to the Protocol on its interpretation by the Court of Justice with the adjustments made to them by the Convention on the accession of the Kingdom of Denmark, Ireland and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the adjustments made to them by the Convention on the accession of the Hellenic Republic (Signed at Donostia/San Sebastián on 26 May 1989) by Mr Martinho de Almeida Cruz, Mr Manuel Desantes Real and Mr. Paul Jenard. (HL C 189., 1990.07.28., 35-56. o.)

Ancel, Bertrand – Lequette, Yves: Grand arrêts de la jurisprudence française de droit international privé. Dalloz, 1998

Añoveros Terradas, Beatriz: Restrictions on the Jurisdiction Clauses in Consumer Contracts within the European Union. Oxford University Comparative Law Forum 2003, <http://ouclf.iuscomp.org/articles/citation.shtml> (2006. november 13.)

Arató István: Joghatóság a külföldi állam magánjogi ügyletei felett. (Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Intézetének kiadványai) Pécs, 1942

Asariotis, Regina: Antisuit Injunctions for Breach of a Choice of Forum Agreement. Yearbook of European Law 1999/2000, 447-467. oldal

Bernard Audit: Droit international privé. Dalloz, Paris, 2000

Audit, Bernard: Droit international privé. Economica, Paris, 2007

Bacsó Ferenc - Beck Salamon – Móra Mihály – Névai László: Magyar polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1959

Balla Ignác: Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere. in: Magyar Jogászegyleti Értekezések 1931. május

Ballarino, Tito – Bonomi, Andrea: The Italian Statute on Private International Law of 1995. Yearbook of Private International Law 2000 Vol. 2., 99-131. oldal

Bajory Pál: A bírósági hatáskör kézikönyve. KJK, Budapest, 1992

Bártfai Judit – Bozzay Erika – Kertész Ágnes – Wallacher Lajos: Új szavatossági és jótállási jogszabályok. HVG Orac, Budapest, 2004

Bauer Miklós: Hét „költői” kérdés – hét prózai válasz a választottbírósági törvény fogyatékeiről. Magyar Jog 2005/11., 670-673. oldal

Bauer Miklós: Van-e helye áttételnek a választottbírósághoz? Magyar Jog 1997/10., 593-594. oldal

- Baumbach – Lauterbach – Albers – Hartman: Zivilprozessordnung. 59. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2001
- Beaumont, Paul R.: The Brussels Convention Becomes a Regulation: Implications for Legal Basis, External Competence, and Contract Jurisdiction. In: Reform and Development of Private International Law. Essays in Honour of Sir Peter North. Oxford University Press, 2002, 9-30. oldal
- Bell, Andrew S.: Forum Shopping and Venue in Transnational Litigation. Oxford University Press, Oxford, 2003
- Berke Barna – Boytha György – Dienes-Oehm Egon – Király Miklós – Martonyi János: Az Európai Közösség kereskedelmi joga. KJK, Budapest, 2003
- Born, Gary B. – Westin, David: International Civil Litigation in United States Courts. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, Boston, 1990
- Born, Gary B.: International Arbitration and Forum Selection Agreements: Drafting and Enforcing. Kluwer Law International, 2006
- Brand, Ronald A.: Forum Selection and Forum Rejection in US Courts: One Rationale for a Global Choice of Court Convention. In: Reform and Development of Private International Law – Essays in Honour of Sir Peter North (szerk.: James Fawcett), Oxford University Press, Oxford, 2002, 51-87. oldal
- Brávác Ottóné – Szócs Tibor: A polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló Luganoi Egyezmény alkalmazásának egyes kérdései, különös tekintettel a magyar jog vonatkozó rendelkezéseire. Európai Tükör 1999. Műhelytanulmányok (50)
- Brávác Ottóné – Szócs Tibor: Jogviták határok nélkül. HVG ORAC, Budapest, 2003
- Briggs, Adrian– Peter Rees: Civil Jurisdiction and Judgments. LLP, London, 1997
- Briggs, Adrian – Rees, Peter: Civil Jurisdiction and Judgments. LLP, London, 2005
- Briggs, Adrian kommentárja a Mainschiffahrts-Genossenschaft eG kontra Les Gravières Rhénanes SARL ügyben hozott ítéletről. In: Yearbook of European Law 1997, 518-523. oldal
- Briggs, Adrian kommentárja a Powell Duffryn Plc kontra Wolfgang Petereit ügyben hozott ítéletről. In: Yearbook of European Law 19 92, 664-667. oldal
- Burián László: A nemzetközi magánjogi kódex újabb módosítása felé. In: Ius Privatum – Ius Commune Europae. Liber Amicorum. Studia Ferenc Mádl Dedicata. ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Budapest, 2001, 75-91. oldal
- Burián László – Kecskés László – Vörös Imre: Magyar nemzetközi kollíziós magánjog. Budapest, KRIM Bt., 2005
- Buttet, Nicolas – Moix, Paul-Henri: La prorogation de for en droit international privé. In: Le juriste suisse face au droit et aux jugements étrangers. Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1988, 315-329. oldal
- Buxbaum, Hannah L.: Forum Selection in International Contract Litigation: The Role of Judicial Discretion. Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution 2004, 185-210. oldal
- Cadiet, Loïc: Droit judiciaire privé. Litec, Paris, 1998
- Cadiet, Loïc: Code de procédure civile. Litec, Paris, 2005
- Collier, J. G.: Conflict of Laws. Cambridge University Press, Cambridge, 2001
- Collins, Lawrence: The Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982. Butterworths, London, 1983

Collins Lawrence: Forum Selection and an Anglo-American Conflict. In: Essays in International Litigation and the Conflict of Laws. Oxford, 1994, 253-273. oldal

Colman, Anthony (ed.): Encyclopedia of International Commercial Litigation – Australia. (EICLIT 1/1997), Denmark (EICLIT 1/2001), Izrael (EICLIT 2/2000), The Netherlands (EICLIT 1/2002), Pakistan (EICLIT 2/2000), Switzerland (EICLIT 2/2001) Kluwer Law International

Convention sur les accords d'élection de for – Projet adopté par la Dixième Session et rapport explicatif de M. L. Welamson, Tirage à part des Actes et Documents de la Dixième Session (1964) Tome IV: For contractuel, Bureau Permanent de la Conférence, La Haye, Février 1966

Convention sur la reconnaissance et l'exécution des jugements étrangers en matière civile et commerciale. Projet adopté par la Session extraordinaire et Rapport explicatif de M. Ch. N. Fragitas suivi de Protocole additionnel. Projet adopté par la Commission spéciale et Rapport explicatif de M. Georges Droz. Tirage à part des Actes et Documents de la Session extraordinaire (1966), Bureau Permanent de la Conférence, La Haye, 1969)

Coube, Patrick: Privilège de juridiction et transmission de la clause de compétence. Mélange offerts à André Colomer. Litec, Paris, 1993, 143-152. oldal

Dashwood, Alan – Hacon, Richard – White, Robin: A Guide to the Civil Jurisdiction and Judgments Convention. Kluwer Law International, Deventer, 1987

Diamond, A. L.: Jurisdiction Clauses. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 141-150. oldal

Dicey and Morris on the Conflict of Laws (gen. ed.: Lawrence Collins), Sweet&Maxwell, London, 2000

Dicey & Morris: Conflict of Laws – Cumulative Supplement to the Thirteens Edition. (gen. ed.: Lawrence Collins), Sweet&Maxwell, London, 2004

Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. (szerk: Hajdu Gyula), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967

Dorandeu, Nicolas: La transmission de clauses attributives de compétence en droit international privé. Journal du Droit International 2002/4., 1001-1016. oldal

Döme Attila: Költői kérdések a választottbíráskodás törvényi szabályozásának fogytékosságai okán. Magyar Jog 2005/1., 29-33. oldal

Droz, Georges A. L.: Compétence judiciaire et effets des jugements dans le Marché Commun. Dalloz, Paris, 1972

Droz, Georges A. L. – Gaudemet-Tallon, Hélène: La transformation de la Convention de Bruxelles de 27 septembre 1968 en Règlement de Conseil concernant la compétence judiciaire la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale. Revue critique de droit international privé 2001/4., 601-652. oldal

Duintjer Tebbens, Harry: Judicial Interpretation of the 1988 Lugano Convention on Jurisdiction and Judgments in the Light of its Brussels Matrix: The Convergence Confirmed. Yearbook of Private International Law 2000/3., 1-25. oldal

Fejes Gábor: Kiköthet-e két belföldi szerződő fél külföldi székhelyű választottbírást? Gazdaság és Jog 2005/4., 19-27. oldal

Ferenczy Árpád: A nemzetközi magánjog kézikönyve. Budapest, 1911

Gaudemet-Tallon, Hélène: Compétence et exécution des jugements en Europe. L.G.D.J, Paris, 2002

- Gaudemet-Tallon, Hélène: Jurisdiction Clauses. Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 129-140. oldal
- Geimer, Reinhold: Internationales Zivilprozeßrecht. 5. Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2005
- Geimer, Reinhold – Schütze, Rolf. A.: Europäisches Zivilverfahrensrecht. 2. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2004
- Gellért György (szerk.): A Polgári törvénykönyv magyarázata. Complex, Budapest, 2007
- Gellért György: Új törvény a választottbíráskodásról. Magyar Jog 1995/8., 449-460. oldal
- Goddhard, David: Rethinking the Hague Judgments Convention: Pacific Perspective. Yearbook of Private International Law 2001, 27-62. oldal
- Gothot, Pierre – Holleaux, Dominique: La Convention de Buxelles de 27 Septembre 1968. Jupiter Exporter, Paris, 1985
- Guillemard, Sylvette: Le droit international privé face au contrat de vente cyberspatial. <http://www.theses.ulaval.ca/2003/20565/20565.pdf>, 2007. december 30.
- Gyevi Tóth Judit: Illetékességi kikötés a tőkeegyesítő társaságok alapszabályában. Friss Hírek a Nemzetközi Kereskedelmi Jog Világából 1993/11., 25-30. oldal
- Hartley Trevor C: Jurisdiction Agreements under the Brussels Jurisdiction and Judgments Convention. European Law Review 2000, Vol. 25, 175-182. oldal
- Hartley, Trevor C.: How to Abuse the Law and (Maybe) Come out on Top: Bad-Faith Proceedings under the Brussels Jurisdiction and Judgments Convention. in: Law and Justice in a Multistate World – Essays in Honor of Arthur T. von Mehren (szerk.: James A. R. Nafziger – Symeon C. Symeonides), Transnational Publishers, Inc., Ardsley, New York, 2002, 73-81. oldal
- Hartley, Trevor C.: The Hague Choice-of-Court Convention. European Law Review 2006/3., 414-415. oldal
- Hertz, Ketilbjørn: Jurisdiction in Contract and Tort under the Brussels Convention. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Koppenhága, 1998
- Hill, Jonathan: International Commercial Disputes in English Courts. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2005
- von Hoffmann, Bernd – Thorn, Karsten: Internationales Privatrecht. Verlag C. H. Beck, München, 2005,
- Horváth Éva – Kálmán György: Nemzetközi eljárások joga – A kereskedelmi választottbíráskodás. Osiris, Budapest, 2003
- Horváth Éva: A (nemzetközi) kereskedelmi választottbíráskodásról. Jogtudományi Közlöny 1992/7., 314-320. oldal
- Jayme, Erik: Les clauses attributives de juridiction – Convention de Buxelles et droit allemand. (in: Le contrat international dans les relations juridiques franco-allemand. Rapport sur le Vingt-et-unième Séminaire Commun des Facultés de Droit de Montpellier et de Heidelberg 18-30 juin 1898), Heidelberg, 1990, 11-24. oldal
- Jogi lexikon. (főszerk.: Lamm Vanda – Peschka Vilmos), KJK, Budapest, 1999
- Joseph, David: Jurisdiction and Arbitration Agreements and their Enforcement. Sweet&Maxwell, London, 2005
- Juhász Imre: Gondolatok a Brüsszeli Egyezményről. In: Magister Artis Boni et Aequi Studia in honorem Németh János (Németh János emlékkönyv), ELTE, Budapest, 2003, 385-414. oldal

Junker, Abbo: A Brüsszeli Egyezménytől a Brüsszeli Rendeletig – a nemzetközi polgári eljárásjog változása. Magyar Jog 2003/6., 366-372. oldal

Kahn-Freund, Otto: Jurisdiction Agreements: Some Reflections. The International and Comparative Law Quarterly 1977 Vol. 26., 825-856. oldal

Kaufmann-Kohler, Gabrielle: La clause d'élection de for dans les contrats internationaux. Helbing&Lichtenhahn, Basel és Frankfurt am Main, 1980

Kaufmann-Kohler, Gabrielle: Choice of Court and Choice of Law Clauses in Electronic Contracts. Journées 2001 D'informatique Juridique du 18/19 septembre 2001 à Berne. Stämpfli Verlag AG Bern, 2002, 159-196. oldal

Kaufmann-Kohler, Gabrielle: Droit international privé – Fascicule 1. Contrat International. www.unige.ch/droit/e-cours/documents/40e174436423c.pdf (2006. november 23.)

Kaye, Peter (szerk.): European Case Law on the Judgments Convention. John Wiley & Sons, Chichester, 1998

Kegel, Gerhard – Schurig, Klaus: Internationales Privatrecht. 9. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2004

Kengyel Miklós: Magyarország a Luganói Egyezmény kapujában. Magyar jog 1999/6., 329-338. oldal

Kengyel Miklós: A „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalma az európai polgári eljárásjogban. Magyar Jog 2005/8., 485-494. oldal

Kengyel Miklós – Harsági Viktória: Európai polgári eljárásjog. Osiris, Budapest, 2006

Kengyel Miklós: A Tanács 44/2001/EK (Brüsszel-I.) rendeletének alkalmazása a hazai joggyakorlatban – Egy empirikus vizsgálat eredményei. Európai Jog 2007/2., 37-45. oldal

Kohler, Christian: Rigueur et souplesse en droit international privé: les formes prescrites pour une convention attributive de juridiction 'dans le commerce international' par l'article 17 de la Convention Bruxelles dans sa nouvelle redaction. Diritto del Commercio Internazionale, Giuffrè Editore, 1990, 611-627. oldal

Kovács Marcel: A polgári perrendtartás magyarázata. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1927

Kropholler, Jan: Europäisches Zivilprozeßrecht. 8. völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage 2005, Verlag Recht und Wirtschaft GmbH Frankfurt am Main

Lasok, D. – Stone, P. A.: Conflict of Laws In the European Community. Professional Books Limited, Abingdon, Oxon, 1987

Layton, Alexander – Mercer, Hugh – O'Malley, Stephen: European Civil Practice. Sweet&Maxwell, London, 2004

Lenkovics Barnabás: Dologi jog. Eötvös József Kiadó, Budapest, 2001

Lewis, Xavier: The Protection of Consumers in European Community Law. Yearbook of European Law 1992, 139-174. oldal

Litigation convention needs private backing. IBA Daily News 2005. szeptember 28., 13. oldal www.iflr.com (2006. október 14.)

Loussouarn, Yvon – Bourel, Pierre: Droit international privé. Dalloz, Paris, 1996

Magyary Géza: A magyar polgári perjog nemzetközi vonatkozásai. (Jogi értekezések - 5. füzet), Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1902

Magyary Géza: Magyar polgári perjog. Második, teljesen átdolgozott kiadás, Budapest

Mádl Ferenc – Vékás Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004

- Mádl Ferenc – Vékás Lajos: Magyar nemzetközi magánjog. KJK, Budapest, 1981
- Mayer, Pierre – Heuzé, Vincent: Droit international privé. Montchrestien, Paris, 2007
- Mayss, Aba – Reed, Alan: European Business Litigation. Ashgate, Dartmouth, 1998
- Mennie, Alastair: The Brussels Convention and Third States: A British Perspective. Ein Internationales Zivilverfahrensrecht für Gesamteuropa, C. F. Müller Jurischer Verlag, Heidelberg, 1992, 173-211. oldal
- Michaels, Ralf: Some Fundamental Jurisdictional Conceptions as Applied in Judgements Conventions. Duke Law School Working Paper Series 2006/53., 1-33. oldal (<http://lsr.nellco.org/duke/fs/papers/53>, 2007. december 30.)
- Moloney, Gerald: Choice of Jurisdiction Clauses. in: The Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Foreign Judgments. (szerk.: Gerald Moloney – Nicholas K. Robinson), Irish Centre for European Law, Dublin, 1989, 35-56. oldal
- Mourre, Alexis: Droit judiciaire privé européen des affaires. Bruylant, Bruxelles, 2003
- Nadelmann, Kurt H.: Choice-of-Court Clauses in the United States: The Road to Zapata. The American Law Journal of Comparative Law 1973 Vol. 21., 124-135. oldal
- Nagel, Heinrich– Gottwald, Peter: Internationales Zivilprozessrecht. 5. neubearbeitete Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2002
- Nagy Csongor István: Az Európai Unió nemzetközi magánjoga. Határokon átnyúló polgári jogviták az EU-ban. HVG ORAC, Budapest, 2006
- Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata. Complex, Budapest, 2007
- North, Peter: Rethinking Jurisdiction and Recognition of Judgments. Current Legal Problems 2002, Vol. 55, Oxford University Press, 395-426. oldal
- Palásti Gábor: A joghatóság kikötésének és a jogválasztásnak a kapcsolata. Cég és Jog 2003/11., 33-38. oldal
- Papp Zsuzsanna: A választottbíráskodás mint alternatív vitamegoldási mód: gondolatok és reflexiók. In: A Magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció – Dr. Németh János tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 182-200. oldal
- Peel, Edwin kommentárja a Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA kontra Hugo Trumpy SpA, illetve a Coreck Maritime kontra Handelsveem BV és pertársai ügyekben hozott ítéletekről. In: Yearbook of European Law 2001, 340-347. oldal
- Perillo Joseph M.: Selected Forum Agreements in Western Europe. The American Journal of Comparative Law 1964 Vol. 13. No. 1-4, 162-167. oldal
- Petrik Ferenc (szerk.): Polgári eljárásjog – Kommentár a gyakorlat számára. HVG ORAC, Budapest (22. pótlappal lezárva)
- Philip, Allan: The Scope of Article 17. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 151-154. oldal
- Plant, Charles (szerk.): Blackstone's Civil Practice. Oxford University Press, Oxford, 2003
- Pribetic, Antonin I.: The Hague Convention on Choice of Court Agreements. The Globetrotter 2005. szeptember Vol. 10, No 1. 2-5. oldal
- Réczei László: Nemzetközi magánjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961
- Richman, William M.: Carnival Cruise Lines: Forum Selection Clauses in Adhesion Contracts. American Journal of Comparative Law 1992 Vol. 40., 977-984. oldal

Rodger, Barry J.: Article 17 of the Brussels Convention – Exclusivity is a must? Civil Justice Quartely 1995, 250-257. oldal

Rosner, Norel: International Jurisdiction in European Union E-Commerce Contracts (01/05/02), http://www.llrx.com/features/eu_ecom.htm (2006. augusztus 24.)

Samuel, Adam: Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration: A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss, U.S. and West German Law. Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich, 1989

Sándor Tamás – Vékás Lajos: Nemzetközi adásvétel. HVG ORAC, Budapest, 2005

Schack, Haimo: Internationales Zivilverfahrensrecht: ein Studienbuch. 4., neu bearbeitete Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2006

Schockweiler, Fernand.: Jurisdiction Clauses. in: Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. Butterworths, London, 1992, 119-128. oldal

Schütze, Rolf. A: Deutsches Internationales Zivilprozessrecht unter Einschluss des Europäischen Zivilprozessrechts. 2., völlig neu bearbeitete Auflage, Verlag Gruyter Recht, Berlin, 2005

Szabó Imre (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata. I-III. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006

Szászy István: Nemzetközi magánjog. Sylvester Irod. és Ny. Int., Budapest, 1938

Szászy István: Nemzetközi polgári eljárásjog. KJK, Budapest, 1963

Szilbereky Jenő – Névai László (szerk.): A Polgári perrendtartás magyarázata. KJK, Budapest, 1976

Szilbereky Jenő (szerk.): Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989

Tallós József – Király István: Nemzetközi vonatkozású kérdések az igazságügyi szervek gyakorlatában. Budapest, 1961

Tan, Daniel: Damages for Breach of Forum Selection Clauses, Principled Remedies, and Control of International Civil Litigation. Texas International Law Journal Vol. 40., 2005 (Summer)

Taelman, P. (ed.): International Encyclopedia of Laws. Civil Procedure – Australia, Kluwer Law International

The Validity of Forum Selecting Clauses – Proceedings of the 1964 Annual Meeting of the American Foreign Law Association. The American Journal of Comparative Law 1964 Vol. 13. No. 1-4., 157-192. oldal

Thomas, Heinz – Putzo, Hans: Zivilprozeßordnung. C H. Beck'she Verlagsbuchhandlung, München, 1985, 20. oldal

Trooboff, Peter D.: Foreign Judgments. The National Law Journal October 17, 2005 www.nlj.com (2006. október 31.)

Ujlaki László: A Pp. újabb módosítása (1995. évi LX. törvény) és a választottbíráskodás. Magyar Jog 1995/11., 669-671. oldal

Ujlaki László: A választottbíróági hatáskör szabályozásának illeszkedési pontjai a különböző jogforrásokban. Magyar Jog 1997/3., 151-153. oldal

Ujlaki László: A keresetlevél-elutasítás és a permegszüntetés jogintézményeinek szembeállítása. Jogtudományi Közlöny 1997/11. 443-446. oldal

Vági József: Perjogunk juriszdkcionális szabályai. Jogtudományi Közlöny 1922/14., 107-109. oldal; 1922/15., 118-119. oldal; 1922/16., 126-127. oldal

Van de Velde, Peter – Heeren, Caroline: Jurisdiction Over Consumer Contracts. The Impact of the Brussels I Regulation on B2C E-Commerce (28/04/03),

<http://www.twobirds.com/english/publications/articles/JurisdictionOverConsumerContracts.cfm>
(2006. augusztus 24.)

Vékás Lajos: Nemzetközi polgári eljárásjogunk reformjához. In: Magister Artis Boni et Aequi – Studia in Honorem Németh János. (szerk: Kiss Daisy – Varga István), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003

Verschuur, R. Ch.: Forum Choice and Jurisdiction of Dutch Courts in International Matters. Some Recent Developments. Contributions in honour of Jean Gergoes Sauveplanne. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, 1984, 263-275. oldal

Vörös Imre: Készülőben az új európai kollíziós magánjogi rendelet a szerződéses köteleményekre alkalmazandó jogról. Jogtudományi Közlöny 2006/11., 448-449. oldal

Wauetlet, Patrick: Le nouveau droit international privé belge. Forum Financier/Droit Bancaire et Financier 2005/II. <http://www.stibbe.nl/upload/b6e39f010770277f0c012dfd.pdf> (2006. október 27.)

Weintraub, Russell J.: Parallel Litigation and Forum-Selection Clauses. in: Law and Justice in a Multistate World – Essays in Honor of Arthur T. von Mehren (szerk.: James A. R. Nafziger – Symeon C. Symeonides), Transnational Publishers, Inc., Ardsley, New York, 2002, 229-239. oldal

Weser, Martha: Convention communautaire sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions. Editions A. Pedone, Paris, 1975

Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári perjog – Általános Rész. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005

Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos: Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában. Compex, Budapest, 2006

Yackee, Jason Webb: Choice of Law Consideration in the Validity & Enforcement of International Forum Selection Agreements: Whose Law Applies? UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs Vol. 9. 2004/1., 1-44. oldal

Yeo, Tiong Min: Party Autonomy in International Civil Litigation. www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp04-11.pdf (2006. január 16.)

Zoltán Ödön: Választottbíráskodásunk egyes kérdéseiről. Magyar Jog 1993/5., 277-283. oldal,

A 2005-ös hágai egyezményhez kapcsolódó előkészítő anyagok (www.hcch.net, 2007. december 30.):

Annex E (to Preliminary Document No 3): Declining Jurisdiction in Private International Law, General Report to the XIVth Congress of the International Academy of Comparative Law, Athens, August 1994, drawn up by J.J. Fawcett J. J. Fawcett (Oxford, 1995)

Conclusions of the Second Special Commission meeting on the recognition and enforcement of foreign judgments in civil and commercial matters. Preliminary Document No 6 of August 1996

International Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters. Report drawn up by C. Kessedjian. Preliminary Document No 7 of April 1997

Synthesis of the Work of the Special Commission of June 1997 on International Jurisdiction and the Effects of Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters. Preliminary Document No 8 of November 1997

Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters adopted by the Special Commission and Report by Peter Nygh and Fausto Pocar. Preliminary Document No 11 of August 2000

Summary of the Outcome of the Discussion in Commission II of the First Part of the Diplomatic Conference 6-20 June 2001. Interim Text – prepared by the Permanent Bureau and the Co-reporters

Some reflections on the present state of negotiations on the judgments project in the context of the future work programme of the Conference. Preliminary Document No 16 of February 2002

Choice of Court Agreements in International Litigation: Their Use and Legal Problems to Which They Give Rise in the Context of the Interim Text. Preliminary Document No 18 of February 2002

Report on the Second Meeting of the Informal Working Group on the Judgments Project – January 6-9, 2003. Preliminary Document No 21 of January 2003

Report on the Work of the Informal Working Group on the Judgments Project, in Particular on the Preliminary Text Achieved at its Third Meeting – 25-28 March 2003. Preliminary Document No 22 of June 2003

Explanatory Report on the Preliminary Draft Convention on Choice of Court Agreements, drawn up by Trevor C. Hartley and Masato Dogauchi. Preliminary Document No 25 of March 2004

Explanatory Report on the preliminary draft Convention on exclusive choice of court agreements, drawn up by Trevor C. Hartley and Masato Dogauchi. Preliminary Document No 26 of December 2004

Report on the Meeting of the Drafting Committee of 18-20 April 2005 in Preparation of the Twentieth Session of June 2005. Preliminary Document No 28 of April 2005

Comments on the Preliminary Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements. Preliminary Document 29 of May 2005

Comments on the Preliminary Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements. Preliminary Document 29 of May 2005 (Addendum 1)

The American Instruments on Private International Law – a Paper on Their Relation to a Future Hague Convention on Exclusive Choice of Court Agreements. Preliminary Document No 31 of June 2005

Explanatory Report on the 2005 Choice of Court Convention by Trevor Hartley & Masato Dogauchi edited by the Permanent Bureau of the Conference

THESIS

ON CHOICE OF COURT AGREEMENTS

(SUMMARY)

The present thesis is about choice of court agreements in international disputes. Its aim is to present the questions and the answers raised in connection with jurisdiction clauses.

The reason why I have chosen this topic was that I came across a lot of problems as to choice of court agreements and I found only a few answers in the Hungarian legal literature and the case law. This is why I have mainly studied and used foreign literature, where this issue is much more well-known and more elaborated than in Hungary. Nevertheless, choice of court clauses are getting more and more important as the Hungarian economy is getting more integrated in the European and the world economy, and the Hungarian companies take part more intensively in the transnational business relations. This topic is especially timely nowadays when the convention on Choice of Court Agreements adopted by the Hague Conference on Private International Law in 2005 is open to ratification by the states.

In the present thesis I do not deal with the questions of state immunity and in general how the state can enter into a jurisdiction agreement. Apart from pointing out the parallel phenomena of and making distinction between the prorogation of jurisdiction of state courts and arbitral tribunals neither do I deal with arbitration. I concentrate on the rules on jurisdiction but I also touch upon the issues of recognition and enforcement of foreign judgments, *lis pendens*, related actions and the examination as to jurisdiction in relation with jurisdiction agreements.

Before analysing the particular rules, I deal with the concept of international jurisdiction (*joghatóság, compétence internationale, Zuständigkeit*) in the Hungarian and the foreign literature, the classes of international jurisdiction and the main characteristics of the norms regulating international jurisdiction. Then I define the concept of jurisdiction clauses in international context, rough out the types of jurisdiction agreements, the legal features thereof and the difficulties as regards the expressions used in the Hungarian law, such as *kikötés, prorogáció – derogáció, alávetés, joghatósági megállapodás*. I pay attention to the practical importance of jurisdiction clauses and the role they play in the system of jurisdictional rules and in the international business relations. I emphasise the fact that jurisdiction agreements are mainly used by contracting parties acting in the field of international trade, nevertheless, legislators leave more place for jurisdiction agreements in other legal relations, too, such as maintenance obligations, parental responsibility, matrimonial issues, etc.

Regarding their practical importance and the positive law, I focus on the express agreements on prorogation of jurisdiction. As the form, method, time of tacit agreements are regulated by the *lex fori*, I analyse only the possibility thereof and the relation between the tacit and the express agreements.

In the following chapters I analyse the particular rules on jurisdiction agreements: my starting point is to present, from a Hungarian perspective, the different levels of rules (the EC regulations, the international conventions and the national law) in the order as their application follows or supplement each other. My aim is to review the particular sets of provisions in their entirety, including their historical development. I wish to connect these chapters with each other and to make them comparable by following the same system of analysis. This system in brief is the following: scope of jurisdictional rules, general rules on and system of jurisdiction, international element, choice of the courts or a particular court of a (member)state, agreement (consensus) on jurisdiction, the law applicable to the agreement, restrictions on choice of court agreements (exclusive jurisdiction, special rules in matters relating to insurance, consumer contracts, and individual contracts of employment, other restrictions), formal requirements, contents of jurisdiction agreements, objective and subjective scope of jurisdiction clauses, effect of jurisdiction agreements (prorogation and/or prorogation), tacit agreements, examination as to jurisdiction, *lis pendens* and related actions, recognition and enforcement of foreign judgments.

First I examine the provisions on prorogation of jurisdiction contained in the Brussels I Regulation: these are the most important rules since the Republic of Hungary has joined the European Union. Article 23 and 24 of the Regulation supersede the applicability of the national law in a great proportion. This is why this chapter is the longest one. In order to write up this part, I used the preparatory reports made to the Brussels Conventions (1968) and its modifications, the plentiful case law of the European Court of Justice on the interpretation of the relevant articles of the Convention and the Regulation, the case law of the national courts and the legal literature. In a separate chapter I briefly refer to the rules included in the Lugano Convention (1988) and the future provisions of the new Lugano Convention. In this respect I throw light upon the differences between the Brussels and the Lugano regime, which will disappear once the new convention between the European Community and Island, Norway Switzerland is signed and comes into force.

The next short chapter is about the bilateral or multilateral conventions including provisions on prorogation of jurisdiction and signed by Hungary. This part of the thesis is descriptive regarding that these international agreements usually contain only a rule on the possibility of entering into a jurisdiction agreement, but prescribe no further requirements, therefore to any other aspects of the clauses national laws apply. The most important multilateral conventions in this context are those which regulate the different branches of transport and the European patent. There are only a few bilateral agreements containing rules on jurisdiction clauses, and these are mostly replaced by the Brussels I Regulation.

In the next chapter I deal with the Hungarian provisions on prorogation of jurisdiction. These provisions were modified in 2000 when Hungary planned to join the Lugano Convention. The whole system of jurisdiction was harmonised with the Brussels and Lugano regime. Since then, the rules on jurisdiction agreement are almost the same as those in the Brussels I

Regulation. Because of this, the commentaries on Article 23 and 24 of the Brussels I Regulation will be of great assistance in the interpretation of the Hungarian provisions. The parallelism can help not only the courts examining the jurisdiction clauses, but also the contracting parties, because they do not have to look at several sets of different rules and properly find which set of rule shall apply to their agreement.

Although in the European Community – now including Denmark, as well – the provisions on prorogation of jurisdiction are common in the most important fields, I pay attention to the national regime of some legal systems in order prove that there are great differences between them and these national backgrounds determine the way how lawyers think about jurisdiction clauses. I divide these legal systems into two comprehensive classes: the class of the Anglo-Saxon systems, and the class of the continental systems. As to the first class, I mainly present the English and the US rules and practice and make some references to the law of other countries (e.g. Australia, Honkong). As the origin of the rules is common, one can find more similarities between the practices of the different countries coming under this class than between the rules of the continental regimes. As to the second class, I shortly throw light upon the provisions in effect in France, Switzerland, Belgium, Germany, Denmark, Italy, and the Netherlands.

In order to accept common rules outside the European Community, the Hague Conference on Private International Law prepared a convention on choice of court agreements. Up to now only one state (Mexico) has joined this convention, nevertheless, in the future it may become a worldwide convention similarly to the New York convention (1958) on the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. The last but one chapter deals with the provisions of the 2005 convention and briefly its precedence: three previous conventions accepted by the Hague Conference on Private International Law concerning or including jurisdiction agreements.

After examining the above mentioned sets of rules, I sum up the conclusions in the last chapter. I find that jurisdiction agreements have a double character: on the one hand, their source is a consensus of the parties, a contract, on the other hand, its legal effect comes in the field of civil procedure. As different principles prevail in the law of contract and in the law of civil procedure, these aspects of the jurisdiction agreements can run to conflicting resolutions. I show up what the result is when one emphasises the contractual or, contrary, the procedural feature of jurisdiction clauses. Although in certain situations these two characteristics can run in the same direction and strengthen each other, in lot of cases they are conflicting. I analyse the effect of these two features on the restrictions on, the legal effects of, the law applicable to, the subjective and objective scope of jurisdiction agreements, on the importance of a foreign element, on the obligation of the courts and on the recognition and enforcement of foreign judgments.